ж. 14.850
1938

Поодиноке число 1 зл

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

III
С-14850
1938-1

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: З Новим Роком; Починаємо нове десятиліття; Можливість звишки цін; Подвиги дріжджового картелю; Цукор і нафта; „Старостинські кооперативи"; та ін.

Памяти проф. Федора Щербини.

Промисловість мінеральних матеріялів на Україні.

По селах.

ЛЬВІВ СІЧЕНЬ 193

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 1
Жук А. — Памяти проф. Федора Щербини 9
Кузьма Якимович Безкровний 14

Народне Господарство.

Іванис В. — Промисловість мінеральних матеріялів в УСРР та на П. Кавказі 17

З життя укр. кооперації.

Домбчевська І. — По селах 22

Серед книг.

Книга про латвійську кредитову кооперацію 27
Нові видання РСУК 29

Господарська хроніка. 32

Додаток: Володимир Січинський: НАРИСИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТИ. ст. 105—112. (Закінчення)

INHALT:

10 Jahre der „Koop. Respublika“ u. a. aktuelle Notitzen 1
Zum Gedenkfeier des Prof. Fedor Schtscherbyna (A. Żuk) 9
† Kuzma Bezkrownyj, ukr. Genossenschafter 14
Mineralstoffindustrie in der Sowjetukraine (W. Iwanys) 17
Aus der Praxis der genoss. Propagandistin (I. Dombtschewska) 22
Bücherschau (Latvieš Koop. kredits; Neue Publikationen des Ukr. Revisionsverbandes, Jasiński, Rola Spółdzielczości) 27
Wirschaftsnachrichten . . . 32
ALS BEILAGE: W. Sitchynskyj: GECHICHTE d. UKRAINISCHEN INDUSTRIE 105—112.

SOMMAIRE:

Notices actuelles 1
La vie et l'œuvre scientifique de prof. F. Chtcherbyna, (A. Żuk) 9
† Kuzma Bezkrovny, coopérateur ukrainien 14
L'industrie minerale en Ukraine Sovietique (V. Ivanys) . 17
De la practique d'une propagatrice coopérative ukrainienne (I. Dombtchevska) . . . 22
Parmi les livres 27
Chronique économique . . . 32
SUPPLEMENT: Esquisses de l' histoire de l' industrie ukrainienne. Par. V. Sitchynski. P. 105—112. (Fin).

01

Ж III 14.850
1938 - 1

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 1.
СІЧЕНЬ
1938.
РІЧНИК XI.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

З НОВИМ РОКОМ!

За нами знов один рік змагань. Перед нами знову невідоме майбутнє.

„Пливем по морі тьми" — можнаби сказати словами поета. Бо над світом цілим, а зокрема над нашими землями стоять непроглядні, здавалося б, тумани злоби, насильства над правами людини, реакції, яка намагається повернути колесо історії о цілі століття назад, коли ще не існувало поняття homo sapiens, людини як вищої істоти, з невідлучними правами на своє самоозначення, на свободу думки й орґанізації, на самоуправу і вільне спілчанство.

Почалася ця мандрівка у тьму середньовіччя під приманчивими гаслами рівности всіх, буцім то диктатури праці над капіталом — під одною тільки, дрібною, умовою: нехай нарід передасть своє право на свободу — покищо в депозит і завідування їм, „вождам трудящих", їм, уосібленню волі народніх мас.

Вийшов з того — глум над людиною, знищення усіх первнів суспільної організації, і так ледви животівших під вагою царату, комплєтна руїна усіх форм добровільного спілчанства — повний соціяльний розклад внутрі — при зовнішнім вигляді механічної суцільности й одностайности.

І стали появлятися наслідування цього первовзору — нові форми нищення свободи й самоорґанізації громадян. Зовнішній бліхтр „пятирічок", ударних кампаній, вождівських інсценізацій — почав родити заздрість і в других країнах, де господарські труднощі хвилювали маси і родили психозу нервового бажання чудес, містичного вижидання чогось надприродного, що принеслоб спасення „з гори" і скоро, коби лиш не вимагало прозаїчного труду й ініціятиви самих народніх мас. Під яким б гаслами не йшли ці рухи — націоналістичними, релігійними чи інтернаціонально-комуністичними — завжди врешті решт приходимо до одного й того самого: до обмеження громадянських свобід, до відібрання людині права критики державних чинників, і, що нас як кооператорів, дотикає особливо — нарушення права вільної асоціяції й самоуправи громад та спілок.

Чи хвиля тої психози вже перекотилася, перекочується — чи може перед нами нове її насилення? Як зокрема представля-

ЛЬ АН УРСР
4752

ється ця справа тут, де безпосередньо живемо, на українських землях під Польщею?

Здається, що найбільше насилення етатистичних тенденцій в ж е з а н а м и. Коли порівнати прим. рік 1934 з роком 1937, то ріжниця впадає сама у вічі. Голоси, що протиставлять громадянство — державі, що остерігають перед нехтуванням прав громадян на свобідну орґанізацію, на вільну критику державного кермування, на самоорґанізацію — тепер куди частіші й сміливіші як тоді. Кріпшає хребет громадянської опінії не тільки в загальній пресі, а й навіть у тому парляменті, що вийшов (фактично) з волі і благословенства державного кермування, (чи ґрупи, що стоїть при державній кермі). У повітрі відчувається, що слово демократія, як гасло і засада, перестає бути предметом насміху, а навпаки, є вже великі маси суспільства, які є рішені постояти за неї.

Також у сферах самої кооперації — як польської так і непольської — починає забуватися тодішня заполоханість і непевність завтрішнього дня. Зі скріпленням кооперативних орґанізацій під матеріяльним оглядом, починає вертатися також почуття самопевности і бажання обстоювати своє право на незалежність від публичних чинників, свою самоуправу і самодіяльність.

З надією на дальше скріплювання тих тенденцій вступаємо у новий рік. Знаємо, що буде це новий рік змагань і трудів, та тих ми не лякаємося. Це наша суспільна роля і функція, яка є одночасно нашою леґітимацією на життя.

ПОЧИНАЄМО НОВЕ 10-ЛІТТЯ.

З цим випуском розпочинає „Кооперативна Республика" друге десятиліття свого існування. Як завжди до тепер, так і на далі буде наш орґан старатися як найповніше інформувати український загал передовсім про загально економічне положення в Польщі, на т. зв. Радянській Україні і у світі. Тій цілі служитиме, як статейний, так і хронікарський відділ журналу. Окрему увагу будемо присвячувати питанням біжучої орґанізації й практики кооперативного руху, у нас і за кордоном. У бібліоґрафічній частині міститимемо огляди преси і публікацій на загально-економічні і спілчанські теми. В нашій редакційній теці маємо актуальні статті на ці тему проф. Тотоміянца, през. Павликовського, проф. Іваниса, Іваницького, Мартоса та інш.

В літературному додатку йде цього року цінна праця сеніора кооперативного письменництва пок. проф. Ш а р л я Ж і д а п. н. „Солідарність". Вона, коли вийде окремою книгою, збогатить нашу кооп. літературу ще одним цінним придбанням.

Як завше дотепер, так і на далі стоятимемо твердо і неуступно на стороні правдивих кооперативних ідеольоґічних засад, не подаючись ані хвилевій моді, ані ніякому натискові, чи навіть аґітації з боку некооперативних чинників.

Просимо наших Читачів і Співробітників піддержати нас у цій праці. Зокрема маємо надію на дальший приріст передплатників з кругів наших кооператив і кооператорів. Будучи орґаном вільної дискусії і свобідної кооперативно-економічної думки, не користаємо з ніякого орґанізаційного натиску в здобуванні передплатників. Вся наша надія — це добровільні абоненти та ідейні прихильники. Їх гурт вже доволі великий — але не зашкодить, коли він буде ще більший!

Усіх наших Прихильників просимо надсилати нам до поміщення всякого роду дописі, репортажі та більші статейки на актуальні теми.

МОЖЛИВІСТЬ ЗВИШКИ ЦІН.

Т. зв. „мала кріза", що тяглася від весни 1937 р., а проявилася в Америці і в деяких державах Европи знижкою цін промислових сировин, здається, добігає до кінця. Після обчислень німецького Інституту для досліду конюнктур, ціни 20-ти головних сировин на світових ринках обнизилися від березня до початку грудня 1937 на 16,7%. Найбільша обнижка була на початку листопада. Потім однак знижковий рух загальмувався. Пересічний стан цін сировин на початку грудня 1937 був приблизно однаковий з рівнем цін з перед року. Так виглядає п е р е с і ч. Одначе окремі сировини знижкували неоднаково. Харчеві сировини не впали нижче цін зі січня 1927. Не дуже подешевшали сирівці, що їх добуває промисловість (копалини тощо). Зате промислові сирівці з сільської продукції (прядива тощо) впали до рівня з жовтня 1936 року.

Згаданий Інститут припускає, що діяння таких проминаючих чинників, як звишкова спекуляція (головно воєнна) і нагромадження більших запасів товарів вже вичерпується. Є фактом, що дійсна спотреба промислових сировин вже много більша, як закупи на ринках (біржах і т. д.). Т о м у м о ж н а с п о д і в а т и с я р у х у ц і н у г о р у.

Одначе не є виключене, що в деяких важних ділянках промислу грозить вже нова, хоч покищо укрита надпродукція, а як відомо, надпродукція (зглядна) це предвісник кризи.

ПОДВИГИ ДРІЖДЖЕВОГО КАРТЕЛЮ.

У голосному варшавському процесі президента Варшави, б. міністра Стажинського проти редактора Студніцкого, виринула справа дріжджевого картеля. Був зроблений закид през. Стажинському, що він, як міністер, побирав від цього картеля правильні щомісячні підмоги, що картель вплатив поважну квоту на виборчі цілі одної проурядової партії (1930 року), та що картель мав такі впливи у влади, що вмів унеможливити видачу нових концесій на фабрикацію дріжджів. Адвокат Студніцкого, Возняковіч, закинув членам картеля несовісну калькуляцію, яка їм дала змогу видобути за час 1926—1936 зі своїх підприємств 108 міліонів зл. до-

ходу, та що на побічних операціях мелясою, картель, зі шкодою для держави, заробив 32 міліони злотих. Закинув врешті, що ці скромні зиски пішли у кишені „4 жидівських родин".

Суд засудив Студніцкого за знеславлення б. міністра, отже можна було думати, що й закиди проти картеля не в цілости правдиві. Але ось недавно появилося в пресі прилюдне вияснення в цій справі „Zrzeszenie producentów drożdży". З цього комунікату довідуємося ось яких цікавих річей:

Картель мав від 1926 до 1936 року офіціяльних зисків 25,77 міліонів злотих. В картелю є учасниками не „4 жидівські родини", а 16 фабричних підприємств. Оборотів мали ці підприємства за згаданий час 335 міліони титулом акцизи від дріжджів. Чистий зиск 25,7 міліонів робив 7,7% від капіталу. Які були пересічні платні управителів фабрик картель обережно промовчує. З досвіду картельної практики в Польщі треба догадуватися, що пару тисяч місячно на директора, це була мінімальна ставка.

Щодо операцій з мелясою картель раз твердить, що про них нічого взагалі не знає, а в другому місці впевняє, що на мелясі скарб держави нічого не втратив. Виходить, як з тою бабою Мокриною, що впевняла: по перше, я в тебе горнця не позичала, по друге — він був давно вже збитий....

Припустивши навіть, що цифри, до яких картель признався, правдиві, виходить, що поза пенсіями управ на одно підприємство припало пересічно по 160.000 зл. чистого зиску річно, або по 1.500 зл. щомісячно. — Це було в десятилітті, коли було всього 3 роки „доброї" конюнктури (1927—1929), решта все — „худі роки". Як бачимо — картель це добра річ!

На цьому процесі вийшло на яву, що картель унерухомив аж 6 союзних дріжджарень — виплачуючи їх власникам „постійне". Значить, він штучно обмежував продукцію, чим теж впливав на формування цін. До цієї ж цілі зміряла також політика утруднювання видачі нових концесій.

Вже на процесі були названі випадки неуділення концесій, і то навіть визначним, впливовим особам. Тепер і Союз спож. кооперації „Сполем" підносить, що від 3 літ його прохання о концесію на дріжджарню лежить без полагоди.

Справа з дріжджовим картелем, побіч вже давніше уявлених афер картелів цементового, цвяхового та інших — мусить увійти в історію картелів в Польщі дивно лиш одне: чому треба аж процесів, щоб такі справи дісталися до прилюдного відома?

ЦУКОР І НАФТА.

Появившийся в літі „Малий Статистичний Річник", варшавського статист. уряду, дав усім нагоду до розважань над сучасним господарським становищем в Польщі. Загляньмо хочби у розділ „споживання", де подано, які приблизно кількости головних споживчих товарів консумуються в державі. Візьмім до порівнання також числа з минулих літ. Дістанемо образ, що не-

раз застановляє. Ось прим. числа с п о ж и т т я ц у к р у на 1-го мешканця (в кільоґрамах):

1926 р. — 9,1	1934 р. — 8,9
1927 р. — 10,2	1935 р. — 9,0
1928 р. — 11,4	1936 р. — 10,5

Тоді, як між 1934 роком, а 1935 майже нема ріжниці, рік 1936 приносить скок о 1,5 кґ. Це, як відомо, наслідок поважнішої обнижки ціни цукру (з кінцем 1935 року).

Погляньмо однак на числа спотреби нафти.

Спотреба цього артикулу, необхідного для села і всіх міст, що не мають елєктрики, представляється зовсім відмінно (в кґ. на 1-го мешканця):

1926 р. — 4,3	1934 р. — 3,5
1927 р. — 5,1	1935 р. — 3,6
1928 р. — 5,9	1936 р. — 3,7

По перше, нема майже ніякого поступу в спотребі аж до кінця 1936 року. По друге — спотреба в 1936 році далека ще навіть до тої консумції, яка була в 1926 році. Село і далі не має защо світити, значить в довгі зимові вечори позбавлена можливости працювати, як відомо — зимові вечори на селі використовуються для читання та інших занять, що приносять в село культуру. Рішучо за високі ціни нафти гальмують збут цього продукту на село, а в парі з тим утруднюють використання зимового сезону для культурних занять на селі.

Ціна нафти, як відомо, не була обнижена в такім розмірі, як цукру. Як природну відповідь на те, маємо повищі невеселі цифри.

Цифри не знають милосердя. Вони видають засуд також на політику тих чинників, які на шкоду цілого населення штучно піддержують високі ціни нафти та толєрують це піддержування.

БУВ. МІНІСТЕР СКАРБУ ПРОТИ ФІСКАЛІЗМУ.

Редакція кооперативного часопису „Spólnota" публікує розмову з б. віцеміністром скарбу п. Т. Лехніцким про цукрову політику. Бувший міністер заявився за дальшою обнижкою ціни цукру і то коштом зменшення консумційного податку. Він говорив:

„Цукор в Польщі оподатковується акцизою, що виносить майже 100% коштів продукції. Акциза в Польщі одна з найвищих в Европі. Дивне, що ніхто проти цього не протестує. Чиж цукор менше потрібний для здоровля населення, як прим. хліб? Отже першим кроком для його здешевлення повинно бути зменшення фіскальних тягарів. Друга умовина це зрозуміння керовниками картеля, що в інтересі краю та їх власнім є здецидована політика дешевого цукру в Польщі. ...Панове цукровники мусять ограничити свої апетити що до картельної ренти до скромніших розмірів. Третя умовина, щоби акція повелася, це відповідна

постава рільників, яка вимагає від посідаючих вже плянтації, щоби думали і про тих, які ще не мають плянтацій, щоби відреклися власного еґоїстичного інтересу в користь загалу рільників і не домагалися звишки цін буряків".

В кінці на спеціяльний запит співробітника „Спульноти" заявив п. Лєхніцкі, що булоби добре, якби союз „Сполем" мав власну цукроварню, яка заступала би інтереси консумента, подібно як цукрівня „Подолє" заступає продуцентів буряка. „Це далоби можливість загалові мати ліпший вгляд в дійсні кошти продукції, а з другої сторони може розвіялисяб нераз перебор-щені уяви про фантастичні зиски цукрового картеля" — говорив бувший міністер скарбу.

„СТАРОСТИНСЬКІ КООПЕРАТИВИ".

Сумнівні лаври реклямованих (хоч тепер вже чомусь призабутих) волосних шпихлірів та старостинських ґуртівень на Поліссі заохотили до наслідування також сусідне воєвідство — люблинське. Тамошня адміністрація забажала теж здобути популярність орґанізатора своєрідної „кооперації". Винахід люблинсько-томашівського староства описаний у варшавському „Курєрі Поранному" з 30. X. м. р. З опису довідуємося, що талановиті тамошні адміністратори винайшли ще один тип „кооперації". Це мають бути „повітові ґуртівні", для обслуги сільських крамниць „Кулок Рільничих" та громад як таких. Покищо заснувалася одна ґуртівня — в Томашові. Є це торг. спілка, оперта на членстві: а) Кулок Рільничих (25 зл. уділ плюс $^1/_2$% від обороту); б) сільських громад (самих, як таких, чи їхніх мешканців — невідомо, бо сказано дуже неясно); в) Окружного Т-ва Орг. Кулок Рільничих. Ці три ґрупи мають однаковий вплив на вибір орґанів ґуртівні, даючи по 6 членів до надзірної ради.

Уділовий і взагалі капітал зібрано — через оподаткування населення. Як подає згаданий часопис населення „добровільно" оподаткувалося на цілі ґуртівні по 10 сот. від морґа. Крім того соймик заявив 2.000 зл., а кілька приватних осіб по 1.000 зл. Повітовий виділ дав до диспозиції ґуртівні пару шоп, а потім приступлено до будови збіжевого елєватора, який вже стоїть і є чинний. Крім того ставлять великий будинок на бюра, яйчарський та молочарський маґазин і под.

Польська рільнича кооперація ставиться до тих, як вона каже, „старостинських кооператив", холодно, і це зрозуміле. „Кооперативи" цього вигляду, оперті на фондах публично-правних тіл, не є і не можуть бути орґанізаціями, здібними вести торговельну діяльність. Скорше чи пізніше вони заснітяться, збюрократизуються та попадають так, як попадали давні громадські каси і шпихлірі в Галичині, або громадські та повітові збіжеві шпихлірі в Німеччині. Шкода буде тих фондів, які при цьому змарнуються. Коли-ж би власти, основуючи цього роду кооперативи, захотіли рівночасно гальмувати основування і працю прав-

дивих кооперативних обєднань селянства, то з цього вийшлаби подвійна шкода.

СПРИЯТЛИВІ УМОВИНИ І СЛАБИЙ ВИСЛІД.

З надрукованого звідомлення з III. загальних зборів „Союзу Рільничих і Зарібково-господарських Кооператив" довідуємося, що помимо урядової акції для віддовжування рільничих кооператив, ще 57% польських кредитових кооператив згаданого союзу находиться „в ситуації надміру тяжкій". 195 людових банків і 304 Кас Стефчика залягають з виплатою виповіджених вкладок, разом на суму 12 міліонів злотих. Як відомо, польські кредитові кооперативи втішаються великою опікою державних банків, зокрема Рільного. Згаданий закон про віддовження був придуманий якраз для їх рятування і коли мимо того ще 57% цих кооператив є невиплатних, то це доказ, що занадто велика опіка не виходить нікому на добро.

В цьому-ж звідомленні, при обговоренні „рільничо-торговельних та рільничо-споживчих кооператив" читаємо теж, що і цей тип кооператив находиться у великих труднощах, з яких його „мабуть не видобуде віддовженевий декрет", який „віддає долю кооперативи в руки вірителів". Що однак польським кооперативам не мусить діятися зле, про це каже думати один з дальших уступів звідомлення, де читаємо: „Мусимо поставити собі за точку амбіції, щоби в кожному повіті як найскорше була рільничо-торговельна кооператива з добрим фаховим керівництвом, з порядно уладженими шпихлірами й маґазинами, на будування яких стоять до диспозиції інвестиційні кредити в Державнім Рільнім Банку, дякуючи старанням міністерства хліборобства" (підчеркнення наше).

Коли при таких наскрізь сприятливих умовинах на території цілої Польщі існувало на кінець 1936 року всього на всього 217 „рільничо-торговельних кооператив" з 53.000 членів, то це зовсім не свідчить про кооперативну свідомість і активність польських рільників. А може це й є наслідок саме згаданих догідних умовин, того безконечного впомповування в польську рільничу кооперацію публичного гроша? Як відомо, теплий клімат вбиває енерґію й ініціятиву...

ЧИ ПОЛЬЩА УПРОМИСЛОВЛЮЄТЬСЯ!

За 10 літ від 1926 до 1936 проти всіх сподівань Польща не зробила жадного поступу в напрямі свого упромисловлення. Свідчить про це число викуплених промислових свідоцтв для промислових заведень I—VII катеґорії (VIII катеґорія це дрібні ремісничі робітні):

1926 викуплено свід **27.807**	1933 викуплено свід. 25.255
1929 викуплено свід. 34.661	1936 викуплено свід. **26.726**

В перших 4 роках помітний сильний зріст, зате роки кризи зруйнували це надбання, доводячи промисл до стану нижчого, як був у 1926 р. Зменшення виносить 3,9%.

Подаючи таке зіставлення, економічний референт „Курєра Поранного" твердить, що відпромисловлення Польщі набирає ще сумнішої форми, коли взяти під увагу приріст населення за 10 літ. Цей приріст виносить 13,7% стану з 1926 р.

В перечисленні на 1 міліон населення одержуємо ось яке число промислових заведень:

1926 — **930** підприємств	1933 — 770 підприємств
1929 — 1115 підприємств	1936 — **786** підприємств

На міліон мешканців припадало в 1936 році о 329 заведень менше як у 1929 році і о144 менше як у 1926 році.

Правда збільшилося число великих підприємств. Їх було в 1926 році 618, а 1936 — 659. Однак в перечисленні на число мешканців все таки є тепер менше і тих підприємств, як було їх в 1926 році.

Відпромисловлення мало місце в усіх областях Польщі. На міліон мешканців припадало пром. закладів:

в Центральних воєвідствах	1159	904
„ Східних „	777	500
„ Західних „	1845	1097
„ Південних „	808	623

Щойно 1937 рік приніс поважнішу поправу.

В цьому році викуплено 27.066 пром. свідоцтв — всеж таки рівня 1926 року ще не досягнено. Але приріст є головно в ґрупі менших підприємств.

Упромисловлення Польщі, яке воно не є, відбувається тепер найбільше по лінії малих підприємств (IV—VII катеґорії). Можна догадатися, яка цьому причина. Це є надмірні податкові і неспівмірні спеціяльні тягарі (неспівмірні до того, що обезпечений дістає за свої гроші) — які відстрашують від основування більших підприємств. Зі спеціяльного становища, поява дрібних, переважно ручних закладів, є напевно позитивним явищем, але з другого боку такий розвиток означає, як не як, поворот до примітивізму!

Памяти проф. Федора Щербини

(Реферат виголошений на сходинах членів Товариства українських кооператорів дня 5. грудня 1937. р.)

Рік тому, дня 28. травня 1936. р. помер в чеській Празі Федір Щербина, професор Українського Університету в Празі і Української Господарської Академії в Подєбрадах. Ця річниця дає нам нагоду пригадати, ким був Федір Щербина, які його заслуги для української науки і чому спеціяльно для нас, кооператорів, дорога його память.

Федір Щербина був потомком вільного українського козацтва, що по зруйнованні „Запоріжської Січи", під проводом кошового Антона Головатого, переселилося на Кубань і там старалося заховати уклад козацького життя та своєї лицарської традиції. Але Росія використовувала кубанських козаків для свого територіяльного поширення, для скріплення своєї великодержавної сили, для приборкання підбитих нею народів, в тім і народу українського, для здавлення визвольного руху народів Росії. І може ця сумна роля козацтва була причиною, що Федір Щербина, при поголовному обовязку мужеської половини козаків відбувати військову службу, свідомо ухилився від цієї служби і навіть став принціпіяльним противником воєнщини і війни та убивства людини людиною. За те з великою енергією і великим успіхом ціле своє життя воював він пером за краще майбутнє народу.

Народився Федір Щербина 13. лютого 1849. р., в священичій родині, в станиці Новодеревянківській, Єйського відділу Кубанського козачого війська, що займає південно-східне побереже азовського моря. Виростав в атмосфері патріярхальних відносин українського селянського побуту, перенесеного сюди пізнійшими переселенцями зі старої Гетьманщини — Полтавської і Чернігівської ґуберній. Від цього побуту не був відірваний і священик, бо був він виборним, був залежним від козацької громади, всякі відносини з громадянами улаштовував на засаді рівности і взаїмного пошанівку; жив так, як жили всі козаки.

На дванацятому році життя віддали Федора Щербину в науку до духовної школи в Катеринодарі, що був адміністративним центром Кубанського козачого війська, по укінченні якої вступив він 1866. р. до Кавказької Духовної Семинарії в Ставрополі, будучи молодим 17-літнім юнаком.

Були це часи великого громадського оживлення в Росії, по знесенні кріпацтва (1861), заведенні земського самоврядування (1864) і прочих ліберальних реформ. Російська інтеліґенція почала захоплюватися західно-европейськими демократичними ідеями і висунутими західно-европейським життям політичними і соціяльно-економічними проблємами та старалася перенести їх на російський ґрунт. Зародилося т. зв. народництво, доктрина про самобутні шляхи розвою соціяльно-економічних відносин в Росії,

яка може оминути капіталістичну фазу і відразу перейти до соціялізму, кладучи в основу соціялістичного ладу общину.

Літературним виразником російського народництва був талановитий публіцист і економіст М. Чернишевський, з під пера якого м. інш. вийшов роман „Что дѣлать", в якому пропаґувалася ідея опрощення інтеліґенції, злиття її з народом і праці серед народу, для здійснення соціялістичного ладу. На Чернишевському виховалося ціле покоління російської й української інтеліґенції і під його впливом почалося під кінець шістьдесятих років масове „хожденіє в народ" інтеліґентної молоді, розчарованої реформами Александра II. А закінчилось воно в середині сімдесятих років арештами кількох тисяч людей і судовими процесами.

На Чернишевському виховувався в семінарії і Федір Щербина, а з чужих авторів зачитувався він Міллєм, Лассалєм, Бехером і Пфайфером. Велике вражіня справила на нього книжка Пфайфера, в якій трудолюбивий німець зібрав був всі існувавші в Европі факти самодопомічних орґанізацій серед робітництва і селянства, усистематизував їх і видав осібною книжкою, п. н. „Асоціяції", котра зараз же була перекладена на російську мову і багато причинилася до спопуляризування серед інтеліґенції ідеї кооперації.

Під впливом Чернишевського і Пфайфера, Федір Щербина закладає в Семінарії ремісничу артіль з учнів, а в 1896 р. кидає Семінарію і з кількома товаришами закладає хліборобську інтеліґентську артіль, в станиці Бриньківській на Кубані. Була це перша того роду артіль в Росії, але проіснувала всього рік і розпалась.

Під впливом тих же авторів починає Щербина займатися дослідами економічного життя народу, звертаючи спеціяльно увагу на форми володіння землею і способи її користовування, шукаючи скрізь елєментів асоціяції, й починає виступати в пресі. Перша його стаття про громадські шинки на Кубані появилася в 1872. р. в „Кубанских областных вѣдомостах", а рік пізніше про земельну справу в ліберальному журналі „Недѣля", що його видавав в Москві Гайдебуров.

Тоді Щербина був студентом Петровсько-розумовської хліборобської і лісової академії в Москві, склавши екстерном іспит за ґімназіяльний курс. Як переважна частина студентів того часу, брав він участь в революційному рухові і через це в 1874 р. мусів покинути академію. Потім якийсь час був він студентом природничого факультету в Одесі, а в 1876 р. опинюється на засланні в Вологодській губернії. Тут, на вигнанецькім дозвіллі, віддається науково-дослідницькій праці. Результатом її була більша розвідка про „Сольвичегодську земельну общину", видрукована 1879 р. в „Отечественныхъ Запискахъ". Тут же на засланні приготовляє він цілий ряд нарисів про первісні форми кооперації серед українського народу, які, по повороті з заслання в 1880. р., видає 1881

р. окремою книжкою в Одесі, п. н.: „Очерки южно-русских артелей и артельно общинных форм".

В Одесі стикається Щербина як з російськими народовольцями, так і з членами Української Громади, але близчої участи не бере в діяльности одних і других, заглиблений в свою науково-дослідницьку працю.

„Очерки" Щербини були ревеляційною книжкою для російських народників. Залюблені в російську общину, яка на Україні була дуже слабо поширена, відмовляли вони українцям спосібности перейматися ідеєю соціялізму, а з книжки Щербини побачили, що укрїнці мають щось ціннішого, як привязання до примусової общини — спосібність в свобідний, непримушений спосіб єднатися в ріжного рода асоціяції, для виконання тих, чи інших господарських функцій. А на цій свободі і відстуности примусу прецінь і будувався в західній Европі кооперативний рух. Книжка Щербини мала великий успіх і зробила імя її автора дуже популярним, як вдумчивого дослідника економічного життя народу.

З появою „Очерків" починається науково-дослідницька і громадська карієра Щербини. В 1882 р. його анґажують на редактора поступової ґазети „Одеський Листок", а в 1883 р. на орґанізатора статистичного відділу Вороніжського ґуберніяльного земства.

Земська статистика в Росії була дуже важною галузю визвольного руху. Вона в неприкрашений спосіб малювала економічне положення населення, вияснювала його економічні і культурні потреби та достарчувала переконуючий цифровий матеріял для публіцистичних і земських діячів в їх праці для поліпшення економічного і культурного положення народніх мас. Творцями її були головно українці, як Щербина, Русів, Шлікевич і багато інших. Були статистики популярними серед поступових кол суспільности, але не любило їх правительство, уважаючи найбільш зловредним елєментом.

У Вороніжі розгортає Щербина свою надзвичайно плідну статистично-дослідницьку працю, являючись м. ін. творцем системи дослїду селянських бюджетів. Під його керівництвом переводяться всесторонні досліди поодиноких повітів Вороніжської ґуб. і спеціяльні досліди поодиноких сторін економічного життя ґубернії. Зпід його пера виходить цілий ряд праць, що удостоюються найвищих нагород ріжних наукових установ, як напр. „Крестьянское хозяйство Острогожського пов." (1887.), „Оцѣночная статистика по 4 уѣздам Воронежской губерніи„ (1888), історія Вороніжського земства і т. ін.

Одночасно з керівництвом статистичною роботою у Вороніжі Щербина керує ряд літ (між 1896 і 1902 р. р.) працею спеціяльної експедиції в степові краї Сибіру, що її зорґанізувало правительство для вияснення кількости вільної там землі, що її можна було відвести для переселенців з Европейської Росії, виїз-

джаючи для цього кожного літа до Сибіру. Результатом цієї експедиції було 10 томів статистичних праць, що вийшли друком в Петербурзі в 1902 р. Завдяки цим дослідам та у звязку з деякими заходами українських земств, хаотична перед тим іміґрація до Сибіру прибрала якусь пляномірність і переселенці з українських ґуберній почали осідати в Сибіру компактними масами, й утворили там нові українські території.

За цими статистично-дослідницькими роботами не забуває Щербина про потреби своєї рідної Кубані. В 1888 р. видає він популярну історію Кубанського війська і досліджує економічні потреби Кубанського краю, у звязку з проєктами будови нових там залізниць і т. п. Також бере він активну участь в орґанізації ломочи для населення Вороніжчини, яке було навіщене в 1901-2 р. р., як і населення інш. укр. ґуберній, голодом.

По цих голодних роках і по крівавих заворушеннях українського селянства в 1902 р. правительство надумалось щось для селянства зробити і покликує до життя спеціяльні комітети при земствах, які мали вияснити положення селянства і його потреби. Ліберальні земці скористали з цих комітетів і розвинули досить широку публичну дискусію про народні болячки та ставили до правительства досить радикальні постуляти не тільки економічного, але й культурного та політичного характеру. Особливо відзначилось в цьому напрямі Вороніжське земство, яке приняло опрацьований Щербиною реферат, з домаганням заведення конституції в Росії, політичних свобод, як конечної передумови для піднесення економічного добробуту і культурного рівня населення.

За цей реферат, що появився тодіж друком за границею в Штутґарді, Щербина поплатився звільненням його на домагання міністра вн. справ Плєвого з посади завідуючого ст. бюром Вороніжського земства, де він попрацював рівно 18 літ, і віддано під поліційний догляд у себе на Кубані. Цікаво зазначити, що в тім часі був звільнений і другий творець земської статистики, Ол. Русов, що був завідуючим статистичного Полтавського Земства. Йому м. ін. ставили в вину орґанізацію селянських заворушень 1902 р. в Полтавській ґуб., що відповідало по части правді, але тільки у відношенні до деяких співробітників Русова.

Щербина і під поліційним доглядом не складає в безнадії своїх трудолюбивих рук та працює над великою історією Кубанського козачого війська, два томи якої вийшли друком в 1910 і 1913 р.

Революція 1905 р., прольоґом до якої були селянські розрухи 1902 р. та комітети при земствах, була здійсненням постулятів, сформованих Щербиною в його вороніжському рефераті. Вона ж зняла з нього поліційний догляд і він був вибраний депутатом від Кубані до II. Державної Думи.

По революції 1905 р. відновлено також самоуправу кубанського війська — виборну козачу раду. Головою Ради став Ф.

Щербина і від цього часу починає він відограваті велику ролю в життю Кубанського козачого війська.

Друга російська революція 1917 р. збуджує приспану національну свідомість також і кубанських козаків і вони утворюють свою окрему державу, що мала злучитися з проголошеною тоді у Києві Українською Народньою Республікою. В боротьбі за удержання державної самостійности Українського Народу знеможлися національно-активні сили і України і Кубані і знайшлися на еміґрації.

Знайшовся на еміґрації і Щербина і тут далі продовжує свою невсипущу науково-дослідницьку працю. В 1921 р. видає він в Празі свою соціольоґічно-фільозофічну розвідку п. н. „Закони еволюції і русскій большевизм", в якій характеризує большевицьку революцію, як патольоґічне явище, що загрожує сучасній культурі і цивілізації.

В 1922 р. стає Ф. Щербина професором статистики Українського Університету в Празі, а в слідуючім 1923 р. проф. Укр. Господарської Академії в Подєбрадах і з молодою енерґією віддається науково-навчальній праці, хоч мав уже понад 70 літ.

В Празі з під його пера виходить історія статистики і статистичних установ (1922), світова сільсько-господарська статистика (1925), вступи до буджетової і кооперативної статистики і незвичайно цінна праця по чеськи п. н.: „Дарвінізм і асоціяції" (1930), а в посмертних паперах знайдено початок теорії кооперації, два томи споминів і дві великі віршовані поеми — Богдан Хмельницький і Чорноморці.

До еміґрації свої праці друкував Ф. Щербина по російськи, на еміґрації по українськи, одначе російська мова праць Щербини не відбирає їм українського характеру, як і історичні моноґрафії М. Костомарова, що рівнож були писані по російськи, але виховували зросійщену інтеліґенцію на українських патріотів. Так і економічні моноґрафії Щербини, що торкалися економічного положення українського народу, давали інтеліґенції знання економічних відносин в рідному краю, збуджували у неї любов до народу і бажання працювати для народу.

Великі заслуги має Ф. Щербина спеціяльно для українського кооперативного руху, своїми „Очерками южнорусскіх артєлей", що відтворюють нам п р а і с т о р і ю української кооперації, з якої треба би черпати вказівок для нашої теперішньої кооперативної діяльности, і своїми пробами дати ідеольоґію кооперації; ці спроби також треба нам засвоїти.

Бібліоґрафія творів Щербини налічує 84 назви в російський мові і 15 назв в українській мові, не рахуючи сюди 66 томів статистичних праць Вороніжського земства, і 10 томів праць експедиції в степовий край Сибіру, що вийшли під його редакцією.

Один тільки пок. проф. М. Грушевський міг зрівнятися зі Щербиною що до плідности в науково-деслідчій праці.

Цього велитня праці не стало між живими. Прожив він 87 літ. Своїм довгим і плідним працею життям для добра народу і рідного краю дав нам добрий приклад до наслідування.

А. Жук.

Кузьма Якимович Безкровний

Ще один з патріотів, котрі любили Україну „до глибини своєї кишені", як часто говорив друг покійного, теж небіщик, Є. Чикаленко, відійшов від нас. 6 грудня ранком в шпиталі на Буловці в Празі, після короткої, але тяжкої недуги помер Кузьма Якимович Безкровний. Помер чоловік, котрий все своє життя віддав для праці українській ідеї і своєму народові.

Небіжчик народився в р. 1877 в станиці Ахтирській на Кубані. Належачи до найвищої шляхти (прадід покійного був Кубанським Військовим Отаманом) походженням, родина Безкровних, як рідкий виняток, не скористувалася з привілеїв від російських царів і не відірвалася від кубанських козаків. Це причинилося до того, що К. Я. виріс серед кубанських козаків, до яких він належав, злився з ними і знав їх, як рідко хто інший. З дитинства й до останніх днів життя небіжчик в родині й приватному житті розмовляв тільки по українськи, користуючись іншими мовами лише в міру необхідности. Почуття потреби єднання з Українцями інших земель в К. Я. прокинулося з юнацьких літ. Вже молодим учителем небіжчик вступає в тісний звязок з орґанізаціями Наддніпрянщини (вступає до РУП, бере участь в ріжних загально українських урочистостях) і придбаває знайомство з Галичанами, посилаючи на студії своїх дітей в Перемиський ліцей („щоб хоч вони не знали гнилої російської культури", — як він часто говорив). Вже замолоду небіжчик попадає в число „мазепинців" і за це зазнає висилки до Новоросійська. К. Я. переслідувала царська жандармерія не за соціяльні переконання, а за крайній український сепаратизм-мазепинство. За останнє до нього ставилися з застереженням й російські демократи, котрих він інакше не називав як „кацапчуки". Щоправда, небіжчик відріжнявся лагідною вдачею і рідким самоопануванням при всіляких обставинах. Через те царській охранці не було легко знаходити придирки проти К. Я., котрий часто дуже влучно обертав кинуті йому обвинувачення в такий спосіб, що з того виходило посміховище для їх авторів. При такій своїй вдачі небіжчик уже молодим учителем працював над зміцненням українського руху на Кубані. Для цього він з Ерастовим і іншими основують українську громаду в Катеринодарі і використовують кожну нагоду для підсилення кубанських Українців свідомим елєментом з Великої України. З цією метою К. Я. закликає Українців з над Дніпра і вишукує для них лєґально ріжні посади на Кубані, як також допомагає всебічно українським політичним висланцям на Кубань. Цих останніх треба було ще регабілітувати перед владою, щоб вона якнайменше

перешкоджала їм оселятися по більших центрах і вести національну працю. З таких політичних вигнанців працювали на Кубані: С. Петлюра, Понятенко, О. Левицький, Б. Мартос, А. Кучерявенко й інші. До приміщення всіх їх приклав своїх рук К. Безкровний.

Ще в молодих літах К. Я. був змушений кинути педагогічну діяльність. Він кінчає курси бухгальтерії і бере участь в закладанні Т-ва Взаїмного Кредиту в Харкові (був одним з його директорів). Деякий час працює К. Я. на В. Україні. Після короткої перерви його знову потягло на Кубань, в цей прекрасний і особливо коханий ним край — цей, як він говорив, самоцвіт України. Тепер бачимо покійного над кипучою працею біля створення матеріяльної бази для українського руху на Кубані. З надзвичайною швидкістю розвинулася кредитова й споживча кооперація. Почала вестися по станицях аґітація про необхідність власними силами збудувати залізницю через всю Чорноморію. За яких 15 років на Кубані не було станиці, де б не було Кредитового Т-ва, а перед війною відкито й Чорноморсько-Кубанську залізницю від станиці Кущовської до Катеринодару і від останнього до станиці Кримської. Вся кредитова кооперація обєднувалася на Кубані в одному Центросоюзному Банкові в Катеринодарі. Головою цього банку (управи) був І. В. Івасюк — Українець з Бесарабщини, а беззмінним головою Надзірної ради Кузьма Якимович. Чорноморську залізницю вів як голова Н. Р. Живило, директорами були Українці — М. С. Рябовол, К. Л. Бардіж (член 4-х державних дум Росії), Курганський та інші, а К. Я. став головним бухгальтером цієї залізниці. Подбано й про те, щоби державним контрольором будови цієї залізниці був призначений з Петербурґу відомий історик Війська Запоріжського — Кащенко, бо це уможливило всі двірці залізниці побудувати в українському стилі. Ці дві наймогутніші економічні установи на Кубані через мудру політику, в якій К. Я. відігравав головну ролю, опинилися цілковито в руках Українців. Як в Центральсоюзі, так і на Чорноморці (скорочена назва залізниці) було майже неможливо стрінути в бюрах Росіян. Подбав К. Я. і про власну пресу, заложивши з небіжчиком М. С. Рябоволом ґазету „Кубанський Край", що перед війною на Кубані була найбільш поширеною й напопулярнішою.

Вибух війни застає К. Я. за плянуванням нових залізниць та розбудовою кооперативних підприємств (миловарного заводу, фабрики перфум, консерв тощо). Все те війна загальмувала, приносячи нові клопоти для К. Я. Треба було з поміж австрійських полонених визволяти з таборів Галичан та влаштовувати їх на працю. Не один з Галичан, котрих недоля закинула на Кавказ, не без приємности згадує велику зграбну постать небіжчика з його милозвучною прекрасною мовою в службовому кабінеті на „Чорноморці" чи на приватному помешканню при вулиці Косляревського.

На другий день по революції К. Я. на зборах Українців пропонує проголосити приєднання Кубані до України і відвідати Кубанського Наказного Отамана з пропозицією негайно скликати

Кубанську Раду, скласти перед нею Булаву і відновити традицію, прадідівські звичаї Запоріжжя. Нажаль Нак. Отам. ґен. Бабич, хоч з походження й кубанський козак-чорноморець, не зрозумів ваги цієї пропозиції й дочекався, аж владу в нього відняли зайди-Росіяне в Катеринодарі, що створили тут Обласний Комітет на чолі з адвокатом Туритином. Скоро однако Кубанці скликали Раду, обрали Військового Отамана й створили Уряд, ліквідувавши названий комітет. — К. Я. обрано членом всіх Кубанських Рад, де він займав крайнє українське крило з ідеєю втілення Кубані до України. За ці свої переконання К. Я. нераз доводилося витримувати політичні бої з кубанськими ура-самостійниками, або ура-козаками, як їх охрестив небіжчик. Ця течія була під керовництвом спритніх демаґоґів братів І. та П. Макаренків, з походження Українців, але в тодішніх обставинах якихось невиразних російських демократів. На них спирався і тодішній голова Кубанського Уряду Лука Бич. В лютім р. 1918 перед залишенням під натиском большевиків Катеринодару, Кузьмі Я-чу з однодумцями пощастило провести ухвалу Кубанської Законодавчої Ради про сфедерування Кубані з Україною і вислати делєґацію до Києва. Опинившись на Дону, на вигнанні, К. Я. з М. С. Рябоволом та Султан-Шахим-Ґіреєм їдуть в делєґації до Києва з пропозицією гетьману П. Скоропадському дати для визволення Кубані дивізію ґен. Натієва. У цей спосіб думалося відірвати Кубань від білих і червоних Росіян та вернути в лоно матері-України. Очевидно, що Кубанці, котрі потім мали би 100.000 армію, допогли б звільнити й Україну. Російський ґен. Скоропадський не хотів, а може не міг збагнути значіння цієї пропозиції. Він став домагатися, на здивування всіх, права призначати Кубанцям Військового Отамана і делєґація відїхала з нічим.

Після цього К. Я. пробує безпосередньо договоритися з Німцями, що переправили незначний відділ на Тамань і під політичним проводом членів Ради О. Балабася та Федоренка звільнили 6 станиць. Далі йти Німці стрималися, очікуючи офіційних кроків з боку Кубанського Уряду. Однак тодішній голова Куб. Уряду Л. Бич на нараді в Новочеркаську подав свій рішальний голос за союзом з білою добровольчою армією ґен. Деникина і почав творити Росію, а не Україну.

Дальша праця Кузьми Якимовича полягала в тихій опозиції до ура-козаків та змякшуванні всіляких наскоків на Україну. В р. 1919 при формуванні на Кубані Уряду П. Курганського, з більшістю, починаючи від голови, малоросів, впхнули до нього декількох Українців, у тому числі, силоміць, Кузьму Якимовича. В ролі міністра внутрішніх справ Кубані небіжчик опинився в майже наскрізь ворожому урядовому апараті. Але і за таких обставин К. Я. зумів всі українські села на Кубані відповідним законодатним актом зробити козаками (окозачив, як говорив небіжчик) і в цей спосіб зміцнив українську позицію. Уряд П. Курганського мав сумний кінець, підпавши ґвалтові ґен. Деникина,

закінчилося це розгромом і Кубанської Ради, повішенням члена Ради О. Кулабухова й висилкою до Царгороду 12 членів Ради. Серед останніх був і К. Я., котрого вислано, як, старого мазепинця (у нього „інтелігентні діти не говорять по російськи" — говорив Деникин).

Дальше життя К. Безкровного — це еміґрантська Голгота поневірання по ріжних країнах та на ріжних становищах. Щойно приїзд до Чехословаччини дав змогу К. Я. стати знову до будівничої праці. Пражська „Селянська Спілка", починаючи в 1924 р. навчання кооперації в таборі Йозефові, покликала на управителя школи Кузьму Безкровного, як відомого кооператора і педаґоґа. Учні цієї школи, вояки обох українських армій, заховали як найкращий спомин про цю людину. Потім був К. Я. лєктором в Українській Господарській Академії. По ліквідації останньої, став лєктором Технічно-Господарського Інституту заочного навчання в Подєбрадах. За час еміґрації К. Я. був активним членом багатьох українських орґанізацій, як: Спілки професорів УГА., Т-ва Прихильників тієїж Академії, Української Наукової Асоціяції, Видавничого Фонду, Дитячого Притулку, Союзу Орґанізації інженєрів-Українців на еміґрації і т. д.

З вихованків К. Безкровного чимало працює тепер в українській кооперації, навіть на відповідальних становищах.

Ці рядки вказують нам, як багато може зробити навіть одна людина для свого народу, коли вона має ясну мету і волю для її осягнення. Хай це життя буде дороговказом прийдешнім українським поколінням!

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Промисловість мінеральних матеріялів в УСРР та на Північному Кавказі

Будівельні матеріяли в розвитку народнього господарства країни відограють дуже важливу ролю. Вони творять основу для комунікаційних (пристані, мости, депа, двірці і т. інш.), промислових та більшости міських будов. Очевидно, що без каменю, цементу й цегли збудувати такі спорудження як Дніпрельстан, металюрґійні та хемічні фабрики не є можливим. Дві ж останні вимагають ще й вогнетрівких буд. матеріялів. Країна без власного виробу будівельних матеріялів не зможе розвиватися нормально. При творенні цієї промисловости, слід зважати, що сировина її не витримує далеких перевозок, бо вони значно подорожчували б будівельні матеріяли. Через те промисловість будівельних матеріялів розміщується поблизу родовищ сировини.

До головніших мінеральних будівельних матеріялів належать: звичайна й вогнетрівка цегла, дахівка, цемент, вапно, алябастер та ґіпс. Для більшости головною сировиною служать ріж-

них ґатунків глина, вапняки, мерґель, натуральний ґіпс. В УСРР і на П. Кавказі наведена сировина находиться в майже невичерпальних кількостях. Особливо УСРР багата на глини, починаючи від каолінів та вогнетрівких і кінчаючи звичайними, а П. Кавказ на мерґель. За багацтво глини Україна з правом може називатися „країною глин".

Звичайна цегла випалювалася до революції в багатьох місцях України та П. Кавказу і при цьому ріжними способами, від примітивних до наймодерніших. Вогнетрівка цегла вироблялася як на спеціяльних підприємствах, так і по окремих цехах при металюрґійних фабриках (металярнях). Цей ґатунок цегли задовольняв переважно потреби промисловости. До революції Україна була постачальником вогнетрівких будівельних матеріялів не лише для власної металюрґії й іншої промисловости, а й задовольняла повністю потреби Уралю. На останньому після революції розбудувалася раптово власна промисловість вогнетрівких будівельних матеріялів, а в УСРР і на П. Кавказі реорганізувалася й реконструювалася стара в напрямку централізації виробництва та піднесення продукції. На початок 1-ї пятирічки (1927-8 р.) вона представлялася такими покажчиками[1]):

	Самостійні підприємства				Цехи при металюрґійних фабриках		
	Підприємств	Служб. і робітн.	Вироблено тон	Вартість в тис. крб.	Підприємств	Вироблено тон	Вартість в тис. крб.
УСРР	12	6926	170137	11815	9	122533	6771
П. Кавказ	—	—	—	—	2	10744	840
СРСР	37	11654	424663	25633	. .	. .	. .

За цими даними УСРР лише на самостійних підприємствах випалювала 40% вогнетрівких виробів цілого СРСР.

З р. 1929 в Часов-Ярі, на базі тутешніх вогнетрівких глин і кварцитів, будується шамотова фабрика на річну продукцію 145 тис. тонн; в Гришино з р. 1931 динасова ф-ка на виріб 105 тис. т. динасу за рік; з р. 1931 почалася реконструкція динасової фабрики в Красногорську на 100 тис. т. річної продукції; планувалося розпочати будову ф-ки високовогнетрівких виробів (шамотових) в Запоріжжі на річну продукцію 20 тис. т. і на Кавказі в Сулимові шамотову ф-ку на річний виріб 110 тис. т.[2]).

Виріб звичайної цегли (червоної, силікатної й білої) та дахівки (червоної, поливяної й цементової) до революції з модерним застосовуванням зосереджувався в Києві, Катеринославі, Харкові, Кременчуці й інш., а після революції центрами цього виробництва стали: Донбас, Дніпропетровськ та Харків. На П.

[1]) Примышленность СССР в 1927-8 году, 1930, ст. 102, 103.

[2]) Второй пятилетний план развития народного хозяйства СССР (1933—1937 гг), 1934, ст. 438—441, 520—533.

Кавказі найбільші цегольні зосереджуються в Ростові н. Доном, Краснодарі, Грозному, Усть-Лабинську, Армавірі й інших.

Розвиток цегляного й дахівляного виробництва в УСРР та на П. Кавказі і порівнання з важливішими районами СРСР ми простежимо за такими даними:[3])

	УСРР з Кримом		Пів. Кавказ		Урал		Зах. Сибір		СРСР	
Рр.	1933.	1934.	1933.	1934.	1933.	1934.	1933.	1934.	1933.	1934.
Шамот (тонн)	420793	675441	19264	22963	116263	136364	25380	23381	935796	1344594
Динас (тонн)	145712	236304	6762	7745	41181	71693	4325	13737	202641	334233
Пал. цегла (т. ш.)	105308	665287	181738	235562	337738	401756	217548	243787	3362832	4343818
Сил. й жуж. цегла (тис. шт.)	114463	145018	5935	1773	11457	9662	411	2897	469605	59
Дахівка)т.ш.)	10160	19755	11838	15430	492	188	937	858	42735	5

Отже в р. 1934 УСРР з П. Кавказом виробляли 52% шамоту в СРСР (сама УСРР — 50 %) 72 %, динасу (сама УСРР — 70 %), 27 % паленої цегли (сама УСРР — 24 %), 24.6 % силікатної й 60 % дахівки. У порівнянні з іншими районами УСРР по всіх виробах значно перевищує всю решту районів (Урал шамотом в 5, динасом в 3.4, паленою цеглою в 2.5, силікатною в 15 і дахівкою більше 100 разів). Сам П. Кавказ продукцією цих виробів дорівнюється до Зах. Сибіру, становлячи коло $^1/_{30}$ продукції вогнетрівких виробів в УСРР, коло $^1/_4$ паленої цегли та $^5/_6$ дахівки.

Цементова промисловість за часів імперії на Україні розвинулась слабо, хоч придатних для цього виробництва мерґелів тут є вистачаюча кількість зложищ. Експлуатувалися родовища в Донбасі коло Амросієвки, де працювала й модерно уряджена цементарня. На Україні вироблявся виключно портлянд-цемент. На П. Кавказі ця промисловість розвинулася значно сильніше, базуючись на невичерпальних зложищах мерґелю коло Новоросійську. Ця сировина уявляє собою готову природню цементову масу, що потребує лише випалення й розмелення. Через те в Новоросійську й коло ст. Тунельної виробляється роман-цемент, що по якости є ліпшим від багатьох портлянд-цементів. При будові Ґібральтарських фортець анґлійський уряд користався цементом з Новоросійську, як ліпшим по якости, ніж портлянд-цемент світознаної англійської фірми „Уальт і Робінзон", і на 30% від нього дешевшим. Перед війною цементова промисловість П. Кавказу постачала кругло 30% цементу в імперії. В самому Новоросійську й на ст. Тунельній працювало 10 цементарень з 16 на цілому Південному Сході. Ці цементарні мали 135 стоячих і 4 обертальні печі. Річна потужність всіх цементарень виносила

[3]) Социалистическое строительство СССР. Статистический ежегодник, 1936, ст. 185.

4730 бочок, або 788,3 тис. тонн цементу[4]). Решта цементарень П. Кавказу находилася в більшості на Донщині, розпоряджаючи потужністю в 770 тис. бочок або 128.3 тис. т. цементу річно. Ціла потужність всіх цементарень П. Кавказу виносила коло 5.5 млн. бочок, або 916.7 тис. т., але вони не працювали з повним навантаженням і через те їхня продукція хиталася від 2.5 до 3.8 млн. бочок, або 583,3 до 633.3 тис. бочок, займаючи працею приблизно 10.000 робітників. До революції Новоросійський цемент експортувався також за кордон.

Після революції реконструкції в цементовій промисловости Новоросійського центру привели сперш до концентрації цілого виробництва на 8, а пізніше на 5 цементарнях. В р. 1927-28 цементова промисловість УСРР і П. Кавказу в порівнянні з СРСР характеризувалася такими даними[5]):

	Підприємств	Служб. і робітник.	Вироблено бочок	Вал. прод. в тис. крб.
УСРР	4	3657	1913341	9373
П. Кавказ	6	5838	3541844	17385
СРСР	28	23679	11856620	63867

За цими даними у р. 1927-28 УСРР з П. Кавказом виробляли 45.8% цементу в СРСР.

Дальший розвиток цієї промисловости в СРСР проходив під гаслом створення незалежних промислових центрів на Сході й Півночі. Розвиток виробництва за 1-у пятирічку виявився по головних районах СРСР так (в тис. т.):[6])

Роки:	У С Р Р	П. Кавказ	У р а л	Зах. Сибір	С Р С Р
1927/28.	305,3	534,9	80,8	27,7	1850.1
1931.	471,9	1029,3	172,8	63.9	3336 2
1932.	535,9	1049,6	193 4	130,8	3481,2

Отже за 5-ліття цементова промисловість УСРР піднеслася виробництвом в $^{13}/_{4}$ рази, на П. Кавказі коло 2, на Уралі в $^{21}/_{2}$, в З. Сибіру коло 5 разів. Найменше темпо розвитку при цьому виявила промисловість УСРР. Разом же з П. Кавказом УСРР ще і в р. 1932 постачали 48,2% цементу СРСР.

На 2-у пятирічку призначення вкладань капіталу в цілу промисловість будівельних матеріялів відбулося під кутом зору розвитку промислових центрів на Сході й Півночі, що видно з таких даних (в млн. карбованцях. в цінах 1933 р. й у % в СРСР:[7])

	У С Р Р з Кримом	П. Кавказ	Півн. Урал	Козакстан	Сибір	Сер. Азія	Весь Схід
Млн. крб.	83,02	34,51	156,37	91,10	139,98	42,33	273,41
% % в СРСР	11,24	4,67	21,18	12,33	18,94	5,73	37.00

[4]) С. Н. Сирин, Юго-Восток России, 1922, ст. 61.

[5]) Промышленность СССР в 1927-28 году, 1930, ст. 96,97.

[6]) Социалист. строит. СССР. Статистическ. ежегодн., 1934, ст. 122.

[7]) Втор. пятил. пл. разв. народн. хоз. СССР (1933—1937 гг). 1934, ст. 268—273.

Ці дані свідчать, що в другу пятирічку вся увага влади СРСР звертається на розбудування цієї промисловости на Сході й Півночі, даючи УСРР коло половини того, що Півночі й менше $^1/_3$ капіталу призначеного Сходові. Найменше ж вкладається капіталу в промисловість П. Кавказу, не зважаючи на його необмежені ресури найліпшої сировини для цементу.

Виріб інших зліплюючих будівельних матеріялів, як вапна, алябастру, ґіпсу також був розвинений як в УСРР, так і на П. Кавказі. Однак підприємства цих галузей до революції були в більшості дрібні. Після революції і ці виробництва сконцентрувалися і вапно в р. 1927-28 уже випалювалося в УСРР лише на 14 закладах, а на П. Кавказі на 9.

Розвиток виробництва зліплюючих б. матеріялів в УСРР, П. Кавказі й по головніших районах СРСР в 2-й пятирічці ми простежимо за такими даними (в тис. тонн):[8])

	УСРР з Кримом			Півн. Кавказ			Урал		
	Рр. 1932.	1933.	1934.	1932.	1933.	1934.	1932.	1933.	1934.
Порт.-цемент	535,9	415,0	645,2	1049,6	738,1	832,0	193,4	158,3	247,4
Вапно	739,6	557,5	755,3	233,6	96,4	169,1	161,5	133,1	218,4
Алябастер	129,5	116,9	201,7	8,0	5,4	11,3	64,3	85,2	129,3
Гіпс	3,4	22,7	27,1	9,0	4,1	10,2	1,2	1,7	1.9
	Зах. Сибір			СРСР					
Порт.-цемент	130,8	93,2	122,5	1481,2	2710.3	3532,8			
Вапно	7,1	87,0	88,5	2985,5	1965,9	2635,6			
Алябастер	—	—	—	474.8	434,3	627,0			
Гіпс	—	—	—	18,1	40,2	61,5			

За цими даними УСРР з П. Кавказом в р. 1934 постачали кругло в СРСР: 46% цементу, 36% вапна, 34% алябастру і 61% ґіпсу. Сама УСРР, крім цементу, займала 1-е місце в СРСР виробництвом зліплюючих матеріялів. Слід зазначити, що виробництво цементу на П. Кавказі виявило тенденцію до зниження, що можна пояснити лише недбайливим відношенням сучасного керовництва до цієї тут промисловости. Фактично цементова промисловість П. Кавказу дійшла лише до праці потужністю довоєнного розвитку.

Отже 1. Промисловість будівельних матеріялів у всіх розгалуженнях в УСРР і на П. Кавказі має цілком вистарчаючу кількість сировини до найбільшого розвитку.

2. Всі розгалуження цієї промисловости створились і релятивно добре розвинулися ще до революції. Після останньої, крім вогнетрівких виробів, всі галузі підлягали лише реконструкції в напрямку концентрації виробництва й піднесення продукції.

3. Цементова промисловість П. Кавказу доведена лише до використання повної потужности, яку вона мала ще за імперії.

4. Нові будови розпочаті лише по виробу вогнетрівких ма-

[8]) Ібіьем, ст. 282; Социалистическое строительство СССР. Статистич. ежегодник, 1934, ст. 114, 115; 1936, ст. 184.

теріялів, потреба на які дуже збільшилася у звязку з розбудовою металюрґії.

5. У порівнянні з іншими районами СРСР, особливо Східними, промисловість б. матеріялів УСРР і П. Кавказу по розмірах інвестицій значно упосліджується.

6. Не зважаючи на останнє, ця промисловість в УСРР і на П. Кавказі ще у р. 1934 вела перед серед інших районів СССР, — їхня продукція домінує в цілій державі.

7. Взагалі ця промисловість має солідну основу в обох країнах і при уважному до неї ставленні керовництва легко може розвинутись до значно більших розмірів. При сучасному ж пололоженні нормальний її розвиток гальмується. **В. Іванис.**

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

По селах

(З обсервацій кооперативної пропаґаторки).

В Союзі.

Хто працює в орґанізаційному відділі кооперативного осередку — має дуже богато нагоди пізнати нинішню сільську дійсність. Значить — не тільки кооперативне життя, але теж господарське і культурне, як підложа, на якому кооперація виростає. Не звертати уваги на ці обставини неможливо, бо вони тісно вяжуться з розвитком кооперації.

Перед очима орґанізаторів і пропаґаторів(-ок), цих вічних мандрівників і дослідників, пересуваються міста, містечка, села, як на екрані. Не все вони в святковому одязі і настроях, переважно бачимо їх у сірій буденщині. Багато в них радісного, але чимало теж журби і недостач. Бракує рук до праці, не стає насушного хліба, а найчастіше — послідовности в праці, сильної віри у її висліди і твердих здисциплінованих харіктерів. Де вони є, там є добро.

Ох, як весело заїхати до О. С. К. чи П. С. К.! Там кипить праця. Мов до вулика бжоли, прилітають до них кооператори з району. Це не заполохані селяне. Це ділові люди, рухливі й ініціятивні. В них поважні діла. Їхня кооператива вже давно виросла з пеленок. Вони вже поширили її аґенди так далеко, що й забули, як зачинали торгувати солониною й перцем. Вони вже навіть збіжжа ладують на місцях ваґоново. Вони доставляють у своє село вже все, чого воно потребує. Вміють вести пропаґанду, будувати нове.

Збіжеві маґазини при Союзах, що викуповують селянські продукти, і свідомі господарі, які заповняють ці маґазини — це вже новий світ. Як відбиває від того детайлічний склеп складниці — від якого часто стороняться міські інтеліґенти! Селяне дивуються, що торги детальки не переростають торгів невеликої сільської кооперативи. Кілько разів бачимо навіть сільську і міську інтеліґенцію, яка не зважає, що бачуть це кооператори, іде купувати до чужих крамниць. А на селі часто хочби для приміру не заглянуть місцеві інтеліґенти до своєї кооперативи[1]).

[1]) Від Редакції: Детайлічні крамниці наших окружних союзів — це переходове явище, там, де наше місцеве міське населення ще не здобулося на свої закупочні кооперативи (споживчі, ґалянтерійні, мануфактурні і под.). Союз, ведучи таку крамницю виступає супроти покупця в ролі звичайного купця, тому його позиція трудніша, як кооперативи, що має за ціль приєднати всіх своїх покупців у свої члени. Це потрохи відтяжує поведення тої частини інтеліґенції, яку тут має на думці шан. Авторка.

Валки возів, на які вантажать всяке добро, щоби заспокоїти потреби своїх члени розїздять на всі сторони. А з якою втіхою віддає справник товар у руки крамаря, як тішиться заповненими полицями!

А тепер в дорогу у район!

По повітовому кооперативному осередку можна орієнтуватися про працю в районі.

Якщо нема кому поінформувати вас про працю в новому терені, якщо нема для вас підводи, ані слова заохоти, то знаєте, що менше-більше цей сам дух пануватиме і по селах. В рухливому кооперативному районі є дисципліна. А як вас висилають до праці, то знають нащо звернути вашу увагу. Хоч з літами праці здобуваємо собі власний досвід та орієнтаційний змисл, але порозуміння з Союзом теж не маловажна річ. Скілько часу сходить часом даремно на підготову сходин, викладів, курсів і т. п. на місці, якщо не повідомилося управи кооператив про ці речі в пору. Бадьоре кооперативне слово, добре слово, яке почуєш від директора Союзу, стає вам вірним, веселим товаришем в часто трудній дорозі.. Бо наша дорога веде частіше там, де ще нема повного кооперативного »совершенства«, чим там, де все добре.

Їдете весною, літом, осінню і зимою. Їдете під спів жайворонка на весняних нивах і тоді, як зелене збіжжя, мов килим з оксамиту, манить ваш зір. Тоді, як загони лену цвитуть блакитним квітом, як золотисте збіжжа филює від подиву вітру.

Рахуєте копи зжатої пшениці на вузеньких загонах, і студіюєте, що ще залишається на полі. Що сіють в околиці, а що здалобися ще засіяти.

Часто не їдете, а ідете пішком. Стрічаєте малих школярів, які стають дуже добрими інформаторами. Надибуєте господинь, які несуть закупи з торгу. Нерідко їдуть попри вас вози з закупленим жидами збіжам, клочем, дробом тощо. Це все для вас школа життя.

Ви вже в селі. Оглядаєте господарства, мешкальні хати, огорожі, керниці, придорожні рови, спосіб будови господарських будинків, криниці. Дивитеся, чи є перед хатами городець, або й садок. Які діти: чи здорові, добре живлені, чисті, чи марні, обдерті. Перуть на річці молодиці, які вони? Яка церква, яке господарство священика. Хочете все бачити і виробити собі змісця погляд на цілість. Іде худоба з пасовиська — як вона плекана? Але ви вже перед кооперативою. Вона у власному будинку, відповідно уладжена, чиста, культурний крамар, або вона десь поміж хатами в винаймленій кімнаті. Вивіска на маленькій дощині, написана олівцем. Крамар у капелюсі, на ляді бруд, на полицях нелад, долівка засмічена, а лушпини з диньок як снігом присипали її. Мабуть колись у корчмі було ліпше. Чи треба вам ліпших інформацій на місці? Ні! Треба бачити місцевих кооператорів, а вже знаєте, які вони.

Приглядаєтеся торгам. Люди входять і виходять, найчастіші покупці це діти. Вони купують для мамів. А які вони знамениті — ці селянські діти! Нераз до ляди ручкою не досягають, лиш чути голос: »Петре (це крамар), маєш ту 10 сотиків і яєцко. Дай мені деко дріжджа, перцю, папірки і за сотик бамбона«.

Або: »Тут 6 яєць. Дай мені мило, соду, оливу, пасту, а 7 грошів назад«.

Петро вже ту математику добре знає. Буде всьо, як треба. Подивляю, як добре діти знають ціну на всі товари. — Друга категорія сталих покупців, це курці. Тих не бракує цілий день. Трафіка дуже відходить, найбільше зелена махорка, часом червона, далі махоркові папіроси, »кресови«, »обивательські« і т. п. Паперці лиш »Калини«. Є деякі кооперативи з дисципліною. Тут написано на вивісці: »Проситься не курити в кооперативі«. Але далеко більше є тих без написів.

Крамарі.

Маємо вже підучених кооперативних крамарів. Вони покінчили крамарські курси, мають кілька років праці за собою в цій самій кооперативі. Це вже добрі. Але чим вони практичніші і довше на місці, тим більше завидують їм

деякі люди »доробку« — а по зміні починаються манка і т. д. Деякі села не мають ніколи доброго крамара, бо мусять брати зі свойого села. (Нема чим чужого платити). І починається крамарська »коломийка«. Шукають. Врешті найшли. Батько і мати чесні, дають запоруку, вміє писати, нігде не вчився крмарства. Але чи то така штука стати за ляду? Зійшлася управа, зробили інвентуру. справник чи хтось інший показав, як важити і по кілько продавати. Заказали боргувати, бо заплатить сам і крамар готовий. Розуміється, що деколи такий хлопець, припадково здібний, виробиться, але кілько страт, кілько праці ревізорів, кілько пропащих боргів пішло через таких крамарів!

Управа виправдується тим, що на селі крамар вчений не вижиє. І справді, при такій платні, як буває тепер, вижити не сила. Покищо, ця справа як кажуть »зависла у воздусі«. І кооперативи дальше беруть кого попаде. Повітові Союзи уладжують курси і виховують крамарів для своїх районів, але їх все ще замало. Головне, щоби ці крамарі чи крамарки уважали крамрство за фах і мали в серці кооперативну ідею.

Дуже богато крамарів бачимо на своїй дорозі, поучуємо їх, помагаємо — але не ручимо, чи по нашім відїзді не буде, як бувало.

Мусимо мати крамарів, кооперативних службовиків, обезпечених і винагороджуваних так, щоби могли вони з цього вижити. Мабуть від цього будуть менші втрати, чим з вічних манк на поважні суми і нестягаємих боргів.

Маючи таких крамарів, буде можна від них вимагати, кромі всього іншого, ще й розуміння для порядку і чистоти.

Кооперативні домівки, Народні Доми.

Важко розвиватися кооперативі без власної домівки. В невідповідному приміщенні, без магазину — нема як відповідно розложити товарів. Вони часто нищаться від вогкости і тісноти. Не можна поширити сортименту товарів, нема окремої канцелярії для Управи. — Кооператори на селі докладають всіх зусиль, щоби побудувати свою власну домівку. Всі доходи з продажі товарів, добровільне оподаткування, дарова праця членів і дарова звізка будівельного матеріялу — допомагають часто вибудовати таку гарну домівку, якої і місто не постидалобися. Часом будують всі установи спільний »Народний Дім«, де находять поміщення кооператива, »Просвіта«, Р. Ш., С. Г., С. У., Сокіл і т. п. Вичислю деякі взірцеві домівки, які довелося мені на мандрівці бачити. Приміри: у Верчанах, Жулині, Моршині, Конюхові, Дулібах, Лисятичах, Дашаві, (повіт Стрий); — Манастирці п. Жидачів; Підберізцях, Лісневичах, Поршні, Сороках, Германові, Гаях, п. Львів; — Товстолузі п. Тернопіль; — Глещаві, Ілавчі, Могильниці, Дернівці, Мшанці, п. Теребовля; Миколаєві, Городиславичах, Звенигороді, Коцурові, Ланах, Соколівці, Підмонастирі, п. Бібрка; Лисовичах, Струтині нижнім, п. Долина; Керниці, Завидовичах, Зашковичах, Бартатові, Мшані, Суховолі, Оброшині п. Городок. Ще дуже багато більших і менших домівок я стрічала. Навіть малі, бідні села будують. Пляни домівок робить »Кір«, або українські архітекти. Щоби зменшити кошти будівлі закладають цегольні. Найтяжче з викінчуванням таких великих будівель. Тоді з допомогою приходять жінки. Прохарчовують майстрів, складають гроші на вікна, сцену, викінчують пр. одну домівку для своїх сходин. Часто поносять самі всі витрати получені з посвяченням домівки.

Якщо в такому домі приміститься кооператива — то вона вже напевно відповідно випосажена і уладжена.

Хоч доводилося стрічати на селі поверхові будівлі, салі з бальконами, луковими великими вікнами, доброю сценою, гардеробою і т. п. — то не бачила я чомусь ані одної гарно впорядкованої площі довкола домівки, а є на селі багато безробітної молоді, яка при відповідній заохоті напевно причинилабися до впорядкування площі. Живопліт, квітники, кущі, стежки посипані літом піском, спортова площа, надалиби домівці відповідне тло. Для цього нема ще на селах належного зрозуміння.

Кооперативні будні.

Члени Управ і Н. Р. наших кооператив, це господарі — на малих просторах землі. Мусять вони пильнувати своїх господарських обовязків, бо рілля, це підстава істнування їхніх родин. Сповнення добровільно взятих обовязків вимагає немалої витривалости й ідейности. Не все кооператива, особливо в початках свого істнування, може оплатити книговода чи скарбника або іншого члена управи. Тому ті люди, що дають себе вибирати до управи тому, щоби тут найти наживу, скоро від неї відходять. Розчаровані в своїх надіях стають зчасом приватними купцями та ворогами тої самої кооперативи, яку самі закладали.

Ведучи її ідейно та щиро моглиби ці самі люди працювати за платнею. Вони зараблялиби на неї чесно і з цього не мігби їм ніхто зробити закиду.

Можемо бути одначе часто горді на тих селян кооператорів, які при тяжкім в нинішню пору житті віддаються всеціло своїй кооперативі. Тоді, як ніч дає відпочинок людям по праці, кількох людей радить в кооперативній канцелярії. Треба вписати фактури, зробити калькуляцію, вислати делеґатів на нараду до міста. Треба грошей на заплачення бляхи на домівку. Членів нових здалобися зєднати, щоби не торгувати з нечленами; вартоби господинь зацікавити новим родом товарів і т. д.

Серед ночі справник готовить віз. Пакує в паку мішки, вантажить скрині з яйцями. Далека дорога і тяжка, треба вчасно виїхати. Гроші висилають чеком, бо небезпечно везти.

Або в молочарській кооперації. З М. С. нема жартів, треба пильнувати. Як молоко зіпсується, велика страта, а тут журба з людьми. Хочуть зачетів, а тепер їх нема. Молочаря треба пильнувати, щоби чисто було в збірні. Управа свідома цього, що несе відповідальність за все. Як то часто треба за неувагу доложити своїм грошем!

В селі є ріжні люди. Ті, що зблизька не цікавляться кооперацією, мають все якесь слово кинути між людей. »Якби не мала управа в тім інтересу, то не побивалабися за тою своєю кооперативою« і т. п. Багато каміняків впаде на цих, які бажають загального добра.

Як не казати, але кооператива, хочби яка мала вона не була, стає осередком сільського життя. Люди люблять в ній збиратися, розговорювати. А тут ціль кооперативи не є така, як собі представляють. Читальня читальнею, а до кооперативи зайдеш і побалакаєш і чогось довідаєшся. Хоч є написи на стінах: — »Коопертива не є місцем для сходин«, — то це небогато помагає, як нема когось з авторитетом в селі, щоби справу перевів в життя. Крамар боїться, бо відгрожуються його побити, управа не хоче задиратися з людьми. І так часто кооператива стає, особливо вечером, недоступною для покупців, бо займають її курці. Всіми способами викорінюється це зло, однак є села, що зробили порядок за один вечір. Знесли цей звичай, оголошуючи його членам на сходинах.

Кооператива при розумнім крамареві стає місцем товариського виховання молоді. Діти за наукою крамаря здоровлять, входячи до крамниці. Хлопці навчаться стояти самотужки, а не лежати на ляді, а всі разом відучуються плювати на долівку і засмічувати її.

В одному селі, де був крамарем укінчений семінарист, він виховав собі дуже гарно свою публику. Один крамар на Поділлі добув собі таку пошану, що кожна господиня і дівчина приходила до кооперативи чистенько одягнена. Яєчка приносили все чисті в чистенькім платку. Перед приходом цього крамаря того не було. Добрий вплив на село має часом добра крамарка, через змилування до естетики.

Кооперація виховує новий світ.

Рідний промисл.

Господиня на селі небогато цікавиться пресою, тому й не кожна знає, де і як повстають речі, які вона купує в своїй кооперативі.

Правда, є вже свідомі села, де ведеться здавна плянову освідомлюючу працю серед жіноцтва, але їх не так багато. Тому на наших сходинах і викладах жінки радо слухають про свій рідний промисл. Іншими очима дивляться вони потім на кожну пачку цикорії Луна, на Пражінь, мило Ц. С., свічку Керос, цукорки »Фортуни Нової«, українську пасту до обуви, чи інші вироби. Кооперативи, які купують весь товар в Складницях Союзів, не держать нічого чужого. В темніших селах ще найдеться якась цикорія Франка, яку розвозять самоходи, або батерії »Астра« чи якісь другі, бо коштують лише 30 сотиків. Місто під оглядом закупів своїх виробів може іти на науку до села.

Кооперативна пропаґанда.

Донедавна не уважав провід кооперації за конечне вести пропаґанду на селі. Видавалося, що кооперація, це така сильна і велика ідея, що кожний мусить в ню повірити без ніякої пропаґанди. Оказується однак, що цим середником не можна погорджувати. Якщоби перші провідники кооперції звернули більше уваги на втягнення дорогою пропаґанди більшої кількости членів, особливо господинь, або якби повчили були теж цею дорогою про рочдельські прінціпи, то лекше булоби нині неодній кооперативі. Стрічаємо села, де сама управа з власної ініціятиви почала вести пропаґанду і це дуже корисно відбилося на житті кооперативи. А там, де пропаґанду вважали непотрібною, дуже тяжко надробити занедбання. Звичайно тепер управи кооператив дуже раді, якщо хтось до них заїде і поможе їм пропаґандою в їхній праці.

Преса.

Кожна кооператива дістає Г. К. Ч., ліпші одержать ще й »Кооперативну Республику«, та більше чисел »Коопер. Родини«. Находимо денеде Г. К. Ч. оправлене і читане навіть на сходинах членів. В більшости кооператив, де управа загалом не зацікавлена нічим, Г. К. Ч., яке прочитає хиба хтось з управи, лежить денебудь. Особливо крамарі читають його мало. Порядкуючи в кооперативах витягаємо його з кутків і показуємо крамареві, щоби читав те, що для нього потрібне.

Систематичне читання преси, як засобу освідомлення, я стрічала рідко. Приміри доброго розвою кооператив, ілюстрації, статті про збут сіль.-госп. продуктів, про їх витворювання, описи коопер. свят, прогульок і т. п., вплівалиби дуже освідомлюючо на людей старших і молодь. Кільки разів довелося мені говорити про ці речі з молоддю. Завжди я находила в неї зацікавлення для тої справи і поміч у пропаґанді.

Там, де пресу миші гризуть, де сама управа теж нею не зацікавлена, це відбивається на життю кооперації. Думка Р. С. У. К. поширити бібліотеки при кооперативах, зобовязуючи управу запізнати себе і членів зо змістом всіх видавництв, принесе напевно добрі успіхи.

Районова Молочарня в Ременові пов. Львів, може бути взором, як поширювати кооперативну і сіль.-господарську пресу. Кожний член молочарні закуповує часописи, календарі і книжки через Р. М. Гроші стягається при виплаті молока. Саме ця преса поширює в цьому районі свідомість і приготовляє добрий терен для праці.

Не всюди однаково.

Що повіт, що місто чи село — то інший світ, інші люди, звичаї, обставини. Не охчеться вірити, що є ще нині забуті закутини, в яких нема рук до праці. Може навіть вони не бідніші, чим в других околицях, але якісь притовчені, недовірливі, часто неграмотні. Буває це в колись кацапських повітах. Народ баламучений з давна своїми провідниками, остав без керми. Молодь свідома українська, а старші без жадних переконань, податні на всі недобрі впливи. Розуміється, що і там є люди, які хотілиби рушити своїх односельчан з місця, але старшого вчити грамоти дуже тяжко. Однак скорше має до них підхід чужий, чим свій. В таких районах кооперація тяжко про-

биває собі шлях. Господині, як і чоловіки закуповують в місті, продають в місті. Жиди увихаються, як за добрих часів — викуповуючи, що дасться. Господарка неплянова, годівля тварин занедбана, часописів найдеться дуже мало, майже їх нема. Життєва стопа зовсім примітивна. На полицях в кооперативі не побачите часто навіть звичайних річей, бо за ними не питають. Але і там прозябає по трохи нове життя, а нарід певно тому не винен, що не було кому його виховати.

Наші розмови.

Давно в зимовий вечір затягнулася кооперативна анкета на селі. Відбула довгу дорогу. Відвели на кватиру добрі кооператори до чудової чистенької подільської хатки. Впорядкувала свої враження з пережитих днів. Кожний день була в іншому селі, було що згадувати.

Через вікно доходив шепіт Серету, місяць освічував його беріг. На горі темнів ліс.

Хтось постукав до дверей. Чи можна зайти — питає голова Н. Р. кооперативи. — Чи не змучені ви по анкеті? Хочеться поговорити, оповісти дещо про наші відносини. Так мало є нагоди, а ви буваєте в світі, знаєте, як є в інших околицях.

І почали ми говорити. Багато я гарного почула. Про те, що зробили, якби хотіли поставити своє село в ряді найліпших. Чи піде кооператива, так як вони бажалиби. Наш гурток кооператорів вірить сильно у відродження села в кооперації. Як вдасться нам виробити сильну карність у членів, то піде і всяка інша праця в селі. Освідомлюємо господинь, бо знаємо, що вони є підставою кооперативи. Як розживемося, запросимо вас, щоби подивилися. »Літом у нас дуже гарно і дуже історично. Наша околиця, це княжі землі«. »Ще в часі війни на Україні просив Бога, щоби повернути до дому. Хотів віддати свої сили для рідного села. Хочу зробити і зроблю з товаришами те, що задумали«.

Не одну розмову доводиться вести на селі. Про добро і горе, про злих нечесних людей. Шукається причини невдач. Обвинувачується і цих і тамтих.

По цих розмовах, мов причуваються слова кооператора з Поділля: »віримо сильно у відродження села в кооперації«.

І ми віримо з вами — відповідаю йому здалека. Віра лиш додає сил і охоти до праці. (к. б.).

Ірина Домбчевська.

СЕРЕД КНИГ

КНИГА ПРО ЛАТВІЙСЬКУ КРЕДИТОВУ КООПЕРАЦІЮ.

Latviešu kooperativas kredits. 1937. Latvyjas tautas bankas izdevunis.

Заходом „Народнього Банку Латвії" в Ризі вийшла збірна праця, в 490 сторін друку, де ріжні автори інформують читача про 60 літ латвійської кредитової кооперації.

Перший проф. Ед. Балодіс зясовує розвиток латвійських кредитових кооператив до війни. Указує на те, що в 40-их роках минулого століття, отже приблизно 10 літ перед появою перших кредитових спілок в Німеччині — селяни одної латвійської громади заложили щадничо-позичкову касу; але скоро потім ця установа була припинена урядовим зарядженням, бо, на думку відповідного урядового чинника, таку річ може робити дворянин,

але не мужик. Селянство мусіло ще довго чекати, поки тодішні російські власти на місцях змінили цей свій погляд в цьому питанні. В році 1870 одержала одна ґрупа російських урядовців в Ризі, а в цьому ж році також одна ґрупа німецьких ремісників в місті Вальміра урядове потвердження на заснування кооперативної кредитової установи. Селяни дістали таке право аж 4 роки пізніше, у 1874 р. — саме селяни села Дундаґа. Від того часу оснування йшло жвавим темпом і на передодні світової війни ціла латвійська територія була вкрита вистарчаючою сіткою кредитових кооператив. Тут треба завважити, що основувалися кооперативи типу не райфайзенського, тільки дещо змодернізованого Шульце-Делічіянського.

Колишній президент центрального народнього банку Латвії Ед. Ляурсоне доповнює виводи проф. Бальодіс-а трьома статтями. Характеризує господарське положення кредитових кооператив до війни, їхні змагання до заложення центрального банку, — змагання безуспішні через опір російської влади та подає дещо споминів зі свого кооперативного минулого.

Начальник інструкторського відділу центрального латв. нар. банку П. Лапінш описує заломання кредитових кооператив в часі війни. Воєнні операції, руїна, еміґрація многих мешканців, комуністичні конфіскати й обезцінення гроша через інфляцію, це були головні причини, які крок за кроком довели до занепаду кредитових кооператив.

Директор Нар. Банку Латвії П. Ґейданс говорить про відродження і розвій кредитових кооп-в по світовій війні, в політичних рямцях незалежної латвійської держави. Розвиток ішов дуже швидким кроком, бо, з одного боку, через воєнні спустошення, був великий попит за позичками, а з другої сторони держава сильно підпирала кредитові кооперативи. Під цю пору в Латвії існує всього 600 кредитових спілок, які мають 200.000 членів. Сума їх білянсів перевищує 100 міліонів латів, з того 32,5 міліонів латів це щадничі вкладки, а 43 міліони це кредити від інших кред. установ, головно від емісійного банку

Цей же автор розказує про заложення кооп. центрального банку, а директор емісійного банку І. Сталбовс реферує про ролю державного банку в підпиранні кооп. кредиту.

П. Латінш дає обширне звідомлення про правне положення кредитових кооператив у ріжних добах їхнього розвитку та про виховну і пропаґандивну діяльність кредитової кооперації, зосереджену головно в Нар. Банку Латвії. Кромі того дає той самий автор погляд на розвиток першої латвійської кредитової кооперативи — в Дундаґа, яка існує ще до нині. Він описує також існуючі в Латвії шкільні щадниці.

Кооперативні ревізори: А. Ґірґенсосн, Н. Гайнріхсонс, П. Роценс, П. Царінш і начальник інструкторського відділу П. Лапінш

подільність цілого запасного фонду поміж членів, — обмежена дивіденда від уділів, змагання до »справедливої ціни« при доставі гроша й товарів та при збуті продуктів, — незалежність від будьякого політичного чи віроісповідного осередку, — все те наша давна правда й мета«.

В розділі при »рочдельські засади« переповіджено хід студій над цим питанням в МКС та як остаточно скодифікував ці засади Конґрес. Він, згідно з пропозицією студійної комісії, поділив їх на 2 групи: а) безумовні засади ідеольоґічної природи і б) добрі звичаї, більше практично-методичної натури. Перші, це є:

1) відкрите членство для всіх,

2) демократичний устрій,

3) поділ надвишки після участи в оборотах,

4) обмеження дивіденди від удїлів. — Другі такі:

1) віроісповідна і політична терпимість,

2) готівкові закупи,

3) підпирання освіти й виховання.

В четвертому розділі книжки поданий докладний зміст реферату голови МКС Вайне Таннера про »Положення кооперації в ріжних системах народнього господарства«. Цікавий цей огляд сучасного положення кооперації в державах: а) демократичних, б) капіталістичної диктатури (тоталістичних), в) комуністичної диктатури — повинен прочитати кожний кооператор. — У висліді референт предложив, а конґрес приняв кінцеву резолюцію (подана в книжці на стор. 55), яка, може трохи за оптимістично, твердить, що кооперація є не лиш потрібна але й можлива (?) у всіх господарських та політичних системах, та що вона вимагає для себе повної вільности для праці та відкидає всі зусилля влади політично контролювати її діяльність — що є цілком зрозуміле. Далі осуджується спроби капіталістичної реґульованої господарки, як також всі зусилля соціялістичних систем, коли вони зосереджують цілу госп. діяльність в публичних установах (осуд большевизму).

Вкінці подано, по короткім історичнім введенню автора, зміст реферату п. А. Ж. Клєе (з франц. кооп. ґуртівні) про міжнародню кооп. торгівлю і ґуртівню. Вкінці автор подає вість, що по конґресі МКС оснувалася в Лондоні велика кооп. аґентура для спільних закупів, до якої вже вступило 14 кооп. централь з ріжних держав.

Цеї книжки не може поминути ніхто, хто хоче бути в курсі розвитку кооп. ідеольоґії та розвитку міжнародніх кооп. зносин.

DAS UKRAINISCHE GENOSSENSCHAFTSWESEN IN POLEN. Bericht des revisionsverbandes ukrainischen Genossenschaften. Zum 15. Internationalen Genossenschaftskongres in Paris.1937 і це саме по французьки Rapport du Conseil de l' Union de Révision des Coopératives Ukrainiennes au XV. Congrès de L' Alliance Coopérative International, Paris 1937.

Це дві публікації однакового змісту, видані РСУК для інформації учасників МККонґресу про стан укр. кооперації в межах Польщі. Німецьке видання (друковане у Львові) вийшло технічно краще, як французьке, друковане в Парижі. Воно прикрашене кількома дуже гарними світлинами. (Такі брошури видали і розділювали на конґресі, крім нас, ще такі делеґації: французька, чеська, югославянська, болгарська данська і — в третім дні конґресу — польська). Брошурки представляють, на тлї демоґрафічних і господарських відносин в краю, головні висліди праці наших фахових централь та Ревізійного Союзу, уняті цифрово й коротко та звязко коментовані; знайомлять зі структурою нашої кооперації і подають вкінці світоглядові підвалини, на яких спочиває наш рух. Подають теж коротку історію нашого кооперативного руху.

Роздані всім учасникам конґресу і розіслані кооперативній пресі цілого світу, брошурки ці напевно зробили добру службу не лиш в кооперативному, але й у загальнонаціональному сенсі.

—x—

Józef Jasiński: Rola spółdzielczości w rozbudowie gospodarstwa narodowego w Polsce. Wyd. „Społem", Warszawa 1937,

Польща є країною, спізненою в господарському розвиткові в порівнанні до інших західних чи північних країн. В структурі її народнього господарства знаходимо речі мало потішаючі, а навіть грізні і небезпечні для цілости інтересів держави і народу.

Населення Польщі з 1. І. 1937 виносило 34,2 міліонів. На протязі 15 літ прибуло 7 міліонів. Річний приріст иносить понад 400.000 осіб і виносить 12.1 на 1.000 мешканців (Німеччина 7,4, Анґлія 3,0, Швеція 2,5). Еміґрація є обмежена, в рільництві є перенаселення, з парцеляції і меліорації можна узискати 600.000 нових господарств (3 міл. 600 тис. гос.); отже одинокий вихід для надвишки населення це еміграція до міст і тут шукати заняття в торговлі, промислі і ремеслі. Польща з рільничих країн є перелюднена. На 1 км² припадає 90 мешканців. Вправді Бельґія, Голяндія ще більше перелюднені, однак там є сильно розвинений промисл і інтенсивна рільна господарка. Видайність рільної продукції є низька. Прим. Данія виказує значно більшу видайність і так: у вівсі $2^1/_4$ разів більшу, в пшениці $2^1/_2$ разів більшу, в житі $1^1/_2$ разів більшу, в бураках і бараболі $^1/_2$ раза більшу.

Те саме є в продукції яєць, масла, мяса (яєць 3 рази, масла 14 разів, мяса $3^1/_2$ разів більше).

В промислі приріст зарібковуючих на протязі 10 літ збільшився тільки на 355.000 осіб або 22%, себто лише 7% приросту населення. Хотяй видайність праці є велика (в Польщі на 1 робітника припадає денно 1,768 кґ добутого угля, в Анґлії 1,165 кґ, Франції 858 кґ, в Німеччині 1,677 кґ), однак заробітня платня значно нижча (Польща 77, Японія 87, Німеччина 84, Анґлія 100). Більше як половина робітників заробляє тижнево менше як 20 зл., а ледви $^1/_4$ понад 30 зл. Ще цікавіше є зужиття доходу (дані з 1933 р.): умові працівники зуживають 1.320 зл., робітники 420 зл. а селяни і рільні робітники 240 зл.

Раціоналізація промислу відбувається в цей спосіб, що впроваджується нові дуже дорогі машини, а рівночасно викидується з фабрик, копалень тисячі людей. Внаслідок раціоналізації а також картелізації число робітників зменшилося в самім гірництві на 42% тоді, коли вказівник продукції зменшився тільки на 30%. Тоді коли за кордоном людям, що їх звільнено з праці внаслідок раціоналізації запевнюється працю в інших ділянках продукції або через скорочення часу праці, в Польщі цего немає.

Промисл працює зі стратою, хотяй є власні сирівці і дешевий робітник. В 1935 р. білянси виказують 79,8 міліонів зл. зисків а 112,2 зл. страт себто сальдо є відємне на 32,4 міліонів зл., а крім того 326,5 міліонів зл. є давних страт, ще непокритих. Поважні страти виказують: гірництво з нафтовим промислом, гутництво, промисли: мінеральний, металевий, волоконний, будівельний, торговельна банковість і приватні асекураційні товариства. Зі зиском працюють цукроварні, ґазівні, елєктрівні, трамваї і промисл хемічний та паперовий.

Держава йшла на руку промислові, даючи йому вивозові премії, які обнизили ціну товарів на закордонних ринках. Більша частина промислу, бо майже $^2/_3$, опанована чужим капіталом і так: нафта в 87%, гірництво і гутництво 54%, хемічний 48%, деревний 44%, торговля 29%, а краєві капітали це знову переважно жидівські. Цей закордонний капітал коштує дорого Польщу. За 10 літ себто від 1924 до 1933 р. заплатила Польща закордонові з ріжних титулів $2^1/_2$ міліярдів зл.

Не краще з торговлею. Ґуртова торговля є слабо розвинена і виказує занепад а дрібна є карловата і примітивна. Число дрібних торговельних підприємств у порівнянні до оборотів є рішуче за велика. Жиди відграють домінуючу ролю в торговлі, бо майже 70% торговлі є в їх руках. Це саме є і в ремеслі, при чому деякі галузі є ними цілковито опановані. Так прим. шкляр-

дають історично-статистичні огляди окремих районів краю. Далі йде біля 30 дописів з місць про стан і розвиток місцевих кред. кооператив.

В книжці є портрет президента держави др. К. Ульманіса, чимало портретів діячів кред. кооперації та знимок будинків.

Ціле видання дає чимало матеріялу також для зрозуміння історії латвійського народу, бо особливо за російської неволі кооперація мала опріч чисто господарського, також національне значіння. Кооперативи звільняли селян від лихварів, допомагали їм в набуванні землі, скріпляли латвійське ремісництво та латвійський стан посідання недвижимостей по містах та взагалі уможливили повстання латвійської середньої верстви. Під цим оглядом кооперація відограла тут подібну ролю, як серед Естів, Литовців, Фінів і Чехів.

К. П.

НОВІ ВИДАННЯ РСУК.

Кооперативна пропаґаторка та її завдання. Бібліотека РСУК, ч. 63. Львів 1937. Стор. 48 малої 16^0.

Ця книжечка — це підручник для щоденної праці кооперативної пропаґаторки. Мужеська половина нашого кооперативного світа здистансована появою цієї брошури — бо, на жаль, спеціяльного підручника для кооперативного пропаґатора у нас досі не було. Заслуга за складення цього збірника припадає п. Ірені Гладкій, референці РСУК для пропаґанди серед жіноцтва.

На зміст книжечки, поза передмовою п. Гладкої, складається: 1) стаття п. Ірини Домбчевської про техніку праці кооп. пропаґаторки на селі; 2) стаття анальоґічного характеру про працю в місті — п. Гладкої; 3) резолюції 1-ої наради кооп. пропаґаторок у Львові в жовтні 1937; 4) список лєктури, яку поручається до читання кооп. пропаґаторці, для її самоосвіти.

Брошура, яку як бачимо склали жінки для жінок, напевно зробить свою службу. Зокрема цінні обидві статейки своїм життєвим, не вичитаним з книжок, а продиктованим обсерваціею нашого дійсного життя, підходом до теми. Вони будять думку і заохочують. А чого-ж можна більше вимагати від малої книжечки? Прочитавши цю брошурку, напевно неодна жінка-суспільничка зацікавиться і наведеною далі спеціяльною літературою та захоче стати правдивою пропаґаторкою спілчанської ідеї.

Остап Луцький: Кооперативні проблєми. Наради й постанови XV. Конґресу Міжнар. Союзу Кооператив. Бібліотека РСУК, ч. 64. Львів 1937, 16^0. Стор. 72.

Як вказує заголовок книжки, вона обговорює ідеольоґічний дорібок останнього Конґресу Міжнароднього Кооперативного Союзу, якого учасником був автор, як делєґат РСУК. А дорібок той цим разом богатий, бо нарешті закінчено дискусії над кодексом рочдельських засад і сформовано їх, а в рефераті голови МКС занято становище до дуже пекучої справи т. зв. державного плянового господарства.

Автор подає наперед короткі інформації про склад та перебіг самого Конґресу. Відтак переповідає живо й цікаво ухвали зїзду в окремих точках. Передавши зміст маніфесту МКСоюзу з 1936 року автор так пише:

»Оцей маніфест ми не тільки передали до загального відома через ГКЧ, але й віддавна здійснюємо його у всій ширині та глибині. Відчинені двері наших кооператив для всіх Українців, що мають таку саму господарську потребу, — одна особа, — один голос без огляду на кількість її уділів в кооперативі, — розподіл частини білянсової надвишки поміж членів відповідно до їх торговельної співпраці з кооперативою, а навіть не-

ство 72,2%, шапкарство 97,1%, золотництво 77,8%, годинникарство 73,2%, гарбарство 73%, перукарство 83,5%. Отже приблизно $^2/_3$ всеї виміни і дрібної продукції є в жидівських руках.

Закордонна торговля розвивається злабо. Польща виказує річно на 1 мешканця 53 зл. обороту. Литва 103 зл., Чехословакія 205 зл., Фінляндія 365 зл., Швеція 597 зл., Швайцарія 846 зл. Це вказує на дуже низьку житеву стопу населення Польщі. Воно бідне. Майже $6^1/_2$ міліонів живе на селі маючи до 2 га землі, а 12 міліонів від 2—50 га; отже 52,2% населення це дрібні рільники.

Кооперація одна може принести поправу відносин. Вона вже богато зробила, богато осягнула. Обороти сягають 700 міліонів зл. річно, а власні фонди понад $^1/_4$ міліярда зл. Ще більший є нематеріяльний дорібок. Однак осяги кооперації в Польщі в порівнянні з закордоном є ще малі. Англійська кооперація має вже 15% обороту споживчими артикулами. В Злучених Державах П. А. є 5.500 кооп. банків з 1 міліоном членів і 75 міліонів ам. дол. капіталу. В Данії осягнула кооперація 17% в споживчій торговлі, в експорті беконів 84%, а в експорті масла 50%. Фінляндія виказує понад 50% скооперування населення і 30% всеї виміни. В Естонії участь кооперації в торговлі спож. артикулами 15%, у вивозі масла і яєць 30%, привозі цукру і нафти 40%, рільничих машин 50%, тютюну і ржиу 30%. Кооперація в Швеції панує над товаровим ринком.

Ці цифри вказують, кілько ще є до зроблення в Польщі.

Подав Іван Гурик.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

Нове обмеження засівів бавовни. Уряд Злучених Держав Америки постановив внести до парляменту законопроєкт про нове обмеження засівів бавовни в майбутньому році. Обмеження малоби винести кругло 10 міліонів балів. Як бачимо, американський уряд уважає, що кріза ще не пройшла, та що потрібне вмішування держави в хліборобську продукцію.

Як мало би бути це обмеження переведене в життя? Згідно з американськими традиціями без якого небудь примусу, по добрій волі хліборобів. А саме уряд буде уділювати продуцентам кредитів на управу бавовни у висоті 7—9 центів від фунта збору бавовни. Крім того ще беззворотну субвенцію у висоті 3 центів від фунта зібраної бавовни (по жнивах). І кредити і субевнція будуть даватися одначе тільки тим продуцентам, які обмежуть свої засіви до гряниці, означеної державою.

Великий урожай бавовни. Департамент хліборобства Злучених Держав Америки обчислює збір бавовни в цій країні на день 1. листопада на 16 міліонів баль, себто на кілька міліонів баль більше, як бувало в останніх літах. В 1936 р. був урожай 12 міліонів баль, в 1935 р. — 10,5 міліонів б., в 1934 р. — 9,5 міл., 1933 — 13 міл. б. Як бачимо, збір в р. 1937 був рекордовий. В наслідок того ціни бавовни на світових ринках упали о кільканацять відсотків (тільки в Польщі картель прядільників, який є фактичним монополістом імпортованої бавовни, обнизив ціни бавовняної пряжі всього на 5%). Є вигляди, що американська бавовняна біржа буде знижкувати довгий час.

РЕЄСТР МАЙСТРІВ.

Алянс, ювелір, 1640. Луцьк.
Андрій, людвисар, 1536—7. Львів.
Андрієвич Іван, людвисар, 1698. Новгор. Сіверський.
Базилевич Василь, сніцер, 1726. Стародуб.
Балашевич Йосип, людвисар, 1687—1704. Глухів.
Балашевич Карп, людвисар, 1699—1717. Глухів.
Баран Василь, гутник, 1753. Баранівка на Чернигівщині.
Бартоломей, папірник, 1584. Буськ.
Бартоломей, ювелір, 1573. Рогатин.
Бартош, папірник, 1574. Луцьк.
Бахматник-Бахминський Олександер гончар, 1820—1882. Старий Косів.
Бацуца Адам, гончар, поч. XX. село Адамівка на Поділлі.
Безистична Марія, ткачиха, XIX, Харків.
Березницький, гончар, почат. XIX, Київ.
Білецький Ієремій, ювелір, XVIII. Київ.
Білозерські, гутники XVII—XVIII, Чернигівщина.
Блюман, кераміч. маляр, 1790. Корець.
Богданів Тимотей, сніцер, 1726. Стародуб.
Бойчук Софія, сучас. мист. ткац. Київ.
Бокало Кость, будівн. дер., 1733. Маґера.
Босняк Іван, гончар, 1661. Коломия.
Богданів Тимотей, сніцер, 1726. Стародуб.
Богинські-Чумаки, гутники XVII—XIX, Чернигівщина.
Бука Криштоф, гутник, 1705. Чернигівщина.
Бука Мартин, гутник, 1705. Чернигівщина.
Бутович Микола, сучасний мистець.
Вайсе Бартель, конвисар і людвисар, 1492—1543. Львів.
Валентій, людвисар, 1426. Львів.
Василенко Данило, папірник, сер. XVIII ст. Пакуля.
Василь, людвисар, 1777. Чорний Острів на Поділлі.
Вассерман Петро, людвисар, 1493—1510. Львів.
Верховяк Василь, будівн. дер., XVIII ст. Виців у Галичині.
Вімпер, м. порцел., кін. XVIII — поч. XIX. Київ — Межигірря.
Волковідський Дамян, ювелір, 1764—1766. Київ.
Волох, ювелір, кін. XIX. Новий Айдор на Харківщині.
Волох Петро, ювелір, сер. XVIII. Київ.
Вольф Ганус, конвисар, 1520—1529. Львів.
Ґаґенмайстер Володимир, сучасний мистець.
Гаєвський Антін, керам. мал., 1790. Корець.
Гебич Григорій, будівн. дер., 1697. Кути пов. Золочів.
Герлє Леонард, людвисар, 1567, Львів.
Герлє Мельхіор, людвисар, 1578. Львів.
Глинський Яким, сніцер поч. XVIII. Чернигів.
Гординський Святослав, сучас. мистець, Львів.
Горлякевич Іван, людвисар, 1735. Чернигівщина.
Грабар Тимко, ткач, сер. XVIII. ст. Броди.
Грабовський, м. порцел., 1856. Городниця.
Грабовський Іван, папірник, сер. XVIII. Пакуля.
Григорович Микола, ювелір, 1641, Ярослав.
Даниленко Петро, папірник, сер. XVIII. Пакуля.
Данило, конвисар, 1740. Глухів.
Девдюк Василь, різьбар. Гуцульщ.
Демків Прокіп, будівн. дер. Цінева.
Дидашенко, будівн. дер., XVIII. Слобожанщина.
Дольницька Марія, сучас. емалієрка. Відень.
Домашенко Іван, ткач, XIX. Харків.
Дружкевич, гончар, поч. XIX. Київ.
Дубина, гончар, поч. XIX. Київ.
Дублянський, людвисар († 1747). Броди.
Дубоніс, гутник, 1660. Грузьке.
Єрофій, конвисар, 1685. Чернигів.
Заборовський Іван, будівн. дер., 1766. Сулятичі, Галичина.

Завадовський Іван, сніцер. 1747. Київ.
Іван, папірник, 1633—5. Зашків.
Іван, папірник з Коросна, сер. XVI.
Іванів І., керам. маляр, 1842. Межигірря.
Іваницькі, гутники, XVII—XVIII. Чернігівщина.
Іванко, ювелір, 1638. Львів.
Іванович Антін, ювелір, 1688. Ромни.
Іващенки, гончарі, XVIII. Чернігівщ.
Іващенко Іван, гутник, 1767. Баранівка на Чернігівщині.
Камянецький Кіркор, ювелір, кін. XVII. Камянець.
Касіян (Касіянович) Андрій, ювелір, 1638—44. Львів.
Кващенко, гончар, поч. XIX. Київ.
Кгрекгер, папірник, 1574. Луцьк.
Кисель Іван, гутник, 1754. Лісне.
Кмеллєр Валентій, папірник, 1590—1635. Лівчиці, Бруховичі, Зашків.
Ковжун Павло, сучас. мист. Львів.
Козьма, ювелір, 1245.
Колесник ,гончар, поч. XIX. Київ.
Колос Сергій, сучас. мистець. Київ.
Колтика Василь, будівн. дер., 1711. Малнів у Галичині.
Кононів Козьма, гутник, XVII—XVIII. Чернігівщина.
Корніївичі, людвисарі, XVII. Стародуб.
Коронійчук, папірник, сер. XVIII. Пакуля.
Корніїха Агафія, ткачиха, XIX. Харків.
Корпанюк Семен, різьбар. Гуцульщина.
Корфинський Мануель, ткач, сер. XVII. Броди — Львів.
Косаревський Іван, папірник, 1759. Пакуля.
Косаревщенко Іов, папірник, сер. XVIII. Пакуля.
Котелевська Ганна, ткачиха, XIX. Харків.
Кочерга Кость, ткач, XIX. Харків.
Кочерженко Семен, ткач, XIX. Харків.
Кравець Семен, ткач, XIX. Харків.
Краль Данило, людвисар, 1594. Львів.
Краніх, м. порцел. XVIII. Межигірря.
Кречківський Іван, будівн. дер., 1820. Лібухова, Галичина.
Кривуля Григорій, будівн. дер., 1733. Магера, Галичина.
Крижанівський Василь, мистець (1891—1926). Київ — Львів.
Курязківна Марія, ткачиха, XIX. Харків.
Лавренюки — Поливяні, ганчарі, кін. XIX — поч. XX. Жерденівка на Поділлі.
Лапчиха Меланія, ткачиха, XIX. Харків.
Лебрехт Андрій і Іван, людвисарі, кін. XVIII. Львів.
Леонтій, людвисар, XVII. Митченці.
Лесник, гончар, поч. XIX. Київ.
Лесько, ювелір, 1548—63. Львів.
Лісовський Роберт, сучас. мистець.
Литвиненко Матвій, ткач, XIX. Харків.
Ломака Іван, коваль, 1634. Ніжен.
Лосі, гутники, XVII—XVIII. Чернігівщина.
Лука, людвисар, 1537—42. Львів.
Лука, папірник, 1580. Буськ.
Льорина, папірник, 1578—80. Буськ.
Любащенко, гончар, поч. XIX. Київ.
Майн Лаврентій, ювелір, 1626. Белз.
Макар, людвисар, XVII. Стародуб.
Малиняк Гриць, будівн. дер., 1776. Сукіль, пов. Долина.
Малишевський Гаврило, сніцер, перша пол. XVIII. Стародуб.
Мартин, папірник, 1522. Янів.
Матей, людвисар, сер. XVI. Львів.
Мегеденюк Марко, різьбар. Річка на Гуцульщині.
Мегик Петро, сучас. мистець.
Мезер Карло, м. порцел., XIX. Томашів.
Мезер Константин, м. порцел., XIX. Баранівка.
Мезер Михайло, м. порцел. 1783—1797. Корець.
Мезер Франц, м. порцел., 1783—1797. Баранівка.
Мероль зі Севра, м. порцел. 1801—1815. Корець.
Микола, ювелір, 1630. Львів.
Микола з Камянця, ювелір, 1464. Камянець.
Микола Русин, ювелір, 1618. Львів.
Милченко Іван, коваль, 1634. Ніжен.
Миско, коваль, 1634. Ніжен.
Михайлів Герасим, конвисар, 1767. Стародуб.
Млечко Амвросій, людвисар, 1527—1535. Львів — Камянець.
Мурашка Федір, сніцер, 1726. Стародуб.
Муштафович Христофор, ювелір, кін. XVII. Камянець.
Неділька Петро, будівн. дер., XVIII. Київ.

Нежила, ювелір, 1234.
Нечитайло-Андрієнко, сучасний мистець.
Ніколь, людвисар, 1382. Львів.
Олександер, людвисар, XVII. Ніжен.
Олешко, коваль, 1634. Ніжен.
Осипенко, 1634, коваль. Ніжен.
Остафевич Григорій, ювелір, 1593—1594. Львів.
Павленкова Оксана, сучас. мистець.
Павло, конвисар, 1740. Київ.
Панамарів Юхим, сніцер, 1726. Стародуб.
Песіон, м. порцел., 1815—32. Корець.
Песляківський Андрій, ювелір, 1688. Ромни.
Петрів Григорій, сніцер, XVIII. Київ.
Петро Старший, ткач, сер. XVII. Броди.
Петрович Опанас, людвисар, 1690—1695. Київ.
Піддубна Орина, ткачиха, XIX. Харків.
Пироженко Демко, коваль, 1634. Ніжен.
Пискозуб Петро, гончар, 1661. Коломия.
Плахотникова Теодосія, ткачиха, XIX. Харків.
Погребняк Яким, будівн. дер. 1773—1779. Слобожанщ. — Запоріжжя.
Полазник Пархом, папірник, сер. XVIII. Пакуля.
Польськівна Параска, ткачиха, XIX. Харків.
Полянський Іван, людвисар, XVIII. Львів.
Почепець Семен, сніцер, 1726. Стародуб.
Прилуцький Іван, ткач, сер. XVII. Броди.
Пуголь Яків, будівн. дер., 1739. Тухоля.
Равич Іван, ювелір, XVIII. Київ.
Рак Андрій, папірник, сер. XVIII. Пакуля.
Ревученко Грицько, коваль, 1634. Ніжен.
Русин Микола, ювелір, 1618. Львів.
Русин Юрко, ювелір, 1436—42. Перемишль.
Руський Симон, ювелір, 1598—1613. Львів.
Рутенікус, ювелір, 1420. Перемишль.
Савчук Грицько, папірник, сер. XVIII. Пакуля.
Святій Іван, папірник, XVIII. Пакуля.
Седляр Василь, сучасн. мистець.
Семен Русин, ювелір, 1631. Львів.
Семочко Іван, будівн. дер., 1733. Маґера пов. Рава Руська.
Сидорів Клим, гутник, XVII—XVIII. Чернигівщина.
Симеон, ювелір, 1748. Київ.
Скабичевські, гутники, XVII—XVIII. Чернигівщина.
Сколоздрія Гарасько, ткач, XIX. Харків.
Снігур Лука з Погоря, будівн. дер., XIX. Галичина.
Собачко Г., сучасн. мистець.
Собінський, кераміч. маляр, 1790. Корець.
Сорокошицький, папірник, 1743. Пакуля.
Станислав, папірник, 1574. Луцьк.
Степанів Іван, людвисар, 1675—6. Київ.
Стефанович Данило, ліярник, XVI. Львів.
Стефанович Іван, ліярник, 1594. Львів.
Супрун, коваль, 1634. Ніжен.
Супрунів Федір, гутник, XVII—XVIII. Чернигівщина.
Суходольський Яцко, ткач, XVII. Броди.
Таран Семен, сніцер, 1747. Київ.
Твердохліб Андрій, ювелір, 1582. Перемишль.
Теодор, ювелір, 1674. Станиславів.
Тимко, коваль, 1634. Ніжен.
Товстошій, гончар, поч. XIX. Київ.
Томасченко Іван, гутник, 1675. село Гута на Глухівщині.
Томах С., сучас. мистець.
Томаш, папірник, 1599—1609. Бруховичі коло Львова.
Трубар Гарасим, папірник, сер. XVIII Пакуля.
Трубар Яків, папірник, сер. XVIII. Пакуля.
Урбан, людвисар, XVI. Львів.
Уян, папірник, 1574. Луцьк.
Фльор Т., сучас. мистець.
Франки, людвисарі, XVII. Львів.
Фреліх Конрад, людвисар 1505—1537. Львів.
Холодний Петро Мол., сучас. мистець.
Хома, ювелір, 1598—1603. Львів.
Хомицький Григорій, керам. маляр, 1790. Корець.
Чех Вавринець, папірник, 1574. Луцьк.
Чумак Іван, гутник, 1731. Чернигівщ.
Шабельник Тома, мечник, 1661. Львів.

Шварц Е., м. порцел., 1853. Межигірря — Київ.
Ширай Іван, коваль, 1634. Ніжен.
Шкрибляк Юра, гуц. різьбар, 1823 1885. Яворів.
Шот Іван, гутник, 1660. Грузьке.
Шпаківський, гончар, поч. XIX. Київ.
Шулка Грицько, коваль, 1634. Ніжен.
Щирбявий Іван з Гусакова, будівн. дерев., 1641. Галичина.
Юревич Михайло, ювелір, XVIII. Київ.
Юрій, людвисар, 1504—1614. Львів.
Юркевич Микола, гончар, 1661. Коломия.
Юхим, конвисар, 1685. Полтава.

Яковлевич Василь, людвисар, друг. пол. XVIII. Стародуб.
Яковлевич Григорій, людвисар, 1679—1687. Почеп.
Янківський Василь, ювелір, 1604. Львів.
Янченко Сидір, конвисар, 1767. Київ.
Ячко Русин, ювелір, XIV. Львів.

РЕЄСТР ОКРЕМИХ ГАЛУЗІВ ВИРОБНИЦТВА.

(Цифри означають сторінку цієї книжки).

А

Алябастер, 23.
Атлас, 60.
Ацетон, 104.

Б

Бавовна, 59, 70, 80.
Байка, 65, 66.
Барашки, 78.
Бензина, 104.
Бібула, 13, 18.
Біжутерія, 83, 85, див. ювелірство.
Бляхарство, 87, 95.
Боднарство (бондарство), 100—101, 103.
Бомбак, 12.
Бомбиціна, 5.
Бронзові вироби, 84, див. мосяжництво.
Будівельні матеріяли, 36—37, 39, 52, 54, 56—58, 99.
Будництво, 23—25, 28, 33,

В

Валовина, 72.
Вата, 78, 80.
Верети, 71—73, 80, 82.
Вітражі, 22.
Вибійка, 60, 76.
Вибухові матер., 102, 104.
Викладанка, 103—104.
Вишивки, 61—62, 79, 80.
Вовна, 59, 61, 63, 64—72, 78, 80, див. також сукно, килими.
Возівництво, див. стельмашівство.

Г

Гамарні, 93, 96, 101.
Гармати, 87, 80, див. теж людвисарство, ліярництво.
Гафтярство, 61—62, 64, див. теж вишивки.
Гліптика, 84, теж монетарство.
Годиникарство, 93.
Гончарство, 35, 38—41, 52—55, див. також кераміка.
Гутництво, 21—34, 42, 96, 101.

Ґ

Ґаляптерія, 102.
Ґобеліни, 66, див. також килими.
Ґравірування на металі, 98.
Ґудзики, 102.

Д

Дахівка, 52, 57.
Дерги, 74.
Дерево, 18, 23, 31, 98—104.
Деревообріб, 22, 98—104.
Джугут, 80.
Дзвони, 85, 87—88, 90—92, 95.
Димки, див. вибійки.
Домовини, 99.
Друкарство, 7, 9—10, 13—16, 19—20.

Е

Електротехнічне приладдя, 51, 57.
Емалієрство, 85, 98.

З

Забавки, 29, 53.
Завіси, див. заслони.
Замочництво, 88, 94, 98,
Заслони ткані, 64, 80, 82.
Зброярство, 85—86, 88—91.
Зеркала (люстра), 26, 29.
Золотарство, див. ювелірство.

І

Інкрустація на дереві, 103.
Інкрустація на металі, 89, 91.

К

Каразі, каразеї, 65.
Карбування метал., 93.
Кахлі, 36—41, 52, 54.
Кваси, 104.
Кераміка, 21, 28, 35—58, 101,

Килими, 62—64, 66—67, 71—76, 78—81.
Китайки, 60.
Ковальство, 28, 87, 93—94, 96—97.
Ковдри, 66, 68.
Кожухи, 60.
Колодки, 94, 98.
Коломей, 101.
Колярство, 100, 104.
Конвисарство, 87, 91, 93, 95.
Коронки, 60.
Косметика, 23.
Котельництво (котлярство), 87, 88. 89, 93, 95—96.
Коци, 59, 64, 66, 74.
Кошикарство, 99, 103—104.
Кремянка, 23.

Л

Ліярництво, 87, 89—95, 98, 101.
Линви, 78, 80.
Лискуче прядиво, 104.
Ложкарство, 93, 99, 103.
Лудильництво, 97.
Людвисарство, 87—93, 95, 97.
Люльки, 97, 104.
Ляльки 104.

М

Макати, 63—64.
Мальованки, див. вибійки.
Матерії одягові, 59—82.
Мебля, 101—104.
Металєрство (метал. вироби), 83—98, 103.
Мечництво, 85, 87—89, 91.
Мідництво, мідяні вироби, див. мосяжництво, людвисарство.
Мило, 5, 23.
Млини, 6—16, 22, 61.
Монетарство, 21, 84, 86—87.
Мосяжництво, 85, 95, 97—98.
Мотузки, 78.

Н

Набійки, див. вибійки.
Наметництво, 60, 62.
Намисто, 21.
Нієлия, 91.

О

Обув, 61.
Одяг, 59—82, 84.
Окрайки, див. паси.
Оксамит, 60,
Оловир, 60.
Оловяні вир., 85.
Опони, 63—64, 74.

П

Паволоки, 60.
Панцирництво, 89.
Панчохи, 67, 70, 78.
Папендекель, 19.
Папір, 5—20, 102, 104.
Парча, 60.
Паси, 63—64, 66, 72, 74, 78.
Пацьорки, 103—104.
Пейстри, див. вибійки.
Перломутр, 103—104.
Плахти, 73—75.
Плетені вироби (деревл.), 99, 103—104.
Плєди, 66.
Повозки, 99—103.
Полотно, 59, 61, 64—65, 70—73, 76, 79, 82.
Порцеляна, 24, 38, 41—52, 56—58.
Посуда, 21, 22, 25, 28, 29, 30, 35—58, 40, 42—43, 45—47, 51—56, 60, 85—86, 91, 93—94, 96, 99.
Поташ, 23—25, 28, 31, 33, 101.
Пушкарство, 87—90.

Р

Решета, 103.
Різьба на дереві, 99, 101, 103.
Рудні, 14, 15, 101.
Рури, 52, 54.
Рушники, 59, 62, 71—75, 79—80, 82.
Рядна, 71, 72.

С

Салітра, 33.
Санки, 102—104.
Серпанок, 67.
Сіль, 101.
Сірники, 102, 104.
Сита, 101, 103.
Слюсарство, 87, 89, 93, 97.
Смальцуга, 24.
Смола, 33.
Сніцерство, 94, 101.
Скатерки, 59, 71—73.
Сода, 23, 33.
Спирт деревний, 104.
Срібництво, див. ювелірство.
Стамеди, 65.
Стельмашівство, 99—103,
Столярство, 99—103.
Сукно, 59—62, 64—66, 68—73, 78, 81.

Т

Тартаки, 104.
Текстиль, 59—82.
Тектура, 20.
Теслярство, 99, 101, 103.
Ткацтво, 59—82.
Тскарство, 101, 103.
Трикотаж, 81.

У

Убруси, 59.

Ф

Фарби, 23, 52, 76, 81.
Фаянс, 42—43, 45—47, 49, 51, 56, 57.

Фільми, 104.
Фільц, 80.
Фолюші, 15, 61, 73.
Форнір, 104.

Х

Хемічне промисл., 23, 56, 101, 104.
Хрести, 85, 90, 93—94, 97, 99—101.
Хустки, 59, 67, 74.

Ц

Цегла, 36—37, 39, 52, 54, 57.
Целюльоза, 18, 20, 102, 104.
Цемент, 57.
Цінові вироби, 85, 87, див. також конвисарство.
Цукор, 104.

Ч

Чавунні вироби, 98.
Чеканка (карбування), 93.

Ш

Шабельництво, 85, 88, 89, 91, 93.
Шатра, 60.
Шкіра, 98.
Шкло, 21—34.
Шовк, 60—64, 66—67, 74, 80, 104.
Шовк штучний, 104.
Шпат, 23.

Ю

Ювелірство 21, 83—87, 89—91, 93—98.

ПОМІЧЕНІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

	надруковано:	треба читати:
ст. 6, ряд. 20 знизу	1930 р.	1390 р.
„ 9, „ 9 зверху	здубували	здобували
„ 9, „ 8 знизу	1925	1625
„ 9, „ 7 „	друкар —	друкарні
„ 12, „ 10 „	весенной	вселенной
„ 23, „ 14 „	помітну галузь	помічну галузь
„ 27, „ 12 „	Ворохівська	Воронівська
„ 29, „ 7 „	губчастими	зубчастими
„ 30, „ 14 зверху	XVII ст.	XVIII ст.
„ 31, „ 5 знизу	Рмянцеву	Румянцеву
„ 41, „ 21 „	pûte tendre	pâte tendre
„ 42, „ 22 зверху	Баренівки	Баранівки
„ 47, „ 9 знизу	кратенок	крашанок
„ 55, „ 5 „	Шухович	Шухевич
„ 57, „ 17 зверху	в 1912 р.	в 1921 р.
„ 66, „ 1 „	Залозках	Залозцях
„ 66, „ 17 знизу	фабриканців	фабрикантів
„ 67, „ 5 зверху	XVII ст.	XVIII ст.
„ 67, „ 10 „	Порцьким	Потоцьким
„ 67, „ 14 „	»модерні на той час«	»модерні« на той час
„ 68, „ 11 знизу	Шруківка, Стевниця	Шрубківка, Ставниця
„ 68, „ 1 „	Доморукій	Долгорукій
„ 71, „ 12 „	вдягалося	вдягалося не тільки
„ 72, „ 4 зверху	перевезені	переведені
„ 72, „ 10 „	Якові	Янові
„ 72, „ 4 знизу	Козинках	Козинцях
„ 73, „ 15 „	Межибір	Межибіж
„ 73, „ 14 „	продуктами	продуцентами
„ 76, „ 17 зверху	моді	мові
„ 77, „ 17 „	1900 1912	1911 1913
„ 79, „ 13 знизу	на	по

		надруковано:	треба читати:
„ 80,	„ 13 „	Лучанськ	Луганськ
„ 80,	„ 12 „	(9 гут)	(джугут)
„ 84,	„ 2 зверху	відзначалися	відзначалися нахилом
„ 87,	„ 7 „	Молотівський	Молотілівський
„ 87,	„ 16 „	міри	міди
„ 88,	„ 5 знизу	В. Бідков	В. Біднов
„ 88,	„ 7 „	13)	12)
„ 91,	„ 17 зверху	Аленс	Алянс
„ 91,	„ 19 зверху	Муштанович	Муштафович
„ 92,	„ 23 знизу	Карла	Карпа
„ 97,	„ 9 „	Губинський	Чубинський
„ 100,	„ 22 зверху	Самочко	Семочко
„ 101,	„ 9 знизу	токачі	токарі
„ 102,	„ 6 „	Сіцького	Сяніцького
„ 103,	„ 26 зверху	Радомського	Радомиського
„ 103,	„ 8 знизу	Шкрибяк	Шкрибляк
„ 103,	„ 7 „	Чубискій	Чубинський

ЗМІСТ

Передмова автора 3

I. Папірні на Україні 5

Походження паперу та історія виробництва (5—6). Перші звістки про папірні на Україні XVI ст. (6—8). Господарські відносини XVI ст. та орґанізація праці в папірнях (9). Папірні на Придніпроввю в XVII. ст. (9—11). Водяні знаки на папері українського виробу (10—12). Папірня Мазепи (11—13). Розвиток папірняного промислу на Гетьманщині XVII—XVIII ст. (13—15). Московська економічна політика і підупад українського виробництва (15—16). Нові папірні перш. полов. XIX ст. (17—18). Сучасний стан промислу (18—20).

II. Гутництво (шкляне виробництво) 21

Повстання виробництва (21). Шкло на Україні в найдавніших часах (22). Найстарші відомости про шкляні гути на Україні XVI ст. (22—23). Виріб поташу (23—25). Гутництво на Придніпроввю та вивіз українського шкла до Московщини та ин. країн (25—26). Гути на Чернигівщині (26—27). Економічна політика українського уряду. (27) Техніка, умови праці, господарські відносини в українських гутах. Експорт українського шкла (8—31). Гути XIX ст. і причини їх занепаду (32—33). Сучасна фабрична промисловість (33—34).

III. Керамічний промисл 35

Природні багацтва України (35). Трипільська культура, грецька і римська доба (35—36). Великий розцвіт промислу в старокняжу добу X—XIII ст. Будівельна кераміка (36—38). Орґанізація праці (39). Занепад виробництва XIX—XX і відродження в XVI. ст. з цеховим устроєм (39—40). Розцвіт XVII—XVIII ст. і вплив на сусідні краї (40—41). Порцелянові і фаянсові фабрики XVIII—XIX ст. (41—46). Межигірська та ин. фабрики (46—49). Причини занепаду порцелянового виробництва (49—51). Виробництво XIX ст. (51—52). Народнє (селянське) виробництво (52—55). Новітні школи і майстерні 55—56). Сучасний стан виробництва (56—58).

IV. Ткацтво. Текстильна промисловість 59

Значіння промислу (59). Розвиток ткацтва в старокняжу добу X—XIII ст.; ріжноманітність виробів (59—61). Ткацькі цехи і розвиток виробництва XIV—XVII ст. з поділом на ріжні галузі (61—63). Килимкарство, його розвиток та мистецькі досягнення (63—64). Суконні фабрики на Гетьманщині, їх розвиток та причини занепаду (64—66). Шовкові та ин. матерії (66—67). Господарські і політичні перешкоди для розвитку текстильної промисловости XIX ст. (67—69). Путилівська фабрика і фабрики в Клинцях (69—70). Московська експанзія і занепад українського виробництва (70—71). Селянське ткацтво та його економічне значіння (71—75). Килимкарство і вибійка (75—76). Розвиток промислу в XIX ст. і конкуренція инших виробів (77—79). Підупад народнього ткацтва і сучасний стан фабричної промисловости (78—81). Зародки українського ткацького промислу в Гличині (81—82).

V. Металеве виробництво (металєрство) 83

Доба грецьких кольоній на Чорноморрі (83—84). Високий рівень виробництва старокняжої доби X—XIII ст.: зброярство, ювелірство та ин. галузі виробництва (84—85). Емалієрство та його мистецька вартість (85—86). Давні традиції у цеховому виробництві XIV—XV ст. Ліярництво, зброярство, ювелірство (87—89). Розвиток ювелірство у Львові та ин. містах; національна боротьба на ґрунті цехового устрою (89—91). Людвисарство, конвисарство та инші галузі металєрства на Придніпровю XVII—XVIII ст. (91—94). Ювелірство (94—95). Підупад металєрства в друг. пол. XVIII ст. Господарські відносини під Росією та Австро-Угорщиною (95—97). Народнє золотарство і мосяжництво (97—98). Сучасний фабричний промисл (98).

VI. Обріб дерева 99

Поширеність деревообробної промисловости і деревлян. будівництво на Україні (99). Старокняжа доба (99—100). Памятки деревл. будівництва (100). Інші вироби з дерева, сніцерство в XVII—XVIII ст. (100—101). Хемічне перепрацьовання дерева в козацьку добу (101). Цехові орґанізації і поділ фахів (101—102). Фабрики меблів і возів XVIII—XIX ст. Занепад промисловости в XIX ст. (102). Селянське виробництво, його поділ на окремі галузі, топоґрафічне розпредеління та економічне значіння (103—104). Сучасна деревообробна промисловість. Значіння хемічного спрацьовання дерева (104).

Реєстр майстрів, згаданих в тексті 105

Реєстр окремих галузів виробництва 108

Помічені друкарські помилки 110

Зміст 111

ЛБ АН УРСР
Ж. № 4752

НОВІ Й НАДІСЛАНІ КНИЖКИ.

Луцький, О. — КООПЕРАТИВНІ ПРОБЛЄМИ. Наради й постанови XV. Конґресу Міжнароднього Союзу Кооператив. Львів, РСУК., 1937. 16⁰. ст. 72.

Раковський, Р. — ТВОРІМ ФОНД ГОСПОДАРСЬКОЇ РОЗБУДОВИ. Львів, „Ощадність", 1937. 16⁰, ст. 24.

(Гладка, І. і Домбчевська, І.). КООПЕРАТИВНА ПРОПАҐАТОРКА І ЇЇ ЗАВДАННЯ. Львів, РСУК, 1937. 16⁰, ст. 48.

Танчаківський, Ю. — ЯК ЗБЕРІҐАТИ ТОВАРИ У СПОЖИВЧІЙ КРАМНИЦІ. Львів, РСУК, 1937. 96⁰, ст. 150.

КАЛЄНДАРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО КООПЕРАТОРА НА 1938 Рік вид. IX. Львів, РСУК., 1937. 16⁰, ст. 201 + оголош.

CO TO JEST SPÓŁDZIELNIA SPOŻYWCÓW I JAK JĄ ZAŁOŻYĆ. Warszawa, „Społem", 1938. 16⁰, str. 22 + 10 nlb.

Turowski, Gregorz. WARUNKI I DROGI ROZWOJU GOSPODARCZEGO WSI POLSKIEJ. Warszawa, „Gospodarka Narodowa", 1937. 8⁰, str. 136.

STATYSTYKA CEN 1936. Warszawa, Główny urząd statystyczny, 1937. 4⁰, str. 146.

Handelsman, Marceli. — UKRAIŃSKA POLITYKA KS. ADAMA CZARTORYSKIEGO PRZED WOJNĄ KRYMSKĄ. Warszawa, Ukraiński Instytut Naukowy, 1937. 8⁰, str. 176.

о. Кікта, Ю. — ЯРОСЛАВ. Від поїзду до поїзду. Провідник з картою міста. Ярослав, 1937. 16⁰, ст. 20.

Сявавко, ... — ДЕЩО ПРО ЛІКУВАННЯ ТВАРИН. Львів, І. Тиктор, 1937. 16⁰, ст. 32.

Мисевич, О. — УКРАЇНСЬКИЙ ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД У БОЙКІВЩИНІ. Львів, „Наш Лемко", 1937. 8⁰, ст. 75 + оголош.

КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ „ДНІПРО" на звич. рік 1938. Річ. XV. Львів, Укр. Тов. допомоги еміґрантам з України, 1937. 8⁰ ст 128 + оголошення.

УЧИТЕЛЬСЬКИЙ КАЛЄНДАР на 1938. Львів, Взаїмна поміч укр. вчительства, 1938. 16⁰ ст. 57 + оголошення.

Свідомий кооператор сам уживає і пропаґує тільки

паперці і тутки

„КАЛИНА"

бо вони є виробом кооперативної фабрики і якістю незрівнані.

КУПУЙТЕ

тільки найкращі

ШЕВСЬКІ КІЛЬКИ

„ДЕНДРА"

ЛЬВІВ, ВУЛИЦЯ ПОТОЦЬКОГО 58. Тел. 289-09.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою.

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1938. рік, що є вже **одинадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1938. році такі

дарові премії:

1. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.
2. М. І. Туган-Барановський: Кооперація, її природа і мета, вартости зл. 2·50 або
3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1938 році **знижена** і виносить всього **12 зол.** (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

III
Ж-14850
1938-2

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Чи маємо заломити лінію?; 30 літ праці; „Лікарю — вилікуй себе сам"; Чи доцільна пропозиція?; Зворот до вільної конкуренції в укр. промислі; Навіть вони не хочуть тоталізму; та ін.

Андрій Жук: (В 30-ття гром.-кооперативної і письменницької праці).

Тойогіко Каґава — японський кооператор.

ЛЬВІВ ЛЮТИЙ 1938

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 33
І. Витанович — Андрій Жук (Ільченко) (к. б.) . . 39

З кооперативного світу.

В. Тотоміанц — Тойогіко Каґава, японський кооператор 46
С. Бородєвський — Сільсько-господарська кооперація в Сполучених Державах 50
К. Коберський — Протикооперативні заходи в організації торгівлі 52

З життя укр. кооперації.

І. Домбчевська — По селах 56

Господарська хроніка.

Е. Перейма — Нова промислова округа Польщі . . 60

Серед книг.

(В. Полянський: „До сонця, початки письма і рахунків". — Г. П. Минчевичъ: „Ученически кооперации") 64

Додаток: Шарль Жід — СОЛІДАРНІСТЬ (ст. 1–8).

INHALT:

Aktuelle Notitzen (Aktion gegen Warenverkau auf kredit; Auflösung unserer Molkereigenossenschaften in Wolynien u. s. w.) 33
Andrij Żuk — 30 Jahre Tätigkeit (dr. I. Wytanowytsch) 39
Toyohiko Kagawa (W. Totomianz) 46
Landwirtschaftliche Genossenschaften in U. S. A. (S. Borodayevskyj) 5J
Antigenossenschaftliche Strömungen in der Handelsorganisation (K. Kobersky j) . . 52
Aus der Praxis einer gen. Propagandistin (I. Dombtscsevska) 56
Zentraler Industrierayon in Polen (E. Perejma) 61
Bücherschau 64
BEILAGE: Ch. Gide — Die Solidarität. 1. Halbbogen. S. 1—8.

SOMMAIRE:

Notices actuelles 33
André Żuk (En 30-me jubilé de son activité comme un coopérateur) (par I. Vytanovytche) 39
Toyohiko Kagawa — coopérateur japon. (V. Totomiantz) 46
La coopération agricole en U. S. A. (S. Borodaevsky) . . 50
Mésures anticoopératives dans l'organisation de la commerce (K. Kobersky) . . . 52
De la practique coopérative d'une propagatrice (I. Dombtchevska) 56
„District central d'industrie" en Pologne (E. Pereima) . 60
SUPPLEMENT: Ch. Gide. Solidarité. (Trad. par G. Studynsky). P. 1—8.

1938 - 2

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 2.
ЛЮТИЙ
1938.
РІЧНИК XI.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ЧИ МАЄМО ЗАЛОМИТИ ЛІНІЮ!

Від відомого 1932 року, коли РСУК видав свій, для кооперації історичної ваги „Наказ", яким заборонив дальшу продаж товарів на кредит, цілий наш апарат закупочної кооперації (сільської й міської) держав консеквентну протиборгову лінію. Під ризиком карної відповідальности всі органи кооператив мусіли припинити дальшу продаж на борг. Неслухняним грозили службові кари, включно до адміністративних. Початок бою за готівкову продаж носив серіозний характер, і якби він був переведений послідовно до кінця — ми нині не мали би в білянсах ані сотика нового боргу.

Чи ми видержали до кінця цю, розумно намічену лінію? Отже з сумом приходиться ствердити, що ні. Кожний це бачить, що лінія з а л о м л ю є т ь с я, то тут, то там. Тільки незначний відсоток кооператив, і то майже виключно сільські, виконав наказ РСУК. (Біля 5% всього числа закупочно-збутових кооператив). Інші боргують далі, особливо під кінець зими і на переднівку, потішаючи союзні органи тим, що стягнуть ті суми по жнивах. А по жнивах стягається лише частина і так тишком-нишком в е р т а є м о н а з а д д о р а д і с н о ї т в о р ч о с т и з ч а с і в п е р е д „Н а к а з о м". Будьмо цього свідомі.

Сумне не тільки те, що ослабла енергія місцевих кооператорів. Піддалися стихії також люди з надбудов — зі Союзів і централь. Тут і там вже чуємо зрезиґновані голоси в цьому дусі, що „боргу на селі зліквідувати цілковито не дасться", що мусимо помиритися з такими половинчатим вирівнанням справи, як щоосіння „протиборгова кампанія". А ті щорічні осінні та зимові кампанії зїдають таку масу нашої енергії, що якби її обернув на інші справи, приміром на розбудову збуту продуктів, або ріжних виробництв, то ми за ці роки були би вже куди дальше, як тепер є.

В одному гурті кооператорів чули ми недавно таке вияснення справи: поки ішов „згори" сильний і рішучий натиск, то протиборгова акція ішла добре і на низах виконували накази. Колож ослаб натиск згори, на долині почалося теж псувати.

Звертаємося цією дорогою з запитом до всіх, що є „на горі": чи це правда, що наша воля боротися з товаровим боргуванням ослабає? Чи ми хочемо через толєрування переднівкових боргів здеморалізувати і тих 5% кооператив, які досі солідарно і вірно виконують наказ тих, яких діло накази видавати?

ЛБ АН УРСР
№ 4752

Є затревожуючим фактом, що борги по кооперативах тепер уже не тільки не зменшуються, а в останньому році навіть зросли. Ті, що несуть відповідальність за цілість будівлі, мусять присвятити знов увагу цій справі — цим разом в тому дусі, щоби раз на все зломити товаровий кредит по кооперативах. Очевидно, що т. зв. місячники, як один з головних філярів системи боргування, повинні піти в першу чергу на шафот.

Думаємо, що наші провідні чинники візьмуться з новою енергією до протиборгової акції.

30 ЛІТ ПРАЦІ.

В січні ц. р. Товариство Українських Кооператорів у Львові товариськими сходинами вшанувало 30-ліття письменницької праці першого редактора видань РСУК — Андрія Жука. На цей скромний ювілей до Товариства наплило багато привітань від ріжних громадянських установ і окремих осіб.

Про великий труд Андрія Жука для справи українського спілчанства ознайомлює наших Читачів довша розвідка др. Іллі Витановича в попередньому і в цьому числі нашого журналу.

Редакторові А. Жукові, постійному співробітникові нашого журналу, наша Редакція цією дорогою складає дружнє вітання.

ЛІКАРЮ — ВИЛІКУЙ СЕБЕ САМ!

Часописи пишуть:

„Широкий віргомін у цілій Польщі найшло викриття зловживань начального директора „Звйонзку Спулдзєльні Млечарскіх і Яйчарскіх" у Варшаві, др. Вл. Пяскевіча. Ці зловживання викрила щойно контроля за кілька років взад, що її перевела державна Кооперативна Рара. Не дошукався їх досі при щорічних контролях „Звйонзек Спулдзєльні Рольнічих і Заробково Ґосподарчих". Не без впливу була тут ця обставина, що директор Пяскевіч, був рівночасно в Раді Звйонзку Спулдзєльні Рольнічих, свого надревізійного орґану, що мав контролювати його як директора молочарського союзу. Державна Кооперативна Рада спрямувала справу до прокуратора. Рівночасно звільнено його негайно з дирекгури."

Ось така вістка пробігла пресою в кінці грудня м. р., даючи ворогам кооперації (на їх чолі, як відомо, стоїть впливовий ІКЦ) — нагоду до нових нападів на спілчанський рух. Скомпромітований не лиш варшавський молочарсько-яйчарський союз, ще більше скомпромітований Союз Рільничих і Зар. Госп. Кооператив, б о о ч е в и д н о й о г о р е в і з і й н і ч и н и к и н е б у л и н а в и с о т і с в о ї х з а в д а н ь.

Пригадуємо, що ця орґанізація, що не мала морального гарту, аби допильнувати ладу в союзі, що є під її боком, тероризувала і далі тероризує наші здорові молочарні на Волині, щоби вони відставляли масло до варшавського молочарського Союзу. Кооператори з цього Союзу, діставши в дарунку наші, гарно за-

господаровані Районові Молочарні, одну по другій довели до закрития адміністраційною владою, в кару за те, що вони не хотіли давати свого продукту до диспозиції панам Пяскевічам!

Вже по закритті Р. М. в Княгинінку прийшов такий самий удар на Районову Молочарню в Жидачині, теж луцького повіту. Знову в кару за те, що не хотіла доставляти масла до варшавського союзу, а держалася свого давного відборця, Маслосоюзу.

І цій кооперативі панове з варшавського Союзу Рільничих і Зарібкових Кооператив отверто і цинічно заявили, що ані пальцем не рушать в обороні розвязаних молочарень перед адміністрацією, поки вони доставляють масло до Маслосоюзу! Таким натиском хочуть приневолити наші молочарні доставляти масло туди, де і менше за нього платять і звідки молочарні не дістануть такої опіки, яку їм дає Маслосоюз.

Національний шовінізм засліпив кооператорів з цього Союзу до тої міри, що вони стали повільними знаряддями в руках тоталізму луцького воєводи і цілої „кресової" адміністрації!

Такі факти треба реєструвати і їх прилюдно осуджувати — для історії. Прийде ще час, коли треба буде румяніти зі стиду за цього рода подвиги в напрямі окульбачування свобідного кооперативного руху.

Нехай ні один соромний чин не пройде тоді без уваги!

ЧИ ДОЦІЛЬНА ПРОПОЗИЦІЯ!

В першому цьогорічному числі „Госп. Кооп. Часопису", під заголовком „70-літній ювілей української кооперації", вельмишановний кооператор Андрій Жук веде нас спогадами в минуле, до самих зародків нашого кооперативного руху.

Пригадуючи нам, що ще перед оснуванням „Народної Торговлі" ми мали у Львові „Банк Рустикальний", оснований в 1867 році, рад. Андрій Жук пропонує вважати цю установу початком кооперативного руху в Галичині.

В січні цьогож року (1867) розпочало свою діяльність Харківське Споживче Товариство, без сумніву перша кооператива Наддніпрянщини. У звязку з цим, тов. А. Жук пропонує обходити в році 1938, хоч з однорічним запізненням, ювілей 70-ліття українського кооперативного руху.

Маємо поважні сумніви щодо доцільности такої пропозиції. По перше, якби навіть приняти, що історію галицької кооперації треба починати від „Банку Рустикального", то неповажно виглядалоби — обходження ювілею з цілорічним опізненням. У всякого тоді могло би зродитися одно з цих двох підозрінь: або у нас кепська евіденція наших історичних днів, або події 1867 року були мабуть такі незначні (а може й сумнівної варто-

сти), що ми їх не помітили у 1937 році. І в першім, і в другім випадку справа носилаби присмак неповажности.

Одначе можна мати ще й сумнів що до того, чи слід нам виводити свій родовід від „Банку Рустикального". Хоч ред. А. Жук впевняє, що статут цього, нещасної памяти, банку був кооперативний, то рішаючим для установи не є статут, а її дух та діяльність. А ця була не тільки не кооперативна і, як відомо, мала тяжкі наслідки для селянства. На віщож звязувати чисту й високу ідею кооперації з установою, спогад про яку, і болючий і компромітуючий цілу націю. Не можна уявити себе в ролі референта на святі з приводу такого ювілею. Признаючи „Банк Рустикальний" кооперативою, матірю наших кооперативних установ, треба би хіба виправдати те, що виправдати ніяк не дасться. Сумний був би це ювілей і навіть не смачний!

Досі ми не вважали „Банку Рустикального" кооперативою, бо дух, що його породив, був далекий від духа кооперації, отже нема потреби робити тепер ревізію нашої тактики. До тих сумніві хочемо додати ще й те, що статут Харківського Споживчого Товариства був затверджений, і кооператива правно заснована, вже у 1866 році, і з такою датою фіґурувала ця кооператива досі у всіх підручниках історії нашого кооп. руху. Нема потреби тепер зміняти цю вже втерту і відому історичну дату, звязуючи початок кооперативи з днем зачаття її торговельної діяльности.

До того всього — чи не за часто ми уряджували б ювілеї?

ЗВОРОТ ДО ВІЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКР. ПРОМИСЛІ.

З другого числа орґану українських купців і промисловців Торговля і Промисл" довідуємося, що т. зв. „Ґрупа промисловців" при Союзі Укр. Купців та Промисловців рішилася на далекосяглу реформу. Знесено т. зв. конкуренційну клявзулю, яка дотепер обовязувала в Союзі. Ця клявзуля голосила, що члени „Ґрупи Промисловців СУКІП не могли конкурувати між собою. Практично це значило, що в члени СУКІП не приймалося таких промисловців, які провадили підприємство, конкуренційне до підприємства котрогось з членів Ґрупи. Або навпаки: коли б трапилося, що хтось з членів Ґрупи промисловців при СУКІП розпочав підприємство з ділянки такої, яка вже заступлена ким не будь з членів Ґрупи, то мусів покинути ряди Ґрупи і СУКІП.

Така постанова внутрі „Ґрупи" заводила фактичну монополістичну систему в межах українського народнього господарства.

Як відомо, до недавна (до 1936 року), поки існувала ще „Промислова Рада" при Центросоюзі, з участю приватних українських промисловців, формально і українська кооперація була членом порозуміння щодо неконкуренції українських промислових фірм. Відомо й те, що в 1936 році, з ініціятиви самих приватних промисловців, Промислова Рада знесла у себе повищу клявзулю, а тим самим і зліквідувала підставу свого існування. Правда,

досі ще українська кооперація на ділі визнавала цю засаду і не оснувала ані одного промислового підприємства, яке би конкурувало з існуючим вже приватним підприємством.

Заведення „вільної ініціятиви" в нашім приватницькім промисловім секторі не заскочило нікого. Вже від ряду літ на ділі приватні підприємці ломили засаду неконкуренції. Тоді, як від кооперації вони вимагали льояльности супроти кожного приватного промисловця, самі між собою тої засади не хотіли визнавати. Почали появлятися „дублєти" фабричок: пасти, цукорків, цикорії, мила і т. п. Особистий інтерес перемагав загальний — зовсім противно, як в кооперації. Супроти такого стану річей ухвала „Ґрупи Промисловців" СУКІП є тільки формальним санкціонуванням того, що в житті вже існує.

Очевидно, — деякі науки з того треба витягнути. По перше — що приватний промисл щодо розуміння загально-національних інтересів не може конкурувати з кооперацією, суцільною орґанізацією, кермованою одною, хоч і збірною, думкою. По друге — що кооперація вже тепер не має ніяких потреб оглядатися на „конкуренційний заказ", коли його відкинули приватники навіть між собою.

Вступаємо на шлях природного суперництва промислових підприємств. Це суперництво вже й почало проявлятися: дивною й упертою підпольною аґітацією деяких кругів проти кооперативного виробництва. (Аґітація ця дала вже привід кругам кооператорів у Львові до відбуття конференції, на якій ухвалено протиділати їй). В таких умовинах, очевидно, коли за кооперативний „хліб" друга сторона починає відплачуватися каменем — було би вже незрозумілою слабістю, якби кооперація на далі держала себе пасивно і не розбудовувала власного промислового виробництва.

НАВІТЬ ВОНИ НЕ ХОЧУТЬ ТОТАЛІЗМУ.

Орґан молодих польських консерватистів „Polityka" продовжує дискусію на тему: „тоталізм чи демократія", яка не сходить зі шпальт польської преси:

„Другий погляд, що товчеться по польських головах, це переконання, що в Польщі треба завести тоталізм, як ратунок на всі болячки. Цей погляд ширіться серед молоді, серед літератів і публіцистів, що не годні найти собі читачів, трохи серед робітників та нездар-урядовців, які кожну критику відчувають як образу маєстату. Погляд цей визначається безнадійним примітивізмом.

„Передовсім вже цілий помаєвий режім був квазі тоталістичним. Він заволодів усіми політичними ділянками. Ріжнився від фашизму й гітлєризму передовсім меншим числом визнавців. Пілсудчиків не ставало на обсаду усіх становищ. Треба було доанґажувати кільканацять допомічних бриґад, що очевидно фатально відбилося на ідейній та політичній суцільності помаєвого табора. Але якаж це була велика громада проти тих мікроскопічних ґрупок, що нині змагаються за владу! Нині з одної такої ґрупи годі було би склеїти цілу раду міністрів, щож деперва обсадити

цілу адміністрацію! Єдиною ґрупою, яка могла би нині поважніше сягати по тотальну власть — це була би „Направа" — це був би тоталізм урядовців, безідейний, безпрограмний, такий, як той, що його завів Ґражинський на Шлеську — але й той був би такий немічний, що вже на другий день Ґражинські, як премієр, мусів би або кокетувати опозицію, або її переліцитовувати в демаґоґії.

— — — — — — — — — — —

„Іще одно: тоталізм уведено в краях, де адміністрація не могла дати собі ради з динамікою мас — казан був перегрітий. У нас казан все холодний, динаміка мас все ще ніяка... Польщі не треба ніякого тоталізму. Попробуймо вперід скромнішого способу: найдім 16 добрих воєводів, яких дотепер не було, не кажемо вже про 250 добрих старостів, яких ми теж не мали. Коли світла пруська адміністрація почала недописувати, можливо, що треба було сягти по „тотальняка". Але у нас? Створім наперед якусь адміністрацію".

Щоб ми не казали, а в повищих словах „Політики" багато, багато правди.

КЛЯСОВІ І ПОЛІТИЧНІ НОТКИ.

3-ій річний зїзд польського Союзу Рільничих і Заробково Господарських Кооператив у Варшаві, що відбувся 29. листопада м. р., як відомо, виявив, що в цій орґанізації, у яку насильно, урядовим натиском, втолочено познанську „Унію" і варшавське „Зєдноченє" — нема мира. Як показало голосування над звідомленням, ґрупа більшости, з др. Зайдліцом на чолі, має проти себе дуже сильну опозицію („за" голосувало 69 делеґатів, „проти" 52). Опозицію становлять делеґати дрібно-селянських кооператив, політично лівіше настроєні. Що в Союзі є якісь тенденції до розділення його на давні складові части, на це указує одна з ухвалених резолюцій. Вона осуджує стремління „до поновного розбиття кооперативного руху".

Одна з дальших резолюцій, ухвалена мабуть на настирливе домагання селянських делеґатів, говорить, що „Союз має серед своїх членів біля 80% господарів нижче 20 гект. ґрунту, отже Союз має служити передовсім інтересам дрібного хліборобства, а господарями в ному повинні бути селяни".

Інша резолюція підкреслює націоналізаційні завдання кооперації. „Зїзд домагається, щоби не спускати з ока справи побільшення і зміцнення польського стану посідання".

„Кожна кредитова кооператива повинна протягом кожного року причинитися до господарського усамостійнення в области ремесла і торгівлі бодай 5-ти нових членів, Поляків, безробітних, через уділення кредиту на 4%".

Тоді, як попередні резолюції це данина Селянським Кооперативам, ця остання йде по лінії вимог тих кооператив, що заступають інтереси купців та ремісників. Ледви, чи вдасться довго утримати в однім Союзі елєменти з такими клясово розбіжними тенденціями...

Андрій Жук (Ільченко)

(Реферат прочитаний на сходинах Товариства Українських Кооператорів у Львові, дня 2. І. 1938., з нагоди 30-ліття кооперативно-літературної праці).

Наперед треба мені просити вибачення в ювілята, що може не зумію як слід переповісти казку його життя; найкраще напевно зробив би він це самий, якби бодай повизбирував, доповнив і видав разом ті фраґменти споминів зі своєї буйної молодости, що їх наборзі понакреслював в повоєнній віденській еміґраційній пресі („Український Скиталець", Відродження", „Український Прапор"), в калєндарах „Дніпро" у Львові й інших виданнях. Занадто теж може субєктивно і, очевидно, поверховно випаде моя характеристика думок, сформування й еволюція світогляду ювілята та тієї атмосфери й стилю доби, що різьбили його громадянський характер та були спонуками його творчої волі й роботящої вдачі, бо в перегляді діяльности ювилята обмежуюся в першій мірі до підсумків його 30-літньої праці й заслуг для нашого кооперативного руху в Галичині.

Тільки натяками обійду його многобічну громадську та політичну діяльність на В. Україні до еміґрації (1907) і на еміґрації, в якій заснування і співпраця в Союзі визволення України в часі світової війни становить може найкращу сторінку його життя. При цьому скористаємо теж з нагоди, щоби відмітити деякі важливі моменти в розвитку нашого економічного й культурного життя в Галичині, що в них Андрій Жук був творчим співучасником, ініціював їх своєю мислю та реалізував невтомним трудом. Пригадка їх матиме значіння не лише для відмічення заслуг ювілята, а й не без хісна буде для нашої кооперативної громади, бо богато з задумів і проєктів Андрія Жука та його товаришів праці не зреалізовані вповні й досі; думки його в справі організації, поглиблення ідейности в наших кооперативних і громадських стремліннях не постаріли й цікаві та актуальні; повинні бути й нашим сучасним змаганням.

—o—

Народився Андрій Жук 14. VII. 1880 року в селі Вовчок, лубенського повіту в козачій родині, що тямила традиції старої Гетьманщини й довго в побуті зберігала її останки. В роді Жука зберігалася память про далекого предка, козачого отамана з першої половини XVII. віку, живу ще зовсім застав малий Андрій память про свойого діда, отамана чумацьких валок, що його шанувало все козацьке село Вовчок й околиця.

Батько Андрія зубожів з численною родиною, й хоч як цього бажав, не міг свойому любимцеві допомогти в дальшій освіті й на 11 році, після закінчення сільської школи, віддав малого в писарську науку до волості. Понятливий Андрій в 13 році життя був уже помішником волосного писаря, діставав за свою працю 5 карбованців місячної платні, удержував себе та помагав

батькові. Відтак працював на посаді письмоводителя земського начальника, писарем у волосному суді, а на 18 році перейшов до Лубень, до повітового земського уряду. На згаданих посадах набрався чимало досвіду, пізнав добре правні й суспільно-економічні відносини села, бо часто приходилося йому й самостійно полагоджувати справи за ледачого земського начальника, виписувати звіти, збирати статистику, виготовляти реферати тощо.

В земській і державній службі в тих сторонах часто на чолових місцях бували й свої пани-земляки, україножіли, от як Милорадовичі, Леонтовичі й ін. Наблизився теж Андрій Жук до тієї культурної атмосфери, що, дякуючи покровительству таких одиниць плекала й розсівала кругом укр. національну свідомість. В Лубнях ввійшов теж у круги ґімназійної та студентської молоді, що була вже більше радикально настроєна. Під впливом провідника того гуртка молоді М. Порша перенявся й молодий Жук революційними ідеями. Ще більше закріпився в них, коли в 1900 році до Лубень приїхала з Полтави статистична експедиція Статистичного Бюра Полтавського ґуберніяльного Земства, на чолі якого стояв О. Русов, в складі: Кошового, Кучерявенка, Кохановського, доцьогочасного приятеля Жукового, Володимира Дорошенка й інших свідомих українців. З ними познайомився Жук, бо працю свою вели вони власне при земстві. Від них довідався про Рев. Укр. Партію. Лубенський гурток молоді став теж завязком місцевої орґанізації Р.У.П., а молодий Жук, як член гуртка, ходив теж на села з революційною пропаґандою, в своєму селі заложив нелеґальну бібліотеку, розкидав проклямації в селянській справі і т. п. За цю роботу звільнили Жука з посади в земстві[1]).

Потім переїздить він до Полтави, де за поміччю С. Петлюри, популярного тоді в Полтаві ватажка молоді, дістає працю у Стат. Бюрі Русова й самоосвітою та активною участю в революційному рухови поглиблює своє знання. На І. піртійній конференції 1901. р. Р. У. П. у Полтаві, заступав лубенській гурток, почав теж дописувати до нелеґальних органів партії („Гасло" і „Селянин" в Чернівцях, відтак у Львові), читав закордонну нелеґальну російську й українську літературу й вироблявся на доброго пропаґандиста й автора селянських проклямацій[2]).

Тому, що заняття в Стат. Бюрі Полтавського земства було лише тимчасове, за посередництвом Володимира Леонтовича дістався Жук на канцелярійного урядовця при залізниці в Білополлі й Ворожбі, на пограниччі харківської й курської губернії, але скоро, бо в осені 1901. р. з політичних мотивів, мимо не надто міцного здоровля, взяли Жука в салдати. Служив в Пол-

[1]) Про ці часи докладніше списав А. Жук спомини у Календарі »Дніпро« за 1934 і 1936 р. — В 1901 р. написав А. Жук статейку до ЛНВ у Львові, про шкільні відносини на Лубенщині, яка була видрукована в VIII—IX. кн. журналу. Це був перший його виступ на журналістичному полі.

[2]) Збірку тих проклямацій — зачуваємо — зберіг автор у себе досі.

таві й не переривав звязків з Р. У. П.; помічним був їй особливо в часах селянських розрухів на Полтавщині 1902 р., бо, працюючи в військовій канцелярії, знав богато про військові експедиційні заходи та подавав про це відомості партії.

Звільнений на якийсь час з війська пірнув А. Жук ще глибше в революційну роботу, якийсь час працював у адвокатській канцелярії М. Міхновського в Харкові, але скоро з ним розійшовся, бо тоді власне Р. У. П. розкололася й Міхновський та брати Шемети, створили Народну Українську Партію, а Жук залишився в другій фракції, що під проводом Дмитра Антоновича перейшла на соціялістичний ґрунт.

Покликаний знову до війська 1903 р., просидів А. Жук від осені 1903 до літа 1904 в тюрмі за револ. роботу. Звільнений з війська 1905 р., віддався відтак виключно революційній роботі в Харкові, Київі, Полтаві, Лубнях й інш. містах України. Був членом центрального комітету партії, співробітником лєґальних і нелєґальних партійних органів (м. і. „Вільна Україна", що виходила в 1906 р. в Петербурзі, „Боротьба" в Київі (1906), „Соціял-Демократ" в Полтаві (1907), й „Слово" у Київі від 1907 р.

В 1906 р. А. Жук знову попадає з Єфремовим, Винниченком, Степанківським і ін. в тюрму у Києві. Випущений за грошевою порукою пані Юркевички в 1907 р., не ждав на процес і з Степанківським та Винниченком втікає до Галичини, маючи замір виїхати звідси до Америки, збирати гроші для партії. Але доїхав тільки до Женеви, що була тоді зборищем численної російської революційної еміграції. Прислухуючись до доктринерських диспутів еміґрантів, скоро зорієнтувався, наскільки вони віддалені від дійсних вимог життя; опротивіли вони йому й він, людина практичного діла, рішив вернути до Галичини, щоби бути на рідній землі, близько свойого народу й працювати для нього. Приїхав до Львова під кінець 1907 р.

*
**

Шукаючи у Львові праці, щасливо натрапив на двох людей, що мали зразу особливий вплив на нього й привели його до кооперативного руху.

Перший, це Кость Паньківський, тоді директор-касієр Краєвого Союзу Кредитового й редактор кооп. журналу „Економіст", який здавна любив вишукувати й патронувати молодим, інтеліґентним людям. Він заохотив Жука до теоретичних студій кооперації, піддав відповідну літературу й притягнув до співробітництва в „Економісті".

З великим запалом кидається тоді Андрій Жук до праці, щоби дотогочасну несистематичну освіту надолужити самообразуванням. Можна, просто, докладно слідкувати, як він основно підготовляється до кожної, хочби найменшої статейки й як рівночасно поширюється, а й дещо перемінюється його світогляд. Кооперативна справа не була й раніше чужа Жукові, лише не була вона в сфері його зацікавлення. В партії, до якої належав, коо-

перація вважалася „малим ділом", до неї ставилися партійці з легковаженням, а то й вороже, бо вона спиняла клясову диференціяцію, ослаблювала клясову боротьбу, віддалювала від політичної боротьби.

Панував тоді погляд, що передовсім треба здобути політичну і національну свободу, а потім вже можна займатися й дрібними ділами економічного і культурного життя. Згодом, по революції 1905 р., таке негативне відношення соціял-демократії до кооперації перемінюється на лагідніше, признаючи деяке значіння клясовому кооперативному рухові, вважаючи клясові, робітничі кооперативи добрим підсобним засобом у економічній і політичній боротьбі пролєтаріяту.

Таке злагіднене, але клясове становище до кооперації займає ще Жук у перших своїх статтях в 1908 р. Першу стеттейку в „Економісті", п. н. „Дорожнеча життя і кооператива"[3]), **яка дає нам власне в січні цього року нагоду вшанувати 30-ліття його кооперативно-письменської діяльности (1908—1938),** написана саме в такому дусі.

Таку ж поставу до кооперативного руху приймає Андрій Жук у своїй більшій роботі „Про кооперацію", що була друкована довше окремими статтями в львівській „Землі і Волі"[4]). Робота ця цікава передусім своїм викінченням; по ній теж видно, як Жук вчиться й старається обхопити цілу ширину й глибину кооперативної справи. На тлі економічного розвитку, представленого в соціялістичному розумінні, трактує Жук кооперацію передусім, як одну з форм робітничого руху, признаючи виключну вагу її в орґанізації мас споживачів, як засіб клясового єднання й підготови матеріяльної бази майбутній соціялістичній революції. Але поза цим своїм партійним підходом на вступі, дальше старається він зрозуміти суть кооперації в рочдельських принціпах, познайомитися з кооперацією усіх майже країв Европи й при кінці дає порівнуючий погляд на розвиток і стан споживчої кооперації на Україні наддніпрянській і в Галичині.

Крім ще кількох статтей написаних в такому ж тоні до „Економіста" в 1908 р., що інформували про кооперативний рух в Росії, про кооперативні конґреси, ролю жінки в кооперативному англійському рухові тощо, забирається Жук до щораз основніших теоретичних студій кооперативного питання. Результатом тих студій були надруковані в „Економісті" за 1908 р. переклади зі статтей передових тоді в Европі кооперативних публіцистів Бертрана, Поссе, Тотоміянца, що вийшли в 1909 р. накладом К. Паньківського окремою збіркою, з додатком А. Жука про споживчу кооперацію в Галичині, на Україні й Буковині, п. н. „Ідеали, теорія і прінціпи кооперації".

*
**

[3]) Ч. 1. за 1908 р. ст. 30.

[4]) За 1908 р. чч. 35, 37, 38, 41, 42—45, 49—51.

В літі 1908 поїхав Жук до Богородчан, гостював там у адвоката Михайла Новаковського й при його помочі старається пізнати відносини українського галицького села. Перечитуючи описи Жукових вражінь з того часу, з обсервації життя й боротьби галицьких українців (а як бистрий обсерватор замічував він дійсно найсуттєвіші моменти), можна бачити, як він начебто прирівнював начитані теорії й партійні доктрини до реального життя, переконуючися помалу в їх частій розбіжності. Теорії говорили про непримирність інтересів поодиноких верств народу, про клясову боротьбу, про спільність інтересів пролєтаріяту ріжних націй, а галицьке життя показувало Жукови, що тут йде боротьба народу з народом, а в цій боротьбі клясові ріжниці відходять на задній плян, а виступає національна солідарність. Українці соціял-демократи в Галичині на словах були непримирними ортодоксами, а на ділі, коли приходилось братися до практичної культурної і економічної праці серед селянства, робилися опортуністами, бо цього вимагало життя.

До таких опортуністів належав і др. Михайло Новаковський, що був визначним членом Української Соц. Дем. Партії Галичини. Др. Новаковський був — здається — другою побіч Паньківського людиною, що заважила на розвиткові світогляду й дальшої громадської праці Жука. Він попав до Новаковського в час, коли той у повіті розвинув був велику активність на просвітному і кооперативному полі[5]), закладав читальні Просвіти, „Січи", каси позичкові, а ця його діяльність своїм змістом і формою була далека від соціялістичних доктрин, мала загально-національний, безклясовий характер оборони проти денаціоналізації і економічного визиску українського населення. Др. Новаковський, був поводатором Жука по Богородчанщині й інформатором у справах земельних, робітничих, еміґраційних, політичних; він втягає його в круг своїх орґанізаційних задумів та вказує на їх труднощі й можливості.

Це безпосереднє знайомство Жука з відносинами на повітах мало для нього переломове значіння. В Австрії не треба вже було добиватися політичних свобод, вони існували, треба було тільки їх використовувати для орґанізації народу, для піднесення його економічного добробуту і культурного рівня — отже займатися дрібними ділами, які на В. Україні відкладалися соц.-дем. на після революції. Обсервуючи галицьке життя, інформує він про нього докладно наддніпрянську українську громаду, поміщуючи під іменем А. Вовчанського дуже цікаві „Листи з Галичини" в київському соціял-демократ. „Слові" й між ними в формі тихже „Листів" добру сусп.-екон. студію про Богородчанський повіт[6]).

Зразу, обїзджаючи край, знайомлючися з людьми, шукає

---

[5]) Др. Новаковський ще в 1900 р. написав книжечку: »Спілки для ощадности і позичок (систем Райфайзена), вид. Тов. »Просвіта«

[6]) Листи VIII—X., п. н. »З поїздки в Богородчаський повіт«.

Жук у Галичині за слідами милих серцю своєї партії справ (робітничих питань) та находить тимчасом щось інше. Бо опинився він власне в Галичині в тому часі, коли сильно пожвавилася національна боротьба після виборів в 1907 р. і відомих випадків 1908 р. Отже віч на віч зустрівся він з тією національною боротьбою, що починала вже тут багритися й кровю, що тісно була сплетена зі своїми соціяльними та політичними причинами й передусім наслідками.

В одному з „Листів з Галичини"[7]) на Наддніпрянщину, він починає вже вагатися: ...„чи може колинебудь український народ вибитися з під шляхецького та „демократичного" панування без огня національного пожару". По другій стороні він виразно бачить оту згідливу шляхецько-демократичну коаліцію, що все йде разом, якщо йде про національно-прінціпові справи в відношенні до українців — це для критичного Жука добрий примір, тому й він заявляється також проти клясової боротьби в лоні власної , поневоленої нації. В такому погляді утверджують його кооперативні студії — доктрини солідаристичної в своїй основі.

*
**

В 1909 р. стає Жук редактором „Економіста" й популярного кооперативного часопису для народу „Самопоміч". Рік цей обильний у важні для національного, орґанізованого життя галицьких українців події. Андрій Жук скоро вріс в ґрунт того життя, скоро приняв за свої всі його стремління.

В лютні 1909 р. відбувся у Львові Перший Український Просвітно-Економічний Конґрес, що мав теж соборницькі, всеукраїнські прикмети. На ньому, в секції кооперативно-економічній, виступив Жук з рефератом: „Значіння кооперації для нашого народу"[8]).

В першій частині цього реферату в загальних рисах подав характеристику національно-економічних відносин на Великій Україні й у Галичині, щоби на тлі цих відносин ліпше зясувати значіння для нас кооперації. Зокрема представив національний і соціяльний склад населення українських земель, його освіту, землеволодіння, господарювання, заробітки, еміґраційні відносини, природні багацтва України й їх участь в національнім господарстві тих держав, що до них політично українські землі належать. Особливо виразно підкреслив факти економічної асиміляції й національної солідарности пануючих націй[9]). В другій частині цього реферату кладе автор сильний натиск на велику орґа-

[7]) Гл. лист XVII в № 29 »Слова«; порівн. теж № 30 з 1908 р.

[8]) Реферат цей тільки в скороченні надрукований в »Пропамятній Книзі« Конґресу — ст. 599—603. В цілості надрукований цей реферат в 2-ох частинах: II. частина в 3. числі »Економіста« за 1909 р., п. н. »Роля кооперації в нашій національній боротьбі«; I. частина надрук. в 8—9 числі »Економіста« за 1910 р., п. н. »Національно-економічні відносини на Україні і в Галичині«.

[9]) З цею частиною реферату творить цілість стаття: »Наше економічне становище і вихід з него« — »Економіст« 1911 р. ч. 1. і 6.

нізуючу ролю кооперації, що приготовляє нарід до складніших суспільно-політичних завдань. Такий підхід буде відтак його постійним ляйтмотивом усіх пізніших програмових писань про нашу кооперацію.

„В міру того — розвиває Андрій Жук свої думки про кооп. в згаданому рефераті — як зростатимуть наші економічні національні орґанізації кооперативні, ми все більше й більше набиратимемо сили політичної, а „найважніше, що зробить кооперація — вона орґанізує нас в націю"; а дальше стверджує Жук, що там, „де панує національна боротьба, ...кооперативний рух, виникаючи з причин економічних і соціяльних, з природи річи має і мусить мати характер боротьби національної, боротьби за самостійне національне існування". „Економічні і культурно просвітні інституції, які повстануть внаслідок колєктивної самодіяльної праці народу і поодиноких його верств та охоплять усі боки національного життя, будуть становити необхідну силу, точку опори для успішного ведення національно-політичної боротьби аж до повної побіди". „Коли розпилена тепер народна маса буде зорґанізована в економічні і культурно-просвітні інституції, коли вся сіть наших інституцій буде обєднана в національні союзи і федерації — тоді наш нарід прибере форму орґанізму, нації. І коли цей процес **самоорґанізації нації** завершиться, тоді наступить самий важний акт національно-політичної боротьби. Тоді ми поставимо дах на нашій національній будівлі, тоді виведемо купол, на якому поставимо прапор самостійної нації".

Такими словами закінчив Андрій Жук свій реферат на Просвітно-Екон. Конґресі, маніфестуючи відважно важний момент у еволюції свойого світогляду. За такі його погляди накинулися на нього дотогочасні партійні товариші. М. Порш в київському „Слові"[10]) в статті: „Кооперативний націоналізм" назвав його майже зрадником клясових інтересів, ідеольоґом української буржуазії, що проповідує обєднання всіх українських політичних партій, без ріжниці клясових інтересів та ідеалів, бо вони мають спільний ідеал — визволення народу з національної і економічної неволі. ...„Ніхто не розвинув — каже М. Порш — так добре цілої системи націонал-демократичних думок, ніхто не обґрунтував так добре націонал-демократичної позиції в кооперативній справі, як... марксіст д. А. Ільченко" — тобто А. Жук.

Це була дійсно єресь супроти ортодоксійного становища співпартійців. І він розходиться з ними, віддаючись ще завзятіше громадській позитивній праці, у першій мірі кооперативній.

Український кооперативний рух, що до того часу мав здебільша філянтропійний характер, гуманітарної помочі меншому братові, треба було вивести з того ідейного непорозуміння й орґанізаційного хаосу, в якому він перебував[11]).

[10]) № 17 за 1909 р.

[11]) Порівн. його статті в »Економісті«: »Кілька слів про орґанізаційний хаос в нашій економічній праці«, ч. 6. 1909. »На орґанізаційні теми« 1919, ч. 7 і інші.

Андрій Жук сходиться з гуртом товаришів-кооператорів, серед яких головно Іван Петушевич почав тоді сильну акцію за прищіплення нашому кооперативному рухові правдиво кооперативних принципів і метод праці; він їх завзято пропаґував словом, письмом і чином. До тієї акції приєднується теж Жук, видвигаючи в цілій низці статтей не лише питання правильности й зах. европейських форм українського спілчанського руху, але й намагається вивести його з вузького загумінка, наблизити до світа, а передусім до всеукраїнської одности й усенаціональної пляновости, щоб український кооперативний рух став доказовим засобом розвитку національного життя й сили. Його погляди щодо ролі кооперації в національних змаганнях сходяться з тими, що їх по тому боці голосять Микола Левитський, Василь Доманицький, Гехтер і ін. Він до них пильно прислухується, щоб вдержати з ними рівний крок.

На Стрийській Хліборобській Виставі він уладжує Кооперативний відділ і найбільше заходиться біля орґанізації Першого Національного Кооперативного Конґресу.

(Кінець буде).

І. Витанович.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Тойоґіко Каґава, японський кооператор

Великого кооперативного провідника має Японія в особі Тойоґіко Каґави. Своїм життям він наслідував Христа і зробив дуже багато не лиш для кооперативного руху, але й для поширення християнства між своїми земляками.

Народився він 10. липня 1888 р. в Кобе в Японії, яко син високого японського урядовця і ґейші. Його родичі померли вчасно, так, що дитинство Каґави було доволі невеселе. В році 1903 Каґава перейшов на християнство та скінчив християнську школу. Відтак поїхав до Америки, де здобув степень доктора теольоґії на університеті в Прінсетон.

В році 1917 оснував свою першу робітничу школу в Осака в Японії, а в рік пізніше споживчу кооперативу між робітниками. В році 1925 орґанізував японську селянську партію, а в році 1931 заложив першу кооперативну лічницю в Токіо.

Нині Тойоґіко Каґава є радним міста Токіо, секретарем селянської і робітничої партій, предсідником студентських кооператив в пяти університетах, провідником пацифістичного і абстинентського рухів, а при тім усім духовним вождом кооперативної орґанізації.

Поверх 14 літ свойого життя провів Каґава в Шінкава, пролєтарській частині міста Кобе. Там ділив він горе і радість з най-

біднішими і опущеними, як їх невтомний приятель, дорадник та діяльний помічник.

Поправи долі утиснених кляс Каґава очікує не так від здобуття певних прав, як швидше від пробудження дрімаючої в кожній людині сили волі, від скріплення почуття відповідальности та суспільного інстинкту. Тому Каґава відкидає такі робітничі орґанізації, що оперті на особистій користі та клясовій боротьбі. В одному місці він пише: „Я є дослідник. Дільниця убогих це моя лябораторія, а людина обєктом моїх дослідів. Дільниця убогих це добра обсерваційна точка, соціяльна метеорольоґічна стація, соціяльний барометр, на якому відчитую, які є в краю відносини. Коли до тої дільниці масово надтягали збанкрутовані селяни, я міг сказати, що на селі є ще нужда; коли сюди напливали товпи безробітних, це звертало мою увагу на загальну господарську ситуацію, а коли в нашій дільниці ширився большевизм, я знав, щó загрожує цілій державі". Так Каґава став пляновим суспільним реформатором і політиком.

В р. 1926 японська влада вирішила — зліквідувати дільниці убогих в шести великих містах: Токіо, Осака, Кобе, Йокагама, Кіото і Наґоя. Тим, хто спричинив це рішення, хто зумів розворушити сумління уряду до тої міри, що він прийшов до зрозуміння свойого обовязку і виасиґнував міліонові суми на санацію дільниць убогих, — був Тойогіко Каґава.

Як соціяльний політик і кооператор, Каґава дуже нагадує Маццині і Толстого: він завжди видвигає духовий і етичний момент. Людство мусить собі освідомити, що капіталу не належить шукати передовсім і єдино в матеріяльних добрах, що правдивий капітал, це охота до праці і радість з праці. Хоча в очах многих людей нагромадження мертвого матеріяльного капіталу є одиноким реальним господарським чинником, — треба ширити думку, що матеріяльні засоби це тільки посуда, тільки акумулятор, в якому розвивається властивий дорогоцінний капітал. Цим капіталом є творчі, будуючі сили людства, готовість до пожертви і бажання радости. Зберегти ці внутрішні сили здоровими і дати їм розвинутися — ось що повинно бути першим завданням новітнього народнього господарства. Світ, говорить Каґава, сторчить ще за глибоко у птольомейській господарській системі. Тому громадить по шпихлірах запаси пшениці, тоді як люди, що не мають грошей, гинуть з голоду.

У 1922 р. оснував Каґава перший селянський союз в Японії. Він скликав 72 делеґатів від 34 провінцій на дводенну нараду до Шінкави. Молоде обєднання виступило до громадянства з відозвою, яка є характеристична для Каґави своїм строгим відмежуванням від клясової боротьби в концепції Маркса. У відозві говорилося: „хочемо збогатити наше знання, піднести наше вміння господарити, двигнути наші обичаї і внести радість у наше сільське життя. Нашою ціллю буде досконала селянська культура. Виступаючи за свободу думки і бажаючи служити цілому суспільству, хочемо любити правду. Щоби здійснити наше визволення,

будемо поборювати капіталізм, основуючи союзи продуцентів; через них добємося освободження селян, які терплять бідність і злидні".

Каґава і тут бачить можливість перемоги в силі орґанізації та в скріпленні цілого селянського стану через заведення ліпших способів управи ріллі, оснування кооператив для раціонального використання зібраних плодів, через спільну обрібку поля, спільні закупи дорогих господарських машин. Хотівби поширити між селянами нові хліборобські культури. Пропаґував закладання горіхових та каштанових лісів на збочищах гір, здебільша невикористовуваних. Цим способом можнаби значно побільшити продукцію дібр. Пропонує нові роди збіж там, де дотепер управлявся тільки риж. Бажавби, щоби селяни заводили годівлю молокодайних кіз, які можуть пастися на неуправних збочах гір. Але найпевнішу запоруку перемоги добачує не в тих усіх заходах, тільки у внутрішньому піднесенні селянського стану. Тому його остаточною метою є обнова душ, а сам він певний, що тільки жертвенна любов, така, яка була у Христа, може довести його діло до кінця. Христовий дух служби один одному та відважної саможертви є душею правдивого відродження народу.

Каґава змагає до того, щоби цілу Японію покрити сіткою кооператив. В цілій державі він та його співробітники основують збутові, закупочні, споживчі та кредитові кооперативи.

***

Один з його співпрацівників Утсуномія поклав великі заслуги, основуючи селянські кооперативи в північній Японії. Він був богатий і вислав більше число молодих людей, між ними і свойого сина та дочку, до Данії для студіювання тамошньої сіль. госп. кооперації. Спроваджував расову худобу зі Злучених Держав та орґанізував молочарські кооперативи. Каґава говорить: „В три роки потім, як у тих сторонах вибух великий голод, населення врятовано дякуючи молочарським спілкам Утсономії, населення це тямить добре. Тямить і те, що Утсономія жертвував на ту ціль ціле своє мійно".

Нижче подана подія, як одно сильно задовжене село урятовано заходами провідника селянського обєднання, Мотоіро Суґіяма, після методи, що її пропаґував Каґава:

До Суґіями прийшла депутація від сильно задовженого села і просила його, щоби указав їм дорогу до оздоровлення. По негайному розсліді справи Суґіяма ствердив, що довги і відсотки від них виросли до такої висоти, що покрити їх з біжучих доходів була виключеною річю. Постановив отже, що кожна родина повинна закласти годівлю курей і працею тою повинні занятися старці і діти, а решта родини мала віддаватися своїм нормальним заняттям. Недовго потім заложено збутову яйчарську кооперативу. Половина надвишки йшла до поділу між членів, решта до спільної щадниці. Зібраний в такий спосіб фонд мав служити на уділювання позичок для найбідніших родин. Село

небавом почало розвиватися так гарно, що одержало пару разів відзначення, як взірцева громада.

Великих діл доконує також інший учень Каґави, молодий селянин С а к а е. Його село лежить в поблизу озера, яке часто заливає береги. Від соток літ лежали тут великі площі землі відлогом, бо виливи не давали змоги сіяти тут риж. На невеликому клаптику тої землі засіяв Сакае на пробу ячмінь, а коли ця спроба увінчалася успіхом, навчив цього діла своїх 27 односельчан. Незадовго ціла заливна площа покрилася озимим засівом. Ці молоді люди закупили відтак спілкою молотілки, якими молотили збіжжя цілої громади. Під проводом Сакае обсаджено окраї піль овочевими деревами, потім завели годівлю риб та почали вживати волів до пільних робіт. Нарешті дав Сакае почин до оснування сільської споживчої кооперативи та зорґанізував діточий садок. Окрім того відступив власну шопу на бібліотеку і нині вона має 400 томів книжок, здебільша европейських авторів. Ціле село одержало під його мудрим проводом новий вигляд та почало процвитати.

Окремим родом спілчанства є кооперативні лічниці. В Японії на 11 тисяч сіл в 1934 році кругло 3231 було без лікарів*); в інших, що правда, були лікарі, але жадали таких високих заплат, що селяни не мали відваги звертатися до них за порадами. Тому Каґава та його пирятелі почали орґанізувати по селах передовсім малі лікарні, що утримувалися з вкладок членів. Союз цих лічниць оснував за 3 роки коло сотні таких лічниць. Можна було це зробити м. і. тому, що находилося відповідне число лікарів, які були готові, з чистої любови до ближнього, посвятитися важливій праці у тих лічницях за мізерну винагороду. Такіж самі „кооперативи здоровля" оснував Каґава в Токіо, Осака і Кобе.

Каґава думає, що дорога до ідеалу: „один за всіх — всі за одного" — веде через розбудову загальнокорисних кооператив продуцентів та споживачів. У своїй суспільній праці завше керму-ється думкою, що поміч із зовні не в силі створити нічого тривалого, якщо одночасно не будуть розбуджені та зактивізовані душевні сили самих заінтересованих. Звідси походить його гаряче змагання не лише за господарське підсилення, а й одночасно на збудження в людині охоти — зробити своє життя чистішим, радіснішим та любішим. Останніми часами його кооперативна ініціятива починає виходити поза гряниці Японії.

В. Тотоміанц.

*) В Польщі, як писав проф. З. Шиманські, один лікар припадає на 3300 душ населення. На величезних областях східних, південних, а навіть центральних воєвідств є терени, де на 300 квадр. кільометрах сидить один лікар. Др. Каспшак подає, що на 23 міліони сільського населення в Польщі припадає 1200 лікарів (по місточках і селах).

Сільсько-господарська кооперація в Сполучених Державах

Недавно оголошено статистичні дані про сільсько-господарську кооперацію для закупу і збуту в Сполучених Державах за 1936 рік[1]). Автор цієї праці, відомий статистик і економіст, є знаний в кооперативних кругах з його попередніх праць, між іншим, з брошури про кооперативні фармерські торговельні організації за 1920—1935 рр. (Вашинґтон, 1936). Тому опубліковані статистичні дані надзвичайно інтересні.

За цими даними, скількість фактично чинних сільсько-господарських кооператив у кінці сезону 1935-36 досягала 10.500. Іншими словами, скількість тих кооператив зменшилася за останніх пять літ на 1.500. Зменшення це пояснюється передовсім злукою де-кількох кооператив в одну; відтак — значне збільшення скількости приватних торговельних аґентів, що успішно конкурують з кооперативами та сприяють замкненню де-котрих з них. Зменшення кооперативної торгівлі особливо відчувається в царині збуту худоби та продуктів скотарства. Кооперативи для збуту зерна та вочів, що чисельно зменшилися, трохи збільшилися щодо скількости своїх членів.

З 10.500 чинних кооператив 29% займаються продажом зерна; 32% торгують молочними продуктами; 10% займаються збутом продуктів скотарства та 10% продажом городини та овочів. У всіх 10.500 кооперативах нараховувалося 3,660.000 членів, з яких на долю молочарських кооператив припадало 720.000 членів, на долю кооператив для збуту збіжа 610.000 та для продажу худоби 600.000.

Цілий оборот кооперативної торгівлі згаданих вище кооператив досяг протягом звітового року суми 1.840 міліонів долярів; з неї 86% припадають на збутові кооперативи та 14% на кооперативи для закупу.

Згадана вище сума обороту в продажу-накупі сільсько-господарських кооператив Сполучених Держав за 1935-36 рік вражає своїм розміром. Цей оборот перевищує обороти сільсько-господарських організацій кожної окремої країни. Німеччина зі своїми оборотами сільсько-господарських кооперативних осередків у висоті 453 міліони американських долярів (за 1934 рік[2]) стоїть щодо абсолютної суми на другім після Сполучених Держав місці. Ми не порівнюємо тут обортів американської сільсько-господарської кооперації з оборотами кооперації Радянського Союзу; самі керівники його дуже добре розуміють, що 36 міліярдів швайцарських франків, на яку то суму радянська влада оцінює обороти своїх кооператив (куди входять, між іншим, й обороти споживчих

[1]) Statistics of Farmer's marketing and purchasing associations. 1935 R. H. Elsworth, Washington D. C. 1937.

[2]) Organisations coopératives. Genève, 1936.

товариств та обороти державної торгівлі Радянського Союзу) — речі не до порівнання, коли мова про обороти сільсько-господарської кооперації даної країни. Але, коли ми подивимося глибше до мови цифр при захованню засади caeteris paribus (при інших рівних умовах), яко основної передумови правильности порівнань, то знайдемо дуже цікаву річ: значне наближення розмірів оборотів за даний період тоїж категорії кооператив у Чехословаччині.

І справді: за 1934-35 господарський рік сільсько-господарські кооперативи Сполучених Держав продали на суму 1.530 міліонів долярів (біля 41 міліярдів чехословацьких корон по курсі 1 доляр = 28 кч). За той період сільсько-господарські кооперативи в Чехословаччині продали на суму біля 4.336 міліонів кч[3]).

Здавалося б — величезна ріжниця.

Одначе, коли б для наближення (навіть й грубого) до засади caeteris paribus ми звели загальні обороти сільсько-господарських кооператив для продажу в Сполучених Державах та Чехословаччини до обороту на одну особу населення, то повстав би інший образ. В Сполучених Державах 126 міліонів населення, в Чехословаччині 15. В Сполучених Державах на одну особу, на основі вище згаданих даних, припадає оборот в продажі біля 325 кч, а в Чехословаччині коло 290 кч. Ріжниця досить значна, хоч і в Чехословаччині обороти сільсько-господарських кооператив наближуються до оборотів тої ж категорії кооператив в Сполучених Державах. Цікаво, що подібний оборот в Німеччині на одну осбу населення виказує всього лише 195 кч.

Правда, в Чехословаччині на величезне збільшення оборотів в кооперативній продажі розглянений нами період часу мав великий вплив тісний контакт, що заіснував між кооперативами для продажу та збіжевим монополем. Але сама можливість таких поважних оборотів сільсько-господарських кооператив Чехословаччини вказує на великанську міць кооперативних організацій в цій сільсько-господарської кооперації в Сполучених Державах, які, країні. З другого боку, могутній зріст чехословацької сільсько-господарської кооперації ще більше підкреслює величезні успіхи не дивлячися на ніщо, продовжують займати серед сільсько-господарських кооператив цілого світу перше місце щодо розмірів кооперативної торгівлі.

С. Бородаєвський.

---

[3]) Dr. A. Hůlka. La coopération agricole en Tchécoslovaquie. Paris, 1936.

Протикооперативні заходи в організації торгівлі

(Перегляд)

Розвинене в часі кризи державне вмішування в господарське життя — хоч часами конечне і корисне, — то нераз було звернене прямо на шкоду розвитку кооп. руху. Відноситься це передовсім до тих заряджень, що були видані, як говорилося, з метою охорони дрібної торгівлі від загибелі. Ніхто не буде перечити, що з вибухом кризи (1929—1930) купецтво найшлося в тяжкому положенні, головно через зменшення оборотів при релятивному меншому зменшенні податків та коштів завідування. Але чи ж не в такому ж, або й далеко гіршому положенні найшлися й усі інші суспільні ґрупи (хлібороби, ремісники, промисловці, робітники, що потратили працю і т. д.). Одначе рідко де старалися прийти в поміч зубожілій суспільній клясі в той спосіб, щоби утруднювати до неї приплив нових людей. Виїмкові заряджения, прим. обмеження прийому до фахових шкіл чи запису на листи адвокатів, лікарів, тощо, не мали такого широкого засягу, як ті розпорядки, що їх видано у многих державах в користь купецького стану.

Початок зробила Австрія, яка, як відомо, находиться від здавлення робітничого повстання під режімом середньої верстви. У 1934 році видано там закон, який утруднював оснування нових підприємств детайлічної торгівлі, а навіть нових філій існуючих підприємств (це мало особливе значіння для міської споживчої кооп. побудованій на засаді філіяльно-централістичній). Відкриття нової крамниці залежало від згоди купецької організації (ґреміюм або цеху). До нині не видано ні одного такого дозволу для кооперації, чим загальмовано їх похід. В одному випадку друга інстанція (краєва адміністрація) ухилила рішення купецької організації (станової корпорації).

У березні ц. р. хотіли унормувати ці справи новим законом, який не зміняв тенденції, вносячи навіть ще деякі ускладнення. А саме: окремим особам не можна заборонити основування нових підприємств, оскільки мають 30 літ, доказ уздібнення (?) та 6-літню практику в торгівлі! — Такий текст закона носив вже виразний характер: ходить вже не про рятування купецького стану від нової конкуренції, тільки про загальмування кооперації в користь приватників!

Але тут уже натрапило купецтво на солідарний опір не тільки робітничої, але й усієї хліборобської кооперації та робітничих професійних союзів. Збірній акції цих чинників вдалося внести у законопроєкт таку поправку, що не тільки фізичним особам, при повищих умовах, вільно буде відкривати нові підприємства, (філії), але й правним особам, оскільки визначений ними повно-

власник („Geschäftsführer") має доказ уздібнення і 2-літню практику. Друга умова це приналежність до Кооп. Союзу.

У результаті лишилися такі обмеження: доказ уздібнення і практика. — Щодо основування філій, то ще остають в силі обмеження з 1934 року — хоч є вже поодинокі рішення, які виломлюються з-під загальної заборони.

Нема сумніву, що кооперація в Австрії не дасться взяти під чобіт і роздавити — мимо всіх заходів приватницького світу.

В Бельґії закон з грудня 1936 р. забороняв основування нових і поширювання існуючих крамниць роздрібної торгівлі, — але тільки на час 3-ох місяців, і то лиш в громадах понад 100 тис. меш. — оскільки персонал цих крамниць числивби 5 або більше осіб. Ходило отже про охорону дрібної торгівлі і то на дуже короткий час. Позатим в Бельґії свобода розбудови кооперації не потерпіла — хіба тільки тим, що на філіяльні підприємства готовиться спеціяльний податковий тягар.

В ЧСР видано в 1935 р. розпорядок, яким обмежено закладання нових підприємств в ділянці ґалянтерії, кольоніяльних, цукорничих, обувних, одягових, текстильних і харчевих артикулів. Але скоро потім вдалося кооперації вимогти у урядів, що за дозволом якогось ревіз. сюзу вільно буде кооперативам відкривати, навіть такі підприємства. Таким чином заходи купецтва тут не осягли своєї мети, а навіть окошилися на ньому самому. Не вдалося купецтву перевести також другої своєї вимоги, а саме, щоби кооперативи були примушувані ставати членами купецьких ґремій (корпорацій).

У Франції, де середній стан має великий вплив на державу (і навіть на лівіші політичні партії), іде від довшого часу боротьба у двох напрямах: 1. закони проти основування нових пекарень, 2. закони проти крамниць з одностайними цінами — (в практиці такими є передовсім кооперативні крамниці побудовані на філіяльній системі). — Щодо пекарень, то міністерство праці предложило в лютні 1936 р. (ще за уряду Ляваля!) проєкт закона про концесійну систему для нових пекарень; концесій мав би уділяти префект департаменту (воєвода). При ньому булаби дорадча комісія, в якій не передбачено заступника консументів. Союз споживчих кооператив дав свій контрпроєкт, який допускав до голосу заступництво всіх родів кооперації і взагалі має тенденцію оставити стару свободу ініціятиви в ділянці пекарства.

По зміні уряду (в 1936 р.) в міністерстві хліборобства повіяло ліберальнішим духом. Здається, що все лишиться по старому. Зате досить туго опереться купецтво при законопроєкті про склепи „з одностайними цінами". Цей законопроєкт дозволяє мати філії тільки купецьким спілкам („явним спілкам") — отже передбачує окремий привілей для капіталістичного чинника, зі шкодою для кооперації. Хоч він упав вже раз в парляменті, то внесено його вдруге.

В Англії спроби законного обмеження ініціятиви в торгівлі не вдалися. Тим не менше йдуть заходи осягти ту ціль через організацію і госп. натиск (продаж часописів, фризієри, маклєри реальностей — примусова реєстрація, умова 3000 цукорників в Ліверпулі — відступ 150 метрів один від другого).

В Голяндії також внесено законопроєкт про утруднення при основуванні нових підприємств. Вимоги уділення концесії відносилисяб до кредитоздібности, фаховости досвіду та кваліфікації кандидата (до кооператив, як таких, відносиласяб лише та перша вимога, дві другі до управителів кооп. підприємств). Законопроєкт сприяє дрібним підприємствам. Уряд мавби можність надавати окремим громадам право в дечім модифікувати постанови закона (на Заході взагалі громадська самоуправа це реальна річ, а не фікція, як у нас і на Сході). Кооперація пильнує цієї справи.

В Норвеґії зайшла куріозна історія. Підготовляється закон проти трестів і картелів, але уложено його так, що своїм вістрям він грозить також кооперації! Пропозиції комісії йдуть в цьому напрямі, щоби спеціяльний уряд контролі трестів мав право реґулювати ціни-зиски, продукцію, оборот і т. д. Дотепер цей уряд міг реґулювати тільки ціни. Небезпека для кооперації є в цій точці, де предбачається, що уряд контролі може виконування своїх чинностей перелляти на купецькі організації, які таким чином зробилисяб зверхниками кооператив. Для членів кооператив це би значило, що кооперативи вже не моглиби реґулювати в їх інтересі цін всіх товарів (обнижуючи їх), бо ціни означалиби купецькі ґремія.

В Німеччині вже від 1933 р. обовязує ніби добровільна, а на ділі терором вимушена умова кооперації з купецтвом про неосновування нових кооператив, ані нових філіяльних крамниць та заборона кооперації вербувати нових членів. В ділянці с. г. кооперації (молочарство, яйчарство, збут зерна) зайшли засадничі переміни в напрямі обернення кооператив в орґани державної торг. політики, що про них требаби дуже широко говорити, а на те немає тут місця.

У Швайцарії, клясичній країні лібералізму і демократичної самоуправи, купецтво вспіло вже 1933 року переперти обмеження для нових торгов. підприємств, особливо великого типу (товарових домів і філіяльних складниць) — коли підприємство має понад 4 філії, або склеп має більше як 10 осіб персоналу. Допущено тільки виїмки, після ухвали кантональної влади. Для оборони від цього закона обєдналися усі галузі кооп. руху, отже і робітничо-споживча і хліборобська. 1935 р. прийшло до модифікації закона в цьому сенсі, що прохання і відклики рішає вже не уряд, а парітетна комісія, складена по 2 особи з обидвох сторін (кооперація і приватники) та 1 невтральний предсідник.

В міжчасі зайшла ще одна новість для кооперації. В статуті Союзу Спож. Кооператив (в Базилеї) є точка про обовязок всіх кооператив побирати товари у своїй централі. Отож на цій основі вирішила союзна влада в однім випадку, що всі кооперативи, — члени союзи — є філіями і підпадають під закон з 1933-35 року! Тим поширено заборону нових філій — на всі спож. кооперативи!

Нема однак зла, щоби на добро не вийшло. Похід проти кооперації здисциплінував незвичайно кооперативні організації і надав їм нової сили. Скріпилася солідарність всіх видів кооператив та почуття єдности цілого кооп. руху — без огляду на селі чи в місті. Кооп. руху Швайцарії не зломить ніяка противна сила, про це нема сумніву. Заходи купецтва рідко де стрічають похвалу більшости суспільства.

В Польщі — як воно на перший погляд не дивно, не вдалося купецтву добитися більших обмежень свободи кооп. торгівлі. Ті обмеження, що прийшли (новеля закона, контроля ревіз. союзів, молоч. закон) подиктовані не інтересами купецтва, а політичними мотивами правлячої групи. Позатим — хоч є з боку купецтва ріжні заходи (прим. завести примус доказу уздібнення в торгівлі і мінімум кваліфікацій, обмежити право основування нових крамниць) — то ті заходи досі не увінчалися успіхом. І нам здається, що й не увінчаються, поки в торгівлі в Польщі домінуючим елєментом є — жиди. Жиди в даному випадку ратують спеціяльно українську кооперацію — фактом свого існування. Бо обмежити доплив нових сил до тргівлі, це значить — закріплювати існуючий стан, цебт геґемонію жидів в торгівлі і промислі. Це дуже добре розуміють польські провідні чинники і не дають послуху таким проєктам. Швидше їм на руку завести концесійну систему в торгівлі й промислі, і ми бачимо, що вони роблять з того справді ужиток. Останній такий акт — це концесійна система в ділянці молочарства (бє однаково по українській кооперації, як по жидах). Нові заходи щодо привернення конц. системи в трафіках та законопроєкт про поширення концесійної системи в ремеслі — свідчать теж про ті самі тенденції. Тут інтерес жидів збігається з інтересом української торгівлі взагалі, а кооперативної зокрема. І їм і нам треба як найбільшого господ. лібералізму в Польщі; все, що обмежує свободу приватної ініціятиви, є їм не на руку, так само, як нам.

Жовтень, 1937. **Карло Коберський.**

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

По селах

(З обсервацій кооперативної пропаґаторки).

(Продовження*).

Дороги.

О, про ці славні дороги далобися дуже багато сказати. Якщоби якийсь заграничний подорожний пустився ними їхати, то мавби враження, що він десь в якійсь Богом і людьми забутій країні. Недалеко від Львова можна найти дорогу, якою в болотнисту пору ні перейти, ні переїхати. Для приміру: від стації Давидів до Звенигорода 9 кільометрів ідеться 3 години. З Жиравки до Кугаєва прямо не можна переїхати, в Борщовичах люди не можуть до молочарні молока донести. Ідуть з колами і ліхтарнями в руках, з тяжким трудом. В Задвірю така пропасть на дорозі, що і в чоботах тяжко перейти, те саме майже в кожному селі. Зі Щирця до Горожани великої (8 км) їдеться трійкою коней, без тягару 2 години. У Бібреччині, Журавенщині, Городеччині, на Поділлі в самій таки Львівщині селяни живуть надією, що за дороговий податок дістануть поправу доріг. Ждуть терпеливо, а ями і вибої поглиблюються, люди і коні мучаться. Це утруднює довіз с.-г. продуктів до міста і доставу товарів для кооператив. Часто доводиться зносити пачки і мішки на плечах і щойно порожного воза друками витягати з болота. Деякі гостинці в цьому році поправляють, але інших доріг нема кому поправити. А тимчасом люди в злій обуві тратять здоровля, коні мучаться, одяги нищаться і господарка стає дуже утяжливою.

Меліорація і комасація.

Що це має спільного з кооперацією? — спитаєте. Однак це заважує на місцевих відносинах. В деяких селах та »масація«,як її називають, мучить людей так, що не беруться вони до іншої праці. Де ці дві речі переведено при помочі Сільського Господаря, там вони принесли населенню користь. С. Г. пильнує справи приділів і клясифікації ґрунтів. Це для господарів дуже важне, бо унормовує справу податків і т. п. Але є села, де меліорацію і комасацію переводять державні чинники.

Знаємо пословицю: »Свій, як не пожалує, то хоч скривиться!« А тут доводиться скривитися тому, на кого паде добродійство примусової комасації. Примір: господар малоземельний. Має зараз при хаті 2 морґи поля. Легко йому їх управляти, має троха городини і всього, що треба. При комасації беруть йому цей кусок поля, а дають аж далеко за селом кусник недоброї землі. Велика жура. Тут обійдеться без своїх коней, бо навіть руками знесе снопи до стодоли, здалека мусить везти возом. Бідна жінка дала донці, як віно, кусок поля в своїому селі. При комасації забирають їй цей кусник, а дають аж за другим селом, на горі, далеко гіршу землю.

Тісно на подвірях. По трьох господарів господарить на однім обійстю. Але побудували нові хати по пожарі і живуть. По комасації, підуть далеко за село, нові будинки ні валити, ні брати зі собою. Добродійство тут замінюється в трагедію. Жінки плачуть. Деякі знова дістають дуже добрі приділи і це викликує жаль у других.

Великий кусень двірського поля лежить між селянськими приділами, а селом. Для кого він призначений? — запитують себе в душі люди.

Гарний елемент зі села на новій будівлі, помішаний буде з найменше вартними зайшлими кольоністами. Бояться селяне, що треба буде пильнувати, бо не знати кого дістанеш за сусіда. Коби та »масація« була пропала — бідкають старі бабусі, для яких це добродійство зовсім незрозуміле.

---

*) Початок гляди в ч. 1. »Коп. Респ.« за б. рік.

Голод на землю і... невжитки.

Великий голод землі. Купити не можна. Є в селах пасовиська, навіть великі. Покриті кретовинням, квасною травою. Весною, щойно сніг тає, женуть пасти. Худоба ходить на ньому голодна. Як посуха, то ще сонце випалить траву зовсім. На тих просторах можна би при добрій господарці, мати не тільки пашу, але ще досвідні поля і т. п. Нема про це мови, не дасться зробити — кажуть селяне.

Ідучи селом, бачите багато ще незужитковапої землі. Приватна вона і громадська. Можна би засадити деревами, городиною. Ніхто не хоче починати на своїм, бо вирвуть і знищать, а на громадськім теж нема кому. Земля спочиває, а люди плачуть, що нема де петрушки посадити.

Гній на подвірю марнується, гноївка спливає на вулицю, ростуть на ній буйні кропиви і бодяки. Нема як тим бавитися, — кажуть господарі. Дарма, що Німці зробилиби з цих неужитків прагарні городи і садки.

Є часто великі площі серед села, однак стоять без користи, залишені під опікою самих селян падуть жертвою недотепної громадської господарки. Там люди копають глину — де хто попаде і там застоюється дощева вода. Ніколи наше село не втішалося доброю опікою, але тепер дійшло занедбання до краю. Управа збірних, часто дуже віддалених »гмін«, не має часу подбати про культурний вигляд сіл. Селяне ж ждуть, щоби хтось зробив, або приказав зробити.

Здоровельні відносини.

Багато умовин складається на те, що здоровля селян підупадає. Навіть у довоєнних часах наш нарід не займався надто питанням, що робити, щоби зашанувати себе. Тепер є трохи більше зрозуміння, що в разі недуги треба шукати поради у лікаря. Негігієнічні умовини щоденного життя, зла і недоцільна віджива, невідповідна одежа і мешкання — все те ширить спустошення у здоровлю населення. Додаймо до того, що воєнні злидні забрали давно здоровля у тих, хто війну перебув в полі, або навіть дома — то стан села покажеться дуже невідрадним.

Лікарі поселюються в деяких селах. Це щаслива думка, бо побут лікаря на селі робиться конечним. Там він може своєю радою і викладами запобігти неодній недузі. Наш нарід на загал дуже витревалий, коли в таких умовинах, в яких він живе, що держиться. Непровітрювана хата, замітання сміття »на сухо«, спання старих людей з дітьми на одній постелі, їдження страви з одної миски, брак купелі, мидниць до вмивання, споживання тяжкого несправного хліба і одноманітних переварених страв — спричинюють багато недуг у старших і у дітей. Найбільше на перешкоді стоїть консерватизм господинь, в яких руках є керма домашньої господарки і опіки над здоровлям. ЬЩо має жити — то не помре« — кажуть вперто на селі.

Правда, у свідоміших околицях, де читають, є вже поступ в цьому огляді, але на загал зроблено ще дуже небагато у цій ділянці.

Незнаною річю на селі є дезінфекція вразі заразливої недуги. На тих самих подушках, на яких хтось помер, сплять дальше, їдять з миски, з якої годують хорих в часі пошести, а навіть дають дітям залишки страв, що їх недоїли хворі.

Невідповідні одяги причинюються теж до руйнування здоровля. Кожухи, сіраки з домашнього сукна перевелися. Чоловіки купують дешеві куртки жінки вдоволяються легкими кабатами, а дівчата не вбираються тепло, бо це не в моді. При перестуді не лікуються люди на селі в самих початках, а потім приходять всякі комплікації, дальші занедбання і смерть або недуга на довгі роки. Поширюються повоєнні недуги шлунка у чоловіків, які перебули війну. Треба дієт і ліпших харчів, але цього в більшості не переводять, бо не вміють приладжувати дієтичних страв. Маленькі діти вмирають теж найчастіше через невмілий догляд за ними. Але втрата малої дитини в теперішній порі у малоземельних селян не є нічим страшним. Тісно і так на подвірі, в хаті і на загоні.

Часописи, як Народне Здоровля, Кооперативна Родина та інші, ріжні календарі — звертають увагу на плекання здоровля села. Але чи всюди вони є? Великим добродійством для села були би »Кооперативи Здоровля«. Треба багато енергії для їх доброго приміщення, потрібного числа членів, а це є не всюди. Також були би тут помічні умови кооператив і філій С. Г. з лікарями, які лікували би членів за членськими виказками по зниженій ціні. Спроби цього вже почалися в Стрию і Зборові.

Треба гигієнічних викладів, курсів, брошур і т. п. По правді, то в справі піддержки здоровля селянства робиться у нас таки дуже мало.

Справа виховання дітей і молоді.

Маємо нагоду бачити, як відбувається виховання нового покоління на селі. Давно селяни може не знали того, що знають нині, не ішло стільки преси і книжок в село, але панував в селі свій традиційний спосіб виховання. В шанованих селянських родах панували патріярхальні звичаї, пошана для старших і чимало родинної любови. Не можна було побачити того, щоби хтось ввійшов до хати не скинувши капелюха і не поздоровивши принятим звичаєм. Парубок в присутности батька не закурив папіроски, до матері чи бабусі внуки відносилися з пошаною. Нині дарма, що одягом уподібнилося село до міста — але запанували такі звичаї, що культурній людині годі звикнути до них. Молоді парубки і господарі входять до хати в капелюсі чи шапці на голові і просиджують так годинами. Це буває і в читальнях і кооперативах. Старшому зробити місце на лавці, це щось незрозумілого для молоді в деяких селах. Як зайдете вечером до кооперативи або читальні, побачите нерідко розвалених мущин на лавках під стінами, з ногами витягненими на середину домівки, так, що й нема як перейти, шапка на бакир, руки в кишенях. Милим заняттям буває лущення зернят і випльовування лушпин на долівку. Хоч би навіть хтось хотів звернути увагу на це непристойне поведення, то дістане таку відповідь, що другий раз і не обізветься. Домівки установ представляють через цей брак виховання страшний вид.

Хоч панує безробіття і є часу доволі, молодь ходить дуже недбало і брудно. Нечесане в буддень волосся, обдерте і забруджене вбрання надають нашій молоді прикрий вигляд. Дівчата знова виховуються так, що не люблять помагати матерям у праці, — а марнують дорогий час на сусідських розмовах. Хай, кажуть мами, походить, буде ще робити. Але цей брак домашньої карности відбивається на участи молоді в громадянському житті.

Вечорами на селі, коли ідете, несподівано світить вам в очі електрична лямпка, бо парубки люблять освітлювати прохожих. — Неточність у сповнюванні обовязків, спізнювання на проби хору чи аматорського гуртка не дає змоги виконати докладно пляну.

Такий »дух часу« панує в більшості сіл. Маємо, треба признати, і культурні, просвічені села з пляновою працею у всіх установах, чемну молодь, але і старші там дбають про це. Аж мило зайти до читальні, де довкола стола засідає молодь вечорами і читає, де відбуваються правильно проби хору, гуртка чи орхестри під опікою старших виділових. Занедбану у вихованні молодь бачила я в занедбаних повітах.

Діти мусять мати діточий садок, бо це одинока школа малих громадян. Але тут часто бачу, що родичі селяни тоді вдоволені з учительки, як вона найбільше вчить вистав, віршиків, танків. Тимчасом в першу чергу треба дати дітям підставове виховання, впоїти норми відношення до народу, родичів, церкви і товаришів). Треба вчити дітей порядку, послуху, точности, а викорінювати еґоїзм, який в пізнішому житті стає перешкодою у взаєминах односельчан між собою та у відношенні до громадянської праці. Поширення ідеї діточих садків вказує на зрозуміння їхньої вартости для села.

Багато установ хоче мати вплив на гуртування і виховання молоді —

а властиво рідко в якому селі стрічаємо якусь опіку над дітворою і доростом. А де є така опіка, то мало стрічає піддержки у родичів дітей.

А ця дітвора і дорість — які вони цікаві і раді чомусь навчитися! Як тиснуться, щоби почути якесь слово на сходинах. Тимчасом вони за малі і їх не хочуть пустити. Часопис з історичними образками, який він їм дорогий! Часто просять дати їм. Іноді жалко їхати з села. Хотілосяби згорнути дітей та вчити їх добрим словом. Показати родичам, що діти можна виховати на щирих до праці громадян. І тих хлопців у шапках хотілобися ліпше пізнати, навчити культури, дати добру книжку в руки і добре слово. Дівчат зібрати на якийсь курс, привчати всього, що їм може придатися. Курси — це школа, на яку може собі дозволити кожне село. Добре розвинені кооперативи, хай не жалують в своєму буджеті кинути гріш на науку дітей своїх членів. Хай виховуються на добрих кооператорів, які прийдуть по нас.

На ці теми говоримо часто вечорами у читальнях. Гурток, хоч малий, людей доброї волі всюди найдеться.

Старші і молодь в родинному житті.

Дуже тяжко жити старим людям на селі. Така родина, де по патріярхальному звичаю родичі до смерти завідують цілим господарством, це дуже рідкий виїмок. Наш селянський звичай, який від давна казав як найскоріше женити синів і віддавати дочок — вінуючи їх полем і будинками — оказується на ділі дуже кривдячим для родичів. Хоч і застерігають вони собі заряд господарством, звичайно справа кінчиться так, що молоді беруть свою часть у руки — відсуваючи родичів від всякої участи в господарстві. Починаються сварки, незгода, суди і т. п. Також, якщо на господарстві залишаються найстарші діти, то не рідко молодші не дістають по добрій волі того, що на них припадає. Часто навіть колись добрі діти поступають дуже нелюдяно з тими, завдяки яким вийшли в господарі.

Буваючи в селах, бачимо нераз приміри великого браку пошани для родичів. Син, який з вилами чи лопатою кидається на рідного батька, або невістка, яка годує себе і дітей чим іншим, а заставляє родичів голодувати, це зовсім часте явище на селі. Колись поважні господарі і господині сходять завдяки злим дітям на жебрачу торбу.

Мама, яка в заступстві здорового сина згортає болото з гостинця за шарварок, старенькі зле вдягнені родичі, що трясуться на зимні, пасуть в дощовий день худобу, родичі жадні теплої страви, ліпшого нічлігу — це те, що так часто стрічаємо на селі. Брак пошани до старших серед теперішньої молоді дається відчути на кожному кроці. Колишня сільська етикета, яка наказувала не сідати молодому при батькові, або не курити при старших — давно поза нами. Хлопці в шапках на голові розсідаються на лавках не залишаючи місця старшим, закурюють хату як димар, не зважаючи на родичів.

Є села дуже культурні, в яких молодь є добра, але на жаль більше є в цьому огляді зла ніж добра. Патріярхальні відносини, які колись були — минули безповоротно.

Можливо, що причинилося до цего невідповідне виховання молоді, або голод землі, чи великі обтяження податками і видатками селянських господарств. Нарід перемучений і нервовий. Непошанування авторитету родичів переноситься також часом на громадське житт, в якому не шанується авторитету проводів установ і т. п. (Кінець буде).

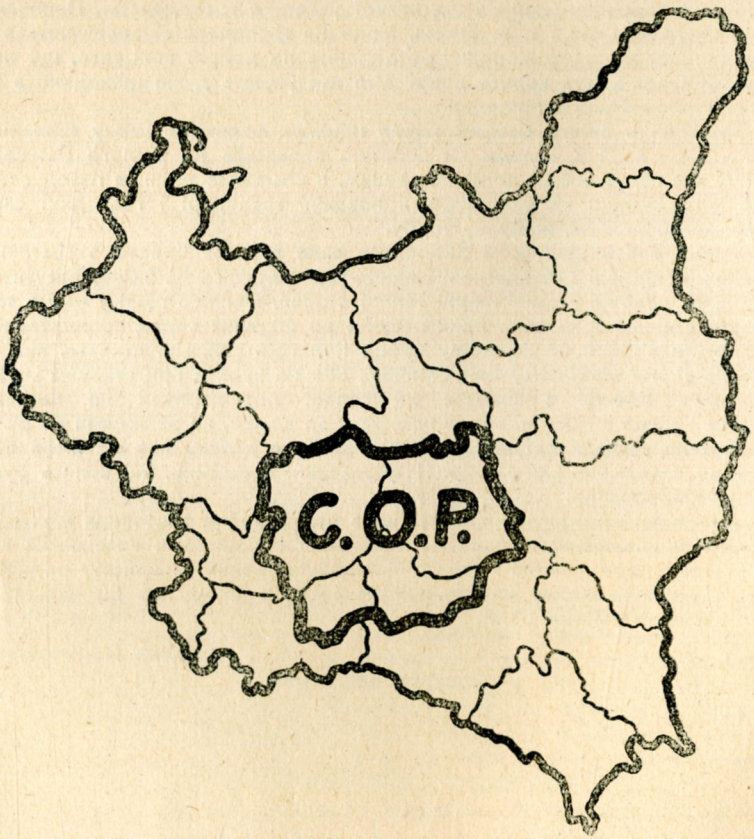
Ірина Домбчевська.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

НОВА ПРОМИСЛОВА ОКРУГА ПОЛЬЩІ.

Справою упромисловлення центральної частини Польщі тепер живо цікавляться. Державні власти піддержують ці заінтересування. Недавно виїхала прогулька економістів і журналістів в ті околиці, де в недалекій будуччині має повстати велика кількість фабрик, електрівень, залізних і водних шляхів і т. д. Сам віцепремієр В. Квятковскі брав у ній участь. По скінчені цеї прогульки появилася в польській пресі повінь статтей і нотаток, видержаних в ентузіястичнім дусі, які представляли дотеперішній стан робіт, (бо дещо вже будується) і можливости майбутнього розвою. В деяких часописах можемо навіть бачити поміщені мапки Центральної Промислової Округи (Centralny Okręg Przemysłowy).

Як видно з мапки Центральна Промислова Округа буде лежати менш-більш в осередку Польщі, довкруги міста Сандомира. Полудньова границя Ц. П. О. пробігає по лінії Міст Новий Санч, Коросно, Березів, Ярослав, Любачів. Дальші границі мають йти попри Володимир Вол., Володаву, Радзинь, Піотрків, Новий Санч. Під ґеоґрафічним оглядом можна виріжнити у вище означеній країні три реґіони, які є розмежовані серединою Вислою і її допливом Сяном: 1. Реґіон Келецький обіймає Малопольську Високорівню. 2. Реґіон — Люблинську Високорівню. 3. Реґіон Ряшівський скла-

Положення Центральної Промислової Округи.

дається з Сандомирської Низини і частини середнього Підкарпаття.

Які причини змушили Польщу умістити новий промисловий осередок саме в центрі краю? Господарські? Здається, що вони належать до другорядних. Наперед висуваються військово-політичні причини. Металевий промисл, що особливо підчас війни належить до найосновніших, лежить на Шлеську. На випадок військової акції зі Заходу, шлеські фабрики були б знищені в перших днях. Отже треба мати другий осередок тяжкого промислу, який не був би так наражений на ділання ворожих сил. З цим годяться всі пресові голоси; навіть уживається для означення Ц.П.О. другої назви, що вказує на її »вїйськовий« характер: „»трийконт безпеченьства«.

Другою причиною такого умішення Ц П.О. були бодре обдумані й дібрані господарські елєменти, які можуть влекшити розвій округи. В келєцькім реґіоні находяться копалини до металевого і мінерального промислу: пірити, ґалєни, дещо міди, будівельний і дороговий камінь, вапняки, кварцити, глинки керамічні і вогнетривалі.

Люблинський реґіон має родючу землю, а сільська господарка, яку провадиться в тих околицях може стати доволі сильною підставою для споживчого промислу. В третім реґіоні, що находиться в рамєнах Висли і Сяну існують природні чинники, що творять погонову енергію: нафтова ропа, земний ґаз і осередки електричної енергії. Окрім того, ці околиці дадуть сировину для промислів хемічного, металевого, деревного, шкіряного і споживчого. З копалин виступають тут: ропа, ґаз, сірка, ґіпс, фосфорити. В останнім часі часописи широко розписувалися про відкриття »великих покладів залізної руди« в околицях Пільзна-Березова. Очевидно, тих природніх багацтв не треба розуміти американськими категоріями; ці логовиська є досить скромні, хоч при запопадливости і використанні найновіших винаходів і способів добування можна осягнути значні успіхи.

Околиця, де має повстати Ц. П. О. після східних земель найбільше запущена, рільнича, неупромисловлена і незурбанізована. Сільське населення творить в тій окрузі 82,7 проц., а міське 17,3 проц. Управлена земля, на котрій жиє так густо населення, не може виживити людських мас. На терені Ц. П.О. на 100 га управленої землі живе 99 людей, хоч у поморськім воєвідстві тільки 50. Значна частина зубожілого сільського елєменту (особливо з карликуватих господарств) знайде заняття при промислових варстатах і таким способом відтяжить село.

При технічнім уряджєнні промислових заведень одною із складових частин є: достарчення погонової сили. Центральна Промислова Округа на своїм властивім терені не розпоряджає поважнішими засобами енергії. Цю енергію треба справаджувати. Реалізація пляну упромисловлення осередку Польщі піде шляхом шукання нових джерел енергії. Головним мотором польського промислу був дотепер вуголь. В Центральній Промисловій Окрузі та справа буде представлятися інакше. Камяний вуголь має заступити електрика і земний ґаз. Гірські річки Підкарпаття стануть підставою для витворення електричного струму. Справа полягає на тому, щоб визволити і використати ті сили, які безкорисно марнуються. В 1941 році викінчать велику водну запору на Дунайці під Рожновом. Вона буде нормувати стан води на Вислі, а водний її спад порушуватиме турбіни електрівні, яку вибудують при запорі. Електрівні мають повстати і на інших гірських річках. Кажуть, що при допливах Висли має станути 27 водних збірників і водноелєктричних заведень, а при допливах Дністра 19. Крім вище плянованих велику службу мають сповнити вже існуючі електричні заведення, як: модерна електрівня при фабриці азотових сполук в Мосьціцах під Тарновом, у Вежбні коло Стараряховіц і трансформаторова стація в Сьверчкові. Всі згадані електрівні мають стати основою у електрифікації Польщі. У вузшім обсягу знову, вони мають достарчити дешевої рушійної сили для

фабрик Центральної Промислової Округи. Застосування електричного струму в промислі навіть тяжкім дало добрі висліди пр. у Швеції.

Другим джерелом сили буде земний ґаз. Технічні науки доказали, що саме земний ґаз, якого головним складником є метан, а крім того вуглеводани, що даються скроплювати (ґазоліна) є не тільки добрим опаловим засобом. Він може служити до освітлення, а що найважніше, дається примінити до погону моторів. Підкарпаття є великим збірником земного ґазу. Ґазову енергію до центральних фабрик мають спроваджувати з Дашави під Стриєм. Однак вже тепер мають будувати ґазовий руротяг (деякі праці приготовляється) з околиць середного Підкарпаття (Ясло, Кросно) через Кольбушову, Тарнобжеґ, Островець, Стараховіце, Скажиско. Вуголь сповнявби третьорядну ролю. Його довозили би зі Шлеська водним шляхом, рікою Пшелипою і Вислою, які були б получені каналом. Вуголь примінювали б там, де було б дешевше, або там, де не можна б його заступити енергією електричною і ґазовою. Головною засадою при будові Центр. Пром. Округи є забезпечення її заступними енергетичними силами. Це значить, що у випадку неможливости примінення одного середника енергії, можна б його заступити іншим.

Які промислові заведення повстануть в Ц. П. О.? Трудно говорити про те, що щойно плянується. — Так представляється справа з Ц. П. О. Багато з того, що тепер плянується, не дасться зреалізувати, бо буде непотрібне, задороге, або покажеться нагода цю справу інакше розвязати. Дещо додасться в трактї будови. Можна тільки в загальних річах накреслити плян будови.

Як ми вже на початку згадали, Центр. Пром. Округа повстала з причин оборонно-військових. Отже найбільше будуть звертати уваги на фабрики, що продукують для військових цілей. В пов. Ніско будується гуту, яка витворюватиме шляхотну сталь. Залізну руду будуть довозити, а при продукції ужиють електрику, ґаз або вуголь. Таких гут має повстати дві. Гути вивінувані будуть у високі печі, мартенівські печі і вальцівні сталі. При залізних гутах мусять повстати механічні варстати, що виконували б помічничі прилади і півфабрикати для військових вирібень. Ту ціль осягнеться через розвинення вже існуючих заведень і будову нових. В догідних місцях мають вирости фабрики оружжя. Проєктується також створити підставу літакобудівництва: фабрику алюмінія, якої Польща ще дотепер не має.

З другого боку тут будуть достарчати залізо до заведень, що будуть продукувати більш мирні речі як: рільничі машини, машини до варстатів дрібного промислу і деякі дуже прецизні прилади, які дотепер спроваджують з заграниці. Рільничі околиці можуть забезпечити існування і розвій споживчого промислу (фабрики консерв). В центрі Ц. П. О. повинен розвинутися гарбарський промисл, що вже там має свої традиції (Радом). Доба розвою і чистої будови фабрик, домів, доріг мусить покликати до життя підприємства, що витворюють продукти потрібні до будівництва: каміньоломи, цегольні, бетонярні і т. п.

Є одна справа, що напевно буде здержувати розвій Центр. Пром. Округи. То питання комунікації і транспорту. Границя б. займанщин Росії й Австрії ділить Ц. П. О. на дві части. Границя пробігає рікою Вислою і менше-більше Сяном. Ні Росіяни ні Австрійці не розбудовували надмірно залізних чи битих шляхів. Одні і другі обмежилися до одної залізничої лінії, що тягнулася вздовж границі. Через Вислу не будували мостів: ані одна сторона не хотіла робити противникові прислуги на випадок війни. Стан битих доріг в цілій Центр. Пром. Округі є дуже лихий. Залізничих ліній є мало; ще менше є таких ліній, що лучать оба береги Висли. Віддаль між двома мостами на Вислі виносить часом 70 км. Міністерство комуніакції має тут багато роботи. Хочуть кинути кілька мостів через Вислу, провести сотки кільометрів за-

лізних доріг, вимурувати добрі биті дороги. Хочуть »зішнурувати« ті частини Польщі, які під оглядом комунікаційним »слабо зі собою тримаються«. Хоч в теперішній час звертають увагу на щось інше. Мають уреґулювати Вислу і її гірські притоки; на гірських річках побудується запори (»клявзи«), в яких збереться запас води. Це щоби можна було нормувати стан води у Вислі, щоб по ній могли плисти судна. Рікою дасться перевезти багато дешевим коштом. Вислою може плисти Шлеський вуголь, залізна руда і карпатське дерево. Деякі більш гарячі голови хочуть будувати канал Висла — Сян — Дністер — Чорне море. Але то на дальшім пляні.

Остається ще одна справа: хто буде будувати, хто умістить свої капітали в підприємствах Центр. Пром. Округи. Наперед держава згл. відповідні міністерства, бо вона, як продуцент військових річей, є найбільше заанґажована. На будову заведень, що лучаться з військовими справами піде частина французької позички на дозброєння, яку Польща недавно затягнула. Крім того поодинокі міністерства будуть видавати з призначених собі фондів: Мін. комунікації на шляхи, Мін. Пром. і Торговлі на нові фабричні і торговельні підприємства і т. д. Найбільшою журбою уряду і орґанізаторів Ц. П. Округи є те, щоб приватний капітал льокував у тім осередку промислу. Приватний, дрібний капітал боїться непевного і сумнівного висліду підприємств. Знову великий капітал, що є згуртований у т. зв. »Лєвіятані« просто бойкотує Ц. П. Округу. Раз тому, що вона є ділом пляновим (так осоружним для лібералістів), а подруге (і то найважніше), що Сандомирська Округа буде своїми підприємствами робити конкуренцію шлеським ґутам і фабрикам, що є власністю членів »Лєвіятана«. Тому приватний капітал, поза малими виїмками („Wspólnota interesów", що бере участь в розбудові центрального промислу є тепер підприємством в більшій частині державним) стоїть осторонь від цього діла, дарма, що держава робить великі уступки у формі довголітнього звільнення від деяких податків і пільг при транспортах.

В тім місці можна кинути кілька завваг, щодо майбутнього розвою Ц. П. Округи. В польській пресі панує ентузіязм відносно тої справи. Очивидно, ентузіязм потрібний при довершуванні великих діл. Однак він не дуже обоснований. Сучасна політично-суспільна і економічна конюнктура Польщі є слаба. Сварки в польській суспільности на теми світоглядово-устроєві, без сумніву будуть спинювати розріст Ц. П. О. Ще більше відємно буде впливати загальне зубожіння краю, брак капіталів. »Ми ґдиню збудували« — скаже котрий з них. Так, але то були багато кращі часи, як нинішній. І там в будові брали видатну участь Жиди. Тут, зачуваємо, мають Жидів не допустити до нового промислового осередка. Пишучи про Ц. П. О. автори порівнюють його до Маґнітоґорська, Дніпрельстану чи меліораційних робіт в Італії. Між тим ріжниця є велика і то під оглядом так матеріяльних засобів, як і орґанізаційної сторінки. Багато людий, менше критичних, представляє собі, що Ц. П. О. викінчать за 4—5 літ. Ми думаємо, що це час смішно малий. Щоб виконати зазначений вище плян, треба більше, як три рази стільки літ (очевидно — щоб його виконати без шкоди для інших ділянок господарського і суспільного життя).

Оскільки справа Ц. П. О. торкається нас Українців? Наперед те, що вона теоретично обіймає західні українські окраїни. В практиці можливо, що він не обійме тих останніх. Бо хочби тому, що він повстав у цілях оборонно-військових. Зрештою на З. У. З. Польща мало інвестує. На це навіть обурюються галицько-польські, економічні круги. Центральний промисл напевно не буде затруднювати українського рбітничого елєменту. Для нас Центральна Промислова Округа мало може принести користи.

Евген Перейма.

СЕРЕД КНИГ

Володимир Полянський, **ДО СОНЦЯ, початки письма й рахунків,** Львів, 1938, Видання Товариства »Просвіта«, ч. 894, ст. 114, ц 50 гр. — Новий підручник для неписьменних. Поділяється на дві частини: буквар і читанка. Буквар укладений так, що за 16 лєкцій систематичної науки можна стати — письменним. Відріжняється цей підручник від усіх дотеперішніх тим, що ввесь він звязаний із життям; неписьменних, учачись із нього, не тільки стає грамотним, але й усвідомлюється. Вже перша частина подає короткими реченнями те, що всякому нашому чоловікові треба знати; друга частина доповнює все це короткими, дуже доступними статтями з української історії та образками з теперішнього орґанізованого українського життя. Статті переплітані віршами. В книжечці — багато ілюстрацій, що роблять підручник іще цікавішим і наглядніщим. Подумана книжка »ДО СОНЦЯ« так, що письма можна вивчитися самому або з допомогою таки кожньої навіть трохи лише письменної людини. Їй стане в допомозі кінцеве слово автора, як забиратися до науки неписьменних. Другу частину закінчує наука церковного письма.

З технічного боку книжечка »ДО СОНЦЯ« бездоганна, гарний папір, чистий друк, великі букви, дуже гарне й писане і друковане письмо, тривала окладинка з дуже гарною вінєткою, практичний розмір (можна сховати книжечку до кишені). Дуже добре діло зробила »Просвіта«, видавши цей гарний підручник на передодні свого ювілейного року.

Георги П. Минчевичъ: **»Ученически кооперации«.** София, 1837, 8^0, стор. 67. Болгарський місячник: »Кооперативно Дѣло« видав окремою відбиткою статті редактора Г. Минчева та директора виноградарського народнього банку С. Статева про організацію школярських кооператив.

Г. Минчев докладно розбирає завдання та повстання школярських кооператив, звертає увагу на те, що їх правильно треба називати »школярськими«, а не »шкільними«, бо »шкільні« кооперативи мали би уявляти з себе, або: 1. кооперацію шкіл, як юродичних осіб, або: 2. обєднання інших юридичних осіб (громади, корпорації, то що), чи осіб фізичних (батьки), з метою утримувати школу, або: 3. товариство учителів з метою вести школу, як підприємство, для заробітку членів.

Г. Минчев докладно розбирає організацію й ведення школярських кооператив, з окрема спиняється на ролі шкільного персоналу та вчительсько - батьківських комітетів в справі контролі й керівництва цими кооперативами, а також підкреслює ролю школярських кооператив в справі виховання молоді.

Вказуючи на необхідність єдности в справі організації й ведення школярських кооператив, автор подає проєкт організації центрального комітету для кооперативного виховання молоді. Ініціятива організації такого комітету, на його думку, має належати націскальному комітетові болгарських кооператив.

Далі він наводить правила для організації шкільних кооператив, які він референував на конференції в справі школярської кооперації в 1934 р. Ці правила уявляють з себе добре складену інструкцію для тих, хто би хотів закладати кооперативу з учнів.

С. Статев подає детальні вказівки що до організації таких кооператив з формами протоколів та рахівничих книг і справоздань. Тут же подаються правильники для ведення товариської бібліотеки та читальні, для постачання шкільного приладдя та для допомоги біднішим членам.

Як додаток, в кінці книжки вміщено зразок статуту школярської кооперативи, принятий міністерством народньої освіти, і другий, вироблений Г. Минчевим та схвалений на згаданій вище конференції 1934 р.

Книжка є дуже добрим підручником для керівників школярських кооператив. **Б. М.**

ШАРЛЬ ЖІД

СОЛІДАРНІСТЬ

Виклади на Колєж де Франс
1927—1928

З французької мови переклав др. Ю. Студинський.

З передмовою дир. О. Луцького.

ЛЬВІВ 1938

Бібліотека ревізійного Союза Укр. Кооператив ч. 73.
Накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив
у Львові, вул. Техніцка ч. 1. — З друкарні Наукового
Т-ва ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького ч. 26

Французька споживча кооперація постановила на своїм паріжькім конґресі в 1919. році оснувати коштом французької кооперації катедру в Колеж де Франс, щоби саме тоді емеритований і вже почесний професор паріжського університету Шарль Жід міг далі досліджувати і поширювати з цієї катедри кооперативну ідею в університетськім середовищі. Шарль Ріст, який в 1909. р. опрацював і оголосив разом з Шарльом Жідом дуже цінну і хочби з польського перекладу загально відому нам „Історію економічних доктрин", назвав цю постанову „інтеліґентним і великодушним жестом". Завдяки цьому жестові Шарль Жід виголосив у цій найвищій школі Франції в роках 1921/22 до 1927/8 цілу серію дуже цінних викладів, які по нинішний день є найкращою збіркою наукових праць з обсягу кооперативного світогляду.

В 1934. р. ми видали один із ціх викладів: „Програма кооператизму" в перекладі д-ра Ю. Студинського. Підчас минулоріч-ного міжнароднього кооперативного конґресу в Парижі я доручив товаришові Ю. Студинському зладити для нас переклад останнього викладу Жіда в Колеж де Франс про „Солідарність". Бажавби я збагатити наше видавництво ще одним викладом Жіда з цієї серії — про „Кооперативні селянські обєднання".

Як знані цілому культурному світові „Принціпи політичної економії", як відома нам „Програма кооператизму", так і ця остання, наукова праця Жіда, — про „солідарність" — визначається величезним знанням і напричуд ясним стилем. З захопленням, як найживіше оповідання, прочитає кожний уступи цієї книжки про всілякі прояви солідарности: про орґанічну солідарність, солідарність створену війною, накинену потребами, звичаєм, спадщиною, законом і стоваришеннями. Вічно молодий дух Жіда слідкував на протязі його цілого життя за проявами і доказами великого факту солідарности у всесвіті. Але солідарність — це не лише факт. Це також фундамент доктрини, якій на імя СОЛІДАРИЗМ. З неменшою живістю та прозорістю всебічно розглядає Жід у цім своїм викладі також і солідаристичну доктрину від Пєра Лєру почерез свого краяна Авґуста Конта, Шарля Фуріє, Рено, частинно навіть Сміта і Бастія, через свій виклад з 1889. року про „нову екон. школу", яку назвав тоді „школою солідарности", до Дюркгейма, Льва Буржуа й Буґлє. Дуже бистро й живо відмежовує при цім Шарль Жід свою, отже й нашу кооперативну „солідаристичну мораль" від „індивіду-

алістичної моралі лібералізму" та від колєктивізму і навіть сенсимонізму та збогачує свій виклад багатьома диґресіями в царство моральних і соціяльних засад. Думаю, що цей виклад бувби ще повніший, коли Жід звернувби був у нім увагу не тілько на старий завіт і ап. Павла, але й на цілу докрину „християнського солідаризму" від Томи з Аквіну до також йому відомих соціяльних енциклік. Однак треба згодитися з нашим французьким товаришом Жоржом Госельом, — якому Жід доручив у тестаменті видання всіх своїх творів і який попередив перше, на жаль уже посмертне, видання „Солідарности" своїм вступом, — що це слово, яким Жід оформив доктрину солідаризму, — християнське слово.

Знаємо пок. Шарля Жіда, як батька кооператизму. Ґосель вважає його, як автора згаданої уже „нової школи" з 1889. року, також батьком солідаризму. Також В. Уалід, з яким Жід видав спільний твір „Воєнний білянс Франції", каже в „Revue des Etudes coopératives" за квітень-червень 1932. р., що Жід „тісно звязаний з солідаризмом і справді є майже творцем цеї доктрини". Сяк чи так, читач „Солідарности" Жіда напевно відчує, що солідарність, взаїмна допомога, як факти й світоглядовий постулят, полонили найглибші, найінтимніші закутини серця й ума цего великого вченого і кооперативного ідеольоґа.

Львів, 1. грудня 1938. *ОСТАП ЛУЦЬКИЙ.*

ЛБ АН УРСР
Ж 4753

ШАРЛЬ ЖІД: СОЛІДАРНІСТЬ

ПРОБУДЖЕННЯ ІДЕЇ СОЛІДАРНОСТИ.

Є слова, що мають особливу долю. Тоді, як ціла юрба слів веде скромне життя, без іншої амбіції, як тільки, щоб служити засобом висловлювання думок — ті слова мають якусь чарівну прикмету; вони нам нагадують ті вирази, яких вживали альхемики Середновіччя, щоб викликувати духів і заклинати демонів.

Таким словом є „Солідарність".

По понурім і довгім животінні у французькій мові, про що я розкажу наступним разом, це слово набрало нагло в останніх роках минулого століття величавого розголосу, надзвичайної звучности. Слухали тільки його, а всі давні слова, що робили раніше стільки галасу як: свобода, людство, братерство, милосердя, справедливість — все те було мов придушене звуком того нового слова — „солідарність". Його ми чули, як дзвінок Благовістя кожного ранку, полудня і вечора. В усіх урядових промовах, на всіх банкетах — воно було кінцевим словом, по якім бесідник сідав, а слухачі плескали в долоні.

Але це слово було не тільки ефектовним гаслом, воно було ще чимсь більшим.

Солідарність стала копальнею, в якій працювали економісти, фільософи, моралісти, щоб добути нову фільософію, нову мораль, нову естетику; це все „варилося" в книжках та по безчисленних статтях журналів. Здавалося, що ця копальня ніколи не вичерпається.

Ось світова вистава з 1900-го року. Тоді популярність слова „солідарність" дійшла до найвищого ступня. Можна сказати, що світова вистава 1900. р. стояла під його знаменем.

Отвираючи ту виставу президент республики п. Любе сказав: „великим, спільним мотором є тут почуття солідарности". А міністр торговлі п. Мілєран повторив з ліризмом: „Наука відслонює людям тайну матеріяльної і моральної величі суспільств, що міститься в однім слові: солідарність!".

Можна б скласти антольоґію цитатів найбільше відомих авторів тієї доби, що величали солідарність. Ось вискази двох найславніших учителів „Колєж де-Франс". Ренан: „Нація, це велика солідарність"; славний хемік Бертельо: „З глибшого пізнання всесвіту і фізичної та моральної конституції людини добуваємо нову

концепцію людського майбутнього, сперту на основній підставі: солідарности кляс і народів".

В 1900-ім році на конґресі „Соціяльного виховання" п. Сеньобо, професор історії в Сорбоні, сказав: „історія це нічого іншого, як тільки студіювання солідарности". Професор Ґійо висловився в досить загадочній сентенції, що вимагає пояснень: „правда полягає в загальній солідарности", а далі: „почуття краси є вищою формою почуття солідарности". Не хочу надуживати цитатів, але наведу ще фразу основника народніх університетів, що мали тоді такий успіх, Жоржа Деерма, який писав: „треба, щоб ми приняли пристрасть Солідарности, як колись мученики прийняли пристрасть Хреста".

Отож: добро, правда, краса, батьківщина, народнє виховання — все те завершується в солідарности. Але тому, що це слово було безнастанно в обігу, його постигла подібна доля, як ґріш в часі інфляції: воно поступно девальоризувалося й обезцінювалося. Було його вже направду за багато, простіть мені цей народній висказ: його було по вуха.

Не треба собі уявляти, що не було спротиву проти тієї моди. З дальших рядків побачимо, що критика була дуже жива, був навіть час, коли думалося, що школа солідаристів вже скінчена. І я не відважився-би присвятити цих лекцій такому перестарілому предметові, якби саме тепер не було ознак пробудження ідеї солідарности.

Замітне, що ця доктрина стала тепер міжнародньою, тоді як раніше була — треба це підкреслити — виключно французькою. У Франції її викладали, а в чужині вона не мала особливої прихильности. А ось перед трьома місяцями, отвираючи Міжнародню економічну конференцію в Женеві, президент Теніс, Бельґієць, віддав її під знамя солідарности, подібно як він це зробив 27 років тому при відкритті Світової вистави, виголошуючи справжній гимн в честь солідарности[1]).

І в усіх дискусіях у палатах, чи то в справах розброєння, чи в усіх інших питаннях дня, ви знову чуєте, як повторюють це слово.

---

[1]) Ось текст: »Політична акція і економічна акція — не потребую щераз повтаряти — є солідарні. Я саме вимовив слово, що його часто вживаємо і яке тут має особливе значіння: солідарний! Солідарність це одночасно зміст і предмет Союзу Народів. Це пояснення завершених змагань і оправдання заміреної цілі. Всі ті, між нами, які призадумувалися над проблемами, яких розвязка вирішить долю держав і народів — учені, економісти, державні мужі, промисловці, працівники всіх ступнів і всіх національностей, — бували хвилини — відчували на собі блеск цього самого світла: солідарности. Бувало, що це був тільки ледви доглядний промінь, загублений в ночі незнання, чи в димі війни. Але бувають моменти, що це світло росте, кріпшає, осліплює своїм блеском найбільших недовірків. В національній площині, в міжнародній площині, в політичній сфері і в економічній царині — а головно в цій останній, залежність інтересів є дійсністю. Нічого не поможе заперечувати цю дійсність, чи оспорювати її. Навпаки, треба її використати, і надати їй правильне русло. Ось ви завдання цієї конференції«.

Я вже навів чимало цитатів. А ось ще один, зогляду на його офіціяльний характер. П. Пуанкаре в промові у палаті послів, дня 7. січня 1928, говорив: „Методичний і послідовний поступ зближує, єднає і зрівнює соціяльні кляси, а не ділить їх та не протиставить їх собі. Навпаки, він приготовляє без насильства, але певно, прихід ліпшого суспільства, де о б о в ' я з о к супроти колєктиву буде для громадянина додатком до його особистих п р а в і де солідарність не буде тільки молодим словом, гордим на свою новість, але живою, плідною і безсмертною дійсністю".

Що-ж означає це слово?

Дуже потрібна була-б його дефініція, бо його вживають всюди там, де треба і де не треба. Ми нині задоволимося, беручи його тільки в щоденному значінні.

Кожного разу, як дві особи, два тіла, чи два рухи є в такім взаємовідношенні, що все, що торкається одного, торкається і другого, або, якщо вони є частями цієї самої цілости, то все їх спільно обходить — тоді кажемо, що ці особи, ці тіла і ці рухи, є солідарні.

В науковій мові вживаємо на це синоніма, який висловлює це ще яскравіше: взаємна залежність.

Думка про взаємозалежність річей і осіб не нова. Вона була відома в усіх часах. Не завертаючись аж до втраченого раю і до солідарности цілого людства в грісі праматери Еви, знаходимо, що про солідарність учила старина, в V-ім столітті, в славній казці Мененіюса Аґріпи, зверненої до зворохоблених плєбеїв, а ще виразніше ця наука солідарности пробивається в листах св. апостола Павла.

„Соціяльне тіло" — це був висказ, відомий з давен-давна. Але ніхто не думав виводити з цього слова якусь доктрину, якусь фільософію.

Отже чому це слово стало несподівано гаслом в останніх десятиліттях XIX-ого століття? Багато причин цього явища може пояснити економічна й соціяльна еволюція, наукові відкриття.

Передусім один факт: величавий розвиток комунікаційних засобів між людьми. Тому не диво, що новонародини ідеї солідарности збігаються з появою телєфону та дещо випередили бездротний телєґраф, бездротний телєфон і телєвізію. Завдяки цим комунікаційним засобам, преса, вже тоді могучий орґан солідарности, розвинулася до фантастичних розмірів. Останні новини читають в тій самій хвилині всі люди. Чи летун перелітає Атлянтик, чи тоне корабель, чи відбуваються хочби тільки міжнародні змагання в боксі, чи ситківці — весь світ дрожить в тій самій хвилині тим самим зворушенням — милосердя, страху, чи радости.

Сучасні комунікаційні засоби зробили нам близькою кожну людину. Може не в значінні Евангелія: „люби свого ближнього як себе самого", — але в матеріяльному розумінні цього слова, витворюючи близькість, яка йде майже до контакту, бодай при помочі дротів, які дозваляють в найдальшій сільській закутині, почути концерт, проповідь, а цей мій виклад може теж почути ба-

гато слухачів, не потребуючи зовсім трудитися, щоб прийти до цієї салі*).

Коли їдемо залізницею, — бачимо по обох боках шляху тисячі дротів, і як подумаємо, що всі ті дроти є комунікаційними посередниками між двома особами, двома містами, чи двома краями, то тоді факт зближення людей набирає давніше невідомого значіння. Без сумніву, саме зближення не вистарчає, щоб витворити солідарність в значінні, яке я надав цьому словові — взаємну залежність. Бо предмети можуть навіть покриватися без взаємозалежности. Наприклад грудки піску на пісковищу покривають себе, але нема ніякої солідарности між ними, бо ми можемо їх розділити і нічого не зміниться ані в поодиноких грудках піску, ані в цілій купі піску. Але солідарність, про яку я недавно говорив, вимагає саме того, щоб не можна було діткнутися одної частини, не порушуючи всіх інших. Інколи ця залежність є тільки вислідом попередної і свідомої координації, наприклад в усіх механічних приладях. Годинник є величавим прикладом механічної солідарности. Якщо одно колісце спиниться, то годинник стає. В авті те саме: вистарчить, щоб один тільки складовий член мотору, хочби і малої важности, не ішов, а ціле авто задержиться.

Знайдете величавіші приклади в світі. В солідарности, що існує між звіздами — бачимо теж предустановлену координацію Творця, чи природних сил, так, що ніяка звізда не може змінити свого бігу, щоб не вплинути на біг всіх інших. Як відомо, завдяки цьому законові, Лє Веріє відкрив планету Нептуна, глядячи на зміни, які викликувала ця ще тоді невидна планета в русі вже знаних планет.

В хемії контакт елєментів викликує елєктричні і хемічні сили.

Те саме і в людей.

Факт матеріяльного зближення творить цей узол, який, коли глядимо під активним кутом, зветься впливом людини на другу людину, а з пасивного боку — наслідуванням. Деколи вплив може приняти і форму суґестії. Тард каже, що ґеній Наполєона був в суґестії і гіпнозі, які він викликував у людей. Чим ближчі собі люди не тільки сусідством, але й соціяльними умовинами, тим більше ділає цей вплив і це наслідування. В щоденнім житті зветься це модою, а в інтелєктуальному — „школами"**).

Чи-ж треба доказувати, в якій мірі жінки і мужчини є залежні від моди щодо ноші і як легко попасти у смішність, нехтуючи моду? Це більше, як залежність, це взаємна повинність, хоч у ній — треба це признати — ролі не є однакові. Меншина накидує моду, а більшість повинується. Коли визначний письменник розпічне романтизм, або символізм, то за ним підуть його ученики.

Завдяки комунікаційним можливостям нова мода, чи нова

---

*) Цей виклад надавало французьке радіо. (Замітка переклад.).

**) Автор має на думці »школи« в науці, прим. ліберальна школа в науці економії, »історична« школа в науці права і под. — Прим. перекл.

книжка може в кількох днях обійти світ. Скільки треба днів, щоби мода коротких спідниць перейшла з Франції до Австралії?

Але це зближення людей не проявляється тільки в цій лагідній формі, на яку я звернув увагу.

Вона проявилася недавно в жахливій формі патольоґічних заражень, яких ніхто й не припускав до останнього часу. Відомі були заразливі недуги, наприклад холєра; думали теж, що заразливою слабістю є проказа, (що мабуть так не є); але ніхто не підозрівав, що переношення зарази є загальним законом і як дуже люди залежать від себе в хоробах і смерти. Можна сказати, що великим провідником школи солідарности був Пастер, який вказав людям, що велика часть хоріб, — а мабуть незабаром можна буде говорити, що всі недуги — передає людина людині.

В „Тисяч і одній ночі" знаходимо казку про арабського купця, що їв дактилі в пустині і кидав поза своє рамя кістки, не бачучи, як він ранив і вбивав невидимих жителів воздуха, а король цього царства засудив купця на смерть, бо він необачним рухом вибив око королевичеві. Але це не казка, це дійсність. Служниця, яка стріпує через вікно простирало з ліжка хорого на туберкульозу, віспу, чи дифтерію, поповнює такий самий злочин. Нам говорили, що сухітник, скільки разів кашляє, говорить, чи сміється, викидує з себе міліони бакцилів, з яких один вистарчить, щоб убити, якщо впаде на жертву, призначену судьбою. Нас учили, що повитуха, яка мала звичку дмухати в уста немовляти, передала десятьом малесеньким туберкульозу. Ми теж чули, що одна дитина в анґлійській королівській рідні померла, бо робітник-кравець, що шив її суконку, мав дитину хору на шкарлятину.

Я вам говорив перед хвилиною, що народження думки про солідаризм зійшлося з винаходом телєфону, — скажім тепер, що воно збіглося теж з відкриттям бакцилів та народинами мікробіольоґії.

Цеї другої форми солідарности не треба розвивати; навпаки, треба боротися з нею. Все те, що означуємо вже нині загально зрозумілими словами „антисепція", або „асепція" — це й є ті засоби, що мають розірвати патольоґічну солідарність між людьми.

Є одна соціольоґічна школа, що приняла в дослівному значінні висказ про „соціяльне тіло", про який я згадував. Вона хотіла доказати, що це не є образ, ані метафора, не казка, як ця Мененіюса Аґрипи, але що це дійсність і що люди одної нації, одного суспільства є між собою у таких самих звязках, як орґани живого тіла, або навіть клітини одного орґану. Цю школу соціольоґії названо орґанічною. Вона перевела анатомію людських суспільств і віднайшла в них ті самі орґани, що є і в людському тілі. У дротах, про які я вже згадав, вона бачила нерви, що лучать всі орґани тіла; в подвійних запізничих рейках, що ними їдуть і вертають поїзди, бачила той самий обіговий апарат що і в тілі, де кожна артерія злучена з проводом, яким вертає кров до серця. Серцем є біржа. Капітал зібраний через ощадности, це ті запаси товщу, що витворює кожне здорове тіло, і які споживає

в разі недобору; мозком є парлямент. Поліційні аґенти це фаґоцити, що мають нівечити бакцилі, які прибувають мов злодії, щоб нищити людське тіло.

А передусім — солідарність є проявом життя. Коли воно кінчиться, то розвязується вузол, що лучив клітини. Кожна клітина стає тоді самостійною і розходиться в окружуючім її середовищі. Це кінцева розвязка, смерть.

Уперше виложив цю соціольоґічну теорію німець Шефлє у творі п. з. „Будова і життя соціяльного тіла" — твір, що здобув тоді велику славу. Цю тезу повторив Герберт Спенсер у своїх „Засадах соціольоґії", а опісля Рене Е. Вормс.

Треба завважити, що найбільшим закидом проти цієї тези (а заразом причиною, чому публика ніколи не вірила в неї, ба навіть хотіла в ній бачити радше якийсь комічний образ), був такий: між людським тілом і людським суспільством, нацією, є та ріжниця, що, не зважаючи на всі комунікаційні полекші, ба навіть тісні взаємини між людьми — жителі одного міста, одного суспільства є завжди розділені одні від одних, більше або менше віддалені; навпаки-ж орґани і клітини тіла творять одну суцільність. Одним словом: живучі єства це суцільні тіла, а суспільства це розділені тіла. І в тім ціла пропасть між ними. Але саме тепер, по останніх відкриттях фізиків цей закид відпадає.

Один професор Сорбони, який дістав нагороду Нобля саме з нагоди цього відкриття, п. Перен, виказав, що все те, що ми звемо тілами, байдуже чи вони живі, чи мертві, є несуцільне, та що атоми, які творять тіла, є попроділювані відступами, що до величини відносно далеко більшими, ніж є віддалення між жителями якогось міста чи суспільства, та що це їх віддалення можна порівняти до простору між звіздами у всесвіті. Таким робом розріжнювання між позірно суцільними і несуцільними тілами відпадає і для одних і других залишаються тільки окремі елєменти, які ділають на себе, та які знаходять єдність у солідарности, що їх вяже.

В кожнім разі, ще перед відкриттям атомістів, орґанічну тезу перестали вважати підставою солідаристичної доктрини. Бо ця теза не могла дати моральної основи, без якої ніяка доктрина не може обійтися.

Щоби появилася якась нова доктрина, щоби народилася якась нова школа, не вистарчає, щоби вона опиралася тільки на фактах; треба, щоби вона відповідала якійсь потребі, бодай, коли ходить про доктрину, яка, як доктрина солідарности, зразу поширилася в широких кругах і котра захопила політиків, моралістів і економістів.

Доктрини можуть залишатися в стані безконечного дозрівання, але вони зацвитуть і дадуть овочі щойно, як прийде відповідний для них час.

За нею вже шукали, ще заки її пізнали. Солідаристи могли сказати новому поколінні, як апостол Павло атенським Грекам: „ви здвигнули вівтарі незнаному Богові, а ось я вам його приношу".

В політичній економії молоді мали вже досить наук ліберальної школи, якої панування тривало без затьмінння ціле століття.

В моїй добі, себто в останніх десятиліттях минулого століття, ніхто вже не вірив в чесноту свобідної конкуренції. Перестали тоді теж думати, щоб сама економічна свобода між одиницями й націями могла розвязати всі проблєми — як упевнювали лібералісти — залікувати всі лиха, які могла спричинити конкуренція.

Найвизначніший представник тої (ліберальної) школи, Поль Лєруа Болі€, вчив в цім самім Колєжі, що природна гра економічних законів веде до покращання долі працюючих кляс, до вирівнання багацтв, до зменшення зиску і до звишки платень. Але цей оптимізм заперечила дійсність.

З одного боку молоді економісти відкидали соціялізм, а головно той марксівський соціялізм, що тоді випер всі інші соціялізми. Не заперечуючи могутність діялєктики, услуг, які віддав марксівський соціялізм своєю аналізою розвитку капіталізму, вони відкидали принцип вивласнення — як ціль, і боротьбу кляс — як засіб. Вони не хотіли приняти тої марксівської тези, що всяка вартість, усі багацтва є тільки частинки скристалізованої праці.

Через такий спосіб трактування економічної науки, матеріялізм попадав у повну незгоду з новою економічною методою, що ставала щораз більш психольоґічною.

Шукали за чимсь, що не було би ані з ліберальної школи, ані з марксівського соціялізму.

І ось між тими двома тезами отворився лагідний шлях: був це солідаризм.

Солідаризм не був ані лібералізмом економістів, ані конкуренцією, бо сама назва каже щось противного. Солідаризм, це не було горде: помагай собі сам, тільки: помагайте одні одним!

Не була це також боротьба кляс марксистів, зовсім навпаки; бо солідарність, як я вже казав, це залежність одних від одних, у злі і в добрі.

Моралісти, подібно як і економісти, чекали також чогось нового. Хотіли заснувати світську мораль, мораль, яка не потребувала би Бога. А це не так легко спонукати людей, щоби вони жертвували свій особистий інтерес для інших без того, щоби якась вища сила їм таке не наказала, без того, щоби була якась санкція за вчинки на цім, чи на другім світі.

І ось солідарність стала їм у пригоді. Вона виказує на ділах, що людина не може жити після тієї самолюбної й гордої формули, яку так часто наводять у романах: „жити своїм життям". Вона відповідає: це немислиме, кожний приневолений жити життям інших, ділити їх добру і лиху долю, і то щораз більше з ходом соціяльної еволюції.

Я питав перед хвилиною: як можна спонукати людину, щоби вона жертвувала свій інтерес для добра інших? Солідаризм на це відповідає: добро інших є твоїм добром. Вчили вже віддавна, що

добре зрозумілий особистий інтерес повинен узгіднювати себе зі загальним інтересом, але не вияснювали чому. Солідаризм приніс таке вияснення.

І тому моралісти поспішилися, щоби цей принцип покласти в основу моральности. Всі підручники моральности, що друкувалися за останніх двацять літ для колєжів, ліцеїв, народніх шкіл, — мали майже цю одну підставу: солідарність.

Вкінці і політики забажали дещо скористати. Радикально-соціялістична партія, яка, як досі, має більшість в усіх наших політичних установах, потребувала відсвіжити свою програму. Троєдиний клич з 1789. року: Свобода, Рівність, Братерство, — дещо оклепався. А ось „Солідарність" дала новий звук промовам на політичних сходинах.

Тимпаче, що шукали за чимсь, що дозволилоб партії відріжнити себе одночасно зправа від консерватистів і зліва від марксівського соціялізму.

Радикально-соціялістична партія не хоче знесення приватної власности. Вона є за задержанням особистого посідання, але згоджується, щоби ця особиста власність була наче гіпотекою в користь народу, працюючої верстви. І тут стає їй у пригоді ідея солідарности, бо вона вчить — (це формула державного мужа і тоді провідника радикальної партії, Лєона Буржуа), — що кожна людина з приходом на світ є обтяжена довгом супроти суспільства, та що цей довг мають сплатити упривілєйовані уродженням в користь тих, що їх колись звали безбатченками. І так прямо з місця солідарність увійшла в проґраму радикально-соціялістичної партії.

Вкінці школа солідарности збогатилася ще одним набутком з противного джерела, про яке треба тут окремо згадати, — хочу говорити про християнську теольоґію. Не від учора звернено увагу на сильний висказ Павла: „всі ми члени одного тіла". Все-таки можнаби вважати це тільки за енерґічне ствердження братерства людей, якби апостол не докинув: „як через упадок одного чоловіка, всі люди є засуджені, так через справедливість одного, всі люди одержують оправдання... Як всі вмирають в Адамі, так всі відживають у Христі" (1). Нема сумніву, що це найенерґічніший вислів солідарности (в повнім значінні цього слова), який колинебудь знав світ. Доґма, що є основою християнської доктрини, а саме, що всі люди, ті, що вже уроджені і ті що ще родитимуться, є засуджені вічно нести терпіння за первородний ґріх одного чоловіка, Адама, але всі можуть звільнитися від того засуду присвоюючи собі заслуги одної людини — Бого-Чоловіка, ця подвійна доґма упадку і відкуплення, це величаве і траґічне пояснення початків та призначення людського роду, що виглядає так абсурдно, коли її судити розумом і так несправедливо під оглядом моралі, — знайшла би своє потвердження

*) Лист до Римлян, V, 18. — Лист до Коринтийців. Л. І. уст. XV, 23.

ЛБ АН УРСР
4752

Кооператори — увага! Новинка!

Проф. др. Володимир Січинський

Історія української промисловости

Видав РСУК (Львів, Техніцка 1). — Стор. 112. Ціна зол. 1·50.

Книжка про те, чим наш промисл був колись, і як прийшло до його занепаду та відбудови.

Це мусить знати кожний активний учасник нашого господарського відродження.

Чинно пропагуєш ідею кооперації, як купуєш

МИЛО „ЦЕНТРОСОЮЗА"!

Свідомий кооператор сам уживає і пропагує тільки

паперці і тутки „КАЛИНА"

бо вони є виробом кооперативної фабрики і якістю незрівнані.

КУПУЙТЕ тільки найкращі ШЕВСЬКІ КІЛЬКИ

„ДЕНДРА"

ЛЬВІВ, ВУЛИЦЯ ЛОТОЦЬКОГО 58. Тел. 289-09.

ЗВЕРЕНО-1987

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою.

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1938. рік, що є вже **одинадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1938. році такі

дарові премії:

1. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.
2. М. І. Туган-Барановський: Кооперація, її природа і мета, вартости зл. 2·50 або
3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1938 році **знижена** і виносить всього **12 зол.** (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

III
Ж-14850
1938-3

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Померла шляхотна людина; Смерть о. Т. Войнаровського; „Корпорації“ в Польщі; Прояснюється; Кредити... кредити...; та ін.
Ф. В. Райфайзен (В 60-ліття смерти).
А. Жук (З приводу 30-ліття кооп.-письменницької праці).
Актуальні справи нашої кредитової кооперації.

ЛЬВІВ БЕРЕЗЕНЬ 193

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 33

В. Тотоміанц — Ф. В. Райфайзен (В. 60 річницю смерті 13. III. 1938) 65

І. Витанович — А. Жук (З нагоди 30-ліття кооперативно-літературної праці) 76

О. Мицюк — Кметі в „Підкарпатській Руси“ . . . 83

І. Ольховий — Актуальні справи нашої кредитової кооперації 84

Серед книг 91

Господарська хроніка 95

Додаток: Шарль Жід — СОЛІДАРНІСТЬ (ст. 9—16).

INHALT:

Aktuelle Notitzen 65

F. W. Raiffeisen (V. Totomianz) 71

Andrij Żuk, ukr. Genossenschafter II. (I. Wytanowytsch) 76

„Kmety“ in Karpatoruthenien (A. Mytziuk) 83

Aktuelle Fragen der ukr. Kreditgenossenschaften (I. Olchowyj) 84

Bücherschau 91

Wirtschaftsnachrichten . . . 95

BEILAGE: Ch. Gide — Die Solidarität. 2. Halbbogen. S. 9—16.

SOMMAIRE:

Notices actuelles 65

F. W. Raiffeisen (Al'occasion de 60-me anniversaire de sa morte). (V. Totomiantz) . . 71

A. Żuk (En 30-me jubilé de sa activité comme coopérateur). I. Vytanovytche 76

„Kmety“ dans la Russie Subcarpatique (O. Myciuk) 83

Les problèmme actuelles de la coopération ukrainienne de crédit. (H. Olchovy) . . . 84

Parmi les livres 91

Chronique économique . . . 95

SUPPLEMENT: Ch. Gide. Solidarité. (Trad. par G. Studynsky). P. 9—16.

1938-3

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 3.
БЕРЕЗЕНЬ
1938.
РІЧНИК XI.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ПОМЕРЛА ШЛЯХОТНА ЛЮДИНА.

Многотисячний натовп народу прощав дня 13. лютня ц. р. Миколу Заячківського, любленого усіми заслуженого громадянина, довголітнього керманича „Народньої Торговлі", бувшого Голову Сокола-Батька, бувшого царського заручника, опікуна мистецтва й молоді, добродія многих товариств на орґанізацій. Свого часу, з нагоди відходу Покійника від активної праці в Народній Торговлі на добре заслужену емеритуру, ми присвятили Миколі Заячківському довший нарис, що зясовував його ролю в розбудові українського громадянського життя.

В особі Покійного відійшла від нас людина „вчорашніх днів", вихована в інших політичних і культурно-духових умовинах, серед більшої свободи і культу для неї. Нехай-би нинішнє, молодше покоління вчилося від тої ґенерації — як творити громадське життя.

Від Покійника, як одного з найліпших представників нашої найстаршої ґенерації, можна було чимало навчитися і ті, що з ним ближче стикалися, таки й навчилися. Навчилися передусім надівсе любити суспільну працю і респектувати громадську думку й опінію.

Поведення М. Заячківського, як керманича людським матеріялом установи, завершене справедливим збірним договором установи з представництвом персоналу — остане назавжди взірцем до наслідування.

СМЕРТЬ О. ТИТА ВОЙНАРОВСЬКОГО.

21. лютня ц. р. закінчив трудолюбиве життя о. Тит Войнаровський, в останньому часі адміністратор лісів львівської гр. кат. митрополії. Покійний заслужився ще перед світовою війною, як визначний оборонець інтересів українського села, орґанізатор парцеляційної акції, автор посольського проєкту віддовження села, а зокрема як автор кількох публікацій, в яких на основі історичних матеріялів розкрив перед світом (в німецькій мові) і перед своїми (в українській), якими неперебірчивими способами польська шляхта приходила в посідання землі українського селянина.

Постать о. Войнаровського залишиться в пантеоні найкращих синів народу.

ЛБ АН УРСР
Ж. № 4752

50-ЛІТТЯ СМЕРТИ Ф. РАЙФАЙЗЕНА.

Дня 11. березня ц. р. минає 50 літ від дня смерти творця сільської кредитової, а вслід за тим і іншої кооперації. Великій постаті „Батька Райфайзена", як його загально звуть вдячні німецькі кооператори, присвячуємо спеціяльно написану для нашого журналу статтю відомого кооперативного письменника проф. Вагана Тотоміанця. Т-во Українських Кооператорів вшанує імя Райфайзена святочними сходинами в дні 12. ц. м. в Домі Української Кооперації.

„КОРПОРАЦІЇ" В ПОЛЬЩІ!

Не вгавають чутки про нові тоталістичні помисли в Польщі. Ось недавно знову рознеслася пресою вістка, що міністерство промислу й торговлі підготовляє проєкт заведення „плянової господарки" в промислі. Проєкт начебто передбачував примусові союзи усіх промислових і торговельних бранж (на взір фашистівських „корпорацій" в Італії). На чолі кожного такого союзу стоялиби комісарі міністерства промислу й торговлі, з широкими компетенціями. Від їх згоди залежало би повстання кожного нового підприємства (!), висота продукції даної ділянки, ціни, вивіз і т. п. Кошти створення кількох тисяч нових бюрократичних посад малоби понести господарське життя.

Коли ті вістки занепокоїли цілий господарський світ, і то без ріжниці національности, тоді півурядова аґенція „Іскра" видала такий комунікат:

„Помимо вияснень, що їх уділив міністр промислу й торгівлі А. Роман в „Ґазеті Польській" дня 2. II. ц. р., ...деякі ґазети подають далі на цю тему хибні інформації. По перевіренні в міродайних кругах показується, що всі здогади цього роду є безпідставні, так само як інформації, що працями тими кермує безпосередньо віцеміністер Розе. Зате є правдою, що міродатні чинники прийшли до висновку, що теперішній нескоординований інтервенціонізм урядових чинників, а особливо приватних (напр. картелів) не дає належних користей ані державі, ані господарському життю та вимагає реформи.

Досліди над цим питанням довели на разі до одного висліду — а саме, що намірена ціль не дасться осягнути через поширення державного, себто бюрократичного інтервенціонізму і дорогу таку треба виключити. З хвилиною, коли буде сконкретизована позитивна програма, буде вона сконфронтована з поглядами заінтересованих сфер".

Таке пояснення аґенції „Іскри". Воно дуже загальникове і дипльоматичне. Ніби не має бути бюрократичного кермування промислом, але малоби бути якесь інше. Та все таки має бути. Треба думати, що тим реґулюючим чинником малиби бути орґанізації промисловців, себто якраз ті „корпорації", що про них писали ґазети!

З повищого вияснення „Іскри" виходить, що у міністер-

ських кабінетах справді щось вариться та що ходить про якийсь „скоординований інтервенціонізм".

У цій справі забрав слово сам міністер торгівлі й промислу А. Роман, у формі розвіду для „Ґазети Польскої". Суттєве місце його довшої заяви таке:

„... (треба) відповідно сконцентрувати виконування і надзір над інтервенціонізмом так приватним, як публичним, в руках чинників достаточно обєктивних і фахових".

Ці слова потверджують, що щось готується.

Саме під цю пору переживають найгостріші фінансові крізи „плянові", строго „скоординовані" та „сконцентровані" інтервенціонізми Совітів, Італії й Німеччини. І в таку саме пору родяться в Польщі помисли про наслідування таких взірців. Суґґестія моди є направду велика.

ПРОЯСНЮЄТЬСЯ.

Як воно не дивно, а все таки це сумний факт, що наша щоденна і тижнева українська преса на загал не здавала собі до недавна справи з небезпеки всяких „тоталізмів" та „етатизмів". Що зріст тоталістичних тенденцій несе зі собою страшну загрозу українському народові на всіх його землях (в межах СССР, Польщі, Румунії) — цього ще до недавна не міг вичитати у своїй ґазеті читач „Діла", „Нового Часу", „Українських Вістей" чи іншої масової ґазети. Зате ще й до нині згуста стрічаються там думки в роді тої, що „тоталізм несе відродження европейським народам", що через скупчення в руках державної власти як-найбільшої компетенції „нація перетвориться в один моноліт", в „одну волю і одно рамя" і т. п. — Що при цім усім скорисгалаб українська справа — або не говорилося, або навіть казали нам здогадуватися, що українська справа аж тоді... зацвите.

Недавно читали ми (в „Укр. Вістях") більшу статейку ред. М. Пасіки п. з. „Тоталізм і недержавні народи", написану в такому власне дусі. При тому автор обережно обминав конкретне питання про те, як мусить відбитися на українському житті тоталізм польської держави, румунської, совітської чи (евентуально) чехословацької.

В подібному дусі були писані статті др. П. Лисяка в „Новому Часі".

Тимто з радістю треба вітати ті голоси, які вказують вже на більш критичний підхід до згаданої проблєми. Цим разом маємо змогу зареєструвати кілька таких голосів.

Ось що пише часопис „Діло" з 13. лютого 1938, у відділі „Економічний Огляд", (стаття сиґнована редактором цього відділу В. Н-ичем):

»Ми, Українці, мусимо з особливим зацікавленням слідкувати за ходом боротьби двох напрямків господарської думки в Польщі: між »лібералізмом« (хочби в цій немилосерне обкроєній формі, яку має теперішний господ. режім у Польщі, з частинним тільки правом на цю назву), і »етатизмом«. Чим сильніше стискатимуться урядові кліщі в ділянці економіки, тим

гірші будуть перспективи розвитку нашої господарської справи, бо тоді ростиме вартість метрики і національної легітимації, а меншатиме вартість підприємчивости, меткости, орґанізаційного хисту й інших особистих та збірних прикмет, на яких ми основуємо наше господарське »сьогодні« і краще господарське »завтра«.

Більш катеґорично заявив себе А. Ч., автор передової статті „Нової Зорі" з 10. лютня ц. р. під заголовком: „Жах тоталізму". Ось сам початок статті:

»Людство стає перед новим жахом, якого в такій формі ще ніколи не переживало й не бачило. Той новий жах се тоталізм (від латинського слова »тотус«, цілий, увесь). Тоталізм або тотальна система, тотальний порядок — се захоплення всього життя під безумовний і рішаючий вплив бюрократії, державних урядників. Тоталізм має те до себе, що коли він раз побідить, тоді правління стає все більше тотальне, боротьба бюрократії проти всякої опозиції стає все більше безоглядна і зажерта, обвинувачення (зразу проти опозиції, потому роти всеї суспільности) стають все більше потворні. Кари стають все страшніші. Життя під тотальною сиземою стає все тяжче, все страшніше, все більше огидне і нестерпне«.

Про небезпеку, що йде від тоталізму й етатизму спеціяльно для кооперації пише Володимир Левинський (Гром. Голос 5. лютого ц. р.):

«Ми не приклонники лібералізму, але, як демократи, мусимо обстоювати засаду свободи в господарському житті кожного народу та поборюємо всяке насильство в ньому. До того ми Українці, як недержавна нація, тим більше мусимо бути противниками етатизму, бо він своїм вістрям найбільше й найсильніше мусить звертатися проти нас.

Але ми знаємо, що поза лібералізмом і поза етатизмом є ще одна господарська система, що найбільше відповідає господарським інтересам працюючих кляс і недержавних народів. Це кооперація....

»...Знаємо, що коли Українці в Польщі прийшли, серед незвичайно важких умов, до якогось господарського значіння, то завдячують це здебільша кооперації і тим решткам лібералізму, що ще не знищені цілком«. (Далі автор полемізує з др. П. Лисяком з »Нового Часу«, який заявлявся в тій ґазеті прихильником етатизму).

Треба радіти, що нарешті — і нараз у часописах ріжних політичних напрямків, будиться тверезий погляд на справи тоталізму й етатизму та ширіться свідомість небезпеки, яка нам грозить з того боку.

КРЕДИТИ... КРЕДИТИ...

З „Czasopisma Spółdzielni Rolniczych", орґану варшавського Союзу Рільничих і Зарібково-господарських Кооператив, а саме з ч. 3 за біжучий рік, де вміщена передова стаття п. н. „В справі кредитів на розбудову молочарства", довідуємося цікавих річей.

Отже передовсім дізнаємося, що відомий, від кількох літ заповіданий, державний кредит на інвестиції в кооперативнім молочарстві, був вповні роздиспонований в році 1937 і то у висоті навіть більшій, як було обіцяно. А саме „Паньствови Банк Рольни"

роздиспонував в тому році квоту 7 міліонів золотих. Ціла квота дісталася виключно польській молочарській кооперації. На молочарні самої львівської округи (3 воєвідства) видано 1,900.000 злотих. Кредит дуже дешевий та розложений на дуже довгі сплати. (Українські молочарні, члени Маслосоюзу, які подавалися о тіж самі кредити, для засади, щоби заманіфестувати, що і Українці мають право на допомогу з публичних фондів, одержали до нині всього 40.000 (сорок тисяч злотих, а загальна сума обіцяного кредиту виносила 140.000 зл.).

Заохочений кредитовим успіхом польський Союз Рільних Кооператив звернувся до міністерства хліборобства з вимогою нових інвестиційних кредитів. Новий прелімінар кредитів на будівлі і урядження для новоплянованих молочарень в числі 500 (!), як також на розбудову і механізацію існуючих окружних молочарень обіймає суму нових поверх 18 міліонів золотих. Плян тих будівель розложено на 4 роки.

Характеристичне те, що львівська округа одержала найбільші квоти кредитів з усіх 9-ти округ польського Союзу. Можна догадатися, якими мотивами тут кермувалися.

Кооператора зацікавлює в укладі і тоні меморіялу польського Союзу ще одна річ: він не уявляє собі іншої дороги розбудови кооперації, як державні кредити. Ось автентичні слова меморіялу:

»Відмова, або значне зредукування кредитової допомоги для молочарства перечеркнулиби дальшу акцію лучення кооператив та інвестицій, акцію, на розбудження якої з допомогою кредиту, витрачено поверх 2 літ.

»Це булоби правдиве і не до направи в скорому часі лихо (клєнска) для орґанізації нашого молочарства та підтягнення його до належного рівня«.

Як мало в тій просьбі правдиво кооперативного духа самопомочі, як мало того мужнього: „самі беремо свої справи у свої власні руки"! Не дивниця, коли насаджувані тим способом згори пляновані і згори державно фінансовані кооперативи стають згодом огнищами не так кооперації, як швидше півурядової офіціяльщини, де більше голосу має староство і ґміна, як членська громада.

Як глибоко в польському суспільстві вкорінилася думка, що кооперації, спеціяльно на селі, не можна будувати інакше, як тільки згори і публичними грішми, хай про це свідчить ще наступний уривок зі статті в півофіційному „Курєрі Пораннім" з дня 6. лютня, п. з. „Шляхи господарської поправи села" (автор Г. Туровскі):

»В Польщі, рільництво якої переживає процес інтенсифікації продукції — широка розбудова кооперації це не тільки засіб, що улекшує працю рільних варстатів, це прямо услівя для поступу в рільництві. Отже поміч держави для відповідного інвестиційного вивінування кооперації для перерібки і рільничо-торговельної повинна статися в державній політиці вимогою цього ж степеня, як фінансування державою доріг або меліорацій«. (підкреслення автора).

„ГОСПОДАРСЬКА РАДА СХ. МАЛОПОЛЬЩІ".

З ініціятиви львівського воєводи др. Білика оснувалася з осідком у Львові установа під поданим вгорі іменем, в склад якої увійшли делєґати т. зв. господарської самоуправи (Палат: торговельно-промислової, хліборобської та ремісничої), посли і сенатори з трьох галицьких воєвідств та делєґати деяких установ. Завданням новоствореного тіла булоби: співпрацювати з властями головно в напрямі упромисловлення галицької области, підготовлюючи відповідні пляни та орґанізуючи публичну опінію в цьому напрямі. Є в складі Ради, по особистому запрошенні, також 13 Українців, діячів з хліборобської і торговельно-промислової палати.

Дня 12. лютня відбулося інавґураційне засідання цієї нової установи. Програмові реферати виголосили: предсідник львівської торговельно-промислової палати др. Шарскі та предсідник рільничої палати др. Папара. Обидва референти, що цікаве і характеристичне, протиставили нинішний декадансовий стан Галичини передвоєнному доказуючи, що область ця іде під кожним оглядом взад, бо її занедбується, в користь інших областей Польщі. (Найвимовніші дані навів др. Папара; його промову зреферуємо в черговому числі К. Р.).

На інавґурацію зїхалися в многолюдному числі представники уряду: віцепремєр Квятковскі, міністри: Понятовскі, Косцялковскі, Ульріх, віцеміністри: ґен. Литвинович, Соколовскі, Ястшембскі та Мясецкі. Вони теж промовляли. У їх промовах переважав тон співчуття нужденному станові трьох галицьких воєвідств і порада — надіятися головно на свої власні сили, бо центральний уряд не може дати більше, як дає.

Ледви отже, чи з заходів Госп. Ради щось вийде, коли справу ставиться відразу так ясно.

Сам факт одначе оснування „Госп. Ради Східньої Малопольщі" є живим доказом, що область ця — це окрема ґеоґрафічна і господарська одиниця, окрема передовсім від „Західньої Малопольщі", від якої ріжниться не лиш етноґрафічно, а й економічно та культурно.

Ф. В. Райфайзен

З приводу 60-ліття смерти дня 11. березня 1938.

I.

Фрідріх Вільгельм Райфайзен, батько сільської кооперації, народився 30. березня 1818. р. в місточку Гамм над річкою Сіґою, що є допливом Рейну.

Його дідо був лютеранським пастором, а батько бурмістром. Батько його умер ще тоді, як Фрідріхові було три роки, Мати віддала його до народньої школи; по її закінченні вчив його місцевий пастор, бо мати не мала засобів на те, щоби вчити сина у ґімназії.

В 1835. році молодий Райфайзен, як доброволець, вступив до артилєрійської бриґади, що стояла в Кольонії, а в 1838. був відкомандований до Коблєнції, до спеціяльного вишколу старших десятників. Знання з математики, фізики й хемії, які подавалися в тій школі, рівнялися тим, що обовязували в ґімназії. Скінчивши у 1840. р. цю спеціяльну школу, Райфайзен одержав місце в державній фабриці зброї в Сайн, коло Коблєнції, де відбирав муніцію. Там пізнав гурток молодих людей, з якими вкупі заложив товариство для розваги, лєктури і забави. Забави ці були: прогульки і музичні продукції, бо Райфайзен був молодою людиною зі строгими засадами моралі.

Скоро однак йому сприкрилася військова служба, хоч і у ранзі старшини. Його вуйко був впливовим урядником і допоміг йому 1844 року дістати місце окружного секретаря. Відтак був він війтом двох місцевостей і в такому ж характері поселився остаточно 1852. року в Геддерсдорфі біля Найвід.

Всюди з любовю він турбувався про добро доручених собі осель, будував дороги, організував школи та інші загально корисні інституції. Особливо дбав про опіку над бідними. Особисто відвідував убогих та старався допомогти їм не тільки матеріяльно, але й морально. Здібним до праці бідним підшукував роботу, нездібним давав харчі і одяги, ніколи одначе не давав грошей.

Вільний час від громадської праці присвячував своїм дітям. Оженився в 1845. році і був дуже добрим батьком родини. Райфайзен намагався передовсім виховувати в дитини силу волі, бо недомагання характеру вважав джерелом усякого лиха. Життя своїх дітей реґулював таким способом, щоби дитина кожного вечора наперед мала уложений плян своїх занять на другий день. Дочок своїх не звільнював від фізичної праці навіть тоді, як вже ходили до середніх шкіл. Мусіли працювати не тільки дома, але й виконувати усі праці в городі. Вимагав від дітей, щоби кожне з них найшло собі якусь бідну родину та орґанізувало поміч для неї збіркою дарів. Його діти були одягнені дуже просто; тому що батько не терпів патякання, не вільно було дітям приносити до дому сплетень. Зате часто ходив з дітьми на проходи.

На жаль, родинне щастя Райфайзена не було повне. Сам він хорів ревматизмом і недугою нервів, а в його дружини появилася недуга серця. Засобом проти неврастенії були йому подорожі; не їздив однак до модних курортів і міст, тільки в мало знані околиці.

Підчас одної такої подорожі, у 1863. році, вмерла йому жінка на удар серця; він поспішив до дому і занепав в неврастенію; його неврастенія загострилася, так само, як біль очей. Від того часу вживав секретарки, якою була йому його дочка Амалія.

В 1865. році Райфайзен зложив свій уряд, бо його поновний вибір на бурмістра не був затверджений владою. Іменно влада не була вдоволена його занадто самостійною поведінкою і повною відсутністю в нього покірливости.

Тому, що його засоби були скромні — пенсія давала йому всього 400 талярів річно і він, будучи батьком родини мусів шукати додаткового заробітку. Тому, що не знаходив нічого ліпшого, заснував першу фабрику цигар, а потім, як вона не рентувалася, відкрив торгівлю вином. Ця пішла йому краще і почав поволи виплачувати свої довги. В 1868. році, маючи 50 літ, оженився вдруге, з одною вдовою.

1881. року передав своє підприємство фірмі Райфайзен— Фасбендер і С-ка. В 1888. році, дня 11. березня помер.

II.

В 1925. році появилася шестим накладом, заходом Ґенерального Союзу Німецьких Райфайзенських Кооператив, в місті Найвід, книжка. Ця книжка, одинокий великий твір Райфайзена, до нині не втратила своєї вартости і містить цінні думки для управління неодною кооперативою. Хоча Райфайзен займався головно сільськими позичковими касами, не забував теж про споживчі кооперативи, збутові, молочарські і для обезпеки худоби. Здається, що помисл позичкової каси повстав з нього з нагоди оснування ним споживчої кооперативи у Вегербуш, голодного року 1847.

Райфайзен був війтом тої місцевости і оповідає у передмові до своєї книжки, що тій споживчій спілці, що була основана кількома заможними мешканцями громади, помимо лихих доріг, повелося роздобути і доставити на місце збіжжа і бараболь у великій кількости з відлеглої околиці. Це споживче товариство мало пекарню, яка мусіла працювати день і ніч і в короткому часі довела до того, що могла продавати найбіднішому населенню хліб по ціні на 50% нижчій, як ринкова. Але це ще не було все, бо з допомогою пекарні вдалося кооп-ві збити вниз ціни хліба в цілій околиці. Заохочена цим щасливим вислідом діяльности, споживча кооператива рішила продовжувати її також в нормальних (неголодових) часах. На весну 1848. року постаралася про добре й дешеве насіння для населення, головно бараболю. Ці заходи вряту-

вали велике число родин від затягання нових довгів і піддержали їхнє господарство.

Ядро організації позичкової кооперативи повстало, за словами Райфайзена, значно пізніше, саме у 1849. році, коли то, по многих зусиллях, вдалося заснувати „Флямерсфельдське помічне товариство для підпирання незаможних хліборобів", з осідком у Флямерсфельд; до цього товариства пристало 60 заможних громадян; спочатку воно мало ціль побороти найбільше тодішнє лихо, лихварську торгівлю худобою.

Оставмо однак на боці практичну сторінку книжки та звернімся до провідних думок Райфайзена, які, порозкидані по цілий книжці і попереплітані тісно з практикою, творять велику частину книги.

У другому розділі, де Райфайзен пише про склад позичкової кооперативи, про права й обовязки членів, він підкреслює значіння кооперації, як засобу на злагіднення клясових противенств. Розвиваючи свою думку про обєднання не лише бідних, але й заможних в одній кооперативній організації, він пише:

„Коли собі уявимо, що всі голови родин одної парохії, як це вже, дякувати Богу, часто трапляється, є членами кооперативи, то найбагатші будуть сидіти на загальних зборах поруч з найбіднішими. Ці останні бачитимуть, як ті перші, без надії на якусь особисту користь, лиш для того, щоби помогти їм, найбіднішим, приняли на себе солідарну відповідальність цілим своїм майном, а до того ще й ведуть безплатно управу кооперативи, та як під кожним оглядом стараються про їх добро. Кажуть: „любов дає почин любові". Повна любови турбота посідаючих кляс за бідніших, в такому тісному обєднанні, яким є згадане товариство, це є одинокий спосіб для творення спільнот майбутности і для того, щоби відібрати ґрунт погубній аґітації переворотової партії. Це єсть „християнський соціялізм"...

„Якби усюди позакладано такі товариства, якби вони найшли всюди зрозуміння і співчуття і якби були ведені в правильному дусі, так щоби сталися осередками правдиво християнського спілчанського духа, правдиво християнської загальнокорисної співпраці, тоді можнаби з більшим супокоєм дивитися у вічі майбутності".

Називаючи вже у 1866. році кооперацію „християнським соціялізмом", він не лише вжив с л о в а, яке в тодішній Німеччині викликало паніку, але й н а д і л і дивився на кооперацію, як на спосіб розвязання соціяльного питання. Його „християнський соціялізм" це англійський християнський соціялізм, в дусі християнсько-соціяльного руху Моріса, Кінґслі і Вансіттарта Ніля, руху, що мав такий рішаючий вплив на кооперативний рух Великої Британії.

„Соціялізм" Райфайзена був ідеалістичний і релігійно толєрантний; він не робив ніяких віроісповідних ріжниць; тому має учнів ріжнородних напрямків. Був дуже толєрантний також до жидів. Релігійність Райфайзена обернулася в практиці в етицизм,

що й став угольним каменем кооперації. Способом для поширення в житті засад моральности він уважав позички на продуктивні цілі. Полемізує в книжці з одним приклонником Шульце з Деліч, котрий гроші, позичені з народнього банку, порівнює з ножем, додаючи, що йому все одно, для якої справи він буде вжитий, хочби навіть для самовбивства. Навпаки, думає Райфайзен, булоби дуже бажане, щоби шульцівські народні банки допомагали позичками не тільки купцям і промисловцям, але й робітникам. Далі думає він, що в шульцівських банках за мало впливається на членів в морально-виховному розумінні, не вимагаючи, щоби позичка була доцільно вжита. Райфайзен не думає, щоби народні банки могли ослаблювати вплив соціяльної демократії на народні маси, як цього сподівався Шульце з Деліч, а причиною того уважає здебільшого за велику пестрість членського складу, при чому не присвячується належної уваги низовим суспільним клясам. Справи, що їх обговорюється на загальних зборах зводяться в більшости до питань грошевої натури, і морального впливу міських нар. банків не видно.

Ф. В. Райфайзен не був членом жадної політичної партії і на жадну не віддавав голосу. Говорив, що служить цілому народові, а проте робить у своїй книзі таку увагу відносно соціяльдемократії та й взагалі що до всіх приклонників вмішування держави у господарське життя:

„Є партія, яка на жаль, здається, стає щораз численнішою і могутнішою, яка думає, що суспільні відносини можна нормувати тільки законами та лише законодатною дорогою можна усувати їх недомагання. Будучність повчить нас, яка це страшна помилка. Нема нічого гіршого, як експериментувати при помочі законів; але вже що торкається господарської ділянки, то тут ніколи не требаби того пробувати. Ані примусовий кредит, ані прим. примусові асекураційні товариства не усунуть соціяльного заколоту та лихоліття. Потрібні для того установи мусять вирости самі з народу, свобідно і природно та кермуватися виключно своїми внутрішніми потребами. В противному разі булиби потворені псевдоорґанізації, без жадної сили до життя, бо вони не мають права на життя. На цьому полі закон може діяти тільки посередно, а сама річ залежить виключно від доброї волі та ініціятиви громадянина. Законодавства ділом повинно бути тільки одно: свобідному розвиткові товариств мостити вільний шлях, усуваючи з дороги все, що моглоби спинювати управнену самодопомогу.

Примусові товариства, однак, це нонсенс".

Слова Райфайзена: „Нема нічого гіршого, як експериментувати при помочі законів" — були словами пророка; свідком того є історія суспільного розвитку останнього часу.

Райфайзен критикує соціялізм, або, правильніше сказати, державний соціялізм; але много гостріше виступає проти лібералізму. Про теорію гармонії інтересів пише він, що та погубна

наука привела над беріг пропасти; він осуджує капіталістичний устрій не менше, як соціялісти. Хто має гроші, каже він, той грає першу ролю. В кого є гроші, той має змогу набувати духові й матеріяльні добра. Гріш пробиває дорогу у всіх напрямках, навіть у палати. Гріш це сила, що ломить усі перешкоди на своїй дорозі. Давніше панував сильніший над слабшим, панував тілесною силою, тепер панує сильний при помочі гроша.

Поруч і рівномірно з політичними потугами виростає потуга гроша, що накопичує безліку скарбів і має необмежені впливи. Цей вплив діє руйнуюче на господарський стан народу та загрожує не лиш тривкости суспільств, але й держав та престолів. Якщо так піде далі, то залишаться лише міліонери й жебраки, і ці останні знищать тих перших. Соціяльна революція покладе кінець нинішньому устроєві. Загально говориться, що далі так жити годі, треба щось робити, щоби створити ліпші умовини. Райфайзен був цілковито безпартійний що до розвязки суспільного питання і можемо обсервувати, яке він велике придавав значіння „цехам будуччини", цебто кооперативам. Світогляд Райфайзена був в цьому питанні не господарський, тільки етичний. З тої причини налягав на видачу позичок лише на господарські цілі. Така система видавання позичок не є лише контролею над господаркою членів, це є рівночасно засіб для поправи їх життя в моральному розумінні. Що до тої справи Райфайзен пише у своїй книзі, що так, як годиться давати як найбільшу підтримку й допомогу пильним, запобігливим і ощадним людям, так з другої сторони треба відмовляти того всього лінюхам, марнотравцям і пяницям.

В іншому місци пише Райфайзен, що гріш самий нічого не направить, та що є много важнішим вияснити, як можнаби більш доцільно витрачати гроші кооперативи, щоби поправити положення селян. Це не легке, навпаки дуже тяжке завдання, бо причини щораз більшої нужди на селі належить шукати в самому населенні і тому треба впливати на нього переконуванням і поучуванням.

Він взагалі переконаний, що на кооперації спочиває не тільки господарське, а й морально-виховне післанництво. У 5. виданні його книжки, яке появилося ще за його життя, твердить він, що за 31 літ існування позичкових кас (він числить від 1849. року), ані одно з цих товариств не збанкрутувало. Під моральним оглядом одначе — через заснування кредитових кооператив мужчини відтягалися від картярства і пияцтва, а жінки від сплетнярства.

Повищі скупі уривки з книжки Райфайзена не вичерпують її багатого змісту, під ідеольоґічним оглядом. Так приміром можнаби знайти там дещо проти погоні за дивідендами, проти дивіденд взагалі та за нагромаджуванням запасних фондів. Можна сказати, що Райфайзен найбільш антикапіталістичний з усіх батьків кооперації. Капіталізмові він робить навіть менше уступок, як рочдельські піоніри.

В. Тотоміанц
(пер. К. К.)

Андрій Жук (Ільченко)

(Реферат прочитаний на сходинах Товариства Українських Кооператорів у Львові, дня 2. І. 1938., з нагоди 30-ліття кооперативно-літературної праці).

Закінчення*).

Думка про Національний Кооперативний Конґрес виникла в часі Просвітньо-Економічного Конґресу; на останньому винесено навіть постанову про щорічні кооперативні конґреси, які мали б бути чимсь у роді всенаціонального кооперативного парляменту, що намічував би напрямні для цілого нашого кооперативного руху, стежив за його систематичністю й пляновістю та одністю на всіх українських землях.

В часі стрийської вистави дня 15. IX. 1909 р. відбулася нарада в справі І. Нац. Кооп. Конґресу. Приявних на ній було 120 осіб. Буковину репрезентували др. Степан Смаль-Стоцький і др. Лев Когут; Велику Україну Олекса Степаненко. Нараду започаткували реферати: дра Костя Левицького — про розвій Краєвого Союза Ревізійного і дра Т. Ваня — про ціль і значіння кооперативних конґресів. Безпосередною підставою для нарад про майбутній конґрес, плянований на 1910 р., був програмовий реферат А. Жука: „Програма І. Національного Кооперативного Конґресу".

На думку референта Конґрес повинен був „передусім виробити принціпіяльні основи для нашого кооперативного руху, усталити форми організаційні, взагалі дати ідейний напрямок для нашої національної роботти на економічному полі[13]). В програму конґресу намічував А. Жук цілий ряд справ, що їх треба було освітлити, а саме: 1. про суть кооперації, про принціпи кооперативного обєднання і про завдання кооперативного руху; 2. про клясифікацію існуючих закордоном і в нас форм економічних асоціяцій по типам і роду діяльности; 3. у висліді такого теоретичного розгляду вважає він конечним перевести дискусію в справі встановлення нашого типу кооперативної орґанізації, беручи під увагу універсальний і спеціяльний тип кооперативних обєднань. В слідуючих точках програми пропонував вставити питання: 4. про недостачі існуючого кооперативного законодавства і потрібні реформи; 5. про кооперативну пропаганду, аґітацію і ідейне керівництво рухом; 6. про видавництво підручників, поучень, ґазет, брошур, програм, відчитів; 7. про періодичні кооперативні курси; 8. про організацію і збут виробів рільничого господарства і домашнього промислу а) в Галичині і б) на Україні; 9. про організацію закупна продуктів необхідних в сільському

*) Початок гл. в попер. числі »К. Р.« за б. р.

[13]) Про нараду в справі Кооп. Конґресу гл. »Економіст« 1909, ч. 8, 11, 12, і окрему відбитку: »Нарада в справі І. Національного Кооперативного Конґресу«, Львів 1909 р.

господарстві; 10. про переведення краєвої і окружної консумційної орґанізації; 11. про аґрарне питання і парцеляцію; 12. про відношення до Патронату рільничих спілок при Виділі Краєвім; 13. про ріжні роди асекурації; 14. про заводову орґанізацію урядників в стоваришеннях; 15. про міжнародні зносини і міжнародню орґанізацію кооператив; 16. про жіночі кооперативні ґільди; 17. про значіння мистецтва і техніки в кооперативній пропаґанді.

Багацтво проблєм, намічених у програмі Конґресу, свідчить про широку скалю зацікавлення самого проєктодавця.

Кооперативний Конґрес не відбувся й А. Жук часто в своїх статтях до самого 1914 р. нагадував про нього, як і нагадував взагалі про те, що багато постанов І. Просвітно-Економічного Конґресу не виконується.

***

Щоби однак марно не пропали задуми його і його товаришів, вони стараються самі реалізувати намічені для Конґресу програмові точки. Кооперативний журнал „Економіст", що його редаґує А. Жук, старається він піднести до наукового рівня, переносячи популярні статті й пропаґанду до цікаво й легко редаґованої „Самопомочі". В „Економісті" поглиблюють теоретичні питання кооперації: Іван Петрушевич, Сидір Кузик і дуже розвинений та глубокий економіст-теоретик др. Кость Кульчицький. Дякуючи заохоті й коштам свойого духового патрона Костя Паньківського, випускають вони низку книжок „Економічної Бібліотеки" кооперативного змісту[14]).

Крім численних кооперативно-виховних статтей в „Економісті", „Самопомочі" й окремих виданнях, багато тоді містить А. Жук інформаційних статтей про кооперативний рух у світі, на Вел. Україні, про суспільні й економічні відносини взагалі, описує цікаві орґанізаційні спроби кооперації.

Рівночасно намагається цей гурт реалізувати ще одну дуже важну точку конґресової програми. Заходяться біля орґанізації кооперативних курсів для інтеліґенції й головно для урядників українських економічних інституцій. Ціллю тих курсів було заінтересувати слухачів економічними справами, спонукати до студій економічних питань і до практичної роботи на економічному полі; познайомити їх з фактичним станом економічних відносин в краю, з економічною діяльністю державних і краєвих публичних органів, з засадами, формами і результатами економічної самодіяльности суспільности в краю, тощо. Для першого такого курсу в 1912 р. виготовив широку й ориґінальну програму власне А. Жук.

Відчуваючи потребу ідейного кооперативного осередка, підніс І. Петрушевич в 1909 р. на Просвітно-Економічному Конґресі в окремому рефераті справу заснування Товариства для орґані-

[14]) Зпід пера А. Жука (Ільченка) виходять тоді: ч. 13. »Молочарські спілки в чужих краях і у нас«, Львів 1910; ч. 14. »Про заснованє спілок, з показчиком літератури про кооперацію«, Львів 1910.

зації спільництва „Єдність", але довго воно теж не було зреалізоване, аж як в 1913 р. повстало київське Т-во „Наша кооперація", А. Жук заходився, щоби анальоґічне й такої самої назви товариство повстало теж у Львові. Мало воно єднати людей, що теоретично або практично працюють на полі кооперації, в цілі поглиблення кооперативного знання, поширення кооперативної свідомости в масах народніх та надання дотогочасній пропагандивній і ініціятивно-орґанізаційній роботі в области кооперації належної пляномірности і систематичности. Вступний реферат виголосив тоді о. Йосиф Раковський, а статут підписали: Ярослав Литвинович, Василь Струк, Сидір Кузик, Омелян Саєвич, Андрій Корнелля, Денис Коренець, Андрій Жук, Ілярій Чапельський, о. Н. Янович, Ярослав Колтунюк, Осип Скрентович, Александер Гарасевич. На голову вибрано Ілярія Чапельського, секретарем став А. Жук. Управа рішила підготовляти скликання кооперативного конґресу, уладження кооперативної вистави, а програму діяльности Т-ва „Наша кооперація" поручено виготовити А. Жукові.

Вибух війни став на перешкоді введення Т-ва в життя і здійснення наміченого пляну діяльности. А відтак про нього забули. Одначе забуте Т-во „Наша кооперація" існувало формально до 1936 р., аж адміністраційна влада скреслила його з реєстру. На його місце з анальоґічними цілями повстало власне наше Т-во Українських Кооператорів, секретарем якого зновже є А. Жук.

*
**

Ми не можемо поминути ще одної ділянки питомої праці А. Жука. Працюючи колись у земських установах, пізнав він, яке велике значіння для практичної роботи й освідомлення має статистичний дослід суспільних і господарських зявищ. Статистичні досліди економічних відносин в краю, ведені Виділом Краєвим, були обмежені, а головне не обіймали найважніших сторін економічного життя й не узгляднювали національного моменту. Тому А. Жук звертає на справу національної статистики увагу наших центральних установ, товариств: „Просвіта", „Краєвий Союз Ревізійний", „Краєвий Союз Кредитовий", „Сільський Господар", „Дністер", „Наукове Т-во ім. Шевченка" і ін.[15]).

Сам він робить найповнішу довоєнну статистику українського кооперативного руху в Галичині за 1911 р. і дістає за неї окрему подяку Ради Краєвого Союза Ревізійного. Підсумовує і циферно аналізує діяльність Т-ва „Сільський Господар", в якого виділі працював. В календарях „Просвіти" і в періодичних орґанах преси („Діло" і пр.) подає огляди нашого економічного життя. Досліджує акцію Т-ва „Сільський Господар" в справі обезпечення худоби і випускає цінну розвідку, п. н. „Руські Товариства для обезпечення худоби в Галичині"[16]). Збирає матеріяли про поміч для молоді в побиранні науки в школах і друкує

[15]) »Економіст« 1911, стор. 3—4.

[16]) Львів 1912.

на сторінках журналу „Наша Школа" цікаву статистичну розвідку, що вийшла теж окремою відбиткою, п. н. „Статистика українських бурс в Галичині"[17]).

Довший час працював А. Жук у Виділі Т-ва „Просвіта", пильно стежив за просвітним життям в краю і часто порушував ці справи в пресі.

На окрему увагу заслугує більша його робота, п. н. „Повиборчі замітки"[18]). В ній, вказуючи на пляномірність, консеквентність і активність акції, спрямованої супроти нас Т-ва Школи Людовей і Кулек Рольнічих, скритикував досить гостро стихійну, навмання й хаотично ведену діяльність наших товариств, зокрема „Просвіти" і „Руського Педаґоґічного Товариства". Прикрі, але глибокі висновки А. Жука в тій статті — вважаю — досі не втратили своєї вартости й актуальности. Особливо ярко підкреслював автор брак належного поділу праці наших орґанізацій й шкідливу їх між собою конкуренцію, з приводу анальоґічних завдань і комуляції ріжних, не звязаних з собою завдань у одній установі.

Позатим пильно визбирував цифровий матеріял про наше ремесло , учнів фахових шкіл, наукові заведення, січову статистику й публікував їх не лише в згаданих органах галицької преси, а також подавав до київської „Ради".

Цифри стану й розвитку нашого національного життя постійно прирівнював до дотичних цифр чужинного життя і головно противної сторони, робив скептичні й песимістичні висновки, за що часто негодували на нього свої, коли він приводив їм ясно перед очі їх помилки й недостачі. Але цей його песимізм мав творчі й позитивні заміри.

Багато статистичного матеріялу призбирав А. Жук при уладженні кооперативного відділу з Галичини на виставах в Одесі 1911 і в Києві 1913 р.[19]), завершуючи цю свою довоєнну статистично-інформаційну роботу знаменитою працею: „Українська кооперація в Галичині"[20]), що дає суцільний образ історичного розвою і стану укр. кооп. руху в Галичині перед війною. При оцінці хочби найдрібніших фактів громадської роботи А. Жук не тратить з погляду їх вищої мети в комплєксі всенаціональної справи.

*
**

Отрясаючись з партійної ортодоксії й поринаючи в кооперативно-громадську працю, А. Жук не відходив зовсім від зацікавлення політичними справами. Якийсь час в 1909 р. він творив нову групу в партії усд. й разом з Володимиром Дорошенком і Дмитром Донцовим редаґував її ревізіоністичний орган „Праця",

---

[17]) Львів 1911.

[18]) »Письмо з Просвіти« 1911, стор. 166—183.

[19]) Порівн. брошурку: »Експонати українських кооперативів в Галичині на Всерос. Кооп. Виставі 1913 р. в Київі«. Київ 1913 р.

[20]) Київ—Львів 1913.

у Львові. В 1911 році, передбачуючи назріваючі важні політичні події, А. Жук заходиться з пок. Вячеславом Липинським біля створення самостійницької всеукраїнської політичної орґанізації. Рішають вони видавати орган „Вільна Україна", який в трактуванні питань українського життя виходив з інтересів нації як цілости, обстоюючи погляд, що незалежна Україна може бути витвором тільки укр. національної революції. А. Жук був призначений редактором згаданого журналу. В 1912 р. А. Жук формує інформаційних комітет для звязку галичан і наддніпрянців, якого головою був проф. Залозецький, а він секретарем[21]). З тих заходів, хоч згодом вони й приняли дещо інакший вид — повстав „Союз Визволення України", що записав нову дуже важну сторінку в політичній історії України, бо поставив проблєму самостійної України на ґрунт практичної політики і багато зробив для здійснення постуляту державної самостійности України. Основником Союзу і автором його програми був власне скромний А. Жук.

Як знаємо Союз Визвол. України започаткував укр. дипломатичну роботу в державах потрійного Союзу та в державах невтральних, розвинув широку видавничу діяльність і культурну працю серед полонених в Австро-Угорщині і Німеччині.

Як член президії Союзу, мав А. Жук значний вплив на хід і зміст його діяльности, зберігаючи найбільш витриману політичну лінію, обстоюючи головно одність української політичної акції Галичини й Великої України, будучи звязковим між СВУ і галицькими політиками. Він був автором політичних меморіялів до урядів центральних держав, співредактором „Вістника Союзу Визволення України" й інших видань Союзу та присвячував також увагу й праці серед полонених, хоч заслуга в цьому ділі належиться іншим його товаришам праці. До речі буде згадати тут, що в кожному таборі полонених існувала споживча кооператива, провадилось навчання кооперації і тут виховалося сотки практичних робітників кооперації, які по повороті до краю влилися в загальну масу кооперативних робітників на Україні.

В часі української державности був А. Жук урядовцем особливих доручень, а відтак радником міністерства закордонних справ, приділеним до служби при укр. посольстві у Відні, коли послом тут був Вячеслав Липинський. В цьому часі був А. Жук учасником двох важних конференцій українських дипльоматів у Відні і в Карльсбаді в 1919 і 1920 роках[22]).

Після траґедії українських визвольних змагань А. Жук взяв активну участь біля створення у Відні Всеукраїнської Національної Ради, відтак працював у галицькому еміґраційному уряді, співробітничав в українських еміґраційних виданнях, дописував з Відня до краєвої преси і до українських ґазет в Америці.

---

[21]) Гл. кал. »Дніпро« 1935, ст. 103—117, — »Як дійшло до заснування Союзу Визволення України«.

[22]) В приватному архіві А. Жука буде певно чимало важних і цікавих документів для насвітлення тих історичних подій.

Вірний засаді, — працювати для народу у кожних обставинах, — мав А. Жук намір повернути на Україну, коли там, здавалося, була можливість позитивної культурної й економічної праці, у звязку з т. зв. українізацією, й туди повернув з еміґрації цілий ряд визначних українських діячів, на чолі з проф. М. Грушевським. Але був обережнішим від інших і занехав цей намір, якби передчуваючи трагічну долю, що спіткала всіх поворотців.

***

Але й дальше перебування на еміґрації ставало безцільним; тому А. Жук вертає в 1930 р. до Львова й стає до передвоєнного варстату своєї праці, хоч і перед тим не тратив звязку з повоєнним кооперативним життям в Галичині, дописуючи спорадично з Відня до періодичних орґанів РСУК. Керуючи статистичним відділом РСУК, тепер частіше забирає голос на сторінках кооперативної преси в справах організаційних і ідеольоґічних укр. кооперативного руху, нагадуючи досвід довоєнних часів. Замітний був його прим. виступ на дискусійнім вечорі СУПРУГА в 1931 р.[23]), де перестерігає він перед поспішною спеціялізацією типів низових кооператив, вказуючи, що хиби не в їх універсальности, а в методах праці, за кооперативну правильність яких треба передусім дбати.

Підсумовуючи часто результати нашого кооперативного дорібку, він усе, ніби непоправний єретик і скептик, у висновках перестерігає перед неоправданим оптимізмом і в доказ та для тверезого самокритицизму ніколи не занедбує привести в цифрах для порівнання результатів розвитку чужинної кооперації, чи й приватного жидівського підприємства „з вул. Лєґіонів".

В кожному майже річнику Г. К. Ч. і „Кооперативної Республики" находимо його цінні статті на кооперативні й загально суспільні теми, зокрема науково-дослідчу вартість мають деякі його повоєнні праці з історії укр. кооперації й розвитку укр. кооперативної думки. Згадати б статті: „Чи і в якій мірі хліборобські артілі М. Левитського були продукційними колєктивами?"[24], „Про перших кооператорів і першу кооперативну літературу на Вел. Україні"[25]), „Наші Рочдельці"[26]), „Грицько Галаган — піонір кредитової кооперації на Вел. Україні[27]). Зі статистичних розвідок головніші: „Територія Вел. України і поділ її на економічні райони"[28]), „Кооперація в Польщі і місце в ній укр. кооперації"[29]), „Національний склад і територіяльне розміщення кредитових кооператив у Польщі"[30]), „Національний склад і поділ на типи кооператив на території за-

[23]) Гл. »Промова« — Кооп. Республ. за 1931. р.
[24]) Кооп. Республ. за 1928. р.
[25]) Кооп. Республ. за 1932. р.
[26]) Кооп. Республ. за 1937. р.
[27]). Г. К. Ч. січень 1932.
[28]) Кооп. Республ. за 1930. р.
[29]) Кооп. Республ. 1932.
[30]) Кооп. Республ. 1934.

селеній українцями в Польщі"[31]), „Населення на укр. землях в Польщі після переписів 1921 і 1931"[32]) й „Початки українського кооперативного молочарства"[33]).

Окремими книжками чи відбитками вийшли: „Кредитова кооперація і організація ощадностей"[34]), „Українська кооперація в Польщі"[35]), „Рятункова акція для Великої України, — (Огляд діяльности Комітетів Рятунку України до дня жалоби і протесту 28. X. 1933"[36]).

*
**

Закінчуючи оцей огляд життя й праці ювілята, хочемо ще нагадати йому один чорновик[37]), найдений нами у паперах його покійного товариша праці С. Кузика, на якому накреслена, мабуть, програма діяльности Т-ва „Наша Кооперація". Пропонує він в 1914. р.:

1. Скликати Український Кооперативний Конґрес;
2. Видати: а) ювілейну книгу — монографію історичного розвою і стану союзних стоваришень і споріднених інших екон.-господ. і фінансових товариств і інституцій, б) менших розмірів інформаційну книжку про нашу екон. організацію в німецькій мові, в) популярну історію кооперації для народу;
3. Заснувати Кооперативний Музей;
4. Заснувати стипендійний фонд для кооп. образування і кооперативних студій;
5. Заснувати фонд на будову у Львові дому: „Союз Українських Кооператив";
6. Рішити оснувати укр. кооперативну школу у Львові і утворити фонд на цю ціль;
7. Прикрасити салю засідань Союза Рев. портретами піонірів укр. кооперації в Галичині і на Вел. Україні: В. Нагірного, Т. Кормоша, Я. Кулачковського, К. Левицького, К. Паньківського, Евгена Олесницького, Василя Доманицького, Миколи Левитського й піонірів світового кооп. руху: Роберта Оуена, Райфайзена, Шульце-Деліча. Видати коротенькі біоґрафії тих осіб;
8. Причинитися матеріяльно до створення Академії Мистецтва;
9. Причинитися до збірки фондів для Т-ва „Просвіта";
10. Причинитися до збірки фондів для Наук. Т-ва ім. Шевченка.

Оце були ідейні заміри А. Жука — кооператора і громадянина. Нині він їх відновлює в „Т-ві Укр. Кооператорів"; деякі з них уже зреалізовані, або на дорозі до зреалізування.

---

[31]) Кооп. Республ. 1935.
[32]) Кооп. Республ. 1933.
[33]) Кооп. »Молочарство«, 1937. р.
[34]) Львів, 1934.
[35]) Львів, 1934.
[36]) Львів, 1933.
[37]) В Рукописному Відділі Бібл. Н. Т. Ш.

Сподіємося, що від нас наймилішим буде йому бажання, щоб усі його давні й нинішні заміри для добра українського кооперативного руху й укр. нації скоро, ще за життя його, були зреалізовані.

2. січня 1938.

І. Витанович.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Кметі в „Підкарпатській Руси"

За студій сучасного соціяльно-господарського життя „П. Руси" між іншими, цінними спостереженнями літом 1936 р. мені довелося приглянутися своєманітному соціяльно-господарському типові працьовників, що у місцевих Русинів називаються „кметами" (а у мадярської людности — „лонкошами"). Сучасне кметство, як масове явище, льокалізоване в „хотарах" колишніх коронних міст Вишкова і Тячева, хоч в поодиноких випадках воно трапляється й у середньо-гірській смузі, принаймні межи басейнами Тересви і Ріки (більш-меньш межи Пересницею і Березним). В згаданих двох колишніх коронних містах ще з доби середнєвіччя, поруч з долинними притисянськими землями, були на схилах прилягаючих гір поважні площі головно букових лісів. В XIX столітті район Тячева і Вишкова вже садівничий, ліпший під оглядом плекання овочевих дерев на цілім Підкарпатті. В звязку з тим виявилося заінтересування до заміни площ букових малоцінних лісів високоцінними садовими деревами. Як те завдання розвязано?

Власник такої площі, найчастіш мадяр-міщанин Тячева чи Вишкова, кличе з гір русинську шлюбну пару чи русинську пару вільного співжиття й осаджує її на участкові, яко кметів. У вишківським „хотарі" я зустрівав багато прийшлих Русинів-кметів з Верховини (зокрема з району Колочави), а крім тих з Квасів, Драгова, Бедевлі, Широкого Лугу, Біловара тощо. Власник площі має на місці чи ставить примітивну хижу і хлів, які передає в уживання кметьові, також передає в уживання кметьові (на молоко) свою корову та право „виїртовану" (вичищену) з під лісу площу культивувати на свої потреби — під ріпу (картоплю), кукурудзу, збіжжя, городину тощо. От і все, що дається кметю. За те кметь приймає на себе обовязок вичищати участок (звичайно від 3—10 їтр) від бука і „сокотити" (охороняти) овочеві дерева (яблуні), які власник зараз же вслід за розчисткою садить на прийнятій для овочевих живців віддалі. Права і обовязки сторін не оформлюються ніякою писаною умовою. Все те обговорюється на словах. Власник може кметя видалити коли вгодно, тільки даючи йому зібрати врожай. Але в кожнім разі кметь має відійти геть по закінченні розчистки, що стається за словесною

умовою приблизно на 5—8-м році по оселенню кметя, тобто коли корони засаджених дерев почали вже змикатися і бувша букова хаща обернулася в сад. Відходячий кметь не дістає при тім жадної окремої нагороди. Віддавши на обернення в високо інтензивний стан чужого участку кращі роки свого життя, працююча пара має з малими дітьми піти геть. Куди? Знов шукати кметство у іншого міщанина. При тім, в звязку з надвишкою робочих рук в краю — чим обумовлено й саме кметство — умови нового осідання на кметства стають де далі тяжчими, і перш усього завдяки скороченню терміну виужиткування зробленої розчистки. В поодиноких випадках практиковане кметство у русинських ґазд по узгірях межи Тересвою і Рікою має досі навіть дожиттєвий характер; у Вишкові й Тячеві в мадярських ґаздівствах термін звужується нині до 5, а навіть 4 років.

До перевороту в „хотарі" Вишкова було разом тільки коло трьох кметів, по перевороті тут кметство розширилося, і нині на землях міщан Вишкова є до 350 кметських родин; в сусідніх Тячевських Лазах кметів нараховується більше 400 (точної статистики немає). Отже кметство, як масовий факт, є явищем попереворотовим, обумовленим роками кризи і безробіття, закриттям еміґрації до Америки і державних границь для зарібництва в долішніх околицях Угорщини, як також і порівнюючи незначними вислідами в краю аґрарної реформи. Кметі — це відродження т. зв. „желярів" кріпацької доби, це соціяльно-господарський інститут, що в дечому нагадує депутатників напр. чеських історичних земель, і підсусідів в Україні, напр. XVIII століття. Ті, хто любить вперто повтаряти нарікання про „лінивість" Русинів, малиб приглянутися праці кметя, що в умовах суворого визиску виявляє дивовижну працьовитість, меліорує чужу нерухомість, нічого не здобуваючи для своєї будучности. Це власне шлях, яким історично йшло „ірґування" від пралісів нинішньої безлісної площі краю. Кметство є й актуальною проблємою теперішньої соціяльної політики. **О. Мицюк.**

ПРОБЛЄМИ КООП. ОРҐАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ

Актуальні справи нашої кредитової кооперації

1. За мала активність в орґанізації ощадностей.

Орґанізація кредиту й плачення завжди була, є, — і доки існує грошове господарство — то і буде завданням кредитової кооперації всіх народів. Орґанізація кредиту — значить в першу чергу орґанізацію капіталів, що їх потрібно для активної кредитової діяльности і тому ціле завдання кредитової кооперації в области кредиту є з одної сторони позбирати грошові капі-

тали там, де вони є і де їх тимчасом непотрібно, та передати ці капітали туди, до їх нема, а де їх в господарському життю доконче потрібно. Господарююча й працююча суспільність має завжди дві категорії людей: одну, що запрацьованих і заощаджених грошей у власному господарстві не може або не хоче використати і другу, що їй в господарській, виробницький і торговельній чинности власних, грошових капіталів завжди за мало і тому доконче потребує капіталів чужих. Завданням орґанізатора кредиту є — спонукати таким чи іншим способом працьовиту і ощаджуючу, але на загал не підприємчиву частину суспільности, щоби за певною відсотковою винагородою передала свої заощаджені капітали йому в завідування і користування, а з другого боку подбати, щоби зібрані капітали найшли корисне й безпечне уміщення в господарській діяльности людей активних та підприємчивих. З цього виходить, що орґанізація капіталів це на ділі орґанізація ощадностей. Ця засада має своє застосування передусім в кредитовій кооперації, отже в тому кредитовому апараті, що ставить собі метою орґанізувати кредит для бідніших громадянських ґруп, які не мають доступу до великих джерел капіталу, але в менших розмірах потребують його в своєму економічному діянні, щоби здобути чи втримати свою господарську незалежність, або усправнити, поліпшити чи поширити свій варстат праці.

Кредитова кооперація не повстає зразу з достаточними власними капіталами, щоб можна було обійтися без капіталів чужих, бо членські уділи і запасні фонди наростають тільки з літами, в міру того, як поширюється кредитова діяльністть кооперації, а це буває тільки тоді, коли до неї напливають чужі гроші у формі вкладів і то постійно та у відповідних сумах. З того висновок, що кредитова кооперація розгортає та поширює свою кредитову діяльність тільки відповідно до того, як вона уміє занятися орґанізацією ощадностей, що у формі вкладок приходять в її завідування і користування. Отже в проблємі орґанізації кредиту, між двома протилежними чинностями — збирання вкладів і уділювання кредиту — хоч обі однаково важні, всежтаки перше місце займає чинність збирання вкладів. Хто вміє збирати і назбирати подостатком вкладів, той має змогу направду орґанізувати кредит і тому лиш його можна назвати орґанізатором кредиту. Хтож цього зробити не вміє, той не має кваліфікацій на провідника кридитової установи і тому цього місця займати не повинен. Це мусять від нас почути передусім провідники тих наших кредитових кооператив, що їх сума вкладів є аж надто мала, щоби на ній можна було оперти відповідно широку позичкову діяльність. Маємо надто багато кредитових кооператив, що назбирали такі суми вкладів, які не стоять у ніякому відношенні до кредитових потреб нашої кредитової кооперації і навіть до реальних можливостей нашого народу, серед якого наша кооперація працює. Просто не находимо слів, щоби доказати і переконати провідників кредитових кооператив, що вся проблєма

розвитку, росту й сили кредитової кооперації лежить в орґанізації вкладів. Що наша кредитова кооперація слаба, то це лиш тому, що не маємо добрих орґанізаторів ощадностевої справи, що в проводах багатьох наших кредитових кооператив є люди неактивні і без ініціятиви, які не вміють дати собі ради з ділом, що до нього взялися.

Ось якими сумами вкладів диспонує наша кредитова кооперація:

Наперед українські райфайзенки: подаємо стан з кінця 1936 р. на основі оголошених білянсів. Всіх райфайзенок, що мали білянсувати було тоді 469. З того 22 не білянсували імовірно через свою слабість і недіяльність, а решта 447 виказували ось такі суми вкладів:

5	не мали вкладів зовсім		24	мали від зол. 3.— до		5.000.—
16	мали від зол. 3.— до	100.—	10	„		6.000.—
80	„	500.—	13	„		7.000.—
78	„	1.000.—	—	„		8.000.—
99	„	2.000.—	11	„		9.000.—
47	„	3.000.—	1	„		10.000.—
31	„	4.000.—	32	„	понад	10.000.—

Ці суми зібраних вкладів доказують, що орґанізація нашого селянського кредиту є тільки в початковій стадії праці і вона ще не здатна до цього, щоби опанувати та кермувати кредитовими справами нашого села. Таке констатування болить нас безмірно, бо ми бажалиби бачити наш райфайзенівський рух у розцвіті не тільки його орґанізаційної і виховної, але також матеріяльної сили, що для наладнання, опанування і ведення фінансових справ нашого села може мати великанське значіння. Ці суми доказують далі, що грошові засоби нашої селянської людности не найшли собі ще дороги до селянського кредитового апарату, чи радше сам цей апарат не проробив ще дороги до себе і тому встиг зібрати покищо такі скромні суми селянських вкладок. Хочемо, щоби сільська райфайзенка була для місцевої людности установою частих відвідин, з грішми чи за грішми, і щоби вона була центральною касою для кожного сільського господарства. Врешті ті суми зібраних вкладів по райфайзенках показують, що у нас витворився тип райфайзенки з вкладковою сумою покищо не більшою як 3.000 зол. Називаємо типовими ці райфайзенки тому, що їх найбільше, бо аж 320 на всіх 447. Потреби селянського кооперативного кредиту вимагають, щоби типом нашої райфайзенки була кооператива, із сумою селянських вкладок понад 10.000 зол. З того видно, що витворений тип райфайзенки є рішучо за слабий, і тому не диво, що райфайзенки не мають змоги опановувати кредитових справ села та заспокоювати його здорові і оправдані кредитові потреби. Тут є причина, чому наші українбанки заповнені селянськими довжниками; бож ясно, що коли кредиту селянинові не може зорґанізувати місцева райфайзенка, то він мусить його шукати в Українбанку.

Звідси випливає категорична вимога орґанізувати селянські вклади в селянських райфайзенках, бо доки цього не зробимо, доти не будемо мати доброї селянської кредитової кооперації.

Порівнюючи, не краще виглядає справа орґанізації вкладів і в українбанках, бо і тут маємо не зовсім радісний вид. На всіх 113 українбанків (без Дністра) значна більшість із них мала на загал невистарчаючу суму вкладів:

7	Українбанків мали вкладок не більше як	1.000.—
3	"	2.000.—
8	"	3.000.—
4	"	4.000.—
6	"	5.000.—
15	"	10.000.—
21	"	20.000.—
12	"	30.000.—
6	"	40.000.—
8	"	50.000.—
5	"	60.000.—
4	"	70.000.—
3	"	80.000.—
2	"	90.000.—
1	"	100.000.—
1	"	200.000.—
1	"	300.000.—
1	"	500.000.—
1	понад	500.000.—
4	не білянсували.	

З цієї табелі видно, як бідно щодо вкладок виглядають наші українбанки. Адже є їх аж 90, що мають суму вкладів не більше, як 50.000 зол. В тім числі 90 є аж 28 таких, що не мають вкладів навіть вище як 5.000 зол. Типом українбанку, щодо суми зібраних вкладів є унас в містах кооператива, що не має більше як 30.000 зол. вкладів, бо є таких українбанків аж 76.

Коли кладемо великий натис на орґанізацію селянського кредиту, то слід зазначити, що не менше важна справа для нас це орґанізація кредиту в місті. Адже українбанки мають допомогти розвиткові нашого виробництва та торговлі в місті, підтримати та скріпити наше бідне ремесло, зокрема допомогти нашим міським людям не тільки втриматися при свому варстаті праці, але його розбудувати й піднести. Якже це може робити українбанк, що має пару тисяч золотих ощадностевих вкладів? І звідси виходить та сама категорична вимога: орґанізувати вклади в місті. Тільки, треба твердо памятати, що орґанізувати вклади в невеликому місці значить геть відкинути банкову засаду пасивного вичікування, аж вкладчик із власних спонук принесе вкладку, натомісць треба бути активним і самому вишукувати вкладки, та вмілими, гідними і тактовними заходами притягнути їх до українбанку. Відповідна поведінка доброго провідника українбанку зробить тут незвичайно багато, як на це маємо чимало доказів поміж тими українбанками, що їх вклади за минулий рік сильно зросли.

Як з одної сторони радіємо, що в багатьох українбанках вклади постійно ростуть, так з другої сторони дуже турбуємось тими українбанками, що не виказують майже жадного приросту вкладів і через те в свому розвитку закостеніли при дрібних осягах і при великих кредитових потребах в їх районах діяльности.

Отже перше завдання нашої кредитової кооперації — це організація вкладів, а при тім зберігання ділової таємниці про вкладчиків і суми їх вкладок, бо це одна з передумов успіху у вкладковій діяльности.

2. Кого кредитувати.

Друге завдання кредитової кооперації це — давати кредит. Але це завдання можна виконувати тільки тоді, коли є до цього потрібні грошові капітали. На цьому місці нас будуть займати кредитові справи передусім Українбанків, так, як вони виглядають тепер і як повинні виглядати в майбутньому. Вміти добре вести кредитові справи це найкраща прикмета, що її може мати провідник Українбанку. Бо добре ведення кредитових справ вимагає докладного їх знання, не малої інтеліґенції, великої обережности, значного досвіду, знання людей, і врешті твердої рішучости у всіх тих випадках, де не слід давати кредиту, або де даний кредит треба відповідними заходами стягати. Добрий провід Українбанку є тільки той, що вміє вести кредитову діяльність.

Як виглядає позичкова сила наших Українбанків?

4	із них не білянсували.	
13	мали суму позичок не вищу як	5.000.—
57	„	50.000.—
24	„	100.000.—
10	„	200.000.—
1	„	300.000.—
2	„	400.000.—
2	„	500.000.—

От і все, що ми зробили в орґанізації міського кредиту. Мабуть для кожного ясно, що значна перевага наших Українбанків має таку малу позичкову силу, що не може заспокоювати кредитових потреб своєї округи і тому грає тільки незначну ролю в орґанізації кредиту для міських господарських елєментів. Маємо аж 74 Українбанки, що їх сума позичок не перевищує 50.000 зол., отже витворився у нас тип Українбанку із дуже малою позичковою силою.

Коли зважимо, що Українбанки у значній перевазі — установи не молоді віком, а значить був достаточний час на витворення типу, то тимбільше невідрадний маємо прояв, що той тип Українбанку устабілізувався (чи стабілізується) на надто низькому матеріяльному рівні. Наші відносини, потреби і район діяльности Українбанків вимагають і навіть дозволяють, щоби у нас витворився тип Українбанку з позичковою силою від 200 до 300 тисяч

золотих. Гадаємо, що тільки такий Українбанк справді був би орґанізатором кредиту в своїм районі і на загал опановував би там кредитові відносини. Найбільше турбот завдають нам зовсім слабі Українбанки, бо вони дають найменше надії на розвиток. Є це такі Українбанки як Янів, Куликів, Сянік, Солотвина. Рудки, Сколє, Бориславб, Лопатин, Войнилів, Обертин, Підкамінь, Залісці і Золотий Потік.

Зате треба піднести, що маємо Українбанки, які потрохи, але постійно збільшують свою позичкову силу; одначе на загал, ще досить далеко до того, щоби більшість наших Українбанків наблизилася до бажаного стану 200 до 300 тисяч зол. суми позичок.

Із теперішньої позичкової сили наших Українбанків треба зробити висновок, що вони в більшости за слабо вивінувані в оборотові фонди, а тому не можуть грати в нашому господарстві такої ролі, яку грали би, коли би їх позичкова сила була значно більша. Добре вивінуваних Українбанків маємо тільки пять, а середняків десять, що в порівнанні з загальним числом Українбанків є незвичайно мало. Завданням проводу Українбанків мусить бути постійна розбудова позичкової діяльности на основі зібраних фондів бодай настільки, щоби позичкова сила пересічного Українбанку переступила бодай 100.000 золотих.

Обсервуючи вже від давна позичкові справи Українбанків, маємо зробити на цю тему ось такі завваження:

Кредитова політика наших Українбанків в минулому велась так, що переважна часть позичкового капіталу припадає на селянських довжників. Не маючи на загал застережень щодо якости селянського кредиту, що в наших відносинах є незвичайно важний, маємо поважне застереження щодо доцільности такої кредитової політики Українбанків, яка найбільше своєї кредитової сили звертає у бік селянських кредитових потреб. Така політика є односторонна, бо вяже долю Українбанку тільки з одною суспільною (чи господарською) ґрупою населення, тоді, коли та доля повинна спиратися на ріжних ґрупах. Підносимо цей заміт з мотивів господарської доцільности, яка наказує уживати фінансові сили на розбудову ріжних віток нашого господарства, отже вимагає, щоби анґажувати кредитові сили також у виробницьких чи торговельних областях наших міст. Підносимо його також з мотивів кредитової рівноваги самих Українбанків, які лекше і певніше втримуються у стані достаточної ліквідности, коли мають розділений кредит на ріжні виробницькі і господарські ґрупи. Не можемо допустити до того, щоби наші Українбанки ставали установами селянського кредиту з осідком в місті, бо ідемо до того, щоби переважну частину селянських кредитових потреб заспокоювали селянські Райфайзенки. Хочемо, щоби наші Українбанки були фінансовими центрами для своїх районів, де скупчувались би найбільші і найважніші кредитові потреби на-

шого господарства. Далі хочемо, щоби наші Українбанки ставали установами переважно міського кредиту, без огляду на те, що цей кредит вимагає більшої дбайливости, догляду, знання господарських відносин і більше розвинених форм, аніж кредит селянський.

Найприроднішою клієнтелею Українбанків мають бути ремісники, дрібні промисловці і купці, а далі і хлібороби, коли іде про більший кредит, що переходить сили місцевих Райфайзенок. Той загальний характер мусять собі наші Українбанки привернути і його далі зберігати, бо того вимагає ділова та господарська доцільність. Правда, що на декількох місцях українські купці виявляють тенденцію сепаруватися від Українбанків і шукати банкового звязку та заспокоєння кредитових потреб поза Українбанками. Але не вважаємо цієї тенденції природним проявом, бо місцевий Українбанк все-таки може мати під кожним оглядом найбільше можливостей обслужити купецьку клієнтелю. Це знають і самі купці, що майже всюди користуються кредитом Українбанків, отже не вважаємо можливим з боку самих купців, щоби вони відходили від Українбанків. Очевидно, що не можемо допустити, щоби купці поміж собою і поміж своїми прихильниками орґанізували вклади, які не були би вміщені в Українбанку, а мимо того хотіли би користати з кредиту в нього. Це не була би жадна співпраця з Українбанком, бо вона була би роздвоєна, а тому Українбанки мусіли би від неї відмовитися. Однак нам здається, що самі купці прекрасно розуміють користь із співпраці з місцевим добрим Українбанком і тому від нього не відійдуть, коли Українбанк зі свого боку подбає, щоби ділово й технічно та співпраця велась у догідних для купців формах.

Співпраця Українбанку з купцями, ремісниками і дрібними промисловцями мусить бути поставлена так, щоби всі їх готівкові суми доконче вміщувалися в Українбанку і щоби він був для них свого рода касою. Без того така співпраця не буде повна.

Зате не можуть Українбанки співпрацювати з сільським купецтвом, що своїм підприємством воює з сільською кооперацією. Також не може співпрацювати з тими колишніми кооперативними працівниками, що, наробивши кооперативам лиха та шкоди, позасновували собі в місті крамниці. Неґативного трактування таких елєментів вимагає сестерська солідарність з кооперацією закупочно-збутовою і споживчою, бо годі допустити, щоби шкідники в одному кооперативному виді находили підтримку в другому виді.

Починає тепер щораз частіше виринати справа кредитування кооперативних Союзів. В ці справи можуть вдаватися тільки сильні Українбанки, бо тільки вони зможуть давати Союзам в час та відповідно високі суми грошей. Іде тут про фінансування збутових операцій Союзів. Уважаємо, що більші кредити Союзам може давати тільки Центробанк, як установа

покликана фінансувати збут кооперативних Союзів в більших розмріах. Українбанки моглиби в межах восьми тисяч золотих за порозумінням з Центробанком служити союзам кредитом на дуже короткі реченці з тим, що з цього кредиту Союзи моглиби користати при кожній потребі. Очевидно, що формальне забезпечення кредиту мусіло би бути бездоганне, а сам рух кредиту міг би відбуватись тільки на біжучому рахунку. Зате не вважаємо доцільним давати закупочно-збутовій кооперації кредити не на збутові цілі, зокрема не слід давати кредитів сільським закупочним кооперативам на звичайні торговельні операції. Райфайзенкам також не слід давати кредиту, бо вони мають занятися орґанізацією ощадностей на селі і назбирати їх настільки, щоби частину могли перелити до Українбанків, а ті далі до Центробанку. Напрям переливання капіталів у нашій кооперації іде з широкої низової підстави до гори, а не навпаки, з гори в низ, бо ми здані на власні сили і кредитовий поділ можемо робити тільки з того, що в широких низах назбираємо. Розуміється, що часова (хвилева) поміч райфайзенці, коли вона переходово в потребі, може бути дуже доцільна й конечна, як і взагалі **взаїмна поміч в конечній потребі в кредитовій кооперації мусить увійти в добрий звичай**, щоб витворювалась певність, що жадна кооператива не буде позбавлена помочі у тяжкому випадку потреби. При розгляді цієї справи виринає проблєма помочі тим Українбанкам, що опинилися у скрутному положенні, бо мають заморожені позички, хоч під оглядом маєткової статики вони представляються добре. Гадаємо, що спільними зусиллями таку поміч декотрим слабшим Українбанкам треба доконче зорґанізувати, бо ризика тут для нікого не буде, а взаїмна підтримка врятує кредитовий престіж заморожених Українбанків, і зміцнить в кредитовій кооперації почуття єдности й солідарности.

І. Ольховий.

СЕРЕД КНИГ

НА НОВІ РЕЙКИ.

Під кінець минулого року побачила світ нова книжка знаного в кругах польських економістів п. Фелікса Млинарського п. з. »Економічний пропорціоналізм. Проблема нового напрямку*). — В передмові до своєї праці висловлює автор такі думки: »Заломання економічного лібералізму потягнуло за собою перевагу соціялізму, котрого суттєвий зміст, поминаючи льокальні рожниці, виступає під формою більше, будь менше радикального етатизму. Водночас запанувала мода накликування до нового суспільного ладу. Де лежить питомий тягар питання, о тім не говориться. Тому крайна пора протиставитися всемогучости фраз та рівночасно витягнути консеквенції з невдачних експериментів етатизму, не ограничуючися виключно до реєстрації браків сучасного капіталізму«.

Цитуємо ті слова тому, бо вони,

*) Feliks Młynarski: Proporcjonalizm ekonomiczny. Zagadnienie nowego kierunku. Warszawa, „Bibljoteka Polska", 1937. str. 187.

на нашу думку, були головними передпосилками, які автора змусили до написання того рода праці.

З огляду на пропаґандивний характер подібних публікацій, та блаженне „pium desiderium" автора спрямувати економічну політику держави на нові рейки розвитку, ми в сьогоднішній статті, не відступаючи ані на крок від способу інтерпретації поодиноких тез шановного автора, постараємося дати відповідь на основне питання вище названої праці: »Що треба розуміти під поняттям економічного пропорціоналізму, та як його практично здійснити в господарському співжитті нації?!«

На початку своїх міркувань пан Млинарскі виходить з теоретичного заложення, що, говорячи про стабілізацію позему цін, треба змагати до того, щоби цей останній був пружиною оживлення і скріплення господарських сил краю. Експансія тих сил є можлива тоді, коли економічним процесам буде товаришити ідея рентовности. Іншими словами мусить мати місце така реляція, що ціни, одержані на ринку за товар, повинні бути вищі від цін, вже заплачених або закредитованих.

Ідучи шляхом того розумування, автор пересуває центральну точку проблеми на відтинок річевої пропорції поодиноких цін. Аджеж в захитанні пропорціоналізму цін рільничих до промислових в першій мірі знаходили своє джерело господарські кризи XIX. сторіччя.

Під поняттям ціни розуміємо замінну вартість дібр і услуг, відзеркалену в грошевих одиницях. В примітивнім, безгрошевім господарстві відбувається очевидно натуральний обмін, де подача одного добра є безпосередньо попитом на інше добро. Зміна наступає, коли в обороті зявляється гріш. Тоді подача є дальше безпосередньою подачею дібр і услуг, але не є вже одночасним, безпосереднім попитом на інші добра і услуги. Підставою остається замінна вартість, як висліл гри подачі і попиту.

Реасумуючи вище сказане, доходить автор до ось якого заключення: продукція дібр і услуг повинна розвиватися рівномірно, бо тільки тоді замінна вартість може устабілізуватися. Питомий тягар, без ріжниці на рівень господарської цивілізації і форму суспільного ладу, спирається на пропорціоналізмі продукції.

Вдержання того роду пропорціоналізму причиниться до устійнення цін і замінної вартости. Якщо вдалось би запевнити і закріпити пропорціоналізм продукції, то можнаб тоді затіснити грошевий обіг до мінімум, а цілість вимінного процесу оперти на clearing u взаїмних претенсій, за посередництвом одного банку.

Автор на початку зазначив, що успішний розвиток творчих господарських сил мусить спочивати на базі поплатности будьяких економічних процесів, що в перекладі на мову дня звучить: ринкові ціни повинні бути вищі від коштів витворення даного добра.

Згадані ціни можуть бути плачені з надвишки суспільного доходу, випрацьованої річно суспільством. Очевидно, що важною є справа пропорціонального розподілу тої надвишки.

Америка під кінець жовтня 1929 року могла похвалитися стабілізацією позему цін і скорим прибутком суспільного доходу. На жаль, розподіл надвишки відбувався неправильно. Такий стан викликав звишкову тенденцію на біржі акцій. Почалася боротьба з дестабілізацією цін на акції і облігації, в якій банкові інституції мусіли скористати з дефляційних середників помимо стійности поземи товарових цін. Скінчилося тим, чим звичайно в таких випадках кінчиться, — захитанням рівноваги. А сьогодні не є вже таємницею, що протиприродний розподіл надвишки суспільного доходу, при рівночасній стабілізації поземи цін, був головною причиною кризи в батьківщині Вашінґтона.

З черги п. Млинарскі, ствердивши неможливість реалізації пропорціоналізму при помочі стабілізації купної сили золота, довше задержується над справою стабілізації купної сили гроша. Дивлячися з історичної перспективи на еволюційні фази, через які мусів перейти гріш заки стався одиноким, законом унормованим платним серед-

ником за посередництвом котрого громадянин міг звільнитися від зобовязання, — автор видвигає думку, що, платячи податки, ми немов би міняємо гроші за публичні услуги.

Тому повинна бути якась реляція між сумою вплачуваних до публичних кас податків, а емісією банкнотів, відірваною від золота. Тільки життя і досвід може вказати найбільше пригожу реляцію.

Справа стабілізації купної сили гроша вимагає в першій мірі еластичної емісії банкнотів, відірваної від золота. Центральний банк, котрий задумує провадити стабілізаційну політику, мусить зрезиґнувати зі статутових вимог щодо мінімальної резерви в золоті або девізах, а свою акцію оперти о засаду континґенту, вільного від запасу золота і девіз. Висота згаданого континґенту має бути усталювана щорічно відповідно до змін, які зайшли в ділянці фіскальних впливів держави і самоврядних орґанізацій.

Як бачимо, аналіза питання стабілізації купної сили гроша зміряє до реформи емісійного банку, яка повинна відбуватися під гаслом, сталої пропорції висоти фіскальних впливів до висоти континґенту емісії, відірваної від золота.

»Теоретична можливість — каже автор — не є однак рівнозначна з здійсненням в практиці. Маніпуляція емісією гроша в напрямі устійнення поземy цін вимагає ґрунтовного пізнання ринку, пригожих умовин для міжнародної співпраці.

Вистарчить взяти під увагу слідуючий факт. Згідно з дотеперішними міркуваннями, розмір емісії банкнотів має бути устійнений пропорціонально до висоти податкових впливів. Щоби оминути дефляції о податкування, треба буде піднести податки — себто дефляцію побо рювати дальшою дефляцією. Тому, якщо стабілізаційна політика має принести бажані наслідки, треба перевести в життя також відповідні монетарні зарядження.

Насамперед слід подбати про гармонію між бюджетовою політикою публичних тіл і емісійною політикою центральних монетарних властей. З правила в часі господарського добробуту публичні орґанізації збільшують видатки, не побільшуючи одначе податків. Противно діється в добі загальної депресії на господарськім відтинку. В наслідок такого стану прибуток суспільного доходу щораз то більше звужується, безперервність розвитку творчих господарських сил уривається; а вони є, як відомо незаступимим середником для успішного переведення стабілізаційної політики.

Як бачимо, стабілізаційна політика не годиться з традиційною, анахронічною засадою бюджетової політики. П. Млинарскі проєктує ось які засади, на яких має спиратися нова бюджетова політика держави: а) висота податкових ставок повинна змінятися в прямім відношенні до змін поземy цін товарів; б) висота публичних видатків повинна змінятися у відворотнім відношенні до змін в поземі товарових цін — Не йде тут про якусь математичну докладність, лише про вдержання сталих пропорцій між цінами товарів і цінами, плаченими за публичні услуги. Є це концепція знаного наразі лише в теорії бюджетової політики т. зв. »динамічного бюджету«. **Подав Е. Капшій.**

Grzegorz Turowski: „WARUNKI I DROGI ROZWOJU GOSPODARCZEGO WSI POLSKIEJ". Warszawa, „Gospodarka Narodowg", (1937), 8⁰, стр. 136. — Рільнича продукція в Польщі є на низькому поземі. Недостача ринків збуту відбивається некорсино на його розвитку. Однак в міру упромисловлення краю буде зростати запотребования на закордонні промислові вироби, а це знову вплине корисно на вивіз рільних продуктів. Урбанізація може також відбитися корисно на рільничій продукції, бо збільшиться внутрішня консумція, але найвище на 30%. Крім того сама структура дрібних рільних господарств впливає некорисно на його розвиток. Шахівниця піль, меліораційні занедбання, неупорядкования правного стану, служебности, карлуваті господарства, подільність ґрунтів — це справи, які вимагають упорядкования. Перелюднення села також обтяжує значно дрібні господарства. Цего не має

велика земельна власність, яка ще користає з деяких привілеїв, як: відписування податків, легше здобуття довгоречинцевих кредитів. Однак дрібні господарства виказують значно більший розвиток як фільварки.

Рільнича продукція є одностороння. Вона є збіжево-бараболяна. Тоту треба перебудувати її в напрямі збільшення управи технічно-промислових ростин навіть коштом управи збіжжя та розвинення годівельної господарки, що сполучене знову з розвитком лук і пасовиськ. Перед годівельною господаркою є певні перспективи розвитку, за те гірше представляється справа зі збіжжам тому, що на світових ринках є сильна конкуренція країв, де кошти продукції збіжжа є значно нищі, а крім того і краща якість збіжжа головно пшениці. Один тільки броварняний ячмінь може мати кращі перспективи. В годівельній продукції чинник праці відграє поважну ролю в продукційних коштах, а тому, що в Польщі є надмір робітника і дешева праця, може вона успішно конкурувати з заморськими краями. Рівнож і на внутрішньому ринку є всі дані для розвитку годівельної продукції. Польща, як всі краї о низькій життєвій стопі, є консументом переважно ростинних артикулів. Споживання збіжжа буде зростати пропорціонально в міру приросту населення. За те споживання звіринних артикулів буде зростати не тільки в міру приросту населення, але й зросту життєвої стопи. В звязку з перебудовою рільної продукції треба перебудувати й аґрарний устрій, причому за засадничий гин треба приняти селянське господарство около 5 га. Однак рівночасно треба зорганізувати збут і перерібку рільничих продуктів, при чому найкраще для цего надається кооперативна форма. Для кращого наладнання цього апарату треба заосмотрити його в інвестиційний кредит. Щоби запевнити можність ґзистенції надмірові сільського населення, треба запевнити йому працю поза рільничими заняттями, а саме в ділянці халупництва і домашнього промислу. Рівночасно належало би звернути увагу на піднесення загальної і фахової освіти.

Такий зміст названої вгорі праці.

Подав Іван Гурик.

„INFORMATOR SPÓŁDZIELCZY". Warszawa, Spółdz. Instytut Naucowy, 1937. 8⁰, стр. XII +143. — Перед нами нове видання польського „Кооперативного Інформатора«. Вперше такий самий »Інформатор« появився в 1932 році, — тобто перед 5. роками. За той час зайшли в життю кооперації в Польщі поважні зміни: в числових даних, що відносяться до її стану і розвитку так само, як і що до орґанізаційних форм. Нове видання »Інформатора« є відзеркаленням усіх тих змін, потрактованих на ширшому тлі господарських перемін, тереном яких була Польща у тих же роках.

Книжка має завданням стати в першу чергу інформаційним підручником в руках кооператорів про цілість кооперації в Польщі з узглядненням найважніших даних про міжнародний кооперативний рух. Вона подумана не лише як статистичний збірник, але як ширше закроєний довідник, що обіймає теж такі прояви життя кооперації в Польщі, які не дасться статистично уняти. З »Кооперативного Інформатотра« в такім обсязі можуть широко й з успіхом користати не тільки кооператори й кооперативні працівники, але також особи, студіюючі кооперацію, та всі що нею в тій чи іншій мірі інтересуються.

»Інформатор« складається з двох частин. Перша несе титул: »Кооперація в Польщі« і складається з 7-х розділів які інформують: про найновіше, нині обовязуюче кооперативне право, про важніші події з кооп. життя в Польщі за час від 1932 року до 1. VII. 1937 р.; а далі — подають статистику кооп. руху, його орґанізаційний стан, інформують про кооперативне шкільництво та освіту; два останні розділи цієї частини, вводять новість у це видання, яка збільшує його вартість; вони дають бібліоґрафію кооперативної літератури за 1932—1936 роки та виказ кооперативної преси, що виходить у Польщі. — »Інформатор« узгляднює в цій частині й

наш кооперативний рух та нашу кооп. видавничу продукцію.

Друга частина має три розділи: 1. Міжнародні кооперативні інституції, 2. Міжнародні періодичні видання і 3. Міжнародня кооперативна статистика — загальні, сумаричні дані. **Вт. Л.**

Левицький, Роман. — Відсоткові табелі. Львів, РСУК, 1938. 8⁰. ст. 58. Ціна 2 зл. Серію практичних підручників, що їх видав РСУК, доповнено новою книжкою, якої заголовок ми вище навели. Потреба українського підручника того роду аж надто відчувалася, бо численніші що раз українські промислові, торговельні, а головно фінансові підприємства, та всі, що »мають діло з відсотками« приневолені були досі уживати польських підручників, що під оглядом простоти і досконалости далеко уступають нашим українським »Відсотковим табелям«. В цю книжку дійсно, вложив автор багато праці й помисловости. Вистарчить для прикладу сказати, що на одн'м фоліо (2 стор.), при помочі долученої до книжки угольниці можна дуже легко знайти, при даній стопі і за даний час, відсоток від кожної квоти — в межах 1 аж до 90.000 Крім цього є в табелях ще ряд технічних удогіднень, важних зокрема при докладніших обчисленнях, практикованих у банкових операціях. З дуже видатною економією на часі помагають табелі теж при обчисленню відсотків у двох річних відношеннях — а саме, коли числимо рік на 360 і на 365 днів.

Подане на вступі до табель поучення ясно, докладно і точно впроваджує навіть новика у техніку обчислювання відсотків за підручником, прикладово пояснюючи при тім типові випадки. Зокрема практичне значіння матиме наведена в поученню табеля швидкого і простого обчислення кількости днів між двома ріжними датами в році, як одної з підстав до обчислення відсотків.

Всі ці практичні удогіднення й додатні сторінки »Відсоткових табель« промовляють за тим, що ця книжка вскорі витисне з наших установ уживані там дотепер чужі підручники, на що вона вповні заслуговує. **Л.**

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

Нова плянова господарка в Польщі. Міністерство Промислу й Торговлі у Варшаві опрацювало новий проєкт поділу імпортованих товщів (головно ходить про товщі, потрібні для виробу мила). В тій ділянці обовязувала дотепер норма, що великі фабрики мила, обєднані в Союзі миловарського промислу, спроваджували сирівець після континґенту, призначеного ім Союзом в порозумінню з міністерством; менші фабрики діставали сирівець від торгівців-імпортерів, які діставали свій імпортовий континґент Тих менших фірм було біля 300.

Новий проєкт господарки товщевим імпортом постановляє, що право імпорту товщів матимуть виключно тільки фабрики; торгівці не діставатимуть континґентів, хіба що матимуть на імпорт виразні замовлення від фабрик, отже ви ступатимуть в ролі їх заступників.

Міністерство, виступаючи з таким проєктом, мотивує його тим, що посередництво торгівлі при імпорті товщів здорожує ціну тих сирівців, а тим самим і ціну мила. Одначе купецькі круги підносять проти того заміт, що не кожна фабрика, яка купує малими кількостями, зможе самостійно замовляти товщ, особливо при складній маніпуляції з дозволами на привіз. Подають, що зарібок імпортерів з посередництва невеликий, всього пару відсотків, бо решту зїдають манка, ризика та довозові маніпуляції й оплати.

»Не буде підвишки цін«. В пресі йдуть чутки про намірені звишки цін ріжних промислових виробів, особливо скартелізованих. З уря-

дових кругів появилися заперечення. Звишка цін скартелізованих виробів моглаби наступити за згодою на це влади; тимчасом міністерство торгівлі й промислу є противне всякій підвищці, противно, налягає на знижку.

Інвестиційний плян на 1938/39. рік. На 1938/39. рік передбачено в державному бюджеті Польщі такі кредити на інвестиційні роботи:

	(в міл. зл.):	
електрифікація	12	(1937 — 12)
ґазові проводи	4	(„ — 10)
будови пристаней	4,3	(„ — 5)
водні будови	18	(„ — 17)
меліорації	3	(„ — 2)
будови на селі	5	(„ — 4,5)
будови в містах	17,7	(„ — 14,2)
буд. на залізницях	60	(„ — 51)
пошта і телеґраф	10	(„ — 7,8)

Разом 137 міліонів (1937 — 121,5 міл.). Разом з надзвичайними будовами в Центр. Окрузі Промислу передбачується видати на інвестиційні роботи 1000 міліонів злотих в бюджетовому році 1938/39. Вся сума, поверх тої, що передбачена бюджетом, буде змобілізована доросою кредитів (найбільше з установ соціяльних обезпечень).

Хліборобський перепис в 1938. році. Міністерство хліборобства і аґрарних реформ Польщі при співучасти Головного Статистичного Уряду підготовляє рільничий перепис, що має відбутися ще цього року. Вже визначено комісію для тої акції.

Ще одна цукроварня. Для того, щоби Центральна Округа Промислу (ЦОП) була під кожним оглядом самовистарчальна, уряд рішив побудувати в тому районі цукрівню. Для неї вже передбачено приділ цукрового буряка на 1938. рік. Цукрівня має почати працю вже в осени 1938. р. Очевидно, що оснування нової цукроварні вплине на зменшення континґенту виробництва існуючих цукроварень, а посередно збільшить кошти виробництва.

Остаточний розподіл континґентів виробу цукру в межах окремих воєвідств переведуть окремі комісії, які назначить міністер хліборобства. Як бачимо, в цукровництві все йде »пляново« згори — і тому цукор не думає далі дешевіти, хоч всі признають, що мігби бути значно дешевший.

Друга беконярня на Волині. В Ковлі мають почати будову нової державної беконярні для Волині. Кошти будови мають винести 600 тисяч зл. Будову мається почати весною ц. р.

Котонізація льну. Як відомо, в Польщі так само, як в Німеччині йдуть зусилля в тім напрямі, щоби удосконалювати котонізацію льну (котонізація — наподібнення льну до бавовни, себто змягчення волокна і його дроблення, щоби нитка могла бути тонша). Під цю пору тими працями займається пять котонізаційних заведень: у Львові, Лодзі, Ломжі, Зґежу та Озоркові. Виробничі методи мали поступити значно вперед, що вплине на збільшення спотреби краєвого прядива і зменшення довозу бавовни.

Зі совітських куріозів. Московська »Індустрія« повідомляє: На московській машиновій фабриці »Красний Пролетарій«, токар Зарев установив дня 10. грудня 1937. р. наступний »стахановський« рекорд: за 7 годин денної праці він досягнув 5793% своєї денної норми і заробив за цей день 500 рублів. Значить Зарев зробив цього 58 раз більше, як була денна норма.

Припустивши, що це не »качка«, а факт, приходиться припустити, що

а) або у тій фабриці не вміли установити денної норми праці токаря, коли людина могла за 1 день виконати 58 разів більше,

б) або спритний Зарев щось пошахрував (прим. мав роботу зроблену з попередніх днів), або перед тим — лінюх-нероба.

Бо зробити за день 58 разів стільки, скільки передбачено для нормальної людини — цього не доказавби навіть сам Сталін!

Що подумати про режім, який аж такими магічними штуками публичної буйди хоче закріпити себе в прилюдній опінії? Очевидно — він мабуть чує, що роки його почислені!

у факті, признанім наукою, і була би проявом солідарности, виведеної до найвищої сили*).

*
**

Я сказав на початку, що доктрина солідарности, дійшовши великого блеску почала бліднути, ба навіть виглядало, що зовсім заникає; аж скріпила її війна. Чому? Це легко зрозуміти. Бо й справді, як багато картин солідарности принесла війна!

Насамперед спосіб як вона розпочалася. Як мій син ішов на війну, я сказав йому: „це болюче думати, що ти йдеш на смерть, бо вбили якогось австрійського архикнязя". І він не вернув, як і не вернуло вісім міліонів інших, що заплатили своєю кровю цю жахливу солідарність. Солідарність від самого початку: Росії супроти Сербії; Німеччини супроти Австрії; відтак тих 18 держав, що одна по одній увійшли в круговорот війни, бо вони мали, справедливо, чи ні, почуття солідарности своїх інтересів, в одному чи другому таборі. Ніколи не бачила історія такої трагічної і широкої маніфестації солідарности, як ця солідарність великої війни, у її початках і в дальшому розвитку.

Наприклад погляньте на взаємну блькаду, що була одним з найбільших воєнних чинників по обох воюючих сторонах. Що таке блькада? Її одинока ціль — перетяти солідарність між краєм, якого хочеться зневолити до капітуляції, і рештою світу. Вистарчить, війна це доказала, прорвати цю солідарність, щоби привести якийсь край до голоду.

Німеччина, Австрія, а пізніше, по большевицькій революції, Росія терпіли страшну нужду внаслідок блькади союзницьких фльот. Блькада знищила стільки людей, дітей і старців, що і гармати.

А у суто-військових операціях, чи-ж треба пригадувати, як спільна небезпека зневолила війська Антанти признати одного вождом, щоб установити ще тіснішу солідарність між воюючими арміями?

Стільки про міжнародню солідарність. А національна солідарність? — вона теж ніколи не була так виразно потверджена, як законом Франції з дня 22. жовтня 1915. Що казав цей закон?

„Республика проголошує рівність всіх Французів і солідарність всіх націй у тягарах війни. Шкоди, спричинені війною у Франції в рухомих і нерухомих добрах, отвирають право на повне відшкодування".

Ось вам потверджена солідарність всіх Французів.

Нема сумніву, що в усіх національних катастрофах, коли домагалися кредитів від парляменту, чи відкликалися до публичних збірок, — ніколи не пропускали пригадки про національну солідарність.

---

*) Професор Секретан з Льозанни, каже: »релігійна тайна спасення в Ісусі Христі, імпутація віруючому заслуг Ісуса Христа, є тільки формою фізичної тайни, вимовним висказом одности людського роду, здійсненої органічними взаєминами осібняків (Цивілізація і віра, стор. 442).

Вже в попередних війнах, а саме у 1870. р. було сказано, що пошкодовані будуть відшкодовані і був поставлений принцип національного довгу супроти пошкодованих війною; але нічого не виконано, і взагалі не було й бесіди про повне відшкодування. Інша річ, що ніхто не догадувався розміру того зобовязання, як ухваляли закон. Палата була б завагалася його ухвалити, якщо булаби знала, що ця національна солідарність винесе суму 90-ти міліярдів.

Монетарна інфляція є теж знаменитим прикладом економічної солідарности, бо всі члени нації є одночасно діткнені зменшенням вартости гроша, але не в однаковому сенсі, бо продавці і довжники збогачуються, зате по другій стороні бачимо руїну покупців, вірителів і рентистів.

***

Але, тоді як війна надала солідарности траґічного вигляду, — ця солідарність розбилася зараз по війні.

В недавній статті п. де-Жувенель кликав в рішучім зазиві до авторів версайського договору і до дипльоматів взагалі: „Що ви зробили зі солідарністю Европи?".

Справді, солідарність, що мала пережити війну, зломано зовсім.

Поперше установленням нових митних кордонів. Кожна нова держава, створена війною, а є їх 9, вчислюючи й дві зведені до карликоватого виду: Австрію і Мадярщину — (було 20 держав перед війною, а є їх нині більше як 30) — вважає першою своєю журбою зазначити не тільки свою політичну незалежність, але й економічну, — що є запереченням самої ідеї солідарности, яка полягає у взаємній залежности — і окружує себе всякого роду барієрами. Нині є на 8.000 кільометрів більше митних кордонів в Европі, як було до війни.

Та є не тільки митні кордони; є ще й заборони вивозу товарів, що їх якийсь край не хоче дати свому сусідові, лиш собі задержати. Є заборона вивозу продукту, що досі мав повну свободу крилатої птиці — капіталу. Вивіз капіталів є заборонений ще від війни[3]). Очевидячки не можна спинити їх утечі, але капітал мусить ховатися, щоби перейти до другого краю. Подорожні мусять зносити смішні випитування на кордонах, скільки мають при собі грошей.

Міжнародні унії, що існували перед війною, наприклад монетарні, щезли. Ми мали латинську унію, що обєднувала пять держав. Вже її нема. Франк, наш франк мав давніше в Европі 10 чи 12 побратимів: італійську ліру, швайцарський франк, бельґійський франк, фінляндський франк, румунську лею, болгарську леву, еспанську пезету, і т. д. Нині — він нині самітний. Велика родина розійшлася, приймаючи ріжні вартости.

Була ще одна солідарність перед війною, у виді торговельних договорів, а саме з т. зв. клявзулею найбільш упривілеєної держави. Це була клявзуля, якою одна держава обіцювала дру-

[3]) У Франції знесено цю заборону законом з дня 25. травня 1928. р.

гій автоматично таке саме трактування, яке вона колинебудь пізніше призналаби іншій якійсь державі, так, що по якомусь часі повставала саморобна сітка звязків, що лучили, перехрещуючися, всі держави. Це також вже не існує. Не хочуть вже більше клявзулі „найбільшого упривілеєння".

Ми дожили теж найбільш несподіваної і найобридливішої заборони: свобідного руху осіб. Не можна переходити з одного краю в другий, без дозволу уряду. Уряд може відмовити візи — він це робить часто — і ви не можете виїхати.

В Італії, а саме від фашистівської революції, режім примусового замешкання, що був колись карним засобом, примінюється до всіх італійців (з винятком окремого дозволу). Цей гарний край перемінено у великанську вязницю. Уряд не хоче, щоб його сини ішли працювати в чужинецьких краях[4]).

Це саме у большевицькій Росії. Ба, навіть у Франції я бачив, як відмовляли паспортів французам, бо ціль їх подорожі не подобалася урядові, а їх погляди були підозрілі.

Навіть краї, що не практикують тої заборони, виявляють давніше небувале недовіря до чужинців. Прибуваєте на кордон до Швеції, вам подають формуляр з 20-ти запитами: Що хочете тут робити? Яка ваша ціль? Чи зобовязані ви контрактом? Як довго задумуєте зіставати?

Вже перед війною існувала заборона приїзду для жовтих у Злучених Державах і Австралії. Нині Злучені Держави поширили цю заборону на всіх тих, яких вони називають небажаними. Між тими небажаними є і французи. Дозвіл на вїзд дістає тільки мале число еміґрантів тієї нації; обчислення ведуться на основі числа зперед двацяти років.

Отож, скажете, що залишилося з тієї солідарности? Це прояв занепаду.

І саме тому совість Европи протестує проти упадку міжнародньої солідарности. І для того, щоби це висказати, президент Міжнародньої Економічної Конференції у промові, яку я вже навів, апелював до европейської солідарности.

Посли і дипльомати, що створили версайський договір, могли були тоді накинути Европі солідарність, бодай економічну. Це була одинока нагода. Вони її прогайнували. Нині намагаються її віднайти.

У Женеві ведуться з великим трудом переговори щодо подвійного роззброєння: військового і економічного. Щодо військового роззброєння, то представники Франції казали справедливо, що воно ніколи не настане, якщо перед тим не здійсниться справжня солідарність між державами, які дадуть собі взаємну запоруку безпеки. Щодо роззброєння, то воно теж не настане, як довго не буде встановлена солідарність між краями у формі митної унії.

---

[4]) Еміґрантам дозволяють виїхати, якщо зобовяжуться повернути за пять років, а як заручників затримують в краю їх жінки і діти.

Я казав перед хвилиною, що солідарність рознуздала війну. Я тепер кажу, що ця сама солідарність може здійснити єдність Европи. Нема ніякої противорічности у тих двох твердженнях. Солідарність сама собою не є чинником добра, чи зла. В Европі, відданій пристрастям і амбіціям, солідарність — це війна.

В Европі, краще усвідомленій досвідом, солідарність — це мир.

РОЗДІЛ II.

Історія і дефініція слова „солідарність".

Скажемо тепер точніше про історію, початки і дефініцію поняття „солідарність".

I. Історичний нарис солідаристичної літератури.

Вичислення дат і авторів книжок, яке я тепер примушений подати, напевно стомить вас, та воно необхідне для тих, що хотіли б ближче студіювати цю справу.

Тоді як факт солідарности запримітили і спостерегли вже у старині, як ми це вже вказували у попередній лєкції, то навпаки саме слово не є старе.

1804-го року редактори цивільного кодексу впровадили вперше слово „солідарність" у французьку мову.

Почувши це, ви мабуть будете дещо здивовані, бо ви не думаєте, щоб цивільний кодекс дуже збогатив французьку мову; проте він написаний дуже доброю мовою. Студенти прав не цінять тієї його прикмети, але славний публіцист Поль-Люі Куріє (Courier) сказав, що треба кожного ранку читати одну сторінку цивільного кодексу, щоби виробити собі ясний і точний стиль. Ви знайдете в кодексі, в уступі про зобовязання, у статтях 1197-1216 вичислення ріжних випадків солідарности між вірителями і між довжниками[1]).

Вправді редактори кодексу взяли це від римських законотворців, але ці останні не вживали ще слова, „солідарність"; вони казали, що всі є обовязані у цілому — in solidum: „вірителі можуть діяти in solidum, кожний за всіх; довжники є відповідальні in solidum, один за всіх".

---

[1]) Мушу зазначити, що це слово появилося тоді уперше, як іменник, бо у прикметниковій формі (»солідарний«), чи у прислівниковій (»солідарно«) вживали його вже давніше, хоч досить рідко. Словар Літрé подає на це кілька прикладів з писань авторів XVIII. ст. А навіть вже 1707. р. Буаґільбер (Boisguillbert) „Le factum de France" (уст. V) пише ось так: »Добро і зло, що навіщає одні звання, є солідарне супроти всіх інших звань, як і неміч одного орґану людського тіла поширюється вкоротці і на всі інші орґани«.

Так обявилася вже тоді солідарність у двох видах, у формі активній і пасивній: кожний користає з користи другого, і кожний є обовязаний платити довг другого.

Здається отже, що розвиток мови повинен бувби радше допровадити до слова „solidité“ і дійсно юристи старого режіму (передреволюційного) відтворили це римське слово у тій формі: „solidité“.

Одначе редактори цивільного кодексу воліли слово „solidarité“ — солідарність, яке і принялося.

Всетаки, цілих 35 років це слово залишалось тільки в правничій термінольогії, де спокійно спало.

Аж 1839 року витягнув це слово з тіни французький соціяліст П і є р Л є р у (Pierre Leroux), якого твори вже нині забуті, але який мав тоді велику повагу. Його ученицею була Жорж Сан (Georges Sand). Багато її романів віддають зовсім вірно ідеї Пієра Лєру, чого впрочім Жорж Сан не скривала.

Пієр Лєру в творі п. н. „Санарезький страйк" говорить ось так:

„Я перший вжив терміну солідарність, щоб впровадити його у фільософію, себто, як я думаю, у реліґію майбутности. Я бажав заступити милосердя христіянізму — солідарністю людей".

Пієр Лєру, не залишив великих слідів в історії соціялізму, але зате мав дивне щастя бути батьком двох слів, що діждалися незвичайного розповсюднення, бо ж він приписує собі теж заслугу, що перший ужив слова „соціялізм", як противенства до „індивідуалізму".

Батьківського права до слова „соціялізм" йому потрохи відмовляли; зате він є безсумнівним автором слова солідарність в цьому новому значінні, яке воно здобуло собі у соціяльному і фільософічному світі.

Лєру бачив ще за свого життя, як поширилося слово соціялізм, але не діждав він розповсюднення слова солідарність. Узагальнення цього слова прийшло аж пізніше, але Лєру мігби бути вповні гордий, що всі його наміри сповнилися. Слово солідарність не тільки увійшло у французьку мову, але витиснуло слово милосердя, яке Лєру бажав саме ним заступити. Його перемога повна, до тої міри, що нині, на публичному зібранні не можна вижити слова „милосердя", щоб не викликати протестаційного відруху слухачів. Та я ще поверну до того дивного двобою тих двох слів.

Одначе, хоч Лєру створив слово солідарність, то не створив доктрини солідарности; він бачив в ньому тільки зброю у війні з клєрикалізмом. На саму доктрину треба було ще трохи зачекати.

Невдовзі потім, між 1839 і 1842 рр. появилася книжка, одного з найбільших французьких, ба навіть світових фільософів, Августа Конта (Compte), основника того, що називають по-

зитивізмом у фільософії. В своїх „Фільософічних курсах", у чотирьох томах, він говорить часто-густо про солідарність.

З багатьох місць, які можна було б навести з його курсу, згадаємо дуже характеристичне місце з його „Міркувань над позитивним думанням" (Discours sue l' Esprit Positif):

„Нова фільософія виказує звязки між одиницею й загалом, у ріжноманітних формах, так, що мимохіть витворює інтимне почуття соціяльної солідарности, що поширюється на усі часи і на усі місця".

А на іншому місці він каже: „Солідарність полягає в тім, що люди вважають одні других за співвідповідальних"[2]).

Це й є солідарність, що проявляється у величавім виді співзалежности між слідуючими по собі поколіннями і сучасниками.

У свому „Фільософічному курсі" А. Конт повертає до тієї самої ідеї і дає сам собі, з порожнечі, яку можна вважати дещо наївною, впрочім заслужену похвалу: „Концепція направду капітальна і зовсім модерна".

Він її представляє передусім у виді солідарности в часі, себто в солідарности, що єднає слідуючі по собі покоління.

Висловив він це у славній фразі, яку так часто повторяють, що стала майже загальною власністю: „Живими у щораз більшій мірі правлять мерці".

Безпосередно перед приходом революції 1848 р. привластила собі це слово „солідарність" школа Фуріє, а один з її учеників Рено (Renault) написав твір п. н. „Солідарність", де кромі наголовку нема нічого цікавого[3]).

Економіст Бастія (Bastiat) у своїх „Економічних однозвучностях"(Harmonies Économiques) славній книжці виданій 1849 р., каже: „Суспільство є збором солідарностей, що перехрещуються" — і присвячує питанню солідарности цілий уступ, уступ дещо заплутаний, що досить дивне в економіста, відомого знаменитою ясністю своїх висловів.

Цікаве, між іншим, що вже тоді появляється і деяка критика ідеї солідарности, ба навіть недовіря до неї. Її признають, як соціяльний факт, але факт небажаний. На ділі Бастія представляє індивідуалістичну політичну економію, для якої поступом є якраз протиставлення всякій залежности людини від тієї загальної і збірної відповідальности, якою є солідарність.

Від 1848 до 1880 рр. солідаризм відійшов був в тінь, але починаючи від тієї другої дати він прибирає такий розмах, що навіть важко описати його етапи.

---

[2]) Traité de Politique... II, pag. 336.

[3]) Краща є книжка іншого фурієриста, мало відомого Пелярена: »Солідарність — це закон природи, що стає правилом соціяльних взаємин. Того бажав собі Фуріє і він вказав нам спосіб, як це здійснити для добра цілого людства. Солідарність між людьми, між суспільними клясами, між народами! Солідарність між поколіннями, що слідують по собі на землі, ось цей великий принціп!« Pellarin: „La Phalange" Nr. 8, квітень 1842).

У 1880-ім році появляється книжка п. М. Маріона „Моральна солідарність", нарис психольогії; вона одначе, як вказує вже сам титул, розглядає солідарність з психольогічної точки погляду, а не економічної, чи хочби соціяльної.

В 1889-ім році Товариство соціяльних студій, основане в Женеві, рішило запросити чотирьох доповідників, щоби кожний з них виложив головні тодішні економічні напрямні. Найславніший в тій добі, Фридерик Пассі виложив доктрини ліберальної економії; другий, мало відомий Стіґлєр говорив про доктрини соціялізму; третій Клявдій Жане, що залишив знамениті твори, пояснив християнську доктрину Лє Плєя, а четвертий доповідник, себто я, виголосив програму, яку назвав „Новою школою"; а тому, що вона не мала тоді ще ніякого імени, назвав її „школою солідарности"[4]).

Ті виклади появилися опісля окремою книжкою п. з. „Чотири школи соціяльної економії" (1890 р.); тої книжки вже від давна нема на книжному ринку.

Недовго потім, у 1893 р., інший французький фільософ, один з учителів соціольогії, професор Дюркгеім (Durkheim) у славній книжці п. н. „Поділ праці" представив сопідарність у зовсім новому світлі.

Коли зібрати у двох словах його тезу, до якої матимемо ще нераз нагоду повернути, то вона каже, що як довго люди роблять одно і те саме, так довго є неминуча між ними боротьба, конкуренція, конфлікт. Навпаки, з хвилиною, як вони спеціялізуються через поділ праці, тоді кожний іде іншою дорогою, вони вже не зударяються, а противно мусять узгіднювати свою діяльність. Так отже конкуренція і боротьба за життя уступають місце координації ріжних спеціяльностей, а це узгіднення й є солідарністю".

У 1895 р. визначний державний муж, який був провідником радикальної партії, а залишив своє імя і в історії пацифізму, Лев Буржуа (Bourgeois) помістив в „Le Revue" яку редаґував п. Фіно, цілий ряд статтей про солідарність. Пізніше видав ті статті окремо в малій книжці п. н. „Солідарність".

---

[4]) Ось виїмок із того викладу:

»По здефініованні головних ціх тих трьох економічних напрямних — клясичної школи, школи свободи; соціялістичної школи, школи рівности; консервативної школи — школи авторітету, я докинув: Якщо тепер вимагаєте, щоб я окреслив одним словом ту нову школу, так, як я це зробив з попередніми, то я скажу, що це школа солідарности. Своєю методою, що досліджує суспільства в їх історичному розвитку та шукає за ланцюгом, що вяже прояви сьогоднішнього дня з проявами минувшини і сучасні покоління з минулими; своєю діяльністю, яка змагає до того, щоби змінити чоловіка змінюючи середовище в якому він живе; інтервенціями держави, які вона вважає видимим висловом неидимих, але правдивих звязків, що лучать людей, які живуть в тім самім суспільстві — вона є справді школою солідарности«.

»Солідарність не є так, як свобода, рівність, ба навіть братерство, — звучним словом, або, коли хочете, чистим ідеалом; вона є дійсністю, фактом, вповні обґрунтованим наукою й історією«.

ЛБ АН УРСР
Ж. К. 4752

НОВІ Й НАДІСЛАНІ КНИЖКИ.

Січинський, Володимир. — Нариси з історії української промисловости. Львів, РСУК., 1937. 8⁰. ст. 112.

Мицюк, Олександер. — Нариси з соціяльно-господарської історії Підкарпатської Руси. Т. II. Доба февдально-кріпацька (від другої чверти XV. в. до половини XIX. в.) Прага. Накл. автора, 1938. 8⁰, ст. 392.

Левицький, Роман. — Відсоткові табелі. Львів, РСУК., 8⁰, ст. VI + 58.

Orsetti Marja. — Ruch spółdzielczy a walka z alkoholizmem. Warszawa, Liga kooperatystek w Polsce, (1938). 16⁰, str. 29.

Чинно пропаґуєш ідею кооперації, як купуєш

МИЛО

„ЦЕНТРОСОЮЗА"!

Свідомий кооператор сам уживає і пропаґує тільки

паперці і тутки

„КАЛИНА"

бо вони є виробом кооперативної фабрики і якістю незрівнані.

КУПУЙТЕ

тільки найкращі

ШЕВСЬКІ КІЛЬКИ

„ДЕНДРА"

ЛЬВІВ, ВУЛИЦЯ ПОТОЦЬКОГО 58. Тел. 289-09.

ЛНБ им. В. Стефаника
ПРОВЕРЕНО

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою.

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1938. рік, що є вже **одинадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1938. році такі

дарові премії:

1. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.
2. М. І. Туган-Барановський: Кооперація, її природа і мета, вартости зл. 2·50 або
3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1938 році **знижена** і виносить всього **12 зол.** (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

39172

Дуол.

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

III
Ж-14850
1938-4

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Герой будня; Нове „лапшинське диво“; Дискусійні вечорі т-ва кооператорів; Обнизити відсоткову міру!; Покінчити з місячниками!; Збіжева дерута; та ін.

Розвиток цукрової промисловости України й П. Кавказу...

Кооперація в домашнім промислі.

Ринки збуту для сушених грибів.

ЛЬВІВ КВІТЕНЬ 193

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 96

З життя української кооперації.

В. Іванис: Розвиток цукрової промисловости України й П. Кавказу до перших років по революції . 103

Я. Орищук: Ринки збуту для сушених грибів (І) . 107

Народнє господарство.

І. Федак: Кооперація в домашнім промислі . . . 112

І. Домбчевська: По селах. 119

Серед книг 119

Господарська хроніка. 125

Додаток: Шарль Жід — СОЛІДАРНІСТЬ (ст. 17 – 24).

INHALT:

Aktuelle Notitzen. (Industrille Korporationen in Polen?; Kampf mit Warenkreditverkauf.; Getreidepreisse fallen Planierung der landw. Anbaufläche in U. S. A; u. s. w.) 96

Zukerindustrie in der Ukraine. I. (V. Iwanys) 103

Schwämmeexport aus Polen (J. Oryschtschak). 107

Kooperation in der Hausindustrie. (I. Fedak). 112

Ukrainisches Dorf. (I. Dombtschewska). 119

Bücherschau 123

Wirtschaftsnachrichten — (Das Elend Galiziens, u. s. w.) . 125

BEILAGE: (Ch. Gide — Die Solidarität. 3. Halbbogen. S. 17—24.

SOMMAIRE:

Notices actuelles 96

L'industrie du sucre en Ukraine Sovietique (B. Ivanysse). 103

L'exportation des champignions de Pologne. (J. Oryschouk) . 107

La coopèration dans l'industrie domestique. (I. Fedak) . . 112

De la praticque coopérative d'une propagatrice. (I. Dombtchevska) 119

Parmi les livres 123

Chronique économique . . . 135

SUPPLEMENT: Ch. Gide. Solidarité. (Trad. par G. Studynsky). P. 17—24.

1938 - 4

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 4.
КВІТЕНЬ
1938.
РІЧНИК XI.

39172

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ГЕРОЙ БУДНЯ.

Трагічна вістка розворушила всі уми: помер перший лікар нашої першої кооперативи здоровля, д-р Олександер Літинський. Помер — при виконуванні свого обовязку, заразившися при лікуванні недужого на пятнистий тиф.

Початкуючий рух здоровельних кооператив має вже свою першу драму: померла шляхотна душа, громадянин-ідеаліст з крови й кости, піонір між лікарями, що перший рішився піти інакшою дорогою, як ішли досі всі його товариші по званню. Помер суспільний лікар, притім суспільник взагалі. Ми його бачили при роботі в Ременові, де скоро увійшов у вир загально-громадської праці та душею пристав до будівництва сільської цивілізації.

Мав 29 літ усього, а вже лишив по собі таку память, такий жаль, що над його могилою роздавався плач зібраного селянства з району ременівської кооперативи здоровля.

Плач... Розумієте це слово? Чи буде хто плакати над могилою котрогось із нас? Посиплються може навіть промови й похвали (de mortuis...), але чи буде жаль, чи буде тиха, нештучна сльоза ув очах? А за ним плакали!

Кажуть, — що на трагічнім досвіді Ременова впаде паніка на наших лікарів, що не буде нових охотників йти на небезпечне діло. Не віримо в це. Думаємо, що буде навпаки. Величавий похорон д-р Літинського свідчить про те, що громадянство наше відчуло вже, що кооператива здоровля — це одна з найбільш відповідальних стійок на суспільно-народньому фронті

А у нас же так багато молоді, що палає бажанням жертвувати собою для загальної справи.

Є нагода доказату це ділом.

НОВЕ „ЛАПШИНСЬКЕ ДИВО"!

Невеликий допис про працю кооп. „Згода" пов. Болехів (Госп. Кооп. Часопис ч. 9) вартий пильної уваги. Може помиляємося, але нам здається, що піддана там думка, моглаби в нашій кооп. роботі відограти ролю подібну, як історичний вже

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
Ж-1533 4752
БІБЛІОТЕКА РУССКОГО НАРОДНОГО ДОМА ВО ЛЬВОВѢ

приклад дрібної ощадности в Лапшині коло Бережан, що започатвав у нас наш райфайзенівський рух.

Кооператори з Кальної завели у себе звичай збирати уділи від нечленів, але прихильників кооперативи шляхом парусотикових вплат при оказії кожноразового закупна (кооператива не бургує!). Сотики контує крамар в окремій книжочці. В такий безболісний спосіб кооператива зібрала від серпня до кінця м. року 97.77 сот. на уділовий капітал. В 1937 р. стягнено в цей спосіб 227.42 зл. 18 членів у той спосіб придбали повні уділи, а 32 членів має вже поверх половини уділової квоти.

Бачимо, що раз пущена в рух творча думка родить всякі помисли і шукає собі власних шляхів реалізації. Так, як Лапшин є і остане „унікум" в історії европейської кооперації, так само і в ділянці кооп. торгівлі нам прийдеться зробити неодин винахід, подиктований нашими спеціяльними обставинами.

Ми думаємо, що досвід кооперативи „Згода" в Кальній заслуговує на найживішу увагу всі наших кооператорів та як найбільше розпропагування! Кальнівський винахід може бути для нас виходом з тої сліпої вулиці, в якій тупцюємо уже десятки літ, а якій на імя: застій у припливі нових членів та уділів.

ДИСКУСІЙНІ ВЕЧОРІ Т-ВА КООПЕРАТОРІВ.

В Т-ві українських кооператорів закінчилися виклади (популярно „реколєкціями" названі), що збирали в малиновій салі Дому Української Кооперації двічі в тиждень протягом 2 місяців десятки осіб з львівського старшого, середнього і цілком молодого громадянства. Починаючи вступним викладом містоголови Т-ва — темою рефедатів було цим разом обговорення сучасного стану ріжних форм нашого спілчанського руху, їх недомагань та пляну їх розбудови. На жаль, — дещо з програми відпало. Відпав реферат про найчисленніший сектор кооп. руху — сільські зак. збутові крамниці, відпав також і не відбувся виклад члена дирекції Ц. С. про „Шляхи розбудови українського промислу".

Чи малоби це означати, що нема у нас ще рішеної думки про цю преважну справу? А хочби навіть так мало бути — то вже сама гутірка на цю тему в ширшому крузі осіб моглаби, на нашу думку, рушити з місця цю, нині цілком застояну справу. Відбудова кооперативного промислу річ важніша, головно лекша і безпечніша, як прим. збт збіжа.

Реферати викликували здебільшого живий обмін думок, особливо ті, що не були самі собою за довгі (довгий реферат — коротка дискусія — відома річ).

Сприяла тому мила демократична атмосфера вечорів, яка давала змогу сказати собі нераз взаїмно до очей неодну правду, хочби й трохи прикру.

Тільки з такої атмосфери родиться щось нове і здорове. В атмосфері сухої офіціяльщини не родяться нові ідеї.

ОБНИЗИТИ ВІДСОТКОВУ МІРУ!

В місяці Райфайзена не завадилоб не тільки згадувати про нього та покликатися на його велике імя. Вартоби також щось зробити для тої справи, якій він служив.

А служив він справі знищення лихви на селі. Боровся спершу за цілком безвідсотковий кредит для бідних, а коли це виявилося мало реальним шляхом — за можливо найдешевший кредит.

Як його каси доходили і доходять до тої визначеної мети? — Найбільшою ощадністю у господарці, безплатною працею управ, різким поборюванням грошеробства і ґешефтярського духа в кооперативах.

Видимим знаком тих метод було і є явище, що відсоткова маржа в німецьких райфайзенках ніколи не була більша, як 1% (ріжниця між позичковим і вкладковим відсотком). При такій господарці було можливим до війни давати позички на 5%, найвище на 6%, нині — на 7%-8%.

А у нас?

Сором признатися. У нас, нині, коли закон не дозволяє платити від вкладок більше 5,5%, тільки невелика частина кредитових установ бере від позичок 9%, одиниці — 8%, а нормально ще й нині береться преспокійно 10%, а іноді ще й побічні „добровільні" оплати.

Як це назвати? Що це все має спільного з кооперацією, з Райфайзеном, з якоюсь суспільною діяльністю?

Направду, багато самообману в нашій роботі і фразеольогії!

ІДЕ ПЕРЕДНОВОК.

На передновку зростають у нас споживчі кредити по кооперативах. Зачинає загніжджуватися якась пасивна толєранція до того явища, ослабає енергія в боротьбі з боргуванням в цьому спеціяльно сезоні. Думка, що „в осени віддасться" і зовсім нерозумне „милосердя до потребуючого" впливає на те, що й управи кооператив і орґанізаційні осередки союзів примирюються з лихом.

А тимчасом — це ніяке милосердя, а просто слабість волі і небажання протиставитися злу. Хто справді потребує кредитової допомоги, а заслуговує на неї, для того створена дорога до кредитової кооперативи. Там в належний спосіб, солідно обдумавши справу з усіх боків, відповідно забезпечивши позику та її опроцентувавши — колєґія з кількох людей ухвалює людині позичку. Коли ж хтонебудь шукає кредиту поза тією дорогою, то очевидно або не має наміру солідно сплатити своє зобовязання, або затягає кредит без господарського обоснування.

Не сміє бути в нас слабости і мягкости в таких справах, де ходить про саме існування кооператив.

Ще одну річ варто розважити з нагоди переднівку. Чи не орґанізуватиб спеціяльної переднівкової допомоги потребуючим, якаб їх звільнювала від клопотів шукання кредиту? Приміром: наші кооперативи ухвалюють товарові звороти, або надплати (в молочарнях). Звичайно їх видача має місце перед Великодними Святами; одні члени з того справляють собі святочне, інші прокурюють і т. п. Та чи не булоби воно більш доцільно — видавати звороти аж по святах? Тоді цей ґріш (товар) ставби неодному у пригоді, а кооперативні крамниці звільнивби від натовпу клопочучих кредиту.

Можнаби ще інші форми допомоги придумати на весну; може якісь роботи для кооперативи, якісь заготовки матеріялів для виробничих цілей кооперативи і т. д.

В цей спосіб можнаби боротися з переднівковим бажанням боргів не самими лише заборонами. Тоді й успіх акції бувби більший.

ПОКІНЧИТИ З МІСЯЧНИКАМИ!

Акція проти споживчого боргування натрапляє на поважні перепони в тім, що по селах, а ще більше по містах завелася практика удїлювання кредиту особам, що мають місячні доходи. Дарма, що між тими „місячниками" трапляються такі ж самі несолідні елєменти, як і між звичайними селянами; дарма, що сам факт перенесення такої особи в іншу місцевість звичайно вже перериває її звязок з кооперативою. Чимало наших кооператив по селах, а всі поголовно по містах толєрують цей звичай. І всі поголовно — хирліють.

Всі ми — редактори, директори, ревізори і прості кооператори десятки літ систематично бідкаємо над господарським каліцтвом наших сільських і міських товарових кооператив, і всі вперто не хочемо перевести радикально лікування найголовнішої причини їх недуги.

Як дбаємо, так маємо.

„NISZCZENIE PRZEDSIĘBIORCZOŚCI"

Звертаємо увагу наших читачів на хронікарський відділ у цьому числі нашого журналу. Найдуть у ньому реферат про проєкт корпорацій в Польщі — проєкт, якого наразі відрікся міністер торговлі і промислу, але автором якого є... віцеміністер цього ж ресорту, отже людина не менш авторитетна, як сам міністер.

Проєкт п. д-р Розе — це загроза повного збюрократизування всієї промислової діяльности в Польщі, а в нашій практиці — небезпека цілковитого загальмування розвитку українського

промсилу. Тому мусимо з найбільшою увагою слідкувати за розвитком цих тоталістичних тенденцій у Варшаві, які діждалися на сторінках поважних польських орґанів назви „проєктів на знищення промислу".

„ПЛЯНОВА" ГОЙДАЛКА.

У Злуч. Державах Америки дійшов до ухвалення засадничої натури закон про хліборобську продукцію. Цей „Farm Act" вбирає в законні норми практику уряду Рузвельта від 1933 року: пляновое континґентування засівів 5 продуктів: пшениці, кукурудзи, рижу, бавовни, тютюну. Згідно з дотеперішньою практикою — заведення континґенту має признаки добровільности, бо залежить від згоди двох третин продуцентів даного продукту в даній провінції, але й тоді нема правного примусу держатися континґенту, тільки посередній: хто не держиться континґенту, ртатить право на дешевий державний кредит, деякі податкові пільги і т. д. На ділі це майже рівняється примусові.

Закон революціонізуючого значіння, як на вільні американські відносини, але мимо того не ворожимо йому великих успіхів. Буде те саме, що вже обсервуємо від 5 літ: континґенти будуть обовязувати, але при високих цінах — площа засіву ростиме! Ось у 1937 році вона була вже пересічно на 25% більша, як попередніми роками! (Це є причиною сучасної знижки цін збіжжа, а також — формального ухвалення Farm Act-y.)

М вже у свій час, признаючи доцільність таких реформ Рузвельта, як законна обнижка курсу доляра (віддовження), як зменшення годин праці в промислі (затруднення безробітних) і т. д., — що до обмежування площі засівів висловили свій скептицизм. Сумнів оправдався вповні, і то не лиш відносно Америки, але й Чехословаччини, де також аґрарні круги переперли таку реформу, і то в гострішій, бо примусовій формі. Правдивого надміру харчів на земній кулі не було, нема і не скоро буде. Дорога до зрівноваження господарських відносин не веде цими стежками. Не дивлячись на континґенти і заборони — ц і н а продукту буде єдиним правдивим реґулятором розміру хліборобської продукції. А піднести тривало ціни с. г. продуктів можна тільки через збільшення їх спотреби.

ЗБІЖЕВА ДЕРУТА.

Від двох місяців маємо нову обнижку цін збіжжа. Цим разом ціни жита, що їх у нас одержує продуцент, знизилися до 17—18 злотих (на біржах нотування, як звичайно вищі). Знижка — цим разом знову явище усесвітнє, помимо всіх митних і континґенових барієр. (Доказ існуючої мимо всього ще значної взаємозалежности світового господарства.)

Нині ціни збіж дають менше виглядів на оплатність, як перед роком. Висока збіжева конюнктура, що заіснувала від 1936 року і тривала два роки — є на закінченні.

Ті хлібороби, що в довірі до неї, — почали переставляти свою господарку здебільшого на збіжеву — нині бачать свою помилку. Рентовність збіжевої продукції нині не є ані трохи більша, як годівельної, а спеціяльно молочної. Ми у свій час остерігали наших хліборобів перед необачним випродуванням телят, а навіть коров. Нині неодин, може, кається, та запізно.

Остає в силі старе правило, що в наших умовинах не можна їхати на одному коні. Треба їх мати що найменше пару. — Наші кооп-ви вже відчули знижку цін, бо багато з них має втрати на нагромадженому збіжу і каються, що його маґазинували.

КООПЕРАЦІЯ В КРАСНОМУ ПИСЬМЕНСТВІ.

Кооперативний рух став уже на стільки помітним суспільним явищем, що силоміць вдирається і на сторінки нашої красної літератури. Ми вже у свій час згадували на цьому місці повість І. Садового в двох частинах п. н. „Безіменні плугаторі", де серед інших проявів нашого громадянського життя має своє місце й сучасне господарсько-еманципістне змагання нашого народу.

В цих тижнях появився третій і останній том капітального епічного твору Уласа Самчука п. н. „Волинь". Твір цей дає нам у трьох частинах еволюційний образ духового розвитку нашого волинського села (царська доба, революція, під Польщею). Як і треба було чекати, серед гущавини проблєм, що сиплються в нинішні часи навіть на „тиху волинську сторону" — має своє місце і кооперація. Ми бачимо молоду ґенерацію села, як вона турбується долею своєї слабовитої кооперативи, чуємо, як молоде село підсвідомо оцінює велику вагу цього, старим людям непривичного діла. Кооперативне діло тут — ще невеличке, воно в образі волинського села ще не є центральним місцем, але вже вичувається його притягаючу силу.

Трохи інакша справа, річ природня, на галицькому селі. Тут кооперативне змагання стало вже нині осередком зацікавлень активного селянського елєменту. Тут його діячами виступає не лиш молодь (нижче 20 літ), а ще у більшій мірі — „середняк" той що „воював за цісаря", а відтак „за Україну". Тут є вже й традиції суспільної орґанізації. Може й тому повість О. П. Білозерського п. н. „Димарівка живе", видана недавно накладом нашого „Т-ва Кооператорів", малюючи життя сучасного галицького села, дістала вже назву „кооперативної повісти" (термін сам по собі малозрозумілий, бо повість має бути повістю, не може бути ані „кооперативна", ані „некооперативна").

Кооперативні будні — навіть ті ніби сірі, прозаїчні — ховають в собі стільки моментів боротьби, змагань, радощів і трагічних розчарувань, — що дають направду чимало драматичного і нарративного матеріялу для вдумчивого мистця-обсерватора. Треба тішитися, що серед повені „повістей" з минулого життя, по найбільшій часті заповнених видуманими, паперовими героями,

— появляються книжки зі сучасного нам життя, яких автори не бояться вложити палець у горячу злобу дня.

Колись ми вже мали Карпенка-Карого, який у драмі „Над Чорним Морем" зачіпав первопочини нашого артільного спілчанства. З часу світової війни маємо повісти А. Крушельницького „Рубають ліс", з кооперативної буденщини. Потім була довга перерва. Добре, що вона скінчилася.

Може приклад названих авторів підбадьорить ще й других авторів зійти з котурнів високих тем на низи реальних буднів

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Розвиток цукрової промисловости України й П. Кавказу до перших років по революції.

Цукрова промисловість є головною галузю харчевого промислу і взагалі одною з найповажніших в цілому народньому господарстві України. При виробі цукру крім цього лишаються корисні відпадні продукти для с-господарства, як меляса, бурякова стужка тощо. З меляси виробляють спірт і поташ, буряковою стужкою відгодовують худобу, що при цьому постачає гній для угноєння ґрунту. Цкрово-бурякова промисловість у своїому розвитку звязана з плеканням працеємкової культури буряків, що вимагає багато робочих рук для управи плянтацій. Найбільша потреба на робітника в цукровій промисловости буває в осени та почасти зимою, коли селяни з околиць вільніші від занять. Поза цим для своєї праці цукрова промисловість потребує розвитку й побічних галузей, як випалу вапна, перерібки меляси, машинобудівництва й інших. З цукровою ж промисловістю злучені фіскальні інтереси держави, яка через акцизу на цукор одержує значні суми для свойого буджету.

На Україні цукрова промисловість є одною з найстарших й найпотужніших галузей. По вартости продукції вона займає 3-те місце після чорної металюргії та камяновугільної. На П. Кавказі перед війною існувала лише одна цукроварня в Гулькевичах, правда з наймодернішим на той час устаткуванням. Ґеоґрафія розміщення цукроварень залежить головно від управи буряка, постачання палива, й наявности робочих рук. Перевозити буряки на великі віддалі не можливо, а тому натурально, що цукроварні будують в районах бурякосіяння. Цукроварні споживають багато водяної пари, на творення якої потрібно багато палива. Останнє ж при низькій тепловидатности (дрова, торф, руде вугілля) теж не виплачується, коли підвозити здалека. Найсприятливішими умовами для всіх цих трьох вимог розпоряджала Правобережна Україна. Вона мала поміркований клімат, родючий для буряків ґрунт, досить лісів (для палива) і найгустіше заселення

сільською людністю. Цим пояснюється найшвидший розвиток цукрової промисловости на Правобережжі, яке в короткім часі залишило далеко позаду давні цукрові райони к. Росії (Тульську, Тамбовську й Орловську губернії). До вже зазначених переваг ще слід додати те, що на Правобережжі було багато великих маєтків, які самі мали чималі капітали і розпоряджали ширшим кредитом. Отже легше було за гроші для будови цукроварень. Паливопостачання для цієї промисловости при дальнішому розвиткові залежало головно від підвозу вугілля з Донбасу. Перші цукроварні України належали переважно землевласникам. Цукрові буряки вони на початку одержували з власних плянтацій, а працею здебільшого користувалися кріпацькою.

На початку продукція цукрівень виносила яких 6—18 тонн за рік. Від 70-х років цукроварні на Україні починають перебудовуватись й заводити нові способи добування й рафінування соків; річна продукція одного робітника з 540 кґ. в 60-х роках підноситься до 3652 кґ. в р. 1880. Уже в р. 1848/49 на Україні разом обсівали 30470 га цукр. буряком, що складало 75,8% посівної площі к. Росії[1]). Далі бурякосіяння розвинулося швидко, дійшовши в р. 1914 до площі 576.395 га, становлячи уже 81.4% площі посіву цієї культури в к. імперії[2]). Війна й визвольна боротьба негативно відбилася на сіянні буряків, знизивши його у р. 1921/22 до 170.881 га та 77.6% посівної площі СРСР, скоротившись на 70.3% проти р. 1914.

Перша промислова цукроварня на Україні збудована в р. 1825 Кушелівим-Безбородько в с. Макошині на Чернигівщині[3]). На прикінці рр. 80-х на Україні уже було 148 цукроварень з загальною продукцією 278.468 тонн (1887/1888). В р. 1894/95 на Україні працювало 153 цукроварень, які продукували 409.512 т., а в 1897 кількість цукроварень ще зросла на 159, з піднесенням продукції до 475.034 тони.

До війни цукрова промисловість України що до продукції бурякового цукру встигла зайняти почесне, бо 2-е місце (після Німеччини) серед продуцентів світу. Деякими роками її випереджала ще Австро-Угорщина, правильніше Чехія. Однак механізація праці на українських цукроварнях значно відставала від інших технічно розвинених країн. Через те на Україні на перероблення 1000 берковців (кругло 200 тонн) ц. буряку потребувалося (при 8 годиновій праці) 225—250 робітників, на що в Німеччині вистачало 74—80 робітників, а в ЗДПА з нею справлялися й 40—45 робітників[4]). Український цукор перед війною, опріч внутрішнього ринку, вивозився в Англію, Персію (для цього вироблялися спеціяльні малі голови) й Фінляндію. На початок світової війни

[1]) Ол. Плевако, З матеріялів до історії цукрової промисловости на Україні, 1927, ст. 42.

[2]) Сахарн. промішленн. СССР. Статист. справ. на 1921—22 г., 1923, ст. 210.

[3]) Ол. Плевако, З мат. до іст. цукр. промисл. на Україні, 1927, ст. 6., 10.

[4]) И. М. Бык, Сахарная промышленность СССР, 1925, ст. 56.

українська цукрова промисловість була в найвищому розквіті. Кампанія р. 1914/15, що приправлялася ще за мирних часів, була найбільшою щодо посіву буряків (766.7 тис. га) і одною з найбільших щодо кількости одержаного цукру (172.5 тис. тонн).

Війна потроха розхитувала цукрову промисловість України, бо ускладнялося положення з кредитом, не вистачало транспорту, в значній мірі перевантаженого військовими перевозками, не хватало машин і ріжного устаткування, які нормально приходили з закордону, війною одрізаного і т. інш. Визвольна боротьба лише скріпила негативні обставини для праці цукроварень. Багато цукроварень спалено, зруйновано і розграбовано при переході з рук до рук, що тут воювали. Адміністрація у цей час деморалізувалася через втручування військових, а часто й самоправство робітничих орґанізацій.

Кампанії почали запізнюватися й часто перериватися за недостачою підвозу сировини, палива або інших матеріялів. На 135 цукроварах Правобережжа й Чернигівщини уже в р. 1916 виріб на добу знизивсь на 30%, а трохи згодом і загальна продуктивність упала до 50% довоєнної норми[5]). Постійно зростали недбайливість й саботаж робітництва, дисціплина якого звелася на нівець, а через те у р. 1920 було потрібно в $3^1/_2$ більше робітників, ніж у р. 1913/14 на ту ж саму роботу. Наприклад у 157 цукроварнях, що входили до району Київцукру, витрата робочої сили на 1000 берковців перероблёного буряка становила[6]):

	Витрачено на 1000 берковців роб. сили:		Перероблено 1-м робіт.	
Роки:	Робітників	у %%	Берковців	у %%%
1913/14	190,62	100,00	5,25	100,00
1918/19	254,43	133,40	3,93	74,86
1919/20	610,75	320,40	1,64	31,24
1920/21	636,60	333,90	1,54	29,90

Отже у порівнанні з 1913/14 в р. 1920/21 продукційність одного робітника знизилася більше, ніж у тричі. Це не могло не відбиватися на якости праці й коштах виробу цукру в неґативному сенсі.

Після окупації України Московщиною влада останньої на підставі декрету з дня 2.V. 1918 року знаціоналізувала (удержавнила) всі цукроварні й підпорядкувала їх цукротестрові з двома обласними управліннями: в Київі для Правобережжа з 151 цукроварнями та 9 рафінадними фабриками і в Харкові для Лівобережжа на 44 цукроварень й 5 рафінадних фабрик. Всього ж на Україні цукротрест охопив 195 цукроварень та 24 рафінадних фабрик. З них лише 96 було діяльних, а 65 нечинних, 15 в оренді,

[5]) В. М. Ландо, Стан цукрової промисловости, 1922, ст. 20, 21.
[6]) И. М. Бык, Сахарн. промышленность в СССР, 1925, ст. 44, 45, 46.

а 25 було призначених до ліквідації. Керівництво цукроварнями зразу було передано в комуністичні руки: призначено на діяльні цукроварні 73% комуністів і лише 27% безпартійних[1]).

Працю цукрової промисловости за період з 1913/14 по 1921/22 рр. ми простежимо за такими даними[7]):

У абсолютних числах

Роки:	Всього тис. тонн цукру	Тони на 1-у цукроварню	Сотнарів буряків на 1 га	Кільогр. цукру на 1 сотн.буряку
1914/15	1712,5	7290,5	25,6	13,5
1915/16	1522,0	6504,3	22,9	13,3
1916/17	1377,3	5196,3	20,5	13,3
1917/18	931,1	4066,0	17,8	12,7
1918/19	339,0	1622,1	9,4	11,5
1919/20	80,8	486,7	3,1	6,0
1920/21	92,4	496,7	6,6	11,4
1921/22	51,1	464,2	4,8	12,1
		У відсотках		
1914/15	100	100	100	100
1915/16	86,6	89,2	89,6	98,4
1916/17	68,9	69,8	80,2	98,7
1917/18	52,9	55,8	69,5	94,2
1918/19	19,3	22,2	36,8	85,3
1919/20	4,6	6,7	12,1	44,5
1920/21	5,3	6,8	25,6	84,2
1921/22	2,9	6,4	18,8	89,1

За цими даними видно, як майже на нівець знижується всі покажчики цукрової промисловости УСРР у р. 1921/22, коли виробництво цукру зійшло на 1/30 продукції перед війною.

Загалом же покажчики кампанії цукрової промисловости за р. 1921/22 УСРР й СРСВ такі[8]):

	% продуційности	% загальних страт	Витрата палива на 1 сотн. бур.	Кількість роб. на 1 сотн. бур.
УСРР	55,37	3,57	98,55	261,16
Московщина	42,99	4,35	140,42	345,50

Ці дані свідчать, що, як не була зруйнована цукрова промисловість УСРР, всеж її цукроварні виявили ліпші покажчики праці, ніж цукроварні Московщини, хоч вони й не зазнали запілля й евакуацій світової війни і не були на терені визвольної війни.

Цукроварня на П. Кавказі особливої руїни зазнала підчас визвольної боротьби, що тут точилася, переходячи 10 разів до ріжних таборів.

Підсумовуючи вище наведене, мусимо сконстатувати:

---

[7]) Сахарная промышл. Статический справочник, на 1921—1922 год, 1923, ст. 284.

[8]) Тамже, ст. 294.

1. Цукрова промисловість України розвинулась за яких 30—50 років і перед війною уже займала 2-е місце в світі після Німеччина щодо виробу бурякового цукру.

2. Сприятливими умовами для такого розвитку, крім відповідного підсоня й родючого ґрунту, була достатня густість селянського населення, з якого легко набиралися сезонові робітники, і легке забезпечення паливом (на початку дровами з околишніх лісів, а пізніше камяним вугіллям з Донбасу). Цьому ж сприяла й релятивно густа мережа залізниць в районах бурякової культури.

3. За царизму цукрова промисловість України постачала кругло 4/5 цукру в цілій державі.

4. Найбільшого розвитку українська цукрова промисловість досягла перед самою війною в р. 1914/15.

5. Плекання цукр. буряку на Україні провадилося як самими цукроварнями, так і селянами.

6. Підчас світової війни значна частина цукроварень опинилася в запіллі фронту, що не могло не відбитися відємно на їх праці. Розхитання ж транспорту військовими перевозками та неможливість переводити нормальний ремонт (через брак машин із закордону) доповнили руйнування цієї промисловости.

7. Найнеґативніше ж на праці українських цукроварень відбилася визвольна боротьба та перший період комуністичного керівництва (3/4 всього складу), за якого продукція звелася до 1/30 довоєнної.

8. В момент найбільшого занедбання українські цукроварні як досконаліше устатковані, всеж виявили значно ліпші покажчики праці, ніж цукроварні Московщини.

9. На П. Кавказі перед війною була лише одна цукроварня з модерним устаткуванням. Вона зазнала великого знищенння особливо за часів визвольної боротьби.

В. Іванис

Рунки збуту для сушених грибів.

Розлогі лісні простори, що знаходяться головно на північно східніх землях, а дальше на Поморю і полудні краю, головно на Підкарпаттю, таять у собі біля дерев багате лісове руно у виді грибів, ягід, зел і т. п. На перше місце висувається, безперечно, гриби.

До недавна ще експльоатацію грибів ведено на відносно не широку скалю, а прикмет грибів, як предмету торговлі, не доцінювано. Протягом кількох останніх літ гриби починають набирати що раз то більшого значіння в ґрупі споживчих товарів. Це потягає за собою зріст збірки грибів, що, опріч оживлених торговельних оборотів, причинюється до приросту суспільного доходу, передовсім у лісових областях; та збірка грибів дає позатим мешканцям тих просторів сезонове джерело доходів.

Одначе ще й сьогодні експльоатація грибів не стоїть на відповідному рівні під оглядом скількости, як теж під оглядом якости. Гриби, що діставються до обороту, не є належно до нього приготовані; а це приносить шкоду всім чинникам, що беруть участь у оборотах грибами. Рільник, що найчастіше

збирає та сушить гриби, дістає за неналежно до обороту приготовані гриби низьку ціну, бож вони, заки дійдуть до консумента, мусять бути відповідно до вимагань того консумента примінені. Тому, що купець мусить виконати ті чинности, хоч вони не містяться в рамах його чинности, часто солено відбиває собі їх кошти нищою ціною, плаченою селянинові за невідповідний товар та вищою ціною продажі. Ті труднощі, гамуючи апарат виміни, впливають на обороти та значно стримують їх оживлення.

Щоби цю ділянку торговлі довести до можливого рівня, ряд людий та інституцій робить усякого рода заходи. Ціла праця йде в тому напрямі, щоби навчити селян, як збирати та як сушити гриби. Одиниці роблять це при помочі всяких брошур, чи книжечок пр. (п. Фотинюк: »Гриби та їх перерібка«). Натомість інституції уряджують курси для інструкторів, що їх завданням було би опісля вчити ширші маси про правильне збирання та сушення грибів. Зробила це Торговельно-промислова палата у Львові в р. 1936. До цеї самої мети покликала Торговельно-промислова палата в Люблині до життя у вересні 1937. р. перші »Грибні торги« в Сарнах на Волині. Які будуть висліди тих праць, незабаром побачимо.

Під теперішню пору Польща займає одно з останніх місць у продукції грибів під оглядом якости товару та під оглядом його стандаризації[1]). Тому доволі тяжко доводиться конкурувати експортерові з Польщі на закордонним ринку збуту з експортером російським, чеським, югославянським, чи італійським, а навіть литовським, які вже сьогодни достарчають на ринок багато кращий продукт від польського. До найбільших хиб грибів, що походять з Польщі належить брак відповідного сортування перед і по сушенні. Підчас сушення, що відбувається у печі по хлібі, гриби висмаровуються й місто болої краски зі споду та каштанової зверха шапки, мають на загал чорну краску, а понадто обклеюються попелом. Страшною хибою, що підриває довіря заграничних купців до польських (польського походження) грибів є їх фальшування. Є всякі форми й способи штучного збільшування ваги грибів. До них належить додавання до грибів у вязанках певної скількостти грибів гіршої сорти, а також відірваних корінців, грибів хробачливих, старих, перепалених і т. д.; приміром до вязок грибів правдивих додають менше вартісних козарів, а часом навіть неїдомих грибів. Інші фальшування полягають на тім, що до корінців свіжих грибів втискують камінці, кульки, шруби, куски пильників трохи олова, або зерна піску. Ті додатки можна викрити щойно в страві, бо вони держаться дуже сильно нутра корінця та є невидимі. Тому скорше не можна їх викрити. До тих фальшувань треба ще додати штучне вибілювання долішньої поверхні капелюха, бо вона служить, як критерій до означення вартости продукту. Вкінці фальшують гриби так, що наперід виварюють з них екстрат, а потім знову сушать та продають як зовсім добрі.

Дальше, треба зазначити, що під оглядом стандаризації наші гриби стоять далеко взаді поза вище згаданими краями. Тому й легко зрозуміти, чому так тяжко конкурувати нашому експортерові з експортерами з іншого краю, де продукують кращий товар.

Поминаючи однак ті труднощі, ряд фірм воює з успіхом за вдержання заграничних ринків, що однак не є такою легкою річею. Вправді, фірми, експортуючі гриби, не платять оборотового податку, а лише доходовий, то однак більшу часть зиску пожирають високі мита, накладані на товар зі сторони імпортуючої (американської) влади. Якщо до того додамо, що гриб є, будь що будь, люксусовим товаром, що його уживається як приправи до страв, а надто, що товар той має малий круг відборців, (головно господині українки, польки, жидівки, отже еміґранти зі східної Европи і то набувають його в часі свят по одній унції[2])) то зрозуміємо, які труднощі поборює наш експортер.

[1]) Гляди: »Цодзєнна Ґазета Гандльова« ч. 133. 1936 р. ст. 4.
[2]) Около 31 ґрамів (31.1 ґр.)

Експорт грибів з Польщі.

РІК	а) свіжих: Q	а) свіжих: 1000 зл.	б) сушених: Q	б) сушених: 1000 зл.
1927	2246	237	1003	792
1928	2605	432	944	734
1929	7679	656	863	1062
1930	8801	523	2118	1380
1931	6462	325	1808	1135
1932	6070	205	1363	802
1933	5223	198	1411	856
1934	5019	227	1402	1039
1935[1])	7525	299	1556	1002
1936	3994	178	2147	1370
З того:				
Франція	814	29	Цю сорту грибів експортовано переважно до Злучених Держав П.А., Німеччини та Франції.	
Німеччина	2721	129		
Швайцарія	391	18		

Експорт у 1937 р. „їдомих грибів"[2]) з Польщі.

МІСЯЦЬ	Разом		Франція		Німеччина		Злуч. Держ.	
	q	1000 зл.	q	1000 зл.	q	1000 зл.	q	1000 зл.
січень	232	109	32	21	17	11	99	50
лютий	124	57	3	2	30	17	53	30
березень	68	37	1	1	21	11	25	16
квітень	75	30	25	12	30	8	12	5
травень	124	42	15	4	67	15	29	18
червень	107	59	15	74	51	29	19	6
липень	331	48	7	3	245	37	0·1	0·1
серпень	774	59	14	1	511	32	2	1
вересень	904	185	256	17	346	3	122	105
жовтень	514	211	20	11	250	32	192	149
листопад	138	85	29	15	32	18	28	21
грудень	171	113	24	12	34	22	58	43
Разом р. 1937	3562	1035	441	173	1634	235	639·1	444·1

[1]) До того року експортовано переважно до Німеччини.

[2]) Статистика за 1937 р. не ділить грибів на три сорти, а то на: 1) свіжі 2) сушені й 3) мариновані, а лише подає одну колюмну „гриби їдомі", тому й ми є змушені подати статистику за 1937 р. у такій самій формі.

Опираючися на статистиці[3], бачимо, що мимо всего експорт грибів збільшується і осягає щораз то поважніші цифри. Це знак, що експортери всі ті труднощі поборюють вміло. Однак здобуття певних ринків збуту сполучене з труднощами, а то з огляду на великі кошти, звязані з того рода акцією.

Експорт сушених грибів спрямовується передовсім до Німеччини та до Сполучених Держав П. А. котрі-то краї абсорбують разом 50—70% цілого експорту. Незалежно від того йдуть менші скількости грибів до інших країв, з поміж котрих на перше місце висувається Аргентина, а дальше йдуть Франція Швайцарія й Австрія. В меншій скількости, однак не стало експортується гриби до Чех, Англії, Бельгії, Італії, Канади, Палестини і т. д.

Головними консументами наших грибів на закордонних ринках збуту є як сказано емігранти словянського й германського походження.

ЗЛУЧЕНІ ДЕРЖАВИ П. А.*)

Обговорючи докладно американський ринок та умови збуту для грибів, треба підчеркнути, що Злучені Держави є від ряду літ сталим відборцем наших сушених грибів, головно завдяки великій скількості населення, що має европейський смак і на його то потребу імпортується той товар. Нажаль ті гриби імпортують дрібні жидівські, а часом польські фірми. Імпорт сушених грибів вагається під оглядом скількости залежно від подачі та експортових цін; корчиться з огляду на місцеву продукцію печериць, що їх довозять цілий рік у свіжім стані до всіх міст.

Сушені гриби польського походження, що стало приходять до Злучених Держав, малиби добрі умови збуту, однак з застереженням, що достави будуть відбуватися належно, а якість грибів значно поправиться. До тепер траплялися випадки, що польські купці експортували гриби надгнилі й хробачливі, або старі гриби з попередніх літ, зглядно нечесно старилися піднести вагу товару. Ті факти, що повторяються вже від кількох літ причинилися до того, що польські гриби в американській оцінці впали до найнищої категорії та осягають найгірші ціни зі всіх інших імпортованих грибів. Місцеві купці одноголосно стверджують, що при імпорті польських грибів стрінулися вже з найріжнороднішими несподіванками та що при імпорті вони ніколи не є певні, в якім стані та якості прийде їм з Польщі товар.

Ті твердження контрастують з пляновим та успішним розвоєм експорту сушених грибів зі Совітської Росії, які приходять до Злучених Держав П. А. — У висліді переведеної в Совітській Росії стандаризації та концентрації скупу, торговлі і експорту сушених грибів, перевищують вони якістю до певного часу гриби польського походження, визначаються гарним та чистим виглядом, добрим кольором і величиною та великою одностайністю. Навпаки польські гриби не є одностайні, переважно темного кольору та, на загал, приходять до Північної Америки в такім стані, що місцеві фірми мусять їх вдруге перерабляти й пересортовувати. Позатим з причин вищих цін у Польщі, до Америки спроваджуються гірші сорти грибів, бо ліпші сорти калькулюються гірше. Те все спихає оцінку та опінію про нашу продукцію до найнижчої кляси.

З поміж інших країв експортують гриби до Злучених Держав П. А. Франція, Японія, Китай, Італія, Югославія та інші. В 1934 р. Польща була на першому місці серед інших експортерів грибів до Зл. Держ. П. А. В 1935 р. позицію ту задержала під оглядом скількости, а саме: 988 квінталів. Як буде на будуче, ще не знати.

З розмов з імпортерами виходить, що імпорт грибів з Польщі мігби значно збільшитися але під умовою, що в Польщі упорядкують спосіб збирання та скупу сирівця, що його дотепер переводили дрібні купці, незнані й невідповідальні.

---

[3]) Дані статистичні походять з »Річника Заграничної Торговлі« з відносних років (гл. табелі на ст. 109).

[4]) Всі дані відносно цього ринку походять із »Інформатора Експортового« ч. 11. рік 1936.

Попит на сушені гриби в Злучених Державах П. А. під теперішню пору є доволі великий. В 1935 р. імпортовано там 550.640 lbs [5]) грибів, з чого на поодинокі краї випадає: Польща 198.618 lbs, Японія 132.398 lbs, Франція 72.129 lbs, Італія 35.869 lbs, Чехи 30.305 lbs, Югославія 24.183 lbs. Сезон на гриби триває там від жовтня до квітня.

В торговлі можна стрінути ріжні сорти грибів, тому також ціни не є однакові. При відпродажі імпортер числить гуртівникові за шатковані гриби, (слісд) не насилені на шнурок, як вінки, за першу сорту 75—80 центів ам. (около 4.— зл. за 1 фунт ам.; за другу сорту 65—70 центів (около 3.50 зл.) за 1 фунт ам.

Запотребування на шапочки дуже мале. Товар вінковий на шнурку імпортери купують у ціні 6—7 зл. за 1 кґ. cif [6]) Нюйорк. Гриби є паковані у дерев'яні скрині, легкі (переважно зі зліплюваної дикти), виложені грубим папером. Ліпші гриби, шатковані пакується в скрині, що містять у собі 50—60 кґ. товару. **Мито виносить 45% від вартости товару + 10 центів від 1 фунта**, натомісць мито від грибів у консервах знижено дня 15. червня 1936 на 25% від вартости + 8 центів від 1 фунта. Труднощі звязані з митами лежать у тому, що американська влада визначує часто мито від вартости товару, яку сама усталює, вищої, ніж фактура, а товар невідповідний можуть сконфіскувати й знищити.

Обговорюючи доставу грибів у пушках до Злучених Держав П. А, треба зазначити, що продукція краєвих грибів у пушках розвивається в Злучених Державах та конкурує з імпортом. Дотепер імпорт у долярах вигляда ось так у році 1935:

Чехи	249	Литва	22
Франція	1464	Польща	1064
Німеччина	275	Китай	2315
Італія	420	Японія	19533

Імпорт у 1936 р. зменшився. Заінтересування привозом з Польщі існує, одначе розширення достав гамують низькі ціни. Яко орієнтаційну конкуренційну ціну можна подати около 9 центів (около 0.50 зл.) за пушку, ваги пів фунта англійського fob.[7]) Ґдиня. В детайлічній торговлі найбільш розповсюджені є пушки пів та чверть фунта англійського. Експортери з Польщі повинні звернути увагу на якість товару. З порівнання дотеперішних висилок з Польщі з імпортом грибів у пушках з Франції, виходить, що гриби польського походження є занадто чорні в красці, натомісць відборці набувають радше товар ясної краски.

Німеччина.

Збут усякого рода товарів до Німеччини обмежений польсько-німецькою умовою [8]) з дня 4. листопада 1935, продовженого дня 20. лютого 1937 до дня 28. лютого 1939. Згідно з постановами тої умови експорт до Німеччини всяких товарів, що походять з польської території, залежить від зложення зі сторони польського експортера в митнім уряді свідоства розчислення на вивіз. Свідоцтво це має ствердити, що експортер виповнив усі умови передбачені при контролі товарового польсько-німецького обороту. Ті свідоцтва видає в варшавській окрузі »Польське Товариство Компензаційної Торговлі« (Загап), Монюшки 2. В інших округах видають ті свідоцтва делєґати »Загану«. Умови: фактура та деклярація до »Загану«, калькуляція

[5]) lbs це англійське скорочення; означає 1 фунт (лібра) рівняється 0.4536 кґ. Тільки само виносить американський фунт.

[6]) cif — це англійське скорочення; означає, що експортер має покрити всі кошти достави, а то: перевіз залізницею, морем, убезпечення й всі інші кошти.

[7]) fob — це теж англійське скорочення; означає, що експортер має заладувати товар на корабель і до того часу заплатити всі кошти. Підставити корабель до заладування має імпортер.

[8]) Гляди »Цодзєнна Ґазета Гандльова« ч. 267, 1935 р.

до польсько-німецького кордону. Німецький контрагент мусить дістати дозвіл на девізи від девізового уряду. Крім цього німецька імпортова фірма мусить одержати при імпорті відповідну посвідку на привіз від бранжевого надзорчого уряду Überwachungstelle, на підставі якої може відбутися митна відправа та після доконання імпорту вплата до Deutsche Verrechnungskasse. Розчислення ведуть між собою »P. I. P.«[10]) та вище згадана Deutsche Verrechnungskasse, до котрих купці вплачують відповідні суми. Інших дрібниць з тої умови не подаю, бо вони не відносяться до експорту, зглядно імпорту грибів до Німеччини. Підчеркнути однак треба, що після підписання тої умови Німеччина примінює до товарів польського походження автономічні мита[11]). Відносно грибів мито те виносить 25 марок (около 50 зл.) від 100 кґ. Німеччина заміряє до зменшеня імпорту товарів рільничого походження та зменшення через те чужої конкуренції в краю. Німецькі девізові обмеження гамують вправді оборот. Однак, якщо німецький купець дістане дозвіл на привіз товарів, яких імпорт є обмежений, то той дозвіл запевняє повний приділ девіз; остільки ситуація є корисна. При заключуванні експортових умов з Німеччиною треба впевнитися, чи імпортер є в стані переказати відносну суму за кордон, бо трапляються випадки, що німецький імпортер помимо найліпшої волі не дістане дозволу на переказання грошей. Тому добре та побожане є вмістити відповідну клявзулю в умові купна-продаж. Тягар полагодження всіх формальностей спадає на імпортера. Запотребування на гриби польського походження є значне, одначе через девізові обмеження та через компензаційну умову наш експорт грибів не може на німецькім ринку осягнути свого максімум. К. б.

Я. Орищук.

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Кооперація в домашнім промислі.

Домашній промисл, як первопочин взагалі всякого виробництва, мимо незвичайного поступу і розвою техніки фабричної продукції, не стратив свого значіння і в многих випадках становить ще майже виключний спосіб виробництва деяких предметів. Згадати хочби ріжні вироби з лози, шувару і соломи, рибацьких сітей, глиняної посуди, народної ноші, а зокрема вишивок, різьб і прикрас, ріжного рода предмети з дерева уживані в хатнім господарстві, і т. п. Навіть текстильний промисл, що користується незвичайно скомплікованими машинами, в деяких випадках спирає своє виробництво на домашнім промислі — на ручнім пряденню ниток з вовни. — Цих ниток уживається до виробу суконних матеріялів, —так званих самоділів, що стають тепер чимраз більше модні і вважаються товаром першої якости.

В деяких галузях промислу, як напримір в обувнім і одяговім, домашний промисл є поважним конкурентом великого фаб-

[9]) Відомість оперта на приватній інформації »Państwowego Instytutu Importowego«.

[10]) »Polski Instytut Rozrachunkowy«.

[11]) Автономічні мита, є це мита усталені через якусь державу односторонно, що їх примінюється до товарів інших держав, з якими ця держава не заключила жадного договору відносно мита. Мита ці є помірковано високі, однак їх укладається так, щоби при заключуванні договору було з чого опускати.

ричного промислу. Що правда, діється це коштом нечуваного визиску широких мас халупників, але це не зміняє сути справи.

Фабричний промисл, хоч працює машинами, всежтаки затруднює дещо робітників. Велике скупчення людей в однім підприємстві сприяє само через себе орґанізації тих людей для оборони своїх інтересів. Тому фабрична продукція не може в безконечність конкурувати з домашнім промислом, бо мусить числитися з коштами виробництва і завідування.

В домашнім промислі справа ця представляється зовсім інакше. Тут нема — в тих обставинах, які нині панують — жадної калькуляції. Все зводиться до попиту і подачі. Більший попит, ширше запотребование на якийсь предмет, підноситься ціна; збільшена подача, навпаки, спричинює обнижку ціни. А що домашні вирібники є розпорошені і не мають між собою жадної звязи, жадного порозуміння, жадної орґанізації, то постепенно й постійно звужується їх варстат праці, аж до цілковитої ліквідації. Вони в найліпшім випадку стають невільниками машини, якщо не хочуть згинути з голоду, або таки й гинуть передвчасною смертю з виснаження й перевтоми в боротьбі за існування.

Головна увага домашніх вирібників звернена на виріб. На збуті — торговлі вони звичайно не розуміються, а вслід за тим, мусять дорго оплачувати тих людей, що займаються за них збутом продуктів їх праці. Торговля старша від промислу. Вона існувала вже тоді, коли люди користувалися лиш готовими плодами природи, самі ще нічого не продукуючи. Через те торговля витворила свої звичаї та закони, в свою користь. Купець все має свою точку опору. Купець дістає готовий продукт чи навіть сировець означеної вартости і дораховує до того свої видатки й зарібок. Він може бути більший або менший, це залежить від його сприту і хвилевої конюнктури.

Того всего не має продуцент домашного промислу. В його розцінку ніхто навіть не вглядає. А тому, що вирібники домашного промислу не мають жадної орґанізації, то часто один другому збиває ціну. З тих отже причин є необхідна орґанізація домашніх промисловців. Головним завданням орґанізації домашного промислу буде очевидно справа збуту виробів.

При теперішніх обставинах все зростаючого безробіття і скоро поступаючої пролєтаризації широких мас працівників домашного промислу, треба взятися до його орґанізації.

Домашний промисл, який в деяких околицях є у нас досить поширений, ще до недавна становив побічне джерело доходу рільничого населення. Постійне корчення головного варстату праці, рільної господарки, через природний розріст селянської родини, позбавлення можливости заробітку на двірській землі, через парцеляцію її між напливовий елємент, спинення зарібкової еміґрації, так сезонової як постійної, брак промислових підприємств, до яких моглиби відходити на заробіток все зростаючі кадри безробітних — все те змушує нас напружувати сили з одної

БІБЛІОТЕКА РУСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ

сторони для піднесення сільської господарки, з другої — для шукання побічних заробітків.

Маємо ремісничий і домашний промисл. Жаден з них не має у нас своєї господарської орґанізації. Ремісники мають бодай станові орґанізації, домашний промисл остав у нас поза якоюбудь пляновою орґанізацією — очевидно за виїмком деяких спроб.

Зі статей поміщуваних на сторінках Г. К. Ч. за 1937 і продовження їх в 1938 р., в дорозі конкурсу, видно, що є в нас розкинені по цілім краю райони скупчення домашного промислу поодиноких видів, або навіть ріжних видів в однім районі. І так до тепер були статті про гончарство — Непиколоси (пов. Золочів), Миколаїв н. Дністром, деякі села в пов. Рава Руська*); — про деревний вуголь — Борове (пов. Жовква), виріб березових мітел — Гутиско (пов. Жовква), алябастрові вироби — Бовшів, вироби зі шувару — Наконечне і Вільшаниця (к. Яворова), Дроздовичі (пов. Городок Яг.), Гадинківиці (пов. Копичинці), боднарство — Соколівка (к. Золочева), вироби з дерева — Косівщина, Яворівщина, Майдан і Тудоровичі (пов. Копичинці), поворозництво — Витків (пов. Радехів), ткацтво — Закоморє і інші села Золочівщини, Глуховичі (пов. Львів), Джурин (к. Чорткова), шевство — Риботичі, Фельштин і Глибока (пов. Добромиль), панчішкарство — Бужок (пов. Золочів), кошикарство — Косівщина, Бзовиця (пов. Зборів), мистецькі вироби з дерева, скіри, металю і кераміки — на Гуцульщині. Кромі тут вичислених місцевостей є ще інші райони, в яких домашний промисл є значно поширений. Згадати хочби про вироби з лози в Монастири пов. Ярослав, то саме в Рудеччині та вироби зі шувару в Комарнянщині і Ходорівщині.

З того виходить, що домашній промисл має свої осередки скупчення в ріжних місцевостях, положених нераз в противних сторонах краю. Характеристичне при тім є те, що поза спробами в Косові і Яворівщині нігде не виступає домашній промисл в орґанізованій формі. Саме брак якоїбудь орґанізації в домашнім промислі став причиною в многих випадках занику деяких видів (на примір гуцульськх кафлів) в поодиноких околицях. Там, де домішній промисл є ще більше розвнений і становить головне, а часом й одиноке джерело заробітку працюючих в даній галузі виробництва, є він предметом нечуваного визиску зі сторони торговців-накладців.

Богато наших кооператив вели і ведуть збут предметів домашного промислу на рівні з иншими товарами чи продуктами домашного господарства, головно на Гуцульщині. Але повстання окремих кооператив, яких головним предметом діяльности бувби домашній промисл, започатковано в 1920 р. в Коломиї. Заходом невеликого гуртка інтеліґентів основано там кооперативу „Гуцульщина". Метою кооперативи обрано орґанізований збут предметів гуцульського домашного виробництва. Брак до-

*) Також Товсте к. Грималова.

світу, недостача оборотових фондів, нестійність гроша та взагалі несприятливі господарські умовини не пощастили розвиткові діяльности кооперативи і кооператва була приневолена навіть припинити свою діяльність. Аж 1934 р. знова кооператива відновила свою діяльність і почала дальше продовжувати торговлю виробами домашного промислу. Очевидно фінансові обставини кооперативи не дозволили розвинути діяльність на ширшу міру. Сума торгів кооперативи за рік 1936. р. виносила всего 8.500 зл. Що до складу свого членства кооперативу можнаби найскорше вважати кооперативою консументів.

Другу з черги кооперативу, що поставила своєю метою ширшу діяльність в ділянці домашного промислу, головно вишивкарства, зорганізувало і дотепер успішно провадить львівське жіноцтво під фірмою кооперативи „Українське Народнє Мистецтво".

Кооператива ця основана в 1922 р. З кінцем 1936 р. належало до неї 121 членів. Соціяльний склад тих членів був такий: 3 рільників, 5 ремісників, 1 фізичний працівник, 41 умових, 7 промисловців, 4 особи вільного фаху, 60 інших. Між членами було 104 жінки. Як бачимо — кооператива що до складу членства виглядає на орґанізацію консументів; одначе її діяльність та близький контакт з продуцентом (вишивкарками то-що) надає їй більше характер якогось патронату цієї ділянки мистецького виробництва. Діяльність У. Н. М. дуже ріжнородна: видавнича (журнал „Нова Хата", взори вишивок, стилізовані почтові картки), пропаґанда і плекання народньої ноші, ширення культури внутрішнього уладження мешкань в дусі українського народнього мистецтва, торговля виробами домашнього промислу, торговля матеріялами до шиття, вишивання і волічкових робіт. Торги кооперативи в 1936 р. за вироби домашнього промислу виносили 33.464 зл.

В районі найбільшого скупчення домашнього промислу на Гуцульщині — в Косові є у нас дві кооперативи, які працюють в ділянці домашнього промислу: „Гуцульщина" і „Гуцульська Різьба". Кооператива »Гуцульщина« основана в 1927 р., а діяльність розпочала в 1928 р. З кінцем 1936 р. належало до кооперативи 86 членів, між якими було 3 рільників, 5 ремісників, 39 фізичних працівників (домашніх майстрів), 9 промисловців, 4 купців, 4 особи вільного звання, 5 кооператив і 4 інші правні особи. Метою кооперативи є виріб і збут виробів домашнього промислу. Кооператива веде ткацько-килимарську робітню. В 1936 р. вироблено в цій робітні 325 м.^{2} килимів, 26 м. хідників, 334 м. плетінки, 101 м. сирого полотна, 68 фартухів, 6 кап, 2 пари портієр, 2 подушки, 72 торбинок, 15 ліжників, 7 передліжників, 1 скатерть, 3 ручники і 2 пошівки. З цього перечислення виробів кооперативи за один рік видно, як ріжнородна є продукція кооперативи, хоч не велика по кількости поодиноких вироблених пред-

метів, по причині не наладнаного як слід збуту. Торги кооперативи за 1936 р. виносили 14.582 зл.

Друга косівська кооператива домашніх промисловців обібрала за свою спеціяльність ділянку гуцульської різьби і звідти її назва: „Гуцульська Різьба". Основано її при кінці 1934 р., обєднує вона 28 членів і то виключно вирібників з области своєї діяльности. Метою кооперативи є закуповувати потрібні для своїх членів сирівці і збувати їх вироби. Торги кооперативи з продажі виробів виносили в 1936 р. 16.483 зл.

(При цім треба згадати, що в Косові існують ще дві неукраїнські установи для торгівлі виробами домашнього промислу а саме: польська під фірмою „Spółdzielnia przemysłu ludowego" та жидівська „Gorosejg". Блищих даних про ці кооперативи нема).

Так отже є у нас всього чотири окремі кооперативи для торгівлі виробами домашнього промислу, але кожна з них має інший характер. Засадничо діляться вони на дві ґрупи: дві з них, і то обі в Косові, це кооперативи вирібників, а дві другі (в Коломиї і у Львові) це швидше орґанізації консументів.

Загальна сума торгів цих чотирьох кооператив не велика — 73.109 зл.

Поза цими спеціяльними кооперативами домашнього промислу є у нас ще три інші, що ведуть орґанізовану діяльність в области домашнього промислу. Сюди належать:

1) Кооператива „Надія" в Монастирі (пов. Ярослав), яка провадить у себе робітню кошиків і займається збутом кошикових виробів. (Щоправда торги того ділу в кооперативі не великі і виносили в 1936 р. всего 2.113 зл., на загальну суму всіх торгів 15.792 зл.).

2) Кооп. „Праця" в Наконечнім (коло Яворова), з року на рік все більше поширює відділ збуту виробів домашнього промислу своїх членів. В 1936 р. на загальну суму торгів кооперативи 47.708 зл., а торги за вироби домашнього промислу виносили 21.276 зл.

3) Кооп. „Рільник" у Вільшанці (також пов. Яворів) провадить у себе збут плетінок шуварових, яких уживається при виробі кращих меблів з лози. В 1936 р. продала ця кооператива 52.319 штук плетінок на суму 11.478 зл. що становить 36.59% загальної суми торгів кооперативи (31.364 зл.).

Ці всі три кооперативи збули отже в 1936 р. виробів домашнього промислу на 34.867 зл.

Збираючи разом торги всіх семи вище вичислених кооператив за вироби їхнього домашнього промислу, дістаємо квоту 107.976 зл. Тут узгляднено очевидно лише ті кооперативи, що виказують такі торги окремо і ведуть систематичну діяльність в ділянці домашнього промислу. Зате не показано торгів за домашні вироби в тих кооперативах, що торгів тих не виказують окремо. Впрочім навіть не можнаби їх брати під увагу, бо це не є орґанізований збут.

Польська кооперація може виказатися о много сильнішими кооперативами для збуту виробів домашнього промислу. Найбільшу активність під тим оглядом виказує Вильно, де є і окрема кооператва і кооперативна централя домашнього промислу. Кооператив домашнього промислу є поза Вильном ще кілька, але блищих докладних даних про те немаємо. Є лише головніші дані за 1936 р. про такі кооперативи:

Місцевість і фірма:	Класиф. тин.	Рік основання	Статутова висота		Число членів	Торги в тисячах зл.
			уділу	поруки		
1. Вильно „Bazar Przemysłu Ludowego“	12	1925	20 зл.	5	103	511
2. „ „Centrala Przemysłu Ludowego“	12	1933	3.000 „	3	6	1.193
3. Бялисток „Bazar Przemysłu Ludowego“	12	1930	100 „	уділ.	99	659
4. Луцьк, „Wołyński Bazar Ludowy“	12	1934	20 „	„	20	110
5. Станиславів „Bazar Przem. chałupniczego i Ludowego“	14	1935	20 „	„	54	20
				Разом	282	2.493

Наведені дані цих пяти кооператив вказують, що їх збутова акція має не мале значіння для домашнього промислу. Два і пів міліона торгів за вироби домашнього промислу, щоправда в ріжних околицях, мусіли мати свій додатний вплив на долю многих тисяч вирібників, які не мусіли самі безпосередно займатися збутом, а переведено то в орґанізований спосіб, орґанізаціями, яких метою не є визиск, лише поміч вирібникам. Вправді осягнено ті успіхи не при чинній орґанізаційній співпраці самих працюючих, лише дорогою патронатської діяльности названих кооператив за грошевою допомогою зі зовні — але то справа інша.

Матеріяльну структуру тих кооператив насвітлюють нам їхні білянси за 1936 р., які поодиноко представляються ось як:

СТАН ЧИННИЙ:

Місцевість (фірми подані вище)	Каса і льокати	Запас товарів	Довжники	Уділи в інш.	Рухомости і інші р-ки	Страта	Біляисова сума
1. Вильно	7.135	125.360	250.493	4.100	15.438	—	402.526
2. „	5.357	174.758	321.214	2.700	13.206	754	517.989
3. Бялисток	7.169	257.752	68.468	3.795	18.661	—	355.845
4. Луцьк	895	35.819	9.228	3.900	2.871	—	52.713
5. Станиславів	13.667	13.879	3.174	3.000	3.481	1.647	38.848
Разом	34.223	607.568	653.277	16.795	53.657	2.401	1,367.911

СТАН ДОВЖНИЙ:

	Уділи	Зам. фонди	Спец. фонди	Аморт. фонд	Доставці	Кредити	Інші віритслі	Прочі р-ки	Надвишка
1.	3.503	7.978	39.314	6.236	40.000	248.800	44.126	8.851	3.718
2.	18.000	258	—	—	290.564	176.836	29.462	2.870	—
3.	3.923	8.545	75.801	3.343	11.210	159.177	81.240	1.709	10.897
4.	1.359	8.328	—	437	—	23.300	3.242	15.824	223
5.	4.207	9	—	—	—	31.446	2.755	431	—
	30.992	25.118	115.115	10.016	341.774	639.558	160.825	29.685	14.838

Збірна білянсова сума наведених пяти кооператив виносить 1,367.921 зл. Складаються на це в першу чергу банкові кредити в сумі 639.558 зл., що становлять 46.75%, відтак належности доставцям в сумі 160.825 зл. — 11.76% і інші віритслі 341.774 зл. — 24.98%. Так отже сума всіх зобовязань віритслям виносить 1,142.157 зл., т. є. 83.5% всеї білянсової суми. Власні фонди, т. є. уділи, запасні і спеціяльні фонди та білянсова надвишка дають суму 186.063 зл., що становить лише 13.6% білянсової суми. В стані чиннім білянсу: запас товарів в сумі 607.568 зл. дає 44.41%, а суми належні від довжників 653.277 зл. т. є 47.76% білянсової суми. Походження цеї послідної суми може бути двояке: можуть тут входити в першу чергу відборці виробів, але можуть бути тут зачислені також завдатки, видані вирібникам-доставцям на замовлені у них вироби або належитости за видані сирівці. Очевидно з оголошених білянсів того не можна вивести. З цего зіставлення білянсових даних, цих кількох кооператив виходить, що орґанізація збуту виробів домашного промислу у формі накладчих кооператив — бо так вони мабуть є орґанізовані, на це вказує невеликий чисельний стан членів — вимагає дуже великих фінансових фондів у формі легко доступних і низько-процентових кредитів.

Тут слідує принотувати також існування у Варшаві окремої кредитової кооперативи для фінансування домашнього промислу під фірмою: Kasa spółdzielcza dla przemysłu ludowego i domowego. Основана в 1930 р. Статутова висота уділу виносить 100 зл. З кінцем 1936 р. належало до цієї каси 27 членів, правдоподібно самі правні особи. На це вказувала би сума вплачених уділів — 156.789 зл. Запасний фонд виносить 4.590 зл., а за те спеціяльний фонд виносить поважну суму — 121.508 зл., білянсовий зиск за 1936 р. був 10.520 зл. В стані чиннім білянсу тої кооперативи находимо суму уділених позичок 227.929 зл. і на льокаціях в банках 61.666 зл. та вартість нерухомости на 3.157 зл. Ціла білянсова сума виносить 311.575 зл. Так отже кооператива, оперта виключно на власних фондах, зовсім не користає з бан-

кового кредиту і має навіть значну надвишку оборотових средств на льокаціях в інших установах. Невідома нам блища форма діяльности цеї кооперативи, яка безперечно мусить мати свій питомий характер тимбільше, що має вона такий високий спеціяльний фонд.

*
**

Кооперативна орґанізація праці домашніх виробників, або бодай кооперативний збут їхніх виробів — річі не легкі, та конечні. Анкета, що її перевела редакція ГКЧ, дала нам фактичний матеріял, що де є. Тепер треба думати над тим, як те, що є, уняти в якісь доцільні орґанізаційні форми. Треба тому привітати акцію, яку в цьому напрямі започатковує РСУК, шляхом ширшої наради над цією важною справою.

І. Федак

По селах

(З обсервацій кооперативної пропаґаторки).

(Докінчення).

В громадському житті.

Може важко старшому чоловікові зрозуміти духа нинішнього часу з усіми його порядками. З духом часу може йти лише людина, яка за молоду не жила лиш своїми власними справами, але вміла працювати для загалу. І є декуди такі старші люди, які тішаться, що на їхніх очах займається нове життя в усіх ділянках. Але цих людей небагато. Громадянська праця на селі спочиває у великій мірі, так як мені доводиться бачити, переважно в руках »середніх« — ні старих, ні за молодих. Ці середні, то люди, які в часі світової і визвольної війни клали свої сили в жертву батьківщині, багато пережили, чули і бачили. За ними доволі часто стоїть молодь — але дуже рідко найстарші. Ті всі кооперативи, читальні, аматорські гуртки, самоосвітні курси, діточі садки, хори, орхестри, драматичні гуртки, спорт, новітня господарка С. Г., »Х.В.М.« С. Господаря, жіночі орґанізації і курси, Р. М. з своїми збірнями — а наді всьо теперішня дисципліна у всіх установах, — це все тяжке до зрозуміння для людини, яка виросла в еґоїстичній, тісній атмосфері своїх чотирьох стін і власного господарства. Там, де в громадянській роботі веде провід молоде покоління, є теж свої недомагання, є промахи. Часто вона нетолєрантна, відноситься неґативно навіть до здорової ради старших людей. Однак це правило життя, що молодим здається те, що роблять старші недобрим. Тимбільше, що часом найліпші наміри молодих розбиваються о незрозуміння їх у старших. Те саме панує не тільки на селі, але і в місті. Бо бути літами старим, а духом молодим, це привілей тільки вибраних людей.

Як зарадити лихові!

Попри цю молодь, яка бере участь в громадянській роботі, є ще друга молодь, яка є пострахом села. Існування цього типу молоді спинює просто поступ в культурі села. Це ті вороги людства, яких виховала наша селянська хата, рідні мами і батьки з добрих і гарних маленьких дітей. Виховала їх вулиця і зле товариство, бо родичі на селі так заняті своїми господарськими справами, що не стає їм часу на виховання власної дитини.

Придивляючися цьому вихованню бачимо нераз, що родичі-селяни лають за те, що добре, а потурають тому, що зле. Мале телятко на селі зазнає

часто більше піклування від своєї господині, як селянська дитина — почавши від колиски. Телятко, як відійде, — не буде з нього корови, живительки родини. Дитина, як помре зі злого догляду, — »так Бог дав«. Що душу дитини треба ушляхотнювати змалку, що треба її вчити, що добре, а що зле, не залишати під злим впливом — це речі мало зрозумілі на селі. І знову »але«. Є культурні, дуже інтеліґентні селяни, які гарно ховають своїх дітей, але вони губляться в морі впертих родичів, які ніяк не хочуть здавати собі справи зі своєї відповідальности за виховання дитини. Багатий не має як занятися дітьми, бо праця в господарстві; бідному дитина і так виховається.

Так проходять роки і настав час, що села живуть прямо під терором тих занедбаних у вихованні дітей.

Пострахом села є теперішні крадежі, вбивства, напади на проїзжих іт. п. криваві весілля і забави, втрата життя або здоровля через пиття не то спірту, але й денатуру. Знепад господарської культури на селі у великій мірі треба приписати здичінню тої частини молоді.

— Пане, не роздягайтеся і не кладіть годинника на столі, бо у нас крадуть — остерігає господар делеґата, який у нього ночує.

— Пані, не йдіть до залізниці самі, бо вчора пострілили на дорозі чоловіка — остерігають.

— Чому не заложите собі садка, пасіки — питаю. Це дає добрий дохід?

— У нас не дадуть держати пасіки, мід викрадуть, бджоли видусять димом. Щепи поломлять, овочі не достоять.

Расових курей не заводять зі страху перед крадіжжю. В хатах держать молочене збіжжя, в сінях гуси, кури; подушки і одяги зносять до одної хати, бо вкрадуть. Вартують коло господарств, вартують коло кооператив. Не може бути мови про те, щоби дороги обсадити овочевими деревами, щоби полотно лишити над річкою без догляду. Крадуть копи на полі, витинають капусту, викопують бульбу. Забирають сіно з сіножатей. Не вдержати безроги живої в хліві, а забитої в коморі. І так без кінця. Цього на весіллі ножами пробили, того застрілили, а ще іншого колами затовкли. У вечір світять як метеори рефлекторові ліхтарки у вічі. Не може хлопець з другого села прийти на музику чи весілля, бо може пожити смерти. Чи при таких відносинах може піти культурна праця спокійним руслом? Так господарське, як освітне життя не може розвиватися правильно.

Селяни бідькають, але не думають над тим, що дитині треба дати в руки книжку, не стримувати її від науки в самоосвітніх гуртках, Х.В.М., а в душу влити їй вищу ідею. А тимчасом одно тільки ідейне виховання всилі вивести молодь на правильний життєвий шлях.

Яка радість почути від провідників села: »У нас нема такого зла, як в інших селах. Маємо спокій і можемо прцювати. Наша молодь ідейна і добра«. В такому селі все добре.

Тяжко зарадити лихові. Треба виховувати. Кого? Мами чи дітей? Хто має це зробити? Чи теперішні діти виростуть ліпші — не знати. Облоги перестарілі, тяжко їх зорати — а мало людей, дуже мало до праці.

Бібліотеки і читальні.

Читальні, які мають розумний провід, дбають про бібліотеку. Доповняють її, оправляють книжки, звичайно роблять це хлопці самі. Вчаться цього у школі. Стараються придбати навіть окрему бібліотечку для дітей. Є денеде дуже порядні бібліотечні шафи. Але теж є занедбані читальні, де в якійсь скринці валяється в порохах декілька книжок. На щастя таких читалень є меншість.

Найгарнішу бібліотеку в прегарних, модерних бібліотечних шафах з чорного дуба, довелося мені бачити в Слобідці струсівській, теребовельського повіту. Бібліотека мала поважне число найновіших творів і була удержана взірце о. Вели її самі селяни.

Читльні бувають ріжні. ясні, чисті, привітні. Там стіни прибрані образами, бібліотека велика, часописи на рамах. Вішала на стіні, щоби було де

одяги і капелюхи завісити, піч, щоби зимою огріти кімнати, велика лямпа, довгий стіл, щоби було вигідно при ньому читати. Молодь, старші, жінки, хор, аматорський гурток, мають призначені дні і години на сходини. На таблицях оголошення, на стіні мапи, список членів.

Обсіли стіл, читають. Що це, білий птах перелетів? Ні! Це один господар кинув часопис з досади.

— »На селі сваряться, бо темні, а чому ж ці пани в місті висварюються в ґазетах? Не знати, яку вже читати. На село нема кому приїхати з рефератом, навчити чогось. А редктори один другого зїв би«.

— Ще добре, що Г. К. Ч. не сваряться. Пощо то пишуть, що нас то обходить? Хочемо щось знати, навчитися«.

Що можемо на це сказати, ті, що їдемо з міста?

В душі признала слушність господареви, бо вже справді докотилися сварні і особисті порахунки до краю. Це справді не поможе справі, а знеохочує читачів на селі, які так нетерпеливо ждуть на часопис. По трудах будня хочуть покріпити духа.

В занедбаному повіті. Читальня обідрана зверха, брудна в середині, болото лопатою шкробати. Нсіння соняшників, папери на землі, опльована долівка. Скринчина з кількома обдертими, брудними книжочками. Розвалені на столі хлопці ґрають в шахи. Бідна одинока ґазета подерта валяється. Жадна жінка до читальні не ходить.

А ще є багато сіл, де і такої читальні нема. Нема одної людини в поблизькому місті, щоби цим занялася і навчила. Багато ще дечого на селі бракує.

Зрозуміння мистецтва.

Будують нові церкви, хоч тяжкі часи. Малюють давно побудовані. І дивно, що охчуть, щоби ті церкви були розмальовані на високо мистецький лад. Грає в тім ролю також порада місцевих парохів. В останніх часах повстали в недалеких навіть околицях самого Львова, мальовила великої мистецької вартости.

Денеде бачила я церкви з малюнками Манастирського. В двох селах жалілися люди, що малювання церкви віддав священник покойовим малярам, або чужинцеві. Цей розпитував щойно, як мають виглядати українські святі. Ліпше, кажуть, більше заплатити, але хай нашу церкву малює наш правдивий мистець. Що подаю правдивий факт, нехай посвідчить стаття мистця Смольського, в »Ділі«, який описує мистецьке варварство, доконане на старинній церкві не то на селі, а в місті, Тернополі.

Розуміється, що таких випадків, як я подала, є далеко більше і треба би цьому запобігати. Стилеві проповідниці, гарно різьблені іконостаси, мистецькі вишивки на церковних ризах, це вже звичайні речі. Поодинокі люди стають фундаторами образів, а то і цілих нав.

Стрічаємо вмуровані таблиці мармурові чи металеві зі списками поляглих у визвольній і світовій війні.

Аж надто знаною є церква в Підберізцях, мальована пок. Сосенком, дуже поважна. Могла би стати окрасою кожного міста. Зараз в сусідньому селі Миклашеві церква повна світла і сонця з працями мистців Ковжуна і Осінчука. Ці самі мистці малювали церкву в Зашкові, Наконечнім к. Яворова, в місті Долині.

З гордістю показують нам селяни свої церкви, старинні церковні книги, портрети священиків, діячів. Шкода, що часом ці портрети покутують у темній закристії. Було би їм місце в музеях. Словом, село розуміє духа мистецтва в його шляхотній формі.

Доводилося мені бачити на селі мистецькі куртини і театральні декорації. Пр. в Деренівці к. Теребовлі — малював їх мистець Борачок, в Дулібах к. Стрия — Е. Козак. Треба піддержувати бажання і зрозуміння правдивого мистецтва в народі.

Інтеліґенція на селі.

Священник, учитель, часом якийсь студент. Священник не дібрався до села, учитель не може працювати, студента не слухають. Часом буває інакше. Священник, щирий робітник, а коло нього інтеліґентні селяни, очитані, розумні, ще й якісь студенти, кооператори. Це вже щасливе село. Робота іде гарно. Відбивається вона на цілій культурі селян. Кооперація росте в силу. А є й село без священника де цілу роботу ведуть самі селяни-інтеліґенти, селяни ідейники. Це вже найгарніший тип села. Всьо живе і змінюється. Відходять від нас священники громадяни, які жили для свого села. Минаються їмості, що підтримували своїх чоловіків при праці, були дорадницями для парохіян. Ще тут і там, як оаза на пустині найдеться священничий дім, якому близько на серці справи села, його культура, освіта. На щастя є ще такі.

Бо давно вміли наші пан-отці всьому раду дати. Вели взірцево церковні справи, вели і громадянські. В одній розмові сказав пок. о. декан Гошовський з Фалиша: — »Минається наше покоління. Щораз менше нас. Чи бачите, що нинішні священники інші? Чомусь не розуміють села з його життям і потребами. Хоч багато з них вийшло з цього села. — І село часом нас не розуміє. Але ми є на те, щоби вчити, гуртувати і бути вирозумілими. Таж цілі віки працювали над цим, щоби наше село здеморалізувати. І треба літ на це, щоби його направити«.

Гуртував, вчив, ходив пішки до прилученого села, щоби і його рушити. Був в церкві, школі, читальні, касі, кооперативі, діточому садку, жіночому кружку. На все ставало йому часу. І нині доводиться говорити на ріжні теми з священниками. Є і нині священники-громадяни. Але як часто дім священичий, та давня симпатична »плєбанія« відділена від села китайським муром! Не легко найти тему до розмови. Парохіяни нарікають, парох нарікає. Дуже прикро слухати це мені, священничій дитині. Ми ж знаємо, як було колись за наших батьків. А як багато праці найшлобися пр. для їмості. Жінки селянки такі безпорадні. Чи то в питаннях здоровля, чи виховання дітей, чи в господарстві. Як радо послухали би вони часом доброго слова. А кооператива, як вдячна була би вона за піддержку, за освідомлення господинь. Пропадають безцінні скарби нашого народнього мистецтва, народні обряди, пісні, вишивки, писанки. Ідуть на візки міняйлів зразки вишивок, які вже до нас не повернуть. Кому ж лекше їх зберегти, як не імості своїм впливом? Вона являється часто одинокою освіченою людиною в селі. Знаю, яку прислугу віддали нашій культурі саме ті жінки і дочки священників.

Є ще тут і там світська інтеліґенція: емерити, студенти, студентки. І тут теж бачила, що при добрій волі та працьовитости має вона великий вплив на село.Але як того нема, то і впливу нема! Тільки багато опанування і доброго підходу треба до цих всіх справ.

Безженні священники починають нову еру в нашому церковному та громадянському житті. Вони свобідні, незвязані родинними обовязками, потребують менше на своє життя. Чи працюють? Ріжно буває, так як з кожною іншою справою. Є такі, що засклеплюються в своїому домівстві та просякають саме тим матеріялістичним духом, якого часто не було у священників з родиною. Є теж щирі приятелі своїх парохіян, провідники у добрих намірах і ділах.

Фактом є, що нарід і нині шанує і любить пан-отця, який має авторитет в церкві і в громадській праці. Священник, який разом з цілим народом станув до копання фундаментів під »Народний Дім« — зумів дістати протягом тижня 1.200 зл. на заведення елєктрики в церкві. Бо нарід іде за добрим парохом на кожне добре діло.

Рееміґранти.

Багато їх стрічаємо. Довгі роки працювали тяжко в Америці, Франції, часом Данії і Прусах. Привчилися до іншої життєвої стопи, до культури, яка там є найбуденнішою потребою. Привозили і привозять зароблені доляри франки. Можна би за них купити камяниці в містах, збудувати фабрики, дати

гарний прожиток своїм дітям і чужим робітникам, розробити промисл, торговлю. Поставити хоч би в своїх селах взірцеві фарми, засадити великі виплатні сади і т. п.Та чи багато з цих рееміґрантів використало в цей спосіб привезений гріш? Чи їхній поворот побільшив наш стан посідання в містах і містечках? Ні!

Наш чоловік, якого нудьга за рідною землею пригнала зза моря, лиш в дуже маленьких відсотках вмів зужиткувати досвід і науку, добуту на далекій чужині. По найбільшій части наші люди осідають в свойому рідному селі, будують трохи ліпші будинки і починають господарити як давно. Культура їх дому часто навертає до тої, з якою виїхали. Діти, які часто звикли до чужої культури і науки, за якийсь час уподібнюються до своїх ровесників. А ще як попаде кому жінка-господиня тутешнього селянського вишколу, то по кількох роках, ані самі господарі, ані спосіб життя не пригадує колишнього мешканця американського села, чи многолюдного міста. Деякі рееміґранти, з якими довелося перебалакати неоден зимовий вечір на ці теми, жалілися на те, що не вміли інакше уладити собі життя. Ще одна справа: розпозичили доляри, а нині бідують. Праця довгих літ, молодеча сила пішла на чуже добро.

Думаю, що добре булоби створити порадню для рееміґрантів у Львові, де вони, по повороті до краю, моглиби дістати пораду, як і де кинутися їм до нового життя. Бо їхати по це, щоби по повороті жити по давньому — справді шкода.

В ґромадському, кооперативному житті, так як мені довелося бачити, мало рееміґрантів грає визначнішу ролю.

Зате еміґранти, які лиш на короткий час приїздять домів, дуже цікавляться життям у нас, а по повороті організують збірки на будови »Народніх Домів« в своїх салях та на інші корисні громадянські потреби.

Ірина Домбчевська.

СЕРЕД КНИГ

S t. O r l i k o w s k i: AKTUALNE ZAGADNIENIA KREDYTU ROLNEGO, WARSZAWA 1938.

Приспішення розвитку рільної продукції може наступити через приплив капіталу до рільництва у виді середньо- і довго- речинцевого кредиту. Користання з коротко-речинцевого кредиту є не так вигідне для рільництва, бо цей кредит за дорогий. Однак з нього рільництво користало і то головно в 1925-28 рр. Половина цього кредиту припадає на господарства понад 50 га. Задовження з титулу короткотермінового кредиту в Польщі в господарствах понад 50 га — 78,60 зл., з титулу довгоречинцевого кредиту для першої ґрупи 9.80 зл., для другої 126 зл., при чому це зіставлення не бере під увагу приватного задовження, тільки задовження в кредитових інституціях. Віддовженеве законодавство не принесло належної розвязки задовження рільництва, бо тільки пересунуло ліквідацію довгів, затягнених перед кризою, на час господарської поправи. Однак загальний стан задовження рільництва не є ще, на думку автора, грізний і дозволяє на його дальше кредитування. Щоб це кредитування могло належно розвинутися, треба зорґанізувати відповідний кредитовий апарат, що тепер ще слабо розвинений і упорядкувати ґіпотеки. Тому що кредитування рільництва заломилося в часі кризи, наступила інтервенція держави в цілі збільшення допливу кредиту до рільництва. В 1928 р. урухомлюється з державних фондів кредит під заставу збіжжя, що має подвійне завдання: дати ґроші рільництву і спинити надмірну подаж збіжжя по жнивах. Цей кредит щойно від 1933—34 р. має більше примінення. Висота позичок для господарств до 50 га означено до 2.000 зл., при чому уділюється її до висоти 50 прц. вартости немолоченого і 60 прц.

вимолоченого збіжжя. На полудневі воєвідства уділено з цього кредиту позичок:

1934—34	4,073.000 зл.	22.1 прц.
1935—36	11,898.000 зл.	24.3 прц.
1936—37	12,938.000 зл.	24.4 прц.

(Українське рільництво з того одержало дуже мало. — І. Г.)

В жовтні 1937 р. рішено урухомити кредит під застав живого інвентаря на взір кредиту під застав збіжжя. Також вже при кінці 1935 р. урухомлено довгоречинцевий креди на родинні сплати. Його завданням є прийти з поміччю господарствам до 15 га при родинних сплатах. Уділює його на 25 літ Держ. Рільний Банк при чому береться під увагу рік довжника, щоби сплата наступила за одного покоління. Висота позички сягає 50 прц. вартости господарства без інвентаря і запасів, а відсотки виносять 1 прц. річно і пів прц. на адміністраційні видатки від первісної квоти позички. На ту ціль признано в 1936 р. 4 міл. зл., в 1937 р. 10 міл. зл. з того признано і уділено на:

	приділено 1936 р.	уділено 1936 р.	приділено 1937 р.	уділено 1937 р.
на Поліське воєвідство . . .	60.000	2.300 (1)	60.000	8.400 (5)
„ Волинське „ . . .	220.000	9.200 (4)	220.000	41.300 (16)
„ Львівське „ . . .	550.000	168.200 (62)	600.000	242.100 (94)
„ Станиславівське воєв. . .	80.000	29.200 (13)	80.000	36 300 (15)
„ Тернопільське „ . .	200.000	78.800 (30)	300.000	165.100 (56)

(Українське населення знова дуже мало користало з цього кредиту — І. Г.)

Рівночасно в 1935 р. утворено кредит для сільського будівництва, при чому позичка може бути уділена до висоти 600 зл. при 4 прц. на час до 15 літ. Також має бути урухомлений кредит на закупно рільничих машин.

Побіч цих кредитів, починаючи від 1926 р., уділювано помічні кредити для рільництва, що потерпіло вкаслідок повені, посухи, граду і т. п. при чому уділено в 1935 р. 1,291.000 зл. з чого припадає на південні і східні воєвідства 2.5%, в 1936 р. 2,820.000 зл. з чого припадає на південні і східні воєвідства 18.6%, в 1937 р. 9,612.700 зл. з чого припадає на південні і східні воєвідства 7.5%, себто майже всі квоти призначені для чисто польських теренів.

Дотеперішні досягнення в ділянці кредитування рільництва невистарчаючі і мінімальні. Буде воно успішне на думку автора тоді, коли буде опрацьований на кілька літ вперід плян льокування на грошевому ринкові емісії заставних листів і довгоречинцевого амортизаційного кредиту.

Подав **Ів. Гурик.**

Inż. F. Ostrowski: INWESTYCJE DLA USPRAWNIENIA OBROTU ROLNICZEGO, WARSZAWA 1938.

Рільна продукція має більші труднощі в підтримуванні ринків збуту і його орґанізації чим промислова продукція. Сама орґанізація їх збуту залежить не тільки від загального господарського розвою країни і грошевого ринку, але й від позему уряджень для влегчення виміни і від торговців. Першим завданням цих уряджень є зосередити подаж рільних продуктів, що приходять на ринок в дрібних кількостях і ріжнородної якости. Важне значіння має розмір та розміщення підприємств для перерібки рільних продуктів. Стан цих уряджень до цеї пори невдоволяючий. Господарська політика по відношенні до рільництва наставлена виключно на хвилеві ефекти. Саме поняття інвестицій було зле зрозуміле і їх уважалося за щось додаткове, без чого можна обійтися. Також не доцінюється значіння кооперації в орґанізації збуту рільних продуктів і піднесення рільної продукції та легковажиться її реальну господарчу силу і її досягнення. А якраз кооперація найкраще надається для орґанізації цеї ділянки господарчого життя.

Велике значіння для збуту збіжжя мають збіжеві шпихлірі, однак будова їх поступає дуже повільно. Вибудовані до цеї пори елєватори мають поємність понад 10 тис. тон, тоді, як кількість збіжжя, що приходить на ринок, вагається між $3^1/_2$ до 4 міл. тон річно. Крім того вибудовано збіжевий елєватор в Ґдині о поємности около 10 тис. тон, коштом 3 міл. зл. (в 1937 р.). У Франції за 1 рік (1936) збудовано 7 елєваторів о поємности 52 тис. тон

В ділянці орґанізації перерібки і збуту молока має кооперація найкращі досягнення. Для переведення модернізації молочарства признано кредити низько опроцентовані ($1^1/_2$ прц.). Понад 250 молочарень (польських — У. Г.) одержало на ту ціль около 7 міл. зл.

Інвестиційні пляни передвиджують розбудову холодільнь загального вжиткування для продуктів, що легко псуються та переховалень для ярин і овочів. Побіч того мається в пляні розбудувати перерібку мяса на консерви. Ця продукція зростає, а рівночасно зростає і вивіз перероблених мясних продуктів при рівночасному спаді вивозу живини. Рівночасно мається на увазі прийти з поміччю домашньому промислові, через уділювання йому інструкторсько-технічних порад, заосмотрення його в відповідні знаряддя і орґанізацію збуту.

В повищому інвестиційному пляні мається на увазі в першу чергу розвиток і експорт, стремління до обмеження привозу продуктів, що можуть бути заступлені через краєву рільну продукцію, наставлення промислу на зужиття краєвих сирівців і т. п.

Подав **Ів. Гурик.**

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

»НУЖДА ГАЛИЧИНИ«.

На відкритті »Госп. Ради Східньої Малопольщі« дня 12. II. ц. р. порушено передовсім справу господарського занепаду Галичини. Перший референт, др. Шарскі, голова Торг. Пром. Палати у Львові сказав між іншим:

»Область, що обіймає діяльність львівської Торг. Пром. Палати, має 55,5 тис. квадр. км. і є більший від Бльгії, Швайцарії, Данії або Голяндії. Становить 14,3% обшару Польщі. Тут найбільша пересічна густота населення. На міста припадає 21%, на села 79%; у тернопільському воєвідстві 83%, станиславівському 80%.

Госп. стан Галичини малощо ліпший від північно-східніх земль. В терноп. воєвідстві у 1930 р. не викупелно ані одного пром. свідоцтва 1-ої катеґорії. Існує лиш кілька помітних промислів: деревний, нафтовий, початкуючий потасовий і пару інших. 1936 р. на Сх. торги привезено було на 35% менше осіб, як у 1935 році. Участь Галичини в заг. польському експорті є 15% що до вартости; хміль, фасоля і телячі шкіри осягнули 80% цілого експорту, нефтові продукти — 70%, яйця 60%, лен — 40%, дерево 35%.

Розвиток експорту спинює уклад залізничих тариф, важний з огляду на віддаль від західної границі. Львівська біржа, побіч рівенської, нотує найнижчі ціни рільних плодів. Утруднює експорт слаба сітка банкових установ. Треба експортувати не самі лиш сирівці. Треба створити сітку аґенцій експорту, приватних банків, сітку холодільнь. Розбудувати будинок торг. академії та Східні Торги. Перше місце повинна заняти будова каналу Висла — Дністер — Прут. Є величезні електрифікаційні можливости. Але на першому місці брак капіталів. Треба на Галичину поширити ті податкові пільги, які вже обовязують в Центр. Пром. Окрузі і які туди відтягатимуть всі капітали.

Другий референт, др. Папара, предсідник львівської Хліборобської Палати, сказав м. і.:

»На терені трьох південно-східних воєвідств є 4,258.000 га рільничих ужитків, в цьому 3,073 тисяч на рілі, 571.000 га лук, 495.000 га пасовищ, 316.000 га невжитків, а в цьому біля 200 тисяч га мокрих торфовищ.

На основі обчислень ще б. Краєвого Виділу з цифри 571 тисяч га лук чекає і домагається меліорації біля 400.000 га, а з цифри 495.000 га пасовищ біля 200.000 га.

Коли додамо до тих цифр ще згаданих вище 200.000 га мокрих торфовищ — дістанемо приблизну цифру **800.000 га**, тобто 19 процент самих тільки лук і пасовищ та невжитків, що **на нашому терені вимагають змеліорування.**

Для підкреслення користи меліорації, референт навів приклад:

»Був я минулого року в селі Колодруби, рудецького повіту, де Хліборобська Палата перевела меліорацію наддністрянських лук і сам ствердив, що селянин, який за морґ забагненої луки в березні того року дістав 120 злотих, міг в червні, коли меліораційні праці були щойно в тоці, дістати вже 450—500 злотих«.

Від двох літ веде тут меліораційні праці Хліборобська Палата. В роках 1936/37 дістала вона кредит з Оборотового Фонду Земельної Реформи на меліораційні праці на свому терені 300.000 зл. Тепер робить старання, щоби їй признали на біжучий рік бодай таку саму суму.

Др. Папара перевів порівнання:

»В б. Галичині Краєвий Виділ видав у 1913-тім році на меліорації та водні будови 8,397.000 корон, а крім цього в державному австрійському бюджеті участ б. Галичини на цю ціль виносила 5,463.000 корон.

Отже разом у перечисленні на основі кількости золота в австрійській короні і польським злотім чинитьби в б. Галичині на меліорації, на будову водних доріг, виносила біля 25 міліонів теперішніх злотих. Як далекі ми від цього! Додам ще, що в Австрії видатки, звязані з меліораціями покривали: в 1/3 держава, в 1/3 Краєвий Виділ, а тільки в 1/3 заінтересовані, і то в такий спосіб, що Краєвий Банк давав їм на цю ціль позички«.

В 1910-тім році було в бувшій Галичині 3.612 млинів, в цьому числі 339 більших. А в б. Конґресівці було млинів 5.893, в цьому середніх і більших тільки 485. А на основі анкети варшавського міністерства внутрішніх справ у 1934-тім році в б. Галичині стверджено існування 3.195 млинів, тобто на 417 менше, а в цьому торговельних млинів тільки 187, тобто менше, ніж половина передвоєнного стану. Зате в б. Конґресівці начислено млинів 7.968, тобто 2.075 більше, в цьому аж 609 торговельних млинів, отже на 124 більше, ніж перед війною.

В 1910 р. на терені трьох південно-східних воєвідств було безріг 1,835.000 штук, а в 1936 р. тільки 933.000 (слід зазначити, що 1936-ий рік в порівнанні з попередніми роками був роком поправи!).

Продукція гораленъ на цьому терені перед війною виносила — 502.000 гектолітрів, тепер виносить 120.000.

На 198 хліборобських шкіл у Польщі на львівське воєвідство припадає 13, на станиславівське 7, на тернопільське (а має воно найвищий процент орних ґрунтів, бо 60,8 проц.) аж — 5. А у варшавському воєвідстві є хліборобських шкіл 28, в познанському 24, в люблинському 17, у волинському 16, у поліському 7.

ВІДКЛИКАНИЙ ЗАКОНОПРОЄКТ ПОВНОЇ ДЕРЖАВНОЇ КОНТРОЛІ НАД ПРОМИСЛОМ.

З початком 1938 р. прилюдну опінію в Польщі заалярмувала вістка про те, що в кругах міністерства торг. і промислу готується законопроєкт »корпораційної« перебудови цілого промислу, який мавби всю промислову діяльність узалежнити від держави. Проєкт цей викликав такий відпір, що міністер торг. і промислу відмежувався від нього. (Всеж таки назначив комісію, яка

має приготовити плян »контролі над приватним інтервенціонізмом«).

Законопроєкт про »самоуправні промислові союзи« — це черговий вислід бюрократичної промисловости, що у висліді мав би привести до найогиднішого типу тоталізму, бо до повного й тугого збюрократизування приватного господарства в ділянці промислу. Плян той таїть у собі дуже поважну небезпеку для господарської підприємчивости, а тим самим й для нормального розвитку господарських сил країни — небезпеку, яка не поминулаби, річ ясна, й слабоньких паростків нашого, щойно відроджуючогося промислу.

На щастя, помисл той, „господарників від зеленого столика" зустрівся з загальним спротивом політичної опінії і фаховим осудом на сторінках польської господарської преси.

Не дивниця, бо того роду концепції і заміри можуть — здається — вивести з рівноваги навіть істоту, позбавлену такого субтельного нервового уладу, як наш.

Глухій і невражливій на дійсні прояви життя та їх саме бюрократичній ментальности проєктодавця „Політика ґосподарча«*) — робить неаби які закиди: нерозуміння найпростіших засад господарської теорії і повну іґноранцію в практичних господарських справах, неспівмірну з широкими, диктаторськими компетенціями, якими законопроєкт надділяє »делєґата міністерства промислу і торговлі« при промисловому союзі; від »відзімісі« цього делєґата залежало би поширення чи звуження продукції, згл. підприємства, повстання нових підприємств; не кіжучи вже про те, що більш як певна »розбудова« на широку скалю зовсім не потрібного апарату нового бюрократичного осередку з хмарою урядовців означає нові тягарі для суспільства, що спадуть на його плечі — річ ясна — в дорозі примусу. Все це не ворожить рожевих перспектив промисло-

в в Польщі.

ві в Польщі.

Дальше, »Політика ґосподарча« закидає законопроєктові, що він цинічно ломить конституцію держави, бо ж саме в тих пунктах, на які покликується, іменно: § 5, стверджуючий, що творчість одиниці є »двигуном збірного життя« та § 99, що визнає приватну власність »одною з найважніших підстав суспільного ладу й правопорядку«. Зовсім не шануючи й цілковито заперечуючи ці засади, законопроєкт до корення перевертає дотеперішній суспільно-господарський лад Польщі. Це — правдива революція. Але що найголовніше і найгірше, це те, що ця революція не тільки глибокосяжна, але й безцільна. Не ставить перед собою ніякої мети, не прямує до ніякого ідеалу і, — опріч господарської руїни — не веде до ніякої ціли.

Найбільш траґічна роля його в тому, що він деморалізує, бо допускає найогиднішу форму терору — господарський терор. — Він наречті, не має в собі нічого оригінального. Навпаки, це непродуманий, зовсім штучний зліпок дечого потрохи з гітлєризму і лєнінізму, внутрішньо не повязаний зі собою. Карикатура обох тих тоталізмів. Найгірша форма синкретизму. Автори законопроєкту виявили повну умову імпотенцію, дали доказ, що, вони »хемічно випрані з усього взагалі змісту. Їх змістом є мутна і пуста фраза, сполучена з вірою в творче значіння статутів, параґрафів, папірців урядування, контролі, надзору, наказу, заборони«. Всюди оцю порожнечу вони прикривають патріотичним плащиком ніби-то праці для оборони краю.

Що всі ці закиди не випливають з публіцистичного подразнення »Політики господарчої«, а є вповні оправдані й зрозумілі — наш читач переконається з найважніших постанов обговорюваного законопроєкту, які ми осьтут наведемо (законопроєкт складається з 19 §§):

§ 1.

(1). З метою піддержки промислового розвитку краю, пристосування його до потреб оборони і спо-

луки інтересів приватної підприємчивости з інтересами народнього господарства в цілости та запевнення сталости умов господарської діяльности підприємств, як також зорґанізування тривалої співпраці чинників, причасних до виробничих процесів, можуть бути творені самоуправні промислові союзи в ділянці промислу, гірництва, торговлі, комунікації та елєктрифікації.

(2). Здійсняючи повищі ціли, діяльність тих союзів може обіймати реґульовання й контролю продукції, збуту, цін і умов обміну, довозу й вивозу та піддержку при використанню краєвих сирівців.

§ 2.

(1). Для облегчення здійснення завдань самоуправних промислових союзів може Рада міністрів на внесок міністра промислу і торговлі шляхом роспорядження узалежнити повстання нових підприємств, або розбудову існуючих підприємств, як також обсяг і спосіб використання їх продукційної здатности в ділянках народнього господарства, обнятих діяльністю союзів, — від попередньої згоди міністра промислу і торговлі.

(2). В тій ціли може Рада Міністрів на внесок міністра промислу й торговлі в дорозі роспорядження змінити або доповнити приписи, що дотичать довозу і вивозу поодиноких товарів.

§ 7.

(1). Статут самоуправного промислового союзу затверджує або надає (§ 4) міністр промислу й торговлі в дорозі роспорядження по вислуханню опінії властивих промислово-торговельних палат.

(2). Зміни статуту вимагають затвердження міністра промислу й торговлі.

§ 9.

(1). Нагляд над діяльністю самоуправного промислового союзу належить до міністра промислу й торговлі за посередництвом призначеного ним делєґата.

(2). Кошти нагляду поносить союз, висоту тих коштів усталює міністр промислу й торговлі.

§ 10.

(1). Делєґат міністра промислу й торговлі може брати участ у нарадах всіх орґанів самоуправного промислового союзу з правом забирати голос і ставити внески.

(2). Делєґатові прислуговує право завішування ухвал орґанів союзу.

§ 11.

(1) Орґани самоуправного промислового союзу й делєґат міністра промислу й торговлі мають право переводити контролю підприємств, прилежних до союзу, задля ствердження, чи підприємства приміюються до постанов статуту союзу та обовязуючих ухвал.

(2). Учасники союзу обовязані представити всі книги, рахунки й документи, як також уділювати всякі вияснення, потрібні для переведення контролі.

§ 13.

(1). Всякі спори, виникаючі з діяльности самоуправного промислового союзу й повстаючі між його учасниками чи між учасниками союзу та його орґанами, полагоджує полюбовний суд, що його подрібну орґанізацію означує статут.

(2). Провідником суду є делєґат міністра торговлі й промислу.

§ 14.

Членські оплати й оплати з належностей промислового союзу (§ 8. т. 9) можуть бути стягані адміністраційним шляхом.

Солідарність приняла там зовсім інший вид; вона мала стати основою соціялізму, але не того марксівського і революційного, лиш того соціялізму, що його німці називають катедровим соціялізмом, а в нас у Франції звуть його „державним".

Його теза, яку ми ще докладно обговоримо, каже, що кожна людина, з моментом своїх народин, стає довжником попереднього суспільства. Кожний чоловік є довжником за все те, що його попередники зробили, будь індивідуально, будь громадно, і він має сплатити цей довг своїм сучасникам і своїм наслідникам.

В 1900 році зібрався (з приводу Міжнародньої вистави) Конґрес соціяльного виховання; він продовжував відтак роботу у формі „Товариства соціяльного виховання", що мало за ціль зорґанізувати систему соціяльного виховання в республиці на основі солідарности. Та це стоваришення не існувало довго.

Так дійшли ми до кінця минулого століття. Тоді була пошесть на книжки і статті про солідарність; одні мали реліґійний характер, інші світський, я не в силі всіх їх вичислити. Згадаю тільки твір п. Буґлє, професора Сорбони, нині заступника директора „l'Ecole Normale", який в 1897 році пояснив приступно доктрину солідаризму.

Я вже згадав про місце, яке мала солідарність на світовій виставі.

В 1902 і 1903 рр. Школа Високих Соціяльних Наук уладила дві серії викладів, які опісля вийшли друком у двох томах, у видавництві Алькана. Перший том п. н. „Нарис фільософії солідарности" містить вісім викладів ріжних економістів і публіцистів; другий том носив назву „Соціяльні прикладення солідарности", де теж було вісім викладів ріжних авторів. Л. Буржуа фіґурує в обох томах, у багатьох викладах.

В 1904 р., Інститут і Академія Моральних та Політичних Наук схвилювались ростучим впливом ідеї солідаризму, який міг затопити клясичну економічну школу, і поставили цю тему на чергу цілої серії суботніх засідань. Ті дискусії академіків над доктриною солідарности появилися окремою книжкою п. н. „Солідарність" (1907 р.).

Докинемо ще, що Міжнародній соціольоґічний інститут, у 1910 р. на своїм звичайнім що-трирічнім конґресі, що тоді відбувався в Берні, займався питанням „солідарности". Звідомлення з того конґресу появилося у двох томах, як серія видань Соціольоґічного інституту.

Тут я затримаюся, бо ми доходимо до часу, де, як я вже сказав у початковій лєкції, по довгім поступі, прийшов застій для солідаристичної школи аж до дня, коли війна додала їй нового життя.

ворив про поворотців, а ось один поворотець, тільки не той ібсенівський, що приносив смерть; він приносив освободження.

Є отже солідарніть в добрі, вона безперечно існує.

Таки ми дійшли до тієї дефініції, яка каже, що солідарність проявляється тоді, як людина чи нарід терпить від зла, чи користає з добра, що трапляється іншим, без ніякої власної причастности.

Тільки треба з жалем признати, що солідарність в добрі є менше наглядна і менше певна, як солідарність у злі.

Вертаючи, наприклад, до того правничого розуміння солідарности, що була вихідною точкою солідаристичної доктрини, треба замітити, що солідарність з боку вірителя, солідарність, що полягає в користуванні з того, що належиться іншим вірителям, — щезла з правної ділянки. Про неї вже не говорять. Ніколи студентові при іспиті не поставлять питання про солідарність між вірителями, тільки про солідарність між довжниками.

Коли повернемо до християнської доґми про рай, то треба вірити, що моглаби солідарність в добрі існувати, якби Ева замість свого трагічного жесту відмовилася була від яблука сатани і ми всі жилиб до сьогодні в роскошах раю. Це була б солідарнсіть в добрі, а не солідарність в упадку. Можливе, але так не сталося.

Також в економічному житті солідарність у добрі займає маленьке місце. Без сумніву існує поділ праці, але користи з неї треба дорого оплачувати; є тут обезпечення, є й усякі стоваришення. Та коли економісти нам кажуть, що між капіталом і працею панує добротворча солідарність і що є в інтересі працівника, щоби капітал збільшувався, бо чим більший буде капітал, тим більший буде і відсоток а тим самим і дохід працівника, якому буде влекшений доступ до власности — то ми скажемо, так, це правда в теорії, але в дійсності ми бачимо, як працедавці з батька та сина збільшують свої маєтки, але ніколи не бачимо, щоб їх робітники збагачувалися. Вправді пробували признавати робітникам участь у доходах підприємства, (Анґлійці це називають участю в успіху — prosperity shaving), що було б солідарністю в добробуті — але ні одно, ні друге не дало замітніших вислідів.

То саме і в міжнародніх взаєминах. Економісти можуть собі твердити, що збагачення одного краю є корисне його сусідам, але по правді ті сусіди в те невірять, і напаки, роблять оборонні заходи, проти господарського скріплення сусідів, так, якби це рівнялося мілітарному їх скріпленню. Отже маємо пояснити тайну. Треба би знайти причину, чому солідарність в добрі займає менше місця в світі, ніж солідарність в злі. Це нам видається дуже несправедливе.

Всетаки з точки погляду чисто економічної, коли вірити, що добра чи зла доля залежить у великій мірі від збірних причин, нема причин, щоб солідарність не грала ролі однаково в одному і другому напрямі.

Я бачу два пояснення.

Перше, тут може бути звичайна позірність. Людина є далеко вражливіша на біль, ніж на добро. Біль не проходить ніколи непомічений, навпаки ж добро вважається за щось зовсім зрозуміле. Кожний господар нарікає на лихі роки, а дуже рідко чваниться добрим. А не виключене, що випадки доброї солідарности є далеко численніші, ніж воно виглядає.

А тепер друге пояснення: в лихій долі милосердя, хочби і безіменне, приходить, щоби піддержати людину. Воно каже, що обовязком щасливих є прийти в поміч нещасним, та ніколи не приказує, щоби новобогач поділився маєтком з тими, що не мали такого як він щастя.

І тоді, як твердження, що кожний має взяти участь в нещасті інших, знайде живий і загальний відгомін, то навпаки, рівнобіжне твердження, що кожний має право брати участь в збагаченні інших, буде приняте дуже зле та вважатиметься нахабною вимогою.

РОЗДІЛ III.

РІЖНІ ВИДИ СОЛІДАРНОСТИ

Насильна солідарність

Ми бачили початки й історію слова „солідарність"; гляньмо тепер на ріжні її прояви.

Бо є їх багато й дуже вони ріжноманітні. Вони тягнуться від повного рабства, яке представляли ланцухи, що лучили двох каторжників, аж до повної свободи, яку символізують знаки на друках товариств взаємної допомоги і кооператив: дві злучені руки.

Я начислив між тими двома крайностями десять або дванацять ріжних форм солідарности. Ми скоро підноситимемося по тій драбині, що йде від найнижчої підморської фавни аж до Ліґи Народів.

1. Орґанічна солідарність.

Найповніший ступінь солідарности, це орґанічна солідарність. Молєкули матеріяльних тіл є з собою злучені такими могутними силами, що ми не можемо їх розлучити, але чи це справжня солідарність? Ні, це орґанічна злука. Тільки що до живих тіл можна вживати слова „солідарність".

Живе тіло складається з орґанів або кажучи точніше, з багатьох клітин. Один природник начислив у людському тілі 460 тріліонів клітин, тобто 250 тисяч разів більше ніж населення цілого світу. Що за велетенське суспільство!

Ці орґани, ці клітини не тільки накривають одні одних, але вони є у найтіснішій взаємній залежности, так, що ушкодження одного з тих орґанів викликує біль а навіть і смерть всіх інших, а тим самим і цілого тіла. Отже ті взаємини є далеко ближчі, ніж взаємини між членами однієї нації, та все ж таки тої самої природи. Тому вже й Аристотель колись сказав: „ми повинні вважати кожну тварину за добре зорґанізоване суспільство."

Орґанічна школа тільки переставила те порівнання, кажучи: „ми повинні вважати кожне суспільство за добре зорґанізовану тварину". Те саме теж висловив Мененіюс Аґрипа у своїй славетній казці про членів тіла і про шлунок. Дещо пізніше і точніше висказав це апостол Павло кажучи: „ми всі є членами одного тіла і коли терпить один член, то терплять усі".

Всетаки існують певні суттєві ріжниці між громадянами однієї нації і клітинами ткані.

Перші мають індивідуальну самосвідомість, другі такої самосвідомости не мають. Лише цілість, тіло, має таку прикмету.

Коли приглянемося в акваріях поліпам, то зовсім добре бачимо члени і голови, що належать до одного тіла. Вони є злучені тканками одні з одними, тому важко сказати, чи маємо діло з одною твариною, чи з гуртом тварин: тут маємо діло з перехідним станом між індивідуальною і колєктивною істотою. Між тими півіндивідами є щось більше ніж співзалежність, це співпенетрація*). Зрештою і в людському суспільстві акт полової злуки тільки продовжує цю найнижчу форму солідарности.

Ці істоти, яких члени творять, не в дослівнім, але в образовім значінні одно тіло, виглядають дуже далекі від нас. Однак приглянувшися ближче серіям людських поколінь, ми бачимо щось подібне, хоч не у виді сучасности, лиш у виді наслідства. Тут є також пень, з якого в кожнім поколінні виростає наче пупянок, нове тіло.

Бо родительна клітина переходить з одного тіла в інше. В кожнім поколінні вона грубшає і розцвітається в нові клітини, які творитимуть орґани нового тіла, але є спеціялізовані і тому мусять гинути. Зате родительна клітина залишається безсмертна. І саме те становить, як ми незабаром побачимо, солідарність у спадщинности.

На один степень вище бачимо тваринні суспільства, в яких індивіди є вже окремі.

Вони можуть вже осібно рухатися, ба навіть виглядає, що вони можуть і осібно жити. Але в дійсности воно ще так не є, бо солідарність, що їх лучить, є ще така сильна, що вони не можуть ні самі відживлятися, ні самі розмножуватися.

Такими є славні суспільства пчіл, мурашок і кертиць: вони складають з індивідів, позірно незалежних. Але тому, що одні з них є призначені тільки до розмножування, другі виключно до праці і збирання поживи, знову ж інші тільки до оборони і війни, тому вони не можуть відокремитися без того, щоби не згинути.

Без сумніву таку диференціяцію віднаходимо і в людських суспільствах у формі поділу праці й розділу діловодства. Але вона зовсім не є примусова, бо члени людського суспільства можуть, як треба, себе заступити.

Щодня бачимо в наших суспільствах, як люди можуть, з більшою чи меншою легкістю, з більшою чи меншою скорістю достосовуватися до себе, заступати одні одних.

І нема притім нічого з тієї фатальности, що лучить членів тваринних суспільств, хіба що є між людьми якісь уломні, які зневолюють до взаємної залежности. Тоді буває так, як у казці Фльоріяна, яку стільки разів повторюють в підручниках моралі, про

*) Пентрувати — просякати, проникати. Прим. перекл.

„Сліпця і паралітика": „я буду за вас ходити, а ви за мене дивитися".

2. Солідарність витворена середовищем.

Ходім один ступень вище. Ось ще одна форма примусової солідарности, але вже не з людських уломностей, тільки накинена зовнішнім середовищем.

Існують, наприклад, роди комах, що живляться деякими рослинами. Силою цієї обставини вони гуртуються біля тих рослин, які дозваляють їм жити.

Така форма солідарности не існує між людським суспільством. Однак є деякі топографічні обставини, що приневолюють людей разом працювати і разом боронитися.

Я часто повторював, що вода є великою і мабудь головною вчителькою солідарности, кооперації між людьми. Бо вода має цю особливу прикмету, що є необхідна для людини, але й вихоплюється зпід її приватної власности. Земля і всі її плоди можуть бути привласнені, (так воно і сталося), але вода ніколи! Навіть там, де вона є привласнена у формі джерела, власник не може її собі затримати. Вона наче виховзується з його рук. Вона є вже по своїй природі колєктивна. І тому вода родить солідарність в місцях, де її мало, і там, де її доволі багато.

Якщо води небагато, то це приневолює людей до солідарности при її вживанню. В Альжирі, в Африці, в кожній оазі є тільки одно джерело і воно диктує людям солідарність або смерть.

Солідарність конечна також при наводнюванні. У творі Фромантена бачимо чарівну картину „водних сторожів"; людина наділена майже святим урядом розділяти городам животворчу воду, носить вервицю при свому поясі і що кілька вузликів перейде крізь її пальці, вона замикає один басейн і отворяє другий. В Еспанії в усіх середземноморських областях, а передовсім в околицях Валєнції, славні городи „huertas" є під управою „солідарностей" — це офіціяльна назва тих стоваришень. Є там сім великих каналів і кожний з них має свій синдикат (кооперативу). Над усіма тими синдикатами стоїть управа, junte, зі синдиком, що є начальником, і рішає про розділ води.

Якщо трапиться, що є замало води і треба жертвувати деякі поля, то він їх назначує. Він є диктатором вод.

Але він не абсолютний диктатор. Є теж трибунал, що збирається що четверга під катедрою, де судді в старовинних ношах видають присуди. Повістяр Бляско Ібанез змалював гарний образ того трибуналу в своїому романі „la Barraca". Перед цей трибунал приходять усі непорозуміння між членами Солідарности.

Ви зрозумієте, що як одному з тих членів забракне води в його городі, і коли він бачить, як вяне й нидіє його нива, то він нераз уляже спокусі — встати уночі і отворити крадькома басейн, щоби напустити дещо води до свого каналу. Якщо його приловлять, то тоді процес. Водяний трибунал видає зараз і без відклику присуд, який виконується без найменшого спротиву.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ Ж. ~~1533~~ 4752

БІБЛІОТЕКА РУСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ
ВО ЛЬВОВЪ

НОВІ Й НАДІСЛАНІ КНИЖКИ.

Гаврилко А.: ТОРГОВЕЛЬНІ ПРАЦІВНИКИ. Читанка для всіх. Львів, 1938. 8^{8}, ст. 32.

Економічний Семінар при Українському Науковому Інституті. Ч. 3. Праці семінару в 1936/37 р. Warszawa, 1937. 2^{0}, ст. 32. (Літограф.).

(Напрямні Пром-банку в праці 1937 р. з рахунком оборотів та білянсом. Львів, Лютень, 1938.) 8^{0}, ст. 18.

Науковий збірник в 30. річницю наукової праці проф. Івана Огієнка. Варшава, 1937. 8^{0}, ст. 224.

Сорок літ праці ремісничо-промислової бурси у Львові. Ювілейний збірник. Львів, 1937. 8^{0}, ст.

Чинно пропагуєш ідею кооперації, як купуєш

МИЛО

„ЦЕНТРОСОЮЗА“!

Свідомий кооператор сам уживає і пропагує тільки

паперці і тутки

„КАЛИНА“

бо вони є виробом кооперативної фабрики і якістю незрівнані.

КУПУЙТЕ
тільки найкращі
ШЕВСЬКІ КІЛКИ

„ДЕНДРА“

ЛЬВІВ, ВУЛИЦЯ ПОТОЦЬКОГО 58. Тел. 289-09.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою.

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1938. рік, що є вже **одинадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1938. році такі

дарові премії:

1. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.
2. М. І. Туган-Барановський: Кооперація, її природа і мета, вартости зл. 2·50 або
3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1938 році **знижена** і виносить всього **12 зол.** (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" **за 8 зол.**, якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

III
Ж-14850
1938-5

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Чи добємося права?; Що з корпораціями?; З осягів „плянової господарки“; Централізація і виховання; та ін.
Оуен, Кінґ, Рочдельці.
Актуальні справи нашої кредитової кооперації.
Ринки збуту для сушених грибів.
Ш. Жід — Солідарність.

ЛЬВІВ ТРАВЕНЬ 1938

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 129

З історії кооперації

В. Левинський: Оуен, Кінґ, Рочдельці 136

Кооперативна орґанізація і практика

І. Ольховий: Актуальні справи нашої кредитової кооперації (II) 142

Народнє господарство

Я. Орищук: Ринки збуту для сушених грибів (II) . 150

Сторінка читача

П. Балій: Соціяльний підклад нашої господарки . 154

З чужої кооперації

С. Бородаєвський: Централі чеської сільськогосподарської кооперації 156

Серед книг: St. Grabski: „Ku lepszej Polsce" (Е. Каштій) 158

Додаток: Шарль Жід — СОЛІДАРНІСТЬ (ст. 25—32).

INHALT:

Aktuelle Notitzen (Sperrung ukr. Molkereigenossenschaften in Wolhynien: Industrielle Korporationen? Neue Errungenschaften der „Planwirtschaft" in Brasilien, U. S. S. R. u. Italien) 129
Owen-King-Rochdale (W. Lewyankyj) 136
Aus Der Praxis ukr. Kreditgenossenschaften (I. Olchowyj) 142
Schwämmeexport aus Polen II. (J. Oryschtschuk) . . 150
Soziale Grundlagen unserer Wirtschaft (P. Balij) . . 154
Die Zentralanstalten der csl. landw. Genossenschaften (S. Borodaewskyj) 156
Bücherschau 158
BEILAGE: (Ch. Gide — Die Solidarität. 4. Halbbogen. S. 25—32.

SOMMAIRE:

Notices actuelles 129
R. Owen, W. King, Pioniers du Rochdale (V. Levynsky) 136
Questions actuelles de la coopération du credit (I. Olchovy) 142
L' exportation des champignions de Pologne (J. Oryschtouk) 150
Sur la structure sociale de l' économie ukrainienne en Pologne (P. Balii) . . . 154
Deux unions centrales de la coopération agricole en C. S. R. (S. Borodaevsky) . . 156
Parmi les livres 158
SUPPLEMENT: Ch. Gide. Solidarité. (Trad. par G. Studynsky). P. 25—32.

1938-5

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 5.
ТРАВЕНЬ
1938.
РІЧНИК XI.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ЧИ ДОБЄМОСЯ ПРАВА!

В часописі „Новий Час" була вміщена наступна стаття:

Від 1. XI. м. р. „Районова Молочарня" в Княгинінку стоїть унерухомлена з опечатаними і вже поржавілими машинами на 10 збірнях (а на одній з них вже від 16. VIII. 1936 р.).

Є чинники, яких цей стан зовсім не трівожить, але є більше таких, яким дороге це кооперативне надбання, які усвідомлюють собі, як ці машини треба було закупити, як трудно було зібрати цих 24.000 зл. на їх заплату, кілько праці та енергії вложено в цю господарську установу, як розвивалась вона з року на рік та які проєкти укладалися на будуче для піднесення добробуту селянина.

Здорово думаючий загал здає собі добре справу з того, що ця невелика установа що місяця платила своїм членам-господарям (з них 61%, що мають госп. до 5 га землі) 40—60 зл. місячної „пенсії", якою треба було заспокоїти податкові уряди, направити господарський інвентар, закупити необхідні річі до господарства, а багатьом... таки хліба на весну.

Є люди, які приносили туди своїх 10—20 л. молока денно (в одних лишніх в господарстві, в інших відірваних собі від уст), бо поза молочарнею збуту не було, а сьогодні вже цеї можливости не мають.

Підчас існування молочарні багато з них попродали недобрі корови, а купили багато дорожчі добрі молочниці, які тепер... продають на ярмарках, бо нема доброго збуту на молоко.

І сьогодні вже треба зносити останній мішок збіжжа на продаж, щоб покрити різні необхідности.

Комусь залежить, щоби села знову побачили екзекуторів, які будуть тягнути подушки з хати, бо дотепер тих екзекуторів на селі не видно було.

І так насовується спомин про минуле.

Основано Р. М. в 1933 р., а з днем 1. VI. 1933 р. урухомлено і вже 5. II. 1934 р. РСУК писав в листі поревізійнім: „Стверджуємо, що завдяки енергійній праці орґанів завідування, молочарня протягом трьох місяців своєї діяльности виказала досить значні успіхи. І коли члени Управи і Н. Ради будуть прикладати працю і надалі так, як було до ревізії, к-ва безсумніву іще розвинеться і в значній мірі спричиниться до піднесення добробуту своїх членів".

Про дальші поступи говорять цифри:

ЛБ АН УРСР
4752

	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.*)
членів	201	574	828	1.082	1.500
власні капітали	2.677.—	10.719 —	17.487.—	25.880·—	39.000
дост. молока	228.596 л.	882.000	773.010.5	1.354.886	1.103.054
виріб масла	9.499.5 кг.	36.575	33.504	59.627	46.160
виплати	22.787.—	69.497.—	71.466.—	122.792.—	109.235.—
надвишка	54.91	815 21	1.208.60	833.04	400

Стільки про неї цифри. І цю установу треба було закрити, а про формальні причини вже не тяжко (в дійсності лежать вони у вимозі висилати масло до варш. Союзу). Варшавський Рев. Союз, помимо того, що молочарня є його членом і що платить річно до 1.000 зл. вкладки... за 1 ревізію, — не уважає за відповідне взяти її в оборону.

Серед яких умовин жила і як розвивалася Р. М. до її опечатання, це вже знане майже всім кооператорам. Останньо члени спокійно вичікують відповіді Пана Премієра, який спеціяльно занявся цією справою, так болючою для загалу членів і проводу Р. М. і приняв на послуханні у Варшаві членів проводу Р. М. Провід Р. М. докладає усіх зусиль в обороні господарсько-економічної української установи, а тимбільше, що находить піддержку у високій свідомості своїх членів". **Кооператор.**

Стільки дописувач „Нового Часу". Ми вже пару разів підносили справу зачинених наших молочарень на Волині. Вертаємо до цієї справи ще раз.

Запитуємо владу і польських кооператорів: що вони на це?

ЩО З КОРПОРАЦІЯМИ!

Загрозливий проєкт примусових промислових союзів, що ми про його реферували в квітневому числі нашого журналу, покищо не трактується офіціяльно в міністерстві торгівлі та промислу. Так принаймні офіційно повідомлено; працює тільки комісія під проводом п. Чеслава Клярнера, предсідника союзу Торг. Промислових Палат — над урядовими „тезами" про контролю „приватного інтервенціонізму".

Одначе, як інформує преса, думка про повне підчинення промислу і торгівлі урядові не залишена, тільки замість ґенеральної офензиви на всьому фронті бюрократія плянує ступневе опановування позицій. Орґанізація „зесполів" (корпорацій) має йти, тільки етапами, на рати. На перший вогонь має, кажуть, піти нафтовий промисл, де є навіть певні традиції примусової картелізації (в рр. 1929—30). Військові потреби мали би бути тими причинами, що оправдують піддання тої цілої ділянки під контролю (управління) міністерства.

За нафтою прийшла би черга на інші важливі промислові сировини.

Не є виключене, що така обережніша тактика не зустріне на такий живловий спротив заінтересованих чинників, як ґенеральний плян етатизації.

*) За 10 місяців.

ДОРОГІ ПОГНОЇ БЮТЬ ХЛІБОРОБА.

Які би то блага впали на господарство, коли би здійснилася мрія тих чинників, що укладають проєкти примусових промислових корпорацій — можна бачити на прикладі тих ділянок, які вже нині є або цілком монополями держави, або під її строгою реґляментацією. Одна з таких ділянок, це витвір потасових угноєнь (Калуш) і азотових (Хожів, Мосціце). Що ціни калуських солей неможливо високі, про це знає кожний, хто тим цікавився. Нижче подаємо порівнюючу табличку цін азотових погноїв в Польщі і в деяких інших державах:

Ціна в злотих за 1000 кґ. з дня 4.II. 1938.

	Польща	Німеччина	Франція	Голяндія	ЧСР	Данія
Sal. synt. sod.	293,00	250.79	197.03	191.55	255,71	189.20
Сіль вапн.	283.00	224.02	192.55	179.77	206.72	188.00
Азотняк	273.00	321.36	192.70	—	261.17	—
Сірч. амону	247.00	214.34	197.03	155.05	263.50	185.00

За виїмком азотняку, де рекорд дорожнечі взяла Німеччина, скрізь найдорожчі ціни припадають на Польщу. (Найнижчі ціни мають країни вільної господарки: Данія, Голяндія і Франція, ця остання мимо того, що переходить тепер фінансову крізу).

Це про щось свідчить!

З ОСЯГІВ „ПЛЯНОВОЇ ГОСПОДАРКИ".

Бразилійський Національний Кавовий Департамент повідомляє про успіхи своєї діяльности за останні роки. Знищено — в ціли піддержання високого рівня ціни кави:

в р. 1935 — 1,693.112 міхів кави по 60 кґ.
„ „ 1936 — 3,731.154 „ „ „ „ „
„ „ 1937 — 17,196.428 „ „ „ „ „

За три роки знищено отже разом 1 мілярд 357 міліонів кільоґрамів кави, або 132.700 ваґонів по 10.000 кільоґрамів.

Совітський журнал „Легкая Индустрія" з 26. лютня ц. р. подає неґативну оцінку совітського будівництва обидвох пятирічок. Інвестиції робилися поспішно, без викінчення, це була недбала імпровізація, технічно і господарсько неузгіднена з іншими підприємствами. „Одною з найбільших хиб промислового будівництва є дуже розповсюднена ґіґантоманія. Її проявом було плянування велитенських промислових заведень і складних фабричних комплєксів, не числячись з місцевими і економічними умовинами; це приводило до запізнення будівництв, до труднощів в опануванні виробничих процесів, а в наслідок того до замороження державних грошей".

Читаючи це — розуміємо тепер, чому треба було поставити перед суд інженєрів (відомий шахтинський процес), відтак судити по черзі всіх видніших людей режиму. На когось треба було скинути вину і відповідальність за весь балаган, за змарнування міліярдів, за зруйнування хліборобства ради фантому новітніх „пірамід".

(Справі останніх совітських процесів, тло яких по більшости господарське, треба присвятити окрему увагу).

В Італії заряджено примусову домішку кукурудзяної муки або сушених ярин до пшеничного хліба. На хліб цей нарікають дописувачі італійської преси, що першого дня недобрий, а другого смакує, як крейда з вапном.

ЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ І ВИХОВАННЯ.

Нема сумніву — в тім пункті погоджуються всі орґанізатори кооперативного руху — що уміркована централізація в чисто господарській ділянці є бажана. Вона дає змогу зосереджувати закупи (відси гуртівні), затим приходить деяке зосередження фондів, а це дає змогу приступати до власного виробництва. Зосередження експортових операцій дає значні вигоди при вивозі на заграничні ринки. Брак такої централізації в данському кооп. молочарстві, є, здається, одною з причин, що в експортовій торгівлі маслом (а також яйцями і беконами) ще велику ролю грають приватні експортери.

Одначе економічна централізація не може йти задалеко. Зокрема вона не повинна посуватися аж до того, щоби союзні кооперативи ставали тільки наче торговельними відділами господарської централі. Бо — по перше — відбираючи союзним клітинам свободу рухів, централя мусілаб перебрати на себе і матеріяльну відповідальність за висліди господарювання, а цього вона, очевидно, зробити не може. По друге — тривале далекойдуче обмеження права диспозиції союзних кооператив мусілоб вбивати в людей на місцях духа ініціятиви і почуття самовідповідальности, доводячи іноді навіть до витворення на місцях людей-манекінів, людей „на-бачносцьових", що можуть сліпо і бездумно виконувати прикази, але й наробити великих шкід недотепним поведенням тоді, коли на дане питання нема готового приказу.

Це все торкається господарської ділянки. Устійнена вже на початку біжучого століття думка, що в господарській діяльности кооперації (передовсім міської споживчої) бажана деяка централізація, нині загально кориґується в тім сенсі, що це має бути уміркована централізація. В роботі сільської — збутової й закупочної кооперації централізація ніколи не зайшла так далеко, як у міській, зі зрозумілих ріжниць між умовинами сільського і міського життя та психіки людей.

Але остає ще друга, вельми важна ділянка — виховної і орґанізаційної роботи в кооперації. Тут методи зовсім інші. Тут ходить не про наступ на зовні, про здобування ринків, про сконцентровану атаку на певні пункти. Тут якраз навпаки — ходить про те, щоби фронт наступу був як найширший, дотираючи до найглибших закутин території, використовуючи для своєї праці передовсім добровільні сили громадян, прихильників ідеї. Це є можливе тільки при децентралізації роботи.

Тимто навіть в Англії, в країні відносно високо розвиненої централізації в закупах і кооп. виробництві — вся виховна праця зосереджена передовсім на місцях і в окружних союзах, які мають для того власні фонди і бюджети та велику свободу ініціятиви рухів. Надмірна централізація кооп. праці в господарській ділянці, виховуючи мало самостійних людей, впливає також дуже відємно на розвій виховно-орґанізаційної діяльности кооперації.

Перед нами звідомлення централі нашого кооп. молочарського руху за 1937 рік. Звідомлення свідчить, що рік 1937 був тяжкий, білянс господарської діяльности неособливий. Дальший спад достави молока до союзних молочарень (на 18,8%) можна ріжно пояснювати і в кожнім арґументі буде богато правди. Одначе — чи не є тут виною також те, що управи районових молочарень проявляють за мало власної ініціятиви в громадянсько-виховній праці? Чи не відбивається на їх роботі те, що наші молочарні занадто узалежнені від централі, а їх працівників виховується передовсім як техніків, які мають вміти робити добре масло, менше як адміністраторів і управителів, а ще менше — як кооператорів, будівничих нового життя й суспільства?

Вартоби добре над тим подумати.

ОБЕРЕЖНО З ІНВЕСТИЦІЯМИ!

Остання великанська світова господарська кріза потвердила ще раз, що одною з головних причин кріз взагалі є надмірні інвестиції в промислі. Коли т. зв. добра кон'юнктура заохочує до розбудови продукційних заведень, то не треба забувати, що всяка інвестиція є довготревалим вкладом капіталу і вимагає для своєї рентовности: повного і тревалого використовування своїх виробничих можливостей.

Бухарін, Томскій, Риков, наш Гринько, — заплатили головами за те, що міліярди рублів заінвестовані в ріжних Дніпрельстанах і Магнітостроях — показалися негосподарним вкладенням капіталу, вкладенням, яке не має повного практичного примінення та спричинює велитенські видатки на своє консервування.

Кольосальний розмах фабричного будівництва в Америці в часі т. зв. просперіти показався також спекуляцією необчисленою на дійсні потреби життя. Прийшла затяжна кріза, яка потреває аж доти, поки наростаючі дійсні потреби ринку не дадуть затруднення усім існуючим варстатам праці.

Бережімся, щоби й ми не увійшли у своєрідну крізу переінвестування — si parva magnis comparare licet*). Інвестуємо в молочарнях, інвестуємо також в окр. союзах (збіжеві маґазини). Правда, чимало вини за молочарські інвестиції поносить держава, яка своїми приписами — під многими оглядами пересадними — приневолює нас до видатків, без яких можнаби обійтися. Та все таки не завадить нам держатися лінії: — як найменше капіталу інвестувати, обходитися дійсно най-

*) Якщо можна порівнювати мале з великим.

конечніш им! З окрема-ж це треба сказати про механізацію молочарень.

Те саме відноситься і до будівництва збіжевих маґазинів. Не знаємо, чи завше матимемо змогу робити більші обороти збіжевими продуктами. Тому, коли вже рішаємося на будову маґазину, то робім це так, щоби будинок, в разі потреби, міг служити й іншій цілі. Булоби недобре, якби наші маґазини мали стояти порожні, або не вповні використовувалися, а ми мусіли тільки поносити кошти їх амортизації й консервації.

ВИПИСКИ.

Чи потрібні Хлібор. Палати!

„Дуже важним недомаганням в аґрономічній роботі є збюрократизування суспільно-господарської праці, особливо з хвилиною створення Хліборобських Палат. Ці останні, на загал, на мій погляд, завели надії, що на них покладалися*). Добровільні організації також не були вільні від хиб, але їх праця спиралася передовсім на добровільнім чиннику, а не в першу чергу на урядничім, як це є тепер у Хліб. Палатах. Вправді радники Палат, це також суспільний чинник, але в рямках примусової, публично-правної орґанізації, він втратив багато зі свого суспільного характеру.

Палата не має своїх клітин на повіті чи в громаді і спирається на Рільничих Кружках та ОТР-ах, отже на добровільних орґанізаціях. Повітові Рільні Комісії, що правда, намагаються, але безуспішно, творити щось в роді повітової підбудівки Централі. Навіщо отже, питаємо, було творити Палати, коли працю внизу має вести ОТР і його клітини — рільничі кружки?

(Jan Sondel, Przyczyny wolnego postępu kultury rolnej. „Wieś i Państwo" Nr. 3, Lwów 1938).

Тоталізм чужий селові.

„Вигляди Польщі в тотальній системі цілком відмінні, як позірні вигляди тоталізму в Польщі. Ця система не відповідає польській вдачі. У її рямцях Польща ніколи не може дати з себе максімум зусилля, особливо в тяжкій воєнній потребі, з якою при нашому ґеоґрафічному положенню завжди треба числитися. Коли загальна опінія стверджує, що тоталізм в Італії й Німеччині вияловлює творчість в мистецтві і ослаблює в науці, то тим більше треба того боятися у нас.

...„Село ніде не створило тоталізму, це є форма устрою, що була селові всюди накинена, більше або менше зручно, більше або менше насильно. В Італії в тій цілі одержано від Ватикану згоду на розвязання католицької людової партії („популярі"), а провідник партії, дон Стурцо утік за границю. В Німеччині досягнено тої мети через голосне підкреслювання селянського походження Гітлєра і обіцянками, що новий устрій дер-

*) Не всі. Деякі з них, особливо в б. пруській займанщині сповнюють зовсім добре свої завдання, а добровільні орґанізації там не лиш не ослабли, але ще змоглися. (Автор).

жави опреться на селянині, яко репрезентанті панґерманських первнів (клич: Blut und Boden), а навіть були натяки, що законне заведення дідичних господарств (Erbhöfe) робить зі селян якби нову німецьку шляхту.

Селянин чує інстинктом, що тотальний устрій приносить йому збільшення тягарів на користь держави і поширення господарської й політичної контролі, яку виконують скріплені отари бюрократії. Тих тягарів не рівноважать користи з поступу комунікації й розвитку промислу. Нелиш у Совітах, але по кількох літах вже й у Німеччині селянинові даються відчувати ті болячки нової системи і викликають прояви невдоволення".

(Fr. Bujak Wieś a totalizm.
„Wieś i Państwo" Nr. 2, Lwów, 1938).

ВДАЧНА САТИРА.

Ліберальний господарський часопис, варшавська „Політика Ґосподарча" приносить у 59. числі ось таку сатиру на задумані в міністерстві торгівлі примусові картелі, які мали би стати орґанами влади для всевладного кермування цілим промислом і торгівлею:

„Проєкт закона про примусові родинні союзи".

В цьому „проєкті" постановляється, що для кращого зорґанізування родинного життя в Польщі — всі родини є обовязані стати членами союзу родин. На кожну місцевість припаде один такий союз, а всі вони разом підлягають контролі Централі Інтервенціонізму у Варшаві.

Повстання нової родини або розбудова існуючої вимагає попереднього дозволу Централі Інтервенціонізму*).

Перед кінцем кожного року кожна родина обовязана скласти подрібний плян родинного життя на наступний рік. Плян має обняти 1) імена осіб, які прибудуть до родини або убудуть з неї в наступнім році; 2) програму занять кожного члена родини на наступний рік; 3) подрібний прелімінар видатків і приходів кожного члена родини; 4) фотоґрафії і відтиски пальців усіх членів родини.

Пляни підлягають затвердженню Централі Інтервенціоназму, яка може в них робити поправки. Догляд над точним виконанням плянів виконує делеґат Централі на кожну місцевість („Родинний Інспектор").

Той же інспектор опрацьовує „Правильник домашнього життя" для кожної родини на пливучий рік. Для перевірки, як цей правильник виконується, інспектор має право вступу у мешкання кожної родини кожної пори дня і ночі, право бути приявним при всіх важних родинних актах (обідах, бріджу, великім прятанню і пранню тощо)".

*) Зовсім так, як у проєкті примусових картелів повстання нового приватного підприємства, або поширення існуючого. (Проєкт гл. Кооперативна Республика IV. 1938).

Такий короткий зміст „проєкту", в якому злобний, а гостроумний автор висміяв змагаючуся дурійку плянізму і всесторонньої („тоталістичної") урядової реґляментації всього суспільного життя. Характеристичне, що укладаючи проєкти щораз то більшого обмеження господарської свободи громадян, люди з варшавських міністерств є переконані, що проєктами цими — не нарушують конституції своєї держави і нею ґарантованих свобід та права власности й ініціятиви.

З ІСТОРІЇ КООПЕРАЦІЇ

Оуен, Кінґ, Рочдельці

Як відомо, кооперація, що її батьківщиною є Анґлія, зародилась тут у 20—40 рр. мин. ст. як реакція на хиби промислового капіталізму, з його дикою і необмеженою конкуренцією, накопичуванням багатств по одному боці та бідности і злиднів по другому. І в Роберта Оуена (1771—1858) і в доктора Уіліема Кінґа (1786—1865), як духових батьків кооперації і в основоположників „Товариства чесних рочдельських піонерів" (1844) кооперація була ідейним висловом реакції проти господарського індивідуалізму та практичним засобом боротьби проти його. Проте Оуен, Кінґ і Рочдельці означають у розвитку цеї початкової доби анґлійської кооперації три етапи, які слід нам пізнати та коротко з'ясувати.

Всі почини самопомочі Оуена (кооперативні крамниці, земельні спільноти-кольонії, банк справедливого обміну продуктів праці) були тільки практичними засобами до здійснення його доктрини так зв. „соціяльної системи", що її він сам назвав „соціялізмом". На питання, що таке цей соціялізм, Оуен відповідав: „Це суспільна система, основана на законах природи, система раціонального суспільного устрою". Утворювати такі кооперативні орґанізації, які згодом повстали та розвинулись нині до ґіґантичних розмірів, ані Оуенові, ані його учням не було навіть на думці.

До здійснення свого „соціялізму" Оуен ішов із апостольською відданістю, вперто й консеквентно, не зражуючись ніякими невдачами, не жалуючи ні свого великого маєтку, ні праці, ні здоровля. Це був гуманний напрямок, оснований на любові людини до людини та всеї людськости, вираз великого серця великої, шляхетної людини й філянтропа. А що Оуен, змагаючи до здійснення свого ідеалу, не рахувався із ніякими умовами місця, часу та відносин і тільки гаряче вірив, що добра воля людей, володарів та урядів потрафить радикально змінити за одним махом увесь існуючий суспільний лад, тому його соціялізм назвали утопійним.

„Переконання про можливість такої соціяльної орґанізації, каже Туган Барановський, яка помирилаб усі інтереси та задовольняла би в рівній мірі всіх, корінилось незвичайно глибоко в усьому світогляді Оуена. Це переконання безпосередньо було сполучене з його раціоналізмом та прямотою думки. Всякі відміни людських

поглядів, смаку, симпатій, бажань, інтересів здавались йому чимсь дуже поверховним та неглибоким. Людська вдача — вчив він — є наслідок виховання та умов життя, що оточують людину. Значить, всі одміни в поглядах, бажаннях і т. п. легко можна перемогти відповідним вихованням та устроєм суспільства, і загального добробуту можна досягти без жертвування будь-чиїми інтересами"*).

Протиставляючи системі господарського індивідуалізму та конкуренції, систему господарського колєктивізму чи комунізму і гармонії суспільно-економічних інтересів, він розумів під останньою так звані „communities", себто громадські спільноти, кольонії, основані на засадах спільної праці, розподілу продуктів її в міру потреби членів та їхньої рівности. Даремно однак шукати в його працях, як справедливо замічає Долєан, будь-якого натяку про „чистий колєктивізм", себто про систему, що орґанізує всю національну продукцію авторитарно й централізовано. Певна річ, господарська система Оуена це теж певна одґанізація продукції, але під нею треба розуміти вільні асоціяції, кооперативи та сфедеровані трейд-юніони. (Edouard Dolléans: „Robert Owen". Paris 1905. 16°. Стор. 181—2)*).

Однак федерально-комуністичний ідеал Оуена був тим насінням, із якого виросли кооперативні орґанізації, — каже проф. Туган-Барановський. „Це є правда, і то не лише що до ґенетичної залежности, історичного початку перших кооператив; ні, це походження вельми вплинуло на буття перших кооператив й визначило весь їх внутрішній склад. Кооперативи у великій мірі були перейняті ідеалістичним духом, їх метою була спільницька громада. І хоча ця мета не тільки не була досягнена, але й була недосяжна, однак ця недосяжна мета надавала їм життєвої сили, збивала в одну спільну орґанізацію сотні й тисячі робітничого люду. Тільки дякуючи цій ідеальній недосяжній меті, можна було перемогти соціяльну інерцію, що ставила перешкоди утворенню нових форм життя, особливо в такій малоосвіченій та неінтеліґентній масі, якою були на початку минулого сто-

*) Проф. М. І. Туган Барановський: »Кооперація, її природа та мета«. Львів, 1936., ст. 28).

*) **Від Редакції.** Завваги франц. автора влучна. Пригадуємо, що проф. Туган-Барановський у своїх спеціяльних працях (»Соц. основи кооп.«, »Сучасний соціялізм« і ін.) зачислює Оуена не до централістичного (державного) комунізму, а до федералістичного, спілчанського. Тільки повним незнанням річи треба пояснити, коли вряди-годи чуємо у нас висказ, що Оуен — комуніст в большевицькому розумінні, що його громади-кольонії — це було щось в роді колгоспів і под. У Оуена джерелом господарської власти й диспозиції було само населення, згуртоване у добровільних товариствах; в большевизмі — населення закріпощене, підчинене волі єдиного господарського (і політичного) диспонента — авторитарної, тотальної держави. — Друга засаднича ріжниця між думками Оуена й большевизмом в тім, що у Оуена начальною метою соціяльної перебудови є виховання моральної людини, в большевизмі ж моральні проблєми злегковажені; начальною метою большевизму (в теорії очевидно) остає лиш матеріяльне забезпечення людини.

ліття робітничі кляси Анґлії. Тільки ідеалістичний запал, нова соціяльна віра могли дати силу анґлійським робітникам для тієї могутньої соціяльної творчости, яка виявилась в утворенні кооперативних орґанізацій"*).

Так, першою великою громадською орґанізацією, що прилучилася до Оуена, було „Кооперативне і економічне товариство", що повстало в 1821 р. Метою цього товариства було, як зазначалося у статуті, „заснування оселі на основі єдности та взаїмної кооперації, яка має сполучити хлібороба, промисловість і торгівлю по пляну Роберта Оуена".

Перші кооперативні товариства в Анґлії, що їх основували учні Оуена, є асоціяціями, яких члени вносять тижневі вкладки з одинокою метою, зібрати капітал, потрібний на основання такої спільноти — оселі.

Перші конґреси анґлійських кооператив у Менчестері (май 1831), в Бірмінгемі (жовтень 1831) і в Лондоні (квітень 1832) заняті були головним чином питанням про кооперативні продукційні спілки та про споживчі кооперативи, з яких дохід і фонди мали бути повернені на основання цих „communities".

*
**

Що нового вніс у цей стан кооперації У і л і є м К і н ґ? Що різнить Кінґа від Оуена?

Історики кооперації вважали до недавна духовим батьком кооперації тільки Оуена. Це не зовсім справедливо. Бо не менші заслуги з цього погляду має Кінґ, що його з повного забуття вирвав тільки перед 25-ти роками відомий кооперативний діяч і історик кооперації, проф. др. Ганс Мюллер. У 1913 р. оголосив він у літературній частині видавництва „Jahrbuch der internationalen Kooperation", що виходив в анґлійській, французькій та німецькій мовах працю п. з. „Доктор Уіліем Кінґ і його роля в історії кооперації", у якій показав нам у перше, ким у дійсности був Кінґ і які його першорядні заслуги для кооперації. Від часу оголошення цеї праці кооперативний світ став вважати Кінґа побіч Оуена другим духовим батьком кооперації і то б е з п о с е р е д н і м, бо відношення Оуена до кооперації було, як знаємо, тільки посереднє.

Коли маємо відповісти на поставлені нами висше питання, що нового вніс Кінґ у стан кооперації після Оуена та що різнить його від останнього, то треба перш за все сконстатувати, що Кінґа по всій справедливості належить уважати п е р ш и м т е о р е т и к о м к о о п е р а ц і ї. (Оуен таким ніколи не був). У своїм „Кооператорі" (The Co-operator), що виходив у рр. 1828—1830, який треба вважати найліпшим твором тогочасної кооперативної літератури розвинув Кінґ увесь свій кооперативний світогляд та виклав у перше свою теорію і практику кооперації, її суть, мету та проблєматику. Проф. Мюллер назвав Кінґа „визначним кооперативним теоретиком і мислителем", якого кооперативна доктрина по нинішній день не стратила на своїй вартости й навіть актуальности.

*) Там же, ст. 33-34.

В кооперації добачує Кінґ спосіб визволення праці з ярма капіталу, та нову господарську систему, протилежну індивідуалістичній, оперту на суспільній власности. Вона обіймала би не тільки промисл і торгівлю, але й володіння землею. Щоби зібрати для тієї цілі потрібний капітал, Кінґ накликує до основання кооператив. Коли потрібний капітал буде зібраний, кооперативи приступлять до закупна землі, члени її оброблятимуть спільно, та приступлять відтак до виробництва мануфактурних продуктів і постепенно заспокоюватимуть самі всі свої потреби. Кооператива в цьому випадку називатиметься, як каже Кінґ, „community" себто громадською спільнотою*).

Як бачимо, в цьому пляні і поглядах Кінґ майже нічим не відрізняється від Оуена. Кінґ однак пропаґує ще крім того — основання кооперативними товариствами своїх крамниць (stores), що в них члени закуповуватимуть потрібний їм крам. На ці споживчі крамниці Кінґ звертає головну свою увагу. Таким чином стає він першим теоретиком споживчої кооперації. Теорії і практиці її присвячує він у свому „Кооператорі" кілька ґрунтовних статтей. А основана його заходами споживча кооператива в Брайтоні (Brighton) служить зразком і прикладом до наслідувань для других кооператив. „Кооператор" давав багато дуже цінних практичних вказівок, як закладати та вести споживчі кооперативи. Як говорить кооперативний часопис з того часу „Co-operative Magazine" (март, 1830), „Кооператор" Кінґа став підручником для кооператорів" і „зробив велику духову працю, пропаґуючи правдиві принципи кооперації разом із практичними відомостями"*). Цей часопис стверджує, що „велика більшість споживчих асоціяцій, основаних в Анґлії з 1828 р., розвивалась на здоровій доктрині „Кооператора"*). Сам Кінґ згадує, що із закриттям „Кооператора" існувало в Анґлії 300 споживчих кооператив, як безпосередній результат його науки та пропаґанди.

Пропаґуючи заснування споживчих кооператив, Кінґ відкликується до економічної сили працюючих як споживачів і в той спосіб будує для них міцний самостійний ґрунт. Це велика заслуга Кінґа, що сутно й корисно відрізняє його від Оуена. Коли останній надіється здійснення свого філянтропійного соціялізму одиноко від помочі багатих і володарів та апелює до їхніх сердець і розуму, то Кінґ бере справу реально, відкликується до самих працюючих, а саме до їх економічної потуги, їх інтересу та в кооперації добачує розвязку соціяльного питання.

Тимто Кінґ в історії розвитку анґлійської кооперації в порівнанні з Оуеном означає не тільки могутній крок уперед, але й великий, самостійний почин.

Ще одну замітну різницю між Оуеном і Кінґом треба нам одмітити. Коли перший уважав сучасний йому капіталістичний лад

*) „The Co-operator" Nr. 1. May 1, 1928. Ст. 3. Передрук »Кооператора« у T. W. Mercer-a „Dr. William King and The Co-operator (1828-1830). Manchester, 1922.

*) Mercer, op. cit. Ст. XXV.

*) Там таки, ст. XXV.

із його дикою й необмеженою конкуренцією та всіми негативними явищами просто безглузддям, добачуючи в йому нерозум, помилки та брак розуміння людьми їх власних інтересів і щастя, Кінґ поглянув на цей лад більш із точки погляду еволюції, себто як на природне й зумовлене явище, отже як на історичну конечність, як би ми нині сказали. І коли консеквентво Оуен проповідував усякі соціяльні експерименти й радикальні реформи, добачуючи визволення людськости в здійсненні начеркненого ним соціяльного пляну, Кінґ виходить із даної ним дійсности, себто від ладу індивідуалізму, протиставляє капіталістично-індивідуалістичній системі кооперативну та через кооперацію бажає зреформувати існуючий господарський світ. Кінґ — був більшим реалістом, як Оуен.

Обох духових батьків кооперації ділить накінець ще наставлення їх до релігії. На перший погляд різниця ця видається маловажною і другорядною, для Кінґа одначе є сутною. Оуен був раціоналістом і вихованком пануючого тоді в Анґлії раціоналізму, Кінґ був ідеалістом і глибоко релігійною людиною, що в християнізмі добачував здійснення великих завдань і засад кооперації та дав їй тим самим християнсько-суспільне забарвлення*). (Це не стояло на перешкоді тому, що офіціяльні представники анґлійського клєру обжаловували його одверто в безбожництві (of infidelity) та бунтівництві (sedition). Науки його, говорили вони, є злі (wicked), її принципи гидотні (harrid), а він сам є безбожник (an infidel)**).

Ці напади з боку анґлійського духовенства на Кінґа були одною із причин, задля яких він заперестав видавати свого „Кооператора").

Такі головні різниці між обома духовими батьками кооперації. Розуміється, вони в нічому не можуть зменшувати їх великих заслуг в історії розвитку кооперації і тієї ролі, що її прийшлося їм одіграти.

*
**

Як знаємо, всі кооперативи в Анґлії в 20 і 30 рр. мин. ст., чи вони були засновані під упливом оуенівського соціялізму, чи доктрини Кінґа, існували тільки часово й перехідно. Різні причини, про які не місце тут говорити, склалися на це. Треба однак сконстатувати, що коли в 1844 р. оснувалося у Рочделі „Товариство чесних піонірів", центр і авторитет кооперативного руху перейшли з Брайтону до Рочдель. Рочдель означає в історії розвитку анґлійської кооперації третій і останній етап. З цього часу датується новочасна кооперація.

---

*) Кінґ безперечно був попередником того напряму в анґлійській кооперації в 56 рр. мин. ст. що назвав себе християнсько-соціялістичним, що його репрезентували такі чільні одиниці як Моріс (Maurice), Кінґслі (Kingsley), Лудлов, Гюс(Hughes), Ніл (Neale) і многі инші. Вони змагали до реформи господарства в християнському дусі. Господарство що існує, є нехристиянське, казали вони. Рятунок добачували в кооперації, на скрижалях якої виписали взаїмну поміч та християнську любов.

**) Дивись T. W. Nercer, op cit. ст. XXVI.

Знаємо з Голіокової історії Рочдельців, що між основоположниками їх „товариства" були майже самі оуенівські соціялісти й чертисти. Оден із найвизначніших із поміж них, гордість і душа товариства, Чарлс Гауерс (Howarth) був оуеністом. Проте стало теж відомим, що не бракло між ними людей, які були дуже добре ознайомлені, як каже Мерсер, з „Кооператором" Кінґа, як Смісіс (Smithies) і Ешуерс (Aschworth), що в орґанізації й розбудові товариства відограли першорядну й дуже важну ролю. Рочдельці внесли в орґанізаційну систему кооперації багато нового. Так зв. „рочдельські принципи", покладені в основу її, забезпечили їй успіх і розвиток. Принціп поділу надвишки в міру закупів, що його відкрив Гауерс, був найважнішим. На йому основана вся товарова кооперація. Не дасться однак заперечити, що основні орґанізаційні методи свого споживчого товариства переняли Рочдельці здебільша з Брайтону.

Дух рочдельської кооперації чимало різнився від духа її попередників школи Оуена й навіть Кінґа. Коли напр. кооперативні асоціяції школи Оуена обмежувались до невеликого числа своїх членів, Рочдельці запрошували в члени свого товариства всіх. Коли асоціяції перших відкладали всю суму свого чистого доходу до капіталу товариства, як спільної і неподільної власности його, призначеної на закупно землі для оселі, рочдельці завели звичай виплачування своїм членам надвишки в міру закупів ними краму в товариській крамниці. Як робітники боронили вони цим інтересів праці, а не капіталу. „Правда, каже Туган Барановський, для заснування товариства потрібні були паї (уділи), але сила товариства ґрунтувалася не на його порівнюючи мізерних капіталах, а на тому, що товариство орудувало закупочною силою своїх членів. Якби надвишки ділились у міру вплачених уділів, то інтереси уділового капіталу висувались би на перше місце... Разом із тим, такий поділ не відповідав би інтересам членів товариства, знов таки через те, що вони тут не були дрібними капіталістами, а споживачами"*).

Рочдельці таким чином виелімінували зиск зі своєї системи, але не господарський інтерес, що був у рівній мірі особистим інтересом члена товариства, як і кооперативним інтересом, себто спільним інтересом усіх членів кооперативи. Кінґ пропонував усунути з кооперації одно й друге. Тимто не захоплювався він рочдельською системою, хоч не заперечував, що „дивіденда" (так звуть в Анґлії товаровий зворот) має велику атракційну силу для людей, що вона може притягнути до кооперації тих людей, для яких кооперативний арґумент нічого не значить.

Рочдельці продавали товари по ринковій ціні. Проф. Туган-Барановський пояснює це так: „Товариство виникло зовсім не для того, щоб трохи поліпшити економічне становище своїх членів, зменшити видатки на потрібні річи споживання, а для пере-

*) Проф. М. І. Туган Барановський, там же, ст. 39.

творення всього існуючого соціяльного устрою, для утворення нового морального світу"*).

Мало велике значіння й те, що Рочдельці ясно і послідовно поставили справу демократичного устрою внутрі кооперативи. Засада один член — один голос не підлягала тут дискусії і це в значній мірі відрізняло Рочдельську кооперативу від многих її попередниць. Тоді, як неодна з давніших кооператив, через перепродування „акцій" — уділів з рук до рук затрачувала кооперативний характер, іноді навіть попадала остаточно в руки малого гуртка осіб, Рочдельська остала на завжди суспільною установою. Таким чином і тут маємо крок вперед у викристалізуванні кооперативних організаційних засад.

Також ясно й безкомпромісово поставили Рочдельці засаду, що кооператива має бути школою ощадного й господарного життя. Думка ця була вже у Кінґа, хоч не так яскраво підкреслена. Рочдельці надали їй характер практичної засади, від якої відступити не вільно. Продаж тільки за готівку була проявом тієї засади.

Оуен, Кінґ, Рочдельці — це три етапи на шляху розвитку кооперативної думки — від всеобіймаючого і через те дещо утопійного максималізму до відповідаючого потребам життя реалізму, що однак не резиґнує з ідеалістичної кінцевої мети.

В. Левинський.

КООПЕРАТИВНА ОРІАНІЗАЦІЯ І ПРАКТИКА

Актуальні справи нашої кредитової кооперації**)

Дається завважити, що кредитова діяльність українбанків і райфайзенок є мало рухлива, бо час сплачування позичок протягається непотрібно довго і кооператива не має достаточного руху в капіталі, щоби давати завжди нові позички. Аж за часто буває, що провідники кредитових кооператив дають позички вже тоді, коли маєтковий стан довжника дає їм певність, що уділену позичку взагалі дістануть назад, а не звертають уваги на те, чи дістануть її в умовлених речинцях. Іде тут про ліквідність (плинність) позичкового матеріялу, яка повинна бути безумовно втримувана на дуже високому рівні, щоби позичкова діяльність мала свою тяглість та не переривалася і щоби ніколи установа не найшлася в ситуації без грошей не тільки на виплатту зобовязань, але на уділювання нових кредитів. При позичковій діяльности є також важний мо-

*) Проф. М. І. Туган-Барановський, там же, ст. 42.
**) Гл. Кооп. Респ. ч. 3/38.

мент безпеки кредиту, але його ліквідність є безперечно важніша, бо не може іти про те, щоби позичка безпечно закам'яніла, тільки щоби вона постійно сплачувалась. Момент безпеки позички приходить в увагу як остаточний засіб при її примусовому стяганні, тоді коли момент ліквідности бере на увагу бездоганну та неперервну сплату позички.

Можна б цього й не говорити, коли б провідники наших українбанків вели позичкові справи так, щоб не було в них залеглостей у сплачуванні позичок. На жаль, їх є ще аж надто багато, отже з цього треба вносити, що добір довжників, розгляд їх моральних якостей, словности й платничих звичаїв є в українбанках невдоволяючий.

Коли мова про такі банкові засади, як ліквідність і безпека, то слід тут зазначити, що ціле майно кредитової кооперації мусить бути зовсім безпечно уміщене, а кромі цього по змозі зовсім ліквідно, щоби була змога найбільшу часть майна негайно чи за короткий час замінити на гроші, що їх може бути потрібно на виплату зобовязань. Добрий, рухливий і на час сплачуваний векслевий портфель це найкраще свідоцтво для проводу українбанку. Треба, щоб таке свідоцтво мав кожний українбанк.

На загал маємо багато підстав нарікати на слабу вкладкову і кредитову активність більшости наших українбанків і райфайзенок і маємо поважні причини турбуватися недостатком вивінування в оборотові фонди нашої кредитової кооперації. Ми кажемо, що вона тільки в малій части опановує наші кредитові потреби, бо є матеріяльно за слаба.

А от чужі люди є про нас іншої думки. П. Кенсік у статті Opomocy Państwa spółdzielniom oszczędnościowo-pożyczkowym, що була друкована в Poradnik-y Spółdzielni з дня 5 листоп. 1937 ч. 21, що є офіційним орґаном Związku Rewizyjnego Spółdzielni Rolniczych i zarobkowo-gospodarczych R. P. пише, що „życie gospodarcze Małopolski Wschodniej wymaga wzmożenia tentna i ożywienia oddziaływania na społeczeństwo, tym bardziej, że jest ono coraz bardziej atakowane przez ukraińskie spółdzielnie kredytowe, organizowane często w okresie pokryzysowym i wolne od trudności spowodowanych konwersją wierzytelności rolniczych".

Все це — проста брехня, бо ми не тільки не маємо наміру нікого атакувати, але коли б і хотіли це робити, то не маємо чим, бо наші власні, скромні і з великим трудом зібрані грошеві засоби вистарчають ледви на те, щоби хоч в части заспокоювати кредитові потреби нашого господарства. Зовсім позбавлені кредитів із державних джерел, за якими побивається п. Кенсік, працюємо серед тяжких умовин, бо потреб маємо багато, а засобів дуже мало, отже радіємо, що якось з тяжким трудом даємо собі раду, а ніякими атаками на нікого не займаємось. Коли в р. 1937 заснували ми пару нових райфайзенок, то зовсім не на те, щоби когось атакувати, а лиш на те, щоби для нашого селянства

зорґанізувати кредит його, хоча й скромними, але зате власними силами. Якщо страх перед уроєними атаками був причиною заборони основувати нові кредитові кооперативи без окремого дозволу, то ми мусимо на цьому місці зазначити, що ужиємо всіх сил наших для скріплення існуючих кооператив, щоби вони були здатні не до атаку, як думає п. Кенсік, а до орґанізації нашого власного кредиту власними силами для власних господарських цілей.

Хто передержує чужі гроші, той мусить мати виплатну резерву, бо мусить бути готовий на час виплатити, коли вкладчик цього забажає. Хто цього не всилі зробити, той не дає собі ради з виплатами, і не повинен їх приймати, бо невиплачування на час вкладів дискредитує цілу кредитову орґанізацію, яка від того дуже терпить, бо вклади перестають прибувати. Фундаментальна проблєма виплачування вкладів є тісно звязана з родом активних операцій банкової установи, або точніше з і с т у п н е м л і к в і д н о с т и а к т и в н о г о м а й н а. Тільки тут є запорука повної виплатности установи. Очевидно, що побіч високої загальної ліквідности, треба втримувати ще відповідне поготівля на обслугу вкладів, і то завжди в більшій висоті, ніж нормально обслуга потребує. Коли брати на увагу деяку поправу господарського положення і поправу загальної виплатности нашої кредитової кооперації, то можна вважати, що тепер в и с т а р ч а т и м е 15% с у м и в к л а д і в н а в и п л а т н і й р е з е р в і. З того кілька процентів (не більше як 4%) треба тримати в готівці, а решту на льокаті в Центробанку, коли іде про українбанки, або в українбанку, коли іде про райфайзенки. Ясно, що приймати виплатні резерви від райфайзенок можуть тільки бездоганно працюючі українбанки з повною виплатністю, але і вони мусять удержувати тим більше поготівля в Центробанку, чим більше цього поготівля самі приймають від райфайзенок. Нікому ще високе поготівля не зашкодило, хоч про шкоду нема тут що говорити, бо Центробанк дає такі відсотки від льокат, що українбанки втрат на відсотках не мають. Навпаки, мале поготівля, або й брак всякого поготівля декому сильно пошкодив. Одначе при всіх цих справах завжди треба мати на увазі, що й найбільша виплатна резерва не вистарчить, коли не буде високої ліквідности всего майна кредитової установи.

Починають люди нарікати на б р а к р і ж н о р о д н о с т и в д і я л ь н о с т и наших українбанків. Звичайно говориться, що українбанки вміють приняти чи виплатити вкладку і уділити звичайну позичку за підкладом векселя або скрипту. Натомісць зовсім технічно не підготовлені до того, щоби виконувати всякі інші банкові чинности, що їх для кредитових кооператив передбачує банкове право у статті 91. Не твердимо, що наші українбанки є технічно підготовлені до виконування всіх чи декотрих банкових чинностей, що їх тепер не виконують, алеж українбанки можуть займатися виконуванням тільки таких дозволених банкових чинностей, що виринають в нашому господарському життю, які виявляються потрібними і в даних обставинах можливими. Коли треба давати

кредити у формі біжучого рахунку, або треба виставляти чеки, акредитиви, доконувати вплати і виплати, чи врешті займатися торгівлею дозволених цінних паперів, то наші українбанки це мусять і будуть робити, як що цього тільки буде вимагати наше господарське життя. Правда, що не можна допустити, щоби українбанки цими складнішими та вищими формами банкових операцій не займалися, коли цього домагається клієнтеля і правда, що в дечому самі українбанки повинні являтися орґанізаторами ріжнородних форм кредитування і плачення, а не здалека тільки підбігати за тим, чого вимагає потреба. Але з другого боку правда, що коли в місці осідку українбанку нема такого господарського руху, що вимагає вищих форм банкової обслуги, то нічого тут не вдіє і на ніщо не придасться ініціятива самого українбанку. Отже робитимемо те, що потрібне й можливе. Очевидно, що добре булоби, щоби фахова кредитова централя Центробанк подавала добрі технічні вказівки та поучення, як виконувати декотрі банкові чинности, яких українбанки до тепер не виконували. На цей час найпильнішою справою є кредитування у формі біжучого рахунку. В цій справі треба буде видати знормалізовану умову про біжучий рахунок, а також точні поучення, як його вести й замикати та як числити відсотки в контокорентах. У звязку з тим треба подати способи диспозиції біжучим рахунком, видати відповідні друки, чеки і поучення, як ними маніпулювати.

Завважують, що наша кредитова кооперація, а особливо українбанки є за мало атракційні (притягаючі) для широкої публики і тому, кажуть, годі дивуватися, що вкладкова діяльність мало жива і видатна. Цей заміт не є безпідставний, бо і справді аж забагато українбанків не робить нічого в тому напрямі, щоби себе атракційними зробити. Застарілі методи праці, застарілий, а назагал сухий й неінтересний спосіб трактування своєї клієнтелі, комплєтний брак зрозуміння, що українбанк має сам шукати клієнтелю, утримувати з нею звязки, робити їй всякі, самі по собі дрібні удогіднення і вистерігатися всего, що моглоби клієнтелю зражувати і відпихати. Головно іде про клієнтелю, на якій українбанкові з певних причин дуже залежить. З нею треба відповідним зручним і тактовним способом навязувати контакт і приєднати її до себе.

Збільшенню атракційности дуже помагає точність і скорість у полагоджуванні всіх банкових справ, з якими клієнтеля звертається до українбанку. Про цю точність та скорість у праці українбанків можнаби дещо не зовсім доброго сказати. Скільки ще буває мороки з такою звичайною справою, як полагоджування інкаса векслів, або скільки буває нарікань на нескоре полагоджування переказів чи переливів готівки між українбанками. З тою точністю та скорістю ще не зовсім добре. Окрема справа для себе — це добра та скора обслуга клієнтелі. Як же часто нарікають позичкові петенти, що їм кажуть надмірно довго вичікувати на вирішення їх внеску на позичку. Кажуть їм приходити раз, другий, третій, а все ще справа не полагоджена. Очевидно, що доб-

рого враження така поведінка не робить, ані такий петент не буде мати що доброго сказати про ділову справність українбанку. Ба що ще гірше: і вкладчики, буває, нарікають на скору обслугу. Годі дивуватися, що вкладчик не хоче йти до такого українбанку, що не вміє його обслужити.

Найбільша нематеріяльна цінність — це добра опінія. Є українбанки, що ту добру опінію помагають витворювати, а витворену старанно зберігають. Добра опінія приносить вклади і загалом приводить до банку солідну та добру клієнтелю. Тільки лиха клієнтеля шукає банку за всяку ціну, бо хоче його використати, а добра клієнтеля не має охоти вязатися з банком, який не має доброї опінії. Що в наших українбанках так не багато вкладів, то в частих випадках виною тут є недобра опінія про українбанк, яка наприклад напевно витвориться, коли позичкові справи не впорядку, коли довжники платять, як хочуть і коли хочуть і коли врешті устійниться погляд, що не українбанк кермує довжниками, а довжники (і то ще в додатку лихі) кержують українбанком. Витворену добру опінію треба зберігати і нічого не зробити такого, що їй моглоби зашкодити. А напевно зашкодить опінії українбанку внутрішна особиста борня в складі завідуючих орґанів чи інші непорозуміння.

В нашій кредитовій кооперації завжди була і все ще є дуже пильна с п р а в а в л а с н и х ф о н д і в: уділів і запасних фондів.

Уділів маємо мало, бо наші уділи малі, звичайно менші аніж треба. Ми не є прихильниками зовсім малих уділів, бо якжеж має створитися власний оборотовий фонд, коли уділи будуть мінімальні. Це дотичить в першу чергу українбанків, що їх сума уділів на загал безумовно за мала. Знаємо, що сума уділів росте тоді, коли при допомозі вкладок поширюється позичкова діяльність, отже в засаді рішає ця друга справа, але не мале значіння для справи уділів має також дивіденда від них. Шкода, що звичаєм кредитової кооперації у нас є маловажне чи навіть принціпово неґативне становище до дивіденди від уділів, а в слід за тим неохота признавати їх навіть там, де є до цього змога. Я є того погляду, що в українбанках дивіденда може бути заохотою мати більшу суму на уділах, бож тяжко вимагати, щоби люди вплачували більші уділи із негосподарських спонук. А для членів, що є одночасно довжниками, дивіденда повинна бути до певної міри рекомпензатою за максимальні відсотки, що їх українбанк побирає від позичок*).

Є три можливі розвязки п и т а н н я в и г о д и д л я ч л е н а при кооперативному кредиті. Або даватимемо членові дешевий кредит, отже не стосуватимемо найвищої відсоткової міри, що

*) Відсотки від уділів в кредитовій кооперації («дивіденда«) річ загально принята; противиться духові кооперації тільки в и с о к е опроцентування уділів. Райфайзен, що спершу був проти опроцентування уділів, відтак помирився з ним, вимагав однак, щоби % на уділи не перевищував % на вкладки. Це правильне становище, на наш погляд правильніше, як норма 2% поверх урядової дисконтової стопи, що її допускає польське законодавство. — Р е д а к ц і я.

вільно стосувати при кооперативному кредиті, або даватимемо мірну дивіденду від членських уділів, або врешті даватимемо відсоткові звороти у відношенні до заплачених членом відсотків. Ніодна з тих можливостей у нас не вжилася. Розуміємо, що рішення цієї проблєми звязане з основним питанням, чи маємо мати білянсову надвишку чи ні. Твердо стоїмо на тому, що вона має бути, як доказ, що правильно господаримо і що кошти ведення не забирають усіх прибутків на відсотках, коли при них стосуємо найвищі ставки. Білянсової надвишки потрібно нам на творення ріжних резервових фондів, на допомогу для наших культурно-освітних і культурно-господарських установ і на опроцентування уділів. Колиб ми навіть приняли, що замість дивіденди давати мемо відсоткові звороти, або комбінувати мемо обі ці вигоди разом, чи врешті давати мемо нижчепроцентовий кредит, то і тоді білянсову надвишку мусимо вигосподарити на творення резерв і на культурні ціли. Очевидно, що всі ці проблєми рентовности українбанків практично виринають тільки там, де українбанки є досить сильні і загосподарені, що мають змогу вигосподарити відповідну білянсову надвишку, то значить збудувати та виконати свій бюджет так, щоб він по коштах завідування лишав ще відповідні, вільні суми. Є у нас українбанки, що для них ці проблєми актуальні. Чим більше їх буде, тим справніше буде господарити наша міська кредитова кооперація, бо робитиме добру службу при невеликих коштах ведення.

Дається відчути, що кредит в нашій кредитовій кооперації вже тепер є за дорогий, тому приходить пора його подешевити. Це можуть зробити українбанки в меншій мірі (на 9%), райфайзенки в більшій мірі (на 8%). Обширніша арґументація того погляду подана в 1—2 числі Госп. кооп. Часопису з 1938 р. і тому тут не треба її повторювати.

Більш ніж колинебудь передтим треба, щоби кредитова кооперація творила ріжні резерви. Мусимо поширити власну базу оборотових фондів, щоби спокійніше господарити а кромі того сьогодні ще не знаємо скільки треба буде відписати з конверзійних позичок, бо за 14 літ, при слабому їх забезпеченні, напевно щось покажеться пропащим. Отже дораджуємо резервувати що тільки можна, бо резерви дуже пригодяться.

Дораджуємо також робити відписи нереальних активів, зокрема позичок. На кожну сумнівну активну позицію приготовити редукційну резерву, щоби у білянсах не було ніяких пустих дір. Хоча для директорів українбанків звичайно усе є певне і ніяких сумнівів не буває, але коли позичка не сплачується цілими роками і нема від неї відсотків, а також нема змоги видістати цю позичку при допомозі суду, то в такому стані нема чого вичікувати ,тільки приготовити для такої позички відповідну резерву на випадок, що вона зовсім пропаде.

В справі бюджетів можна хіба тільки сказати, що нерідко українбанки неправильно, та необережно рахують будучі прибутки з відсотків, бо рахують їх від повної суми позичок, а не беруть на увагу залеглостей, що є передусім в процесових спра-

вах. Бюджет, як відомо, складається з двох частей: фінансового пляну необхідних видатків і прибутків і властивого бюджету, що ним є кошти завідування. Брутто надвишка, що виходить із фінансового пляну, мусить бути границею коштів завідування. Хоча щораз менше, але все ще буває, що кошти завідування українбанку перевищують його господарську спромогу і тому на кінці року або нема зовсім білянсової надвишки і білянс як то кажуть „штукується" або є просто білянсова втрата.

Орґанізація праці в українбанках є поставлена ріжно, але в певних випадках дає нам підставу на неї нарікати. Найважнішою причиною буває недостаточна підготова людей, що працюють в українбанку. На жаль не маємо відповідної змоги постійно і систематично підготовляти людей до праці в кредитовій кооперації, отже можемо покищо це робити у формі практики в добре веденому українбанку і у формі коротких курсів. Також, на жаль, не маємо покищо змоги подати добрий підручник про ведення кредитової кооперативи, з якого можна було би черпати інформації про всі ділові справи. Було б добре, коли б Центробанк старався заповнити прогалину під цим оглядом, але це не звільняє українбанку від обовязку наладнувати й уліпшувати свою ділову працю так, щоби вона велась гладко, без марнування часу й людських сил, а при тім вповні відповідала потребам українбанку.

Добре було би завести одну нову у нас річ — ґенеральні ревізії, тобто провірку довжників і вірителів, що її мають переводити Надзірні ради у певних відступах часу. Досвід показує, що тих ґенеральних ревізій в кредитовій кооперації потрібно найбільше там, де з конечности всіми справами кооперативи завідує одна особа. При ревізіях, що їх переводять ревізори РСУК не можна знати, чи всі вкладки вписані, або чи всі позички ретельні. А власне контакт з довжниками і вкладчиками при ґенеральній ревізії негайно викаже, чи маємо діло із солідною працею, чи виходить неретельність. Такі ревізії повинні переводитися поважно, старанно, без галасу, обережно, а все передусім тоді, коли виринає хоч би найменше підозріння, що щось невпорядку. Польські кооператори запевняють, що такі ревізії скріплюють довіря до кооперативи, зберігають її добру опінію, коли би хтонебудь пробував робити лиху, або викривають лихо і привертають бездоганний порядок в кооперативі.

Не дуже рідко буває, що зверхній вигляд українбанку не є такий, як повинен і міг би бути. Вигідне й доцільне уладження в бюрі українбанку, повний і педантичний порядок та чистота в ньому, добре уставлена і чиста каса, добрий доступ клієнтелі до бюра, добре розміщення книг при праці, відповідна домівка з відповідною вивіскою, доцільні друковані кличі й оголошення про вклади і відсотки від них, і то не тільки на стінах, але позмозі у відповідних вікнах, все це разом недорогим коштом робить гарне враження на публіку і впливає на приєднування вкладів. Недоступна чи зле доступна домівка десь в бічних кутках на поверхах утруднює приступ до українбанку і не диво, що

часом треба його направду шукати. Треба виходити з льокалями українбанків на видне та дуже доступне місце, і вдержувати в них зразковий лад.

Побіч орґанізації кредиту, українбанки мусять займатися й орґанізацією розплат, при чому окрему увагу мусять присвятити орґанізації безготівкових оборотів на терені цілої укр. кооперації. Іде про те, щоби плачення переводилось за посередництвом українбанків, щоби воно було дешевше, а оплата за посередництво лишалася в хосен українбанків і щоби було бездоганно, скоро гладко та безпечно переведене. Аджеж ціла наша кооперація має і веде між собою ріжні грошові розрахунки і гроші переливаються з низів (від закупочних ко-в) догори (через Союзи до Центросоюзу, а також з відділів Нар. Торговлі до Централі), а згори до низів (від Центросоюзу до Союзів за сільсько-господарські продукти і від Маслосоюзу до Районових Молочарень за доставлене масло). На українбанках лежить обовязок, що впрочім належить до їх нормальних статутових чинностей, перебрати на себе завідування і перелив готівки. Певно, що при тих операціях, які вимагають повної дбайливости і скорости в переведенню, можуть приходити в увагу тільки найкращі українбанки, то значить — під технічним, маєтковим і діловим оглядом так поставлені, щоби переводжування переказових чи переливових операцій не справляло їм жадних трудностей, а всім заінтересованим не робило клопоту. Ці справи вже подекуди і потрохи переводяться, тільки мабуть ще не зовсім систематично гладко. Мусить бути засада, що коли гроші мають переходити, то в першій мірі через українбанки, а самі вони мають так робити, щоби позмозі гроші не мандрували з низів до гори і з гори до низів, тільки, щоби був переведений спосіб безготівкового плачення.

Для прикладу, як ця справа могла би виглядати, подаємо таку схему:

ко-ви з. з. з. складають усі свої гроші в українбанку;
ко-ви виставляють чек на УКБ і платять ним в С. К. за товари;
С. К. передає всі зібрані чеки до УКБ і дістає один чек на ЦБ.;
С. К. передає цей чек Центросоюзові;
Ц. С. передає чек ЦБ, який переводить його в добро Ц. С., а в тягар У. К. Б.

далі:

С. К. доміцілюють свої векслі в ЦБ.;
С. К. складають готівку в У. К. Б.;
С. К. дістають чек на Ц. Б. і посилають його на покриття векслів.

далі:

ЦС складає готівку (за продукти) в ЦБ.;
ЦС платить С. К. чеком на ЦБ.;
СК. складає чек в У. К. Б. і дістає готівку;
У. К. Б. передає чек Ц. Б.

далі:

М. С. складає гроші до ЦБ.;
МС виставляє чек на ЦБ.;

МС посилає чек Р. М.;
Р. М. передає чек У. К. Б. і дістає готівку;
УКБ. пересилає чек до ЦБ.

Таких комбінацій може бути більше, або можуть бути інакше зложені, одначе всі опираються на тому, що низові ко-ви складатимуть гроші в У. К. Б., а централі в Центробанку, так що дійсне вирівнювання буде переводитись між УКБ і Центробанком.

Диспозиція грішми не мусить відбуватись доконче чеком, хоча його слід уважати найважнішим та найвигіднішим інструментом плачення.

Імовірно в частих випадках треба буде уживати чеку „лиш для розрахунку".

Сама річ вимагає, щоби українбанки і кооперативні союзи мали в Центробанку біжучі рахунки, на яких всі ці справи мають переводитися. Також ясно, що при переводженні цих справ буде обовязкова відповідна кореспонденція, як підклад і потвердження книжкування.

На Центробанку лежить обовязок всі ці справи, що торкаються орґанізації плачення, якнайдокладніше опрацювати і оголосити друком, щоби українбанки і заінтересовані другі види кооператив мали якнайточнішу інструкцію, як плачення переводити. Без такої друкованої інструкції справа не спопуляризується, а сама орґанізація плачення не буде переведена вповні і консеквентно.

Кінчаючи завваги про завдання української кредитової кооперації, повторюємо відому нашій кооперації засаду поділу праці і обовязків, яка вимагає, щоби товари і продукти ішли до кооператив закупочно збутових і споживчих, молоко до Районових Молочарень, а гроші до кредитових кооператив. Кредитова кооперація, що працює на низах має назбирати так багато грошей, щоби їх частина вистарчала на ведення позичкової діяльности на місці, а решта щоб переходила аж до централі кредитової кооперації, звідки буде розходитися у найбільше важні місця в нашому національному господарстві. **І. Ольховий.**

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Ринки збуту для сушених грибів[1])

ФРАНЦІЯ І ШВАЙЦАРІЯ[2]).

Умови збуту для польських товарів, а в тім і для грибів у Франції виглядають ось так: існує там система реґляментації привозу, а полягає на таку, що до значної скількости товарів примінює контиґентові обмеження. Для польського експорту та система є доволі прикра з огляду на те, що Польщі брак багато контиґентів спеціяльних, а ті, які має, переважно багато менші від можливостей збуту, натомість при роді товарів, інтересуючих наш

[1]) Гл. Кооп. Республ. IV/38.
[2]) Деякі інформації за „Informator Exportowy" ч. 12/35.

експорт, може Польща користати з контиґентів, визначених для держав осібно не вичислених.

Континґенти[3]), що їх завели протягом останніх літ стало побільшують. Розпорядження з 28 і 30 грудня 1933 р. установляючі привозові континґенти на 1-ий квартал 1934 р. обняли тою системою нові товари, котрих привіз у році 1933 не підлягав жадним обмеженням, а незалежно від того, протягом перших місяців 1934. р. завели нові континґенти.

Континґенти розділюють ось так: згідно з зарядженнями французької влади — 75% загальних континґентів імпортових на товари рільничі признають тим краям, що запевнюють французьким товарам спеціяльні привозові полекші. Рівночасно згідно з зарядженням з 1933 р. ліценції привозові на рільничі товари може видавати тільки французька влада на підставі рішення „Internationale du Centre des Importations" при чім дозвіл одержує імпортер. Краї, що достарчували ті товари стратили в цей спосіб від 1. січня 1934. р. можність ділення континґентів.

Поза континґентовими обмеженнями імпорт товарів польських стрічає на значні перепони в звязку з поведінкою цловою. Саме з огляду на неосягнення порозуміння, що до нового укладу торговельного з Польщею, французька влада декретом з дня 12. XI. 1933. р. відкликала примінювання тарифи мінімальної в відношенні до поважної скількости товарів польського походження. Правосильні лишилися лише рішення конвенції з 9. XII. 1934 р. і декрету додаткового до неї з дня 8. VII. 1928. р. В той спосіб лише деякі польські товари користають з тарифи мінімальної. Гриби з неї не користають. **Мито[4]) на гриби виносить 53 фр. фр. (около 9.— зл) від 100 кґ. брутто+8% від вартости.** Крім того від усіх імпортованих товарів платиться оплату імпортову „taxe d' importation". Утрудненням примінюваним до всіх країв, гамуючим імпорт є примус знакування всіх товарів, що походять з закордону. Гриби є теж уняті в той примус у рубриці »овочі свіжі, або консервовані«. Опакування мусить бути теж знаковане, ане лише сам товар. У Франції митні уряди беруть осібний податок від величини документів, що йдуть разом з товаровою пересилкою.

З польсько-французької[5]) умови виходить, що продукти натуральні походячі з польської території з виїмком повних вилучених продуктів, будуть користати при їх перевозі без огляду на його систему на французьку територію митову з мінімальної тарифи т. зн. з найнищих митних ставок, які Франція признає, або могла би признати якійнебудь іншій державі на підставі заряджень тарифових, або конвенцій торговельних; відноситься те одночасно до привозових мит, обовязуючих тепер, або тих, які Франція могла би евентуально завести на їх місце, як також відноситься те до мит додаткових або всіх інших підвищень, які Франція установила, або могла би установити.

Продукти натуральні, або перетворні, що походять з польської митної території з виїмком певних вилучених товарів, будуть користати при перевозі їх до французьких кольоній т. зв. асимільованих т. зн. тих, що мають засадничо ту саму митну систему, що метрополія, з мінімальної тарифи, чи то буде тарифа метрополії, чи теж тарифа спеціяльна, з чого слідує, що продукти ті будуть користати зі всіх полекш, уділюваних іншому фаворизованому краєві.

З черги не від речі буде обговорити умови збуту для сушених грибів на швайцарськім ринку. Реґляментація привозу до Швайцарії полягає на системі імпортових континґентів, що обмежують привіз усякого рода товарів зі всіх, або лише деяких країв. Для поодиноких позицій митної тарифи обовязують ріжні речинці правосильности континґентів. Більшість континґентів установили 5. лютня 1932. р., вони мали бути правосильні до дня 31. грудня 1932 р.,

---

[3]) „Polski Export" Nr. 1. 1937.

[4]) Інформація П. І. Е.

[5]) »Інформатор Експортовий« ч. 16. 1937. Ту умову заключили дня 22. травня 1937. р.

що не виключувало можливости продовження уживаної системи. Швайцарія натомість користується заборонами привозу.

Тих заборон переважно безоглядно не примінюють. Одначе в практиці стрічається факти заведення на якийсь час заборон, що безоглядно унеможливлюють привіз даного товару. Закони привозу дуже часто можуть бути звязані з перестеріганням санітарних та ветеринарних приписів. Швайцарія примінює континґенти індивідуальні для кожного краю, а не ґльобальні, при тім підставою виміру континґенту для поодиноких товарів є висота імпорту з даного краю в р.р. 1931, 1932, або 1933. В обсязі товарів масового привозу скількість допущена до імпорту не виносить 100% привозу в році підставовім, а обнижується її до 60 або 50%.

Континґенти можна збільшити дорогою спеціяльних торговельних умов з поодинокими краями. Якщо якийсь край не використає приділених йому континґентів, то при кінці року признається їх іншому краєві на засаді торговельних компенсацій. Дозволи на привіз видає Центральне Бюро Привозу (Service des Importations à Berne. При митній відправі треба мати такі документи: 1) фрахт, 2) митну декларацію, що її представляє імпортер, або його заступник, в більшости випадків транспортове бюро, 3) дозвіл привозу на товари сконтинґентовані, 4) свідоцтво походження для товарів, що підпадають під контролю ветеринарийну, або для ростин. Мито[6]) в Швайцарії на гриби сушені виносить **15 фр. шв.** (около 18.— зл.) від **100 кґ.**

д) Інші ринки.

Треба ще згадати про ринок італійський, де теж існує континґентова[6]) система привозу. Тому Польща може експортувати тільки визначену в рамах континґенту скількість грибів протягом одного року. Мито[6]) на гриби в Італії виносить *55* **лірів** (около 11.80 зл.) **від 100 кґ.** + **2.5%** податку оборотового. При імпорті до Італії відборець мусить мати дозвіл привозу, що його видає в Італії спеціяльна корпорація згідно з приписами, які там існують. З огляду на обовязуючий клірінґ[7]), який обовязує в оборотах польсько-італійських, подібно, як у польсько-німецьких, при вивозі польський експортер мусить дістати свідоцтво розчислення від »Р. І. Р.» В Чехах існують девізові обмеження. Експорт грибів іде теж до інших держав, однак з огляду на те, що він не має сталого характеру, не хочу розводитися над дрібничковим характеризуванням тих ринків.

Вимоги ринків збуту.

При експорті всякого рода товарів, отже теж при експорті грибів треба примінюватися до спеціяльних вимог відборців. Ті вимоги можуть бути для експортера трудніші або лекші до виконання. Однак, хотячи удержати відборців, експортер мусить іти їм на руку. При експорті грибів треба передовсім звернути увагу на вимоги відборців романського з одної сторони, а ґерманського та словянського походження з другої сторони. Відборці ґерманського та словянського походження консумують гриби так, як ми; то значить гриби сушені в цілости — шапка ціла. Натомісць відборці романського походження враз з краями полудневої та західної Европи, як також Злучені Держави Півн. Америки, а крім того кольонії, де переважає більшість відборців романського походження, не знають та не консумують грибів сушених на російський та польський спосіб у цілости. У тих краях консумують сушені гриби лише й виключно у формі грибів шаткованих та на цей рід товару можнаби знайти широкий збут. Дотепер лише на Поморю продукують такий товар і то з ініціятиви одної італійської фірми, що закуповує цей товар для італійського

---

[6]) Приватні інформації від П. І. Е.

[7]) Клірінґ, це англійське слово; означає розрахункове вирівнання. Отже в тім саме випадку означає, що Польща може експортувати до Італії лише обмежену скількість товарів, і на таку вартість, за яку імпортує до себе з Італії.

ринку, а частину реекспортує. Одначе ці скількости не є надто великі та не відграють надто поважної ролі. Шатковані гриби, як також вартісніший вид грибів сушених у цілости, моглиби знайти широкий круг відборців та конкурувати з подібним продуктам італійського, чи чеського походження. В 1932. р. »Паньствови Інститут Експортови« зумів заінтересувати кілька фірм, навіть поважних, експортом того продукту. Вислід не був надто світлий, через те, що в тому році якраз був слабий урожай грибів, а що за тим іде, високі ціни на внутрішньому ринку не сприяли експериментальній праці в тому напрямі. Фактом є, що вже започаткували експорт шаткованих грибів. Треба сподіватися, що ряд краєвих фірм буде по черзі переходити до експорту грибів саме в тій формі. (Спосіб продукції шаткованих грибів є описаний докладно в книжечці п. Фотинюка »Гриби та їх перерібка«).

До спеціяльних вимог зі сторони французького ринку належить значний попит на сушені сморжі, які цей ринок найрадше набуває. Позатим сталою вимогою всіх відборців є побажання, щоби товар був солідно приготовлений, добрий, чистий, ароматичний та що найважніше стандаризований.

Відносно опакування, заморські краї бажають, щоби товар опаковувати в тонку бляху, щоби до грибів не діставалася, в часі перевозу через море, вохкість та щоби з того приводу не гнили. Відборці континентальні бажають опакування мішкового з тим застереженням, що міх у нутрі має бути вистелений непромакальним папером, щоби гриби не підмакали, не тратили аромату, не висихали, а що за тим іде, щоби не тратили на вазі.

Як позискати нові ринки збуту!

Позискати нові ринки збуту це справа доволі тяжка з ріжних причин. Одною з них є наклад великого капіталу звязаного з тою акцією. В дальшій мірі треба здобути довіря до себе та до свого товару і таке інше. Умовою позискання нового відборця це є добірний товар. Якщо в ділянці продукції грибів дійдемо до перфекції, тоді лекше буде нам знайти відборців. Відборцями нашими можуть статися передовсім ті краї, в котрих гриби не родяться, а населення радо їх консумує. Треба отже шукати відборців у Еспанії, Португалії в краях балтійських та краях Північної Африки. Альжір[8]) сконкретизував навіть свої вимоги відносно імпортованих грибів. Імпортує він сушені гриби та гриби в консервах. Докладне усталення розмірів його імпорту неможливе, бо статистика не подає того товару осібно. Сушені гриби є долучені до позиції: »витвори й відпадки ростинні осібно не вичислені«, натомість гриби в консервах в позиції: »ярини солені, мариновані, або ярини в посудах замкнені герметично«. Згідно з інформаціями з господарських кругів консумція сушених грибів Альжіру виносить кількасот кільоґрамів (около 500 кґ), натомісць консервованих грибів около 1000 кґ.

Доставляють гриби головно: Югославія, Румунія, Франція. Треба зауважити, що імпорт грибів не підлягає жадним обмеженням. Митна ставка виносить від сушених грибів 32.20 франки (около 5.50 зл.) за 100 кґ. брутто, від консервованих 54.60 франків (около 9.30 зл.) за 100 кґ. брутто. Пушки, що містять у собі грибні консерви повинні мати на середині накривки, згляднo назву походження буквами величини щонайменше 9 мм. втисненими або витисненими. Та сторона має бути вільна від усіх інших написів. Приняті умовини продажі є слідуючі: достава cif[9]) Альжір, заплата після доручення документів заладования. Гриби доставляють у скринях або свобідно, притім сушені гриби мусять бути опаковані в цельофанові торбинки ваги 28.50 ґрамів і 100 ґрамів. Ціни сушених грибів, залежно від сорту виносять від 18—22 фр. (від 6.50—7.— зл.) за 1 кґ. Ціни грибів консервованих у пушках залежно від сорту виносять: 1 кґ. — 5.68—7.20 фр., пів кґ — 2.20—3.65 фр., чверть кґ. — 1.40—2.15 фр., а $^1/_8$ кґ. — 1—1.45 фр. cif Альжір. Для орієнтації треба додати, що всілякі обмеження, заборони та континґенти, заведені у Франції,

[8]) Інформації з »Інформатора Експортового« ч. 13. 1935.
[9]) Cif = з оплатою всіх коштів транспорту, асекурації і т. д.

відносяться теж до товарів привожених до Альжіру. Девізових обмежень там нема.

На закінчення хочу зазначити, що Польща експортує річно грибів приблизно за 6 мільонів зл.[10]) Ґро експорту сушених грибів, бо ті є головним предметом обороту, йде до Півн. Америки. При теперішнім стані експорту впливи до державної скарбниці з експорту грибів є мінімальні, бо експортові фірми обмежуються, як дотепер, до існуючого стану продукції. Говорячи про Німеччину та Злучені Держ., треба підчеркнути, що ті ринки можна би в більшій мірі використати, якщоби купці старалися сповнити всі стандаризаційні вимоги. Не від речі буде додати, що Італія, Югославія, Чехи, а навіть Совіти та Литва в ділянці стандаризації стоять на дуже високому ступні а натомість у нас у тій ділянці панує повний застій. Щоби цій справі зарадити, міністерство торговлі видало недавно розпорядження про реєстрацію експортових фірм. На признання заслуговує зорганізування перший раз минулого року грибових торгів у Сарнах на Волині.

СТОРІНКА ЧИТАЧА

Соціяльний підклад нашої господарки

Українські землі знаходяться під впливом ріжних політичних систем та економічних напрямків. Тому, що ми »при битій дорозі« з Европи до Азії, землі наші були і є ареною ріжних історичних подій. Під теперішню пору експериментують на головнім пні нашого народнього орґанізму московські наїздники і то найдошкульніше для населення в економічній ділянці. Большевики до нині ще стараються розвязати питання народньої господарки системою комунізму, себто удержавленням всіх варстатів праці та засобів продукції у всіх ділянках народньої економії, не числячися з волею працюючих продуцентів, ані з волею споживачів. З одної скрайности, себто ліберального капіталізму царської Росії, впав СССР у другу скрайність, яку попросту можна назвати державною панщиною, або державним капіталізмом.

Західні наші землі загосподаровані старою капіталістичною системою, в якій господарський лібералізм (свобідна та необмежена конкуренція) був підставою, а капітал чинником децидуючим, зачинають в останніх часах підпадати під вплив плянової державної господарки, т. зв. етатизму.

На загал досить ліберальні правні умовини за Австрії і до недавна ще в Польщі, дали змогу розвинутися на Зах. Українських Землях початкам к о о п е р а т и в н о ї торговлі та виробництва. (Ріст тоталістичних тенденцій польської держави погрожує дальшому розвиткові нашого кооперативного руху, а на Волині й Поліссі вже навіть поважно спинив його. Дальша доля української кооперації буде залежати від того, як далеко посунеться польська держава у своїх протилібералістичних тенденціях).

Щоби признати доцільність котрійсь господарській системі в наших обставинах, мусимо блище приглянутися соціяльному складові нашого народу.

Український нарід це переважно дрібні та середньо заможні рільники і трудова інтеліґенція, яку в найновіших часах стрічаємо щораз частіше в дрібній нашій торгівлі та промислі. Великі лятифундії земельної посілости, що находились на Великій Україні, були у львиній частині в руках неукраїнського елєменту, що був байдужий, а то й ворожий українським державним змаганням, а сіллю в оці бідних та малоземельних селян. Большевики знищили ті посілости приватних людей, одначе на їх місці створили з цілої землі великанську державну посілість, на якій бувші селяни стали нужденно платними робітниками, прикутими до землі паріями.

[10]) »Цодзєнна Ґазета Ґандльова« ч. 133. 1936. р.

На західних землях в рільництві справа представляється не дуже краще. Дрібні та карлуваті господарства переважають в наших рільничих господарствах. Великі земельні посілости в цілости не в наших руках, та нема надії на бодай частинний їх перехід у руки наших селян, якщо ми не виборемо права до рівноправного набування землі нашим селянством.

Ми, як хліборобський нарід, маємо ще дуже велику розродчу здібність, а в наслідок тісних варстатів праці, шириться на наших землях нереєстрована, але напевно найбільше безробіття між культурними народами. Надмір робочих рук у інших народів має можність перекинутись до других ділянок народньої господарки, як до торгівлі, промислу і транспорту. У нас же, в наслідок донедавна ще цілковитого браку рідної торгівлі та промислу, надмір робочих рук на селі йшов на нужденно платну службу до чужинців на власній землі, і то на найбільш понижуючу та ризиковну службу. Сьогодні під тим оглядом в нас дещо кращає, але далеко ще до цього, щоби було добре.

І власне в наслідок цього, що ми є, з точки погляду народнього господарства, народом некомплетним, суспільством, яке не обсадило своїми людьми усіх суспільних функцій, ми кульгаємо і ще якийсь час мусимо кульгати у всіх ділянках нашого національного життя. В народі, як в орґанізмі, брак в одній ділянці відємно відбивається у других ділянках і то навіть в таких, що на перший погляд нічого спільного з економією не мають!

Цей наш господарський примітивізм незвичайно комплікує та утруднює наш розвій у всіх ділянках. Дальше такий соціяльно-економічний уклад завсіди узалежнює нарід під економічним оглядом від другого народу, вслід за цим йде залежність культурна та політична. Це є м. і. підстава залежности кольоній та домініїй від европейських держав; звичайно з хвилею, коли суспільство (навіть не одноцілий нарід — З. Д. П. А.) доходить до економічної незалежности, зискує воно й політичну незалежність.

З повищого простий внесок: **мусимо будувати власний добробут починаючи від економічної самовистарчальности та незалежности.** До цього дійдемо через **доповнення народньої господарки рідною торгівлею та промислом.** Це є завдання нашої доби і сьогоднішнього покоління.

Тепер питання: чому український нарід у своїй відбудовуючій праці поставив на першому місци кооперативну систему та спілчанські кличі реалізує у власній дійсности?

Відповідь на це знаходимо в аналізі нашого соціяльного складу та відрубної і специфічної психіки нашого народу.

Нарід матеріяльно бідний, у своїм складі майже одношарий, не міг і не може будувати себе силою приватних одиниць, системою вільної конкуренції, бо по-перше не має відповідного числа членів, які чулися б відповідно заможні для таких широких завдань, подруге великі капітали у приватних руках, хочби і власних членів, є небезпечні для працюючого та незаможного окруження, бо окруження це може статися предметом визиску. Вправді жажда є доказом життєздатности та розвоєвої сили, але коли їй не покласти меж, стається шкідливою для цілости народу, бо дає шанси багатшому та менше перебірчивому підпорядкувати собі тисячі бідніших. Така система доводить до надмірного соціяльного зріжничкування і соціяльних жертв та гострих господарських кріз. А це для цілости народу чи держави є шкідливе та дуже часто руйнуюче.

Комуністична система є занадто утопійна, нереальна, щоби могла принятися в теоретичній чистоті серед нормальних людей. Цього хіба не треба доказувати, бо доказує це совітська Росія. Проклямована комунізмом абсолютна рівність є занадто кривдяча для самої природи суспільства і кривда ця найбільше допікає одиницям з природи здібнішим, життєво самостійним, а тим самим найбільше вартісним та життєтворчим.

Бунт такої людини проти кривдячої механічної рівности викликує репресії з боку держави, що в льоґічній консеквенції доводить до інтервенції держави у всі, навіть приватні, справи, до сатрапії, примусу рабства а в економії до державного монополізму. Це найбільш небезпечне, бо на услугах

держави стоїть ціла адміністрація, військо — одним словом держава має можність примусу[1]).

Вдача українського народу є занадто жива та поетична, щоби втиснути її в кошарове життя і мехнічну рівність комунізму.

Можна було отже згори передбачити, що засади большевицького устрою в нас не будуть розвиватися, бо соціяльні обставини для них непригожі.

Ми зачали нашу працю над господарським доповненням народу методою кооперації. І якраз ті реальні дані, що не сприяють у нас поширенню капіталістичного індивідуалізму або комунізму — показалися добрим підкладом для розвою кооперації та поширення в нас кооперативних ідей.

Кооперація не виступає проти всякої приватної власности, але творить спілчансько-суспільний капітал, що є дуже поважним допомоговим та доповнюючим капіталом для приватного посідання. Капітал цей звертається там, де його найбільше треба з точки погляду інтересів загалу та будується ним це, чого найбільше нам бракує.

Творячи наш суспільний капітал, кооперація все ставить добровільно зорганізовану людину понад капітал, чого доказом кожний кооперативний статут. (Права і обовязки членів супроти своєї орґанізації є рівні, без огляду на число вложених уділів). Цілком противно ніж в капіталістичних спілках, де жива людина підпорядкована капіталові, мертвій матерії.

Причини цієї ріжниці треба шукати у цілях тих двох економічних світоглядів. Коли в капіталізмі цілею всіх потягнень підприємства є зиск, то в кооперації метою є добро і вигода обєднаних членів. І коли наша кооперація виказує і творить нині ще надвишки, **то лише для розбудови власної господарки та інвестиційного капіталу українського народу.** Це є без сумніву і добром і вигодою цьогож народу, що у формі уділів не міг зложити відповідного капіталу на свої великі ціли.

Коли додамо ще необмеженість членства та повну толєрантність до людей ріжних політичних світоглядів, то будемо мати всі, такі прості, а такі важні прикмети, що стали підкладом наших реальних осягів. Очевидно, що розумна толєрантність мусить кінчитися там, де хтось захотів би інтерес кооперації підпорядкувати одній політичній ґрупі, а не народові, як такому.

Вправді, мимо великих осягів кооперації у всіх народів, а у нас спеціяльно, ми чуємо критику нашої ідеї і тактики, яку називають утопійною деякі наші доморослі »економісти«, та кожний видючий та тверезий чоловік мусить признати більшу реальність кооперативної ідеї, ніж таної критики. Ми не пересадимо, якщо скажемо, що у нашій кращій майбутності, кооперативна система стане основою нашої торгівлі та промислу, бо такі витворились і витворюються соціяльні обставини, як по одній, так і по другій стороні Збруча.

Петро Балій.

З ЧУЖОЇ КООПЕРАЦІЇ

ЦЕНТРАЛІ ЧЕСЬКОЇ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

ÚSTŘEDNI JEDNOTA, Центральний союз сільсько-господарських кооператив у Празі перед шістьома тижнями вступив у пятий десяток свого існування. То було в листопаді року 1897-го, коли після ухвали установчих зборів делеґатів позичково-ощадничих товариств на Чехах, після довших старань та настирливих відмовлень з боку колишніх австрійських судів, статут Центрального Союзу сільсько-господарських коо-

[1]) Большевизм вже доволі давно закинув змагання до рівности (як господарської так політичної). Є великі ріжниці в платнях, є станові привілеї (передовсім для партійних) і т. д. Але не ослаб, ба навіть там скріпився, режім державної монополізації та господарського примусу. — **Редакція.**

кооператив у Празі було записано, під натиском Пражського Вищого Земського Суду, до реєстру Торговельного Суду в Празі, на підставі існуючих тоді в Австрії законів що до кооперативних товариств.

Завдання Центрального Союзу при його заснованні полягали передовсім в обєднанню ріжних видів сільсько - господарської кооперації з метою підтримки їх кредитами, організацією ревізій, культурною роботою в кооперативах і торговельно - промисловою діяльністю в міру зросту потреб цих кооператив. Центральний Союз швидко зростав; кооперативи вступали до нього сотками; вже в році 1902 він був найбільшим союзом в цілій колишній австрійській монархії. Мало того, він був взірцевим союзом завдяки бездоганному веденню своїх операцій, він був (за термінольогією австріяків) правдивим союзом, тому, що як раз до цього союзу колишній віденський уряд посилав чужинців, коли вони цікавилися станом кооперативної справи в Австрії. Протягом сороклітньої діяльности „Ustředni Jednota" не боялася ускладнювати свої завдання, включаючи до своїх обовязків нові роди кооперативної праці. 20 років тому, під головуванням визначного державного діяча Чехословаччини, небіжчика Антоніна Швеглі, були розроблені та проведені в життя важні зміни в статуті „Ustředni Jednoty" Він вніс до статуту засаду поділу праці в Центральному Союзі між пять автономних секцій, з яких кожна обіймала кооперативи з однаковими завданнями. Це були такі відділи:

I. кампелічок (райфайзенок),

II. кооператив збіжевих, млинарських та пекарських,

III. кооператив для використування електричної енергії та машин,

IV. союзу молочарських кооператив,

V. товариств для збуту худоби.

До року 1924-го „Ustředni Jednota" була не тільки Центральною Касою для своїх кооператив, але й Центральною Торговельно - Промисловою Організацією, що вела операції в інтересі товариств, що увійшли в склад її членів. Але закон з року 1924-го заборонив організаціям, що приймають вкладки, вести торгівлю товарами.

Тоді Центральний Союз реорганізував свою діяльність: замість ведення торгівлі на своє імя, він оснував цілу низку (при собі) торговельно-промислових акційних підприємств. Ці останні є по формі самостійними торговельно - промисловими організаціями з кооперативним характером діяльности. Але по своїй суті це організації, що всебічно залежні від Центрального Союзу. Такими підприємствами є: а) »Кооператіва« — закупочний союз сільсько-господарських кооператив Праги, б) Аграсоль акційна спілка хліборобська та торговельно - промислова, в) Вес — акційна спілка для гуртової торгівлі електро - технічними предметами, г) Селєкта — спілка для культури насіння й овочарства.

З повстанням Чехословаччини діяльність Центрального Союзу ще більше зросла. Це видно з того, що перед 20-ти роками в ньому було 295 службовиків усіх категорій, нині є в ньому, разом з персоналом, що працює в перерахованих вище підприємствах та в Ревізійному Союзі — 1379 працівників. Незалежно від цього, про розвиток діяльности Центрального Союзу свідчать порівнюючі дані справоздань „Ustředni Jednoty" за два роки: 1917 та 1936. Ось, в році 1917 сальдо уділених „Ustředni Jednotою" позик своїм членам досягає 5.6 мільйонів Кч, а в році 1936 — 942.5 мільйонів; рухоме та нерухоме найно доходило — 2.1 та 57.6 мільйонів Кч.; уділи (паї) — 0.5 та 12.0 мільйонів, власні фонди — 0.7 та 103.3 мільйони; вклади складали відповідно 148.5 та 863.1 мільйони Кч; депозити — 150.5 та 1320 мільйонів Кч; сума біляисів відповідно — 163 та 1917 мільйонів Кч. Але, щоб мати уяву про дійсні розміри праці „Ustředni Jednoty" необ-

[1]) Див. цікаву статтю д-ра Гульки в »Земедельскіх дружстевніх лістех«, 1938, I, що до сорокаліття „Ustředni Jednoty".

хідно приняти під увагу обороти згаданих вище торговельних організацій, що працюють при Центральному Союзі. Коли візьмемо тільки дві таких організації: КООПЕРАТІВУ та АҐРАСОЛЬ, то перша з них продала в році 1936 ріжних товарів 118.000 вагонів на загальну суму 1.084 мільйони Кч; друга майже 42.000 вагонів на суму 416 мільйонів Кч. Слід зауважити, що в році 1937. обороти цих двох організацій були много значнійші.

Ми бачили вище, що успіхи „Ustřední Jednoty" за час самостійного політичного життя Чехословаччини просто дивовижні. Безсумнівно, значна частина їх це заслуга вмілого кермування. Брак місця не дозволяє нам говорити про ці подробиці, але не можна не згадати двох головних працівників Центрального Союзу, а саме: її головою є інженер Клиндера, добре відомий не лишень кооперативним кругам своєї країні, але й закордоном, головним директором др. Л. Дворжак, визначний кооператор та знавець фінансових питань; згадані вище особи працюють вже багато років для „Ustřední Jednoty".

С. Бородаєвський.

СЕРЕД КНИГ

Stanisław Grabski: KU LEPSZEJ POLSCE. Warszawa, Wyd. „Rój" 1938, str. 253, cena 6 zł.

Перед нами нова книжка проф. Ст. Грабского п. з. „Ku epsze Polsce", Формально творить вона замкнену цілість, фактично думками і способом їх інтерпретації тісно вяжеться з попередною працею того автора п. з. »Треба шукати дороги виходу«.

Сам твір цікавий для читаючого загалу тим, що Ґрабскі мабуть перший з сучасних польських економістів звернув увагу на інше причинове підложжя і специфічний характер останньої господарської кризи Польщі, у порівнянні з іншими державами европейського континенту.

Щоби зрозуміти ціль праці, близше пізнати духову базу, на якій зродилася її концепція, вистарчить зацитувати слідуючий фрагмент із передмови: »Усе, що доокруги нас діється, свідчить про це, що незабаром можуть наспіти дні великої проби, з якої вийдуть побідно тільки нації здібні до великого збірного зусилля, зєднані взаїмним довірям і спільною усім суспільним верствам амбіцією. Зєднання цього не довершить очевидно самі тільки слова. Для здійнення спільноти мусять прийти діла, як рішучо змінять цілий напрям нашого національно-державного життя«.

Числа говорять*).

Автор на початку своєї праці наводить кілька статистичних колюмн, щоби на їх тлі начеркнути дійсний стан сучасної Польщі, на тлі других европейських держав. Ось вони: Закордонна торгівля в золотих на одного мешканця в 1935 р. сягала в Данії 780, Австрії 307, Чехословаччині 205, Естонії 189, Угорщині 148, Литві 100, Румунії 68, Болгарії 66, Польщі 53 зл.

Показчик промислової продукції в тім самім році, прийнявши стан з 1929 р. за сто: в Румунії 120, Угорщині 110, Естонії 106, Фінляндії 125, Анґлії 112, Латвії 110, Польщі — 66.

Затруднення в промислі в порівнанні з 1929 р.: в Анґлії 101, Швеції 126, Литві 138, Естонії 108, Чехословаччині 76, Польщі 66. Показчик зуживання штучних, азотових погноїв: в Естонії 183, Латвії 142, Фінляндії 112, Польщі 38.

Ті цифри не є виїмковим продуктом світової кризи, яка вже в багатьох державах Европи і Америки перейшла до історії. Аджеж в Анґлії промислова продукція в 1936 р. була о 23 прц. більша, як в р. 1928. Дуже часто оправдується економічний застій Польщі її одностороннім, суто рільним характером. На жаль деякі зі східних дер-

*) Підрозділи не є запозичені з обговорюваної в сьогоднішній статті — праці.

жав, не більше упромисловлені від Польщі, виказують замітні осяги в ділянці господарської розбудови за останніх 6 літ.

Автор підмічує, що в добі захитання ринкової рівноваги економічна політика держави виказала замало рішучости, а це спричинило, що суспільність терпеливо вичікувла якоїсь автоматичної поправи.

Відсутність активности знаходила джерело в хибному погляді на цілість проблєми, а в основу цього останнього лягла думка, немовби передвоєнний автоматизм в ділянці господарського життя тривав дальше, та що після депресії самотужки, без жадного впливу державних чинників, має прийти період розцвіту.

Безсумнівно, що того рода погляд не числився з ідеольогічними ріжницями, які зайшли в теорії політичної економії в останніх часах. Адже сьогодні не є тайною, що правила й закони, що стоять на сторожі гармонійної співпраці господарських сил даного народу, не є вічні. Вони позбавлені ціхи плитkого консерватизму чи доґматизму; з конечности з бігом часу улягають більше або менше радикальній модифікації.

Хлібороб і робітник.

Фактом є, що теперішній розвиток продукційних сил польської держави не стоїть в жадній річевій пропорції до щорічного приросту населення. Виринає пекуча справа творення нових варстатів праці для робітництва, умових працівників і т. д., які покидають перенаселене село.

До війни при помочі чужих капіталів, виростали щораз то нові фабрики, копальні, де знаходило працю близько 1 мільйон робітників. Кромі цього біля 500.000 людей виїзджало щороку на заробітки до Америки, Німеччини, Данії, Франції і ін. Всі ті можливості сьогодні майже не існують, а в слід за тим зубожіння з кожним днем збільшується.

Польща є наскрізь хліборобською країною, та нещастя хотіло, що зі всіх країн, що положені на північ від Альп, припадає тут найменший наділ землі на одну жию чу виключно з рільництва особу.

Якщо візьмемо до того під увагу останнє місце Польщі в продукції з 1 гектара, то нема двох поглядів, що поза еспанським та полудневоітелійським селянством — хліборобський стан польської держави є найбільше упосліджений. Роки господарської кризи від 1929—1935 р. прискорили і ще більше заогнили стопа селянських родин обнизилася процес павперизації села. Життєва до мізерної стопи з 80-их літ минулого століття.

Коли хтось поважно думає про господарське відродження краю, то не може мовчанкою поминути державного бюджету. Автор підчеркує, що бюджет Польщі від кількох літ є за великий для платничої спроможности громадянства.

Досвіди з попередніх літ виказують, що правильний доплив прелімінованих квот є можливий, без натиску податкової шруби, тільки тоді, коли державний бюджет не перевищує суми грошевого обігу, себто, коли кождий золотий у краю не попадає у державну скарбницю частіше, як раз у рік. Під теперішню хвилю грошевий обіг виносить 1.300 мільйонів золотих, тому бюджет не повинен переступати суми півтора міліярда.

В останнім 10-літтю значно розбудовано адміністраційний апарат, при збільшенні рядів передвчасних емеритів. Це є гріхом, що взиває до неба о месть. На думку автора можнаби ще обнизити бюджет о яких 100 мільйонів через вичеркнення з нього хочби не надто конечних квот на ріжні репрезентативні фонди. Щоби можна було говорити про річеву пропорцію між бюджетом а платничою спроможністю громадянства, треба би конечно зменшити видатки на армію і обнизити на 20 прц. платні урядників.

На жаль, це тільки приманчива ілюзія, яка не може бути здійснена так довго, доки не створиться цілого ряду нових варстатів праці для умових працівників. Річно треба дати працю 500.000 новим людям. Очевидно, що ті люди в наслідок перенаселеного села і браку землі не можуть одержати праці в рільництві. Ба, що більше — навіть під-

несення продукції з 1 гектара не зарадить хочби частинно лихові, бо тоді можна привернути найвище передвоєнний добробут села.

Тому згідно з автором побільшення промислової продукції це „conditio sine qua non" господарського відродження. Найбільше число осіб працюючих після війни в гірництві і гутництві дійшло в 1928 р. до 840.000. Щоби значна частина кождорічного приросту сільського і мійського населення могла одержати працю, треба би щорічно побільшати варстати праці на 10— 20 процент.

Не погоджується автор також з популярним твердженням немовби причиною кризи була диспропорція між рільничими і промисловими цінами, або цінами пів фабрикатів з одної, а готовим продуктом з другої сторони. В капіталістичнім устрою не було, нема і не буде трівкої рівноваги. Можна тільки говорити про змагання до закріплення цієї рівноваги хочби на кілька літ. Отже основою політики, яка дійсно має осягнути намічену ціль, може бути тільки економія, котрої обєктом досліду є динаміка, а не статика господарського життя.

Не менше цікавою є справа злагіднення розбіжности між рільними і промисловими цінами. Було тільки одно 20-тиліття, від 1875—1895 р., в котрім знижковій тенденції ціх товаришив розцвіт підприємчивости. Але треба тямити, що був це час скорого розвитку машинової техніки, при низьких робітничих платнях та дуже дешевім транспорті.

Поза тим 20-літтям завсіди знижкова тенденція викликувала депресію, а звишкова — оживлення продукції. Тому засобом до поправи конюктури, зменшення армії безробітних, може бути тільки нахил цін до гори, а не в долину. В Польщі завважується радше стремління до вдержання цін на як найнизчому позем.

Де корінь лиха і дошка рятунку!

У своїх міркуваннях автор доходить до заключення, що криза в Польщі має своєрідний характер. Світова криза була вислідом рисковної, післявоєнної кредитової інфляції, передовсім американських концернів, надпродукції неспівмірної під оглядом розвитку з приростом населення.

Не так діється в Польщі. Тут основна причина лиха в надто повільнім, у відношенні до приросту населення, темпі продукції і то в першій мірі промислової. Тому тайна успіху на відтинку боротьби з господарською депресією Польщі криється в відповіднім посиленні й побільшенні продуктивних сил, а це останнє вимагає значних капіталів.

Подібний клич видвигнув в 40 рр. XIX ст. німецький економіст Фридрих Ліст, а його практичне здійснення поставило Німецьке Цісарство між мілітарні потуги світу. Побільшення емісії банкнотів не викличе інфляції, яка є грізна лише тоді, коли емісія переступає межі пекучих господарських потреб. Не є інфляцією кредит на інвестиційні публичні роботи. (Думки Ґрабського відносно цієї справи зреферовано в »К. Р.« ч. 11 1936 р. і ч. 2 1937 р.). Польща належить до країв пасивного капіталізму, тому до війни і після неї чинник, котрий урухомлював і клав орґанізаційні підвалини під фабрики, копальні і більші продуктивні обєкти знаходився заграницею. З закордону плили капітали на упромисловлення краю. »Тому треба змагати — каже автор — щоби Польща перейшла в табор держав активного капіталізму«.

Німеччина, Чехословаччина, Австрія і Данія були в подібній ситуації, але завдяки своїй підприємчивості вже в другій половині XIX. ст. поробилися країнами активного капіталізму. В тім місці автор домагається плянової перебудови суспільно-господарського устрою держави. Не можна тут користуватися готовими взірцями котрої небудь сусідної держави, плян мусить бути своєрідний, побудований на підприємчивості господарських одиниць.

В тім новім устрою плянової господарки приватна ініціятива має користати з правної охорони; держава повинна її матеріяльно підтримувати. »Державний плян — кінчить свої міркування Ґрабські — державою зорґанізований кредит, державний розподіл капіталу до продуктивних підприємств, якнайбільша індивідуальна продукція, ось підвалини плянової господарки«.

Подав **Е. Капшій.**

НОВІ І НАДІСЛАНІ КНИЖКИ

ЗВІДОМЛЕННЯ З ПРАЦІ Краєвого Господарського Товариства „Сільський Господар“ за 1937 рік. Львів, 1938. 8° ст. 72.

Opisy gospodarowania w gospodarstwach karłowatych. (I. Męskie, II. Kobiece). Warszawa, Państwowy Instytut naukowy gospodarstw wiejskich w Puławach, 1938. 8°, st. 291.

Turowski, Grzegorz. — Warunki i drogi rozwoju gospodarczego wsi polskiej. Wyd. II. Warszawa, „Gospodarka narodowa“, (1938). 8°, str. 136.

Orłowski, St. — Aktualne zagadnienia kredytu rolnego. Warszawa, „Rolnictwo“, 1938. 16°, str. 44.

Radwan, J—Zagadnienie zcalenia gospodarstw wiejskich w Polsce. Warszawa, „Rolnictwo“, 1938. 16°, str. 32 + 4 пляни на окр. аркушах.

Чинно пропагуєш ідею кооперації, як купуєш

МИЛО

„ЦЕНТРОСОЮЗА“!

Свідомий кооператор сам уживає і пропагує тільки

паперці і тутки

„КАЛИНА“

бо вони є виробом кооперативної фабрики і якістю незрівнані.

КУПУЙТЕ

тільки найкращі

ШЕВСЬКІ КІЛКИ

„ДЕНДРА“

ЛЬВІВ, ВУЛИЦЯ ЛОТОЦЬКОГО 58. Тел. 289-09.

Вп. Синецький Василь

ЛНБ им. В. Стефаника
ПРОВЕРЕНО

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою.

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1938. рік, що є вже **одинадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1938. році такі

дарові премії:

1. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.
2. М. І. Туган-Барановський: Кооперація, її природа і мета, вартости зл. 2·50 або
3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1938 році **знижена** і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

III
Ж-14850
1938-6

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Перед новою кризою?; Треба більше таких обчислень; Пан Ганасевич порівнює...; Нема ніякого дива!; Звідомлення не оголошено;

Цукрова промисловість в УССР. та на північному Кавказі.

Змагання кооперативних продавців.

Солідаризм — прикмета української психіки.

Франція на повороті.

ЛЬВІВ ЧЕРВЕНЬ 1938

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 161

Народнє господарство

В. Іванис: Цукрова промисловість в УССР та на Північному Кавказі за панувнння московських большевиків 166

Кооперативне виховання

Ів. Костюк: Психічний розвиток нашої сільської молоді 170

З кооперативного світу

Б. Мартос: Змагання кооперативних продавців . . 177

На громадські теми

К. Коберський: Солідаризм як одна з підставових прикмет української психіки 180

З господарського життя

Д. Піснячевський: Франція на повороті 185

Документ до історії картелів 189

Серед книг 190

З преси й життя 191

Додаток: Шарль Жід — СОЛІДАРНІСТЬ (ст. 33—40).

INHALT:

Aktuelle Notitzen (Kommt eine neue Wirtschaftskrise? — Unsere Kreditgenossenschaften. — Der Verbrauch von Textilwaren am Lande. — Verminderung der Genossenschaftszahl in Deutschland u. s. w.) 161

Die Zuckerindustrie in der Sowjetukraine (W. Iwanys) . . 166

Das psychlsche Niveau der Dorfjugend (I. Kostjuk) . . 170

Konkurs der gen. Verkäufer in der ČSR (B. Martos) . . 178

Der Solidarismus als Merkmal der ukrain. Veikspsychologie (K. Koberskyj) 181

Frankreich am Wendepunkte (B. Pisniatschevskyj) . . . 185

Ein Dokument zur Kartellgeschichte 189

Bücherschau 190

Presseübersicht 191

BEILAGE (Ch. Gide — Die Solidarität. 4. Halbbogen. S. 33—40.

SOMMAIRE:

Notices actuelles 161

L' industrie du sucre en l' Ukraine sous le régime sowietique (V. Ivanyse) . . 166

Le développement psychique de la jenaisse villageoise ukrainienne (I. Kostiuk). . 170

Concours des l' hommes de vente dans la coopération en Č. S. R. (B. Martos) . . 178

Solidarisme comme l' un des traits essentiels psychologiques du peuple ukrainien (K. Kobersky) 181

La France au moment decisive de la crise (D. Pisniatchevsky) 185

Chronique économique . . . 189

Parmi les livres 190

Revue de la presse 191

SUPPLÉMENT: Ch. Gide. Solidarité. (Trad. par G. Studynsky). P. 33—40.

1938-6

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 6.
ЧЕРВЕНЬ
1938.
РІЧНИК XI.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ПЕРЕД НОВОЮ КРІЗОЮ?

З ріжних сторін, з бюр інститутів для досліду конюнктури та зі світових бірж доходять голоси остороги, що існуюча від кількох літ господарська поправа в деяких державах вже скінчилася, в інших є на закінченні. Заломання цін, що мало місце в другій половині 1937 в Злучених Державх, було сиґналом остроги перед новою можливою депресією.

Ті побоювання можуть бути трохи дивні для того, хто дивиться на всесвітній зріст воєнних видатків і спричинене ними конюнктуральне оживлення продукції. Адже ж дякуючи виключно воєнним замовленням, Німеччина вийшла зі свойого безробіття і переступила на 12 пунктів свій індекс промислової продукції проти 1928 року; Анґлія, хоч природним шляхом переступила крізові числа вже у 1935 році, то через зброєння прийшла до індексу 123 (проти 100 за 1928), Японія навіть до 208. Чогож отже побоюватися? Швидше мабуть треба чекати дальшої звишки продукції та цін!

Одначе голоси остороги не вмовкають і треба признати, що мають деякі підстави. Причина в тім, що військові інвестиції не збільшують капіталів, навпаки декапіталізують країни. Сума споживчих дібр зменшується. Ослаблюється в дальшій консеквенції закупочна сила населення. Скріплюють ту тенденцію автаркічні змагання всіх держав (до господарської самовистарчальности, шляхом розбудови хочби й грубо дорожчих власних виробництв, як синтетичного кавчуку, штучної вовни і под.).

Воєнні видатки лягають важким тягарем на бюджети держав. Збільшується з року на рік у всіх майже державах податкове обтяження. В результаті нове ослаблення консумційної сили населення. А це й єсть остаточна причина всіх господарських депресій.

При напруженні фінансових сил мусить підноситися відсоткова міра кредитів, особливо в тих країнах, де помічається відплив капіталів за границю. Зріст відсоткової міри дається вже завважати, а, як відомо з теорії кріз, це є ознака наближаючоїся депресії.

Польська конюнктура ще навіть не досягла рівня з 1928 року (показчик промислової продукції за рік 1937 був 85, в даль-

ЛБ АН УРСР
Ж.К. 4752

ших місцях піднісся на пару пунктів). Однак вже помітні тенденції до нової знижки цін рільних плодів (знак падаючої консумції міст). Тенденція до підношення промислових цін поглибить господарські протиріччя.

В такій ситуації м у с и т ь інґерувати держава, але не в сенсі бюрократизування господарства, тільки для усування того що в ньому дійсно нездорове: надмірних публичних тягарів, приватного і публичного монополізму та ножиць між селом і містом.

ТРЕБА БІЛЬШЕ ТАКИХ ОБЧИСЛЕНЬ.

Варто звернути увагу на працьовите обчислення п. П. Леськова з Лішанців, пов. Бучач (ГКЧ ч. 17—18). Він прийшов на щасливу думку зчислити ті видатки, які його село робить на закупно одягу і обуви. Автор допису зрахував лише ті роботи, що були виконані кравцями і кравчихами в селі; це не дає повного образу, бо, як він каже, багато людей дає шити до чужих шевців, а дехто, певно, купує готове в місті. Все ж таки він приходить до суми 14.112 злотих видатку за самі матерії на мужеські і жіночі одяги та 11.700 зл. на шкіру на обув. Разом кругло 26.000 зл.

В селі є 314 самостійних господарств, отже випадає по 82 злотих на господарство (за 1936 рік), або 21.60 зл. на одну дорослу особу (відкидаючи 33% на діти до 14 літ).

Є це цифра приблизно на одну третину менша, як та, що її подає для нашої території пулавський інститут досліду селянських господарств (для літ 1930—33), та все ж таки, мимо всього, це є дуже поважний відплив капіталу з нашого села. Дивно звучить вияснення, яке дають люди на запит, чому занехують управу льону й конопель: „бо забагато коло того праці", і „не виплачується". Село перелюднене (6 душ припадає на родину, при пересічі 3,5 морґа землі на господарство!), зарібків нема і мимо того нарікання що „забагато коло того праці"!

Хто б не вірив, того повищі числа мусять переконати, що наше сільське ткацьке виробництво завмирає якраз через моду, а не тому, що воно не оплачується!

Той же самий автор подає, що їх кооператива з повищої кількости текстилі і шкіри доставила товару всього на суму, 509+630 = 1.139 зл., значить 4,3% всього закупу села. Яке ще величезне поле праці для кооперації в самій ділянці постачання! Числячи лиш ті суми, що їх подав нам автор, прийдемо до висновку, що наша сільська кооперація має ще опанувати постачання текстилі і шкіри в самій лише Галичині на суму **60—70 міліонів золотих.** (У 1936 році наші сільські зак. збутові кооперативи доставили селові товарів всього на 28 міліонів зл.!).

Обчислень в роді п. Лескова треба більше! Треба робити такі обрахунки для кожної місцевости, бо цифри ті бють нас наче по голові. Вони унагляднюють нам, які у нас ще великанські занедбання і, тим самим, штовхають думку туди, де треба.

КОНСУМУЄТЬСЯ ТРЕТИНА ДОХОДУ.

П. Клярнер, президент союзу торговельно-промислових палат, оголошує, яку частину суспільного доходу консумувала в Польщі держава і інші публично-правні інституції (самоуправа, госп. самоуправа і сусп. обезпечення).

Ось цифри з кількох останніх літ (в міліярдах зл.):

Рік	заг. сусп. дохід	% вид. публ. орґ.	без натур. дох. села	% вид. публ. орґ.
1929	26,0	18,5	17,8	27,0
1933	13,7	26,0	9,3	36,6
1935	12,5	26,5	8,8	37,5
1937	15,0	22,7	10,3	33,0

Виходить з того, що з грошевого сусп. доходу держава і інші публичні орґани зуживають на свої потреби рівно третину. Є мало дерав на світі з таким публичним обтяженням. Як при тих умовинах може вдібуватися в краю нагромадження капіталів, без якого немислима господарська розбудова?

ПАН ГАНАСЕЕВИЧ ПОРІВНЮЄ...

Директор „Ревіз. Союзу Руских Кооператив", (той самий, що переписує статті з „Кооп. Республики", підписуючи їх своїм іменем, читай Госп. Кооп. Часопис, ч. 20), — відзначається ще й другою сміливістю (чи пак „дерзостю" — говорячи його язичієм). Він, на основі зовсім фальшивих предпосилок, дає у своєму „Кооп. Вістникові" порівнання „руских" та „україноφільських" кредитових кооператив (гл. згадане число Г. К. Ч. статтю І. Ольхового). Користаючи з того, що до його „рускоґо" ревіз. союзу причалило пару десятків жидівських „кооперативних" банків, по розвязанні їхнього ревіз. союзу, скидає ці банки ув один казан з родовитими москвофільськими кредитівками і виводить з того, що „рускіе" кредитові кооперативи сильніші, чим „україноφільскі!"

Заслужену відправу за цей шулєрський „вольт" дав п. Ганасевичу на стоґінках ГКЧ інж. Іл. Ольховий і ми до справи цієї не маємо нічого додати. Коли відкинути жидівських членів союзу п. Ганасевича, то виходить, що „рускі" кооперативи якостево куди слабші від українських.

Зате хочемо звернути увагу на одну річ, якої при своїх „порівнюваннях" не взяв під увагу п. Ганасевич, а саме на того духа „власних сил", який є двигуном наших кооператив, а якого не бачимо в москвофільській кооперації. Читаємо й чуємо, що „Руский ревіз. союз" дістає грошеві підмоги на ведення курсів, що неодна кооператива з того союзу завдячує свій розвиток кредитовій допомозі з державних фондів, (прямо чи посередно), що дозволи на основання „руских" кредитівок приходять куди лекше як для наших. Ми би хотіли, щоби „Руский Ревізійний Союз" похвалився хоч кількома райфайзенками, що в и р о с л и п р я м о „з н і ч о г о", себто зі сотикових збірок дрібної оща-

дности! В РСУК таких райфайзенок маємо уже **сотні** і всі вони держаться виключно вірою у „власні сили".

Ось перша з них, прототип наших повоєнних дрібно-ощадностевих орґанізацій: райфайзенка в Лапшині, бережанського повіту. Заснована у 1927 році з дрібної ощадности. На 1. січня 1938 р. має вже 409 членів (село має 450 господарств; обчисліть пане Ганасевич відсоток скооперування!). Члени заявили 415 уділів на суму 4.150 зл., вплатили 3.194 зл. Резервовий фонд 411 зл. (сотики пропускаємо). В ощадностевій акції бере участь 735 вкладників (!); цею дорогою на 1. І. 1938 р. зібрано вже 14.826 зл. (з одного села!). В цій сумі вкладок дрібна ощадність становить **4.226;** збірки давали пересічно 8 зл. тижнево.

Пане Ганасевич! Почисліть не тільки фонди ваших жидівських вкладників, що сиплять грішми у каси ваших 19 „кооперативних" банків на те тільки, щоби кількох директорів тих же банків мало там добре платні посади, а їх фаміліянти, як члени надзірних рад, масні дієти й ремунерації за свій „труд". Почисліть скільки то ходу селянських ніг витрачено на те, щоби зібрати по 5—10 сотиків ту великнську суму 4.226 злотих дрібної ощадности! Почисліть скільки тут витрачено ще й іншої, адміністраційної безінтересовної громадянської праці. Зчисліть подібну **працю** безплатних робітників по кругло 600 українських кредитових кооперативах і — тоді порівнюйте!

ЗВІДОМЛЕННЯ НЕ ОГОЛОШЕНО.

На підзиму 1935 р. з приходом нового уряду, з віцеміністром п. Квятковским, установлено комісію для розслідження господарки державних підприємств. Заповідали, що це буде початком оздоровлення тої господарки, а може й припинення нових етатистичних експанзій.

Комісія працю свою скінчила. Так кажуть. Кажуть і те, що списала кілька томів своїх дослідів і завваг. Але до нині цих вислідів праці комісії влада не опублікувала. Кажуть, що вийшли там невеселі речі про стан ріжних державних підприємств.

Чи громадянство довідається, як справді стоять справи з підприємствами, удержуваними з його податкових грошей?

НЕМА НІЯКОГО ДИВА!

У 3. числі нашого журналу в „Окраях" ми занотували, як відрадне явище, кілька голосів, що появилися в нашій політичній пресі, проти зросту етатизму й ріжних тоталізмів. Це були цитати з „Діла", „Нової Зорі" та „Громадського Голосу", де м. ін. проти етатизму висловився відомий публіцист Вол. Левинський.

Співробітник „Нового Часу" п. Павло Лисяк, згадуючи (Н. Ч. ч. 86) про статтю п. Лев-ого, додає:

»дивним дивом помістила згадку про цю статтю п. Левинського теж і »Кооп. Республика«.

Нам дивно, що тут справді дивного? Хто знає погляд на справу етатизму всіх наших відповідальних чинників, а передовсім цілої без виїмку кооперації, той розуміє, що нас мусить не лиш цікавити, але й тішити, коли в укр. опіні прояснюється свідомість тої страшної загрози, яка йде на все наше життя від чужинецьких тоталізмів і етатизмів.

Ми так само радо, як навели думки „Нової Зорі", економічного референта „Діла", і п. Левинського — занотуємо протиетатистичну енунціяцію й п. П. Лисяка, тоді як він змінить свій погляд на цю справу і признається до такого становища, яке в цій справі займає кооперація.

А тепер ще одна річ, так мимоходом. У виступі п. П. Левинського є справді дещо інтересного, хоч зовсім не те, що підмічує п. П. Лисяк. А ось те, як то реальне життя розбиває деякі омани і заставляє думаючих людей кориґувати дещо у своїх поглядах. Річ у тім, що п. Левинський це відомий у нас колись марксист, правда, трохи єретичний, з окрема в національному питанню, в якому різко розходився з Марксом. Та все таки — в засадничих справах був мабуть етатистом. Тепер і він, один з найчоловіших українських марксистів, відкидає етатизм, значить відкидає засадничу тезу господарської програми марксизму. Чи не має кооператор тішитися таким проявом поступу в дусі кооперативних поглядів?

ДАЛЬШЕ ЗМЕНШЕННЯ ЧИСЛА КООПЕРАТИВ У НІМЕЧЧИНІ.

Число кооператив у Німеччині дізнало знову то більшого, то меншого скорчення, залежно про який рід кооперації розходиться. Ось порівняльні числа за роки 1936 і 1937:

	1936	1937
розвязано кооператив	1.743	1.778
основано нових	1.112	888

Це значить, що росте число розвязань, а маліє новозаснувань. Подрібно стан тепер ось такий:

	основано	рвзвязано	стан на 1.I. 138
споживчих кооператив	4	28	1.488
кредитових кооператив	28	306	20.005
ремісничих	60	91	1.917
продукційних і праці	1	10	533
закупочних купецьких	14	54	1.201
будівельних	18	98	3.372
Сіль. господарських	654	818	22.239

(Між кредитовими найбільше розвязано сільських, бо 248). Теж сільско-господарських кооп. розвязано на 164 більше, ніж засновано.

Окрім того зменшився стан інших кооператив на 279 одиниць. Разом було на $^1/_1$ 1938 р. 51, 988 одиниць, втрата проти $^1/_1$ 1937 р. виносить 1.169 одиниць. (Дані за „Rundschau" орґаном нім. споживчої кооперації ч. 6 з 5. II. 38).

Кожного мусить цікавити, яка ж причина постійного зменшування кооператив. На це дразливе питання дає згаданий орґан наказного проводу німецької кооперації невиразну відповідь. Наведемо дотичне місце передової статті „Rundschau" в дослівному перекладі:

„Що торкається чисельного стану німецьких кооператив, які у світовому кооп. русі все ще йдуть на переді, то він був під знаком переорґанізування і лучення. У звітовому році з уряду розвязано двічі більше, як у 1936 р., кооператив, які показалися нежиттєздатними або хотіли поставити себе стороною від спільної роботи. Їх діяльности мабуть не треба жалувати, розходиться тут про 331 кооператив".

В повищому цитаті є кілька річей, на які треба звернути увагу. По перше вислів „все ще", який ми підкреслили свідчить, що сам автор статті свідомий того, що німецька кооперація потахає. Друге — це таємничий натяк на якийсь глухий опір кооператив, які в кару за те приходиться розвязувати що року більше число. Що в тім на річи, годі знати напевно. Польський автор зі „Сполем" (ч. 8) пише, що розходиться тут про опір, який ставить багато кооператив проти зміни статутів в тім напрямі, що замісць виборних управ мають приходити наказні „провідники" (Leiter), іменовані союзами (а всі союзи від 1935 року мають в чолі провідників, іменованих владою).

Атмосфера тоталізму не сприає розвиткові вільного кооп. життя.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Цукроваа промисловість в УССР та на Північному Кавказі за панування влади СРСР.

Принявши постанову про створення великих промислових осередків на Сході й зміцнення їх на Півночі, влада СРСР з розбудованням цукрової промисловости УСРР не поспішає. Вона лише частину цього промислу консервує. Це помітно насамперед по розвитку площі посіву цукрового буряка в УСРР та по інших районах СРСР, як то видко з таких даних (в тис. га. і у процентах до СРСР):[1])

Рр.:	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
				В тисячах гектарів					
УСРР . . .	558,7	647.1	636,4	849,0	1111,9	1173,8	859,9	821,7	848,0
Північн. Кавказ	4,7	5,3	4,9	13,4	18,2	20,7	20,7	21,2	18,7
ЦЧО . .	93,1	106,6	118,9	161,8	243,2	291,4	276,5	295,3	304,0
Західня Сибір	—	—	—	0,7	4,2	12,0	13,2	18,0	23,4
СРСР . . .	665,4	769.7	770,7	1035,2	1394,1	1537,8	1212,4	1183,3	1225,1

[1]) Социалистическое строительство СССР. Статистический ежегодник, 1934, ст. 216—217; 1936, ст. 319.

Рр.:	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
				У в і д с о т к а х					
УСРР . . .	83,9	84,1	82,6	82,0	79,4	76,4	71,4	70,1	69,0
Північн. Кавказ	0,7	0,7	0,6	1,3	1,3	1,4	1,7	1,8	1,5
ЦЧО . . .	14,0	13,8	15,5	15,5	17,4	19,0	22,8	24,8	25,0
Західня Сибір	—	—	—	0,1	0,4	0,8	1,1	1,5	1,9

За цими даними посівна площінь ц. буряка в УСРР досягала довоєнного стану лише в р. 1928 (трохи перевищивши). Після цього бурякосіяння тут зростало протягом 1-ої пятирічки, а далі уже виявляється тенденція до зниження. В р. 1935 посівна площа УСРР зросла (за 15 років панування СРСР) в 1,5 рази проти довоєнного часу. А в ЦЧО бурякосіяння лише за 8 років (1927—1935) зросло в 3,3 рази, в Зах. Сибірі за 5 років більше, ніж у 33 рази і на П. Кавказі за 8 років потроїлося. Очевидно, що і питома вага культури ц. буряку УСРР в цілому СРСР знизилася з 83,9% у р. 1927 на 69,0% в р. 1935 (майже на 15%). А всеж і в р. 1935 УСРР з П. Кавказом займають домінуюче положення, постачаючи більше 7/10 ц. буряка в СРСР. Зрозуміло, що цукрова промисловість УСРР ще лишається пнем в цій державі.

Темпо розвитку самої цукрової промисловости за комуністичного керівництва дуже повільне. Полягав він лише в ремонтах та реконструкції тих цукроварень і рафінадних фабрик, що залишено для дальшої праці, і в розбиранні та пристосуванні устаткування фабрик призначених до ліквідації. Ідея реорганізації звелася до концентрації виробництва та якнайповнішого використання старого устаткування без окремих вкладів капіталу. На початок 1-ої пятирічки (р. 1927/28) цукрова промисловість УСРР для виробу цукрового піску розпоряджала 278,9 мілионами карб. основного капіталу, а рафінадна — 47,3 мілн. крб. Загальну характеристику цієї промисловости в УСРР, на П. Кавказі і в цілому СРСР подають такі дані[2]):

	Закладів	Службовців	Робітників	Вироблено тон	Загальна вартість продукц. в тис. крб.: червоних	довоєнних
			Ц у к р о - п і с к о в а п р о м и с л о в і с т ь			
УСРР . . .	127	2569	20812	1008888	297740	145093
Півн. Кавказ	1	78	431	7392	2256	1101
СРСР . . .	169	9788	30017	1340748	395879	192921
			Ц у к р о - р а ф і н а д н а п р о м и с л о в і с т ь			
УСРР . . .	10	612	2925	459257,6	164285	87285
СРСР . . .	14	764	4058	579224,2	207228	110099

Отже ще на по чатку 1-ої пятирічки УСРР постачала більше 3/4 цукрового піску й 4/5 рафінаду в СРСР, даючи працю 26 тис. службовцям і робітникам. Цукроварство П. Кавказу у цей час виробляло лише пісковий цукор і то в кількости значно меншій, ніж його потребувало населення краю.

Дальший поступ в цукровій промисловости УСРР відбувався головно по лінії заступлення старого зужитого устаткування

[2]) Промышленность СССР в 1927/28 году, 1930, ст. 230, 231, 232—234.

новим. Так майже цілковито зруйноване парове господарство довелося репарувати, ставлячи майже скрізь нові паровики (в більшости на 30 атм. тиснення), цілком застарівше й не відповідаюче вимогам сучасної техніки силове господарство було здебільшого ґрунтовно рекоструовано і. т. д. Самозрозуміло, що це поволі підносило й основний капітал цукрової промисловости. Динаміку цього розвитку в УСРР і порівняння його з ростом основного капіталу в загальній харчово-смаковій групі покажуть нам ось такі дані (у млн. крб.)[3]):

Основний капітал промисловости (міл. крб.):

	Уся харч. смакова	Цукрова піскова	Цукрова рафінад.	Млинарська	Мясна	Олійна	Консервова	Тют. й махорк.	Гураль. ницька
На 1/I 1928 року	574,5	285,2	49.4	111,8	9,8	8,0	3,3	11,8	27,9
На „ 1933 „	787,0	392,8	57,1	93,9	31,6	11,9	12,7	12,9	44,6
На „ 1934 „	928,0	413,3	57,0	108,0	34,9	14,4	20,5	13,9	52,8
На „ 1935 „	985,9	437,0	58,1	114,7	35,6	17,2	34,4	13,8	61,6

Отже бачимо, що загальні основні фонди харчево-смакової промисловости УСРР за 8 років зросли в 1,7 разів, цукро-піскової в 1,5 раз., цукро-рафінадної (менше зруйнованої) лише на 18,4%, тоді як мясної, що розбудовується, кругло в 3 рази, консервної в 10 і т. д. Загально основні фонди цукрової промисловости в УСРР становлять 1/2 капіталу цілої харчево-смакової групи.

Стан цукро-піскової промисловости УСРР визначається такими загальними покажчиками[4]):

Роки:	Діючих цукров.	Перероблено млн. сотн. буряку	Перероблено в 1 цукроварні за добу тис. сотн.	Одержано разом млн. сотн. цукру	Вихід цукру у % до ваги буряка
1914/15	197	100,14	5,74	17,13	14,06
1927/28	139	76,25	6,15	10,92	14,32
1931/32	148	80,28	6,21	10,79	13,44
1932/33	147	39,00	5,37	5,16	13,16
1933/34	146	55,36	5,54	7,65	13,82
1934/35	146	69,70	6,59	9,76	14,00

Як свідчать ці дані, кількість діючих цукроварень уже зменшилася на 51 або на 1/4 довоєнного їхнього числа. Кількість переробленого буряка знизилась (в 1934/35 р. на 30%), вирібність одної цукроварні трохи піднеслася, загальна ж продукція цукру знизилась проти довоєнного часу на 45%, а по окремих роках вона складала лише 1/3 довоєнного виробу. Видайність цукру з буряку теж, крім 1927/28, менша, як за капіталістичних відносин, а це особливо важливий покажчик якости праці цукроварень. Отже майже всі покажчики свідчать про занепад і то значний, цукрової промисловости УСРР за большевицького керовництва, а ніяк не про її розвиток.

Динаміка розвитку продукції цукрової промисловости в УСРР, на П. Кавказі й по головніших районах СРСР, від початку

[3]) Народне господарство УСРР, 1935, ст. 41.

[4]) УСРР в цифрах, 1936, ст. 104.

плянувань до проєкту на р. 1937, виглядає так (в тисячах тон і у процентах в СРСР)[5]):

Роки:	УСРР Тис. т.	%	Півн. Кавказ Тис. т.	%	ЦЧО Тис. т.	%	Зах. Сибір Тис. т.	%	Середн. Азія Тис. т.	%
1927/28	1008 9	73,5	7,4	0,5	—	—	—	—	—	—
1932/33	516,0	67,6	16 0	1,9	230,9	27,9	4,3	0,5	12,6	1,5
1933/34	765,3	76,1	19,6	1,9	225,6	22,7	5,3	0,6	8,5	0,8
1934/35	976,0	69,0	15,5	1,1	307,6	21,7	8,8	0,6	14,1	1,1
1936/37 (плян)	1700,0	68,0	46,5	1,9	540,0	21,6	50,0	2,0	87,0	3,5

Наведені дані свідчать, що навіть у пляні, під кінець 2-ої пятирічки цукрова промисловість УСРР мала лише наблизитись до довоєнної продукції, але для того вона мала б проти 1934/35 р. піднести свою продукцію більше, ніж на 1/3. Можна з певністю твердити, що це не буде осягнене. У той час, як всі інші, наведені райони, з року на рік підносять продукцію, в УСРР вона хитається і то більше в бік зниження.

Таке занедбання комуністичним керівництвом української цукрової промисловости не могло не відбитися і на її положенні серед продуцентів світу. Уже в р. 1932/33 УСРР зійшла з 2-го перед війною на 5-те місце серед світових держав, що виробляють буряковий цукор. Як постачальник цукру в СРСР, УСРР тим часом домінує над всіма іншими районами, даючи пересічно 7/10 цукру в цій державі.

Щодо новог будівництва в цукровій промисловости, то за 2-гу пятирічку в УСРР плянувалося збудувати лише одну цукроварню з модерним устаткованням в Купянську (почато будувати в р. 1931 з проєктом закінчити в р. 1937), на перероблення 20 тис. сотнарів буряку з добу[6]). Себто, зруйнувавши 51 цукроварень. комуністичне керовництво замість них будує одну, хочби й з модерним устаткованням! На П. Кавказі після революції збудовано ще одну цукроварню в ст. Усть-Лабінській на добове перероблення 6 тис. сотн. буряка. Терміну закінчення цих будов не визначено, але без сумніву вони можуть бути зреалізовані лише поза межами 2-ої пятирічки, якщо ці будови провадитимуться взагалі. Зате за 2-гу пятирічку на Сході запроєктовано будувати 17 цукроварень, в Поволжі — 3 й у ЦЧО — 3[7]).

Отже й по новому будівництву цукроварська промисловість УСРР перебуває на останньому місці, одержуючи одну цукроварню замість 51 зруйнованих, а П. Кавказ „розбудовується" в цій галузі головно в плянах, що переходять на межі 2-ої пятирічки.

[5]) Втор. пятил. план разв. нар. хоз. СССР (1933—1937) гг), 1934, ст. 296; Социл. строит. СССР, Статистич. ежегодн., 1936, ст. 226; Народне господарство УСРР, 1935, ст. 115.

[6]) Ібідем, ст. 430—433; 438—441.

[7]) Проєкт второго пятилетного плана развития народного хозяйства СССР (1933—1937 гг.), 1934, Т. II, ст. 89.

Таким чином розвиток цукрової промисловости під московсько-большевицьким керовництвом має такі головні риси:

1. Засіви цукрового буряка зростають поволі, дійшовши до довоєнного стану тільки в р. 1928. У 2-ій же пятирічці площа під ц. буряками в УСРР зменшується, а по інших районах зростає. УСРР з П. Кавказом розпоряджають 7/10 площі цукрового буряка в СРСР.

2. Цукрова промисловість за моск.-комуністичного керівництва зазнала значних реконструкцій в напрямі концентрації виробництва і зруйнування цілої четвертини (51) цукроварень. На залишених цукроварнях переводиться ремонт в напрямі заміну цілком зужитого устаткування.

3. За всіми покажчиками якісно цукрова промисловість УСРР знизилась проти довоєнного часу, не кажучи вже про дорівнання західно-европейській техніці.

4. Продукцію цукрової промисловости УСРР треба вважати обниженою на 55—60% проти довоєнного часу.

5. Серед світових продуцентів УСРР зійшла з 2-го на 5-те місце.

6. Перспектив до поліпшення цього стану в УСРР не видно, бо в будові перебуває лише одна цукроварня, замість 51 зруйнованої, в Купянську і більше навіть не плянується. Розбудовується ж в СРСР цукровий промисл головно на Сході.

7. На П. Кавказі за комуністичної влади збудовано лише одну цукроварню та плянувалося з рр. 1936 і 1937 розпочати будування 3-ох цукроварень.

8. Та все ж і при такому жалюгідному стані УСРР пересічно виробляє 7/10 цукру в СРСР. Північний Кавказ продукцією власних цукроварень задовольнити потреби населення краю не може.

9. Нормальний розвиток цукрової промисловости як в УСРР, так і на П. Кавказі треба вважати загальмованим. В УСРР треба констатувати в цукровій промисловости великий реґрес у порівнянні з довоєнним часом.

В. Іванис.

КООПЕРАТИВНЕ ВИХОВАННЯ

Психічний розвиток нашої сільської молоді.

Останніми літами досліди розвиткової психольоґії, особливо молоді, займають визначне становище нетільки у педагоґіці, але також у соціольоґії.

Беручи під увагу, що кооперативний рух це соціольоґічний прояв у суспільному житті націй, — завданням і обовязком наших кооперативних працівників є пізнати психольоґію тієї молоді, що має завдання реалізувати ідею спілчанського руху.

Дотепер дослідники найбільше досліджували психічне жит-

тя вчасного дитинства. Тільки невелике число психольоґів займалося дослідами останнього етапу психічного розвитку, ц. є „літами узгіднення". Це ні трохи не дивне з тієї причини, що коли досліди психічного життя дітей узагалі важкі, та не має досі ні одної зовсім певної методи праці в тому напрямку, то досліди психічного життя юнаків зокрема важкі, бо на зовні вони заховуються цілком, як дорослі і свої дійсні переживання, свої думки і мрії, почування, помічення і розумування, як мога заховують для себе й заздро зберігають перед дорослими.

Щоби краще зрозуміти, чому саме так діється, не від речі буде пригадати в найголовніших обрисах те, що сьогодні вже психольоґія устійнила про психічний розвиток дітей і юнаків. Не вдаватимемося при тому в подробиці; йде про те, щоби зазначити найбільш притаманні риси.

В кожній розвитковій фазі, як це стверджують психольоґи, психічне життя молоді зміняється залежно від орґанічних впливів, зовнішнього світу та психічних елєментів, що мають рішаючий голос у поступках молоді. В кожній розвитковій фазі розвивається інша ділянка психічного життя.

Психольоґи погоджуються сьогодні, що з поміж усіх психічних функцій найвчасніше розвиваються і доходять до голосу почування. Вони поруч сильно розвиненої уяви й окремішних властивостей думання надають характеристичні прикмети психіці дітей у ранньому дитинстві.

Дитина живе в світі уяви, де дійсне і уявне, можливе і неможливе сплітається в одно нерозривне, де царять ще закони своєї льоґіки а то й фізики. Це світ уяви, казки, забави, простоти, неймовірного переходу від одних почувань до зовсім інших.

Около 7-мого р. ж. цей світ уже розсипається і малий мрійник перероджується в малого дослідника. Розвивається тоді перш усього помітливість і думання. Дитина залишає світ уяви і казки, та й усю увагу звертає на зовнішній обєктивний світ, обсліджує, помічає і творить собі свої теорії про світ. Коли в ранньому дитинстві загальна постава дитини до світу була ілюзійна, субєктивна, — в тому часі вона переміняється на дослідну, річеву, обєктивну. Водночас виповняються й доходять до завершення фізичні прикмети дитячого віку.

Дитинство це найкраща, найщасливіша — як кажуть дорослі — пора в цілому житті людини, що до неї нераз і не два вертаємо думками і бажали б „минуле повернути", бажали б хіба на те„ щоб разом з поетом сказати: „Як мине весни розмай, круті гори повертай — перевернуться; крил у пташки позичай, літа свої завертай — вже не вернуться".

Дитинство скінчилося тоді, як почали виступати перші признаки чогось нового, невідомого, що до глибини потрясає увесь орґанізм, усю психіку дитини і перетворює її згодом в юнака, а там уже і в дорослу людину.

Починається мало ще просліджене діяння полових залозів, що їх витвори т. зв. гормони викликують глибокі фізичні і психічні зміни. Гармонійний під кінець дитинства уклад тіла дитини псується. Окремі частини тіла ростуть неспівмірно швидко (тичкуватість дозріваючих, видовжені руки, з якими вони не знають, що почати...) і творять у висліді незгармонізовану, неузгіднену цілість.

Тому зовнішньому виглядові, розгубленому, неузгідненому відповідає і психічний стан: настрої зміняються дуже швидко, чергуються одні за одними, часто собі суперечать. Над усім панують сильно розвинені почування, що їм товаришить сильний розріст уяви та мрійливість. Почування, мають вплив на всі майже життєві почини молоді в тому віці. Молодь у тому віці не думає інтелєктом, але, як то кажуть, „серцем" і попадає у вир почувань, та на почуваннях основує своє відношення до життя і до зовнішнього світу. Молодь жиє тоді у світі мрій і фантастичного світу, не рахуючись з твердими вимогами життя. Це побіч упертости, характеристичні прикмети початків віку дозрівання.

Де далі почування зростають у силі й опановують цілу психіку. Згодом знов доходить до голосу інтелєкт, щоправда все ще в упрощених формах. Юнак піддає все без розбору критиці свого розбудженого інтелєкту, критикує всіх і вся довкруги себе. Під впливом цих проявів молодь попадає у вир зацікавлень самим собою і це зацікавлення по думці психольоґа Шпранґера веде до відкриття власного „я", що й висувається на передове місце психічних проявів віку дозрівання.

Наслідком цієї переміни родиться у молоді опозиція до старших, бунт проти всіх норм родинно-суспільного життя, що їх творить старше покоління. Ця молодь понижує всі авторитети, всі поваги та виступає проти „батьків народу".

Це все викликує в молодій людині непоборну потребу мати когось близького, когось, з ким можна було б поговорити про все, що непокоїть, що видається так дуже нове. Це причини юнацького товаришування й юнацької дружби.

Неґативне відношення до старших, а навіть опір, зміняється поволі в прихильну критику. З цього приводу підвищується вартість світу ровесників і приятелів. На першому місці стоїть приятель, що його юнак нерідко обожає. В більшості випадків пізнаються приятелі з однозгідними замилуваннями і вдачами.

Захитання авторітету дорослих у літах дозрівання промощує дорогу авторітетові ровесників. Молодь орґанізує союзи, що мають ріжні ціли, ріжну силу сполучности й ріжну тривкість. В цих союзах молоді виріжнити можна провідників і масу.

Найбільше поширені серед молоді пластові союзи, кромі цього часто трапляються конспіративні, самоосвітні та політичні групи.

В тому віці молодь намагається вишколити свій характер та інтелєкт. Вишкіл може відбуватися в трьох напрямках: націо-

нально-політичному, реліґійному та культурно-науковому. Спільною ниткою для всіх них може бути етичний елємент, так чи інакше понятої етики.

На тлі тієї потреби кристалізується характер, що родиться з якоїсь неокресленої туги; з такої чарівної туги виростають у молоді етичні почування, гаряча любов до батьківщини. Любов до батьківщини у цій фазі розвитку молоді горить чистим, шляхетним полумям. Цей патріотичний, все рішаючий мотив є спонукою для молоді у всіх її починах суспільної праці, у всіх молодечих поривах і задумах. Родиться в молоді бажання геройських і очайдушних починів під примусом того почування, що його натиску молодь навіть не відчуває.

Почування ці не мають рівноваги, розум ще не невтралізує цих нераз шкідливих впливів. Однак, якщо під впливом цього почування патріотизму формуються у молоді суспільні мотиви громадської праці, то це найкращий здобуток цього віку, що надає вартість людині.

Наслідком психічних перемін минає світ мрій і молодь намагається узгіднити своє відношення до життя. В тому часі, у 18-му році життя у більшості випадків починає наступати рівновага поміж почуваннями і інтелєктом, щоправда ще дальше в упрощених формах.

Ці літа називають психольоґи літами узгіднення або гармонізації. У цій розвитковій фазі поодинокі частини психічного буття укладаються гармонійно і фаза ця є переходом до дозрілої форми. Узгіднення це відбувається, як подає Проф. Кройц*) так:

1) Почування затрачують своє панівне становище. 2) на чільне місце вибивається холодний, спокійний інтелєкт, тому поступуванням юнака кермує розвага. 3) підо впливом інтелєкту відбувається малий зворот на зовні в напрямі обєктивного світу й у висліді рішає, що юнак починає реально дивитися на тверді життєві закони. 4) пізнання цих законів перемінює будівлю сперту на почуваннях, що домінували в попередніх літах, а саме: невловимий світ мрій та ідеалів ступнево приймає форму докладно очеркненої життьової цілі. 5) наслідком того являються рефлєксії, що спонукують молодь вибирати звання.

Два перші психічні факти уважають деякі дослідники основними, інші другорядними, додаючи, що від степення узгіднення вироблених попередньо ідеалів з реальними умовинами залежатиме вартість дальшого життя одиниці.

В дальшому житті людини здатности та нахили вже майже зовсім не змінюються ні щодо якости, ні степеня, так, що по закінчені літ узгіднення можна їх уважати за сталі признаки, що знаменують поодиноких людей.

---

*) Dr. Mieczysław Kreutz: „Rozwój psychiczny młodzierzy", Książnica Atlas, Lwów-Warszawa.

В цих літах формується в основних обрисах людина така, якою вона остане ціле життя. В одних дальше залишається панівним чинником почування й мрії і вони на все життя остануть мрійниками, фантастами, непрактичними людьми. В других переважатиме сам розум. Ще в інших у тих літах настане узгіднення поміж почуваннями і інтелєктом, — це будуть ці люди згармонізовані, ці типи, що ми їх так охоче зустрічаємо в житті.

Всі ті процеси в конкретних випадках досліджує розвиткова психольоґія при допомозі тих метод, що їх вспіла випрацювати. Однак зібраний матеріял досі невеликій, бо молодь криється зі своїми почуваннями і переживаннями. Одна з цих метод — це метода денників. На денниках оперто деякі праці про психічне життя молоді*).

Кромі методи денників користуються психольоґи у дослідах психічного життя і його розвитку також методою обсерваціï і анкети.

Бажаючи дослідити прояви психічного життя сільської молоді користувався я саме цією методою, обсервуючи курсантів одного кооперативного курсу продавців та використовуючи їх відповіді на писемну анкету, зроблену на друках, що їх розсилає РСУК для кооперативних курсів.

II

Зясувавши головні, знаменні риси психічного розвитку молоді, хочу на основі зібраного на згаданому курсі матеріялу порівнати, чи психічний розвій сільської молоді має великі відхили або чи потверджує повищий загальний шабльон розвитку молоді.

Матеріял мій у нашому випадку не великий і висновки на ньому оперті не можуть мати загального характеру.

У нашому випадку вік молоді, що прийшла з села поширити своє знання, не переходить 14—22 р. ж., тоб-то фази дозрівання і літ узгіднення. На 46 курсантів 31-ох не переступило межі 17 літ, тобто віку дозрівання. Освіта їх: народня школа (35 курсантів), 7 кляс вселюдної школи (9 курсантів), середня освіта (2 курсантів).

Погляд на світ і на людей не переходить назагал гряниці, що її вони присвоїли собі на шікльній лавці і часто діти села з тим знанням проходять ціле життя. На основі зізнань і обсерваціï курсантів ствердити можна, що їх рівень освіти примітивний. Поняття з ділянки економіï, права, навіть історіï або їм чужі або мають про них тільки примітивну уяву.

Усі майже курсанти признаються на пр. у своїх зізнаннях, що вони про кооперацію чули на сходинах у їх селах, але не

*) На методі денників оснований також нарис автора п. н. »Поміж сімнадцять а двадцять«. Нарис психолоґії юнацтва. Львів, 1937. Накладом Т-ва »Взаїмн. Поміч Укр. Вчительства« у Львові.

розуміють змісту самого виразу, не кажучи вже про ідеї кооперативного руху. Стихія кооперативного руху в їх селі захопила їх також, але для них кооперативний рух незрозумілий, ані не намагаються вони його зрозуміти.

Можна здогадуватися, що почування стають на перепоні розумові зрозуміти і пояснити питання, що мають науковий характер. Молодь села крутиться в сфері ще неокреслених понять і навіть не зустрічаємо змагу молоді дослідити їх.

Як доказ, подаю уривок зізнань одного з курсантів:

„Для мене кождий предмет був дуже цікавий, бо справді в науці все дуже цікаве. Всі ці наші, хоч малі і слабі ще рухи, і така в гурті між селянською молоддю наука дуже мене о д у ш е в и л а". (Прит. 17 літ.)

Наукові питання для молоді села це тільки справа одушевлення. Їм всі проблєми ясні і зрозумілі. Про це запевняє кожний курсант.

„У викладах було все ясне, тільки було замало часу" (Гн. 15 літ).

Ні один не признається до цього, що деякі ділянки кооперативної науки були йому неясні. Це є наглядний доказ молодечої буфонади, що затемнює правдиву оцінку самого себе. Молодь ця не бере під увагу, що наукові досліди вимагають довшого часу і тому тільки деякі нарікають, що було „замало часу", а для загалу курсантів, „все ясне".

Що почування беруть верх і в сільської молоді в цьому розвитковому промежутку, доказує також факт, що всі майже курсанти цікавляться такими предметами, як: історія і ідеольоґія кооперації, отже предметами, що посилюють їх почування, а впершу чергу патріотичні.

Конч. (17 літ): „В школі вчили мене більше польською мовою, ніж українською, тому бажаю, щоб усі свідомі Українці стали на кооперативній ниві і працювали спільно для поширення кооперативного, господарського, і культурного розцвіту українського народу".

Ст. (16 літ): „До програми такого курсу треба ще додати історію України".

На основі відповідей молоді в анкеті доводиться ствердити, що любов до батьківщини у сільської молоді у цій фазі розвитку займає чільне місце. Під впливом цього переможного мотиву сільське юнацтво формує свій дальший життєвий шлях, опираючись головно на почуваннях.

Кожний з курсантів думає про працю в кооперації, та хоче працювати з ідейних мотивів.

Фед. (18 літ): „Так. Віддатись ідеї кооперації і йти під її прапором до перемоги. Це моя постанова по пізнанню добрім цеї ідеї. Це ж найкраща ідея нашого господарського визволення".

Марц. (19 літ): „Коли я скінчу курс то буду старатися працювати на кооперативному полі, з метою піднесення ідеї, на якій кооперація створена".

Предмети такі, що вимагають розумової праці, як математика, книговодство — не захоплюють молоді села.

Згадуючи про те, що в психічному розвитку молоді доходить до голосу гін шукати собі приятеля, можемо зауважити, що і про той момент згадують курсанти у своїх зізнаннях, зазначуючи, що в гурті вони почуваються найкраще. Почування ці ще незрівноважені. Часто молодь зміняє приятеля з простої причини і з приятельського відношення переходить у вороже.

Цього характеристичного прояву в зізнаннях сільської молоді не зустрічаємо, навпаки, як знаємо, сільська молодь краще почувається в гурті приятелів, ніж одного вибраного. Впливає на це характер сільських умовин життя. Звідси і в нашому випадку захоплення життям у гурті, у спільній кімнаті та при спільному харчуванні.

Також не зустрічав я в сільської молоді опозиції до старших, відомої серед молоді інтеліґентної верстви. Було б це знаком, що сільська молодь є в тому віці схильна до злагоди у відношенню до старших. Має на це великий вплив патріярхальна атмосфера хати, рідні, тому, що це майже одинокий світ, що в ньому молодь формує свої поняття, життєвий досвід і світогляд.

Не згадує молодь села про ті всі переміни, що повстають у наслідку інґеренції розуму у їхній психіці та зацікавленнях. Незрозумілі молодечі поняття і погляди не приймають нових життєвих форм та реального змісту, молодь не намагається глибше зрозуміти дефініції неясних понять і важніших проблєм.

Можливе, що зміна та поступає незначно і незамітно. Можливе, що перевага почувань втихає повільно і молодь села в дальшому своєму розвитку керується розвагою і постановляє визначити собі ціль життя. Проявом цієї зміни в душі молоді був би вибір звання. Сільська молодь звичайно не думає над цим питанням. Але умовини сьогоднішнього господарського положення, нужда і безробіття на селі змушують молодь оглядатися за новими варстатами праці в місті, поза традиційною працею на прадідівській ниві. Зовнішнім проявом цих змін у душі сільської молоді була би приватна ініціятива дітей села при творенню нових варстатів праці в місті.

Курсанти рідко, а до речі хаотично згадують про свою будучу професію крамаря чи члена управи, що потверджувало б нашу гадку, що розум не має в них ще рішаючого впливу у їх поступках.

Реальніше думають у тому віці дівчата курсантки, що недвозначно зізнають:

Бар. (18 літ): „Скінчивши курс маю намір працювати на кооперативному полі у виді крамарки".

Менше цікавляться дівчата села предметами, що посилюють мереживо фантазії, почувань, як історія кооперації, а пильнують основно вивчити науку про урядження крамниці, техніку продажі, товарознавство, збут сіль.-господарських продуктів, а навіть одна курсантка бажає пізнати психольоґію клієнта.

Шерм. (18 літ): „Треба би було більше часу присвятити на товарознавство і психольоґію клієнта".

Це назагал практичне наставлення до життя у дівчат можемо собі пояснити фактом, що психічний і фізичний розвиток у дівчат поступає в скорішому темпі, в порівнанні з розвитком хлопців у тому самому віці.

Інтелєкт у дівчат у тому віці має більше рішаючий голос, як у хлопців. Про цей факт можемо переконатися навіть у фазі психічного розвитку дітей. Оглядаючи забаву однолітків дівчат і хлопців, я бачив, що з правила верховодить одна дівчина над цілою юрбою хлопців.

Недостача в психіці молоді, яку я обсервував, проявів інґеренції розуму у їх поступках рішуче не поменшує вартости їх психічного розвитку.

Такий вже закон кожного розвитку: розвиткові фази чергуються одна по одній і можна здогадуватися, що сільська молодь також доходить до цієї форми розвитку, що в ній розум рішає у всіх її поступках, але значно пізніше, як це можна запримітити в міської молоді.

Діло в тому, щоби сільська молодь вміла свої життєві ідеали, основані на якомусь панівному почуванні, як суспільний мотив, амбіція, патріотизм, узгіднити з реальними вимогами життя. Дисонанс молодечих мрій і твердого життя нераз не дозволяє розвинутися молодій, слабій людині понад сірий уровень і така молодь жиє без жадних плянів на будуче. Будуть це фантасти, мрійники, фальшиві пророки, що в житті не можуть сподіватися признання.

Стверджуючи в сільської молоді недостачу належної підготовки до життя, брак елєментарних відомостей з одного боку, і нахил дітей села до науки, бажання поширити своє знання — з другого боку — приходимо до висновку, про потребу оснувати кооперативну школу.

Вимога ця пекуча, з огляду на те, що нужда і безробіття на селі зростає. Не має місця, де можна б скерувати надмір робучої сили. Місто, промисл — кооперативна торговля замкнені для дітей села, тому, що бракує їм фахової освіти. Тому мусимо звернути увагу на молодь села, якщо маємо змінити сучасну дійсність, а може вона змінитися тоді, якщо створимо відповідні умовини для науки дітей села.

Ів. Костюк

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Змагання кооперативних продавців.

Для піднесення працьовитости крамничного персоналу чеські споживчі товариства вживають ріжних способів: підвищення платні, встановлення додаткової платні відповідно до зросту торгів (напр. $^1/_2\%$ з суми торгів, як додаткова платня), встановлення цілої платні відповідно до торгів (4% суми торгів) і ін. Добрий крамар може також мати надію дістатися на посаду контрольора, на обовязку якого лежить відвідування крамниць кооперативи, догляд за порядком у крамницях, перевірка товару в крамницях і т. п. Таких контрольорів утримують великі споживчі товариства, що мають по кілька десятків крамниць; для дрібних товариств контрольорів утримує ревізійний союз.

Віднедавна введено в практику ще один спосіб піднесення працьовитости крамарів; це змагання. Один з ревізійних союзів в Чехословаччині (Унія Чехосл. Кооп-в) оголосив змагання склепарів, поставивши завдання: скласти десять заповідей для продавця кооперативної крамниці. За найкраще складені заповіді призначено премію. Ліпші заповіді були опубліковані в органі союзу. Таке змагання примушує склепарів свідоміше ставитись до своєї праці, викликає зацікавлення навіть у менше ініціятивних, а більш розвиненим дають можливість виявити свої здібності.

Друге змагання полягало в тім, що була оголошена премія за найкраще урядження крамниці та крамничної вітрини. На протязі кількох місяців контрольори, відвідуючи крамниці, помимо звичайних зауважень, ще й оцінювали впорядження крамниць на точки, як це робиться на змаганнях.

Другий ревізійний союз (Центральний Союз Чехослов. Кооп-в) оголосив велике змагання під титулом: „Десять найпрацездатніших склепарів в Чехах". Це є перше змагання в рямцях десятилітнього пляну, принятого цим союзом. Плян змагання дуже цікавий. Випрацював його Ф. Штєпанек, ревізор Центрального Союзу, що сам почав свою кооперативну працю, як продавець у кооперативній крамниці, а дякуючи своїм здібностям та великій працьовитості вибився на союзного ревізора (посада ревізора більш відповідальна, ніж контрольора).

В Чехах споживчі товариства, приналежні до Центрального Союзу, мають біля 1.400 крамниць (статистика з р. 1936 рахує їх 1.375, а тепер їх є дещо більше). Отже переведення змагання вимагає багато часу, а тому протягнеться від січня 1938 р. аж до 30. червня 1939 р. За цей час контрольори мають відвідати всі крамниці, по можливости по кілька разів, так що склепар ніколи не знає, чи не відвідає його контрольор і на протязі 18 місяців мусить утримувати крамницю в найліпшому стані.

Змагання складається з 37 вимог; задоволення кожної із них оцінюється більшою чи меншою кількістю точок, в залежности від значіння цієї вимоги.

Ось ці вимоги та їх оцінка:

1.	При перевірі крамниці не знайдено манка	20 точок
2.	Готівку з денної продажі передавалося своєчасно скарбникові товариства	20 „
3.	Денний торг своєчасно записувалося до виказів крамниці	20 „
4.	Вартість запасу товарів не перевищує торгів за місяць	30 „
5.	В крамниці не знайдено зіпсованого товару	20 „
6.	В крамниці нема товару, на який нема попиту	10 „
7.	Товар наперед розважений має правдиву вагу	20 „
8.	Крам добре порозкладаний	20 „
9.	Встановлені ціни правильно додержуються	20 „
10.	Склепар і помічники добре знають ціни	20 „
11.	Склепар і помічники знають ціни у конкурентів	10 „
12.	Зміни цін переводяться правильно	20 „
13.	Відписи зіпсованого крами нормальні	20 „
14.	Правила щодо замовлення товару з центрального складу додержуються	10 „
15.	Дрібні закупки (на місцевому ринку) записуються правильно	30 „
16.	Пересічний розмір заборгености довжників крамниці не досягає 500 корон	40 „
17.	Пересічна заборгеність не досягає 300 к.	30 „
18.	Пересічна заборгеність не досягає 100 к.	20 „
19.	На борг зовсім не продається	20 „
20.	Евіденція боржників ведеться справно	20 „
21.	Про борги своєчасно повідомляється управу	20 „
22.	Чужих виробів, як що такі самі кооперативні, не продається	40 „
23.	Кооперативні вироби належно пропагується	30 „
24.	В крамниці є досить кооперативних реклям	30 „
25.	Кооперативні реклями добре використано	30 „
26.	Чужих реклям немає	30 „
27.	Крамниця й вітрина мають гарний вигляд	20 „
28.	В крамниці й на складі чисто	20 „
29.	Всі записи ведуться правильно	20 „
30.	У списках членів своєчасно зазначається зміни	10 „
31.	В крамниці купує найменше 90% членів, приписаних до цієї крамниці	20 „
32.	Пересічний закуп одного члена досягає за рік найменше 2.000 к.	20 „
33.	Союзний журнал: „Naš Rozvoj" („Наш розвиток") передплачує принаймні 75% членів	30 „
34.	В крамниці вивішено оголошення про продаж тільки членам	20 „
35.	Контрольні марки збіжевого монополю переховуються на протязі 6 місяців	20 „

36. Продавці мають чистий вигляд (виголені, в чистих плащах, жінки в хусточках) 20 „
37. Для крамниці випрацьовано десятилітній плян 20 „

Загальна сума всіх точок 820; це максімум точок, які може одержати склепар. Коли ж до крамниці прийде контрольор і зясує що якусь із вимог не додержано, викреслить відповідні точки, наприклад, якщо пересічна заборженість довжників досягає 500 корон, то викреслюється точки, що відповідають вимогам 16—19, себто 110 точок. Коли ж навпаки, товар зовсім не продається на борг, то склепареві не тільки залишається тих 110 точок, але й ті 40, що відповідають вимогам 20—21 про правильну евіденцію, хоч він жадної евіденції не веде.

Але це лише перша частина змагання; друга полягає в тім, що склепар має відповісти на шість таких питань:

1. Що робите для збільшення торгів?
2. Яких способів вживаєте, щоб не продавати на борг?
3. Як ви вводили в продаж кооперативні вироби?
4. Які вироби кооперативної централі (VDP.) і чому тяжко продаються?
5. Як члени зустріли союзний журнал „Naš Rozvoj" в його новому вигляді? Чи всі члени його передплачують?
6. Що можна було б зробити для збільшення кількости передплатників цього журналу?

На кожне питання треба дати коротку відповідь і вислати Центральному Союзові до 31 грудня 1938 р.

Кожна добра відповідь буде оцінена 30 точками, так що за всі 6 відповідей склепар може дістати 180 точок, а разом з попередніми — 1.000 точок. По закінченню змагань вибереться десять склепарів, що одержать найбільше точок, і Центральний Союз видасть їм похвальні дипльоми, які для склепарів матимуть значіння в майбутньому, особливо при виборі кандидатів на вільне місце контрольора. Опріч того кожний дістане від Союзу книгу: „Діло кооперативної самопомочі". Прізвища цих десяти склепарів будуть опубліковані. Будуть оголошені також прізвища дальших двадцяти з найбільшою кількістю точок.

Змагання вже почалися. Кілька більших споживчих товариств приєдналося до цього змагання тим, що від себе додали свої вимоги й призначили за них грошеві нагороди.

Де-які з вимог описаного змагання не відповідають умовам, в яких працюють наші споживчі товариства; наприклад вимога 30-а про справи ведення реєстру членів, що в наших умовах має лежати в обовязку не склепаря, а когось із членів управи. Але треба признати, що цей плян міг би служити добрим прикладом для переведення змагання й серед наших склепарів.

Подібно можна б випрацювати й плян змагання для рахівників наших кооператив, для молочарських техніків і под.

Б. Мартос

НА ГРОМАДСЬКІ ТЕМИ

Солідаризм як одна з підставових прикмет української психіки.

Книжка Юрія Липи „Призначення України", що саме появилася на книгарських вітринах, заслуговує на увагу кооператора-суспільника не так своїми історіософічними концепціями, як своєю суспільно-виховною тенденцією.

Підписаний, як не-історик, очевидно некомпетентний видавати дефінітивний осуд про те, має чи ні Ю. Липа рацію, виводячи ґенеальоґію української державности від т. зв. боспорської держави Митридатів, а ґенеальоґію українського права від кодексу малоазійської держави Геттитів з XV. століття перед Христом. Спеціялісти історики могли б дати відповідь на питання, чи не було споріднености між „Руською правдою" ще й з кодексом Гаммурабі або якимись старокитайськими правними нормами. Лише строго науково поставлена порівняльна метода, у маштабі щонайменше европейсько-азійському, могла б нам дати висвітлення таких, прецікавих зрештою, проблєм і здогадів, які кидає на папір Ю. Липа про те, о скільки ті й інші прикмети української культури завдячуємо впливам Геллєнів, Ґотів, Кельтів, Арабів, Персів чи інших племен. (Знаємо, з яким блискучим успіхом вживав цієї методи Мих. Драгоманів у своїх студіях над укр. народнім фолькльором). Думаємо також, що сам автор в ході поглиблення своїх студій над матеріялом, який у цій книжці так тільки бігцем кидав — змінить неодне зі своїх думок і теорем, так як напевно злагіднить і оцінку деяких осіб, яких діла йому тепер очевидно ще відомі тільки з другої, а не з першої руки (відноситься це до Куліша, Драгоманова, почасти до недоціненого автором Франка і т. д.).

Та незалежно від того, встоїться перед наукою, чи ні щось із сміливих історіософічних тверджень і здогадів Ю. Липи, нас цікавить не Липа історик, а Липа пропаґатор певних суспільно-виховних думок. Бо й цілу книжку треба трактувати не як науково-історичний, а як публіцистичний твір, як спробу формувати сучасність, вплинути на розповсюдження в українській збірній психіці означених думок і напрямних.

Коли так дивитися на ціль книжки, то нема сумніву, що вона в нашій публіцистичній літературі є явищем позитивним. Її тенденція не тільки направду патріотична й будуюча в сенсі правдивого патріотизму, який в своїй основі спирається перш усього на любові до всього, що своє й рідне, старанно уникаючи всього, що ширить зневіру, розєднує й ненависть плекає. Книжка, крім згаданих чуттєвих вальорів, має в собі ще й суспільно-конструктивної концепції.

До таких зачислимо передовсім те, що автор намагається відбудувати самопошану нашого народу, так страшно

підкопувану останніми часами з вини тих осіб, що зробили своєю професією оплюгавлення всього нашого минулого, особливож останніх визвольних змагань. Книжка Липи витягає з болота клевет історію останніх десятиліть, заляпану шкідливою роботою деяких згістеризованих публіцистів. Липа ревіндикує для українства навіть постаті деяких б. комуністів, як Скрипника, Шумського, Хвильового чи Гринька, о скільки вони в межах своїх можливостей, обстоювали права української нації. (Автор скрізь, на наш погляд непотрібно, слово „нація" заступає словом „раса". Вважаємо це випливом сезонової моди, до того ще й тактичною помилкою, бо в понятті раси не міститься змагання до своєї державности, яке є суттєвим складником терміну „нація").

Цією своєю тенденцією книжка Липи закликає до регабілітації наших історичних т р а д и ц і й, що їх обезцінюють і плюгавлять не тільки чужі, але часто й свої. Яке це має велике значіння для виховання мас, зрозуміє тільки той, хто мав коли небудь перед собою екземпляр людини-безбатченка, людини-бастарда, нещасної істоти, для якої минуле її роду — ганьба, що від неї треба утікати.

Нас, як суспільників, цікавить ця справа тому особливо, що Липа, зовсім правильно на нашу думку, формулює ті „ґенеральні ідеї", які витворила і якими ввесь час була жива психіка українського народу (чи як він каже — раси). Ось ті ідеї (у нашому сформулуванню, бо автор не подає їх синтетичного зіставлення):

1. „Г е л л є н с ь к і с т ь", під чим автор розуміє оптимістичний погляд на світ, віру у високу вартість людини („людина є мірилом річей"), і палке кохання волі (свободи).

2. Одначе індивідуалізм цей не анархічний, а обмежений сильно розвиненим в українському народі інстинктом, своєрідного демократичного с о л і д а р и з м у. „Протисуспільницький індивідуалізм це річ дуже рідка серед Українців перед 19-им століттям".

3. Підлеглість одиниці інтересам цілости, в особі провідника (автор називає цю прикмету „ґотизмом"). Відси нахил до формування суспільного життя на військовий лад, — козаччина. Одначе цей „український ґотизм" далекий від деспотії і рабської підневільности. Відносини між начальником і підвладними це відносини між батьком і дітьми. „Високе ставлення ваги особовости робить Українця ворогом сліпих авторитетів".

Запорожська Січ була якраз синтезою двох на вигляд суперечних первнів — „геллєнськости" і „ґотизму".

4. Культ для героїв-вождів; тут однак автор застерігається, що це мають бути вожди м о р а л ь н і і с п р а в е д л и в і. Щойно на другому місці, в уяві укр. народу, стоїть особиста талановитість провідника. „Потяг до справедливости — це найважніший рушійний наказ української раси".

5. Патріотизм, в розумінні не бомбастичного, не реклямового, але р е а л ь н о г о і п р а в д и в о г о, хоч не голосного, привязання до свого краю („Хати, Дому").

Ми, здається, вловили все найсуттєвіше з 52 розділу книжки, що носить назву „Підстави українського характеру". Не привязуємо ніякої ваги до того, чи таким є дійсно „український характер", чи може хтось міґби з однаковою арґументацією видвигати інші риси „українського духа", прим. „анархічність", „лінивство думки", „отяжність" і т. д. Здаємо собі справу з того, яка це тяжка матерія для наукового обслідування та годимося навіть з думкою, що дискусія в цій площині ніколи не буде закінчена. (Вона ведеться у нас від Костомарівських „Двох руських народностей" і Драгоманівських „Чудацьких думок", останньо її відновив Я. Ярема своєю „Українською духовістю").

Т а х о д и т ь з о в с і м н е п р о т е, які є характеристичні прикмети української духовости. Ходить про те, що Липа недвозначно р е к л я м у є і п р о п а ґ у є для укр. народу вичислені щойно „ґенеральні ідеї". І в цьому бачимо вартість книжки — бо і д е ї ц і в в а ж а є м о з д о р о в и м и і с у с п і л ь н о к о н с т р у к т и в н и м и.

Зокрема вважаємо, що автор зробив добре діло, вишукуючи і підкреслюючи з побуту українського села та з історичних традицій народу с у с п і л ь н и ц ь к о - с о л і д а р и с т и ч н і моменти. Правда, джерела, якими він у цій роботі користувався — не повні (книжка Хв. Щербини про артілі, праця Слабченка про господарство Січі та ще дещо) і через те й образ вийшов ще не такий пластичний, якби міг вийти. Та все таки — автор є на правильній дорозі. Духа українського козацтва, Січі, чумацтва, побуту нашого села, врешті нових форм солідаризму — сучасної кооперації він відчув інтензивно і його с у с п і л ь н о та д е р ж а в н о - о р ґ а н і з у ю ч у таємну силу зрозумів вповні.

Автор залюбки, при ріжних нагодах, повертає до цієї теми, вона йому очевидно дорога. Він цитує ріжні місця зі Щербини, ось прим., таке:

„Твердження про якусь расову нехіть українського народу до асоціятивного первня цілковита нісенітниця. Українська історія повна актів боротьби за такі форми і відносини, що мають характер найбільш виробленого суспільного життя. Український індивідуалізм противиться стадності, однак особиста самостійність Українця, його привязання до якоїсь власної ділянки праці дуже легко вливається у найріжніші форми й інтереси. Споконвіку артілі грали в економічному житті Українця дуже важну ролю. Артільні засади лягли в основу навіть побутових явищ".

Обсервуючи сучасне українське життя автор приходить до такого висновку:

„Варто приглянутися до сучасної політики західних Українців. Упадають всі спроби фірерівства. Ці спроби кінчаються найчастіше тільки створенням ще одної асоціятивної ґрупи, а ідео-

льоґічно цікавіші ідеї по частинах присвоюють собі інші суспільні ґрупи. Не в російського типу орді і не в змеханізованій по німецьки масі можуть висловити себе Українці, лишень у традиційних і міцних ґрупах. Добровільне обєднання тих ґруп коло одного суспільного явища, чи засади, то є сила українського суспільного життя, підстава його орґанізації". (стор. 265).

Обіч солідаризму, тяги до життя в орґанізованих суспільних формах, на думку автора, українська раса має вроджену пошану до законности, правового життя, риса надзвичайно конструктивна і для суспільного і для державного будівництва: „...для Українця важним є, щоби усе було „по закону". „Законність" усього, що робиться, — це є підстава асоціятивного думання Українця і чим ближчий він до своєї крови, тим сильніша в нім потреба „законности", справедливости, що реґулюють відносини українських людей на підставі їх власної традиції і звичаїв" (ст. 217).

„Українська раса — це раса солідаристів, яких суспільний ідеал — ґрупа, а не індивідуальність..."

„Тому нема іншої дороги до орґанізації української раси, як тільки укладання взаємовідносин українських ґруп. Ніяка імпровізація, ніякий експромт-гістерія, лишень договір ґруп, як вияв одности характеру раси".

Коли зважити, що автор — це колишній співробітник „Вісника" і учень Д. Донцова, ворога всяких форм людської асоціяції, то треба скостатувати, що від колишнього свого „маестро" він пройшов далеку, далеку дорогу, і то признати треба, не взад, до ще більшого примітивізму, а вперед, до суспільного конструктивізму.

З манєри Д. Донцова залишився у Липи ще фейлєтонний спосіб писання, який приводить до того, що матеріяли не систематизується як слід, що нераз дуже великі і складні проблєми полагоджується півсторінковою заміткою. Є й замала критичність в доборі джерел. Є трохи з того, що Поляк назвав би „схлєбянєм пружносьці народовей". Але з другої сторони є живість думки, велике начитання і головне — добра воля шукати дійсної правди.

Є у книжці деякі очевидні неточности, деякі суперечности, є й очевидні помилки (прим. на стр. 268 змішання большевицьких радгоспів з комунами та думка про те, що українське селянство помирилося з колгоспами, які автор вважає „артілями" в стилі давних добровільних селянських асоціяцій). Одначе це все є подробиці. В головному тенденція книжки: вернути українському народові самопошануі регабілітувати ті його духові сили, які були досі творчими силами в його історії — тенденція ця, повторюємо, наскрізь здорова. Зокрема для розвитку кооперації, думки автора, якщо найдуть поширення між освіченими кругами, особливо молодшої ґенерації — можуть бути дуже помічними. **К. Коберський.**

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ

ФРАНЦІЯ НА ПОВОРОТІ.

Теперішнє правительство Франції на чолі з Делядьє прикладає всіх зусиль, щоби вивести Францію з тої вузенької вулички, куди її завели попередні правительства.

За останні роки — головно за добу людового фронту (1936—38) — Франція зажила глибокої кризи, як на зовні, так і внутрі. Поруч з великими реформами соціяльного характеру — особливо переведення в життя сорокгодинного тижня праці, Франція була тереном внутрішньої політичної гризні, безладу й плиткого господарювання: великий та стрімкий підупадок продукції, зріст безробіття, тяжка фінансова криза та всі сполучені з нею негативні наслідки: нестійність грошевої одиниці, втеча капіталів і ослаблення господарської конкуренції на міжнароднім ринку. Коли до всього цього додамо ще міжнародню політичну позицію, витворену правительством Блюма, то дістанемо в загальних рисах — образ теперішньої Франції, несприяючий її престижу на політичному ґрунті, так само, як і на економічному. Зрозуміло, що в країні високої культури та славної минувшини, країні великого природнього добробуту та розвиненого до найвищого ступня капіталістичного господарювання, подібна ситуація не могла продовжуватися до безкраю. Історія Франції багата прикладами, які свідчать (найновіший — це 1914 р.), що вона зуміла змобілізувати всі свої сили, коли того від неї вимагала хвиля боротьби за життя та за відповідне місце в світі.

Уряд Далядіє переняв владу, правда, в дуже несприяючий та відвічальний момент, але — в кожнім разі не трагічний. Франція не стояла перед повним банкротством. Вона є лише перед одною з дуже важних фаз воєнної світової психози. Міжнародні перегони в озброєню дійшли до нечуваних розмірів. Видатки на зброєння в багатьох державах поїдають майже три чверти їх річних буджетів або й виходять далеко по за їх межі, часто-густо перевищуючи власні матеріяльні спроможности. Такі страшні видатки на зброєння дуже багато причиняються до поглиблення соціяльно-економічної кризи, що її переживає світове господарство. Те, що акція озброєння зменшує до деякої міри безробіття, є дуже слабоньким паліятивом у вирішенню цеї тяжкої соціяльної проблєми. Франція в цьому всьому не робить виїмку.

Незабуваймо, що тепер майже кожна держава стогне під тягарем найріжніших податків — (прямих, посередніх, явних чи скритих) — що пожирають 65 одиниць на 100, зароблених кожним громадянином.

Програма уряду Далядіє що до уздоролення країни є далекосяжна та глибока; вона обіймає всі глузі народнього життя як зовнішнього, так і внутрішнього.

На зовні Далядіє вважав необхідним впершу чергу заручитись ясним та твердим словом з боку Анґлії та навязати добросусідські відносини з іншими державами. Його поїздка до Льондону дала, як відомо, майже несподівані висліди в питанню недоторкальности Франції. Анґлія не тільки виразно зобовязалась до збройного солідарного виступу в разі нападу на Францію, але й виказала велике зрозуміння й підтримку на терені фінансово-економічної співпраці. Рішення Анґлії продовжувати фінансове порозуміння з 1936 р. вже принесло свої конкретні наслідки: воно не тільки вплинуло на подібну згоду з боку Америки (чим властиво було заховане в повній силі згадане потрійне порозуміння з 1936 р.), але й дала урядові базу для переведення стабілізації франка, яко вихідного пункту до реалізації цілого господарського пляну.

Свою внутрішню програму виложив і пояснив Далядіє, промовляючи 9. травня до свого народу, при чому підкреслив: що уряд забезпечує стабілізацію франка, уділює широку кредитову підтримку промисловости, торговлі; робитиме все можливе для зменшення безробіття, але рішуче закликає до праці та порядку.

В простім перечисленню окремих точок господарської програми Далядіє не знаходимо нічого такого, що не було вже пропоноване в останніх роках попередніми урядами. Мимо того вона дуже цікава і оригінальна; ці її властивости випливають лише з суцільности тої програми та з темпа й рішучости її виконавця. Реформи Блюма були властиво також надзвичайно оригінальні; по своїй ідеольогії вони перевищили, — треба віддати їм справедливість, — все, що сього часу було вимріяне. На сторінках соціяльної історії імя Блюма остане на віки звязане з заведенням сорока годинного тижня праці. Але коли перейдемо від ідеольогії до дійсности, то з порівнання двох цих програм конституємо між ними діяметрально-протилежну ріжницю: там, де Блюм продовжує, Далядіє кінчає. Соціяльні реформи Блюма були чимось новим і сягали далеко; при тім коштували дуже багато, але реальних вислідів на полі праці не дали. Тепер Далядіє, задовольняючись формальними соціяльними здобутками, шукає реального їх висліду: за кожну ціну, — каже він, — муситься осягнути піднесення рентовности праці робітника та певної дисципліни між працедавцем, а працівником. Від першого дня по обняттю влади Далядіє припинив масові страйки робітників (в околицях Парижа більше як двісті тисяч робітників від кількох тижнів припинили працю та окупували заводи) — та повернув їх до праці. Від цього моменту видано чимало нових декретів, які нормалізують усі гострі питання що до заробітньої платні, арбітражу, колєктивних умов тощо. Спеціяльні комісії, за співучасти представників від робітництва та працедавців — невпинно працюють над усіми цими питаннями, як рівнож і над приміненням 40 годинного тижня праці в поодиноких галузях господарства.

Свою головну акцію в боротьбі за оживлення господарського життя Далядіє починає — можна сказати — від грошевої реформи: ще раз — вже по четвертий, але останній, по словам влади, — проголошено девалюацію та стабілізацію франка: вартість його буде зафіксована законом на вісім сотиків передвоєнної золотої вртости.

В 1928 р. (25. VI.) вартість франка, яко грошевої одиниці, становлено на 65,5 міліґрам. золота (якости 900/1000); відтак в 1936 р. (1. X.) на 49 міліґр.; в 1937 (VI.) — на 43 міліґр. а тепер на 28 міліґр.! Так, що за 10 літ франк втратив три пятих своєї вартости!

Теперішня грошева реформа є найбільш подібна до реформи з 1928 року, переведеної Поанкарем. Тоді вартість франка легалізовано лише по довгій фактичній його стабілізації (від грудня 1926 до VI. 1928.). Так і тепер Далядіє проголосив, що вартість франка буде зафіксована зконом пізніше (дати не визначив) — по певній фактичній його стабілізації; до того часу уряд гарантує лише, що вартість франка не впаде нище 179 франків за один фунт штерлінґів. Подібне рішення влади вказує на обережність та солідність, з якою вона підходить до вирішення цього важного питання. Подібно поступив за свого часу і Поанкаре, хоч може й був переконаний в успіхові своєї реформи. Як відомо, Поанкаре перебрав владу в 1926 р. по т. зв. блоку лівих на чолі з Еріо, за тяжких, майже катастрофальних фінансових умов: державна каса була на пів пуста, капітали повтікали за границю. Завдяки своїй реформі, Поанкаре в надзвичайно короткий час поліпшив фінансове положення Франції настільки, що при законній стабілізації франка (1928 р.) Банк де Франс фактично диспонував значно більшою кількістю золота, ніж на передодні світової війни. Ба ще краще! Банк де Франс, вимінюючи девізи на золото, поставив англійський банк в дуже прикре та невигідне положення. І все це досягнено, — треба це виразно підкреслити, — майже виключно завдяки приверненню довіря до влади. Масова репатриація капіталів уможливила тоді консолідацію кредитової політики, зниження відсоткової стопи та оживлення торговлі й промислу. Навіть на ринку цін дійшло до релятивної стабільности, чим полекшився господарський розвиток. До подібних вислідів хоче дійти і Далядіє, про що ясно та недвозначно проголошує.

Нині — річ зрозуміла — ще тяжко передбачити повну анальоґію в наслідках між реформою 1926-28 а теперішною. Та треба не забувати, що історія точно не повторюється. Тодішне господарство Франції не мало так

розбухлого буджету, головно що до національної оборони. Світова констеляція представлялась також інакше під політичним і економічним оглядом. Питання реокупації Рурської области забулося; Німеччина була лагіднішою в розмовах. Фашистівська Італія щойно поростала пірям. Тепер — навпаки. Світова констеляція під усіми оглядами більше заглутана; песимізм панує над оптимізмом. До того зміна політичних границь центральної Европи потягає за собою нові консеквенції, теж на господарському ґрунті. Кожному фрацузові ще є дуже свіжий в пмяти день прилучення Австрії до Німеччини. Хто пережив у Франції цей день, той може зрозуміти психіку французів. — Попри все це й проблєма цін на ринку (особливо конечність осягнення релятивної стабілізації небула так актуальною, як тепер). Успіх теперішньої грошевої реформи залежить майже виключно від проблєми цін на ринку. Девалюація принесла певні позитивні наслідки лише там (в тих державах), де осягнено релятивну стабілізацію цін на внутрішнім ринку (Анґлія 1931 року; Бельґія 1934; Чехословаччина 1933). В усіх противних випадках девалюація зводилась до простої грошевої маніпуляції, — подібної до фальшування грошей за часів середньовіччя, — без усяких позитивних впливів на народне господарство. Такими безвислідними були обидві грошеві реформи франка в 1936 і 1937 році. Найголовнішою причиною було те, що ціни зростали не тільки у відношенню до стабілізованого курсу грошей, але його перевищували. Тому то тепер, — повторюємо, — питання стабілізації цін, є найголовнішою проблемою, від якої залежить реалізація цілої програми господарської відбудови. Коли теперішний індекс цін (що відповідає теоретично курсові біля 168 франків за один фунт штерлінґів) — не зросте аж до 179 франків за один фунт штерлінґів (до стабіліз. курсу), успіх реформи можна вважати запевненим; двигуном в тому напрямі буде власне той зиск на користь французьких вирібників-експортерів, що походитиме з диспрарітету курсів франка і фунта шт. (чи иншої валюти). При такому стані речей оживлення господарського життя йтиме настільки лекше, швидше та певніше, наскільки ціни залишатимуться стабільними. Провалу програми не треба сподіятися і в тому випадкові, коли би індекс цін вдержався точно лише на стабілізаційнім рівні. Досягнення подібного позитивного результату що до сталости індексу цін — є можливим лише при умові захованння теперішньої виробничої вартости. А це — в свою чергу — є можливим при задержанню теперішньої заробітної платні робітника та цін сирівцю. Таким чином все зводиться до того зачарованого кола, розвязання якого полягає в аксіомі: лише добра праця та порядок забезпечують нормальний господарський розвиток.

Від пару літ Франція виказує велике ослаблення продуктивности, і з тої причини вона жила по-над сили своєї господарської спроможности, тоб-то з готового капіталу. Кожна держава легонько доходить до такого стану за всяких внутрішних потрясень, а головно (війни не маємо на увазі!) соціяльно-грошевого порядку: зачасті страйки та несталість гроша найнебезпечніші зі всього. При інфляції настає навіть повна, катастрофальна втрата народнього майна. Вистарчить тут лише пригадати німецьку інфляцію з рр. 1923—24. За ніщо чужинці купували німецькі товари. В цій фазі господарської кризи буджетові дефіцити ростуть з такою скорістю, що покривати їх не в силі навіть друкарський станок. В повоєнних часах Франція чогось подібного не зазнала: інфляції — точнійше, інфляції в стислім значінню цього слова, — не було. Емісія грошей, властиво, постійно зростала (за декаду літ майже подвоїлася), але довірря до франка зовсім не було втрачене; навпаки — скорше панувала психоза, що франк мусить піднестися. Приклад ревальорізації франка за Поанкаре (бо за його реформи франк був спочатку ревальорізований, потім стабілізований де факто, а відтак формально — законом — зафіксований, девалюований з передвоєнної номінальної вартости) — був у кожного ще в памяти й настільки яскравий та приваблюючий, що вірилося в повторення чогось подібного. Зрештою, за часів уряду Лявaля (1935) спробу ревальоризації франка переведено шляхом дефляції; лише не мала вона успіху. Причин було чимало: раз, що господарство Франції находилося на найвищім ступні періодичної кризи (великого циклю), а — по друге, що дефляція — (зниження собівартости цін, зниження заробітньої платні, взагалі ощадність на всьому) — зустрічає більший опір, чим ожив-

лення шляхом інфляції (збільшення кількости гроша, широка кредитова політика, висока заробітня платня). Неуспіх цеї спроби може лише посилив згадану психозу, а тому гроші тим більше тезаврувалися — одні ховались до пончохи, а другі втікали за границю, — чим більше недовіря мас до уряду зростало. Розміри тезавризації в останньому часі сягатимуть — легко оцінюючи, 18 міліярдів, а виеміґрувані капітали відгадуються на 100 міліярдів. Такий стан річей, з одного боку, невтралізував постепенний зріст грошевої емісії, а — з другого — впливав негативно на фінансову господарку та втягав її чим раз у тяжчу кризу. Державні буджети останніх літ виказували постійно зростаючі дефіцити, що покривались короткотерміновими позичками, бо нормальна мобілізація (урухомлення) гроша та консолідація позичок була неможлива до переведення. Держава примушена була випозичати за високі відсотки в той же час, як французькі капітали пронаймались закордоном значно дешевше.

Французький Банк (Banque de France) від кількох літ нотує постійне зменшення золотого запасу. Точно: за останніх сім літ банк втратив дві третини свого золота! Лише за 8 місяців влади Людового Фронту втрата сягала понад тисячу кілоґр. В жовтні 1931 р. золотий запас Франції виносив 5.260 кільоґрамів та йшов — по кількости — за Пів. Америкою, котра мала у себе майже дві пятих цілого світового запасу. Послідний білянс Банку виказує заледве 2.100 кільоґрамів, то-то приблизно стільки ж золота, як на початку війни. Порівнюючи з иншими державами Европи, можна сказати, що фр. Банк ще не збіднів; — з погляду французів, знову ж кожна дальша втрата золотого запасу є рівнозначна майже катастрофі, бо вони чудово розуміють, що втрата золота приводить до зменшення престижу. Чимало нині европейських держав в поті свого чола охороняють свої золоті фонди! В боротьбі за »презренний метал«, — що по думці Keynes'a, великого англійського економіста, є непотрібний до грошевої системи! — все дозволено: нечувані драконівські контрольні приписи та навіть, кара смерти. Цілком як за варварських часів середновіча! Франція не слідувала цим прикладам: ані традиції лібералізму, ані її господарська структура не можуть дозволити на подібні обмеження.

На торговельнім полі панував у Франції застій, маразм. — Внутрішна консумція була майже середньою, але експорт виказував велике ослаблення; імпорт певних сирівців, звязаних з народньою обороною, сильно погіршив дефіцит торговельного білянсу. Дефіцити в торговельнім білянсі для хліборобських держав — смерти подібні: його активність, або рівновага є одиноким рятунком їх грошевих систем. В той час, як у державах з високорозвинутим і багатих капіталом є далеко не так. Анґлія — стало, а Франція — цілими десятками літ, — мають пасивні торговельні білянси, але за те ці держави постійно виказують велике позитивне сальдо в платничім білянсі. По вирахованню фахівців-економістів Франція за останніх десять літ постійно мала платничий позитивний білянс, сягаючий в пересічі до пару міліярдів франків, а за рр. 1936—37 навіть не було дефіциту. Але мимо цього погоня за грошем була велика! Кредити обмежені, дорогі. — Що за причина? Річ у тім, що більшість капіталів переховувана тепер в таких цінностях, або формах (девізи), котрі зводять до звичайної транскрипції на сторінках. Має — Винен, а тому так рухливі, як вода. До того повоєнне світове господарство стало не тільки матеріяльним але й психольоґічним. Не вистарчить мати реальність, щоби дістати кредит; треба ще мати довіря. Держави, багаті природою, не можуть з неї користати за браком капіталу, котрий до них не прийде, коли там не має ладу, спокою. Нині політичні проґнози йдуть так само на вагу, як матеріяльні запоруки. Затягнути довготермінову позичку за сучасних обставин є надзвичайно тяжко та коштує багато. Міжнародня кредитова система тепер є зруйнована, зведена на нівець. Випозичається між державами приятелями, що споріднені не лиш чисто господарськими інтересами, але — переважно — політичними. Нині майже кожна держава старається числити на власні сили, звідціль т. зв. автаркістичне господарювання: товаровий обмін обмежений, континґентований та ще й до того хоронений китайськими мурами високих мит. Анґлія, країна традиційного економічного лібералізму, нині стала державою високого протекціонізму. А Північна Америка! Що ж говорити про инші держави світа?! Далідіє не заводить (покищо) збільшення торговельних мит, лише передбачає перегляд торговельних

умов. Для власних експортерів, промисловців уряд заповів цілу низку полекш у податках і допомогу в кредитах. При тім всім найщирішим бажанням уряду є бачити поворот до краю власних капіталів, які повтікали закордон. Вже сьогоднішня біржа нотує велике оживлення: збільшення попиту на біржеві та инші цінні папери. Banque de France виказує значне збільшення девіз. На загал, за пару днів від проголошення стабілізації франка (6 травня) приплив капіталу доходить до десяти міліярдів франків.

Слідуючим етапом в програмі уряду є затягнення внутрішньої довготермінової позички. По словам міністра фінансів, Франція потребуватиме позичити в цьому році яких 28—30 міліярдів, щоби запобігти всім необхідним видаткам. Для фінансового ринку Франції це не буде затяжко, оскільки повернуться в поважній сумі власні капітали, що їх відгадують (як вище було згадано) на сто міліярдів франків.

Позичка має бути розписана за який тиждень від нині. Ані умови позички, ані ліміт (загальна сума) ще невідомі. Поки що переводиться впис на короткотермінові так зв. скарбові бони і бони національної оборони; успіх надзвичайний: вписи значно переступили встановлену гряницю $2^1/_2$ міліярдів, хоч процент знижено о $^1/_2$—$1^0/_0$. — Крім позичок держава ще матиме до диспозиції розрахунковий зиск з переоцінки золотого запасу Banque de France та так зв. стабілізаційного фонду, котрий виноситиме яких 18 міліярдів фр. Тому уряд, розраховуючи на цей зиск та успіх з нової позички й консолідації короткотермінових боргів, уложив широку інвестиційну програму: будування доріг, будинків, пароплавів. Лише на одну торговельну фльоту Далядіє призначив пять міліярдів фр. Варто ще згарати кредити на охорону народнього здоровля, на асекурацію, туристику і т. д. Дохід з туристики в Франції виносить дуже поважну суму в платничім білянсі (біля 4—5 міліярдів на середний рік). Проголошено спеціяльні приписи для туристів, де так зв. карта туристична даватиме право на ріжні знижки на залізницях, пароплавах, в готелях, на бензині то що. Взагалі здається, що не має такого питання в кожній галузі господарства, котре би не передбачалося в програмі відбудови.

З програмою теперішнього уряду Франція вступає в нову фазу господарського та політичного життя. Вона є, безперечно, на повороті до кращого.

Д. Піснячевський.

ДОКУМЕНТ ДО ІСТОРІЇ КАРТЕЛІВ.

Голосна тому пару місяців справа дріжджевого картеля, що довела до процесу (през. Варшави Стажиньскі контра адв. Возьняковскі) перед варшавським судом, дала змогу заглянути хоч трішки за сороміцькі куліси одної з многих у Польщі, а строго законспірованих організацій промислу. А саме, з приводу замітів, що їх піднесено на згаданім процесі про корупційну діяльність картеля, появився у пресі комунікат управи дріжджевого обєднання, такого змісту:

»У процесі за знеславлення Пана Президента Стефана Стажинського заатаковано в нечуваний спосіб згуртований дріжджевий промисл, хоч він не брав участи в цьому процесі. Ми не мали змоги відперти атак на судовій розправі, отже робимо це тепер.

П. адв. Возняковські заявив, що »зосереджений в руках 4 жидівських родин« дріжджевий промисл заробив за 11 літ $108^1/_2$ міліона злотих.

Ця заява зовсім позбавлена основ і не згідна з дійсністю. Стверджуємо і ми готові це потвердити документами, що зиски цілого згуртованого дріжджівничого промислу за 11 літ, це є від 1926 до 1936 року виносили не $108^1/_2$ міліона злотих, а зл. **25.777.319** (підчеркнення наше! — Ред. »К. Р.«). Зиски ці прийшли в користь не »4 жидівських родин«, тільки усіх 16 згуртованих дріжджівень.

Додаємо, що оборот брутто тих дріжджівень за тих 11 літ був 334.912.714 зл., отже згаданий зиск зл. 25.777.319 становить около $7,7^0/_0$ від обороту, що вміщається в межах здорово понятої рентовности (! — підч. наші — Ред.). При цьому треба підкреслити, що ціна дріжджів від кількох літ є нормована Міністерством Скарбу (підкр. Ред.). Ще зазначуємо, що у згаданій

сумі обороту зл. 334.912.714 є й сума зл. 132.808.706, яку то квоту дріжджівні вплатили державному скарбові титулом споживчого податку від дріжджів.

Можемо вкінці вияснити, що теперішня рентовність дріжджевого промислу значно низша від пересічної рентовности останніх 11 літ і зиски згуртованих 16 фабрик за 1936 рік виносили 1.170.307 зл., що при обороті 29.358.171 зл. становить ледви 4%; з того обороту промисл вплатив спож. податку зл. 17.406.965.

Нам абсолютно нічого не відомо про страту 32 міл., яку держ. скарб мавби понести на мелясі, у звязку з дріжджевим промислом.

Так виглядають факти подані у промовах на судовій розправі, де роїлося від »тіней«, »тайн« і лєґенд, творених кругом дріжджевого промислу. Поза сумою зл. 500.000, яку вплатили окремі дріжджівні для підпертя господарської політики даного політичного уґруповання, стверджуємо з цілою рішучістю, що ніякі квіти ані асиґнати на зл. 300.000 і зл. 120.000 не існують, не було їх і сум таких згуртований дріжджевий промисл нікому не виплачував.

Твердження п. адв. Возняковского, що картель буцім то »здобтав 4 польські дріжджівні« могло знайти відгомін хіба серед нечисленної частини безкритичних читачів судових звідомлень. Не знаємо які фабрики має на думці р. Возняковскі. Якщо мав на думці фабрику »Дембнікі« якої сам був співвласником і управителем, то він знає найліпше, що фабрика ця була доведена до упадку в добі гострої конкуренційної боротьби перед оснуванням картеля і картель набув її вже в нечинному стані, обтяжену значними довгами. Справа фабрики »Дембнікі« та її упадок в хаосі конкуренційних змагань це типовий приклад, в яких умовинах працював дріжджевий промисл і на що був наражений в добі, що попереджувала завязання Згуртовання. Зрештою в подібних умовинах находився тоді ряд інших дріжджарень. І мабуть памятає п. адв. Возн. як уділовець і завідуючий фабрики »Дембнікі«, що перед рішенням про завязання спілки та її ліквідацію була постанова про угодове поступованя. Чиж у звязку з тим — набуття такого обєкту в 1925 р. за ціну 50 тис. долярів від пп. адв. Юзефа Возняковского, Ем. Ґуттера і Ігн. Бросса, спільників фабрики »Дембнікі« можна уважати за »подоптання польських дріжджарень«?

„ZRZESZENIE PRODUCENTÓW DRO_D_Y" Варшава 13. грудня 1937.

Як відомо — дріжджевий картель до нині не розвязаний і далі має змогу вести свою »творчу діяльність«, яка проявляється чистими зисками у висоті 7,7%—4% від обороту (не від капіталу! — що це значить, треба добре застановитись!), у недопусканню до того, щоби міністерство давало концесії на нові дріжджарні, у викуплюванні слабших дріжджарень на те тільки, щоби їх унерухомлювати і т. д.

Що значить 7,7% чистого зиску фабрики це зрозуміємо тільки тоді, коли пригадаємо, що купець-детайліст має на дріжджах 7—8% брутто і з того має покрити всі свої кошти завідування!

СЕРЕД КНИГ

Inż. Jerzy Rodwan: ZAGADNIENIE SCALENIA GOSPODARSTW WIEJSKICH W POLSCE, Warszawa 1938.

Справа комасації дуже важна, тому що є велике роздріблення селянських ґрунтів. Це роздріблення утруднює піднесення господарського і культурного рівня селянства. Комасація має усунути шахізницю піль, з її відємними наслідками. Ідеальною розвязкою було би виділення для кожного господарства одної парцелі, однак це в практиці неможливе з ріжних причин, як напр. одноціле положення лук, брак води, ріжниці в якості орних піль. Внаслідок комасації скорочується час праці, бо поля не є вже порозкидувані в ріжних місцях і звичайно блище господарства. Краще використовується цілу по-

верхню і її навожується, зникають межі і непотрібні доріжки, а це також має свої добрі сторони. Рівночасно з комасацією повинно відбуватися й доповнення карловатих господарств і меліорація. Хотяй до кінця 1936 р. переведено комасацію в 75.000 господарств о поверхні 4,523.000 га, то всетаки ще остадарств о поверхні 7,300.000 га, з чого більше як $^1/_8$ в полудневих воєвідствах. Комасацію переводиться державним коштом, при чому на ту ціль за 12 літ (1924—1936) видано 87.7 міл. зл. Кошти на 1 га виносили 15.68 зл. в 1936-37 р. До цього ще треба дочислити кошти, що поносять самі власники при комасації, пересічно до 4 зл. на 1 га. Крім того кожне скомасоване господарство платить оплату за комасацію і мельорацію від 1 га 13—23 зл., платну ратами протягом 5 літ. Також уділюється на ту ціль позички, платнті через 8 літ, а при більших позичках через 41 літ тому, що при комасації є більші видатки, бо майже 34 прц. господарств переносить будинки, а це коштує кожне господарство около 800 зл. Добрі наслідки комасації не можуть довго тривати, коли не має відпливу з села надміру населення і з огляду на пануючі спадкові звичаї на основі яких ділиться землю, дається дочкам посаг у виді землі, хиба що населення буде уникати поновного повставання шахівниці і буде підноситися рільна культура і управа нових ростин.

З ПРЕСИ І ЖИТТЯ

ЧИ НАПРАВДУ НЕ МОЖНА ОБНИЗИТИ ВІДСОТКОВОЇ МІРИ!

Вже на початку цього року, у 1—2 числі ГКЧ інж. І. Ольховий підніс справу зниження позичкового відсотка у наших кредитових кооперативах. Він доказував, що райфайзенки могли би нині, при обнижених законно відсотках від вкладок, зійти найменше до 8% при уділюванні позичок, а Українбанки щонайменше до 9%. Різниця вкладкового і позичкового відсотка на 5%, яка у нас практикується, є за велика.

Порушив цю справу й я, вже на сторінках Кооп. Республики, у квітневому числі, з нагоди річниці смерти Райфайзена, батька дешевого сільського кредиту. Я висловився, що політика дорого кредиту не має нічого спільного з кооперацією і Райфайзеном.

На мою замітку у К. Р. появилася полємічна стаття у щоденнику »Українські Вісти« ч. 86), підписана знаком І. П., в якій закидається Кооп. Республиці фразеольогію, бо, мовляв, Українбанки наші на ділі побирають не законних 10%, а куди менше. Причиною цього є: 1. факт, що богато довжників взагалі нічого не платить, залягає і 2. Українбанки мають 25% до 60% свого капіталу замороженого на конверсіях на 14 літ, а ті довжники платять не 10%, тільки $4^1/_2$%. Крім того богато Українбанків є заанґажованих в санації ріжних наших установ. Більше обнижувати своїх доходів Райфайзенки і Українбанки не можуть.

На перший арґумент була відповідь уже в статті референта кредитового виду при РСУК, п. інж. Ольхового. Коли якась частина довжників не платить відсотків то тільки наслідок необережного роздавання кредитів між особи, які не заслуговують на довіря. Не є справедливо, щоби солідні довжники платили вищі відсотки з рації тої, що несолідні не платять ніяких. Отже будьмо обережніші при уділюванні позичок і ця причина не матиме місця.

Остає другий арґумент, про суми заморожені в конверсіях. Щоби доказати, що ми не воюємо фразеольогією, загляньмо, що кажуть цифри.

Статистичний відділ РСУК подає такі дані:

У третьому кварталі 1937 року кредитові кооперативи РСУК мали розданих позичок на суму 12.474.000 зл. в тім позички Українбанків 6.09.178 зл. З тої суми було сконвертованих позичок на 3.742.000 зл., або 30%. Здавалося б, що п. І. П. має хоч приблизну рацію, коли каже, що банки сконвертували 25—60%.

Одначе — з тої суми 3.742.000 припадає 2.181.184 зл. на сам кооп. банк »Дністер«. Райфайзенки

сконвертували на 88.441 зл., отже на Українбанки припадає **1.472.035 зол.**

Це робить не 25—60%, а всього 21,1% всіх позичок.

Правда, не перечу, що це є **пересічна** цифра а в дійсности можуть бути банки, які сконвертували більші відсотки, зате інші менше (прим. „Покутський Союз в Коломиї сконвертував всього 14,2%). Але-ж і я, і п. Ольховий, ми ставили лише загальні правила і вимоги, від яких в окремих випадках завжди можуть бути виїмки, що заслуговують на узгляднення.

Для тих Українбанків, що виїмково богато позичок сконвертували, треба очевидно мати вирозуміння і до них не ставити вимог такої обнижки відсотків, як для інших, не так заангажованих. Але це хіба зрозуміє кожний, що маржа навіть 4% — є за висока і ми повинні змагати до її зменшення[1]).

Не скриваймо того, що для деяких людей максимальна міра відсотка є тільки мінімальною і якби не вона, то може б дехто думав про ще вищу. Пригадуємо, що й тоді, як ще ніякої конверсії не було, загал наших кредитових кооператив побирав свою, найменше 4—5%-ову відсоткову маржу. Заглянувши в акти наших кредитових установ, бачимо це наглядно. Ось один з найбільших Українбанків, обертаючий великими капіталами. Перед кризою, у 1929 році побирає від позичок 12% + 1% звороту за друки + 2% за провірку табулі, разом 15%, тоді, як від вкладок платив 8%. В два роки пізніше, у 1931 році, в часі найтяжчої кризи, побирає очевидно менше, бо закон не дозволяє; побирає 11%, платячи від вкладок 7% (в деяких випадках 8%). Тоді ще не було ніякої конверсії, платність мимо всього була »дуже добра«, як стверджує ревізійне звідомлення. Залягало всього 4,4% суми всіх позичок. (Такий стан виплатности був тоді по всіх Українбанках, а мимо того всі вони держалися приблизно такої відсоткової міри, як названий щойно банк).

Ось психольогія, з якою треба боротися. Це ніяка »фразеольогія«, коли підносяться голоси з вимогою реформи. На жаль цифри і факти оправдують цю вимогу.

Нині відносини платности значно поправилися. Райфайзенки без виїмку, а Українбанки хіба за деякими особливими виїмками повинні піти на стрічу вимозі життя і не допустити до того, чого побоюється інж. Ольховий, щоби наша кредитова система дістала опінію дорогої.

Наші райфайзенки мають дешеву адміністрацію, це їм треба признати; беручи високий відсоток громадять білянсові надвишки, які частинно роздають на добродійні цілі, частинно творять з них запасні фонди. І одне і друге — добра річ, але чи мусить це нагромаджування відбуватися аж таким скорим темпом, коли надвишки ці походять з кишені найбідніших? Темпо треба звільнити. Наші Українбанки не мають поважних надвишок, бо їх доходи зїдає адміністрація. Це вже значно гірше, як з райфайзенками.

Мушу ще раз вернути до думки, яку я висказав в »Кооп. Республиці«: нашим ідеалом повинна бути така відсоткова маржа, як є у заграничних райфайзенках. Розумію, що перехід відразу на 1% маржі був би скоком над наші моральні сили, це була би революція. Але хіба 2% маржі це рішучо повинно вистарчити нині для райфайзенок, а яких 2½—3 для Українбанків.

Коли шановний д. І. П. вкінці зволив ще покликатися на приклад деяких, як він каже, чужих кредитових кооператив, які беруть вищі відсотки, як ми, то хай буде вільно і мені заявити, що прикро робиться, коли прим. у виробах учнів наших Заочних Курсів читаю, що тут і там та і та Каса Стефчика бере 6%, 7% від позичок, тоді як у нас таких випадків куди менше.

Якенебудь порівнювання платень по наших установах з платнями у Банку Польськім, хоч би навіть з платнею його возьних — треба лишити на боці.

Карло Коберський.

[1]) Ми обчислили, який фактичний відсоток побирають наші Українбанки при повищих цифрах. Виходить 9% пересічно для всіх Українбанків; коли однак зважити, що це є іменно пересіч, то вийде, що є багато Українбанків, які фактично беруть 10%, або майже 10%, платячи за вкладки 3—5%!

Солідарність виникає й тоді, як є за багато води! Це боротьба з виливами рік, боротьба зі стоячою водою на мочарах, яких не можуть виконати власники індивідуально. Треба тоді стоваришення, бо кошти за великі для одного. І часто в таких випадках сам закон наказує творити товариства.

В ґардійській окрузі у Франції, де я перебуваю якийсь час щороку, охоронні ґаті проти ріки Рони утримує примусовий союз власників, а кожний власник платить синдикальну вкладку на руки податкового урядника.

В місцях, де вода є надто обильна, у виді мочарів, як наприклад в римських околицях і в багатьох кольоніях, треба осушувати багна, а через те й нищити комарі, що приносять малярію і жовту горячку.

Такі товариства для осушування мочарів є в багатьох країнах примусові. У Франції їх передбачив вже давний закон з 1865. року.

Може зайти й такий випадок, що є дуже багато води під землею, а мало на поверхні. Тоді треба копати керниці. Кернична вода це рід домашньої, індивідуалізованої води, і на перший погляд здавалосяб, що тут нема підстави для якоїсь солідарности. Але це так тільки виглядає! Бо як викопати багато керниць, то показується, що ці керниці є між собою „солідарні": як викопаємо нову керницю, то в інших вода зменшується. Таке сталося в цілій південній Альжирії. На південь від Біскри копали спершу керниці без ніякого пляну, але скоро побачили, що треба порозумітися і управильнити віддаль між поодинокими керницями.

Є ще величавіший приклад солідарности створеної водою: це Ніль. Кажуть, що Єгипет це дар Нілю. Краще сказати, що історія єгипетської нації є історією солідарности, яку накинув Ніль.

Ось долина довга на многі тисячі кільометрів, стиснена між двома пустинями: жадного допливу, жадного дощу, жадних джерел, жадної води з неба, а тільки вода, що її принесла ріка з такої далечі, що цілі тисячі літ навіть не знали, де її джерела.

Треба брати цю воду з ріки і в тій ціли треба порозумітися. Не можна вичерпувати ріки так собі довільно, скільки кожному захочеться.

Були завжди правильники на це. Вони істнували ще в часах фараонів і сьогодні більше ніж колинебудь відчувається їхня потреба, в міру того, як росте населення Єгипту, поширюється управа землі, а передусім плекання бавовни, що вимагає багато води — і велитенський Ніль не вистарчає: треба визначувати пайки води та забезпечувати її ґіґантичними запорами.

Таких запор, як коло Ассуану, чи та, що її будують тепер на Блакитному Нілі, не можуть зробити окремі люди. Ані навіть стоваришення! Щоб виконати такі роботи, нате треба могутности держави, так багатої, як Анґлія.

Держава, що творить ці запори, стає власничкою води Нілю і управильнює її споживання.

І тут єгипетські селяни, подібно, як і ті з Валєнції мають великі труднощі. Капіталісти, переважно Анґлійці, домагаються

води для своїх плянтацій бавовни. Але єгипетські фелляги домагаються теж води і це їхнє домагання є тим більш оправдане, що їм вода потрібна не для зиску, але для хліба. І часто бачимо, як поля призначені на продукцію хліба жертвуються полям, що дають бавовну.

Отже солідарність прибирає тут форму національної солідарности, бо життя нації звязане з колєктивним ужиткованням води.

3. Солідарности створені війною.

Ступимо ще один ступень вище. Є насильні солідарности, що випливають не з умов середовища, але є створені правом сильнішого.

Це є примус людини над людиною, іноді навіть важний чинник соціяльної солідарности.

Є солідарність, яку накидує побідник побідженому; приклад: невільництво. Невільництво було одним з великих проявів солідарности в світі. Безсумніву сумна це солідарність, що нагадує вола, який оре зігнений в ярмі, але ця солідарність уплідніла багато земель та поставила величаві памятники Риму. Мотиви людяности не можуть заслонити перед нашими очима факту, що невільництво було одним із чинників увартіснення й використання природних багацтв. Люди, які ніколи не були б зійшлися, щоби працювати, були примушені до праці обовязковим співділанням.

Невільництво не було єдиною формою насильної солідарности. Мабуть ті люди, що їх оглядаємо на різьбах і малюнках старовинного Єгипту, запряжених цілими сотнями, щоб двигати велитенські камені, потрібні до будівлі пірамід і узгіднюючі свої зусилля під ритм крицевого знаряддя, не були невільниками. Вони були мабуть вільними працівниками, але звязаними солідарністю спільної праці.

Як можна поминути між насильними солідарностями тую, що її створює війна? Ходить не тільки про солідарність в тому матеріяльному виді, як сковували себе на полі бою залізними ланцухами варвари, а й пізнішу, у вищому виді єдности войовників, злучених військовою карністю, або у виді племен, міст і народів, які є солідарностями накиненими головно війною.

Прикро це признати, але я всетаки запитую, чи можна знайти в історії, навіть дуже пильно шукаючи, якесь місто, якусь батьківщину хоч би й на островах Тихого океану, яка не була б ділом війни.

І хоч як великим можна бути пацифістом і як горячо бажати, щоби пропала раз на все доба воєнних солідарностей, то треба таки віддати поклін тим могутнім чеснотам, які вони покликують до життя.

Між романами Вальтера Скота, яких на жаль сьогодні вже не читають, є один про Гарну дочку Перса; там представлений бій між двома шотляндськими племенами. В одному з тих двох племен, у племені Йоахима, один старий шотляндець має сімох синів, які боряться, щоб спасти свого молодого про-

відника Йоахима. Старець взиває своїх синів, одного за одним, щоб станули перед провідником і заслонили його своїм тілом і за кожним разом, як гине один з них, він кричить: „Ще один для Йоахима" — аж паде семий, останній.

Треба би було відтворити всю історію, якби хотів навести всі прояви воєнної солідарности, основательки міст і держав.

Подавали теж і інший початок перших солідарностей. Фюстель де-Кулянж в своїй гарній книжці „Старовинне місто" каже, що міста створив культ небіжчиків. Родинне огнище, збільшаючися, стало початком міста. Місто народилося і оснувалося довкола місцевого бога. Але ця воєнна і ця реліґійна солідарність були нерозлучні, бо, каже він, коли два міста вели війну, то кожне військо брало зі собою свого бога.

І справді — війська брали зі собою своїх богів. Іліяда показує нам в кожному бою борючихся богів міста, Мінерва по боці Греків, Апольон по боці Троянців; а ще раніше Євреї йдучи на підбій Канаану казали, що їх національний бог Єгова бореться разом з ними.

Може когось немило вражає це виведення держави і батьківщини з насильних солідарностей. Однак ми не можемо зачислити батьківщини до умовлених солідарностей. Ніхто вже нині не вірить, щоб яканебудь нація повстала на основі суспільного договору. І Руссо теж ніколи не думав, щоб батьківщини справді повставали на основі суспільної умови, з порозуміння людей, що хотіли створити державу, так як основується промислове чи кооперативне товариство. Для нього суспільний контракт не був точкою виходу, лише метою, яку треба осягнути, конституцією, яку має собі надати зрілий нарід.

Як то кажуть, — ніхто не вибирає собі батьківщини в якій родиться, ані своїх родичів. Цю солідарність, батьківщини, накидає нам сама природа.

Але ми є покликані одобрити цю природну солідарність тихою згодою, свого роду щоденним плєбісцитом, так само як можемо її відкинути, принимаючи чужинецьку національність. Бо батьківщину можна змінити, що вказує, що тут маємо діло з не цілком примусовою солідарністю.

Все таки, змінити батьківщину не легко. Не згадуючи вже про звязки любови, родини, мови, є краї, як тепер Італія, що забороняють еміґрувати. Фашистівська нація є наче це знамя, яке вона приняла: вязка прутів, звязаних зі собою.

4. Солідарности створені потребами.

Щоби заспокоїти всіх тих, яких патріотичне почування обурюється на думку, мовляв батьківщина належить до насильних солідарностей, дамо їм це вдоволення, зачислюючи батьківщину до відруховых солідарностей, які формуються природно, без попереднього наміру, під натиском потреб, силою інстинкту.

Говорено нераз, ба навіть є й одна психольоґічна студія про солідарність юрби. Юрба має душу, грізну душу, душу, яка у хвилині виповідження війни, чи вибуху революції є здібна на все,

вона може приступом взяти Бастилію, як поповняти найжахливіші жорстокости.

Найбільше знаний і найвеличавіший приклад такої відрухової солідарности це суспільний поділ праці. Його прегарно представив Адам Сміт, а по ньому економіст Бастія у своїх „Односзвучностях" (Harmonies.)

Я хочу вам прочитати одну сторінку з писань Бастія хочби тільки з пошани до справедливости, бо її цинічно відбивали і передруковували, Бог знає скільки разів у книжках, не покликуючися навіть на автора. Недавно я знайшов її аж у двох нових книжках політичної економії, які тільки змодернізували деякі наведені приклади.

„Возьмім людину, що приналежить до скромної суспільної кляси, наприклад сільського столяря і глядім на услуги, які він віддає суспільству та на все те, що він від нього отримує.

„Кожного дня стаючи він убирається, особисто не зладивши ані одної частини свого вбрання. Але, щоби те, хоч як скромне його вбрання, дісталося в його руки, треба великої праці промислу, постачання, винаходу. Треба, щоб Американці виробили бавовну, Французи вовну і лен, Бразилійці шкіру; щоби всі ті матеріяли були спроваджені до ріжних міст; щоби були оброблені, шиті, ткані, барвлені.

„Відтак треба, щоби хліб, який він їсть, доставили йому кожної днини, щоби земля була оброблена, заорана, погноєна, засіяна; треба, щоби збір був охоронений від крадіжи; треба, щоби панувала публична безпека; треба, щоби збіжжя було змелене, вимолочене, приспосіблене; треба, щоби залізо, сталь, дерево, камінь були перетворені в приладдя праці; щоби одні люди використали силу тварин, а інші силу водопаду.

„Цей чоловік не проведе дня, щоби не спожити дещо цукру, оливи, щоби не вживати деяких посудин. Він пішле свого сина до школи щоб цей отримав освіту, яка, хочби й обмежена, — вимагає багато студій і трудів, перед якими жахається уява.

„Він виходить з дому і знаходить дорогу вибиту й освічену.

„Він іде до церкви, що є величавою будівлею, а книжка, яку він туди бере з собою, є мабуть найвеличавішим твором людського духа.

„Його вчать моралі, йому розяснюють ум.

„Якщо наш ремісник вибирається в подорож, то вже інші люди заздалегідь подбали, щоби йому заощадити часу і труду. Вони вирівнали і вигладили землю, уреґулювали ріки, зменшили тертя, заосмотрюючи колеса возу в обручі з заліза, освоїли коні, запрягли до служби водну пару".

Але увага, бо можна нарисувати і противну картину до тієї сторінки Бастія!

Цю господарську солідарність, яка не дозволяє людині жити відокремлено, можна схарактеризувати й з іншого боку: цим, що в Середньовіччю звали екскомунікацією католицької церкви. Тієї кари найбільше боялися, навіть королі. Екскомунікований був позбавлений хліба, соли, води, всяких взаємин з людьми. Отже екскомунікація була зірванням усіх вузлів су-

спільної солідарности, а тим самим і смертним присудом для людини, відлученої від усіх.

Такою була форма засуду на заслання у грецьких містах: заборона води й вогню. Зрештою не треба вертати аж до екскомуніки Середньовіччя. Ми бачили вже за наших часів екскомуніки накладані не церквою, але робітничими союзами, що її звуть бойкотом. Заборона купувати в даного підприємця чи купця, чи продавати йому щонебудь; коли ходить про страйколома, якого хочуть приневолити до солідарности, тоді йому унеможливлюють побут у всіх майстернях.

Коли бойкот є переведений на досить велику скалю та обнимає достаточне число осіб, то його викональна сила є страшна: бойкотований мусить або піддатися або покинути край. А преці це тільки зломання солідарности.

Ми бачили досить недавно такий бойкот переведений у велитенській скалі: підчас війни обі сторони примінювали бльокаду; це була найстрашніша зброя. Бльокада, яку завели союзники, привела Німеччину до голоду і від неї вмерло більше людей, старців і дітей, ніж в огні боротьби вояків. Наоборот-же бльокада, яку виконували Німці своїми підводними човнами, була така сильна, що нині самі Анґлійці признаються, що якби вона потривала ще один або два місяці довше, то Анґлія була-би примушена капітулювати.

Ось доказ, що істнує солідарність між державами так як є вона і між людьми, і що особливо нині, такий край, як Анґлія, не може жити відокремлено. Він може вижити з продуктів своєї території тільки три або чотири місяці.

5. Солідарности накинені звичаєм або законом.

Їх пребагато і вони не менше примусові, як попередні. Часто говориться про тиранію моди, але оскільки сильніша є тиранія накинена реліґійними приписами! Ті самі обряди, ті самі рухи, ті самі молитви, ті самі освячені формули. Солідарність велить побожному протестантові чи жидові шанувати неділю чи суботу здержуючи все суспільне життя, або наприклад Рамадан у мусулман. Що за велика солідарність, ця, що її створив колись поділ на касти, а нині боротьба кляс!

Всежтаки не можна казати, що законні солідарности є примусові у такому самому сенсі, що попередні, тобто, що вони накинені зовнішною силою, бо закон в усіх демократичних суспільствах треба вважати висловом волі народу. Нема сумніву, що воля більшости є накинена меншости, але ця воля повинна бути признана меншістю, як вислів її власної волі, на основі суспільного пакту, що спирається на загальному голосуванні. Завважте, що коли послух волі більшости вважатимемо за насильство, то те саме треба буде сказати про кожне рішення якогонебудь товариства, навіть кооперативи чи професійного союзу, бо не можливе є товариство без статуту і без того, щоб меншина не підчинялася рішенням більшости. Коли якийсь член повинується статутам, то він не має права говорити, що він знасилуваний, з хвилиною як він виконує статути, які він сам собі установив, або мовчки їх при-

няв, заявляючи своє членство. Є тут тільки ця ріжниця, що членом якогось товариства стаємо на основі добровільного приступлення, а громадянином силою народин (з винятком очевидно випадків натуралізації чужинців).

Є дуже много законних солідарностей. Між ними є й військова служба, а це не дрібниця.

Ми вже говорили про примусові стоваришення для охоронних робіт перед виливами рік чи для висушування мочарів. Колись істнували солідарности накинені карним законом і вони були страшні. Наприклад люди засуджені на ґалєри. Що за солідарність тих прикованих до лавок гребців, приневолюваних веслувати під такий точний такт, що як один з них пропустив свій рух, то мав зломаний череп веслом з переду чи ззаду! І треба тямити, що між тими нещасними, що були підчинені такій солідарности, на ґалєрах маврів було багато християн, між ними Сервантес, а на ґалєрах Людвика XIV. багато протестантських пасторів. Ще в минулому столітті були каторжники сковані по двох, в солідарности ланцуха і кулі, яку треба було тягти.

На щастя карні солідарности щезли або дуже злагідніли. Та ще й нині трапляються часто солідарні оплати кар. Зрештою всі вязниці, хіба, що це є окремі келії, накидують вязням і каторжникам деморалізуючу солідарність товариства, яка для багатьох з них є гіршою, ніж головна кара. Всі форми примусових обезпечень і допомог є примусовими солідарностями, в тім змислі, що накидують грошеві тягарі на богатших в користь бідніших, зокрема робітників. Але ми ще повернемо до тієї дуже модерної форми солідарности.

Можна сказати в широкому значінні, що всі громадяни є солідарні супроти державного скарбу, бо тягар грошевої повинности тих, що не платять податків, чи то обманом чи на основі законного звільнення паде на інших оподаткованих.

Крім того податок ствердж̀ує солідарність між поколіннями, бо часто платимо ціну услуг, які віддали наші предки, а ще частіше платимо за їх глупости.

6. Умовлені солідарности.

це такі, що повстають з узгіднення волі двох або більше осібняків, які хочуть створити між собою стоваришення.

Таких стоваришень є нині сотки тисяч і їх число щораз росте. Нема такого між нами, щоб в якомусь віці не був членом якихось 30, 40 або 50 ріжних товариств, з яких кожне вимагає на щастя тільки дрібку з нашого часу і з нашої калитки.

Але більша частина тих товариств нас не цікавить, бо солідарність в них займає мало місця, хоч солідарність в деяких спортових товариствах, у пласті і у вільномулярстві є доволі строга. В торговельних спілках, а передусім в тих що виступають під анонімною формою (акційних), нема справжніх вузлів солідарности між членами. Акціонер підписує акцію, а потім вже не цікавиться товариством аж до хвилини, коли виплачують дивіденду.

Умовлені стоваришення, в яких солідарність є справжньою основою і які через те нас цікавлять, ділимо на три роди:

1) професійні товариства;
2) товариства взаємної допомоги;
3) кооперативні стоваришення.

Але і між тими стоваришеннями можнаб установити ступні, бо не всі вони однаково вільні, не всі однаково свобідні від примусу.

IV. РОЗДІЛ

РІЖНІ ВИДИ СОЛІДАРНОСТИ. СОЛІДАРНОСТИ ЧЕРЕЗ АСИМІЛЯЦІЮ І СОЛІДАРНОСТИ ЧЕРЕЗ ВІДРІЖНЕННЯ.

Треба замітити, що суспільні солідарности, які я назвав відруховими, повстають двома ріжними шляхами, а навіть можна сказати, що противними шляхами.

Солідарність через асиміляцію.

Вона повстає в першій мірі через зближення до себе подібних істот. Кожне єство відчуває якусь симпатію чи притягаючу силу до подібної собі істоти. Приповідка каже, що свій свого знайде і це є не тільки народньою, але й науковою правдою. Можлива річ, що те саме діється і в неорґанічному світі у формі хемічних сполук. На кожний спосіб цю прикмету можна спостерегти на усіх ступнях розвитку живучих істот і усі люблять перебувати в гурті. Глянути хоч би тільки на меви, що літають над женевським озером, — бачимо, як вони люблять бути разом.

Якщо подібність є чинником симпатії, а через те й стоваришення, то неподібність може теж викликувати в двох ріжних неповних істотах бажання спільно доповняти себе. Ми не будемо згадувати сексуальної сполуки чи вже нами наведеної казки про паралітика і сліпця, замітимо тільки, що всі обміни між індивідами і націями та ціла торговля повстає саме з тих ріжниць.

Мабуть ця форма солідарности є сильніша, ніж попередня. Лекше розділити два єства, два подібні тіла, які, хоч волять злуку, все таки можуть жити осібно ніж розділити два єства, два тіла, що не можуть кожне само собі вистарчити.

Котра з тих форм солідарности буде перемагати? Чи економічна, соціяльна і політична еволюція йде в напрямі ростучої асиміляції чи в напрямі ростучого ріжничкування?

Відповісти на це питання є важко, бо відповідно до того, з якої точки погляду дивитися, ми бачимо, як обі ці форми солідарности розвиваються рівнобіжно.

У першій лєкції я вказав, як в дуже короткому часі, впродовж одного покоління, за час життя людини, комунікаційні засоби так розвинулися, що нині кожний чоловік став для інших ближнім в дослівному а не в моральному значінні. І це зближення людей викликає щораз більшу їхню асиміляцію, вирівнання по-

ЛБ АН УРСР
4752

треб. Ми звемо це модою, що з місцевої стала загальною. Дивитеся на те саме представлення, смієтеся й оплескуєте ті самі добрі жарти, посвистуєте ту саму мельодію — ось форми супільної солідарности, що не мають в собі нічого шляхотного, але є неменше категоричні, як ті примусові солідарности, що про них ми говорили в попередньому розділі.

Місцеві, ба навіть національні ноші подибаєте нині тільки в музеях. Усюди ті самі гри. Ситківка в Китаї, китайський маджонґ в Европі — ті самі спорти, ті самі фільми, ті самі танці.

Роскішне явище представляє собою мода, що поширюється з одного кінця світу на другий. Я дивуюся чому досі статистики не обчислили, скільки треба тижнів, щоб мода коротких спідниць чи короткого волосся дійшла з Европи до Австралії. Наприклад ноша, яка давніше була така ріжна і така пестра, залежно від околиці, професії, ба навіть соціяльного становища, інакша для міщан, інакша для селян, інша для ремісників, а інша для урядовців — стала всюди однакова. Навіть Китайці й Японці покинули свої гарні сукні та коси, щоби носити сурдут і твердий мельоник. Гарний турецький турбан заборонив їх модерний султан Ґазі. В наших містах робітники поза варстатом праці носять ту саму ношу, що й міщани*), ба навіть ріжниця костюмів обидвох полів щораз зменшується. Не потребую линути думкою аж в Середнєвіччя, бо добре тямлю, що як я був ще студентом, то циліндер відріжняв міщанина від робітника. Ми всі носили такий капелюх і зовсім не вважали цього смішним. Вже перед війною заступлено „мельоник" мягким капелюхом і він нині однаковий для всіх.

Чи треба навести ще приклад метричної системи? Сьогодні у всіх краях включно з Китаєм і Совітською Росією уведено цю французьку систему започатковану революцією.

Так не сталося, правда, з мовами, бо тут входить у гру духове життя народів і ніодна велика европейська мова не зуміла стати загальною мовою, хоч анґлійська йде в тому напрямі. В міжчасі терпеливо вислухують есперанто на деяких конґресах. Зате йде уніфікація азбуки. В Туреччині гарні арабські значки заступлено латинкою. Те саме станеться із китайськими й японськими значками. Ґотицька азбука німців якщо не заступлена, то бодай сильно підважена латинською.

Щодо грошей, то йшла така сама уніфікація, але через війну і обезцінення грошей, яке було її наслідком, велика родина франка розбрилася. Спершу зменшився у повній вартости тільки швайцарський франк, а французький, бельґійський, італійський, грецький, болгарський, румунський гріш знаходиться в ріжних ступнях вартости, де кинув їх грошевий курс. Одначе ця валютарна ріжноманітність сприяла поширенню доляра і фунта, що стали міжнародніми грішми і всюди їх приймають.

Безнастанно говорять про раціоналізацію — варварське слово привезене з Німеччини, що заступило ще менше звучне слово, стандаризацію, яка прийшла з Америки. Чи-ж стандаризація,

---

*) »Сьогодні не личить зовнішніми ознаками підносити своє звання« — стор. 283.

або, як ми у Франції кажемо, нормалізація не є звичайним тільки упрощенням? Вона має спровадити ріжноманітність фабричних виробів до малого числа типів.

Ось вам маркантний прояв тенденції до асиміляції, уподібнення, уніфікації.

Те саме бачимо і в законодавстві. Де тільки появиться новий робітничий закон щодо часу праці, соціяльної обезпеки і т. п. — то зараз облетить цілу землю. В царині нашого навчання, в кооперації, проголошено багато законів у ріжних краях, що ґеоґрафічно дуже собі далекі: в Еспанії, в Арґентині, в Мексиці, в Латвії — і всюди вони майже тотожні.

Те саме і в політичній царині: права людей, колись відмінні для ріжних кляс — були: окремі права для Третього Стану, для духовенства і для шляхти — сьогодні одно єдине Право Людини у всіх країнах.

§ 2. Солідарність через ріжничкування.

Так, але одночасно, як йде еволюція від ріжноманітности до єдности, з не-меншою силою проявляється теж еволюція, що прямує від єдности до ріжноманітности, від асиміляції до спеціялізації. Цю еволюцію бачимо наглядно в усіх царинах.

В торгівлі, принайменше по великих містах, це слово „спеціяльність" стрінете на кожнім кроці. Те саме у вільних званнях: є окремі лікарі для очей, вух, для грудних недуг, жіночих недуг; те саме в адвокатурі: адвокати для присяглих судів, адвокати для торговельних справ, адвокати для розводових процесів і т. д.

І тут треба замітити, що конкуренція, яка сама походить з асиміляції, велить конкурентам вибирати відмінні шляхи. Так отже рух, що йде в якомусь напрямі, в якійсь точці викликує рух в противному напрямі. Тут маємо до діла з явищем реакції, дуже частої у природничих і суспільних науках.

Я згадав перед хвилиною приклад уніфікації моди. Але що-ж тоді діється? Заки вона добіжить до свого кінця, тобто заки надасть всім людям такий самий зовнішний вигляд, стається те, що ми звемо інновацією (введенням новости); це є інтервенція якоїсь незнаної людини, яка протиставиться саме тій асиміляції.

Наприклад, в торгівлі ми бачимо на всіх виставах напис „новість!", слово, що означає не тільки розрив з минулим, але й бажання „відріжнити себе" від собі подібних, вийти з „банальности".

Те саме в царині міжнародньої політики. Коли можемо нині переїхати весь світ, а бодай Европу в тім самім пульманівськім ваґоні, мешкати в таких самих усюди готелях, знайти на столі майже таку саму їду, то зате мусимо ствердити, що кожний край має якусь свою питому „національність", яка кидається в очі, бундючиться, щоб відріжнити себе від інших. В цю хвилину політична сцена є драматизована тими меншинами, які домагаються свого місця під сонцем і які саме відкидають від себе асиміляцію. Вже від пядесяти років, а головно від війни, пробуджуються на-

ціональности, які боронять своєї мови, своїх релігій, своїх шкіл, одним словом хочуть затримати свій окремішний характер.

І це діється не тільки між колись воюючими країнами, але й у нутрі країв, що здавалися дефінітивно обєднаними. Ось є у Франції проблєма автономії, якої домагаються Альзасці, ба навіть Бретанія вважає справою своєї чести, не тільки не дати вмерти своїй мові, але воскресила ще й друїдів; доказом щорічні торжества у кельтійській мові. А коли Провансалія не домагається автономії, тим не менше її фелібри воскресили мову і традиції минулого.

Той самий подвійний рух до уніфікації і до ріжничкування стрічаємо також у методах праці учених при їхніх наукових дослідах. З одного боку вони стараються звести всі явища до єдности, всі тіла до простих первнів, а може й усі первні до одного, яким був би водокисень (гидроґен), всі ж роди енерґії — світло, тепло, елєктрику, маґнетизм — до одної сили.

Але в тойже час інші учені звертають свої досліди в противному напрямі; шляхом аналізи вони хочуть розділити єдність, яка видавалася здійсненою. Пошукування спиняються на поодиноких фракціях; говорили, що аж на четвертому децималі віднайшли щось нóве, побачили, що щось згоджується — те щось, що не входить у спільну формулу, іншими словами, що є якесь відріжнення. І так спершу думали, що ціла вселенна є підчинена одному законові всесвітньої ґравітації, аж новочасні фізики знайшли, що є деякі рухи світляних промінів, або дороги деяких планет, які зовсім не годяться з тим законом. Тут теж відріжнення.

§ 3. Котра з двох еволюцій матиме кінцеве слово?

На перший погляд є багато причин, щоб думати, що саме в ростучому ріжничкуванні між людьми полягає поступ. Анґлійський фільософ Герберт Спенцер (Herbert Spencer) зібрав цілу свою систему в славетній формулі: еволюція йде від одноцілости (гомоґенности) до ріжнородности (гетероґенности), тобто, що вона починається тим, що є подібне, щоб піднестися до того, що є ріжне. Так астрономія вказує нам на аморфону матерію в облаках, що складається мабуть з одного елємету, водокисня, а він, комбінуючись, творить ріжні атоми ріжних тіл, звізди і цілу складність живучих істот. Джерело життя — перша матерія, желятинна протоплязма, розвинулася у фльору і фавну всіх живучих істот. Ось величавий приклад поступу через відріжнення.

Але не менше яскраву картину отримаємо, коли замість завертати до початків світу, передбачимо його кінець. Підручники фізики вчать, що ріжниці температур, які дають тепло і світло, є причиною всього руху і всього життя. Тепер ці ріжниці йдуть від ступня абсолютного зимна в пустих просторах, 183 ступні нижче 0, аж до тепла сонця, але не тільки того нашого малого сонця, 6.000°, але й 18.000° горяча, ба навіть більше у звізд — але ті ріжниці температур маліють, в міру того, як тепло розходиться

в тій безмежній порожні, аж до хвилини, коли все згасне в єдности тієї самої температури. Тоді аж настане всьому кінець.

Вертаючи до наших справ, виглядає, що й людська особовість повстає сама через відріжнення. Коли наприклад, порівняємо людину і губку, то бачимо, що губка є теж живим тілом, але всі її частини є тотожні між собою, і тотожні до цілости; їх можна покраяти на куски і тоді зробимо багато губок з одної великої. Зате у вищих індивідуальностях, всі части, всі члени є ріжні, а тим самим і нерозлучні. Якщо диференціяція орґанів ціхує вищі індивідуальности, то також диференціяція ціх людей збільшується між собою в міру того, як підноситься цивілізація. Нема великих ріжниць між членами дикунського племени. Зате є великі ріжниці між громадянами Атен, Риму чи Парижа. Тут є багато більше „особовостей". А чи-ж „особовість" це не значить: бути собою, а не кимось іншим? Що-ж можна було би думати про людські істоти, якби вони були вимінні наче части якогось роверу?

Професор Дюркгайм, ученик А. Конта у своїй дуже відомій книжці про „Поділ праці" розвиває в безконечних розділах цю думку, що тільки через ріжничкування здійснюється суспільний поступ, а навіть і моральний.

Це відріжнення — каже він — є умовою миру, бо якщо всі люди є собі подібні, якщо всі йдуть тим самим шляхом, якщо всі мають ту саму ціль, тоді необхідно настане час, коли їх дороги перетнуться, звідси конкуренція, боротьба за життя. Навпаки, коли кожний матиме свою власну ділянку діяння, тоді не буде зударів, але противно настане потреба собі помагати, щоби себе доповнити; звідси кооперація (співділання).

Ось арґументи, школи поступу через ріжничкування, і я не думаю, щоб я їх ослабив,. А проте дозвольте мені в противенстві до Дюркгайма, що бачить в солідарности через подібність нижчу форму солідарности, зачислити себе до противної школи, котра навпаки вірить в асиміляцію, бачить в ній соціяльну і моральну вищість, вірить в її майбутнє. Без сумніву, можна говорити, що під оглядом моралі є вказане, щоби індивіди не були самовистарчальні і щоб вони були приневолені шукати за поміччю інших. Однак краще було-б, коли-б ця спільна допомога не була вислідом подвійного каліцтва, як це є в тім оповіданні про сліпця і паралітика, бо це ніщо іншого, як тільки підчинення себе конечности.

Сен-Сімоністи в своїй затиші у Менільмонтах, носили камізельку, що запиналася зі заду, так, що не можна було її запняти без чиєїсь помочі. Це було для них символом солідарности, але теж, можна сказати і висловом декаденції, бо хто не може собі дати ради без помочі іншого, той має прикмети каліки.

„Еволюція — каже один фізик — визначається ростучою тенденцією орґанізованих істот до незалежности супроти сере-

---

[1]) De Maunay: L' histoire de la Terre.

довища, нехай!, але неконечно від собі подібних. Можна думати, що мінерал, який кристалізується розпущений у плині, здійсняє свої перші кроки до незалежности й особовости, але при тім не можна забувати, що цей кристал є замітною формою солідарности і він слухає закона, котрий скликає і збирає череду розкинених молєкулів та їх гартує в непорушному порядкові.

Якщо ми перенесемо нашу увагу на терен економічних наук, то запитаємо, чи хтонебудь колись думав, щоб поділ праці скріплював людську особовість? Навпаки, всі економісти, навіть хвалячи поділ праці, мусіли признати, що він зводив робітника до ролі машини, і це є таки правда, що спеціялізація посунена до певної точки дозволяє заступити чоловіка механізмом. Один з них, наводячи приклад фабрики, в якій працювало пядесять робітників при вироблюванні шпильок, казав: чи можна було думати про робітника, якого ціле життя пройшло над робленням головки до шпильок? І тому необхідно знайти якийсь засіб, щоби не допустити до упадку людини, змагаючися піднести її особовість іншими способами, як наприклад технічною освітою чи вкороченням часу праці.

Славний анґлійський публіцист Уелс (Wells) описав у своїй „Подорожі на місяць" світ „селєнітів". Він представляє там кожну суспільну катеґорію, спеціялізовану в своїм знанні. І в кожній професії поділ праці став вже орґанічний, кожний „селєніт" є точно приспосіблений до виконання своєї суспільної функції. „Тонші праці виконують виніжнені робітники, манюсенькі дивогляди, які можу тримати на долоні. Деякі, що займаються мабуть механікою, мають велитенські вуха за очима; інші знову, що виконують хемічні праці, мають на переді широкий нюховий орґан. А начальники, члени уряду є зведені майже до одного мозку. Великий Місячник має голову проміру багатьох метрів, яка мені видалась подібною до темного мішка з широкою тінистою та дрижачою поверхнею, що наглядно порушувалася. Малі руки, непотрібні орґани дотику, підтримували цю форму на престолі".

Цей привид марева є символом того, чим бувби поділ праці, доведеней до крайности. Він завернувби до нижчих форм тваринности, де індивід є вже тільки одним орґаном.

Тезу Дюркгайма, що мовляв, поділ праці (і взагалі всяке ріжничкування) є чинником миру, що вони злагіднюють конфлікти, боротьбу між індивідами — не потвердила дійсність. Бо чиж існує більш жорстокий еґоїзм, як професійний еґоїзм, дух становости? Всі соціяльні конфлікти, все те, що звемо боротьбою кляс, є вислідом того відріжнення. Через те, що з одного боку є працедавці, а з другого робітники, з одного боку віритєлі, а з другого довжники, з одного боку власники, а з другого боку арендатори чи льокатори, з одного боку капітал, а з другого праця — економічний світ виглядає як побоєвище.

Треба додати, що ріжничкування витворює нерівність. Але навіть не будучи комуністом, кожний може признати, що є фор-

ми нерівности, які своїми крайностями йдуть всупереч солідарности і не можуть бути признані школою, що має солідарність за девізу. Якщо між Лазарем і багатим є така глибоко пропасть, на яку вказав Авраам злому богачеві в параболі: „між вами і нами отвирається велика пропасть, щоб ті, що хочуть перейти до вас, не могли цього зробити, і щоб ніхто не міг перейти від вас до нас" — то очевидно в тому випадкові є зірвана всяка суспільнісна солідарність. Для вбогого, що є дуже бідний, що спить під голим небом і жиє з крадіжи, не існуютюь ніякі суспільні вузли. Йому байдуже, чи Париж горить, чи ні. І багач, що має віллі над морем, замки в горах, та портфель з рентами з усіх країв — може теж звільнитися від всіх суспільних вузлів. Що-ж його обходить пошесть, революція, чи війна: ці нещастя його не досягають: він може, як бажає, замкнутися в своїй вежі зі слоневої кости і глядіти, як Нерон на горіючий Рим, граючи на лірі.

Може не так суспільна нерівність, сама то собі йде в супереч соціяльній солідарности, як радше бажання відріжнити себе від інших, вивищуючи себе понад них, встановлюючи проти других соціяльні барієри; ті особи творять вузькі кружки „рівних собі" (кружки ці мають дуже смішну назву, т. зв. „світу", „великого світу").

Якщо це правда, що любов є вислідом найосновнішого відріжнення, — ріжниці полів, то навпаки треба признати, що приязнь зроджується з асиміляції і до неї прямує. І тому приязнь є вищої якости, бо вона не має, як любов, фізіольоґічної підстави; вживаючи модного вислову, скажемо, що вона не має фройдівської основи, спирається виключно на психійній підставі. Почуття приязни не таке сильне, як сексуальна любов, але тому, що воно збільшене від інстинкту, від тиранії змислів, то солідарність, яку витворює приязнь, є шляхотніша, бо свобідніша*).

На закінчення скажемо, що ці дві згадані нами форми еволюції є необхідні, нерозлучні, і що вони себе взаємно доповнюють. Так отже патріотизм вимагає водночас сильної і часом повної ненависти волі, щоб відріжнити себе від чужини, і сильного почуття єдности між співгромадянами. Без упину ці дві еволюційні лінії перехрещуються; змагання до єдности викликують реакцію; традиція збуджує бажання новости, скажемо навіть революцію, а опісля ця новість стає спільним добром, і революція переходить в традицію.

Так, але остаточно саме єдність людського роду є найвищою ціллю, і ріжничкування є тільки способом, щоби дійти до тієї ціли. Ісус сказав підчас Св. Вечері: „Отче, я Тебе прошу, щоб всі стали одним в мені". І всі світські моральности, що голосять братерство та кажуть любити „своїх ближніх" передбачують цю єдність.

---

*) В гарній, вже нами згадуваній книжці професор Лялянд (Lalande) каже: »найвища досконалість полягає у знесенні всього того, що є випадкове і тим самим ріжне«. „x

V. РОЗДІЛ.

СОЛІДАРНІСТЬ У СПАДЩИННОСТИ.

Ми вказували досі на солідарність між сучасними, а тепер глянемо на солідарність в часі, тобто у спадщинности.

Спадковість це перша форма людської солідарности. Її сила була така велика, що вона стала найчастішою темою траґедій і леґенд старовини. Грецькі траґедії нею переповнені. Вся історія Атрид, усі вбивства Аґанемнона, Клімнестра, що терпить за злочини Атрея, всі ті безчисленні проклони і вбивства; або та огидлива любов Фазифая до своєї дочки Федри і все те було кинене на сцену спадкової солідарности. Але не тільки в грецькій літературі так було, бо Горацій каже: „Delicta majorum immeritus lues". „Ти неповинно відпокутуєш ґріхи своїх предків"*).

Коли обурюються на християнську доґму первородного ґріха та намагаються її висмівати, бо доґма ця така противна ідеї справедливости, як ми її собі уявляємо, бо вона робить відповідальними всіх людей колишніх, теперішніх і майбутніх за ґріх Адама й Еви, то всетаки цей міт є зворушуючим, траґічним висловом, субтельним навіть у своїй крайности, у цьому незапереченому факті, що люди є відповідальні за блуди своїх предків.

Це було явище збірної відповідальности членів родини — факт звичайний у примітивній соціольоґії. Ми знаємо добре, що таке вандетта на Корсиці; всі члени родини є відповідальні за злочин вбивства, доконаний одним із них. Убивають цілу рідню, щоби пімстити вбивство одного її члена.

Це правдиве не тільки для поодиноких людей, але й для цілих націй.

У попередній лєкції, я вам навів слова професора Сеньобоса: „ історія це ніщо інше, як дослід солідарности", і це така очевидна правда, що є майже труізмом. Якщо згинули міліони французів або стали каліками в останній війні, то це сталося тільки тому, що їхні батьки мали нещастя або глупість вести війну у 1870. р. Не було-б війни в 1914. р., коли б не було війни у 1870. р.

Коли французи погинули недавно в боях із Аббдель-Крімом у Мароко, то сталося це тому, бо їхні предки сто років тому

*) Та сама драма дідичної солідарности знову обявилася на модерній сцені в »Поворотних« Ібзена, про що ми вже говорили.

назад відбили Альжирію, а заняття Марока було природнім, якщо не фатальним наслідком заняття Альжирії. Треба було бути володарем Марока, як двайцять років тому Тунісу, щоб тримати праве і ліве крило Альжирії.

Як пояснити, як виправдати цю відповідальність людей за діла в минулому, в яких вони зовсім непричасні?

Це проблєма, якої я не буду тут обговорювати і яка в додатку не є ще розвязана. Можна виправдати цю солідарність, або бодай її пояснити славетною фразою Паскаля:

„Кожну дальшу чергу людей в бігу століть треба вважати за одну людину, що постійно живе і постійно вчиться чогось нового".

Коли ходить про одну людину, то ми не є тим потрясені, ба навіть нам видається це зовсім природним, що кожний переживає наслідки і несе відповідальність за те, що робив в минулому, хоч наша особовість відновляється під особистим і моральним оглядом в бігу життя що сім років, як каже народнє вірування.

Отже, якщо це дослівна правда, що людство це одна людина, то чомуж дивуватися, що сучасна людина несе на собі наслідки дій колишньої людини? Або, щонайменше, коли є в тім якась містерія, то вона є в обох випадках. Але і тут дідичність виступає в ріжних видах будь під біольоґічним, будь соціяльним, інтелєктуальним, чи моральним видом. Та всюди бачимо, що людина є у великій мірі продуктом своїх попередників.

А. Конт, який кинув найбільше світла на цю форму солідарности, завважив, що вона далеко сильніша, ніж всі інші форми солідарности, які ми вже обговорювали. Людина є незалежніша в катеґорії простору, ніж в катеґорії часу, бо вона може в деякій мірі унезалежнити себе від природного середовища, але ніколи від минувшини: вплив кожного нового покоління додається до впливу попереднього. А головно тому, що дідична солідарність не є тільки солідарністю впливу, але орґанічною солідарністю, як ми зараз побачимо.

§ 1. Біольоґічна спадковість.

Біольоґічна солідарність лучить нетільки синів з батьками; вона є далеко ширша. Вона є не тільки батьківська, родинна, але й соціяльна.

Розважмо тільки те: кожний знас має очевидно двоє родичів; завертаючи ще одно покоління назад, має вже чотирох прадідів, завертаючи о ще одно покоління, вісім прадідів і т. д. Якщо зробимо рахунок тієї ґеометричної проґресії предків, то побачимо, що в десятому поколінні кожна людина має 2.026 предків; 2.080.000 в 20-ому поколінні, і в 24-ому — (далі ми вже не підемо): 33 міліони. Але 24 поколінь, це не такий довгий час, бо, як числити 33 років на одно покоління, як роблять це звичайно в статистиках, то разом це дасть 796 років, не повних 8

ЛБ АН УРСР
Ж.К. 4752

им. В. С
ПРОВЕРЕНО

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою.

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1938. рік, що є вже **одинадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1938. році такі

дарові премії:

1. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.
2. М. І. Туган-Барановський: Кооперація, її природа і мета, вартости зл. 2·50 або
3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1938 році **знижена** і виносить всього **12 зол.** (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

НОВІ І НАДІСЛАНІ КНИЖКИ

Ostrowski, F. — Inwestycje dla usprawnienia obrotu rolniczego. Warszawa, „Rolnictwo“, 1938, 16⁰, str. 60.

Jahresbericht 1936—1937. 1. VII—30. VI. Prag, Verband deutscher Wirtschaftsgenossenschaften, (1938). 8⁰, S. 84 + 1 Tb.

Rechnenschaftsbericht über die Tätigkeit der Verbandsbehörden für das Jahr 1937. Basel, Verband schweiz. Konsumvereine, 1938, 2⁰, S. 126.

Celarski, Z. S. — Zabudowa osad na tle reformy rolnej w Polsce. Warszawa, Towarzystwo Oświaty rolnej, 1938. 2⁰, str. 66.

Чинно пропагуєш ідею кооперації, як купуєш

МИЛО

„ЦЕНТРОСОЮЗА“!

Свідомий кооператор сам уживає і пропагує тільки

паперці і тутки

„КАЛИНА“

бо вони є виробом кооперативної фабрики і якістю незрівнані.

КУПУЙТЕ

тільки найкращі

ШЕВСЬКІ КІЛКИ

„ДЕНДРА“

ЛЬВІВ, ВУЛИЦЯ ПОТОЦЬКОГО 58. Тел. 289-09.

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

III
Ж-14850
1938-7/8

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: У міжнародній день кооперації; Центросоюз і Окружні Союзи; Де наші високі завдання?; Конференція кооперації з приватниками; На світових ринках; Ознаки депресії; Н. Т. у 1937 році; та ін.

Світла й тіні валютового націоналізму.

Кооперація і приватники на фронті свого шкільництва.

Як працює наша кредитова кооперація.

Кооперативний рух в Китаю.

Литовська кооперація.

ЛЬВІВ ЛИПЕНЬ СЕРПЕНЬ 1938

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 193

Народнє господарство

В. Іванис: Хемічна промисловість в УССР та на Північному Кавказі 204

Державно-плянова орґанізація молочного господарства в Німеччині 208

„Світла й тіні валютового націоналізму“ (докл проф. Ф. Млинарского, подав Я. Щ.) 211

Кооперативна освіта і виховання.

Л. Шанковський: Кооперація і приватники на фронті свого шкільництва 214

З життя української кооперації.

П. Панченко: Орґанізаційно-інструкторська діяльність Окружних Союзів кооператив 219

І. Ольховий: Як працює наша кредит. кооперація 222

З кооперативного світу

В. Тотоміанц: Кооперативний рух у Китаю . . 233

Орґанізаційні проблєми анґлійської кооперації . . . 237

В. Левинський: Литовська кооперація 241

В. Тотоміанц: Кооперативи праці в Італії . . . 247

Серед книг 248

З преси й життя 251

Хроніка 254

Додаток: Шарль Жід — СОЛІДАРНІСТЬ (ст. 41—56).

INHALT:

Aktuelle Notitzen 193

Die chemische Industrie in der Sowjetukraine (W. Iwanys) 204

Staatliche Planierung in der deutschen Milchwirtschaft (K. Koberskyj) 208

Der walutarische Nationalismus (ein Bericht) (Prof. F. Młynarski) 211

Das genossenschaftliche Schulwesen (A. Schankowskyj) . 214

Organisat. Tätigkeit der ukr. Genossenschaftsverbände (P. Pantschenko) 219

Ukr. Kreditgenossenschaften (I. Olchowyj) 222

Genossenschaften in China (W. Totomianz) 233

Organis. Probleme der engl. Genossenschaften 237

Das littauische Genossenschaftswesen (W. Lewynskyj) 241

Arbeitsgenossenschaften in Italien (W. Totomianz) . . . 247

Bücherschau 248

Presseübersicht 251

Wirtschaftsnachrichten . . 254

BEILAGE: (Ch. Gide — Die Solidarität. 7. Halbbogen. S. 41—56.

SOMMAIRE:

Notices actuelles 193

L' industrie chimique en l' Ucraine Sovietique (V. Ivanyse). 204

„Les lumière et les ombres du nationalisme valutaire“ (ref. F. Młynarski, par. J. Ch.) 211

L' état des écoles coopératives et commerciales ukrainiennes en Halicie Orientale (Pologne). (L. Cheankovsky) 214

L' activité des nos Unions du districte coopératives dans la domaine de l' organisation. (P. Pantchenko) . . 219

Notre coopération du crédit et son travail. (H. Olchovy) 222

Le mouvement coopératif en Chine (V. Totomiantz) . . 233

Questions de l' organisation dans la coopération anglaise 237

Développement de la coopération en l'Lithuanie (V. Levyńsky). 241

Les coopératives du travail en l' Italie (V. Totomiantz). . 247

Parmi les livres 248

Revue de la presse 251

Chronique 254

SUPPLÉMENT: Ch. Gide. Solidarité. (Trad. par G. Studynsky). P. 41—56.

1938-7/8

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC

Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland

ul. Technicka, 1.

Ч. 7—8.
ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ
1938.
РІЧНИК XI.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

У МІЖНАРОДНІЙ ДЕНЬ КООПЕРАЦІЇ.

Цьогорічне свято кооперації обходять члени Міжнар. Кооп. Союзу дня 2. липня. Міжн. Кооп. Союз розіслав своїм членам, національним кооп. союзам, проєкт резолюції до ухвалення на святочних зборах кооператорів у цей день. Ось текст резолюції МКС:

Постанова.

„Зорґанізовані у Міжнародньому Кооперативному Союзі кооператори всього світу, зібравшися для 16-го святкування Дня Кооперації — ще раз заявляють свою непохитну віру в засади демократії, свободи і мира; — висловлюють обурення проти вмішувань в права і вольности свобідних народів та проти кожного обмежування їх права на добровільне гуртування і свобідний розвиток; — проголошують погляд, що ті господарські засади й соціяльні ідеали, що лежать в основі світового кооп. руху, є найбільшою запорукою й надією на суспільну обнову та найпевнішою ґарантією загального, на дійсній співпраці рівних опертого мира.

Вони обовязуються за себе і за свої кооперативні орґанізації — скріпити заходи на оборону свободи і усіми силами підпирати ті зусилля, що змагають до справедливої та мирної розвязки нинішних світових конфліктів".

Українська кооперація приєднується до того голосу МКС, бо він висловлює також і її задушевні туги й бажання.

ВІЛЬНІСТЬ ОРҐАНІЗАЦІЇ І ДЕМОКРАТИЧНА ПРАВОВІСТЬ.

З нагоди міжнароднього свята кооперації не завадить навести тут голос МКС про справу, яка зачіпає болючі питання нашої дійсности в Польщі. У звідомленні Ради МКС для останнього конґресу в Парижі читали ми ось такі думки:

„Становище вільних суспільних організацій в цілій низці держав та життєвий інтерес кооп. руху вимагають не устних заяв, а чинного вмішання. Не вистарчає, коли МКСоюз через свої орґани і публікації вказує на цілі й домагання наших добровільних згуртувань, та на великий вклад кооперації у людську культуру і добробут.

„Ті ідеали та домагання, щоби уряди й народи їх собі засвоїли, треба голосити скрізь і так їх виставляти на видне місце,

ЛБ АН УРСР
Ж.К. 4752

аби вони захопили міліони людей, які ще стоять поза нашою орґанізацією...

„Вільність і незалежність в деяких державах знищені, а в інших загрожені, можна удержати тільки при постійній чуйности. Треба надлюдських зусиль, щоби привернути їх тим, які їх утратили. Автономну самоуправу — передумову існування нашого руху — можна також удержати лише при активнім вживанню добре обдуманих охоронних засобів. Загальний мир вимагає постійних зусиль до створення таких умовин, в яких він переможе.

„Яко апостолам новішого й ліпшого суспільного ладу пристоїть нам обовязок — приложити всіх наших сил до здійснення тих ідеалів, що їх кооперація ставить в ділянках господарській, соціяльній, моральній. Є завданням Союзу цю орґанізацію підпирати та удержувати в русі.

„Потрібно для того єдности великої армії кооператорів, спільної їх акції та твердого рішення — допомогти засадам кооперації до перемоги над реакційними силами".

СТАН ЧЛЕНСТВА МКС.

При нагоді міжнар. дня кооперації орґан Міжнар. Кооп. Союзу подає дані про нинішний стан членства МКС.

Він гуртує кооперативні орґанізації з 38 держав, які мають разом 71,5 міліонів членів з фізичних осіб, згуртованих у 129.000 кооператив. Після родів кооператив стан такий:

У кооперативах	споживачів	55,628.000	членів
„	хліб. продуцентів	4,586.000	„
„	кредитових	11,154.000	„
„	виробничих	102.000	„

Сума річних оборотів перевищує в золоті 443,6 міл. англ. фунтів
Сума уділових капіталів перевищує в зол. 106,1 „ „ „
Сума резерв. капіталів перевищує в золоті 33,0 „ „ „

Після числа кооператив 1-го ступня стан сьогодня такий:

Кооп-в споживачів	36.590	з 55,6	міл. членів
Кооп-в с. г. продуцентів	45.928	„ 4,6	„ „
Кооп-в кредитових	46,382	„ 11,1	„ „
Кооп-в виробничих	834	„ 0,1	„ „

Окрім того є 40 союзних кооп. гуртівень і 28 центральних кооп. банків.

(Усі повищі дані не обіймають кооперації з СССР).

„ЗАКЛИК ДО ДІЛА".

Під заголовком: „Свобода і мир" приносить останній пресовий бюлетень Міжнар. Кооп. Союзу такі думки:

„Що при сучасній світовій ситуації необхідно активної мирової політики, про це не може бути сумніву. В усіх частинах світа люди тужать за тим, щоби володарі і „вожди" народів вернули до розуму, щоби світ міг знова прийти до супокою.

„Країни, які хотіли би обійтися без війни, накладають на себе і на ще ненароджені покоління безмірні тягарі за продукцію узброєння та усіх тих діявольських засобів нищення, які винаходить людський дух в надії, що тим причиниться до забезпечення свого краю.

„Коли не можемо мати безпосереднього впливу на злагіднення сучасних бремен, то все таки остає нам надія, що можемо побудувати нову цивілізацію на широкій основі рочдельських думок та вільної демократичної системи".

ЦЕНТРОСОЮЗ І ОКРУЖНІ СОЮЗИ.

З нагоди Заг. Зборів Центросоюзу появилося друковане звідомлення цієї осередної установи нашої сільської кооперативної торгівлі. Воно дає погляд на стан самої централі і її членів — окружних союзів сіль. закуп.-збутових кооператив.

Минулий 1937 рік був роком збирання овочів з доцільної праці попередніх літ. Дала добрі висліди дотеперішня практика окр. союзів продавання товарів кооперативам тільки за готівку та інтензивна праця в напрямі скупу і збуту с. г. продуктів. Очевидно, мала своє значіння також загальна поправа госп. положення села, яка ще удержувалася в 1927 році.

Загальна сума оборотів Окр. Союзів за час від 1934 року піднеслася в пропорції 16,3 міл. зл. до 41. міл. зл. В Центросоюзі самому: 8,4 міл. зл. до 35 міл. зл. За самий рік 1937 (проти 1936) маємо зріст оборотів: в окружних союзах на 57,4%, в Центросоюзі на 81,3%.

На жаль — цей відрадний образ росту кооперативної торгівлі затемнюється в останніх часах нездоровим проявом у господарці місцевих сільських кооператив — підвалини цілої будови. Про цей нездоровий прояв — поворот боргування — говоримо на окремому місці. Усі, кому дорога справа господарської еманципації нашого народу і хто не хотів би, щоби блискучий ефект на верхах кооп. будівлі в наступних роках показався тільки хвилевим ефектом, світляним фаєрверком — мусять прикласти всіх сил для загальмування недуги, яка починає нас розїдати.

Найбільшу динаміку росту виявили в ост. році операції збуту ростинних продуктів (у окр. союзах з 4,3 міл. в 1936 р., зріст до 14,3 міл. в 1937 році; у Центросоюзі з 3,3 міл. в 1936 р. до 12,7 міл. зл.). Цей великий успіх в ділянці збуту збіжжя (бо це головна позиція) свідчить про дві річи: що наші окр. союзи дають селянинові добрі умовини збуту (грає ролю не так сама ціна, бо вона звичайно нормується ринком, як головно — справедлива оцінка якости і кількости продукту); і друге: що мабуть селові таки вже забагато тої анархії і визиску, що панували дотепер у приватницькій організації скупу рільних плодів.

Треба тепер добре пильнувати, щоби те, що вдалося завоювати, остало на постійне у наших руках. Справа не проста і вимагає всесторонньої уваги.

ДЕ НАШІ ВИСОКІ ЗАВДАННЯ!

На основі провірок з 518 сільських кооп-в для заг. закупу і збуту, переведених на протязі другої половини квітня і травня — зросли товарові борги в цих кооперативах у пересічи на 25%, в порівнанні зі станом з 1927 р. Є райони, в котрих борги зросли на 80%.

Обіжник РСУК стверджує, що Окружні Союзи Кооп-в не уділюють кооперативам товарового кредиту. Коли це справді так, то виходить, що або кооперативи роздають на борг коштом запасу готівки, або зменшують стан інвентури у крамницях, або врешті — затягають товарові кредити у приватних гуртівників, обходячи кооп. гуртівні і ломлячи кооп. вірність.

У цьому самому обіжнику РСУК стверджується, що висліди протиборгової акції у 1937 році дуже незначні, та що нам грозить нова филя задовження кооператив.

Ми останніми часами кілька разів звертали увагу на поворот товарового боргу на місцевих кооперативах. Спеціяльно грізним часом є передновок — весна й літо. Але не тільки передновок грає тут ролю; ще більшу ролю грає стара вигідницька навичка наших людей — купувати на борг. Що б ми не говорили про бідність нашого народу, якби ми не розуміли його тяжке соціяльне положення, то при тім усім не сміємо замикати очей на деякі наші, безумовно шкідливі, навики. До таких належать: мала господарність, нерухливість, консерватизм у господарці, негиґієнічність у щоденному житті (само плювання і курення по наших кооперативах скільки говорить про те!), нарешті безсумніву один з найтяжчих гріхів — стара звичка брати, що дастся, на борг.

Шарль Жід у своїх „Дванацяти чеснотах кооперації" цілком слушно, як одну з головних добрих прикмет спілчанського руху, величає „привчання до господарности". Бо й справді — чи оплатилося би мобілізувати аж стільки суспільної енерґії, як ми це робимо, нате тільки, щоби замінити приватного купчика суспільною крамницею, — якщо ця заміна не була би тільки конечним засобом для осягнення куди вищих цілей?

Цими вищими цілями є знова не сама тільки матеріяльна вигода членів (солідний товар, умірковані ціни) — а передовсім перевиховання.

Перевиховання!

Як тільки впаде у нас якесь грімкіше слово — ось в роді того „перевиховання", то зараз в уяві нашої людини виростають самі найвищі поняття: уморальнення, ушляхотнення, витончення почувань і т. д. Це наша стара звичка: легковажити життєво-практичне виховання, виховання для буденного життя.

Тимчасом це завдання не менше важливе, як виховання в засадах моральности, естетизму, культурности. Це є питання здоровля і гиґієни наших господарств. Воно є передумовою всякого іншого здоровля фізичного і морального. Від необачного задовження родин починається й їх нужда, фізичний занепад, домашні невзгодини, культурна деґрадація.

Але про ті властиві завдання кооперації у нас говорилося досі дуже мало; вони відходили на дальший плян у наших кооп. рефератах і промовах, уступаючи місця більш популярним і легше захоплюючим гаслам (національний момент, расово-віроісповідний, клясово-економічний і под.). Треба доповнити наш арсенал кличів тим, чого в ньому недостає, а то за боргами може розлетітися в пух і прах ціла наша працьовита будівля. Тоді ні нащо не здадуться закликати до патріотизму, расової солідарности і т. п.

КОНФЕРЕНЦІЯ КООПЕРАЦІЇ З ПРИВАТНИКАМИ.

Не перший раз зроблено спробу привести за злагіднення терть між українським приватним купецтвом і кооперацією. Маємо на думці конференцію представників кооперації і Союзу Укр. Купців з 31. травня ц. р. та приняту на ній „загальну основу для дальшої праці обох сторін".

Основна ідея порозуміння: зменшити тертя, які нині найрізкіше виступають на сільському терені, — через перекидання приватних сільських купців у міста. Кооперація мала би допомогати приватному купецтву в цьому ділі. Справа тяжка вже у теоретичнім поставленні, а ще тяжча у практиці. Тяжка передовсім тому, що якраз наше сільське приватне купецтво уявляє собою найменше зорґанізований елємент; коли на міських купців вплив С.У.К. невеликий, а екзекутива ще менша, то на сільське купецтво вплив СУК майже ніякий. І тому, навіть при найліпшій волі з боку СУК діяти в напрямі ухвал конференції, треба числитися з цим, що здійснення їх у практиці буде йти дуже туго.

У связку с тим натраплятиме на величезні труднощі також проєктована поміч сільської кооперації приватником (через вишкіл в її крамницях тих осіб), які б хотіли йти до міста. Що легшого, як заявити, що, мовляв, маю намір піти колись до міста, а на ділі по відбутім вишколі — відкрити в сусідстві кооперативи конкуренційну крамницю? Не кажемо вже про те, що такі кандидати на приватних підприємців вноситимуть у атмосферу кооператив небажаного духа, а може й своєрідні методи праці, і це може родити ріжні конфлікти у внутрішньому житті кооператив. Цих труднощів не можемо не добачувати.

Приняті „тези" зовсім слушно стверджують, що кооперація і приватна торгівля, це дві окремі суспільні системи, які мусять з природи річи окремо плекати свої ідеали і змагати до розбудови кожна своїх підприємств. Разом теж говориться в них про немарнування сил у взаїмній б о р о т ь б і. Нам здається, що головне, до чого треба змагати, і щ о є д о о с я г н е н н я при добрій волі з обидвох сторін, то це: з б е р е ж е н н я а б с о л ю т н о ї с о л і д н о с т и у к о н к у р е н ц і й н и х в з а є м и н а х, т а р і ш у ч е в и к о р і н ю в а н н я в с я к о г о р о д у н е ч е с н и х п і д х о д і в у підриванні доброї опінії другої сторони.

Реальною допомогою в розбудові української торгівлі по містах — так кооперативної (для обслуги укр. клієнтелі), як при-

ватної (головно для обслуги чужонаціональної клієнтелі) — може бути кредит з кооперативних банків. Про цю справу є також згадка у тезах. Зате проти пропозиції, щоби укр. кооперативні гуртівні обслуговували також приватне купецтво, є дуже поважні ділові і засадничі перешкоди.

Недавно ми читали (здається у „Торгівлі і Промислі", при нагоді полєміки з Г. К. Ч.), що ось, мовляв, польські кооператори плянують, у своїм поході на схід, поміч місцевому польському купецтву у тій формі, щоби кооп. гуртівні доставляли товар також прив. купцям (міським і сільським). На приклад тих польських „кооператорів", які думають аж такими помислами підсилити свої (ще не повставші) гуртівні, нема що покликуватися. Польські „кооперативні" круги, які бавляться цього роду домородними концепціями, це ті самі, що будували й досі всяку „кооперацію" на наших землях, випробовуючи вже ріжних метод і завше з однаковими результатами (Кулка рольніче, Рольнікі і т. д.). Ради Бога — тільки н е в о н и нехай будуть нашими учителями в ділянці кооперативного будівництва!

ВОЄННА ГОСПОДАРКА!

Надзвичайна сесія польських парляментарних тіл, що саме відбувається, дістала до розгляду надзвичайної ваги урядові законопроєкти. Маємо на думці ті проєкти, що відносяться до організації обороту харчевими продуктами і важними промисловими товарами як нафта, вугіль, цукор.

Всі ті законопроєкти переняті одною провідною думкою, а саме, примусовою реґлямептацією ринку. Урядове визначування цін в гурті і в детайлю, урядовий надзір над їх виконуванням, урядове континґентування продукції — ось головні напрямні урядових законопроєктів. Коли до того додати, при промислових товарах, обовязок продуцента держати постійно в маґазині означене квантум готового продукту на випадок війни — то будемо мати всі прикмети, характеристичні для воєнної господарки („Kriegswirtschaft", термін добре відомий з часів світової війни).

Коли можна зрозуміти цього роду організаційні зарядження в часі війни, то дивно вони виглядають в часі мира. Недобру прислугу зробив би для держави та суспільного господарства той чинник, який би направду хотів уже в часі мира заводити норми воєнної господарки. Що є к о н е ч н и м з л о м, є все таки з л о м, і ліпше обходитися без нього, як довго можна.

Ділає тут, знаємо, приклад деяких сусідних держав, які у себе завели чимало норм воєнної господарки, хоч формальної війни ще не ведуть. Одначе — недавні події були живим доказом господарського безсилля тих держав саме для воєнного виступу.

Воєнне господарство — і в цьому цілий секрет — є господарством визначно к о н с у м у ю ч и м. Kriegswirtschaft це організація як найощаднішого к о н с у м у в а н н я того, що нагромаджено за попереднього мирного господарства. Консумція і найдоцільніше оперування зброєю (теж консумція!) — ось єдина її

мета — хоч би при цьому на якийсь час підривалися й продукційні сили країни. „Перемога за всяку ціну" — такий є, і інакшим не може бути, провідний клич воєнного господарства.

Чи Польща вже находиться в такому положенні, що їй може бути байдужий природній розвиток її господарських сил?

НА СВІТОВИХ РИНКАХ СПАД.

Слабий попит за сирівцями триває в Америці далі, внаслідок того знижкова тенденція цін держиться надалі. Покупці не анґажуються більшими закупами, поки ціни не успокояться. Про те, яка сильна тепер знижка цін, говорить проречисто наступне порівнання цін головних сировин з перед року і з 31. травня 1938 (в долярах):

	1937	31. V. 1935
пшениця	1,3863	0,8563
кукурудза	1,5725	0,665
мідь	14,—	9,—
олово	6,—	4,—
цинк	7,10	4,—
бавовна	13,30	7,21
кавчук	20,42	11,30

Міжнародні картелі забігають про дальші обмеження продукції й експорту. Так 31. травня міжнародній комітет кавчуку в Лондоні зменшив контиґенти на 3. чвертьрічча ц. р. з 60 до 45%.

Після обчислень нім. статист. уряду в останньому чвертьріччу, у порівнанні з послідним кварталом 1937 р., настав спад оборотів на 13% вартости і 12% кількости. Це спад двічі більший, якби міг бути з огляду на сезон. В Америк. Злуч. Державах обороти довозу впали на 38%, зате вивіз збільшився (чи не воєнні матеріяли для Европи?).

ОЗНАКИ ДЕПРЕСІЇ.

Недавно опубліковано звідомлення про стан акційних спілок у Злуч. Державах за 1. чвертьрік 1938 р. З нього видно, що доходи нетто акц. спілок сильно зменшилися проти 1937 року, а саме впали із 200 міліонів до 93 міл., себто на 53%. Зменшилися головно доходи спілок, що працюють в ділянці виробництва засобів виробництва (машин тощо); зате ці, що продукують засоби споживання, мали навіть звишку доходів (явище дуже характеристичне і досить потішаюче). Найбільший спад доходів є у ділянці металюрґії та автомобілізму. Це пояснюється тим, що при зменшеній продукції не можна використати вповні продукційної здібности фабричних уряджень (металюрґія використовувала у 1937 р. 91% своєї прод. здібности, в цьому році всього 30%).

Загально беручи, 58 великих акц. спілок показує спад доходів на 53%. (Цікаво, що приблизно в такім самім відношенні обнизилися курси акцій на біржі).

Також у другім великім промисловім кітлі світа, в Німеччині, є знаки обниження конюнктури. Берлінський інститут для досліду

конюнктури від половини лютня у своїм щотижневім бюлетені стверджує постійне ослаблення господарської активности. Індекс промислового виробництва, що в кінці січня ц. р. стояв на 118,4 (1926 = 100), 16. квітня стояв вже на 113,8.

Коли зважити, що в Німеччині ціле господарство строго реґляментоване, що все воно поставлене на самовистарчальність, як обмежено торговельні зношення з заграницею, то не можна не дивуватися, що мимо всього німецьке господарство залежне від світового і американська знижка конюнктури негайно відбивається на німецькій.

Також в Анґлії господарське положення погіршується. Зокрема зменшується будівельний рух, головно в будові фабрик (подібне явищ, що в Злуч. Державах та Німеччині); зменшуються також обороти в зовнішній торгівлі. Піддержують оживлення великі зброєння, що переводить держава.

ЗМІНА ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В НІМЕЧЧИНІ.

Через 5 літ, рахуючи від 1933 р., коли прийшов в Німеччині до влади гітлєризм, уряд переводив величезні публичні будови і воєнні приготування, не маючи для того більших запасів золота в державному банку. Світ довгий час мізкував над тим, яких фінансових способів вживає режім „III. Держави", а керовника цієї акції, міністра Шахта, найменовано „німецьким фінансовим чарівником". Сам уряд Німеччини довгий час удержував в тайні способи покривання своїх великих накладових видатків, але врешті решт все мусіло вийти на яв. Справа стала предметом загального зацікавлення особливо тоді, як мін. Шахт почав просити димісії, і на якийсь час навіть дістав її.

Виявилося, що свої величезні роботи і замовлення, уряд Німеччини покривав здебільша обіговими векслями і бонами, які мали обмежену можність обороту („Sonderwekse!"). Це значить, що держава кредитувала у приватних фірм, не сягаючи до більшої валютової інфляції, себто до випуску надмірного числа банкнотів, ані до внутрішніх позичок, якими звичайно уряди стягають до своїх кас певне число паперового гроша.

Вже часовий відхід Шахта і чутки про умови, які він мав ставити, казали догадуватися, що у фінансовій господарці Німеччини наступлять якісь зміни. Ця зміна вже прийшла: уряд рішив затягнути нову більшу державну позичку у суспільства, в сумі 1 міліярда марок. При цій нагоді появилося урядове запевнення, що у фінансованні публичних робіт зайде зміна. Роботи будуть фінансуватися виключно з біжучих бюджетових впливів держави і з довготермінових позичок. Короткоречинцевий кредит („Sonderwekse!") не буде надалі практикуватися. Інфляція векслів має бути спинена.

Реферуючи про це, екон. часопис Франкфуртер Цайтунґ (17. IV ц. р.) пише, що навіть в господарці так сильно реґульованій (з гори) як німецька, інфляційне фінансування має свої границі. Перехід до нової політики був конечний, зогляду на повне вико-

ристання продукційної здібности промислу, бо дальша кредитова і грошева інфляція, творячи додатковий попит без можливости його заспокоєння, привела би до хаосу в німецькій господарці.

Здається, що Шахт таки переміг.

(Рівночасно з проголошенням внутрішньої позички вийшла заборона приватних емісій, що не стоять у звязку з державним пляном розбудови. Це мало улегшити державі зібрання підписки на її позичку).

ПРОДОВЖЕННЯ СПОРУ ЗА СІЛЬСЬКУ КООПЕРАЦІЮ.

Новим відгомоном затяжного спору в польській кооперації за те, хто має орґанізувати кооперативну торгівлю на селі, є ухвали Секції Кооперації і Збуту при варшавському Товаристві Орґанізацій і Кулок Рільничих (Курєр Пор. 19/6 1938). У постановах цієї секції читаємо, що

„всі кооперативи, що діють на селі, отже й рільничо-споживчі повинні дістати одноцілий ідейний та господарський напрям та гуртуватися у Союзі Рільничих та Зар. Госп. Кооператив.

Тим самим заперечиться право „Сполем" орґанізувати споживчі кооперативи на селі.

У інших точках начеркнено схему орґанізації сільської кооперації. Вона виглядає так: 1) у більших селах працює місцева господарсько-споживча кооп-ва; 2) в повітових містах окружна господ.-торговельна кооператива (не союз!).

Сільська „господарсько-споживча" кооператива має постачати членам всього, що треба у їхніх рільничих і домових господарствах а також приймати від них до збуту рільні продукти.

(Як бачимо, варш. резолюція хоче перенести на польський ґрунт наш тип сільської торговельної кооперативи і навіть приймає назву, яку ми колись створили для нього).

НАРОДНА ТОРГОВЛЯ У 1937 РОЦІ.

З нагоди Заг. Зборів Нар. Торговлі появився друком звіт з її діяльности і стану на конець 1937 року.

Н. Т. має 6.443 членів, в цьому числі 5.837 фізичних осіб, решта правні особи. Між цими останніми було 86 міських спож. кооп-в (основне ядро), 271 сільських господарсько-споживчих та 33 окружні союзи кооператив з їх централею.

Уділового капіталу було 224.000 зл. з цього припадає 44.307 зл. на фізичні особи, 108.103 зл. на Центросоюз і окр. союзи, всього 9. 696 зл. на властиве членство Н. Торговлі, як гуртівні, — міські споживчі кооперативи. Факт, що майже половина уділового капіталу припадає на ЦС і окр. союзи, отже установи, які властиво не користають з услуг Н. Т. як гуртівні, далі смішно мала квота уділів від міських спож. кооператив — свідчать про те, що ще далеко до того, щоби Н. Т. дійсно стала тим, чим повинна і хоче бути: Закупочною централею міської споживчої кооперації.

Свідчить про це також статистика товарових оборотів Н. Т. На загальну їх суму — 4,07 міліонів зл. у 1937 році припадає майже дві третини (63,39%) на власні детайлічні крамниці Н. Т., а з рештуючих 36,61% гуртового торгу не все це є торги з кооперативами, а лиш половина (18,6%), а решта, 18% це є гуртове постачання товарів приватним купцям. Найбільші достави приватним купцям є у Сокалі (де є гуртівня монопольних товарів), у Стриї, у Володимирі вол., та у Золочеві. В ділянці самого гурту торги і в останньому році зменшилися о 14,62%.

Н. Т. має 28 своїх власних пунктів детайлічної продажі, в яких було занятих 199 осіб (разом з управою). Склади Н. Т. прийшли вже до рнтовности, за виїмком двох (Львів 3 і Бориславі, який уже звинено). В минулому році було нерентовних складів 6, отже є поступ. Загальний господарський вислід установи: невелика білянсова надвишка 1.353 зл.

В загальному розвитку Нар. Торговлі не видно особливої динаміки розвитку, так, як помалу сунеться вперед і ціле наше життя на галицьких містах. Тому містом і його кооперативною орґанізацією треба нам особливо піклуватися, особливо при скріпленому наступі з боку чужих сил. Покладати якісь надії на те, що наш міський елемент зорґанізує приватне купецтво, яке потрохи поширюється в місті, булоби похибкою, бо суспільну орґанізацію можуть створити тільки добрі міські кооперативи.

КООПЕРАЦІЯ НАСАДЖУВАНА З ГОРИ.

Пригадуємо, що у жовтні м. р., на зарядження економічного комітету ради міністрів, появилася у Варшаві ніби кооперативна централя для сільсько-господарської кооперації: „Związek Gospodarczy Spółdzielni Rolniczo-handlowych". Вже сам факт, що існуюча дотепер у Варшаві „Централя Спулдзєльні Рольнічих" поставилася дуже критично до своєї наказної конкурентки, казав догадуватися, що з кооперативним характером нової установи не все в порядку.

Скоро виявилося, що „Związek Gospodarczy" це буде тільки нова назва для існуючих від десятка літ люблинських „Пезетпезетів" (Państwowe Zakłady Przemysłowo-Zbożowe), які повстали для державної інтервенції на збіжевому ринку і зужили вже багато міліонів публичного гроша. З великого майна установи, те що ще лишилося, оцінено на 2 міліони і з цією сумою держава стала уділовцем установи, що її тепер надано кооперативну фірму. Про ближчу структуру статута цієї установи годі було щось певного довідатися; краківський „курєр" доносив, що після статута держава, як власник більшости капіталу підприємства, мимо кооперативної назви, мала застережений рішаючий голос у завідуванні установи. Захитані Пезетпезети, як показується, рішено наблизити до кооперативних кругів, притягаючи до установи й їх капітали, та все таки залишуючи на ділі її етатистичний характер.

Як доносить той самий „Курєр" (як відомо, в госп. справах речник прив. купецтва) — Звйонзек мав дістати низку привілеїв, в роді монополістичних прав на вивіз збіжжа до деяких держав з теренів центральних та східніх воєвідств. Тим способом, через виключення свобідної конкуренції, малиби підреперовуватися люблинські й інші елєватори.

Тертя зі старою варшавською кооперативною централею були однак, як видно, за прикрі, отже прийшло до „консолідації". Надзвичайні заг. збори „Централі" в квітні ц. р. ухвалили злучити „Централю" зі „Звйонзком Ґосподарчим". Офіційні декларації вітають цей акт злуки двох централь, не подають одначе, хто тут кому уступив і яка є правна структура нової „зуніфікованої" централі. Хто тут кого зїв і скільки буде дійсної кооперації в діяльности нової „зґляйшайтованої" установи, це покажуть найближчі літа.

ФАБРИКА ДРІЖДЖІВ „СПОЛЕМ"

Міністерство скарбу, яке довший час не видавало нових концесій на виріб дріжджів, оце недавно полагодило прихильно подання союзу „Сполем". Концесію уділено під умовою, що фабрика буде відкрита на терені центр. пром. округи. „Сполем" урухомлює її у Кельцах, де має вже цілу низку своїх виробництв.

Це дуже великий здобуток для польської споживкої кооперації.

ВИПИСКИ.

В 60 ч. варшавської „Політика Ґосподарча" читаємо:

Ще одно. Пан мін. Розе (відомий як автор проєкту промислових корпорацій в Польщі — Ред. К. Р.) присвятив чимало критики т. зв. приватному інтервенціонізмові. У конкретних спостереженнях п. Р. було чимало рації, хоч було й багато пересади, бо назагал беручи, трудно говорити про якийсь страшний приватний інтервенціонізм", коли в нашій госп. дійсності приватні чинники мають щораз менше до говорення. Одначе п. Розе навіть з тої частини своїх виводів, що була правильна, не витягнув ніяких конкретних висновків. Напримір: пан міністер вважає, і слушно, що деякі орґанізаційні форми, картелі роблять господарське життя занадто сціпенілим. (Відси, як відомо, проєкт піддання всього промислу під управу півурядових корпорацій чи „зесполів" — Ред. К. Р.).

Дуже гарно. З того треба зробити висновок, що картелі треба розвязати. Чи міністерство це робить? Усі знаємо, що ні, а коли навіть часом розвязує картелі, то лише дрібні, зате великі сирівцеві, що такою вагою придавлюють господарський розвій цілого краю — лишаються недіткнені. А зрештою — навіть і ті дрібніші, що їх розвязується, небавом в тій чи іншій формі відбудовуються. Цей приклад свідчить про нездібність Міністерства

Промислу і Торгівлі робити висновки з власних теоретичних сконстатувань, до ведення господарської політики.

Пропонуємо п. віцемініструві Розе, щоби во ім'я послідовности розвязав картель вугля. Це бувби дуже корисний акт державного інтервенціонізму; до того в добі доброї конюнктури, як тепер, не мігби мати лихих соціяльних наслідків, отже можливий тільки в добі поправи*).

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Хемічна промисловість в УСРР та на Північному Кавказі.

Хемічна промисловість це дуже важлива галузь народнього господарства. Вона має найріжноманітніший вплив. Продуктом її виробництв є штучні угноєння для с.-господарства, потреба на які з кожним роком зростає (особливо під трудоємкі технічні культури); вироблюючи вибушні речовини, боєві ґази, очищаючи погонні продукти, вона стала одним з найголовніших елєментів оборони країни; наявність цієї промисловости обумовлює або сприяє розвиткові цілого ряду інших виробництв, цукрового, текстильного, силікатного, паперового, шкіряного й інших.

Хемічна промисловість складається з основної та дрібніших галузей. До основної хемічної належать виробництво мінеральних кислот, лугів, соди, штучних угноєнь і ріжних солей. Інші галузі цієї промисловости відносяться до загально-хемічної.

Основна хемічна промисловість розвинулася лише в УСРР, а на П. Кавказі уже досить давно існує лише виробництво сульфатової кислоти й споріднених з нею продуктів в Алагірі, коло Орджонікідзе. На Україні основна хемічна промисловість дуже піднеслася особливо останніми роками перед світовою війною. Цьому сприяло те, що на Україні існують цілком достатні джерела сировини для технічної промисловости (кухонна сіль, вугілля, фосфорити, амоняк з коксових ґазів, камяновугільний дьоготь), крім піриту або сірки, які мусіли імпортуватися для виробу сульфатової кислоти. Світова війна теж сприяла розвиткові цієї промисловости, бо підчас неї з самого початку виявилась гостра з наявністю в них науково-технічних сил. Через те центри основної хем. промисловости не можливо. У р. 1916 на Україні збудували декілька фабрик на виріб кислот та вибушних речовин. Перед революцією у виробництві сульфатової кислоти, соди й суперфосфату Україна займала перше місце серед інших районів і була головним постачальником цих продуктів в кол. Росії.

*) Є тут трохи злоби: як відомо, держава є власником копальні вугля Бжеще, яка є учасником вуглевої конвенції.

Основна хемічна промисловість вимагає споживання дешевої енергії і взагалі дешевої гірничої сировини, як сіль, вогнетривкі вироби тощо, та наявности близьких культурних осередків, наявністю в них науково-технічних сил. Через те центри основної хемії на Україні повстали головно в Донбасі (вугілля, вогнетривкі матеріяли, скупчення технічних сил), на який припадало $^2/_3$ всієї продукції хемічної промисловости. Помітне значення у цій галузі мають також Харків, Київ, Винниця, Одеса.

Після революції влада СРСР, вироблюючи плян індустріялізації цілої держави, приняла директиву створити промислові центри на Сході й зміцнити північні. Через те й хемічна промисловість інтенсивно почала розбудовуватися головно на Сході й Півночі. В УСРР же темпо розвитку цієї промисловости лиш таке, яке мусить бути, у звязку з необхідністю використання продуктів коксування та уряджень, що залишилися з часів царату.

Підприємства основної хемічної промисловости в УСРР адміністративно увійшли до обєднань „Хемвугілля" та „Коксобензоль". До „Хемвугілля" увіходять: Донецька содова фабрика, Константинівська, Словянська, Рубіжанська та інші. На р. 1927/28 ця промисловість була в УСРР зведена до 5 заведень з основним капіталом 4386,5 тис. ч. крб., на яких працювало 5.748 робітників і які дали загальну продукцію по тодішніх цінах у 39342,7 тис. ч. крб.[1]) В цьому ж році в УСРР вироблено 32,7% всіх кислот, 77,5% лугів та 46,7% суперфосфату в СРСР.

Дальший розвиток цієї промисловости полягав в УСРР в поширенні й реконструкції головно старих фабрик, як: Винницької, Одеської, Констянтинівської, Рубіжанької, а в цей же час на Півночі й Сході будувалися нові фабрики.

Вкладення капіталу в хемічну промисловість за 2-гу пятирічку плянувалися такі (в млн. крб. в цінах 1933 р. і у %% до СРСР)[2]):

УСРР з Крим.		Півн. Кавказ		Північ		Урал		Зах. Сибір		Серед. Азія	
Млн. крб.	%%	Млн. крб.	%%	Млн. крб.	%%	Млн. крб.	%%	Млн. крб.	%%	Млн. крб.	%%
1200,59	27,2	69,10	1,6	1540,66	34,9	625,60	14,8	256,98	5,8	288,06	6,5

Вкладення в промисловість УСРР та П. Кавказу, як бачимо, дорівнюються інвестиціям у східні райони і становлять $^4/_5$ капіталів, що інвестуються до хемічної промисловости північних районів, які працюють на імпортованій сировині.

Зрітс виробництва сульфатової кислоти й порівняння з СРСР виглядає так (у тис. тонн)[3]):

Рр.:	1927/28	1932	1933	1934
УСРР	71,6	185,7	184,5	235,0
П. Кавказ	5,8	60,5	79,6	114,4
СРСР	210,6	552,1	627,2	782,4

[1]) Україна. Статистичний щорічник, 1929, ст. 104—208.

[2]) Втор. пятил. пл. разв. народн. хоз. СССР (1933—1937 гг.), 1934, ст. 268—273.

[3]) Социалист. строит. СССР. Статистич. ежегодн., 1936, ст. 176.

Отже в р. 1934 в УСРР та на П. Кавказі вироблено коло 45% сульфатової кислоти в СРСР.

Перебудова, реконструкція й нова будова в галузі основної хемічної промислоовсти відбувається в таких головних точках: в Горловці будується хемічна, коксохемічна фабрики й комбінат азотових погноїв; в Лисичанську — азототуковий комбінат; в Каменському й Дніпропетровську по одному комбінату шт. погноїв та коксехомічній фабриці; розбудовуються Рубежанські фабрики; в Донсоді будується 5-е уряджения; в Славянському комбінат соди; в Костянтинівці хемічний комбінат і в Маріюполі коксохемічна фабрика[4]). Всі ці пляни, як видно з наведеного переліку, в більшости звязані з розбудуванням коксовень, а це в свою чергу є наслідком росту чорної металюрґії.

Інші галузі загально-хемічної промисловости в УСРР і на П. Кавказі, коли зважати лише на кількість підприємств, можна приймати за досить поширені, але розміри цих підприємств переважно малі. Про це можуть посвідчити такі дані про стан хемічної промисловости в УСРР в рр. 1933, 1934[5]):

Вся хемічна промисловість				У т. числі: основна хемічна пром		
			Ціла продукція			Ціла продукція.
Роки:	Підпр.	Робітн.	в цін. 1926/27	Підпр.	Робітн.	в цінах 1926/27 р.
1933	97	23421	238164	12	10268	96335
1934	103	28653	846338	14	12731	131249

За цими даними в основній хемічній области працює приблизно $^1/_7$ підприємств, але в них зайнято майже $^1/_2$ робітників з усієї хемічної промисловости, а гуртова продукція їх становить більше $^1/_3$ усієї цієї галузі. Це свідчить про малий розмір підприємств загально-хемічної промисловости у порівнянні з основою.

Найбільш розвиненими галузями в УСРР і на Півн. Кавказі є товщево-миловарська, парфумова та фармацевтична промисловости. До першої належить також перероблювання олії на твердий товщ — „саломас" або „маслород". Це виробництво тісно вяжеться з олійним, бо за сировину воно має олію (тут соняшну) та з миловарством, яке головно спотребовує його продукт, твердий уже товщ. У великому мірилі ще перед війною виріб саломасу мав місце на Кубані в мм. Катеринодарі та Армавірі, де працювали найбільші фабрики в кол. Росії.

Після революції виріб твердого товщу з олії плянується завести в Славянську та Дніпропетровську, в останньому на енерґії Дніпрельстану. Кубанські саломасні фабрики перед війною пересічно виробляли 13—15 тис. тонн саломасу річно, $^3/_4$ якого вивозилося за межі краю. Миловарство як на Україні (70% продукції постачали 4 харківських миловарні), так і на П. Кавказі складалося переважно з дрібних закладів. Фармацевтична про-

[4]) Втор. пятил. пл. разв. народн. хоз. СССР (1933—1937 гг.), 1934, ст. 109, 198, 201, 292.

[5]) Народне господарство УСРР, 1935, ст. 109.

мисловість розвинулась головно на Україні. Слід згадати Бучанську хеміко-фармацевтичну фабрику під Київом, що виробляла саліцильові препарати та хльороформову фабрику в Гумані, що виготовляла також тинктури й інші фармацевтичні препарати.

На р. 1927/28 ці дві галузі представлялися так[6]):

Товщово-парфумова косметична промисловість:

	Закладів	Служб. і робік.	Вартість продук. в тис. карб.
УСРР	8	288	7.125
П. Кавказ	5	1.143	12.560
СРСР	44	10.543	183.332

Хеміко-фармацевтична промисловість:

УСРР	4	437	2.454
П. Кавказ	1	97	712
СРСР	20	3.553	34.729

З цих даних бачимо, що товщо-парфумова промисловість розвинулася більше на П. Кавказі, а хеміко-фармацевтична в УСРР.

З розвитком культури соняшника на П. Кавказі ще до війни розвинулась поташева промисловість, яку репрезентувало багато дрібних підприємств. Осередками цієї промислоовсти є Армавір, Майкоп, Білоречинський, Білоглинський та інші райони.

Ляково-фарбові, друкарські й ґумова промисловости в УСРР і на П. Кавказі розвинулися лише до гряниць місцевого значіння. Більшість цих підприємств є півдоморобного або й доморобного характеру. Виробництва фарб з продуктів камяновугільного дьогтю, яким розпоряджає УСРР у великій кількости, тут ще не створено.

Елєктрохемічної промисловости ні в УСРР, ні на П. Кавказі ще фактично нема, хоч для повстання її існують всі передумови (наявність дешевої елєктроенерґії й сировини). З проєктом будови Дніпрельстану заповідалося створення й велетенського елєктро-хемічного комбінату. Але тим часом на енерґії Дніпрельстану працюють лише деякі елєктрометалюрґійні урядження (для одержання елєктросталі, металевого алюмінію й інш.), а з чисто хемічних плянується лише гідроґенізаційна фабрика в Дніпропетровську на розщеплювання рідкої олії.

*
**

Таким чином стан хемічної промисловости в УСРР і на П. Кавказі можна схарактеризувати так:

1. Всі види хемічної промисловости мають добру сировину й енерґетичну базу в УСРР і на П. Кавказі (запаси вугілля й гідроенерґії й інших солів, фосфоритів, необмежені перспективи розвитку коксування). Лише сульфато-кислотна промисловість має

[6]) Україна. Статист. щорічн., 1929, ст. 204—208; Народн. хоз. Северного Кавказа 1932, ст. 15; Промышленность СССР в 1927/28 году, 1930, ст. 184, 195, 186, 187.

обмежену базу на цинкових концентратах з П. Кавказу і мусить поповнюватися й імпортовим піритом.

2. Основна хемічна промисловість значно розвинулась на Україні до революції і постачала коло $^1/_3$ всіх кислот, більше $^3/_4$ лугів й $^1/_2$ суперфосфату в к. Росії. На П. Кавказі існувала лише одна сульфато-кислотна Алагірська фабрика.

3. Після революції за директивою влади СРСР створити промислові осередки на Сході й посилити Північні, увага до розвитку й хемічної промисловости звернена головно в бік цих районів, в які вкладається й найбільше капіталу. В УСРР же й на П. Кавказі лише реконструюються й поширюються старі підприємства основної хемічної промисловости.

4. Нові будування в хемічній промисловости УСРР і П. Кавказу звязуються головно з коксохемією, але в першій стадії (одержання азотоугноєнь), а не створення й фарбової промисловости, як того вимагають народньо-господарські інтереси цих країн.

5. Із загально-хемічних галузей в УСРР релятивно розвинулась хемічно-фармацевтична, а на П. Кавказі товщево-миловарська та поташева.

6. Електро-хемічна промисловість ще не існує в обох цих країнах, хоч передумови для її створення й розвитку є сприятливі як в УСРР, так і на П. Кавказі.

7. Нормальний розвиток хемічної промисловости на Україні з його передвоєнним темпом влада СРСР загальмувала.

І. Іванис

Державно-плянова орґанізація молочного господарства в Німеччині

У варшавському „Порадникy молочарськім і яйчарськім" подав п. Т. Ґавліковскі інформацію про молочне господарство в сучасній Німеччині. Тому, що польська державна економічна політика проявляє великий нахил до наслідування німецьких взірців, а в ділянці молочарства вже навіть є деяке наслідування, не від річи буде подати короткий зміст реферату п. Ґ-ого, без ніяких змін його сутті. Це нас наведе на думку, які ще можуть прийти на нас нові несподіванки у Польщі.

У 1930 році заломилися ціни молока в Німеччині. Хлібороби отримували по 7—8 пфеніґів за літру молока при доставі до молочарні. Зате споживач у місті платив ще ціни до 28 пфен. Хлібороби перестали масово доставляти молоко до молочарень і доставляли до міст, де одержували вищу ціну не дивлячись на вищі кошти достави. Молоко до міст допливало з дуже далеких сторін. Прийшов час, що в містах відчувався надмір молока, так що кінцеві кількости продавалися по 6—8 пфеніґів. Хлібороб приняв це за доказ „надпродукції" молока і випродував інвентар. Це потягало за собою дальші господарські наслідки. Так було до

року 1933/4, коли гітлєризм увів нові засади орґанізації молочного господарства, на основі проєкту проф. Рулянда. Основою тієї системи мала бути теза: „Зґрупування у пляновій праці в інтересі держави усіх звань і людей, що працюють в ділянці прохарчування (продуцент, посередник, перерібочний варстат і детайліст).

Ініціятиву підняли міністерство хліборобства і прохарчування, установляючи к о м і с а р а для молочного господарства. Комісар цей перевів наперед цілий плян у надрейнській провінції; акція дала бажані висліди. Потім комісаріят зліквідовано а цілу його діяльність підчинено новій установі „Державного Стану Кормителів", де провідником є міністер хліборобства і прихарчування*).

Урядові тому підлягають сьогодня:

1. 18 молочарських кооп. союзів, що обєднують 3 міліони продуцентів молока;

2. 8.097 маслярень, молочарень, сметанчарень і звич. сироварень;

3. 98 спеціяльних сироварень;

4. 87 спеціяльних підприємств, як фабрики конденсованого молока, молока для дітей, молочного порошку;

5. 100.000 купців, що займаються продажю масла, сирів та специфіків.

Молочарські підприємства розділені так, що молочарні з денною перерібкою понад 50.000 кґ молока належать до Головного Госп. Союзу молочарень, а нижче того числа до дільницевого союзу, а це для того, щоби сильніші молочарні не мали шкідливого впливу на слабші.

Засади орґанізації такі:

1. Продуцент не може з молоком робити що йому подобається, або продавати кому хочеться. Він має призначену молочарню (приватну або кооперативну) або холодільний варстат або міську молочарню;

2. Місто мусить діставати молоко з найближчої околиці;

3. Молочарня має діставати молоко з найближчого оточення;

4. Кожна молочарня мусить мати відповідну кількість молока, щоби її продукційна здібність була вповні використана;

5. Деякі молочарні підлягають замкненню з тих чи інших господарських причин, при чому не дивлячися, чи це приватна молочарня чи кооперативна;

6. В розділі молока зменшено кошти тим, що продавець мусить мати відповідну кількість молока. Приватну доставу молока до домів заборонено, скасовано навіть продаж молока підміськими молочарнями прямо споживачам;

*) Подібна тенденція підчинити всі справи прохарчування міністерству хліборобства є у останніх законопроєктах польської влади, які саме є предметом праці надзвич. соймової сесії. —**Ред. К. Р.**

7. Осередки споживання поділено на округи, де крамниці підпорядковано постійним молочарням або розділювачам гуртівникам;

8. Установлено тверді ціни: для продуцента, для гуртівника, для транспорту і для детайлічної продажі, отже властиво знесено вільну конкуренцію. Встановлено постійний вирівняльний фонд для молока переробленого на масло або шляхотні сири.

Окрім молока приступили до впорядкування справи масла і сирів. В рямці орґанізації взято усі тоді існуючі підприємства, старі і нові. В р.р. 1934—1936 заложено 1200 нових маслярень і сметанкових станиць та збірень молока на холодження. 6300 станиць переорґанізовано або змодернізовано в урядженні. Все це коштувало 120 міліонів марок.

По тій реорґанізації кількість молока на перерібку піднялася а продукція масла зросла з 2,5 до 3,8 міліонів кґ. Масло домашнє („сільське") зовсім зникло і не збиває ціни. Видача масла консументам відбувається на картки. Німеччина покриває сама 85% своєї потреби масла.

Сконтинґентовано також продукцію масла. Зокрема обмежено виріб товстих сирів, щоби збільшити продукцію масла. Відтовщене молоко, яке лишається, перероблюють на промислові цілі (порошок до молока, конденсоване молоко, молочний цукор, казеїна і т. п.).

Спеціяльної орґанізації вимагала достава молока для такого великого консумента, яким є Берлін. Право достави молока одержали: 982 господарства на терені Берліна (17.000 коров), 105 приватних молочарень, 213 кооп. молочарень. Кожна молочарня одержала точно означений континґент достави молока по означеній ціні. Коли доставила більше, то за надвишку одержує меншу ціну плюс додаток з вирівняльного фонду Берліна. (Фонд цей твориться складками молоч. підприємств Берліна, на зразок вирівн. фондів при картелях).

Стільки інформацій подає згаданий польський автор, на основі своєї обсервації на місци.

Як бачимо, сучасна німецька молочна господарка живо нагадує т. зв. „Krigswirtschaft", себто господарку з доби світової війни, коли все було нормалізоване „на картки" і цілий процес торгівлі був під строгою реґляментацією державних орґанів. Очевидно, що така орґанізація може витримувати пробу лише через короткий час та й то при постійних поправках до неї (прим. не можна здержати цілковито повставання нових молочарень чи молоч. торговельних заведень, континґенти для окремих заведень не можуть бути вічно однакі, також ціни мусять підлягати постійній ревізії і т. д.).

Якби нім. взірець мав найти поширення також в Польщі, то це не малоби добрих наслідків для краю, а спеціяльно для укр. молочарства.

Світла й тіні валютового націоналізму.

Дня 6. V. ц. р. виголосив проф. Фелікс Млинарскі у Львові виклад на повищу тему. Нижче подаємо хід думок референта:

1. Чому захиталася система золотих валют.

Під валютовим націоналізмом розуміють звичайно таку грошеву систему, що функціонує незалежно від засад і метод примінюваних у грошевім обороті заграницею. Дехто називає таку систему »кермованою валютою« або »маніпульованою« і протиставить її клясичній теорії валюти. В поточній мові постулят маніпульованої валюти означає тенденцію визволити красву валюту від впливів заграничних капіталів — продуцентів золота. Ця дефініція сама собою не підкреслює ще жадних позитивних чи негативних сторінок. Ясніше виступить її характер щойно на тлі порівнання з клясичною золотою валютою.

Отже на чім опирається клясична золота валюта? Опирається вона на кількох принципах, які сформулував ще Давид Рікардо.

Перша з тих засад домагається свобідного карбування монет, друга — необмеженої виміни банкових білєтів на золото, третя — свободи при вивозі золота, четверта — найбільше характеристична — це конечність утримати гармонію між рухом золота і скалею грошевого обігу, себто, що кожний відплив золота повинен спричинити зменшення грошевого обігу, натомість кождий доплив — поширити обіг гроша. Ця засада тісно звязана з лібералізмом у міжнародній торговлі. При свобідній міжнародній вимінї товарів і стислому перестеріганні вище наведених засад, приклонники теорії золотої валюти сподівалися створити систему, яка функціонувалаби автоматично. В якому сенсі? В тому сенсі, що колиби в якомусь краю рівень цін піднісся понад рівень цін заграницею, то автоматично приходить відємне сальдо торговельного білянсу. Дальше по думці рікардівських засад наступає відплив золота, який спричинює зменшення грошевого обігу і в консеквенції має знижковий вплив на ціни. З точки погляду рікардизму, зглядно клясичної теорії, цього рода система діє автоматично. Власне цей автоматизм становить головну характеристичну рису золотої валюти, надаючи її характер міжнародного золотого стандарту. Тимто клясична золота валюта була синонімом валюти в інтернаціональнім значінню.

Щож одначе сталося з тією концепцією в історичній практиці?

Сказано, що одним з принціпів стандарту міжн. валюти була ліберальна торгівля. Одначе світове господарство замісць змагати до щораз то повнішого лібералізму, пішло в напрямі протекціонізму. Особливо протекціонізм Злучених Держав Півн. Америки, котрі почали відограватн щораз то більшу ролю в світовім господарстві, був чинником, що в особливий спосіб утруднював реалізацію рікардівських засад.

Перша рафа, на якій розбилася доктрина золотої валюти — це постеленний зріст митного протекціонізму і реґляментації торгівлі. Друга причина, що станула на перешкоді — це роля короткотермінового банкового кредиту (гроша) в міру розвою банковости а передусім технічних удогіднень. Роля короткоречинцевого кредиту незвичайно сильно зросла перед війною, а до свойого зеніту дійшла по світовій війні. На чім полягає то явище, яке само по собі є бажане (бо нагромадження капіталів по банках улекшує кредитову діяльність)? Пертурбаційний вплив цього явища полягає на можливости наглих перенесень величезних мас грошей. Так нпр., анґлійські банки, замикаючи свої сейфи о год. 2. пополудні, позичають на ніч гроші американським банкирам. Радіо і телеґраф уможливлюють перекидати величезні маси гроша без огляду на простір. На думку теорії золотої валюти, рух золота з краю до краю був спричинений змінами в цінах товарів. Наперед мусіла зайти зміна цін товарів, щоби через сальдо торговельного білянсу міг зродитися, такий або інший рух золота з краю до краю. В умовинах сьогоднішної орґанізації банковости рух золота не є лише функцією цін. Надія зиску перекидає гріш з місця на місце і спричинює рух золота, заки ще змогла зайти зміна в цінах товарів. Так отже міжкародний рух золота зачинає бути вислідною зміни цін коротко-речинцевого гроша, — зміни відсоткової

стопи, а не зміни в цінах товарів. Це нове явище є явищем революційним для золотої валюти в її класичнім сформулованні. Це є друга рафа, що станула на шляху рікардизму.

Це одначе не вичерпує ще проблєми. Колиб тільки ті дві рафи стояли на перешкоді, то при помочі таких чи інших заряджень, а передусім при кооперації (співпраці) емісійних банків, можнаби знайти середники, які злагіднилиби наслідки тих явищ. На жаль, рівнобіжно до тамтих явищ, крок за кроком, постепенно родилася третя причина до котрої прелєґент привязує найбільшу вагу.

Це третє явище — це **сціпеність коштів продукції.** З точки погляду теорії золотої валюти кошти продукції є елястичні. Ціни укладаються згідно з правом попиту і подачі. Зрештою кошти продукції — це є ціни, а не що інше. Ціпкість коштів продукції прийшла постепенно й незамітно в цілім світовім господарстві. Якщо йде про ціни сирівців, то вони щораз більше вязані міжнародними картелевими порозуміннями. Робітничі платні — важний елємент калькуляції, є вязані порозумінням поміж професійними союзами і продуцентами плюс інтервенція держави. Відсоток від кредиту, який є також елєментом продукції, по своїй природі нееластичний. Приходить до того ще четвертий, незвичайний елємент продукції — оподаткування; воно вже зі своєї природи є ціпке. Податок має ще іншу характеристичну рису, яка не мусить виступати, але на жаль виступає завжди, коли надходить господарська депресія, себто спад цін. Скарбові доходи зменшуються і публичні установи підносять податкові ставки, або накладають новий податок. Податки є ціпкі з огляду на те, що про їх висоту рішають закони. Але позатим оподаткування має ще ту характеристичну рису, що в тяжких годинах народнього господарства в них проявляються тенденції до росту. Так отже податки, роля котрих зростає з огляду на експанзію публичних буджетів, докінчили і усанкціонували зціпеність коштів продукції. Це не могло лишитися без значіння для функціонування класичної золотої валюти в ділянці міжнародньої торгівлі.

2. Що таке маніпульована валюта.

Коли рівень коштів продукції ціпкий, коли експортер стверджує свою неконкуренційність за границею, стаючи в обличчі вивозу без зиску, в обличчі страт — він перестає вивозити товар, а це не є байдуже для народнього господарства. Тут уже зачинається шукання доріг виходу. Коли експортером є сильний картель, то зачинають продавати за границею зі стратою, яку перекидають на краєвого консумента. Інша метода каже преміювати експорт або обтяжувати імпорт. Найчастіше повстає ситуація, в якій цього рода півзасоби не заспокоюють потреб. Помислові експортери висувають постулят, — який власне потверджує тезу прелєґента, що зціпеність коштів продукції є найважнішою рафою, на якій розбилася класична система золотої валюти — постулят девалюації гроша. Тому, що хочуть бути конкуренційними, домагаються звишки цін золота в краєвій валюті.

В практиці це означає маневрування золотовим покриттям валюти. Підставова догма класичної валюти — твердість золотого паритету — упала.

В тім місці треба ствердити, що валютовий націоналізм не є витвором теоретиків, котрі людий згори переконали і почали примінювати в практиці свої постуляти. Та річ народилася з конечности життя. А та життєва конечність була вислідом тих трьох нових явищ, про які не думав Рікардо — митного протекціонізму, плюс реґляментація торгівлі, небувалої ролі коротко-термінового кредиту в міжнародних зносинах і ціпкости коштів продукції, яка убила елястичність цін.

На місце елястичних цін товарів, котрі зіштивніли, висувається ідея елястичних цін золота. Це є хребетний стовп »валютового націоналізму«, як валюти маніпульованої.

Концепція валюти маніпульованої є відворотністю концепції Рікарда. Тамта виходила зі становища твердого золотого паритету — або з цін зетатизованого золота і домагалася елястичного рівня цін товарів. Маніпульована валюта висуває постулят стабілізації цін товарів, а маневрування елястичним паритетом цін золота. Друга ріжниця, котра сама собою дедукується з попередної є те, що в тих умовинах не можна говорити про рікардівський постулят гармонії поміж рухом золота і скалею цін. Звідси харак-

теристичною рисою маніпульованої валюти є деяке відірвання від руху золота або знівелювання впливу заграничної фінансієри.

Третя ріжниця, яка тут насувається є слідуюча. При клясичній валюті рівень цін в краю визначала закупочна сила краєвого гроша за границею. При маніпулюваній валюті висувається постулят зглядної стабілізації краєвих цін, щоби радше краєвий рівень цін детермінував зовнішню силу гроша, через маневрування еластичним золотим паритетом.

3. Ясні і темні сторінки маніпульованої валюти.

По здефініованню валютового націоналізму треба застановитися над ясними і темними сторонами тієї концепції.

Приклонники цієї нової концепції заявляють, що цею методою відривають краєву валюту від диктату продуцентів золота. В тім твердженню про диктат продуцентів золота є дещо пересади. Ця опінія має своє джерело в тому, що люди не орієнтуються в умовах продукції золота. При золотій валюті ціни золота є сталі, зетатизовані монетарними законами. Задля того продукція золота має упривілейоване положення, бо має сталу калькуляційну базу. Підчас депресії ціни зменшуються — кошти продукції маліють, а міра зиску продуцентів золота росте, бо вона є фікс. Колиж госп. ситуація поправляється, кошти ростуть — маржа зиску маліє. В чім отже є заінтересовані продуценти золота, потентати, що є випливом сучасного капіталізму? Хвилево вони заінтересовані у сталих цінах золота, але не конечно. Вони воліють звижку цін золота і тут треба ствердити, що девалюаційні тенденції, пропаґовані англійськими економічними орґанами, були фінансовані продуцентами золота. Продуценти золота не є союзниками клясичної теорії золота, бо вони тут радше тратять, ніж користають. Користають вони в тім випадку, коли, як підчас кризи, ціни золота йдуть в гору (в цій кризі на 30%). Якщо приклонники валютового націоналізму твердять, що унезалежнюються від постороннього капіталізму, то помиляються, бо продуценти золота воліють валютовий націоналізм як клясичну теорію.

Маневруючи скалею грошевого обігу по лінії державних інтересів, незалежно від припливу зглядно відпливу золота, маніпульована валюта не розвязує проблєми, котра стала погубною рафою для зол. волюти — а саме проблєми коротко-термінового гроша.

При теорії валютового націоналізму маємо ще до діла з тим явищем, що золото не буде вільне в своїх припливах чи відпливах, а буде підлягати конролі. Девізи узискані з експорту будуть в слабшім темпі, ніж при клясичній валюті замінятися на золото. Девізи це не є субстанція, це є тільки право на золото, зглядно на заграничну валюту: процес переміни девіз на субстанцію є утруднений, а в такім випадку нагромаджування короткотермінових вкладів, отримуваних з заграниці, буде зростати; в парі з тим росте й роля короткотермінового гроша.

Відриваючись від руху золота, валютовий націоналізм приносить девізову реґляментацію і контролю торговельних трансакцій. І це є тінь валютового націоналізму.

Стабілізація цін теоретично виглядає приманчиво, одначе в практичній реалізації насуває деякі сумніви. Передусім ціни імпортованих товарів і сирівців відібються на краєвім ринку. Так само ціни, що узискуються за експортовані товари не будуть в калькуляції націон. господарства байдужі. Тому саме ціни імпорту зглядно експорту мусять бути невтралізовані і тут отвирається поле для таких чи інших реґляментацій, зглядно робиться те, що серед того табору є найпопулярніше — маневрується золотовим паритетом. Є краї, що уважали за відповідне обнизити паритет, щоби збільшити в себе ціну золота в інтересі утримання заг. рівня цін. Якщо це робить держава, котра займає домінуюче або принайменше визначне місце у світовій торгівлі, то накидає цю підвишку ціни золота також іншим краям (напр. Англія в 1931 р.). Девалюація в одній державі комплікує ситуацію в інших державах і задля того вони відповідають або якимись рестрикціями, або роблять те саме. Природно, що практичні трудности не вирішують проблєми. Вони не є аргументами контра — лише задачею, яку належить розвязати. Мимо того однак це є смуга тіни на екрані валютового націоналізму.

Тепер прелєґент приходить до моменту, котрий на його думку є найбільш світлою сторінкою вал. націоналізму, а який на перший погляд видається парадоксом.

Валюта маніпульована, котра в теорії заперечує, або принайменше має претенсії заперечити клясичну систему валюти, є більше інтернаціональна від тамтої. Тільки, коли інтернаціоналізм клясичної валюти був інтернаціоналізмом позитивним, бо автоматичним і не вимагав жадного міжнародного порозуміння, то інтернаціоналізм валюти маніпульованої є інтернаціоналізмом негативним. Він спричинює державі шкоди і тому накидує потребу міжнародної співпраці.

Валютовий націоналізм — і це є його безперечно заслуга — змушує держави до глибокої співпраці, і як теоретична проблєма, і як практична дійсність створює мирну атмосферу в міжнародних відносинах.

4. Вигляди на майбутнє.

Оскільки не є можливий поворот елястичности в коштах продукції, або цін, то в світовім господарстві на довший протяг часу запанує новий грошевий порядок — система кермованої валюти.

Прелєґент особисто не вірить в те, щоби світове господарство цофнулося і створило умовини, потрібні для воскресення клясичної валюти. Треба ствердити, що клясична валюта є значно ліпша від валюти маніпульованої.

Стоїмо перед добою непевности валюти. Куди гірші обставини для валюти панували від 8-го століття до французької революції. Але найбільший капітал, який і ми маємо до диспозиції — творчість людини — зуміла і тоді знайти способи, які хоронили нар. господарство серед монетарної анархії. Майже тисячу літ, більші торговельні трансакції велися в абстрактних обрахункових одиницях. Колиб не було тих охоронних способів, що невтралізували анархію госп. життя, не був би можливий розквіт світової торгівлі і світового господарства взагалі.

Ми є на порозі нової системи. Винахідчива людина знайде способи, що зневтралізують занадто гострі канти валютового націоналізму. Ті способи знайде вона не у повороті до середновіччя, тільки у поліпшенні розрахункових метод.

Проблєма валютового націоналізму є тісно звязана з питанням свободи суспільства і одиниці, бо вільність для одиниці є тим, чим незалежність для народу.

Подав **Я. Щ.**

КООП. ОСВІТА І ВИХОВАННЯ

Кооперація і приватники на фронті свойого шкільництва

Властиво цей фронт не існує, бо дві школи, які маємо, це так жахливо мало, що можна говорити про повну недостачу шкільництва обидвох типів. Одинока „купецька" ґімназія „Рідної Школи" щораз більше занимає приватницькі позиції, зрештою робить правильно, з уваги на кольосальний розвиток купецтва на наших землях. Кооперативний провід знова не бачить іншої дороги для приготування своїх працівників, як всякого рода кооперативні курси, на котрих перешколюється радше дорослих людей, аніж молодь*). А ця молодь доростає і не має рідних шкіл, в котрих могла б набути фахове знання, відповідно до потреб нашого життя.

*) Тоді, як автор писав ті рядки, не було ще заходів РСУК біля основання кооп. ліцеїв та переміни деяких шкіл на кооперативні.

На терені львівської шкільної округи є 23 купецькі ґімназії. В тому тільки одна українська. Немає кооперативної ґімназії, зате в Кремянці на Волині є державна польська ґімназія, у Варшаві приватна, удержувана головно заходами „Сполем". Нема ані торговельного ані кооперативного ліцею з українською мовою навчання.

Одна однорічна школа купецької підготови в Яворові ледви животіє.

Безумовно, кооперативний і приватницький рух затруднює людей, що покінчили вищу і загальноосвітню школу. Затруднює їх в багатьох випадках на нищих невідповідальних становищах. А чи це доцільне? Чиж не маємо тут до діла з кольосальним марнотравством громадського гроша (на студії) і енерґії (на поборювання перешкод)? Чи справді не треба нам шкіл, котрі змалку заправляли б молодь до будучої праці на нашому громадському фронті? Чи це не була б корисніша метода, ніж перевишкіл магістрів фільософії та недокінчених богословів?

Здається, не може бути про це двох думок!

Середнє кооперативне і купецьке шкільництво нам дуже потрібне. Воно куди більше потрібне, чим загальноосвітні ґімназії. Добування освіти після передвоєнних метод дуже коштовне і непродуктивне. Одначе наше громадянство не хоче тої правди зрозуміти. Не так наші сусіди. Ми вже сказали, що на терені львівської шкільної округи є 23 купецькі ґімназії, в тому 1 українська і 2 жидівські. Решта — польські. За винятком трьох — всі вони приватні, всі матеріяльно добре забезпечені і всі приносять власникам дохід. Треба згадати, що, якщо йде про торговельне шкільництво, то в ньому наступили в звязку зі шкільною реформою р е в е л я ц і й н і зміни. На місці давніх торговельно-адміністраційних шкіл зорґанізовано новітні купецькі ґімназії, котрих завданням є приготування майбутніх купців і продавців. Ці школи мусять мати ріжні робітні, що допомогали б у вихованні й образуванні майбутнього купецтва. В них звертається особливу увагу на доцільний напрямок у навчанні. І ось це приватне шкільництво здобулося тепер в часі кризи на великі інвестиції, улаштовуючи в школах дорогі робітні, тощо. І могло це зробити, бо воно добре забезпечене матеріяльно. Фреквенція в школах цього типу в е л и к а (провінціональні школи мають майже з правила по три відділи першої кляси), школи користуються публичними субвенціями з додатків до промислового податку на фахове шкільництво, кошти удержання в порівнянні з загальноосвітніми ґімназіями невеликі. Фреквенція Українців і Українок в цих школах також велика. Не помилимося багато, якщо скажемо, що до цих шкіл ходить біля 1000 української молоді. Ці школи майже з правила коедукаційні. Треба ще згадати, що переміна будьякої загальноосвітньої ґімназії на купецьку чи кооперативну не вимагає багато заходів, якщо не рахувати становища шкільної влади. Купецькі ґімназії, — це той тип фахових шкіл, що в своїх програмах най-

більше нагадує загальноосвітнє шкільництво, ось хочби широким узглядненням загальноосвітніх предметів, що їх знання так дуже потрібне майбутнім купцям чи кооператорам.

Приступаючи до орґанізації торговельного, купецького і кооперативного шкільництва, слідби установити типи тих шкіл і їх розміщення на терені львівської шкільної округи. Типи ці були слідуючі:

1) Дволітні крамарські школи, можливо в кожному повітовому осередку. Ці школи обнімали б приготовляючу клясу та клясу, що відповідала б однорічній школі купецького вишколу. Побажана була б „кооперація" (співпраця) школи з існуючими в місті українськими крамницями, в яких можна б перешколювати учнів практично.

2) Чотиролітні купецькі ґімназії і

3) Чотиролітні кооперативні ґімназії. Купецькі ґімназії слід заснувати в Стрию, Коломиї, Чорткові, Тернополі, Рогатині, а кооперативні у Львові, Станиславові, Перемишлі та Яворові. Це тільки на початок. Звичайно можуть бути деякі пересунення на користь кооперативних ґімназій. Це вже буде залежати від цього, хто візьметься за справу заснування цих ґімназій. В кожному випадку, хоча ми не є прихильниками стану війни між кооперацією і приватниками, про сполуку купецьких і кооперативних ґімназій в одне, як це собі того дехто й бажав би, не може бути мови. Кооперативна ідея і приватницька ідеольоґія — це вогонь і вода і їх симбіоза у вихованні не довела б до нічого путнього, хиба до скривлення одного й другого виховного ідеалу. Тому стоїмо на становищі розділу: кооперативна ґімназія виховуватиме майбутніх кооператорів, купецька ґімназія майбутніх купців.

4) Кооперативний і торговельний ліцеї, обидва у Львові, при цих школах належить заснувати однорічні школи кооперативного або купецького вишколу 2. ступня, це значить, для абсольвентів ґімназій і загальноосвітніх ліцеїв. Треба ще розважити питання адміністраційного ліцею з банковою і адміністраційною спеціяльністю. Безумовно повинно повстати декілька однорічних шкіл адміністраційно-торговельного вишколу. При заснуванні однорічних шкіл купецького й кооперативного вишколу можна б взяти під увагу приватну ініціятиву. Такі школи не важко заложити, а можуть вони бути незлим засобом удержання для своїх власників. Щоби урухомити однорічну школу адміністраційно-торговельного вишколу, треба — крім, розуміється, позволення шкільної влади — одної двох саль та кількох машин до писання, при чому можна провадити ще курси писання на машині і курси чужих мов. Фреквенція в більших осередках може виносити 30 до 40 осіб, а рахуючи ще інші курси — багато більше.

Думаю, що існуюча у Львові і майбутні купецькі ґімназії в краю повинні зорґанізувати доповняючу науку для

практикантів торгівлі без огляду на їх число. Ця наука мусить бути безплатна і тому учительство купецьких ґімназій повинно вчити в цих доповняючих клясах, не побираючи за це ніякої винагороди, хиба що школа матиме на це відповідні фонди. Повинні також ці школи перешколювати купців і кандидатів на купців, так, як це робить одинока наша ґімназія у Львові, орґанізуючи вже третій бранжевий курс в порозумінні зі Союзом Купців та Промисловців.

З питанням орґанізації кооперативного та купецького шкільництва вяжеться дуже важливе питання майбутности абсольвентів тих шкіл. Звичайно абсольвент кооперативної школи найде працю в кооперативних установах, імже числа ність. Без огляду на орґанізаційний ступінь кооперативної школи, її абсольвент повинен починати працю від заняття в кооперативі першого ступня й авансувати відповідно до своїх здібностей і вмілостей. Поминаючи практичний стаж, який учень переходитиме в школі, не може бути мови про заняття в повітових чи центральних установах, якщо не перейде він — скажім — дволітнього чи трилітнього практичного стажу в низовій клітині кооперації. Далі, цього абсольвента треба буде перешколювати на ріжних практичних курсах. У всіх ступнях кооперативної орґанізації брак торговельних референтів, фахівців збіжевих, яйчарських, збутових і т. п. В цьому напрямі повинно йти не тільки навчання в кооперативній школі, але також дошкіл на спеціяльних курсах. Якщо наладнається плянове приготування майбутніх працівників, то скоро дійде кооперація до цього стану, що відповідний чоловік буде на відповідному місці.

Схема цього вишколу буде представлятися як слідує:

Рік життя:

13-ий 1-ша кляса кооперативної ґімназії.

14-ий 2-га кляса кооперативної ґімназії — 300-годинний практичний стаж в кооперативній крамниці

15-ий 3-та кляса кооперативної ґімназії.

16-ий 4-та кляса кооперативної ґімназії.

17-ий однорічний практичний стаж в кооперативі І. ступня.

18-ий другий рік практичного стажу в коопер. І. ст.
І рік кооперат. ліцею.

19-ий третій рік практичного стажу в кооп. ІІ. ст. Обовязкова участь в спеціяльних кооперативних курсах.
ІІ. рік кооперативного ліцею.

20-ий Четвертий рік практичного стажу в кооперат. ІІ. ст. Обовязкова участь в спеціяльних кооперат. курсах
ІІІ. рік кооперат. ліцею (спеціялізація).

21-ий Військова служба.

22-ий Початок сталої служби в кооперативних установах, відповідно до здобутого знання, здібностей і вмілостей.

Схема вишколу к у п ц я представляється в цих задумах ось так:

Років життя

13 перший рік науки в купецькій ґімназії.

14 другий рік науки в купецькій ґімназії, 300-годинний стаж в крамниці.

15 третій рік науки в купецькій ґімназії.

16 четвертий рік науки в купецькій ґімназії. Наука відбувається в кооперації з практичним вишколом в крамниці. Учень ходить до школи і рівночасно відбуває практику. Ріжні види подуманої кооперації.

17 однорічний практичний стаж в крамниці.

18 другий рік практики в крамниці.
I. рік науки в торг. ліцеї.

19 третій рік практики в крамниці.
II. рік науки в торг. ліцеї.

20 четвертий рік практики в крамниці.
III. рік науки в торг. ліцеї (спеціялізація).

21 служба у війську, ев практичний стаж.
ев. практичний стаж.

22 служба у війську.

23 власне підприємство, дальший практичний стаж або Висока Торговельна Школа.

24 т. с., 25 т. с., 26 т. с., 27 т. с. ,

Для зібрання фондів для відкриття власного підприємства булоби добре пропаґувати відповідне речинцеве обезпечення кандидата в „Карпатії" (прим. на 15 літ, починаючи від 13 року життя).

Якщо в щасливому випадку зійдеться обезпеченева сума з посагом жінки і кредитом в банку, можна буде подумати про заложення власної справді гарної крамниці. А за те в 23 році життя не завадить починати від прилавка або й іншої подібної форми торгівлі.

Одно певне, що до кожної праці в торгівлі учень по такім вишколі буде добре підготований практично й теоретично.

Лев Шанковський.

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Орґанізаційно-інструкторська діяльність Окружних Союзів Кооператив

У 1937 році 25 Повітових, зглядно, Окружних Союзів Кооператив затруднювали 83 люстраторів і начальників орґанізаційних відділів. В цім обрахунку не узгляднено — пропаґандистів, пропаґандисток, платних і неплатних практикантів, а також не узгляднено орґанізаційних даних Союзу Кооп. в Ковлі, який не надіслав відомостей зі своєї інструкторсько-орґанізаційної праці за 1937 рік.

Орґанізаційн і відділи 25 ОСК зужили в 1937 році на орґанізаційну та інструкторську працю — 18.234 днів, що дає в пересічи 730 днів праці на оден ОСК і 220 днів праці на одного люстратора. В 1935 р. на анальоґічну працю 27 ОСК зужито 13.424 днів, а в 1936 р. — на 26 ОСК зужито 14.101 день. Отже, в 1937 році орґанізаціні апарати ОСК виказали на 4.133 днів більше праці, в порівнянню до 1936 р., що дає приблизно 30% зміцнення праці люстраторів у звітовім році.

Праця орґанізаційних відділів ОСК, як і в минулих літах, полягала на всесторонній опіці над кооперативами районів, на підготовці ґрунту під заснування (і саме заснування) нових кооператив, на відбуттю річних Загальних Зборів по місцевих кооперативах, на перепроваджуванню нарад в справах кооперативного щоденного життя, на улаштовуванні кооперативних курсів, свят і т. п.

Як розподілялися витречені в 1937 році дні на інструкторську та орґанізаційно-люстраторську працю в поодиноких ОСК — показує слідуюче зіставлення, яке одночасово також вказує на силу і орґанізаційну спроможність окружних кооп. центрів, а саме:

ОСК	Витрачено днів праці
2	від 520 до 300 днів
7	„ 300 „ 500 „
7	„ 500 „ 800 „
3	„ 800 „ 1000 „
3	„ 1000 „ 1200 „
2	„ 1200 „ 1400 „
1	„ 1400 „ 1650 „

З загальної скількости витрачених днів праці ОСК в 1937 р. (18.234 днів) — на переведення люстрацій зужито 6.831 днів, а люстрацій переведено — 2.845, що дає 2,41 дня дня праці на 1 люстрацію. Коли взяти під увагу, що в 1937 р. пересіч днів праці на одного люстратора виносила 220 днів — скваліфікуємо цю працю, як незвичайно жертвенну та дуже утяжливу, що межує з фізичною спроможністю людини.

В 1936 р. при 26 ОСК на одного інструктора припадало до обслуги в пересічі 30 кооператив. При обчисленні пересічі взято під увагу не лише кількість кооп., членів ОСК, але кількість всіх кооп. для загального закупу і збуту (членів і нечленів) в районі. Не взято натомість під увагу райфайзенок, міських та іншого виду кооп., які також (хоч і далеко не всюди) мають під своєю опікою окружні кооп. центри. Коли ж взяти і названі кооп. під увагу — тоді ця пересіч в 1936 р. піднесеться до 34 кооп. на 1 люстратора.

В 1937 р. при анальоґічному обчисленні — пересіч кооп. на 1 люстратора виносить вже тільки 26 кооп. (і 30 кооп-в в другім випадку). Такий стан річей вказує на помітне поліпшення в цій справі.

В поодиноких ОСК ця пересіч коо-тив для заг. закупу і збуту на одного інструктора в 1937 р. представляється в слідуючий спосіб:

О. С. К

1936	1937		Перес. число кооп-ив на 1 інструктора
15	17	ОСК виказали пересіч кооп.	на 1 інстр. в'д 20 до 30 кооп-р.
8	7	„ „ „	„ „ „ 30 „ 40 „
1	—	„ „ „	„ „ „ 40 „ 50 „
1	1	„ „ „	„ „ „ 50 „ 60 „
1	—	„ „ „	„ „ „ 60 „ 75 „

Наведена табеля показує досить помітне поліпшення в справі навантаженості праці інструкторів в 17 ОСК в 1937 р., натомість 8 ОСК виказують навантаженість праці, що перевищує усталену норму. Над цим повинні належно застановитися керуючі орґани дотичних ОСК і цю перевантаженість зменшити до усталеної норми (25—30 кооп-ив на 1 інструктора), шляхом збільшення своїх орґанізаційних відділів новими силами.

Цей надмір праці в районах — незвичайно виснажує інструкторів, дуже скоро амортизує їх фізичні сили, не залишає їм вільного часу на доповнення свого власного знання і в цей спосіб залишає їх поза скобками життя, яке не стоїть на місці, а також за певний період такої утяжливої роботи передчасно наближує їх до стану кооп. інвалідів або просто позбавляє життя. Це питання набирає гостроти і великої ваги, коли застановимося над справою заміни старих кооп. працівників новими гідними силами, яких на разі не маємо і не відомо, коли будемо мати.

Перетяження технічною працею в районі, а також ріжного рода заступства інструкторів в інших відділах ОСК (в 1937 році на ці заступства 10 ОСК витратили 717 днів праці, що дає 72 дні заступства на 1 ОСК) — у великій мірі спричинили ріжного рода недотягнення в праці інструкторських апаратів ОСК, з яких найголовнішими булиб:

1. Полишення в районах праці ОСК нескооперованих коло 600 громад;

2. щорічне залишення без опіки значної скількости кооп-ив району (в 1937 р. — не переведено ані одної провірки в 244 кооп-ах, в 1936 р. — в 252 кооп-х для заг. закупу і збуту);

3. брак більшої скількости загально-кооп. довших курсів, які мають завданням кооперативно освідомлювати маси, а кооп. свідомість, як знаємо, є найпевнішою основою в боротьбі з ріжнородними кооп. недомогами, з яких на перше місце висуваються лядові борги та касові й товарові недобори.

В 1937 р. 16 ОСК не обслужили 244 кооп-и, що дає в пересічі 16 необслужених кооп-в на 1 ОСК або 11.3% необслужених кооп-в у відношенню до загального числа кооп-в для заг. закупу і збуту (членів і нечленів ОСК).

Слідуюча табеля показує, скільки ОСК і в якій мірі завинили, в справі залишення 244 кооп-в без ніякої опіки, а саме:

О.С.К.	необслужені кооперативи
4	не обслужили від 1 до 5 кооператив
6	„ „ „ 5 „ 15 „
2	„ „ „ 15 „ 20 „
1	„ „ „ 20 „ 25 „
1	„ „ „ 25 „ 35 „
1	„ „ „ 35 „ 41 „

Невистарчаюча опіка з боку ОСК над кооперативами району в значній мірі спричинила повстання протягом звітового року значної скількости касових і товарових недоборів по місцевих кооперативах.

В 1937 р. сконстантовано в 159 випадках касових недостач на 11.731 зл., з яких неполагодженими залишилося 57 випадків на 3.800 зл. (на основі даних з 21 ОСК).

Товарових недоборів в 1937 р. сконстантовано у 882 випадках (43% кооператив для заг. зак. і збуту) на зл. 143.425, з чого не полагоджено 358 випадків на 69.284 зл. (на основі даних від ОСК).

Неполагоджені старі товарові недобори місцевих кооператив (на основі даних тільки 7 ОСК) — виносять зл. 37.442. З огляду на те, що в тім обрахованню бракує даних від 18 ОСК — ця цифра неполагоджених старих товарових недостач не показує правдивої дійсности. Коли припустити, що бракуючі дані від 18 ОСК будуть відповідати в пересічі даним від 7 ОСК, якими ми розпоряджаємо, — тоді загальна сума неполагоджених старих товарових недостач кооп-в району дала би суму для всіх 25 ОСК у висоті приблизно 150.000 злотих*).

П. Панченко.

---

*) Про виховно-курсову діяльність окр. Союзів буде в Кооп. Респ. окрема стаття, тому тут її пропускаємо. — **Ред.**

Як працює наша кредитова кооперація.

1. Зовнішні передумови праці.

Маємо сьогодні такий стан в ділянці української кредитової кооперації в Галичині: централа, 113 українбанків, 548 райфайзенок, 12 інших. Разом 674 одиниць, членів РСУК. В 1937 році прибуло 76 райфайзенок і 1 українбанк (Жидачів).

Зовнішні передумови праці кредитової кооперації, як і всіх інших кредитових установ, що спираються на власних силах, такі: 1. стабілізоване і упорядковане грошове уладження (валюта), 2. сприятливі господарські відносини і достаточно висока дохідність усіх, що чинні в господарському діянні, при недостатку безробіття, 3. правна тугість, розумне і для господарського життя сприятливе законодавство, достаточна строгість законів у справах кредитових, точне й сумлінне їх зберігання і коротке, скоре та некоштовне поступування при вимаганні вірительностей.

Перша передумова, валютарна, — в наших відносинах здійснена, бо польська валюта, хоча й відірвана від золота, та зішнурована у своїх звязках із закордоном строгими девізовими обмеженнями при забороні свобідно торгувати чужими валютами — є всежтаки стабілізована на золотому парітеті. Не знаємо яка буде дальша її доля, але гадаємо, що в добі творення великої центральної промислової округи, яка буде вимагати значних і коштовних привозів з поза кордону та буде фінансуватися також частинно закордонними позичками, а в великій мірі внутрішними ощадностями, що забиратиме в населення закупочно-консумційну силу може не слід сподіватися валютових експериментів, бо це шкодилоби виконанню інвестиційного пляну*).

Друга, господарська, передумова була донедавна страшенно лиха і для розвитку нашої кредитової кооперації і дуже несприятлива, але як це вже врешті всі можемо загально сконстатувати, ці господарські передумови починають помітно поправлятись. Це видно із припливу нових ощадностей до нашої кредитової кооперації. Власне в міру цього, як буде поправлятися господарське положення нашого народу у Польщі, буде також рости та набирати матеріяльної сили наша кредитова кооперація. Це вірне в першу чергу щодо селянської кооперації, бо напевно орґанізація збірок ощадностей в райфайзенках піде краще тоді, коли пшениця коштуватиме 26.— зл., аніж тоді, коли вона коштувала 15.— зл.

Найбільш недомагають правні передумови праці кредитової кооперації. Розливчасте, гнучке, часто змінюване і не завжди добре передумане право не може дати кредитовим справам певної та солідної підстави і тому не можна дивуватися, що **кредитові справи сьогодні найбільш небезпечний та ризиковний терен.** Бо тільки виконування права винно, що вексель — поза солідним торговельним світом — втратив всяку пошану, бо багато довжни-

*) Просимо не мати до нас жалю, коли так не буде. **І. О.**

ків підпису на векслі не респектує, що затягнених зобовязань можна не виконувати, що в цілої маси довжників нема жадного страху перед екзекуцією претенсій, що тепер можна вести кредитові справи тільки в довірю до солідности та чесности довжника, але майже без надії на допомогу суду, на випадок, якби солідність, і чесність довжника заломилася. Екзеквування претенсій сьогодні таке тяжке, турботливе, довге й коштовне, що в увагу при кредитових справах приходять тільки найкращі петенти, з якими не треба буде йти на судову дорогу, котра для вірителя — при нинішньому виконуванні права є направду хрестною дорогою.

Право про віддовження хліборобів кілька разів змінялося, щораз більше некорисно для кредитової установи і в той спосіб воно виплекало в довжника надію, що вийде ще таке право, що взагалі не треба буде довгів платити. Непередуманість конверзійного права сьогодні для всіх очевидна, бо нащо ж було розкладати на 14 літні рати довг напр. 101.— зл. Але й для більших довгів теж не потрібно аж такого довгого часу. Ці закони дуже докучили передовсім укр. кредитовій кооперації, бо **вона не має кредитів** з державних банків і тому цілий тягар конверзії хліборобських довгів несе сама, мимо того, що ті довги пересічно досить низькі і таких великих полекш довжники не потребували. Не один наш українбанк переходить трудности в наслідок конверзійних законів, бо законодавець чомусь волів хоронити передовсім довжників, а не кредитову установу.

2. Внутрішні передумови праці.

Внутрішні передумови праці кредитової кооперації такі:

1. відповідний провід; 2. зберігання кооперативних і кредитових засад у праці; 3. добра контроля; 4. постійний та тісний звязок кооперативи із своїми членами та з місцевим громадянством; 5. видатна орґанізація капіталів.

Проблєма проводу вічно у нас актуальна. В українбанках маємо три роди провідників: Перша — це провідники, що були потрібні й добрі, коли треба було установу з нічого орґанізувати і розвивати, а стали непридатні та невигідні тоді, коли установа змогутніла, розрослась та переросла інтелєктуальні, ділові і технічні можливости ціх провідників. Для них ця установа вже завелика, а що є огляд на минулу працю провідників, то звідси випливають трудности для установи, її дальший розвиток гальмується.

Інша ґрупа провідників — це люди технічно й ділово досить підготовані до банкової праці, але без таких особистих якостей, які дають установі розголос і впливають на те, що до неї прибувають вкладки. Це бувають люди хоча й працьовиті, але за мало авторитетні, за мало знані й цінені, які поза діловою працею не всилі установи гідно репрезентувати.

І врешті третя ґрупа провідників — люди, що побіч інтелєктуальної сили й фахової здатности мають ще й авторітет та ре-

презентативність, що виходить на добро установи. На жаль, та ґрупа найменша.

Ця характеристика провідників кредитової кооперації відповідає також сільській кооперації, тільки очевидно у дещо звужених розмірах.

Зберігання кооперативних і ділових засад у праці кредитової кооперації не завжди бездоганне і повне. Скільки ще буває випадків, що ізза незберігання цих засад кооператива попадає в труднощі орґанізаційного, матеріяльного чи опінійного порядку! Недостаток або фраґментаричність кооперативного і ділового вишколу працівників кредитової кооперації трапляється ще досить часто, а звідси випливають також всі інші недостатки, що перешкоджують кооперативі ширше розвинутись. І навпаки — добре розвиваються ті кредитові кооперативи, яких провід вповні застосовує кооперативну ідеольоґію і кредитову мудрість.

Добра й ділова внутрішня контроля в нашій кред. кооперації ще не всюди вжилася, бо або бракує члена контрольних комісій відповідного знання, як контролі переводити, або трактується цю справу злегка і по товариськи, приписуючи їй більше формальне значіння.

Постійний та тісний звязок кооперативи із загалом своїх членів та місцевим громадянством це така важна справа, що без неї неможливий не то розвиток, але й існування кредит. кооперативи. Вона ж мусить мати доволі грошей до обороту, а щоби дістати гроші мусить мати між людьми повне довіря, бо лиш воно є силою, що притягає гріш до установи. А це довіря мусить виростати зі свідомости, що громадянство, члени і кооператива, то одна ціліть і власне кредитова кооператива є покликана до того, щоби орґанізувати кредит для місцевого громадянства, чого не можна осягнути іншим способом, лиш так, що частина зложить гроші у формі вкладок, а друга частина дістане їх у формі позичок. Довіря до кредитової кооперативи має вкладник тільки тоді, коли бачить у її провідників побіч ділових ще й моральні кваліфікації, а попри то бачить постійне старання навязувати й втримувати з громадянством та своїми членами живий контакт і порозуміння. В цьому контакті вся сила кредитової кооперативи.

3. Мобілізація капіталів.

Мобілізація капіталів — це проблєма, що її немало наших кред. кооператив не вміє й досі розвязувати, помимо того, що це перша справа в їх праці. І факт, що фінансова сила нашої кооперації така мала і для нашого господарства невистачаюча, має коріння в тому, що кооперація ще дотепер не найшла способів, визбирати великі чи малі грошеві капітали серед свого народу і запрягти їх до чинної служби. Ніяк не хочемо обезцінювати дотеперішніх осягів в цій області декотрих наших кредитових станиць, які тут і там працюють дуже гарно, одначе правда всеж-

таки лишається правдою, що наша кредитова кооперація ще не визбирала народніх грошей, бо в своїй масі має їх ще надто мало, багато менше, аніж є направду наші можливости під цим оглядом.

А треба завжди мати на увазі, що ощадности місцевого населення, серед якого кооператива працює, це **єдине джерело її оборотового капіталу** і якщо воно не видатне, то не видатна мусить бути і кредитова діяльність кооперативи, а це практично значить, що вона не може мати значіння в орґанізації кредиту у своїм районі діяльности. Тяжко повірити, щоби в нашому народі були лиш такі дрібні суми капіталів; коли вони більші, а не є в нашому кредитовому апараті, то не без вини він сам, бо не проробив дороги до себе для працьовитих та ощадних наших людей. У початкуючих, а через те й слабих українбанків і райфайзенок справа збірки ощадностей це справа їх буття, бо ні уділи ні тим паче запасні фонди не можуть вирости до більших розмірів без широкої вкладкової діяльности, що на ній спирається позичкова діяльність.

Щоби образ ощадностевої діяльности нашої кредитової кооперації трохи прояснився, слід зазначити, що сума вкладок з р о с т а є. Українбанки мали вкладів в р. 1936 — 3,674,889.—, в р. 1937 вже 4,662.896, отже збільшили свою суму вкладів о 987.907.—. Райфайзенки мали вкладів в р. 1936 — 1,417.169.— зл., в р. 1937 — 1,796.655 зл., отже збільшили свою суму вкладів о 379.486.—. Разом збільшились вклади в обох типах кооператив о 1,367.393.—.

Цей приріст сам по собі зовсім не малий, бо виносить 25% суми вкладок з попереднього року і цього не тільки не можна маловажити, але треба відзначити, як видний успіх у вкладковій діяльности. У нас з міліонами справа не легка і механічне порівнування стану наших вкладок зі станом вкладів інших національних кооперацій треба переводити обережно; господарські та соціяльні відносини наші не ті, що в других. Коли польська кредитова кооперація, що працює побіч нашої на трьох східньогалицьких воєвідствах виказує суму вкладів зл. 12,467.689, а наша без централі тільки 8,172.377.—, то це порівнання не виглядає для нас так дуже зле. Воно може робити на декого вражіння нашої меншої сили, але при такому порівнанні треба мати на увазі, що вкладки у нас прибувають значно сильнішим темпом, аніж в польській кооперації. І власне в цьому постійному наростанні вкладів вся наша надія, весь задаток сили нашої кредитової кооперації. Хоч і турбує нас слаба ощадностева сила наших райфайзенок, але коли дивимось, що вони нотують приріст вкладок по пів міліона в рік, то і цю суму треба відповідно оцінити. Ми свідомі того, що грошова сила нашої селянської маси без порівнання більша, аніж сума вкладів райфайзенок, одначе райфайзенки на селі мусять поборювати багато ріжних перепон, найчастіше психічної натури, які здержують селянську

масу від вкладання грошей. Отже райфайзенки сповняють безумовно піонерське завдання, коли іде про орґанізацію вкладів на селі і зможуть дістати вклади тільки тоді, коли викажуть повну діловитість в орудуванні грішми, коли докажуть, що орґанізація селянського кредиту це вияв солідарної самодопомоги селянської маси і коли дбайливо зберігатимуть таємницю вкладів, що для селянського вкладчика важна справа. Попри це слід мати на увазі, що для орґанізації вкладів треба орґанізаторів, таких, які були в Білім, в Іванкові, в Ляцькім, в Боянці, в Дидятичах і т. д., і т. д.

4. Потрібна концентрація капіталів на горі.

Кредитова кооперація орґанізує кредит і грошевий обіг, так як молочарська орґанізує молочне господарство, закупочно-збутова і споживча орґанізують — продажу товарів і сільських продуктів і т. д. Наші українбанки й райфайзенки вже з тим освоїлися, що широкі народні маси мають вливати до нашого кредитового апарату свої ощадности, з уких цей апарат зорґанізує кредит для тих творчих, працьовитих та ініціятивних ґруп, що кредиту потребують. Гроші не можуть іти з верхів до низів, бо на верхах їх потрібно безпорівнання більше, аніж ці верхи мають, тільки мусять іти з широких низів до верхів, де є змога більшими грішми робити більші діла. Що „Суспільний Промисл" купив фабричний обєкт, про те знає вся суспільність, але що гроші на те позичив Центробанк, то знають тільки декотрі. Що РСУК купив дім, то кожний бачить, але що поважну часть грошей позичив Центробанк, то це не всім відомо і т. д., і т. д. Сьогодні ми в такому стані, що побіч великої маси малих річей, маємо деколи змогу робити й великі річи, що вимагають більших сум які може дати тільки концентрація грошей на верхах кредитової кооперації. Але й низові кооперативи мають орґанізувати кредит, тому ставимо справу так, що збирання вкладів має бути таке інтенсивне, щоби вони і самі мали подостатком грошей і значну їх частину пересували до верхів. І то так райфайзенки, як і українбанки. Часом тільки з трудом засвоюють собі цю засаду декотрі провідники райфайзенок, які надіялися на банковий кредит, як підставу їх позичкової діяльности. Велика їх помилка в тому, що надіються на кредит, якого ми не маємо та не будемо мати і тому мусимо будувати нашу кредитову кооперацію на засаді самодопомоги, яка бере на увагу наперед інтензивну збірку ощадностей, а щойно потім активну позичкову діяльність.

В тому місці натрапляємо на справу відношення всієї української суспільности до кредитової кооперації. Український громадянин повинен знати про нашу кредитову кооперацію найменше таке:

що вона майже єдина у нас форма орґанізації кредиту,

що вона орґанізує кредит для нашої господарської розбудови,

що всі ощадности слід нести тільки до наших кредитових кооператив,

що вони на час і на бажання виплачують вкладки,

що кожний чоловік повинен бути у звязку зі своєю кредитовою кооперативою і уважати її дорадником у грошевих і кредитових справах,

що в неї можна дістати кредит на господарські цілі,

що затягнений кредит треба точно сплачувати, бо на кредитову поміч чекають другі члени.

що вона полагоджує всякі платничі орудки на доручення і на рахунок комітента скорше і дешевше, аніж це зробив би він сам,

що треба бувати на Загальних Зборах своєї кредитової кооперативи, щоби впливати на напрям її праці.

Наша суспільність не може нарікати, що кредитова кооперація не вчас виконувала свої зобовязання що до виплати вкладок, бо нам відомо тільки кілька випадків, що ко-ви мали трудности з виплатою вкладів. Кредитова кооперація помимо важкої крізи вкладки точно виплачувала і свій кредитовий престіж заховала вповні. З другого боку ця вкладаюча суспільність має право й змогу впливати на те, щоби до управ кредитових кооператив входили тільки найкращі люди, що своєю діловою здатністю не захитають довіря вкладчиків. Ці провідники в українбанках не мусять бути місцеві люди, навпаки треба, щоби вони були немісцеві, бо не матимуть ніяких зобовязань супроти місцевих людей, отже будуть в діловій праці зовсім незалежні і справедливі.

5. Характер позичкової діяльности.

Позичкова діяльність є другою половиною проблєми орґанізації кредиту, а закон і статут висувають її навіть на перше місце. Що до своєї ділової сторінки, то позичкова діяльність безумовно тяжча від інших активних чинностей, що їх веде кредитова кооперація.

Не зашкодить поробити декілька критичних завваг до позичкової сили нашої кредитової кооперації. Згори зазначуємо, що не будемо її недоцінювати, бо добре розуміємо ту муравлину працю, що її вложили провідники кредитової кооперації на місцях коло відбудови старих кредитових станиць, які майже були зруйновані повним обезціненням гроша в часі великої війни, і коло будови нових кредитових станиць, що творилися з далеко більшим трудом, аніж інші види кооператив. Адже ж лекше було будувати закупочні кооперативи, бо купно і продажа товарів чи збут продуктів іде звжди, без огляду на те, яку ціну мають гроші, а саме товарове майно не обезцінюється з обезціненням грошей. За те кредитову кооперацію в часі валютового розвалу чи хаосу взагалі не можна вести, бо валютові справи сильно врізуються в процес ощадности, в позичкові справи і майно, якого виразником є тільки гроші, а не річи. Тими словами хочемо зазначити

трудности, що їх мала кредитова кооперація при своїй відбудові і дальшій будові. Але ці завваги не можуть стримати нас від ствердження, що назагал позичкова сила нашої кред. кооперації ще дуже слабенька, і нею не маємо ще змоги зайняти домінуюче становище в кредитових справах на нашій території. Ще аж надто багато є слабеньких українбанків, що для свого району — звичайно судової округи — не можуть мати значіння.

Тяжко означити, яку позичкову силу повинен мати пересічний українбанк, бо це залежить від господарського життя його району, але всежтаки можна твердити, що коли українбанк не має бодай 50.000.— зл. на позичках, то треба вважати його за зовсім слабу установу. Минає вже 14 літ, як наші українбанки відновили діяльність, а ще й досі не витворився певний, виразний тип українбанку з немалою сумою позичок. Є сильне розбиття в цифрах і помітної переваги якоїсь ґрупи що до сили позичок в українбанках годі найти. Треба зробити хіба такий висновок, що тип українбанку стабілізується на досить низькому рівні, бо є аж 73 українбанків, що їх позичкова сила не переступає суми 50.000.— зл. Цей рівень рішучо за низький і тому дальша праця наших українбанків мусить змагати до того, щоби цей рівень типу помітно піднявся. Коли добре оцінювати наші кредитові потреби і коли брати на увагу бажання витискати з нашого господарства чужий кредитовий апарат, то треба би сказати, що опанувати кредитові справи у нашій судовій окрузі міг би тільки українбанк з позичковою силою коло 200—300 тисяч зл. і це повинна бути сила нашого типового українбанку. У значній перевазі, до цього типу нам ще досить далеко, хоча ця справа не така неможлива, якби декому здавалося.

Так само витворюється у нас за низький тип райфайзенки, бо грубо переважаюче число райфайзенок має позичкову силу нижчу як 10.000.— зл., хоча цю суму слід уважати нормальною позичковою силою райфайзенки. Правда, що ще не можна говорити про стабілізацію райфайзенського типу, бо тут відбувається виразний рух до гори, але темпо цього руху і число занятих цим рухом райфайзенок покище не дає нам підстав до особливого захоплення. А проте треба доказати, що цей рух таки направду є. Сума позичок райфайзенок в р. 1936 була 2,3778.666.— зл., а в р. 1937 згідно з неповними ще обчисленнями є зол. 2,778.467, отже приріст суми позичок є кругло 400 тисяч. Імовірно буде він більший, але це буде видне щойно тоді, коли матимемо білянс всіх райфайзенок.

Також українбанки збільшують свою суму позичок, бо в р. 1936 мали їх на зл. 5,874.029.—, а в р. 1937 мали зл. 6,900.989, отже сума позичок з б і л ь ш и л а с ь о 1,026.960.— зл. Такого приросту в наших скромних відносинах не можна недоцінювати і власне в цьому, коли мова про українбанки, лежить вся наша надія на будуче. Гірше тільки те, що приріст є сильніший у самих

більших і найбільших українбанках, а в найслабших той приріст дуже малий.

Очевидно, що порівнання суми позичок нашої кред. кооперації з польською, яка працює на нашій території, не говорить на нашу користь, бо ця остання має суму позичок зл. 40 і пів міліона, — тоді коли в нас вона є зл. 12,535.000.—. Але не вільно нам забувати, що наша кооперація працює поза власними капіталами майже виключно вкладами, тоді коли пол. кооперація побіч 12 міл. вкладів має аж 18 міл. кредитів. Особливо в рільничій польській кред. кооперації широко розлились кредити, бо на 6 і пів міл. вкладок цей тип кооперації має аж поверх 10 міл. кредиту. Ці порівнання виказують, що хоч ми ще далеко не є домінуючим чинником в кооперативному кредиті, на терені трьох наших воєвідств, то всеж не можна змаловажити і наших дотеперішних досягнень в области орґанізації кооп. кредиту.

Довжником української кред. кооперації є в першу чергу хлібороб, і то в райфайзенках виключно, а в українбанках у значній перевазі. Цей факт надає нашій кооперації селянського характеру. Варто отже приглянутися характерові нашого довжника, його платничій силі та платничим звичаям, словности та способови полагоджування чи обслуги кредиту. Спосіб сплачування позичок — належить до найважніших справ у кред. кооперації, бо добре сплачування додає рухливости позичковій діяльности, а лихе параліжує її. Український довжник був до часу крізи назагал добрим, сумлінним і ретельним довжником, що допильновував своїх зобовязань і сплачував їх досить старанно. Правда, що жили ще тут і там спогади про часи грошового розвалу, в яких довги віддавалося якоюнебудь дрібницею; але коли провід кооперативи тримав туго в руках позичкові справи, то довжники не зле платили. Щойно госп. криза підорвала платничу спроможність довжника, а маніпуляція валютами зродила в довжників надію, що сплатять свої довги гіршими грішми. Врешті конверзійні закони примусили установи короткотермінового кредиту замінити свій кредит на довгий, бо 14 літній термін. Все це довжника у високій мірі деморалізувало так, що велика частина довжників тільки дуже нерадо заключувала конверзійні договори, бо звжди сподівалася, що прийде ще якась більша полекша і довгів може не треба буде платити зовсім. Надмірні і навіть непотрібні полекші для хліборобів з дволітним стриманням перших мінімальних сплат довели до того, що в перших часах довжники дуже часто не хотіли платити навіть самих тільки, дуже обнижених відсотків. Чимало є випадків, що довжники взагалі можуть платити, бо мають гроші, але не платять, хіба самі відсотки, і отверто заявляють, що „користають з права неплатити". В той спосіб витворилися два типи довжників: „старі" і „нові", при чому навіть ті нові, що позичали значно пізніше, по всіх конверзійних справах, чуються покривдженими, що мусять платити, бо дивляться на тих, що не платять.

Сплачування позичок і вчасне плачення відсотків треба зараховувати не до матеріяльних, а до моральних прикмет довжника і коли кред. кооперація має сьогодні не мало поз. залеглостей, то це доказ, що моральна вартість нашого довжника помітно обнизилась. З залеглостями в позичках іде тепер завзята боротьба, а в її висліді залеглости меншають, хоч і дуже поволи. Українбанки мали в р. 1936 40% залеглостей у позичках, а в році 1937 19%. Висота, як на установи сільського кредиту, де люди себе зблизька знають — дуже висока і спадає тільки дуже поволи. Боротьба з лихим плаченням позичок далеко тяжча, ніж боротьба з лядовими боргами, бо боргів можна не давати і так повинно бути, а позички кредитова кооператива мусить дати, бо це її завдання. Щож має зробити, коли довжники не хочуть платити?

Конверзійних позичок є сьогодні на 3,770.000.— отже кругло 30% суми позичок кредитової кооперації. Польська кредитова кооперація має їх дещо більше, бо аж 42%, але там ця справа бодай о стільки краща, що вони разом з позичками сконцентрували свої банкові кредити. Ми цього не могли зробити, бо кредитів не маємо.

Мала частина позичок в укр. банках припадає на ремісників, промисловців і купців, хоча українбанки працюють в місті і радо давали би кредит для міських господарських ґруп. На жаль в більшости наших малих містечок ці ґрупи такі слабонькі, що дотепер їх векслі могли зайняти місце в українбанку тільки на 4.3%.

Українбанки дають кредит майже виключно на підклад векселя. На скільки нема потреби векслів реесконтувати, то вони весь час не міняються, бо важні 3 роки від дня платности, а за цей час в доброму українбанку позичка мусить бути сплачена.

Дуже мало буває в українбанках скупу чи есконту ділових векслів, що походять з доконаного товарового обороту. Недиво, бо ж ділові купецькі векслі можуть з правила мати тільки торговельні гутрівники, або промисловці за проданий товар чи продукт. Гуртівників у наших містах мало, а тому й ділових векслів в українбанках небагато, хіба, що за діловий вексель уважати вексель крамничного покупня, або ремісницького клієнта, то тоді їх могло би бути більше і справді декотрі українбанки такі векслі есконтують.

Кредит в українбанках триває переважно кілька літ, хоч формально не повинен бути довший, як два і пів року.

Ціна кредиту: 10%, подекуди (рідко) 9% і ще деякі дрібні додатки, з яких українбанки резиґнують тільки при виразній забороні РСУК. Кредит в райфайзенках в більшій части на підклад векслів, в меншій на підклад довгової розписки. Не маємо причини проганяти вексля з райфайзенки, хоча признаємо, що довгова розписка з точно означеними сплатами довгу могла би вже бути уведена до наших райфайзенок, як дуже догідний документальний підклад по-

зички. Кредит сплачується в райфайзенці два роки, але є чимало райфайзенок, що час сплати непотрібно продовжують поза два роки. Ціна кредиту 10%, подекуди 9, 8%, а навіть (дуже рідко) 7%. При тім обовязково щось ще на адміністрацію, з чим дуже бореться РСУК.

Висота кредиту усюди назагал невисока; в райфайзенках переважно до 100 зол. в українбанках переважно до 300 зол. з нечастими відхиленнями до гори, одначе рідко вище як 500 зол.

Є законом дозволені банкові чинности, що їх наша кредитова кооперація не виконує, або тільки в части виконує. Це купно та продажа дозволених цінних паперів, видавання чеків і акредитивів, доконування вплат і виплат на рахунок третіх осіб і принимання до переховуваввння ріжних вальорів. Купном та продажію цінних паперів не займаються наші українбанки тому, що українське громадянство майже не має цінних паперів і так нема для українбанку причини та спонуки таку торгівлю паперами вести.

Видавання чеків, якими диспонується сумами на біжучому рахунку, починає в декотрих наших українбанках вживатися, але лиш в міру того, як в банку є відповідна клієнтеля, що потребує користатися біжучим рахунком і знає функцію та призначення чеку, як платного засобу.

Акредитиви у правильному розумінні в наших українбанків не бувають і то ані особисті, ані документарні. Нема їх тому, що наш торговельний світ їх досі не витворив.

Доконування вплат і виплат на рахунок третіх осіб починає теж заводитися й вживатися, а спонукою для цього роду банкових операцій є наша кооперація інших видів, яка має всякі розрахунки між собою, і тому посередництво в тих розрахунках взяв на себе Центробанк з українбанками.

Переховування депозитів можливе лиш там, де є відповідна клієнтеля з такими депозитами і де українбанк має відповідні приміщення та технічні уладження на забезпечені сховки. Не маємо дотепер таких українбанків, що приймали би депозити.

Іще одної, законом дозволеної чинности наші українбанки не виконують. Не заступають операцій Банку Польського, головно його великого інкаса векслів, але тільки тому, що не знаємо випадку, щоби Банк Польський передав нашому українбанкови заступство на інкасо векслів, хоч ці речі наші українбанки бездоганно полагоджують. Інкасо буває у нас звичайно з доручення переважно наших а також жидівських банків, які мають векслів до інкаса дуже багато, а то зі скупу від жидівських фабрикантів і гуртівників за продані товари.

6. Відношення до центр. каси, державних банків та інших кооп. установ.

Кредитування в самій кредитовій кооперації спирається на таких засадах: Центробанк дає кредити українбанкам на підклад їх позичкових векслів. Цей кредит потрохи обмежується

бо досвід показує, що на кредиті не можна розбудувати українбанку, а сам він не завжди пильно та витривало орґанізує місцеві ощадности, коли має подостатком кредиту. Центробанк не дає кредиту райфайзенкам, бо це було би недоцільне тому, що райфайзенки мають масово визбирувати народні ощадности і частиною самі користуватися, а частину переливати далі до гори, бо такий є у нас напрям переливання грошей. Не можна сільських кредитових кооператив будувати на банковім кредиті, коли хочеться, щоби вони були орґанізаторами місцевих грошей. Декотрі райфайзенки дістають тільки приділи часового кредиту під застав збіжжя, але цей кредит приходить з Банку Рільного в малих сумах і не є так дуже популярний.

Відношення укр. кредитової кооперації до державних банків, Банку Польського, ПКО і інших акційних банків можна формулувати так:

Від державних банків, Банку Польського і ПКО ми потребували би кредиту на розбудову нашого господарського життя. Цього кредиту не розкинули би ми по цілому нашому кредитовому апараті, тільки ужили би його на більші річи, якими тепер займаються інші види кооперації. Стоїмо на становищі самодопомоги, але не на становищі самовистарчальности, бо кредити з державних банків походять переважно з державного бюджету, до якого і ми вливаємо не меншу пайку, отже не маємо причини зрікатися тих кредитів*). Банк Польський є установою загальнодержавного значіння, є джерелом кредиту, бо веде емісію банкнотів, отже до цієї інституції теж повинні ми мати доступ. ПКО збирає на нашому терені вклади, і коли підсилює кооперацію кредитом, то і нас ця поміч не повинна би минати. Так розуміє цю справу наша кредитова кооперація, тільки на жаль так цієї справи не розуміють згадані банки і нам кредиту дають дуже мало, хоч польська кредитова кооперація на нашому терені має його на багато міліонів.

У нас з кредиту у вичислених банках користають Центробанк, дещо Дністер, небагато Станиславів, мало Дрогобич, ще менше Тернопіль — от і все. Ми завжди ідемо по лінії самодопомоги, бо ця дорога добра за всяких обставин, але не маємо потреби обмежуватися до власних сил, коли вони за малі, а потреби наші за великі. Ми дійшли до того, що наш кооперативний підпис на векслі абсолютно солідний, може солідніший, аніж неодного великого клієнта згаданих у горі банків, а коли ж нашого векселя не приймають до есконту наприклад в Банку Польськім, то це з причин, що з господарством не мають нічого спільного.

З акційних банків для кред. кооперації приходить в увагу майже тільки наш Зем. Банк Гіпотечний, що виявляє добру волю співпрацювати з нами, на умовинах вигідних і для нього і для нас.

*) Уважаємо цю справу дискусійною. Назагал, держ. кредити не виходять кооперації на здоровля. На це можна навести багато прикладів. — **Ред.**

Відношення кред. кооперації до кооператив іншого виду виявляється в орґанізуванні щоденної співпраці і у взаїмній піддержці, яка потрібна усім видам кооператив. Кредитова кооперація переймає завдання і щораз більше грає ролю **банків для інших видів кооператив**, який має доставити грошей, що їх потрібно чи то на ведення збуту с.-г. продуктів, чи на деякі загально корисні інвестиції, чи на звичайне ведення торговельних справ. Кромі того кред. кооперація веде полагоджування розрахункових справ інших видів кооп., та полагоджує платничі орудки, бо в той спосіб розрахунки переводяться гладше, скорше й дешевше. Уводимо для цих справ біжучий рахунок і чек, як найдогідніші зверхні форми взаємин і найважніший інструмент плачення. Колиб кред. справи цього вимагали, то дуже правдоподібне, що найважніші наші українбанки, які тепер є установами дрібного кредиту, позбудуться цього характеру і перейдуть на більший кредит. Очевидно це буде тільки для кооперації, бо для індивідуального, приватного кредиту сьогоднішня норма 2.000.— зл. вповні вистарчає і не маємо українбанку, що дававби аж такі високі позички фізичним членам.

Добре є наладнана співпраця з молочарською кооперацією, яка зробила собі з Центробанку централю для льокат своїх інвестиційних фондів і звідки також ідуть кредити на інвестиції в молочарнях, при чому відсотки від льокат і кредитів нормовані дуже вигідно і для Центробанку і для молочарень, що користуються кредитом.

Добра співпраця іде тепер також зі союзами закупочно-збутової кооперації, які постійно розростаються і тому потребують завжди більше грошей, аніж їх мають. Кредитова співпраця зі союзами має великі можливости і кред. кооперація на таку співпрацю піде, хочби мала навіть сильно обмежити кредит фізичним особам, бо творчий ґруповий кредит є більш оправданий, ніж не все творчий індивідуальний кредит.

Орґанізаційна опіка в кредитовій кооперації виглядає так: 29 українбанків перебрало опікунчі обовязки над райфайзенками своїх районів. Передтим ці обовязки виконували Окр. Союзи, але українбанки за спонукою РСУК взяли ці справи у свої руки. Лиш там, де українбанк покищо не здатний опікуватися райфайзенками, орґанізаційну працю для них ведуть і далі кооперативні союзи.

Орґанізаційна робота українбанків може і не є ще така, як повинна би бути, бо не всі українбанки мають змогу люструвати райфайзенок так, як це роблять в зак.-збутових кооперативах окр. союзи, але всежтаки українбанк може дати фахові вказівки і зайнятися життям райфайзенки бодай настільки, щоби вона при добрій управі добре працювала.

Трудність орґ. опіки українбанків в тому, що їх ділові звязки з райфайзенками не такі тісні, як інших кооператив зі своїми союзами, і тому не завжди є змога покрити орґанізаційні кошти,

коли би ця орґанізаційна праця мала бути така всебічна та видатна, як в кооперації закупочно-збутовій.

Центробанк перебирає ролю орґанізатора у відношенні до українбанків, бо і тут є справи, які вимагають **одностайного** практикування, пильного нагляду, а крім того ЦБ має на меті затіснювати свої звязки з українбанками, впливати на напрям їх праці і дбати про відповідну обсаду проводу українбанків. Ця остання справа не звичайно важна і — як досвід показує — не можна лишати її до вирішення самим тільки місцевим чинникам, які часто мають за вузький розгляд і перегляд. Обовязком ЦБ мусить бути також втримування орґ. звязку з укр. кред. кооперацією на наших північно-західніх землях, що поневолі опинилися в чужих союзах. Той звязок мусить бути втриманий, а лиш ЦБ це може зробити, бо українбанки з цих земель є його членами, отже має формальне право контактуватися з ними.

7. Закінчення.

Ідемо до цього, щоби наша кооперація могла бути для нашого господарства джерелом не тільки вигідного, але і дешевого кредиту. Значна більшість кооператив побирає сьогодні 10% від позичок, хоч бувають щораз частіше кооперативи, що обнижують відсотки від кредиту.

Маємо безперечно обовязок побіч самої змоги кредиту дати нашому членові-довжникові ще дальші вигоди і то або у формі дешевшого кредиту, що у світі найчастіше практикується, або у формі відсоткових зворотів, що у світі практикується рідше. Коли ж цього не можемо зараз масово зробити, то на перешкоді тут стоїть скупість наших оборотових фондів, якими тяжко господарити так, щоби і кредит був дешевий і кошти завідування не розсадили нам бюджетів та не захитали білянсової рівноваги. При скупости фондів — кошти завідування в українбанках є пересічно скромні, отже не можна робити нам заміту, що створюємо можливість існування працівників надмірним коштом членів кооператив. Всеж таки ідемо до нижчих відсотків, а це уможливлює нам зробити і відсоткова політика влади, що розпорядками наказує обнижувати відсоткову міру від вкладок. Зокрема райфайзенки можуть спокійно перейти на відсоткову міру 8%, бо теперішніх 10% для селянського довжника направду забагато. Проблєма вигоди, яку повинна робити кредитова кооператива своїм членам, ще у нас теоретично не вияснюється, а практично не здійснюється і може це є також одна з причин, що члени не чуються міцно й постійно звязані з кооперативою, та в частих випадках по сплаті позички покидають її. Звязок кооперативи з членами — у нас за слабий.

Справи кредитової кооперації вимагають постійної дискусії, а тому добре зробив Центробанк, що почав видавати орґан для ощадности і кредиту під назвою: „Кредитова кооперація". Треба тільки, щоб процівники кредитової кооперації

з місць надсилали цьому орґанові свої практичні помічення та завваги, відомости та звіти, бо тільки за тої передумови цей орґан буде не тільки теоретичний, але й практичний, то значить буде з практичної діяльности кред. кооперації робити відповідні висновки і буде цю працю правильно насвітлювати.

Але справа звязку з кред. кооперативами не така легка, бо провідники цих кооператив дещо за тяжкі і хочуть усе готове діставати зі Львова.

Поза кредитовим орґаном не маємо на жаль кред. літератури і тому дуже багато питань з области кред. кооперації не находить у нас книжкового опрацювання і насвітлення, а це утруднює практичну працю, бо деж врешті решт пересічний кооператор має змогу основно теоретично познакомитися з проблємами кооперативного кредиту, коли нема книг. Недостаток такої спеціяльної літератури сильно обнижує видатність праці кооперації, головно в орґанізаційних справах, бо кожна голова думає по свому і кожний робітник іде своїм шляхом, що не завжди приносить у праці добрі результати.

Ілярій Ольховий.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Кооперативний рух у Китаю.

Китай ще до нині лишається аґрарною країною; без змін пеховуються там теж старі форми господарства. Хлібороба там ще й нині шанують більше, як купця, принаймні в теорії. За хліборобом іде ремісник, зі своєю старою цеховою орґанізацією.

Навіть цісарі Китаю, коли скидали зі себе монарші ризи, бралися за плуг і орали.

Вже на сотню літ до народження Христа, китайська влада завела паперовий ґріш; тим вона хотіла відзвичаїти людей від вживання золота й срібла, вважаючи їх оманним богацтвом. Срібло й золото могло би відтягнути людність від правдивого джерела богацтв — землі. Часто на приказ з гори замикали копальні золота й срібла, заказували копати шляхотне каміння; з другої сторони держава підпирала добування міді, олова й заліза.

У многих ділянках Китайці перевищили вже інші народи. Вже перед Христовим народженням знали вони друкарську штуку. Також перший комуністичний експеримент був зроблений ними, до того у мирній формі. Перевів його у 13. столітті цісар Ван-Ган-Чі; тривав він 5 літ. Міністра, який противився тій реформі, цісар видав у руки комуністичного міністра, але той пощадив свого противника, а навіть оточив його багацтвом і почестями, щоби міг відчути добродійства заведеного комунізму. Одначе, замісць загально ожиданого добробуту прийшло значне змен-

шення видобництва і зубожіння, так що комунізм незадовго знесено.

Така була коротка й невесела історія комунізму в Китаю. Зате від непамятних часів утримуються там ріжні форми примітивного спілчанства: сільська земельна громада, збіжевий шпихлір, водні спілки, рибацькі артілі і т. п.

Першу новітню кредитову кооперативу засновано у 1923 р., але вже в часах династій Танґ і Сунґ (420 р. перед Хр.) існувала своєрідна система місцевих щадниць для означених завдань. Члени товариства сходилися в означеному дні і кожний приносив означену рівно квоту. Цілу суму діставав той, хто викинув кістку з найбільшим числом: Той, що дістав гроші при останнім киданю платив відсотки, а решта членів при найближчих сходинах приносили квоти поменшені о суму тих відсотків. Товариство розвязувалося тоді, як кожний з членів хоч раз виграв. Було більше 30-ти родів таких товариств; після свого призначення вони носили назву кредитових, обезпеченевих, закупочних, будівельних. Ще й нині в Китаю дуже поширені такі товариства.

Що торкається форм новочасної кооперації, то багато нового й цікавого матеріялу в цьому напрямі обіймає книжка др. Він-Квонґ-Хен-а: „Сільські кооперативи в Китаю" (вид. у Ляйпціґу, Ганс Буске, по німецьки).

Китай — пише др. Він Квонґ Хен — це хліборобський край; більше як 74% його населення живе з ріллі. З вини довготривалих природних катастроф та політичних неспокоїв хлібороби й селяни попали у жахливу нужду. Коли жниво добре, то через брак відповідних засобів транспорту й комунікації не можуть вони конкурувати зі заграничними товарами. Крім того велике спустошення робить лихва. Через те краєва рільна продукція не може покрити навіть власної льокальної потреби. Це все очевидно має своє значіння для форми кооперації в тій країні.. Кооперативи тут мають вигляд більше допомогових товариств, як орґанізацій для спільного господарювання й заробіткування".

Оригінальне те, що в Китаю, як ініціятори кооперації, виступають університети, приватні банки, а особливо міжнародня комісія для помочі бідуючим.

Кооперативна орґанізація нанкінського університету це була здебільша дослідна робота. 1923 р. була заснована перша сільська кредитова кооператива під проводом факультету хліборобства й лісівництва. Фінансування кооперативи обняла міжнародня допомогова Комісія; вона дала факультетові до диспозиції на оснування 10 пробних кредитових кооператив квоту 5.000 долярів.

У другій добі розвитку кооп. руху виступає в характері його орґанізатора політичний елємент. Він став його головним носієм. У 1925 році другий конґрес урядової партії (Куомінтанґу) вирішив підпирати розвиток сільської кооперації. В наступному році оповіщено програму державної допомоги для орґанізації кооператив для села. З доручення уряду і як його орґан занялася

тою орґанізацією Міжнародня Комісія Допомоги. У березні 1935 році опубліковано кооп. закон.

Велику ролю грає також „Національна Асоціяція для масового виховання"; її оснував гурт учених. Вихідним її пунктом була освіта народу, здоровля і народнє мистецтво. У переконанні, що всі ті завдання залежні від піднесення рівня життя народу, товариство звернулося до кооперації. Працю почало у 1932 р., основуючи пробну станицю у Тінґ-Сіян (Гопей). Т-во основує універсальні кооперативи; для того вступило у звязок з двома банками. Ґарантією для банків служать засновані товариством збіжеві маґазини. Від травня 1922 до кінця 1923 засновано 47 кооператив.

Першим кооп. союзом в Китаю мав бути союз у Шангаю. Його основниками були: студійне т-во Пінґ-Мін, народня щадниця, споживча кооператива футанського університету, шангайське порозуміння кооператив робітників і службовиків.

За статистикою міністра промислу було в роках 1923—1934 в цілій державі 8.740 кооператив, з того 7.430 кредитових, між ними 50 міських. Як бачимо, 84,5% це були кредитові кооперативи. Вони є орґанізовані після німецького взірця, цебто після райфайзенської системи. Споживчі товариства поширюються много повільніше, як кредитові.

При кінці своєї цікавої книжки др. Він Квонґ Хен пише: „чого нині найбільше потребує кооперація в Хінах, це: оздоровлення деяких кооператив та підготови до дальшої розбудови. Держава потребує підпирати кооперативи фінансово не багато, але мусить бути тим чинником, що візьме на себе тягар пропаґанди, виховання, догляду і ревізії*). **В. Тотоміанц.**

Орґанізаційні проблєми анґлійської кооперації

В початках розвитку споживчої кооперації гляділося на великі міста — не зважаючи на велике нагромадження в них купної сили широких мас — як на природню кооперативну пустиню; та ще й нині ці міста представляються нам як надто „каменистий ґрунт" для їх кооперативної управи та досі висувають нові орґанізаційні завдання й проблєми.

Причини цього спочивають не тільки в технічних умовинах, хоч, що правда, орґанізаційна і господарська підготовка великанських мешкальних і господарських скупчень, якими є наші мілїонові міста, є не легким завданням. Причин треба шукати радше в характері споживчо-кооперативної орґанізації, ніж у самому місті.

В споживчій кооперативі і великому місті зіткнулися два, первісно чужі собі світи: споживча кооператива, будуюча нове

*) Шан. китайський автор далекий від правдивих кооп. метод праці! — **Редакція.**

суспільство з духа й атмосфери сусідського звязку, і анонімове велике місто, що позбавило людей корення, скасувало всі старі суспільні звязки та вкинуло їх до великанського чародійного кітла. У споживчій кооперативі людина стає всім, а у великому місті вона гине в безіменній масі.

Коли пізніше споживчий кооперативний рух — почерез сусідську спільноту — розвинувся в ідейну суспільність, тоді він вийшов з передмість великих міст і зачав свій наступ на самі великі міста. Коли раніше поодинокі споживчі кооперативи розвязували свої прблєми в рямцях передмість і околиць, то відтоді вони перейшли до способів великоміського думання і схоплювання нових проблєм — то-то зіткнулися з проблємою планового господарства, перед якою їх поставило велике місто. З того повстала конечність злучити ріжні передміські кооперативи у більшу одиницю, відповідаючу великому містові.

Тим одначе ще не розвязано великоміської кооперативної проблєми. Часто вислідом тої злуки було лишень окруження міського осередку, але не кооперативне опанування цілого міста. Якщо місто мало бути пронизане кооперацією як цілість, не можна було забути про його серце.

А тут саме і виникають виїмкові труднощі. Кооперативний рух не міг полишити цю область не опрацьованою. Льондонська „City" не представляє собою інтересу, як замешкалий осередок, зате таїть в собі великанську купну силу.

Сам Льондон є цікавим прикладом великоміського розвитку. А тому що споживчий кооперативний рух в Анґлії є сильний і доволі поступовий, він глядить на Лондон як на планово-орґанізаційну проблєму.

Споживчий кооперативний рух на території Лондона цілими десятиліттями тягнувся в хвості за кооперативами промислової півночи та Шкоції; і доперва за останні десять літ надолужив — правда стомилевими кроками — те, що раніш прогайнував. Оскільки він мусів доганяти, видно з порівнання з даних за 1914, 1924 і 1935 років.

Лондонські споживчі кооперативи (загалом 15) мали в 1914 р. 133.000 членів на загальне число 3.050.000 членів британського кооперативного союзу. Тоб-то на Лондон припадало тільки 4—5% цілого загалу членів в державі. В 1924 році число лондонських кооператив зменшилося до 8, але число членів зросло до 292.000. Протягом слідуючого десятиліття, коли шляхом злуки кількість лондонських кооператив знизилася до чотирох, число членів тихже кооператив побільшилося, осягнувши 1.100.000, цебто 14—15% загальнобританського числа обєднаних в кооперації осіб. Тепер вони мають вже в десятеро більше членства, аніж в 1914 році. На Лондон припадає майже дві третини членів цілого південно-англійського союзу. Цей союз, що ще в 1921 р. був зі своїми 645.000 членів на 4 місці між британськими союзами (а північно-англійський союз переважав його на 350.000 членів) — в 1935 році заняв

перше місце, осягнувши 1,900.000 членів. Північно-анґлійських союз стоїть далеко позаду його з 1.465.000 членів. Торги і капітали їх дають подібний образ. Торги лондонських споживчих кооператив зросли в десятеро, якщо рівняти їх зі станом в 1914 році. Уділовий капітал збільшився в трицять разів. Резервові фонди побільшилися в двацятеро.

Ці цифри дають нам уяву про незвичайний розвиток лондонського кооперативного руху в останніх роках та свідчать про те, що доконано велике кооперативне діло. Властиво кажучи, в 1914 році не було ніякого лондонського кооперативного руху, бож не було ще мови про якусь свідому, одноцілу працю. Кооперативи провадили т. зв. „передміську політику". Чотири кооперативи — London Society, Royel Arsenal Society в Woolwich-y, South Suburban Society на полудні та „Einfield Highway Society" на півночі — які вже працюють на великолондонському ґрунті, є ще нині під адміністраційним оглядом самостійні, проте з огляду на спільний плян і мету, вони являються частинами вищої, господарським тереном великого Лондону покликаної до життя одиниці.

Ті чотири одиниці оточили лондонський осередок, значно більший від властивого „City", як чотири армії, але вдертися їм до середини Лондону — не кажучи вже про кооперативне його здобуття — їм досі не пощастило.

Відповідальні лондонські кооператори усвідомлюють собі проблєму „City". Знають, що денно тисячі кооператорів заливає „City", щоб там поробити свої накупи, що багато тисяч кооператорів має там працю і мусять ходити на обід до скромних ресторацій, тому що не мають до розпорядимости жадної кооперативної їдальні. Знають вони силу великих філіяльних та одиничних торговельних підприємств і їх успіхи. Але досі не пішли на бій з цими, аж надто зручно працюючими великокапіталістичними підприємствами.

Цей бій вимагає ще більшої пробоєвої сили, ніж та, якою розпоряджають поодинокі кооперативи у згаданих чотирох лондонських дільницях. Вимагають інтенсивнішої, більше планової й учинної співпраці, бож „City" по своєму складу не належать до округи діяльности тої чи іншої кооперативи. Люди, що там працюють, купують і харчуються, приходять з округ кількох кооператив, від Кембріджа на півночі і аж до Брайтону на півдні. (З одного місточка, віддаленого від Лондону 40 км., яке числить 10.000 мешканців, доїжджає до Лондону по працю повних 50%). Задля вкорінення в лондонське „City" треба приготовити сильніший комбінований кооперативний плян, який охоплював би щонайменше чотири лондонські кооперативи. Подумано було також і про безпосередню участь та тісну співпрацю в ділі кооперативного опанування осередку Лондона теж ґуртівні, хоч проєкти в цьому напрямі не набрали досі виразних форм.

Одначе кооперативна проблєма „City" не є лише фінансовою проблємою й проблємою господарського зосередження. Задля її розвязання потребне далекосягле пристосування кооперацією свого постачального господарства до форм і метод капіталістичного господарства. Дотеперішні спроби з одиничними кооперативними склепами й відповідними способами розділу товарів не дали заохочуючих вислідів; і противно на підставі дотеперішніх спроб не можна судити про те, в якому напрямі розгорнуться дальші можливости.

На терені Лондону не дійшло ще до повного використання всіх сил. Рішаючий вплив моглаб тут мати безпосередня співпраця гуртівні. Найвідповіднішим могло би бути самостійне підприємство, контрольоване чотирма лондонськими кооперативами, але в своїх методах незалежне, здібне пристосуватися й розгорнути свою власну ініціятиву, а тому фінансово й щодо особового складу забезпечене для праці в „City". Тісний звязок з гуртівнею мав би для такого підприємства подібне значіння, як в торговельнім великокапіталістичнім світі безпосереднє получення роздрібних і гуртових торговельних функцій з виробничими. Таке кооперативне підприємство мусіло би доказати, що воно є здатне тої самої строгої калькуляції, має ту саму притягаючу силу, цебто, кажучи іншими словами, зможе працювати орґанізаційними методами й технікою продажі, однаково діючими, як і найкраще просперуючі приватні підприємства. Одною з передумов булоб, щоби те підприємство наставило себе на широку публичність та щоби не нехтувало й випадково вступаючими до склепу покупцями, які в великих торговельних дільницях великих міст давно вже стали впливовим чинником. Тут криються — безперечно — важні проблєми для кожної кооперативи, працюючої в великому місті.

Кооперативні проблєми Лондону ще далеко не є вичерпані питанням його осередку „City". Чотири лондонські кооперативи вже давніше створили виділ для ведення переговорів про їх злуку, які в останньому часі вступили в рішаючу фазу. Треба думати, що завідуючі орґани і члени лондонських кооператив будуть внедовзі займатися вже кооперативними проєктами злуки. Ця злука, що має головного прихильника в Royal Arsenal Society, дала би початок для повстання величезної кооперативи, яка числом своїх членів і торгами далеко випередила би всі континентальні споживчі союзи: мала би 1—1½ міл. членів, а торгів 20—25 міл. фунтів штерлінґів за рік. Округа діяльности теж розтягалася б на значні обшари прилягаючих до Лондону ґрафств — обіймаючи територію о максимальнім промірі 80 км. з 10 міліонами населення.

Є й противники злуки. Вони вказують передовсім на те, що такий великанський твір не можна би було в рямцях дотеперішніх форм кооперативної демократії опанувати, та що вимаганий ним господарський апарат швидко скостеніє і стане тягарем для членів.

Цей арґумент має свою вагу; особливо ж в Анґлії, де — на диво — не витворилася досі в кооперації вдоволяюча форма репрезентативної демократії. Чисто господарсько-технічна злука лондонських кооператив — певно — принесе лондонському кооперативному рухові, поруч користей фінансової концентрації, більшу притягаючу силу, але не двигне його ані крок наперед, якщо одночасно не памятатиметься про успішнішу орґанізацію демократичної співучасти у вирішуванню певних справ. Те, що ґенеральний секретар Royal Arsenal Society сказав про звичайних членів кооперативи, яка уважається добре зорґанізованою, що практично вони „не є зорґанізовані", вказує на те, що на відповідальних місцях застановляються над розмірами тих завдань.

З Вульвічу прийшли вже проєкти репрезентативного заступництва з широкими компетенціями. І якщо тим способом пощастить скріпити кооперативну демократію, то поодинокі члени величезної орґанізації не будуть безсилі й не остануть без впливу на її величезний апарат. Жива кооперативна демократія полягає в тому, що з громадою (ґрупою, орґанізацією), до якої належить одиниця, дійсно рахуються і що ця ґрупа належить до більшої цілости (вищої ґрупи), як її конечна складова частина. Розуміється, що й найрозумніше розчленована (поділена) в своїх функціях орґанізація не вистарчає; вона є лише формою й передумовою справжнього орґанічного устрою, до якого — опріч добре продуманого порядку — належить ще спільна, єднаюча всіх, свідомість, осередної ідеї.

Тож головним завданням кожної лондонської кооперативної орґанізації буде: не лише злучити міліонову кооперативну армію в справжню суцільну одиницю, але повести її до одної спільної мети.

Тимчасом лондонський кооперативний рух орґанізації не занедбав. Оце в останньому числі опубліковано гідні уваги дані, про одну з головних кооператив, — London Co-operative Society. Ця кооператива числила з кінцем 1937 р. 670.000 членів, а нині має їх вже кругло три чверти міліона; її торг виказував міліарди, а занято було на праці в ній 16.000 осіб в торговлі, виробництві й доставі.

(За Družstevnik'-ом 1938 р.
пер. Вт. Л.)

Литовська кооперація.

Литва, невелика національна держава о обширі 55.658 км² і населенню 2,530.000 душ, має доволі сильно розвинуту кооперацію. Спробуємо дати на підставі книжки Сальціуса*) коротенький нарис розвитку литовського кооперативного руху від найдавніших часів по нинішній день.

*) Prof Petras Šalčius: Das Genossenschaftswesen in Litauen. Kaunas 1938.

Рік 1873, в якому в ковенській ґубернії основано перші щадничо-позичкові товариства — це дата, що від неї починається новочасний литовський кооперативний рух. Вже до вибуху світової війни уявляв він собою поважну силу. Розвиток його однак надибував на чималі перешкоди, будьто з боку царського уряду, будьто через особливі соціяльні відносини цеї на скрізь аґрарної країни. Велика власність її належала до шляхти, що почувала себе поляками; середня й дрібна була в руках литовських селян, що ненавиділи свою шляхту. Цим треба пояснити факт, що литовська шляхта ґуртувалась у своїх орґанізаціях, а литовські селяни окремо в своїх. Про сцентралізування кооперативного руху не могло бути й мови.

Війна знищила довоєнну литовську кооперацію.

В 1918 р. литовці здобувають власну державу, а державний кооперативний закон з 31 січня 1919 р., що існує досі, усунув усі перешкоди кооперативного руху з часів російської і німецької окупації та пішов на зустріч природному його розвиткові.

З днем 1 січня 1937 р. в усій Литві було 1.189 кооперативних орґанізацій, що припадали на такі ґрупи: кредитові товариства — 448; молочарські кооперативи — 211 (не вчисляючи тут 1.945 сметанкових збірниць); споживчі товариства, хліборобські спілки, загально торговельні кооперативи — 175; кооперативи сільськогосподарської культури, а саме товариства для контролі худоби — 153 і товариства для постачання хліборобських машин — 104. Крім цього в провінції Мемель (Кляйпеда) було з днем 1. І. 1937 року 68 кооператив, з чого 52 припадало на кредитові товариства.

Переглянемо розвиток і стан цих ґруп литовської кооперації.

Кредитові товариства.

До світової війни було на етноґрафічній території Литви 207 кредитових кооператив, типу райфайзенок з 88.900 членами. Війна знищила їх. Перші роки національної незалежности були для литовської кооперації несприятливі. Доперва з 1922 р., коли литовська валюта устабілізувалася, починають повставати кредитовощадничі кооперативи. В 1922 р. було їх лише 25, а в 1923 вже 129. Відтак число їх підноситься і падає. Падає, коли побідила засада: в 1 місці тільки 1 народній банк. Всі литовські кредитові товариства основувались на один зразок. Їх мета — давати членам кредит та помагати їм при набуванні або продажі найріжнородніших дібр. Кожний повнолітній громадянин міг бути членом товариства. Але один член міг мати тільки один уділ (пересічно 25 літів)**). Позички дають не на довше як на 18 місяців і тільки на подану довжником ціль.

Розвиток литовської кредитової кооперації подасть нам така таблиця:

**) 10 литовських літів = 1 амер. долярові в золоті, себто приблизно 9 польських злотих.

Рік	Число кооперативів	Число членів	Капітал	Ощадности	Позичка	Біляисова сума
			(в міліонах літів)			
1924	216	—	1,51	3,48	11,28	21,34
1925	302	—	2,71	4,84	16,55	24,38
1926	393	59,244	4,05	8,41	22,06	32,00
1927	426	75,749	4,87	14,86	29,47	42,96
1928	417	89,816	6,85	21,42	39,01	52,24
1929	407	98,380	7,80	30,13	46,59	63,29
1930	399	96,968	9,83	39,12	56,98	74,47
1931	397	107,535	11,15	38,46	63,64	80,68
1932	403	112,105	12,15	38,40	62,53	84,07
1933	399	117,809	12,74	37,46	63,74	79,87
1934	382	111,647	13,01	34,00	60,83	76,35
1935	369	111,909	12,49	29,48	56,83	71,69
1936	337	107,796	12,41	32,94	57,31	74,33
1937	322	111,587	13,06	39,99	61,64	78,47

Фінансовим центром цих товариств являється „Банк Райфайзен. Акц. Товариство".

Торговельні кооперативи.

В 1892 основано в Ковні „Товариство для закупна й продажі хліборобських товарів". Це була перша литовська торговельна кооператива, відома більше під назвою „Синдикат", основана литовськими поміщиками з метою інтенсифікації сільського господарства. Товариство постачало своїм члеанм штучний навіз, сільсько-господарські машини, насіння й давало своїм членам позички. Подібні товариства оснували литовські поміщики дещо пізніше в Вильні й Сувалках.

Заснования споживчих товариств для ширших верств населення починається після 1905 р. До світової війни було їх на Литві около 200 з оборотовим капіталом приблизно 2 міліони рублів.

Для збуту молочних продуктів основано в 1901 р. в Raseiniai кооперативу під назвою „Бірута". Це була найбільша довоєнна литовська кооператива для продажі сільсько-господарських продуктів.

Війна знищила здебільша ці кооперативи.

В литовській державі починається скоре їх відродження. Найраньше повстали й стали розвиватися споживчі товариства.

Розвиток литовської торговельної кооперації (хліборобських кооператив і споживчих товариств) подасть нам (в міліонах літів) така таблиця:

Рік	Число кооператив	Число членів	Проданий товар	Власний капітал	Число крамниць	Білянсова сума
1919	62	14,834	2,32	0,059	—	—
1920	140	29,512	5,22	0,273	—	—
1921	186	41,577	4,69	0,345	—	—
1922	231	55,033	6,71	0,586	—	—
1923	255	59,358	9,31	0,765	—	—
1924	222	44,400	13,32	—	—	—
1925	247	43,378	14,62	—	—	—
1926	208	36,714	19,08	2,19	—	—
1927	268	41,599	20,63	2,89	—	8,57
1928	290	41,180	23,52	3,25	288	12,99
1929	259	38,891	52,25	3,62	318	16,71
1930	254	33,841	44,99	4,31	313	17,41
1931	213	33,993	44,95	4,37	294	20,16
1932	185	28,747	37,31	4,10	271	18,60
1933	184	26,087	37,53	6,03	284	15,00
1934	175	21,332	37,34	4,92	256	21,30
1935	171	20,906	46,42	4,65	290	22,68
1936	180	21,026	55,56	6,11	298	24,27

Зменшення членів кооператив треба пояснювати не масовим виступом їх, а коректурою членських ліст. Найбільшими торговельними кооперативами на Литві є „Parama", „Karin Ekonomine Bendrove" і "Spandos Fondas", усі в Ковні. „Parama" має найбільшу в Литві, модерно устроєну пекарню, що її продукція в 1936 р. виносила 5.533.49 кґ. В Ковні має вона 30 крамниць. Друге товариство це кооператива виключно військових осіб. Третє — це кооператива литовського вчительства.

Велику ролю в литовському кооп. русі за часів незалежности відограють гуртівні, що їх почали основувати з 1919 р. Постепенно злились вони в дві централі: „Союз литовських кооператив" і „Союз сільсько-господарських кооператив Литви". В р. 1930 оба союзи зєднались в один: „Lietukis". Завданням цього підприємства є: поміч кооперативам, що до нього належать, у здійснюванні їх завдань і цілей; пособлювання розвиткові хліборобства та хліборобського промислу; узгіднювання інтересів споживачів і виробників; орґанізація торгівлі сільсько-господарськими споживчими артикулами та хліборобськими продуктами. Членами його можуть бути тільки правні особи, себто кооперативи. Орґанізація його демократична. „Lietukis" стало найбільшим торговельним підприємством для закупна товарів і розділу їх між поодинокі кооперативи. В 1937 р. воно обєднувало 116 кооператив, продало

краму на 72, 730.000 літів і мало власного капіталу на 3,600.000 л. З сільсько-господарських продуктів, що їх воно збуває, на першому місці стоїть штучний навіз, відтак рільничі машини. В 1936 збут штучного навозу виносив 82,152.9 тон, вартости 6,07 міліонів літів і продано рільничих машин на 2,19 міліонів літів. З артикулів масової потреби на першому місці стоять: цукор (продано на 15,48 міл. літів), вугілля (1.70 міл. л.), сіль (2,33 міл. л.), залізо (1,71 м. л.), кольоніяльні артикули (0,82 м. л.). В 1937 р. підприємство мало 717.000 літів чистого зиску.

„Lietukis" удержує живі зносини з заграничними кооперативними союзами, в першій мірі з німецьким GEG в Гамбурзі, з анґлійським CWS в Менчестері та з лотишськими й естонськими кооперативами.

Воно належить теж до Міжнароднього Союза Кооператив.

Молочарські кооперативи.

В історії розвитку литовської молочарської кооперації рік 1901, коли то в Ковні основано „Спілку молочарень ковенської ґубернії" під назвою „Бірута", є важною датою. До орґанізації належали майже виключно литовські поміщики, що продукували масло на експорт (до Данії, Петербурга, Вильна, Ковна і т. д.).

„Бірута" дуже причинилась своїми виставами, де виставляли сепаратори та прапаґандою раціонального молочарства, до поширення його в усій Литві. Багато зробила теж у цьому напрямі литовська преса. Орґанізаційну ролю виконували литовські аґрономи — в 1891 р. основано (в Raseiniai) першу молочарську школу. Хто держав корови, той ставав членом молочарської кооперативи. Число їх росло. В 1910 р. треба було оснувати нову фахову школу для молочарства з 3-літною наукою і 9-ти місячним практичним курсом.

В незалежній Литві кооперативне молочарство розвивається з 1923 р. Розвиток його за час 1927—1937 подає понизша таблиця:

Рік	Число кооператив	Число виробн. пунктів	Число см. збірниць	Число постачальників молока	Між ними членів	Одержане молоко в міліонах кг.	Продуковане масло в 1000 тонах	Власний капітал в мл. літів	Чиста надвишка в мл. літів	Більянс в мл. літів
1927	206	162	151	8,162	5,439	20,22	1,07	0,48	0,32	7,88
1928	244	141	327	17,297	6,294	40,24	1,61	0,90	0,66	9,53
1929	255	262	660	30,338	7,978	74,72	3,07	1,37	0,82	10,34
1930	270	272	1,238	60,173	8,939	155,82	6,21	2,52	0,89	13,74
1931	266	273	1,610	71,485	9,668	196,92	7,78	2,67	0,66	18,20
1932	254	263	1,868	81,745	10,198	250,54	10,03	3,09	0,84	18,92
1933	246	251	1,825	69,496	10,029	239,30	9,62	4,48	0,54	18,27
1934	218	221	1,768	69,471	9,924	261,53	10,36	4,60	0,60	16,23
1935	208	209	1,771	76,394	10,069	315,13	12,87	5,07	0,98	15,15
1936	196	202	1,945	85,213	11,629	388,99	15,83	5,60	1,98	14,99
1937	192	188	2,052	91,491	14,836	420,03	16,99	—	—	—

В 1926 р. основано Центральний Союз литовських молочарських кооператив під назвою „Pienocentras", що помалу став одинокою їх централею. Членами його можуть бути тільки молочарські кооперативи. Вписове виносить 25 літів, один уділ — 500 літів. Члени, що їх продукція масла перевищує 10.000 кґ, обовязані набувати дальші уділи від кожних дальших 100. кґ масла. Члени ручать подвійною сумою своїх уділів. На загальні збори орґанізації висилають кооперативи своїх уповноважених, по одному від кожних 20.000 кґ. річної продукції масла. Уповноважений має тільки один голос, а надвишка, після відрахування 25% на резервовий капітал і найменше 10% на основний капітал, розділюють збори між членів, при чому дивіденда від уділу не може перевищувати 8%. Решту роздають як премії тим членам, що найактивніше брали участь у виконанні операцій союза.

Розвиток діяльности „Pienocentras" подає понизша таблиця:

Рік	Число членів	Власний капітал	Проданий товар в міліонах літів	Експорт масла в міл. л.	Чиста надвишка в міл. л.	Білянс в міл. л.
1927	153	0,13	5,84	4,80	0,006	4,72
1928	237	0,19	13,09	11,67	0,096	6,31
1929	264	0,32	25,42	22,72	0,133	8,74
1930	272	0,56	43,85	34,86	0,159	6,09
1931	273	1,35	46,10	37,05	0,189	7,68
1932	263	1,69	45,18	36,04	0,117	7,83
1933	251	2,08	36,16	29,15	0,088	6,15
1934	221	2,44	36,32	28,81	0,087	6,11
1935	209	2,56	42,43	33,86	0,136	7,09
1936	202	2,76	55,89	42,02	0,231	10,71
1937	188	2,93	63,78	47,07	0,293	11,88

Діяльність „Pienocentras" обіймає експорт масла і прочих молочарських продуктів; виріб молочних продуктів у власних підприємствах; продаж молочарських машин, знаряддя та матеріялів; закупно і експорт яєць, закупно овочів для внутрішнього ринку, їх експорт і вкінці нагляд і контроля кооперативних молочарень.

Від 1935 р. „Pienocentras" є одиноким експортером масла Литви. В 1936 р. експортував він молоко до 22 держав, з чого до Анґлії вивезено 74,5%. В 1937 р. вивіз він 74 міліонів яєць на суму 5,7 міл. літ., з чого до Анґлії 71, а до Німеччини 16,9%.

В р. 1936 „Pienocentras" викінчив будову і внутрішнє уряджения своїх модерних маґазинів для маґазинования овочів і риб та фабрику овочевого соку.

Щоби піднести консумцію молочних продуктів, він удержує по всіх містах Литви свої крамниці і сніданкові кімнати.

Товариства для піднесення сільсько-господарської культури.

Ці товариства належать до найстарших у Литві. Основували їх перші литовські поміщики.

З кінцем XIX. і на початку XX. ст. повстають також ґуберніяльні сільсько-господарські товариства (у Вильні, Ковні і Сувалках). Їх завданням було досліджувати й орґанізувати піднесення культури села. Вони основували сільські кооперативи, займались постачанням кредиту, уліпшуванням комунікації по селах і т. д.

Після 1905 р. повстають чисто селянські товариства для піднесення сільсько-господарської культури. Першу таку орґанізацію основано в 1906 р. в Маріямполі. Централя цього товариства обіймала 25 філій. Також і в інших місцевостях повставали і розвивались такі товариства.

В незалежній Литві основують їх з 1920 р., а з 1923 р. повстають вони масово. Вони переняли на себе всю сільсько-господарську культурну працю, як плекання худоби, бжільництво, контролю худоби, постачання сільсько-господарських машин і т. п.

Загальні справи всеї литовської кооперації підлягають двом інстанціям: Центральному Виділові литовських кооператив і кооперативним конґресам. Перший, до якого входять відпоручники кооперативних союзів, основано формально в 1925 р. Він видає кооперативний часопис „Talka" (спільнота праці) та веде кооперативну пропаґанду по всій Литві. Кооперативні конґреси, що в них беруть участь усі кооперативи Литви через своїх делеґатів, відбуваються неправильно. На них дискутують і полагоджують загальні справи литовського кооперативного руху. **В. Лєвинський.**

Кооперативи праці в Італії.

З усіх держав Зах. Европи Італія має найбільше число продукційних кооператив (1.231). По більшости це є трудові артілі (або кооперативи праці, як їх там називають). Вони поширені особливо на півночі, у провінціях Емілії, Венеції та Ляціюм.

Характеристична ціха італ. продукційних кооп-ив це велике число кооператив для будови домів, доріг та меліорацій. Кооперативи дістають від уряду всякі роботи і у деяких районах виперли майже зовсім приватні підприємства.

Вони мають провінціональні союзи. Так прим. мілянський союз обіймає 25 кооператив, які по більшости складаються з кооператив для будівництва і земних робіт. Вони перевели ряд будов у Міляно та в околиці з дешевими мешканнями та многими школами. У деяких дільницях міста вони переводили каналізаційні роботи, також будували залізничі шляхи. Ціла чиста надвишка союзу, як також кооператив іде на збільшення власного капіталу.. Такі кооперативи, характеристичні для Італії, існують в долині Паду від 1883 року. Одна з них, Навенська, що має 2500 членів, перевела більшість публичних та приватних робіт біля поправи рільництва. Орґанізувала постачання всього потрібного для членів, основувала нічні притулки та ліцничі амбулянси.

Трудова артіль в Остії перевела будову трьох рівнобіжних шос з Риму до моря довжини 22 км, аж до Остії, яка стала портом Риму над морем.

Останніми роками багато говорилося про нову повінцію Літто-

рію, що повстала внаслідок відбагнення понтських болот і лежить по середині дороги між Римом і Неаполем. Щойно недавніми роками, під проводом Мусолінія, пляни ті переведено в діло: 750 квадр. км багна обернено у цвитучу провінцію, дякуючи викопанню 550 км. каналів і 300 км. доріг. Працювали при цьому руки 14.000 людей, коштом 240 міліонів лірів. Повстало там 5 сіл і 3 міста, Літторія, Сабавдія і Понтінія. Де царювала малярія і переливалися повені, там живе нині 3250 родин хліборобів з організації комбатантів у твердих будинках та дістають підмоги від уряду.

Отже при цих роботах працювала також робітнича артіль праці, що мала 600 членів. Коли згадується про тих, що дістали змогу жити на цій землі, то не годиться забути і про жертви праці. З 600 членів артілі около 500 полягло тут від страшної малярії. По заселенню цієї округи тут засновано споживчу кооперативу, яка відкрила першу крамницю в 1934 році. Нині вона вже має 10 місць продажі з оборотом в 2 міліони лірів. У 1935 р. кооп-ива обняла новозбудовану пекарню, до якої зерно постачають кольоністи. Поява перших кооп. підприємств збила загально ціни на 25% — 30%. Тим пояснюється також скоре розмножування філіяльних крамниць.

Мусоліні сам слідкував за розвитком цього руху і є членом кооперативи.

В. Тотоміанц.

СЕРЕД КНИГ

Maria Dombrowska: Rozdroże. Studium na temat zagadnień wiejskich. Варшава, 1937.

1. Селянство і шляхта в давній Польщі.

В XV. ст. починає закріплюватися фільварково та паньщизняна господарка в Польщі, а в парі з цим йде позбавлювання селян тих прав, що воно мало. Відтак XVI. ст. приносить дальше закріпощення селянства і цей процес триває аж до кінця XVIII. ст. Селян винято зпід публичного права і віддано всеціло під виключну юрисдикцію шляхти. Дійшло до того, що селянина трактовано нарівні, або ще й гірше, як живий інвентар. Через повних чотири століття панувала вона над селянством і через весь час її стремління йшли в тому напрямі, щоби збільшити панщину і привязати селянина до землі. Найкращим покащиком цего є ухвалення аж 60 разів законів про селян-втікачів на протязі XVI—VIII. ст. По відібранню шляхтою від селянства всего, що тільки можна було відібрати, вона старалася перекинути на нього навіть ті незначні тягарі на річ держави, які були на неї наложені. Не змінилося це відношення шляхти до селянства навіть тоді, коли Польщі грозила вже заглада. Навіть ославлена Конституція 3. мая обійшлася з селянством досить легковажно. Признаючи, що селянство, це найчисленніша верства населення, зпід рук якої виходять найважніші богацтва краю, за це признавали йому тільки »опіку права« і то в часі, коли Польща була вже над упадком, а на Заході проголошувано і реалізовано гасла »свободи, рівности і братерства«.

Чваняться гарною реформаторською публіцистикою, літературою в обороні селянства в XVI—XVIII. ст. Однак її тоді ніхто не читав, або читав з призирством. Література звернена проти селянства а обороняюча шляхту була в десятеро більша і тішилася великою популярністю (прим. Економія Ґастомського з 1588 року, що була підручником найбільше вирафінованого визиску селян двором і держання їх в найстрогіших карбах поліційної системи. Всі реформатори, а їх в кожному столітті було досить, бідкалися над недолею селянства і пропонували йому пільги, ...тільки не тепер, не зараз, не так швидко, бо вони ще не назріли (Те саме покутує в Польщі й до цеї пори). Ще не

прийшов час на пільги, треба було ще витиснути зі селянина як найбільше, хотяйби систематичним розпіячуванням.

2. Селянство і шляхта в Галичині за Австрії.

Коли по розборі Польщі Галичину прилучено до Австрії, то польська шляхта не змінила свойого становища до селянства. За панування Йосифа II. шляхта, перелякана його проєктами в справі рільної реформи, висилала йому меморіяли, в яких доказувала, що рільної реформи не вдасться перевести, бо це доведе до повної господарчої руїни краю. Коли однак в 1848 р. знесено панщину, то шляхта сильно образилася на... селян за те, що вони відважилися приняти від чужого правительства те, від чого вона постійно відмовлялася. По знесенні панщини шляхта почала боротьбу проти освіти на селі. Галицький сойм, в якому засідала переважаюча частина польських послів шляхетського походження, ухвалював малі квоти на народнє шкільництво. Ці представники »народу« домагалися скорочення часу навчання, найнижчого образування народніх учителів, бо образований народній учитель на селі може загрожувати суспільному ладові; добивалися інших плянів науки і шкільних підручників для сіл а інших для міст. Справа шкільного примусу викликала велику бурю протестів. »Закон, що примушує людину до науки веде до соціялізму«, — викрикували ці представники народу — а »література і природничі науки підкопують спокій населення, видирають Божу ласку й вічне життя«. Коли селянські посли домагалися ухвалення додаткового податку на школи, то шляхта заявила, що його не буде платити, бо з народньої школи не користає (»хлоп є тільки на це, щоби все платити на те, з чого не користає«; так було давно так є й до сьогодня). Таке становище займала й Краєва Шкільна Рада а навіть і Академія Наук в Кракові, яка ще в 1891 р. опрацювала проєкт шкільної реформи в тому дусі, щоби »молоді не відчиняти передчасно далеких горизонтів«. Ясно, що при такому наставленні »народнього представництва«, не можна було думати про піднесення освіти на селі. Для селянства вповні вистарчало, як за попередніх часів, »старатися, щоби ані на хвилину не бракувало горівки в коршмах, щоби там що неділі грала музика«, а на що йому наука, »хіба щоби став кожний соціялістом«. Пречінь народня школа, писав один з визначних польських учених другої половини XIX. ст. »не повинна відвертати умів молоді на селі від тих обставин, серед яких вона живе, ані будити охоти видобутися з них«. Вислід був такий, що прим. в 90 роках XIX. ст. в Галичині було 279.000 дітей позбавлених науки, а на Чехах, де людности було на 1 міліон менше, було тільки 174, бо чехи не мали »шляхецької традиції«. (Коли взяти під увагу, що ще й національний чинник відігравав поважну ролю, тоді маємо докладний образ того, що діялося на наших українських землях під »дбайливою опікою« шляхетських дворів. — І. Г.).

3. Справи земельної реформи в сущасній Польщі.

Здавалобися, що під впливом економічних, соціяльних і політичних перемін, що наступили в світі в XIX. і XX. ст. ст. наступила зміна поглядів цеї суспільної верстви. Але де там. До її ідеольогії приєднализя ще й інші суспільні верстви в Польщі, а саме купецько-промислові і фінансові круги, міська, а передовсім столична інтеліґенція, що походить частинно з давної шляхти, а частинно з елєментів, що не знає села. Ці круги є ворожо настроєні до земельної реформи. Тому й ухвали реформи з 1919 р. перейшли найменшою кількістю голосів, а ухвала з 1920 р. перейшла тільки тому, що зближалася небезпека (большевицький наступ на Варшаву) отже повторилася давня історія, що тільки в хвилинах небезпеки показувано селянству, що будіцто щось робиться для нього. Видвигається цілий ряд закидів проти парцеляції. Між іншим закидується селянству, що воно гірше господарить від великих власників. Однак, як виказує статистика, ріжниці між продукцією великої власности а селянською бувають між 1,9—2,5 сотнара для збіжжа, а 4—20 сотнарів для окопових з гектара, при чому велика власність має за собою фахову підготовку, машини, штучні навози, лекший кредит, чого селянство не має. Дальше підчеркується, що велика земельна власність краще надається для вижившення міст і армії. Однак під цю пору головним

доставцем рільних продуктів для міст є підміські села, а апровізацію армії може краще перевести селянство черед кооперацію, як це вказує примір Чехословаччини, де армію заосмотрює тільки селянство через свою кооперацію. Також підчас світової війни головними доставцями для австрійської та німецької армій було селянство.

4. Земельна реформа, а українське селянство.

Справа парцеляції на непольських землях на думку авторки є незвичайно важна і заплутана, важніще як всі інші польські справи взяті разом. Польська політика і господарка на тих землях не має до цеї пори скристалізованої провідної думки. Щоби розвязати ці всі питання, треба ґенія і то ґенія з великодушним серцем, творчою волею та освіченими думками, а таких прикмет тяжко знайти в одному полякові. Підноситься крик, що парцелюючи фільварки на непольських землях, зменшується стан польського посідання. Недавно в соймі один з польських послів сильно нарікав, що в його сторонах $^2/_3$ землі розпарцельовано між Українців, а тільки $^1/_3$ між Поляків. Однак він не мав слушности, бо навіть при такому відношенні на місце одного властителя і може кількох польських родин урядовців в фільварку, прийшло кількасот польських родин. Отже не має чого підносити крику, що »стан посідання« корчиться, а противно збільшається, бо все на місце одної чи кількох родин приходить кількасот польських родин. Погляд, що скупчення великих теренів в руках одиниць даного народу, рішає про державну приналежність цих теренів, хотяй вони заселені іншим народом, є сьогодня пережитком, бо про державну приналежність рішає ітільки воля тамошнього населення, цебто селянства і робітництва. Авторка стоїть на становищі, що треба заспокоїти місцеве населення, даючи йому землю з парцеляції. Однак тут стрічається сильний опір. Навіть визначна польська письменниця Родзєвічувна в одному зі своїх творів палає ненавістю до польської держави за мниме попирання при парцеляції місцевої людности (української і білоруської) — зовсім до речі неоправдане і мильне — уважаючи це місцеве населення за ніщо інше як за банду робітників і злодіїв.

Подав **І. Гурик.**

Inż. arch. I. S. Celarski: ZABUDOWA OSAD NA TLE REFORMY ROLNEJ W POLSCE. Варшава, 1938.

В звязку з парцеляцією і комасацією виринуло нове питання перебудови осель. Держава взяла цю справу в свої руки і старається прийти з поміччю поселенцям. В тій ціли Держ. Рільний Банк будує сам всі будинки для кольоніста і віддає йому по ціні власних коштів в заміну за довжний скрипт, або дає будівельні матеріяли по власних цінах і технічні поради, або уділює низькопроцентові позички. Кошти будови господарських будинків виносили 10—16 зл. за 1м^2, а 25 зл. мешканевого будинку. Величина будинків примінена до величини господарств. Для господарств до 4 га будується мешкальний будинок і стодолу зі стайнею о поверхні 60 м, для господарств 8—12 га ділок, стодолу 72 м і стайню. Для будови призначено дерево, дах критий стернітом, а господарських будинків ґонтами. Кошти будови всіх цих будинків для одного господарства виносили в 1936 р. — 6.200 зл. Коли кольоніст хоче мати мурované будинки, тоді мусить доплачувати сам ріжницю коштів між деревляними а мурованими будинками. В 1938 р. вибудовано 162 будинки тільки на терені тернопільського воєвідства. Державні ліси і приватні підприємства доставили в 1935—1937 р. р. для кольоністів 66.105 м^3 будівельних матеріялів за 3,288.070 зл., 528.000 кіп ґонтів за 770.000 зл., столярських комплєтів (двері, вікна) 1.275 шт. за 192.000 зл, 154.564 м^3 дощок за 6,250.383 зл.

Подав: **Іван Гурик.**

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

»ІДЕЙНЕ ЗАПЛІДНЕННЯ«.

»Українські Вісти« приносять дня 27. червня статтю під повищим (доволі претенсійним) заголовком, присвячену делеґатам на Заг. Збори РСУК, а підписану п. М. Іванейком. Якими ідеями бажає запліднити делеґатів на кооп. зїзд шан. автор?

Мусимо признатися, що не легко вловити хід думок цієї статті. По довгих трудах вдається нам нарешті устійнити ось такий сильоґізм:

1. Кооперація прийшла до нас із заходу. Але вона була у нас вжо до того часу: запорожське січове товариство, чумацтво;

2. Чужі взори треба нагинати до місцевих потреб, не наслідувати; західно - европейська кооперація повстала як засіб оборони робітничих мас від визиску з боку приватного підприємця, купця, посередника, промисловця, банкира; одначе нам потрібно не такої, а іншої, »щироукраїнської« кооперації;

3. Коли українська нація на порозі 20-го століття взялася до розбудови свого національного господарства, вона спрямувала европ. спілчанську ідею на щироукраїнські дороги. Взялася визволяти не якусь клясу, а цілу укр. націю з неволі чужого (головно жидівського) капіталу. Укр. кооперація почала організувати товарообмін масла, збіжжа, в останні роки живини з чужонаціональними госп. тілами;

4. Тяжче з ідеольоґією укр. кооперації. Вона до нині піддає іноді укр. кооператорам не наш погляд, немов особистий госп. почин проведений на особисту відповідальність — це неминучий супротивник кооперації, що його треба побороювати. Це не українська постава. І тому така ідеольоґія, що її далека візія — ціль: якась »кооперативна республика«, а не самовистарчальне укр. нац. господарство взагалі — уже не є зрозуміла для народу.

5. Якщо укр. кооперація не буде мирно жити з укр. приватним купецтвом, »ми мали б приклад не плідної ідеї, перетопленої життям, але чужої ідеї — галапасa, яка нищить і розсаджує орґанізм, що на йому осадовилася«. (Підкр. наше. — Ред.).

Такий хід думок п. М. І. Тепер пригляньмося їм критично, чи вони оперті на річевому знанні фактів та чи правильні висновки автора?

До 1. Чи була у нас кооперація за Січі і чумацтва? Автор повинен висловлювати свої думки з більшою обережністю. Правдою є, що ціла січова організація виросла з духа демократичної самоуправи вільних людей; про це говорять усі наші історики, а зі спеціяльним натиском звернув на це увагу Мих. Драгоманів (»Переднє Слово« 1879 року), коли шукав в нашій бувальщині первнів сусп. організації, потрібних нам в сучасній добі. Були в січ. господарстві первні солідаризму й рівности, але називати це прямо кооперацією, як це робить п. М. І., трохи за сміло. Треба ще спеціяльних студій над цим питанням і вони щойно сирішать, яка була в цій славній організації частинка вільного спілчанства, а яка державного комунізму (аджеж вся земля паланок, усі ті луги й очерета, була не приватна, тільки у власности держави, війська запор. як такого!). — Що торкається чумацтва, то тут справа ще складніша. Чумаки це були купці, посередники, отже ані продуценти, ані консументи, які хочуть »брати свої справи у свої руки«, що становить зміст поняття кооперації. Отже коли чумацтво і вважати родом кооперації, то кооперацією приватного купецтва, одної сусп. кляси, клясовою організацією, чого саме не бажає пан М. І. — Зате дивує нас, що автор не згадує серед форм нашого старовідського спілчанства — ріжних артілів та численних форм сусідської

взаємопомочі селян, якими так багата історія укр. села, які так докладно описав пок. проф. Ф. Щербина, а оце недавно пригадав Ю. Липа у своїм »Призначенні України«. Ці форми взаємопомочі народніх мас мають більше, як інші форми, право вважатися попередниками нашого сучасного спілчанства.

До 2. Чи европ. кооперація справді оперта на ідеології боротьби кляс? Коли, як виходить зі слів п. М. І. вважати клясовою боротьбою основування спож. крамниць, селянських молочарень, кооператив для збуту збіжжа, кредитових кас для оборони від визиску посередників і лихварів — то виходило б, що — так. Але ж це буде якесь нове й нечуване розуміння »клясової боротьби«, новий винахід в соціольогії. Дотепер клясовою боротьбою вважалося форму професійної організації і то лиш остільки, оскільки вони хапалися гострих, справді боєвих форм оборони інтересів дотичної сусп. верстви (страйки, бойкоти, льокавти, демонстрації). Не можна вносити хаосу в устійнені наукові поняття, якщо не хочеться заплутатися у протиріччях.

Коли ж ходить про европ. кооперацію, то якби автор розгорнув перший-ліпший підручник історії кооперації, то вичитавби в ньому, що якраз величезна більшість теоретиків кооп. руху в Европі і майже всі великі кооп. організації стоять на становищі неклясовости кооп. руху (Жід в ділянці спож. кооперації, Райфайзен — кредитової; гол. теоретиком клясово-політичної невтральности кооп. руху був довголітній секретар Міжнар. Кооп. Союзу Ганс Міллер). Це елементарні річи в теорії кооперації, які знає нині кожний учасник хочби заочних кооперативних курсів. Спеціяльно Жід і Райфайзен з натиском підчеркували загально-суспільний характер кооп. руху і виступали проти надавання йому характеру організації якоїсь одної — не тільки кляси, а навіть професії. (Правда, є в Европі змагання організувати кооперацію по клясах чи професіям; існують окремі союзи »хліборобської кооперації« чи »робітничої« які внаслідок того дещо відбігають від тез Жіда чи Міллєра; одначе це всеж таки велика меншість у заг. течії.

До 3. Тут автор складає доказ повного незнання історії рідної, укаїнської, національної кооперації. На його думку укр. кооперація взялася до розбудови нац. господарства щойно »на порозі 20-го століття«, тоді як початки укр. кооперації сягають 70-их літ 19-го століття (перші спож. і кредитові товариства на Вел. Україні, перші кредитові кооперативи в Галичині в 70-их роках, оснування Нар. Торговлі 1883, масова поява сільських крамниць і щадничих кас при читальнях від 80-их літ і т. д.).

Ще більше незнання річи зраджує висказ автора, що кооперація наша тільки й робила, що торгувала »маслом, збіжжям, щойно в останні роки живиною«. Таким чином шан. автор попросту викинув з історії нашої кооперації цілу (до війни навіть могутню) кредитову кооперацію (початки у 90-их роках, централя основана 1898 р.), звернену на поборювання приватного кредитодавця; далі усю закупочну кооперацію до- і повоєнну (закуп спож. товарів і с. г. потреб), звернену на поборювання торг. посередництва у цих ділянках. Чому викинув? чи тому, що може не знав про їх існування, або може тому, бо їх існування псувало йому його теорію невоювання кооперації з торг. посередництвом?

Правда, ці форми кооперації приняли ми в цілости з заходу, бо ані на Січі ані пізніше у нас не було такої організації, але чи маємо через те їх закинути і зліквідувати прим. наші райфайзенки і кооп. банки? Очевидно, це бувби смішний нонсенс.

(Так само і укр. приватні купці і промисловці користуються західними взорами у своїй організації, навіть картелями і то навіть інтернаціональними!).

Але і при тім, що автор навів з історії укр. кооперації, є річеві похибки або просто доказ незнання фактів. Авто думає, що укр. кооперація почала збут живини щойно останніми роками. Що ж зробити з передвоєнним »Союзом для збуту худоби« і працею його цілої підбудови? Колиж ходить про збіжжа, то треба знати, що поважнішу діяльність у цій ділянці почали ми саме аж в останніх роках, навіть пізніше, як почався збут живини. Цілком не згадує автор між збутами такого важного артикулу як яйця.

Помиляється автор, коли пише, що укр. кооперація орґанізує товарообмін виключно з чужонаціональними госп. тілами. Хіба він, як міський споживач, не купує ані масла зі склепів Маслосоюзу, ані мяса від Центросоюзу, ані кольоніяльних товарів в Народній Торговлі і т. д.?

Незнання справи і поверховність в трактуванні річи доводить автора і тут до хибних висновків. А саме він думає, що праця укр. кооператив виходила на шкоду одним тільки чужонаціональним торгівцям, головно, як він каже, жидам. Певна річ, найбільше потерпіли жиди, бо їх було найбільше, в деяких ділянках просто мали або ще й мають монополь. Але навіщо скривати, що укр. кооперативи, через сам факт, що повстають і хочуть удержатися при житті, роблять конкуренцію усім існуючим подібним підприємствам, отже жидівським, польським, німецьким та й українським, коли вони є, або основуються для конкурування з кооперативними?

До 4. Автор називає »неукраїнською поставою«, коли укр. кооператива вважає укр. приватника своїм конкурентом. Чомусь не робить такого закиду навідворіт — укр. приватникам, які повстають останніми часами масово, особливо по селах, де вже є кооперативи.

Виходить таке: тому, що (як відомо) кооперація прийшла скорше як приватне купецтво, — кооперативи наші мусять добовільно вступатися з дороги кожному новоповсталому укр. приватному підприємству! Той, хто перший підняв прапор розбудови національної торгівлі і промислу, має негайно вступитися, як тільки йому в дорозі стане його величество український приватний купець! В противному разі, як виходить зі слів автора, робота такої кооперативи буде »неукраїнська«, ба, на кінці читаємо попросту, що кооперація тоді переміниться в.... »галапаса, що нищить і розсаджує орґанізм«!!!

Ось доказ, до яких абсурдних висновків можна дійти, спираючись на фальшивім розумованні!

Пан М. Іванейко приняв на себе ролю прокуратора, що відсуджує кооперацію від національности, якщо вона не перестане вважати своїм конкурентом української приватної торгівлі, і то без застережень, навіть тоді, як та приватна торгівля виростає виключно для конкуренції з кооперацією. Притім дав доказ, що або комплєтно не знає кооперації, або свідомо накручує живі факти для своєї аргументації.

З його способу писання пробиває так страшно у нас поширена обивательська звичка говорити на всі теми, і у всьому вважати себе компетентним, хоч справи не знається й не передумалося. Мало хотіти писати, мало — дістати тему, треба ще й щось знати з тієї области, в яку вступається.

Коли ж ходить про саму ідею внутрінаціонального господарського замирення, то єдина тут дорога така, якої держиться культурне суспільство на Заході (прим. в Англії, Швеції, Данії): зберігання »чесної гри« у конкуренційних змаганнях між приватницьким і кооперативним світом. Абсолютна чесність у торгівлі, абсолютна солідність в обслузі і абсолютна чистість у конкуренції — ось »єдине що є на

потребу«. Коли ж комусь це не вистарчає, то він дає доказ, що нездібний жити так, щоби бути корисним національному організмові. Здорове національне господарство — а це було й є начальною метою кооперації — потребує тільки солідних і конкуренційних підприємств.

Усяке квиління, що боїться твердої школи чесної конкуренції, промовляє на шкоду тих, що квилять.

Усякий хто хотівби відібрати в кооперації її основне »жало« — наставлення проти зайвого торг. посередництва злученого з визиском (хоч би того визиску допускалися й свої одноплемінці) — убиває кооперацію. Коли укр. кооперація досі розвивалася і щось зробила для створення національної торгівлі й промислу, то власне дякуючи тому своєму наставленню. Хто хотівби його змінити — той щойно ділавби направду на шкоду національного господарства і національної української справи взагалі.

Ми присвятили дещо більше уваги відносно невеликій статті п. Іванейка, тому, бо думки в ній виложені є дуже поширені серед нашої інтеліґенції, а ще більше поширена — така поверховність у трактуванні справ.

К. Коберський

ХРОНІКА

Офіціяльне заступництво хліборобів у ріжних державах.

„Związek Izb i Organizacij Rolniczych" видав книжку п. н. "Organizacia rolnictwa w państwach europejskich". Заголовок невповні відповідає змістові, бо в книжці говориться лише про т. зв. офіціяльне заступництво хліборобської верстви, полишаючи на боці добровільні професійні орґанізації сільського населення. Книжка дає перегляд публично-правних орґанізацій, що мають заступати хлібороба перед державою, у головних державах Европи.

Німеччина. До 1933 року село мало своє заступництво у „рільничих палатах", не числячи добровільних орґанізацій (рільн. товариств і кооперації). З приходом гітлєризму все це змінилося. Самоуправні „рільничі палати" заступлено орґанізацією уряду п. н. „Державний Кормительський Стан" („Reichnär Stand") на чолі якого стоїть іменований „вождом" „провідник селян", себто міністер хліборобства (Др. Даррé). Найбільш болюче було для хліборобів те, що й кооперативні союзи позбавлено їх самоуправи, вони одержали номінованих „провідників" і їх піддано під юрисдикцію „провідника селян".

Згаданий центральний уряд „Reichsnär Stand" має 7 відділів: 1) госп. справи; 2) правничі; 3) міжнародн. селянських та рільничих справ; 4) шкільництва; 5) освіти; 6) науки про сел. стан; 7) національно-расових справ. Окремо від них є ще адміністраційний виділ, який має вести також: 1) опіку над сільським населенням; опіку над сіл. господарством; 3) опіку над ринком рільних продуктів.

Таким чином злучено разом: дотеперішні бюра міністерства хліборобства, рільничих палат, добровільних хліб. орґанізацій і сіл.-госп. кооперації. На чолі тих ґрандіозних аґенд поставлено одну людину.

Йому підлягає 20 краєвих „селянських союзів", якими управляють одначе не виборні люди, а „провідники", іменовані державним провідником; далі вниз є ще „повітові союзи" з повітовими провідниками на чолі.

Суспільну думку заступають додаткові тіла: „Держ. селянська рада", краєві і повітові сел. ради, члени їх іменовані згори. Раз в рік відбувається „селянський конґрес" у Ґосляр.

Фінансовою підставою цілої тої орґанізації є вкладки, примусово стягані при податках. (Як відомо, орґани Reichsnär Stand-у установляють в деяких ділянках тверді ціни хліб. продуктів, прим. збіжжя, молоко, масло).

В Італії на місце давних добровільних хліб. організацій вступили примусові „конфедерації" рільних підприємців і анальоґічні синдикати рільних робітників. В централі держави, існують т. зв. корпорації, цебто уряди, що складаються з іменованих владою представників: а) фашистівської партії, б) сіл.-госп. підприємців, в) сіл.-госп. робітників. Від ост. реформи корпорацій, себто від 1935 р. є 8 корпорацій, що відносяться до сіл. господарства (продукція збіжжя, городовини, вина, товщів, цукр. буряка, годівельна і рибна, деревна, прядільних сировин). Апарат удержується з оплат, стяганих при податку.

Португалія. Від 1937 року заведено й там т. зв. корпоративну систему. Всеж таки тут збережено в орґанізації хліборобів засаду добровільности о стільки, що нема примусу бути членом корпорації (хоч і нема свободи творити не-урядові хліб. організації, подібно було в Австрії до березня 1938. р.). Складки побираються лише в членів. Завідуючі орґани походять з вибору.

Франція. Від 1924 р. існують „рільничі палати" з виборними управами. 3/4 членів управи вибирають сіл.-госп. продуценти, до яких числяться також робітники, а 1/4 вибирають добровільні орґанізації хліборобів. Рільничі палати мають характер дорадчих та опініюючих орґанів. Удержуються з додатку до ґрунтових податків. Одна палата, на один департамент, сходиться 2 рази до року. Має аґрономів (на окремім державнім удержанню). Централя палат, це щорічний зїзд її предсідників.

Мадярщина. Від 1920 р. існує хліборобська самоуправа: 5 рільничих палат, з членами вибираними на 6 літ, частина є іменованих і вірилістів. Фінансова база: сплати при ґрунтовім податку. Підбудова: хлібор. комітети комітатні, повітові і громадські. Виборче право мають: власники, державці і робітники. Вибори куріяльні. З уряду входить староста і аґроном, в комітаті — піджупан і інспектор хліборобства. Краєва рільнича палата по 15 делеґатів від кожної з пяти палат, плюс іменовані представни-

ки добровільних хліборобських та кооперативних орґанізацій.

Румунія. Від 1936 р. орґанізація така: в кожнім департаменті хліборобська палата з радників, вибираних виборчими колеґіями після величини господарств. Як вірилісти входять префекти департаментів, начальник зем. уряду, представники торг. пром. палати і кооперації. Доходи — з додатку до ґрунт. податку і под. Виконуючі орґани палат це „громадські рільничі комітети". Виборчі засади подібні, як в департаментах.

Чехословаччина спирається на австрійських законах з 1891 і 1897 р. Є три краєві „Земледільські Ради": в Празі, Братиславі і Ужгороді. Всі вони є в тісній співпраці з добровільними рільн. орґанізаціями, так, що на ділі вони є дочіпками до них.

Латвія має рільн. палату від 1935 р. Компетенція: надзір над кооперацією (!), орґанізаціями молоді (!), ринком рільних плодів, парцеляцією. 100 радних з вибору, 50 номінатів.

Норвеґія спирає хлібор. самоуправу на законі з 1919 р. Спирається на добровільних орґанізаціях: 1) фармерів, 2) малоземельних і т. д., які є місцеві і мають департаментальні союзи. Нема примусу належати до них, але без того не можна дістати ніякої допомоги. Централя: „Королівське Т-во для добра Норвеґії" і центральна „Рільнича Палата". Бюджет: субвенції і членські складки.

Подав К. К.

ДЕРЖАВА БЕРЕ В РУКИ ЗАЛІЗНИЙ КАРТЕЛЬ.

Постановою з 13. квітня ц. р. введено в життя новий орґан державної контролі над промислом. Цим орґаном є »Начальна Орґанізація Залізних Гут«. Введено її внаслідок: 1) зловживань зазізного картеля на шкоду держави і громадянства, 2) відомого стремління польських етатистичних кругів до поширювання компетенції держави в економічних справах. Варшавський журнал »Політика Ґосподарча«, який зберігає лінію чистого госп. лібералізму, критикуючи і картелізм і етатизм, пише з цього приводу:

»Постанова Економічного Комітету Міністрів з 13. IV. ц. р. є нічим іншим, як перебранням керми польського гутництва з рук диктатури картеля в руки диктатури держави. Цей »лік«, приміненний в обличчі тяжких економічних зловживань картеля, напевно не є добрий. Скріплює інтервенціонізм у Польщі. Але ніхто тверезо думаючий не буде тим фактом заскочений. Бож від років уже ясно, що методи трактування продукції залізної сировини, як фільварка кількох осіб, — доведуть до переходу керми гутництва з рук картелістів у руки етатистів. Хотілося б навіть сказати: З двох лих невідомо, котре гірше. Бож та безполова, безідейна господарська метода, що її практикував досі скартелізований гутничий промисел, була якимсь дивовижним квазі-етатизмом, який, маючи всі хиби етатичного думання і правління, не мав навіть такої примітивної прикмети, як допасування політики скартелізованих підприємств до центральної волі орґанів держави. Гутництвом в Польщі правили не фіґуранти зі »Спільноти Інтересів« лиш диктатори з бюр продажі, виховані на найгіршій школі метод експлоатації »забраних країв«.

століть. 800 років назад, це початок хрестоносних походів. Це не так давно, це вчора.

Так отже кожний з нас може мати більше предків, ніж було тоді всіх жителів у Франції, бо населення було далеко менше, ніж 30 міліонів. Ця позірна противорічність виправдується легко фактом, що лінії наших предків часто перехрещуються, і що ті самі предки виступають в багатьох родоводах.

Це нічого не шкодить. Коріння кожної людини виростають з національних праоснов і перехрещуються наче сітка.

На основі ґеометричного рахунку, можна сказати, що в крови кожного француза є кілька краплин крови всіх французів, що жили на родинній землі.

Це було би переборщенням, бо в кожній нації є ріжниці суспільних кляс і між тими клясами супружа є дуже виїмкові, або і взагалі не існують. Нема тут того, що римські правники звали jus connubii. Шляхтичі ніколи не женилися з міщанками, ба навіть сьогодні, не зважаючи на всякого роду демократичні претенсії, дочки буржуа виходять замуж за робітників тільки у повістях.

Те, що сказано, зовсім не ослаблює закону дідичної солідарности: бо якщо людина своїми корінням не сягає в цілу націю, то зате вона сягає корінням у свою суспільну клясу і ті коріння тоді ще більше сплутуються у правдиві сіти.

Гляньте, наприклад, на Жидів. Вже чотири тисячи літ тому вони женяться за малими винятками тільки між собою. Подумайте, скільки кожний Жид має в собі предків своєї раси. Що за збірний продукт представляє собою Жид!

Який є наслідок? В кожній родині, в кожній провінції, в кожній нації є певний фізичний тип.

Беручи під увагу тільки батьківську дідичність, можна би допускати, що індивідуальні ріжниці поодиноких пар будуть устійнюватися і скріплюватися з покоління в покоління і так поступатимемо до щораз більших відріжнень між людьми.

Але так не є. Чому? Бо в особі кожної людини, що родиться, батьківська чи матірна дідичність виступає тільки у маленькій частині. І це велитенське число, юрба найдальших предків назначує ціхи людини і надає їй посередній тип.

Можнаби думати, що як високого росту чоловік ожениться з рослою жінкою, то їхні діти будуть ще вищі і так створиться поволи раса велитнів — але так не є. Якщо син рослого чоловіка не завжди високий — а сини великих людей рідко є великими людьми — то це тому, що вони дідичать тільки 1/10 батьківського ґенія і 9/10 середніх прикмет спільних предків.

Сьогодні це вже стверджений фізіольоґічний закон, що коли в родичів є якесь відхилення оригінального типу понад пересічність, то це відхилення віднаходимо звичайно у дітей зменшене о третину, чи о половину, і воно зменшується ще більше в наступних поколіннях, так, що незабаром воно зовсім зникає

наче морські хвилі, що підносяться вище плеса, а відтак падуть на спільний рівень моря.

Треба теж зазначити, що не вдалося отримати штучно відмін людського роду, так як це сталося для тваринних, чи рослинних оказів. Ви знаєте, що виховники тварин чи огородники осягають через перехрещування, направду нові відміни тварин чи рослин, які вже можуть залишитися на постійно. У Швайцарії бачимо деякі раси коров і волі з біло-червоними цятками на шкірі, які є клясовані, як першої якости. Огородник дістає схрещення помаранч і винограду, які не мають кісток. Але ця фабрикація тваринних оказів, можна навіть сказати потворів, ніколи не мала місця для людського типу.

Королівські родини женяться між собою. Є в Европі кілька княжих родин, що мають достойну місію репродукції королівських рас, доставляючи князів і княгинь блакитної крови: це Бурбони, Габсбурґи, Гогенцолєрни, чи нащадки ріжних німецьких малих суверенів. І так можна розпізнати бороду Габсбурґів у формі кальоша, чи ніс Бурбонів, але не можна сказати, що існує якийсь королівський тип, так як це сказала Береніція Титові:

„Хоч як темною була б наша земля
Всі зразу пізнали б в ньому володаря.

Те саме відноситься й до жидів; як я недавно говорив, вони творять свій тип, але не можна сказати, щоб вони представляли якісь особливі окази. І хоч вони практикують вже від Авраама т. зв. обрізування, не було ще випадку, щоб прийшов на світ вже обрізаний жид. Бо дідичність, бодай так кажуть біольоґи, не передає т. зв. придбаних ціх, тобто відріжнень набутих по народженні, будь вони фізичні, моральні, чи інтелєктуальні.

Зате у тварин вони мабуть переносяться і це, що звемо інстиктом, є відай набутою ціхою.

Чи завважили ви, що пси, коли лягають, три рази обертаються довкола, з права до ліва. Звідки в них така звичка? Природники кажуть: бо колись, в часах не тільки передісторичних, але навіть ґеольоґічних, пси жили в степах і заки клалися в траву, обертаючись робили собі свого роду гніздо; ця звичка залишилася. Це була б отже набута ціха, яка перенеслася у формі інстикту.

Та це проблєма, яку я тільки мимоходом згадую, бо вона не лежить в моїй компетенції.

Запамятаймо собі тільки той незаперечний факт, що кожна людина є продуктом безконечної лінії предків, які зробили її такою, якою вона є.

§2. Соціяльна дідичність.

Існує також соціяльна й економічна людина, як є фізична людина, з тією тільки ріжницею, що дідичність тут не є вже кровна; вона походить із виховання та традиції.

Тут також можна сказати, що сьогоднішня соціяльна людина отримала все те, що має від своїх предків. І не тільки ті

люди, що одідичили якесь зібране майно, але й взагалі всі люди, які отримали далеко ширші добра, створені тими, що їх попередили — всі ті добра, яким ми завдячуємо наші вигоди, наш відпочинок, нашу освіту, наші засоби. Все те, що ми вже й від себе передаємо тій велитенській спадщинности, можна порівнати до ріки, що переносить води в океан.

Гляньте, скільки кожний з нас завдячує минулому! Хочби тільки мову! Хто може похвалитися, що він видумав свою мову, або, що бодай докинув щось до неї? Вправді, від часу до часу, Французька Академія докидає кілька слів до словаря; але ті нові слова не є створені академиками: вони походять від народу; це є слова з арґо, що увіходять в мову; це є продукти збірної творчости. А реліґія! Який великий звязок з минулим мають щонайменші ті, що визнають якусь реліґію: чи є якийсь католик, що хваливсяби, що він щонебудь додав до свого катихизму? Або якийсь кальвініст до свого вірую? Чи якийсь Жид до біблії? Якщо вони щонебудь докинули, то тим самим стають єретиками і виходять зі своєї реліґії.

Саме слово реліґія — religere разом злучувати, — висловлює цю солідарність не тільки між живими, але головно між живими і мертвими, між живими на цьому і мертвими на тому світі.

Богацтво є теж соціяльним твором. Нема сумніву, що фабрикант, а в єще більшій мірі робітник, який творив продукт своєю рукою і вірить, що надав йому пятно своєї особовости, ніколи добровільно не згодиться, хоч які зусилля роблять соціялісти, щоб його в тім переконати, мовляв його продукт є тільки збірним твором. А всетаки, нехай він ближче приглянеться. Сирівець, приладдя, фасон, засоби, способи вживання — все те походить від предків. Якщо робітник інтеліґентний, то він мабуть докине щось нового, але дуже рідко щось направду великого.

Тим не хочемо сказати — треба оминути цю неясність, — що всі предмети, які причиняються до нашого комфорту, до нашого життя — є старими предметами. Ні! старі меблі, предмети в музеях, хочби й як велика була їх надвартість у сучасній хвилині, представляють тільки малу цінність у загальній сумі богацтва. Предмети, які служать для нашого вжитку, не тривають довго, тривають коротше, ніж людське життя, з винятком домів, але й це не завжди.

Те, що отримуємо з минулого, це не самі предмети, але с п о с о б и виробу й ужитку, для якого вони призначені. Візьмемо наприклад кухню. Страви, які появляються на нашому столі зміняються кожного дня, але ми вичитуємо ще й нині на карті страв „філє Рішеліє", „пірé Субіз", зупа Сен-Жермен". Це є ті куховарські приписи, що передаються з роду в рід.

Потреби творять богацтво, а передусім вартість. Але кожна потреба є витвором довгого часу, вона поволи збільшується і родить нові бажання.

Можнаби вірити, що бодай у винаходах моглиби себе виразно проявляти особовість винахідника. Винаходити, це значить творити щось нове , що появляється нагло. Так, це правда. Але під умовою, що винахід впаде у приготоване і для нього зріле середовище.

На доказ подамо історію великих новітніх винаходів, які збіглися в однім часі.

Одночасно відкрили диференціяльний рахунок Нютон і Ляйбніц.

Одночасно відкрив планету Нептуна французький астроном Лє Веріє (Le Verrier) і анґлійський астроном Адам (Adam).

Одночасно відкрили кисень: Француз Лявуазіє (La voisier). Анґлієць Прістілі (Pristley) і Швед Шель (Scheele).

Зновуж в царині далеко більше мені знаній, економії, — теорія граничної або марґінальної вартости, що від якихось тридцять років є клясичною теорією вартости, мала одночасно чотирьох батьків: Вальраса (Walras) французького економіста; Клєрк (Clark) американського економіста, Стенлі Джевонса (Stanley Jevons) анґлійського економіста, і Карла Менґера (Karl Menger) віденського економіста. Одночасність була така, що кожний з них міг домагатися лавру першенства.

Це вказує, що винахід був, як кажуть, у воздусі, тобто, що соціяльне середовище було настроєне однозвучно дрожати зараз по тім, як винахідник вдарить у струну.

А ось протидоказ: кожний винахід, що прийде за скоро упадає і гине. Наприклад цю саму теорію граничної вартости відкрив трицять років раніше Німець Ґоссен (Gossen). Але ніхто не звернув на те уваги. Аж Стенлі Джевонс і Вальрас, відкриваючи це наново, спостерегли, що мали невідомого попередника.

Поета нині величаного, якщо писавби пятьдесять років швидше, ніхто не розумівби.

Треба отже зіграння, співзвучности між індивідуальним відкриттям і розвитком суспільної спільноти. Ви знаєте, як завзято дискутували над питанням, якого я не хочу тут порушувати, а саме: чи великі люди є продуктом їхньої доби, чи навпаки вони творять цю добу. Одно є певне, що велика людина є великою тільки тому, бо вона появилася в добру пору. Якби Наполєон не був народився на передодні Великої Революції, не є певне, чи він став би маршалом Франції на службі у короля.

Ця форма солідарности така маркантна, що про неї знали в усіх часах, ще заки народилася солідаристична школа. Наш колеґа в Колєжі-де-Франс, п. професор Ізулє (Isoulet) висказав у своїй книжці „La Cité moderne" (1894) коротку формулу, яку часто повтаряли: „Я є соціяльним продуктом".

Він розвинув дещо довше цю формулу ось так: У стані окремлення людина не думає й не говорить; душа є дочкою міста. Це капітальна правда, якої наслідки зовсім перевертають погляди й способи відчування в Европі — від двайцяти віків".

Ця формула є справді ударна; однак без охоти зменшувати заслуги нашого визначного колєґи, я скажу, що ця думка була часто висловлювана і майже тими самими словами. Явище, про яке я саме говорив, є таке велике, що не могло уникнути уваги мислителів.

Вже 1861 р. фільософ Курно (Cournot) що був теж великим економістом — він створив математичну школу політичної економії — у своїх нарисах про повстання наших вірувань (Essays sur le Fondement des nos Croyances) писав таке:

„Індивідуальна людина зі своїми знаними спосібностями є продуктом соціяльного життя; соціяльна орґанізація є справжньою органічною передумовою „до появи інших її спосібностей". Це та сама думка і висловлена так само, лиш ця формула є менше сконцентрована, тому і не так сильно вдаряє в душу.

Також Віктор Ґюґо, на відомих сторінках сказав ось як:

„Ніхто з нас не має чести мати життя виключно для себе самого. Моє життя є вашим; ваше життя є моїм. Ви живете, бо я живу. Візьміть ще зеркало й пригляньтеся собі в ньому. Ах! нерозумний ти, коли думаєш, що я не є тобою!"

Вкінці, коли завернемо думкою ще вище, можна сказати до перших основників солідаризму, до апостола Павла, то в його листах до Коринтийців*) читаємо:

„Яка є ріжниця між тобою і кожною іншою людиною? Що маєш такого, чого ти не отримав? І якщо ти це отримав, то чому тим чванишся?

§ 3. Дідична солідарність: Активна і пасивна.

Але солідарність в часі, що лучить наступаючі по собі покоління має два обличчя. Існує пасивна солідарність, це та, якій ми саме приглядалися, ця, в якій людина є відповідальна за блуди своїх предків, чи користується їхніми заслугами. Є теж активна солідарність, тобто ця, через яку навпаки людина діляє на своїх нащадків і стає головним спричинником їхнього призначення.

Повернімо до цього першого виду солідарности у біольоґічному порядку. Я вказав, як одиниця є кінчиком коренів, що розгалужуються в безконечність у минулому. Але якщо кожний індивід має двоє родичів, четверо дідів, восьмеро прадідів і т. д., то кожний з нас, навіть у Франції де родини мають небагато дітей, може мати двоє дітей і в третьому поколінні чотири внуків, в четвертому вісім, і нерідко можна бачити, навіть у Франції родини, де при столі дідів підчас свята сидить 15, 20, я навіть бачив 50 внуків і правнуків. Кожний з нас може собі сказати так, як сказав Єгова Авраамові: „ти будеш батьком безчисленного множества".

---

*) Premiére Epître, chap. IV, V : 7.

Коли це представимо ґрафічно, то родове дерево кожної людини виглядатиме, як пень з двома розгалуженнями: вгору і вділ.

Якщо людина відіграє щодо минулого тільки пасивну ролю і переносить на собі вплив предків, то зате стає автором, а в деякій мірі і відповідальним шефом велитенського нащадства, що прийде по ній.

Одиниця є отже тільки точкою, але пересічною точкою двох безконечних ліній, безконечної в минулому і безконечної в майбутньому.

Індивід не є зменшений у вартости фактом дідичної солідарности, бо ця сама солідарність віддає йому стільки, скільки йому відбирає.

Говорять: „Я є соціяльним продуктом". Так, але по правді не треба казати „я". Кожне Я стає Ми. Цей заіменник, застережений для маєстатів, королів, для вельмож цього світу, заіменник, що вказує, що кожне їх діло переходить значіння індивідуального акту і відбивається на міліонах людей — дякуючи фактові солідарности може кожний з нас привласнити його собі.

VI. РОЗДІЛ.

СОЛІДАРНІСТЬ ЯК СОЦІЯЛЬНИЙ ДОВГ.

§ 1. Теорія здогадного контракту.

Я сказав у першій лєкцій, що Лев Буржуа належав до тих, що найбільше причинилися до створення теорії солідаризму.

Лев Буржуа не був ні фільософом, ні економістом, ні навіть правником — хоч надав своїй тезі правничу форму — але він був державним мужем, провідником радикально-соціялістичної партії і, як такий, дуже бажав знайти програму, яка дозволилаб його партії відмежуватися від індивідуалізму, але й не дозволити, щоб її проковтнув соціялізм. Він бажав знайти золоту середину в солідаризмі.

Ось в яких словах він сформулував цю доктрину:

„Справедливо можна сказати, що знання природних законів солідарности веде до поняття цілости прав і обовязків людини, що живе в суспільстві".

Найсильніше вдаряє його у факті солідарности те явище, про яке ми говорили в останній лєкції, тобто солідарність як наслідок дідичности. Через злуку слідуючих по собі поколінь, кожна людина з приходом на світ, стає довжником цілого минулого. Лев Буржуа дав красномовний вислів цій думці. Ви знайдете тут те саме, що я вам читав з книги Бастія про поділ праці; тільки, як Бастія говорить головно про те, що людина завдячує своїм сучасникам, то Буржуа розглядає те, що людина винна своїм попередникам:

„З хвилиною, як дитина, по розвязанні, відлучується остаточно від матері і стає окремою істотою, отримуючи із зовні потрібну до свого існування поживу, вона стає довжником. Вона не може зробити ні одного руху, не заспокоїти ні одної потреби, не удосконалити ні одної з формуючихся спосібностей, щоб не зачерпнути з безмежного резервуару нагромаджених людством надбань.

Довгом її є пожива, кожна страва, яку вона споживає.. Довгом її — говір ще непевний; кожне слово яке вийде з її уст, вона бере з уст родичів або учителів. Довгом — і якої вартости! — є книжка і знаряддя... Довг на кожному кроці, по шляху окупленому тисячами трудів і часто тисячами трупів людей, які будували цей шлях крізь гори і доли... Довг на кожному закруті колеса

воза чи ваґона... Довг супроти всіх умерлих, які залишили цей спадок, супроти всіх тих, яких праця перетворила земельні неужитки в плодовиті поля. Довг супроти всіх тих, яких думка вирвала елєментам тайну їхньої могутности".

Це не нова думка, що кожна людина, приходячи на світ, обтяжена суспільними зобовязаннями супроти людства. Про це вже нераз говорили. На Карусельській площі на стовпі ставника Ґамбетти ви бачите виписані такі слова:

„Ми є молоді люди, яким доля дозволила за ціну великих ощадностей, видертих з домашнього майна, здобути цей найвищий рівень незалежности, що зветься освітою і вихованням".

„Я кажу, що того дня ми підписали довг, якого не можемо заперечити, хіба, що допустимося зневаги найсвятішого з усіх людських законів, закона соціяльної солідарности". Він сказав це у промові дня 19. квітня 1870 р.

Давно перед Ґамбеттою — і це теж пригадує Лев Буржуа — Август Конт, якого імя стрінемо завжди, коли зайде мова про солідарність, а головно солідарність у часі, висловив ту саму ідею в короткій але енерґічнішій формулі:

„Ми родимося обтяжені всякого роду обовязками супроти суспільства".

Але в усіх тих заявах, всі ті слова, як довг, повинність, означали тільки в широкому значінні поняття обовязку.

Лев Буржуа бажав це слово брати в дослівному розумінні і устійнити його сенс, надаючи йому правничий зміст, переводячи його з царини моралі у царину цивільного права; бажав доказати, що тут ходить про правдивий довг, з вірителем і довжником, з екзекуцією і обовязковою заплатою.

Одначе, для того щоби заіснував формальний довг, треба, щоби було те, що правознавці звуть причиною. Правна засада каже, що нема зобовязання без підстави. Ця підстава береться загально з волі сторін і є висловлена в певних формах; часом повстає вона на основі закона, а часом навіть з проступку.

Але де-ж нам шукати за тією правною підставою солідарности? Не було ніякого акту волі, не було ніякого контракту між минулим і сучасним, не було ніякого завіщання.

Кожний довг вимагає вірителя. Де цей віритель?

Скажуть, що цими вірителями є попередні покоління. Нехай буде! але тепер вже їх нема, отже чого вони можуть домагатися?

Кожний довг вимагає санкції. Але де буде санкція цього соціяльного довгу? Котрий суд зможе її примінити?

Лев Буржуа передбачив ці труднощі і намагався їх розвязати. Він відповідає: Так! Тут є всі елєменти формального довгу.

По перше існує підстава. Правда, не було ані згоди, ні виміни волі, але Буржуа відповідає: це не конечно потрібне. І справді, як отворите цивільний кодекс, то знайдете в III. книжці, у розділі обліґацій (зобовязань) уступ під таким заголовком: зобовязання контрактовані без конвенції (умови) і в тім уступі стаття 1370 каже: „Деякі зобовязання повстають без того, що

була яканебудь умова зі сторони того, що зобовязується, чи зі сторони того, супроти якого він є зобовязаний.

„Одні повстають на основі авторітету самого закона; інші повстають з особистих причин того, що є зобовязаний".

І кодекс вичислює в наступних шіснацяти статтях ріжні випадки зобовязань, що формуються без умови.

Ось приклад: ведення чужих діл. Коли хтось третий мішається в чиїсь справи без його доручення, то тим самим відповідає перед ним. Наприклад, коли я довідаюся, що до одного з моїх неприсутних приятелів зайшов злодій і виважив двері, а я велів їх направити, хоч без умови, то мій приятель є зобовязаний звернути мені видатки.

Другий приклад: „зворот недовгу". Якщо я помилково заплатив те, чого я не був винен, то той, що отримав гроші, мусить мені їх повернути.

Кодекс наводить також приклад спадкоємців того самого спадку. Цей факт звязує їх разом правним вузлом.

Можна навести також тепер дуже поширений звичай купна мешкань в тому самому домі: ті що купили, вже тим самим фактом є злучені солідарним обовязком, правним вузлом за збірні тягарі дому.

А головно треба навести зобовязання, яке випливає з 1382 статті цивільного кодексу, з тієї відомої статті, яка каже, що коли хто небудь своїм ділом — воно не мусить випливати з його вини — зробить шкоду другому, то мусить її повернути.

Це найголовніші випадки, але їх можна знайти багато більше — деякі правознавці твердять, що їх число є безконечне —, де зобовязання повстають без умови.

Добре! — каже Лев Буржуа — ці тексти зовсім підходять до нашого випадку! Тому його доктрина відома під іменем здогадної умови („quasi contrat"). Можна навіть сказати для підтвердження тези Льва Буржуа, що всі приклади вичислені в кодексі, якщо їх поширити, знаменито підходять до поняття соціяльного довгу.

Ведення чужих діл? — Чейже всі наші попередники управляли нашими справами для нас, а ми знову управляємо справами наших наслідників. Нераз кепсько, це правда. Ми є отже зобовязані супроти наших попередників, а наші наслідники будуть зобовязані супроти нас*).

Зворот не-довгу. Це значить, що той хто збагатився коштом другого, має йому це повернути. А ось сучасне покоління отримало всі багацтва з минулого; отже кожний з нас збагатів коштом інших.

Солідарність між тими, що дістали той самий спадок, чи живуть в тому самому домі. Це блискучо підходить до тієї велитенської спадщинности минулого, якого ми всі є співдідичами, до

*) Це капітал ідеї, сили і пожиточности... кожне покоління є тільки вживачем: воно має його зберегти і вірно віддати. Точніший розгляд природи дідичности велить навіть сказати: й о г о з б і л ь ш и т и.

великого спільного дому того самого міста, тієї самої нації, якої ми є членами.

Все те є здогадні умови, яких юридична основа така тривка, як і основа здогадних контрактів цивільного кодексу.

Шукали за підставою умови: ось вона. Шукали теж за вірителем. Де цей віритель? Тут відповідь дещо трудніша. Перед хвилиною ми казали: вірителем є наші попередники, але тому, що вони померли, то їхні спадкоємці мають сьогодні їхні права. Так, але ці спадкоємці, це ми. Отже ми є в тім особливім положенні, що є водночас і вірителями і довжниками супроти себе самих, що повинно вигасити довг через т. зв. „конфузію", як кажеться в праві.

Лев Буржуа виходить зручно з того імпасу кажучи: ми є вправді спадкоємцями померлих вірителів, але на основі ріжних прав, так, що між тими спадкоємцями одні є довжниками, а інші вірителями.

Хто є отже ті довжники? Ті, що в спадку отримали більше ніж свою пайку; можна сказати, вони отримали те, що їм не належалося.

А котрі є вірителями? Ті, що не отримали своєї пайки, котрих називаємо чисто літературним словом, але з якого треба було зробити дійсність: видідичені. Ось вірителі. Ця теза, що маєтково упривілейовані мають свої зобовязання супроти своїх сучасників, не так, як вони обдарених, що власність, соціяльне становище родять зобовязання, не є новою ідеєю, навпаки, це навіть дуже стара думка.

Можна її знайти вже в Євангелії: „Буде багато вимагатися від того, хто багато отримав" (Лука, XII, 48).

Ціла концепція власности у февдальній добі була основана на цій ідеї. Вельможа мав зобовязання супроти своїх васалів і супроти своїх кріпаків. Це було висловлене в гарній формулі: „Noblesse oblige", шляхоцтво зобовязує. Я читав десь про подібну рису характеру вельможі старого режіму ґрафа де Вальбеля, який, стрінувши в лісі рубача з тяжкою вязанкою дров, поміг йому взяти її на плечі та помагав її нести; селянинові, що не знав, як має дякувати. Він казав: „ви мені нічого невинні, це я вам винен, бо я є багатший, ніж ви". Ось вельможа, що розумів уже ідею солідарности Льва Буржуа.

Можна навіть сказати, що міщанське багацтво могло би брати лєкції від февдальної власности.

На питання, де є вірителі, Лев Буржуа дає ще одну відповідь. Він вказує на іншу катеґорію вірителів: ними не є наші видідичені сучасники. Це наші наслідники. Він каже кілька сторінок дальше: якщо цей довг є затягнений супроти предків, то кому маємо його звернути? Всім тим, що прийдуть по нас. Це їм, тим нашим наслідникам веліли наші предки віддати довг".

Про це ми щойно недавно говорили і треба признати, що тепер ми вже не знаємо, де ми є. Перед хвилиною наші вірителі були в минулому, а ось тепер в майбутньому. Цей перелет віри-

тельного права понад голову сучасности дещо нас розстроює. Бо якщо ми є довжниками супроти минулого, то майбутність повинна бути нашим довжником, — довжником, а не вірителем!

Лев Буржуа хоче сказати, що спадком з минулого ми повинні наперед поділитися з нашими сучасниками, що не отримали своєї пайки, а опісля передати цей спадок, як депозит, нашим наслідникам.

Ідім далі. Які будуть санкції? Бо кожне зобовязання передбачує санкцію. Досі такої взагалі не було, бо соціяльний довг був тільки обовязком совісти, але від тепер, тобто від появи теорії здогадної умови, буде вже санкція: трибунали будуть екзекувати цей довг так як і всі інші довги, що походять з умови чи зі здогадної умови.

Але що робитимуть ці трибунали? Як оцінюватимуть висоту довгу? І кому треба буде платити з тієї юрби вірителів, що будуть нашими наслідниками, і тих видідичених сучасників? І кільки? І хто платитиме? Багаті? Упривілеєні? Це очевидне, але всі вони теж є безіменною юрбою.

Це довг, в якому не означені ні особи вірителів, ні особи довжників, ані навіть висота довгу! А це не буде легким завданням для трибуналів!

Це й причина, чому Лев Буржуа резиґнує. Він каже: очевидно, ми не можемо отворити індивідуального рахунку. Не можемо сказати Петрові і Павлові, що кожний з них має платити Якову і Іванові. Але можна це зробити одним замахом. Треба усуспільнити ці вірительні суми і довги. Треба взяти з власности тих, що мають понад свої потреби, те, що є необхідне, щоб жили ті, які не мають доволі; цей розподіл буде річчю не трибуналів, лиш станеться на основі закона — і заплата відбуватиметься у формі податків.

Так отже ця теорія соціяльного довгу приводить до програми дуже близької до соціялізму, а навіть комунізму.

Тому багато соціялістів, а навіть комуністів казали Левові Буржуа: ви є на добрій дорозі, лиш не затримуйтеся на шляху. Якщо треба усуспільнювати, то треба усуспільнити всі маєтки і всю нужду. Вірительність бідного над багатим повинна привести до вивласнення багатих, або бодай до відібрання капіталу".

Але Лев Буржуа не приняв тих запросин. Він каже: упривілеєний має платити тільки те, чого вимагає справедливість.

А чого домагається справедливість? Яке є це мінімум довгу, що має заплатити сучасне покоління супроти минулого?

Лев Буржуа вказує це. Його практична програма не довга. Можна бути навіть здивованим, що по такім, навіть дещо величавім вступі, його реалізаційна програма зводиться до трьох точок:

1. Безплатна освіта на всіх ступнях. Тими днями ґазети були виповнені дискусіями на цю вже відому тему безплатности середнього шкільництва. Одні протестують, інші, в тім радикальні лідери, між ними міністр освіти, кажуть, що треба уприступнити всім не тільки народню освіту, але й школи другого ступня,

і ніхто з тих міністрів, оскільки я знаю, не думав оперти своєї тези на доктрині Лева Буржуа, хоч він її проголосив трийцять років тому!

Теза Льва Буржуа заводила безплатну науку в школах усіх ступнів, а що це неможливе — ба навіть небажане — здійснити рівність умов, то нехай здійсниться бодай рівність у доступі для всіх; нехай кожний має право на те, що Американці називають чепурним словом: право рівних шанс — нехай кожний, входячи в життя, буде озброєний так само, як і інші.

2. Це добре бути озброєним під інтелєктуальним оглядом, але воно не вистарчає, треба бути озброєним і економічно. Яка тут програма Лева Буржуа? Забезпечити кожному необхідне мінімум прожиття, заґарантувати кожному життєвий риск — тимпаче, що ті нещастя, які несправедливо падуть на людей, є дуже часто наслідками солідарности (наприклад: безробіття, професійні випадки, чи сухоти набуті в хатних норах). Коротко кажучи, санкцією соціяльної солідарности буде соціяльне обезпечення. Під тим оглядом теза Буржуа є дуже актуальна, бо саме ухвалив соціяльне обезпечення сенат, а мабуть ухвалить це ще перед розвязанням і палата послів.

Способом сплати того довгу буде податок на тих, що мають привілей маєтку, а форма цього податку буде проґресивна, бо користи, які ми маємо з соціяльного устрою є тим більші, чим більше в нас засобів до ділення і чим вони сильніші і ріжноманітніші.

Ось у загальному нарисі доктрина Льва Буржуа. Якщо за кілька днів ухвалять безплатність середнього шкільництва і інтеґральне соціяльне обезпечення, так, як вже нині існує соціяльна обезпека для хорих і проґресивний податок, то можна сказати, що тоді програма Льва Буржуа буде виконана, — Але ми ще дуже далекі від того, що я читав на початку: „Солідарність веде до теорії цілости прав і обовязків людини".

§ 2. Критика теорії здогадної умови.

Ця теорія, по кількох літах великої популярности, сьогодні зовсім закинена.

Ось чому.

По перше, чи це буде великий поступ, як заступимо старе слово „обовязок", що його всі признавали, словом „довг"?

На Конґресі Товариства Соціяльного Виховання в 1900-ім році була велика дискусія над цим питанням і Фердінан Бюіссон (Buisson) хоч заявив себе щировідданим солідаристом, сказав до Буржуа: „Заступити слово обовязок словом довг здається мені назадництвом", додав ще: „і упадком". Він думає, що довг є нижчим поняттям, ніж обовязок. Йому відповів на те Лев Буржуа такими словами: „зміна слова потягає за собою перенесення проблєми із царини моралі в царину права.

Довг, це право, це екзекуція, це санкція, це цивільне зобовязання.

Обовязок, це зобовязання совісти, що не тягне за собою ні екзекуції, ні санкції, з винятком цієї, яку людина накладає собі сама. Багатий дає бідному, бо є добрий, quia bonus, каже багач із Євангелії.

Буржуа сказав ще, і цілком слушно: „це є правна проблєма хоч ми думали, що маємо до діла тільки з мораллю, а там, де ми добачували тільки жертву, є довг". Іншими словами ця зміна слова перепроваджує з царини милосердя у царину справедливости багато починів, які ми вважали, що вони належать виключно до области щедрости.

Професор Андлєр (Andler), бувший професор Сорбони, а нині Колєж-де-Франс, бачив тут думку першорядної ваги: соціяльний, публичний обовязок, уподіблений до приватного довгу.

По друге, навіть признаючи ідею соціяльного довгу, можна дивуватися, чому Лев Буржуа бажав будувати свою будівлю на такій вузькій площині здогадної умови? Я нераз думав, хто це йому піддав таку думку?

Я мав намір запитати самого Буржуа, бо він не був правником, хоч скінчив правничий факультет. Я сильно дивувавсяби, якби це він сам вишпирав цей 1370 параґраф, хіба, що щасливий припадок навів його на той слід.

Всі ті, що студіювали право, знають добре, що здогадні контракти не належать до найбільше знаних частин кодексу, не тільки між студентами, але навіть між професорами. Ніколи не питають підчас іспитів про здогадні контракти, навіть по появі тези Л. Буржуа.

Є навіть деякі правознавці, що присвячують мало місця тим статтям цивільного кодексу і кажуть, що назва „здогадний контракт" не має великої рації та що всі там вичислені зобовязання мали би краще місце в інших частинах кодексу.

Завважте, що самий цивільний кодекс в цій 1370 статті не говорить про здогадні умови, а тільки про зобовязання, що виникають без окремої умови і каже: „Одні випливають з авторитету самого закона, інші з особистого факту того, хто є зобовязаний". Якраз ці останні стають предметом здогадної умови".

Чому між двома категоріями зобовязань, які дає стаття 1370, він вибрав саме цю категорію, що найменше надається, бо в цім довгу багатих супроти своїх сучасників і наслідників нема ніякого особистого факту, який кваліфікувавби їх, як довжників? Тільки при помочі дуже трудних вихилясів можна ввести їх в дефініцію здогадного контракту цивільного кодексу. Він бувби ліпше зробив, якби тримався тільки першої частини фрази: „одні (зобовязання без умови) випливають з авторітету самого закона". Він мігби був сказати без непотрібних утруднень: соціяльний довг, якого досі не брали поважно під увагу і якому від часу-до-часу так тільки кланялися в підручниках моралі, підходить під дефініцію 1370 статті, і як такий вимагає позитивної санкції. От і все.

Так повстала, без ніякої теорії здогадного контракту, відповідальність при випадках підчас праці.

Відповідальність властителя при випадках підчас праці була іноді тільки моральним зобовязанням, яке він більш менш виконував, відповідно до того, яке в нього було почуття обовязку.

А ось закон створив професійну відповідальність; від-тепер властитель є відповідальний за випадки при праці, що стануться в нього його робітникам. До цього непотрібна ніяка умова, а навіть ніяке занедбання чи свідомий чин власника.

Л. Буржуа потребував тільки узагальнити це нове правило. Це булоби далеко простіше.

Чому він цього не зробив?

По перше, тому, бо думав, і зовсім справедливо, що правничий термін надасть його тезі якусь новість і авторитет. Щоби публика повірила якійсь новій думці, нема нічого кращого, як дати їй якесь мало зрозуміле слово. В усіх елєментарних підручниках моралі був це гарний заголовок уступу, що збуджував цікавість далеко більше, ніж булоби це зробило слово „соціяльний обовязок".

Але Буржуа зробив це головно тому, що був лібералом, хоч і з радикальної партії. Йому було осоружним спирати доктрину солідарности на законі, на примусі — цю доктрину, яка, як він казав мала обновити соціяльний лад. Він хотів, щоби основою доктрини — і це було його вельми шляхотне бажання — стала добровільність. Він бажав, щоби цей довг солідарности не був насильний, але як він це сам щасливо висловився „ретроактивно добровільний". Тому й сягнув по установу здогадної умови, яка, як каже вже саме слово, говорить про угоду. В дійсності ця угода є тільки позірна. Ось, як він висловлюється:

„Закон, який устійнить між ними (між членами суспільства) ті умови (заплату, екзекуцію) повинен бути тільки інтерпретацією і заступником угоди, яка повинна була попередно повстати між ними, якщо вони свобідно могли б висловити свою думку. Так отже — додумуватися згоди, яку дала б їхня згідна і свобідна воля, — це буде єдиною основою права. Здогадний контракт є контрактом ретроактивного узгіднення.

Дещо дальше: „Треба, щоб в суспільстві робилося все так, наче б сьогоднішні люди, члени цього суспільства, мали відтворити суспільство від самого його початку і відбудувати його, ставлячи свої умови; якщо вони ставилиби свої умови, то не знайшовсяби ні один, що згодився б увійти в суспільство, в якому не було-б забезпечене життєве мінімум і де не було-б рівних виглядів для всіх піднестися вище.

Але як відгадати ті умови, які кожна людина поставила-б, приступаючи до суспільства, колиб її питали, або яких вона вимагала-б, колиби треба було його відтворити? Ось ми цілком в царині повісти. Такі міркування ведуть нас до славетної „соціяльної умови" Ж.-Ж. Руссо.

П. професор Андлєр, який, як ми вже згадали, приняв зі захопленням доктрину здогадного контракту, відкинув усяку ідею подуманої чи фіктивної згоди. Він каже: „Так, треба погодитися

з існуванням соціяльного довгу, ба навіть з відібранням незаслуженого від багатих кляс; однак треба відкинути ідею згоди сторін. Закон мусить бути накинений з уряду".

Але до тієї критики, яка відноситься тільки до форми аргументації, треба докинути і критику, яка йде в саму суть доктрини.

Як можна оснувати програму соціяльного миру, теорію цілости прав і обовязків людини, живучої в суспільстві, на ідеї вірителя і довжника? Це протиставлення є направду найбільше противне соціяльному мирові. Говорили зовсім справедливо: як хочеш посваритися з приятелем, то пожич йому гроші і з місця один стає вірителем, а другий довжником, і тікає від першого. Віритель і довжник, це те саме, що власник і льокатор, працедавець і робітник — все те роди соціяльних двобоїв, ворогів, або бодай людей, яких інтереси цілком протилежні.

Не в їх узагальнюванні, але в їх поваленні треба шукати розвязки соціяльного питання — і саме це робить к о о п е р а ц і я.

Так отже суспільство матиме за свою основу противенство інтересів і то цілком невиносне, бо виразно сказано, що довжниками будуть багаті, а вірителями убогі. Це означає віднову марксівської теорії боротьби кляс.

Можна тільки дивуватися, що революційна партія не проявила охоти присвоїти собі цю доктрину і представити її в сенсаційних афішах. Вона могла-б тією доктриною кинути світло на режім, що ділить суспільство на дві кляси: на вірительну робітничу клясу і на капіталістичну клясу довжників.

Очевидно Лев Буржуа не мав такої думки, тобто бути теоретиком соціяльної війни, бо він був дуже миролюбивим міщанином, однаково ворожим міжсоціяльній і міжнаціональній війні. Але його система проти його волі, туди вела.

Він виразно казав, щоб оминути цей закид, що як кляса довжників заплатить суму довгу, який він означив, тобто необхідні податки на безкоштовне загальне навчання на всіх ступнях і на обовязкове соціяльне обезпечення, то тим самим сплатить свої зобовязання і справедливість не вимагатиме нічого більше.

Але це лиш він поставив таку границю; що перешкаджало-б вірителям, а головно, як вони стануть більшістю, обнизити цю границю і відібрати посідаючим капітал? Вони могли-б сказати, що це справедлива ревіндикація, а не якась конфіската.

Ми бачили вже в минулому нарід поділений на дві кляси — на вірителів і на довжників; був це римський нарід. Тільки положення було відворотне; патриції були вірителями, а плєбеї довжниками і вони більшу частину свого життя перебували в добрах патриціїв, щоби своєю працею оплатити довг; бувало, що збунтовані відходили на Авентинську гору.

Система Льва Буржуа допровадила-б до противного, і тому можна признати, що була-б людянішою; але була би також станом соціяльної війни. Чи дала би вона справедливіші наслідки? Ні, бо приймаючи цей поділ на вірителів і довжників, було би несправедливе вважати клясифікаційним критерієм майно і суму

доходу. Це є погляд чисто фіскальний і без економічної основи, бо хто є ті, що повинні бути призначені вірителями і хто є ті, що повинні бути призначені довжниками?

Справжніми вірителями були-б ці, що дали суспільству більше, ніж вони від нього отримали, чи мали-б взагалі отримати, ті, що лишать по своїй смерти суспільство багатшим, ніж у хвилині, як вони до нього ввійшли.

І справжніми довжниками були-б ті, що отримали від суспільства більше, ніж дали своєю працею, відданими услугами, і яких істнування фіґурувало-б в соціяльній рахунковости у формі недобору.

Однак булоб нерозумно казати, що хтонебудь є багатий, то знаходиться в другій категорії, а хтонебудь убогий в першій.

Як клясифікуватимемо наприклад промисловців в роді Форда? Чи вчислимо їх до категорії довжників, чи до категорії тих, що отримали від суспільства більше, ніж йому дали? Чи навпаки, вчислимо до категорії вірителів якогось лінюха, пятницю, чи шкідника, що жив на кошт суспільства та нічого йому не дав?

Що є паразити в багатій клясі і що лінивство та непродуктивність була характеристикою аристократії — так, це правда. Але коли великий промисловець Форд заробив, як самий каже, один міліярд долярів, то всетаки він дав суспільству далеко більшу цінність, ніж ця квота; не тільки 13 міліонів добрих а дешевих авт вийшло з його варстатів, що дали працю тисячам робітників і признану радість міліонам відборців; він також знизив своїм виробництвом кошт виробу авт в усіх краях, так що нині нема ні одного автомобіліста, який не завдячував би чогось цьому підприємцеві. Цей бодай ще отримав велику нагороду, але скільки можна б було навести інших прикладів винахідників і промисловців, яких маєтки, навіть і великі, представляють тільки маленьку частину багацтва, яке вони створили?

З якого титулу ми відважилисяб вписати їх, як соціяльних довжників?

І навпаки, чи вистарчить бути вбогим, щоб бути вписаним між вірителів суспільства? Є бгато між убогими жертв фатальности обставин соціяльного характеру і супроти яких ми солідарно відповідаємо — так. Відкидаючи з острахом цю тезу буржуазної моралі яка каже, що нужда є справедливою карою на лінивство і злу поведінку, всетаки є очевидною річчю, що в убогій клясі є велике число нездібних і непродуктивних людей, які не віддадуть ніколи суспільству навіть тої нужденної помочі, яку вони від нього отримують.

На якій основі можна вважати їх вірителями продуктивних?

Ба, навіть залишаючи на боці особи і приглядаючися цілим поколінням, — теза, мовляв, кожне покоління є довжником попереднього покоління, не є ясна. Покоління, яке прийде по нас одідичить 300 міліярдів франків публичного довгу, що ми йому залишимо. Під тим оглядом воно справді — буде довжником,

ЛБ АН УРСР
4752

НОВІ Й НАДІСЛАНІ КНИЖКИ.

Народна Торговля в році 1937. Звідомлення дирекції на 53 Загальні Збори Н. Т. враз із замкненням рахунків і білянсом на 31. XII. 1937. Львів, 1938. 2°, ст. 24.

Звіт з діяльности і замкнення рахунків Центрального Кооперативного Банку „Краєвий Союз Кредитовий"... За 1937 рік. Львів, 1938. ст. 16.

Zakrzewski Tadeusz. — Spółdzielnie niezwiązkowe i walka z nimi Warszawa, Spółdzielczy Instytut Naukowy, 1938 8°, str. 79.

Sprawozdanie „Społem", Związku Spółdzielni Spożywcow Rzpp. za 1937 rok. Warszawa, 1938. 2°, str. 79.

Statystyka Spółdzielni. 1936. Warszawa, Rada Spółdzielcza, 1938. 2°, str. 44.

Чим як чим, але

милом

„ЦЕНТРОСОЮЗ"

можемо почванитися перед цілим світом.

Три складове слово „КАЛИНА"

дає чотиро складове слово „НА-СО-ЛО-ДА"

Куріть тільки в тутках „КАЛИНА"

КУПУЙТЕ

тільки найкращі

ШЕВСЬКІ КІЛКИ

„ДЕНДРА"

ЛЬВІВ, ВУЛИЦЯ ПОТОЦЬКОГО 58. Тел. 289-09.

ПРОВЕРЕНО

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою.

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1938. рік, що є вже **одинадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1938. році такі

дарові премії:

1. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.
2. М. І. Туган-Барановський: Кооперація, її природа і мета, вартости зл. 2·50 або
3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1938 році **знижена** і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

III
Ж-14850
1938-9

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Стан світової конюнктури; Чи це доведе до цілі?; Що на те „Кооперативна Республика“?; та ін.

Микола Левитський і харківські справи.

Колєктивізація сільського господарства в Совєтах.

Наша кооперативна белєтристика.

ЛЬВІВ ВЕРЕСЕНЬ 1938

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 257

Сторінки минулого.

Б. Мартос: Микола Левитський і харківські студенти (спогад) 261

Народнє господарство

В. Левинський: Колєктивізація сільського господарства в Совєтах 266

Д. Піспячевський: Фінансова й економічна політика Анґлії по війні. 272

Кооперативне виховання.

В. Софронів-Левицький: Наша кооперативна белєтристика 279

З кооперативного світу 285

Серед книг 287

Додаток: Шарль Жід — СОЛІДАРНІСТЬ (ст. 57—64).

INHALT:

Aktuelle Notitzen (Kleine Krise in Aussicht? — Mehlsteuer in Polen. Usw.) . . 257

Mykola Lewitzkyj in Charkiw — Erinnerungen (Borys Martos) 261

Die Kolhospen in der USSR (Woł. Lewynskyj) 266

Die Wirtschaftspolitik Englands (D. Pisniatschevskyj) 279

Die genossenschaftliche Belletristik (W. Lewytzkyj) . 279

Aus dem genoss. Leben . . 285

Bücherschau 287

BEILAGE (Ch. Gide — Die Solidarität. 7. Halbbogen. S. 57—64.

SOMMAIRE:

Notices actuelles 257

Nicolas Levitsky et les étudiants de l' Université de Karkoff (B. Martos) . . . 261

Collectivisation dans l' économie agricole en U. R. S. S. (V. Levynsky) 266

La politique économique et financiere de l' Angletterre depuis de la guerre (D. Pisniafchevsky) 272

Notres belles-lettres coopératives (V. Sofroniv-Levitzky) . 279

Chronique coopérative . . . 282

Parmi les livres 287

SUPPLÉMENT: Ch. Gide. Solidarité. (Trad. par G. Studynsky). P. 57—64.

1938-9

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC

Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland

ul. Technicka, 1.

Ч. 9.
ВЕРЕСЕНЬ
1938.
РІЧНИК XI.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

СТАН СВІТОВОЇ КОНЮНКТУРИ.

Нервове напруження в політиці не може не відбиватися на економіці. Тим більше, як і без того від осени 1937 року, коли Америка відчула „малу кризу", хвиля обнижок цін і курсів почала перекочуватися по Європі.

Конюнктурне бюро Ліги Народів подає такі інформації про господарський стан важніших держав Европи й Америки в першому кварталі 1938 року:

Промислове виробництво зменшилося проти 1937 року на цілих 14%. Найбільший спад був в Америці, бо на 30%; Европа буде мати обнижку яких 10%. На всякий випадок світ продукує на $^1/_7$ менше, як рік тому назад. Коли зважити, що це діється в добі двох воєн (Китай, Еспанія), та не менше інтенсивних зброєнь у всіх державах, то таке зменшення виробництва не може не застановляти, тим більше, що ціле зменшення виробництва йде на кошт мирних потреб населення (добра спотреби і мирного виробництва).

Міжнародня торгівля також скорчилася, хоч і без того була скромна. Зменшення оборотів у міждержавному товарообміні видно з такого покажчика: коли приняти обороти 1929 року за 100, то в 1. кварталі 1937 року вони були 91,8, а в 1. кварталі ц. р. 88. Обнижка майже на 4%.

Европа живе все ще під острахом, чи це не заповідає приходу нової господарської катастрофи. Під тим вражінням прим. Анґлія привернула назад охоронне мито (у висоті 33,5%) на сире залізо, хоч щойно в березні 1937 року мито це завішено. Йде річ про охорону краєвої продукції перед можливим напливом здешевленого заграничного сирівцю. Франція і Швайцарія йдуть за прикладом Америки, де президент Рузвельт заповів нові ґіґантичні публичні роботи, як засіб боротьби з кризою. У Швеції поспішно виготовляють програму великих будов. Очевидно, не виключене, що прийде нова филя заборон ввозів, ізоляції держав від себе і ріжних автаркічних заряджень — замісць так потрібного наближення і співпраці народів.

ЧИ ЦЕ ДОВЕДЕ ДО ЦІЛИ!

Рівень цін збіжжа в Польщі дійшов до границі, яка тревожить. Коли хлібороб одержує за 100 кґ. жита 15 злотих, або й менше, то це вже дуже зле. Не диво, що уряд вніс до сойму законопроєкт, що має, на його погляд, бути засобом оборони цін збіжа.

ЛЕ АН УРСР
4752

З днем 5. вересня увійшов в життя новий закон, ухвалений в поспішному порядку літом ц. р. Він увіходить в життя автоматично завжди, як ціна жита на варшавській біржі впаде нижче 20 злотих. Закон цей заводить новий і то діймаючий споживчий податок: по 3 злоті від 100 кґ. муки і каші. Податок цей обовязані платити млини від тої кількости млива, яка виходитиме від них на ринок (мливо на власну потребу хлібороба-продуцента вільне від податку).

Ще завчасно говорити про висліди нового оподаткування. Кажеться, що держава, діставши до своїх рук поважні грошеві суми з нового податку, матиме змогу успішно інтервеніювати на збіжевому ринку в напрямі підношення цін. Поживем — побачим.

Покищо можна говорити про цілу справу тільки теоретично. Теоретично виглядає вона так: що держава зробить в напрямі штучної підвишки цін — невідомо. Ця позиція отже непевна. (Дотеперішні спроби з експортовими зворотами мит та з інтервенційними закупами П. З. П. З. не давали помітних результатів. Зате певним є, що вже від 5. вересня ц. р. всі млини платять державі по 3 ґроші від кожного кільоґрама муки чи каші, що призначені на ринок. Звідки млин візьме ці ґроші?

Є дві можливости: 1. стягне її від власника зерна (чи муки), збільшуючи на цю квоту таксу за мелення; 2. коли млин виступає, як купуючий зерно на свій рахунок, тоді або о стільки менше заплатить хліборобові за зерно, або на стільки дорожче продасть готову муку (кашу) купцеві до обороту.

Тому, що в торгівлі мукою найбільші і найповажніші млини виступають як покупці зерна, мелючи на власний рахунок (промислові млини), то для формування цін матиме рішаюче значіння випадок під 2). А з двох можливостей, які заходять під 2) боїмося, що частіше трапиться п е р ш а, чим друга. Це значить, що дуже, дуже часто ефект цілої реформи проявиться в тім, що млин платитиме н и ж ч у, я к д о т е п е р, ц і н у п р о д у ц е н т о в і з е р н а; це значить, що ціни зерна будуть падати, а не підноситися, як того ніби хотів законопроєкт.

Покищо ціни збіж не підносяться, противно — навіть легко далі обнижуються. Боїмося, що буде те саме, що з експортовими преміями: їх заінкасував посередник-експортер, а продуцент діставав щораз менше. Тепер ситуація трохи інакша: тим, що напевно скористає, буде державний скарб; тим, що напевно стратить — буде консумент; але чи що-небудь скористає продуцент, покищо невідомо.

Чи буде справді який позитивний вислід нового законодавства, це залежатиме від того, чи держава справді совісно поверне хліборобові те, що забере у споживачів? Коли так не буде, коли б груба частина нового податку мала піти на оплату збільшеної бюрократії (сама контроля млинів і ґуртівників яку передбачує новий закон кілько буде коштувати) — то наслідки цілої реформи будуть лиш неґативні.

Для селянства більше значіння, як збіже, має тваринна продукція. І тут треба щось зробити, щоби піднести її оплатність.

Тільки в ніякому разі не треба робити того, що тепер заводиться у ділянці збіжа.

НАША ПЕРША КООПЕРАТИВНА ШКОЛА.

Від початку вересня вже йде праця на „Однорічній Кооперативній Школі" в Яворові. Школу цю фірмує місцева „Рідна Школа", а до її удержання причиняється кооперація (в цьому році підмогу дає Центросоюз). Школа має означену, не надто широку ціль: приготовити книговодів і крамарів для більших місцевих і районових кооператив. Такої школи вже давно нам було потрібно, а ось цього року вдається нам той наш задум здійснити.

Опіку над ходом навчання виконуватиме кооперація через РСУК і ЦС, дбаючи про те, щоби вихованці тої нашої першої суто кооперативної школи були добре фахово підготовлені для праці, яка їх чекає та щоби школа впливала на їх виховання в кооперативному дусі. Зокрема мусить школа наставляти своїх учнів на те, що вони мають працювати на селі і для села, а не цуратися його, скінчивши школу.

На цей перший рік школа одержала вже тепер велике число зголошень. Це є доказом, що школа цього типу нам дуже потрібна. В міру напливу дальших зголошень школу можна буде розбудувати на кілька відділів.

Є в пляні улаштувати попри річну школу ще й короткі кількамісячні курси спеціяльного типу: крамарські, книговодські двох родів і т. д. Школу буде провадити учительський збір з людей, свідомих кооператорів.

Нашій новій кооперативно-виховній станиці бажаємо на порозі її життя найкращих успіхів і розвитку в користь українського спілчанства.

„ЩО НА ТЕ КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА"!

Пан К. Ганасевич, директор „Русского Ревізійного Союза" у Львові не мав щастя з критикою українських кредитових кооператив, пробує його у новій полеміці з укр. кооперацією, на тлі білянсу „Земельного Банку Гіпотечного" у Львові. („Кооп. Вістник" з 1. вересня ц. р.).

Що „Зембанк", через замороження селянських позичок і процес зі станиславівським Ординаріятом хвилево переживає тяжчі часи, це нічого дивного; де є нині більша кредитова установа, що по такій крізі може похвалитися цвитучим станом? Знає про це певно і п. Ганасевич, хочби з історії „Защити Землі"... Але при чому тут українська кооперація?

П. Ганасевичові хочеться доказати, що українська кооперація користується фондами з нечистих чи підозрілих джерел... Для того йому потрібна аналіза білянсу „Земельного Банку"...З острахом (щирим, чи вданим) він констатує, що Зем. Банк уділив протягом 1937 року українській кооперації кредитів у висоті 8 міліонів 300 тисяч злотих, головно на збутові операції. Переходячи окремі позиції білянсу З. Б. намагається доказати; що З. Б. зле господарить грішми, та що ті гроші, це у більшости фонди львів-

ської архіепархії та станиславівського ординаріяту (це і без того всім відомо). На основі якихось (хіба приватних) інформацій твердить, що Зем. Банк дістав 2 міліони кредиту з державних банків; зате вкладок має З. Б. замало, бо всього коло 3 міліони зл. Вичислює, коли і на чім мав З. Б. стратити, згадуючи навіть такі давні речі, про які вже люди забули, а які можуть трапитися кожному банкові. Бідкається, що З. Б. має стратний білянс і не дає членам дивіденди... І після того всього впадає у патетичний тон принципіяліста, запитуючи, чому то представники кооперації: РСУК, Центросоюза, Маслосоюза і Дністра, брали участь в Заг. Зборах Зем. Банку.

„Відколи то наші кооператори з під Укр. Ревіз. Союза принимаючи участь в суто капіталістичній спілці, обчисленій виключно на зиск? Щож на то скаже „Кооп. Республика" з п. др. Коберским?"

Осуджуючи укр. кооперацію за саме членство у Зем. Банку тут-же п. Ган-ич запитує, чому делєґати кооперації не критикували на Заг. Зборах нереально складеного білянсу Зем. Банку, не „уділяли своїх цінних уваг" і „мовчали".

Мусимо заспокоїти цікавість п. Ганасевича, коли ходить про наш журнал. „Що на те кооп. Республика?" — питає він (так начебто ми були сторожем чистоти кооп. засад). А ось скажемо: коли є правдою, як інформує п. Ганасевич, що Зем. Банк уділив укр. кооперації кредитів в заг. сумі 8 міліонів злотих, то тим він хіба доказав, що ставиться прихильно до кооперативної справи. Так чи ні? А коли так, то хіба можна нинішний Зембанк назвати „суто капіталістичною" установою? Крім того, як всім відомо, а пише про це й п. Ган-ич, в Зем. Банку домінує капітал не приватних одиниць капіталістів, ловців дивідент, а капітал церковних установ, отже на всякий випадок капітал суспільний, хоч і звязаний певними нормами „мертвої руки". Отже чи годиться укр. кооператорів осуджувати за те, що вони шукають доріг до джерел того — суспільного „in potentia" — капіталу, чи може, навпаки, висловити їм признання за те, що находять способи поставити й цей, з природи доволі важкий до урухомлення, капітал на службу загальній господарській розбудові?

На який то „виключний зиск" працюють нині капітали Зем. Банку — це вказує сам п. Ган-ич, розшифровуючи білянс Зем. Банку. (П. Ганасевич находить білянс Зем. Банку за 1937 рік стратним на 197.000 зл.!). Найгрізніший противник перестає бути страшним з моментом, коли робиться смішним.

Очевидно було, є і буде обовязком представників кооперативних установ, що є акціонерами Зем. Банку, дбати про здорове ведення банку. Хоч кооперація, як акціонер Зем. Банку, має на Заг. Зборах мінімальний голос, то це не звільнює її від обовязку впливати на спосіб ведення установи, хочби через дискусію на Заг. Зборах. (Це має завжди своє значіння). Ми маємо надію, що цей свій обовязок представники кооп. установ на зборах Зем. Банку завжди виконуватимуть.

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

Микола Левитський й харківські студенти.

(Спогади).

В кінці минулого століття було так мало свідомих українців, себто людей, які визнавали себе українцями, що, вступивши в Харківський університет (1897 р.), я довго не міг знайти ні одного студента-українця. В Харківському університеті вчилося багато „малоросів", але вони навіть не вміли говорити по-українському, та й не хотіли.

Пізніше я довідався, що студент Д. Антонович*) заснував українську студенську громаду в Харкові ще в 1897 р., але з цілого університету до неї належало лише пару осіб, що цілковито губились між кількома тисячами студентів. Сама громада могла існувати лише як таємне товариство, законспіроване від поліційних аґентів.

Тільки в 1899 р. українська студенська громада змогла виявити себе на зовні тим, що влаштувала український концерт. Концерт був присвячений памяти І. Котляревського, але поліція не дозволила зазначити це в оповіщенні. Я з матірю пішов на цей концерт і тут познайомився з І. Алчевським, братом нашої письменниці (пізніше відомим артистом петербурської опери). Він мене познайомив з М. Русовим (син відомого статистика), а той ввів мене в члени української студенської громади.

Громада тоді мала лише десять членів. З університету, опріч Русова, в ній були ще: Д. Антонович, Б. Камінський, Дроблько та Познанський (забитий чорносотенцями під час революції 1905 р.). З технольоґічного інституту були: Л. Мацієвич (відомий авіятик, що траґічно загинув), О. Коваленко (доцент Української Господарської Академії в Подєбрадах), Ю. Колард, К. Румницький та Кулабко. Перед тим були ще Кухта й Тищенко, але я їх вже не застав, бо, покінчавши школи, вони виїхали з Харкова.

В Громаді що-тижня відбувалися сходини, хтось зачитував реферат, на яке-небудь національне питання („українська школа", „українська книжка на селі"); після того розвивалася дискусія, що затягалася часто аж до 2-ї години ночі.

Скоро після мого вступу до Громади відбувся збір з приводу приїзду в Харків Миколи Левитського (березень 1899 р.), вже тоді знаного кооперативного діяча. В Харкові в той час жило де-кілька українців, що не належали до студентської громади (М. Міхновський, М. Базькевич, Г. Хоткевич та ін.); з них ніхто ніколи не приходив на зібрання Громади. Тому я був приємно здивований, коли на цім зібранні побачив гостя, чоловіка літ сорока з характеристичними довгими вусами. Він тримався дуже рівно і тому здавався вищим, ніж був в дійсности; розумні, добрі очі, привітна усмішка, лагідна мова викликали до нього симпатію. Мені сказали, що це — Микола Левитський і що члени Громади вчора з ним фотографувались**) з нагоди його приїзду

*) Тепер професор і ректор Укр. Вільного Університету в Празі.

**) Фотографія є у доц. О. Коваленка.

до Харкова; мене не повідомили, мабуть, тому, що я мешкав далеко від середмістя.

М. Левитський приїхав тоді до Харкова в кооперативних справах*) і розповідав нам про свою працю. В його словах чулося завзяття, віра в те діло, якому він присвятив своє життя, та пересвідчення в національному його значінні. Він говорив про те, що вірними нашому народові залишилися лише селяни та почасти ремісники й робітники; великі землевласники на Вкраїні — чужі: полякам, німцям та змосковщиним малоросам належать міліони гектарів найліпшої землі; купецтво — також чуже... Отже, надії можна покладати лише на селян та робітників, а почасти на ремісників. Говорив він про злидні, в яких перебувають ці верстви суспільства, говорив про безземелля та малоземелля у селянства та згадував про широкі українські степи, що їх цариця Катерина породавала своїм любчикам. Говорив і про визискування селян з боку торговців, особливо при купівлі зерна; розповідав, як хитрий купець частує горілкою перемерзлого в дорозі селянина і як потім його обважує. Розповідав він також, як в Миколаєвському порті на Чорному морі спекулянти навмисно занечищували зерно, підсипаючи до нього при навантаженні пароплавів навіть землю. Спекулянт, не маючи змоги здати у встановлений контрактом термін продану кількість зерна, домішує до нього що прийдеться, аби виконати контракт, а через це на закордонних біржах падає довіря до нашого зерна, знижується його ціна; а це знов впливає на зниження ціни на зерно на Вкраїні, від чого врешті-решт терпить наш хлібороб.

Єдиний вихід з цього становища, єдиний спосіб для піднесення добробуту, казав він, це — кооперація: артілі поможуть селянам арендувати, а може й купувати землю; артілі поможуть взяти в свої руки збут зерна; взагалі кооперація врятує наш народ від експлуатації, піднесе його матеріяльний добробут, а це дасть можливість піднести його на вищий культурний рівень, навчить селян братерського життя, взаємної пошани та любови.

М. Левитський розповідав, як на Херсонщині, де він головно працював, селяни закладали хліборобські артілі**), як в перші ж роки поліпшувалося їхнє господарство***); як селяни самі стають

*) У Харкові було де-кілька ремісничих артілів.

**) В той час було вже біля 125 хліборобських артілів.

***) Справді, земське обслідування 115 артілів, переведене 1898 року, дало таку картину господарського стану членів артілів:

	До заснування артілі		В артілі	
	штук	вартість карб.	штук	вартість карб.
Рогатої худоби . . .	308	7.814	909	25.230
Мертвого інвентарю	729	4.263	2.901	20.440
Посіву десятин (ha)	1.664	—	3.025	
Своєї землі здавалося в аренду (десятин) .	734	—	9	

проповідниками кооперації. Між іншим розповідав про одну дівчину, що при кожній нагоді, навіть по чужих селах, аґітувала за артілі. На його думку кооперативний рух охопив би вже всю Україну, як би не перешкода з боку поліції та не безграмотність і темнота селян. Нарікав також, що у нього немає помічників, що йому доводиться робити все самому, а роботи все прибавляється, бо артілі постійно потрібують організаційних і правних порад*).

З великим зацікавленням слухав я М. Левитського, тим більше, що раніш мені доводилось чути про засновані ним артілі, а один сільський вчитель хотів заснувати хліборобську артіль у Круглику, недалеко від Лубень, де я вчився в гімназії.

Тепер же, почувши від М. Левитського оповідання про його працю, про перешкоди й прикрости, які доводиться йому терпіти, та про значіння, яке має кооперація для піднесення матеріяльної і духової культури нашого народу, я, можна сказати, прямо таки захопився ідеєю кооперації і остаточно вирішив по закінченні математичного факультету в університеті, вступити до технольоґічного інституту, щоб бути інженєром і організувати велику артіль, яка б мала власну фабрику.

В ті часи свідоміші студенти, при зустрічі, заводили балачки на економічні та соціяльні теми. Мені особливо часто доводилось сперечатись з одним студентом — москалем, досить начитаним, але позбавленим глибокого розуміння прочитаного. З чисто московським фанатизмом він доводив, що в процесі господарського розвитку селяни неодмінно мусять програти в конкуренційній боротьбі з великими панськими господарствами, бо не мають ані капіталу, ані технічного знання, необхідного для модерного ведення господарства; до того ж, виступаючи на ринку з дрібними партіями збіжжа, вони не можуть уникнути визиску з боку ріжних посередників. Я йому на те доводив, що кооперація дасть хліборобові і капітал, і знання і організацію, необхідну для того, щоб обминути посередників і виступати самостійно не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринку. А коли він висловлював сумнів, вказуючи на нездатність селянства до організації, я зазначав, що селянству в цім мусить допомогти інтеліґенція за прикладом М. Левитського.

Думаю, що такий же вплив мав Левитський і на інших членів Громади. Принаймні на томуж засіданні де-кілько членів Громади піднесли думку про заснування артілі з членів Громади. М. Левитський на це зауважив, що було б дуже добре закласти з студентів артіль, але не хліборобську й не ремісничу, а „артіль для заснування артілів", себ-то щось подібно до т-ва для поширення кооперативних ідей.

Перед літом, на останніх чи передостанніх сходинах, Громада вирішила післати когось в поміч М. Левитському. Визвався М. Ру-

Як що кількість десятин посіву зросла менше, ніж удвоє (через брак вільного орендного фонду), то кількість і вартість інвентаря зросла у 4 рази, що прямо говорить про злиденний господарський стан артільщиків до заснування артілі та про її значіння. **Б. М.**

*) М. Левитський був адвокатом, але майже зовсім закинув свою адвокатську практику.

сов, який дійсно й прожив літо у Левитського, безплатно допомогаючи йому в його праці. Восени М. Русов реферував нам про працю М. Левитського з великим захопленням.

Особливе враження зробило його оповідання про те, що М. Левитський через постійні розїзди, через брак часу та недостачу грошей не може навіть порядно харчуватись, а за місць обіду часто мусить обмежитись купованою ковбасою (пізніше М. Левитський дістав шлункову хворобу).

В тім же році (1899) наша Громада післала Л. Мацієвича до Галичини і, повернувшись восени, він зачитав реферат про політичне життя в Галичині.

Коли в 1900 р. Громада післала до Галичини мене, я найбільшу увагу звернув на кооперацію та на „Просвіту" і, повернувшись, написав та прочитав на зборах Громади реферат про кооперативний рух в Галичині.

Мила, ласкава вдача М. Левитського викликала у молоді довірря до нього, як до батька. Видно не даром його прозивали „артільним батьком". При зустрічі, студенти ставили йому на розвязання ріжні „пекучі" питання, часом навіть інтимного характеру. Так наприклад, один член Громади поставив питання, чи має моральне право українка вийти заміж за москаля; він був безнадійно закоханий до сестри другого члена Громади, яка дала перевагу студентові-москалеві. М. Левитський був цим запитанням поставлений у досить неприємне становище, але досить зручно вивязався з нього, зазначивши, що коли буде студентів-українців багато і дівчата матимуть змогу вибрати людину собі до мислі, то й не будуть виходити за москалів.

Восени наша Громада поповнилася кількома семінаристами з Полтави, — що вступили до Харківського ветеринарного інституту; з ними мені доводилося частіше сходитись, бо між ними був мій первий брат В. Мартос. Темою розмов найчастіш бувало у нас культурне піднесення українського селянства, а тому балачка часто переходила на кооперацію. В той час в літературі часто згадувалося імя М. Левитського в звязку з його артілями, а особливо з приводу його виступів у „Вольноекономическом обществе" в Петербурзі та його полєміки з К. Струве, московським економістом, тоді ще марксистом. Струве доводив, що артілі не можуть бути життєздатними, а Левитський вказував на добрі наслідки господарювання заснованих ним артілів та на зріст їх кількости. З приводу цієї полєміки зявилася книжка Фаресова, яку ми й читали спільно, докладно обговорюючи арґументи за і проти життєздатности артільного руху.

Другий приїзд М. Левитського до Харкова припав на день святкування ювилею відомого московського публіциста К. Михайловського (1900 р.). В одній з першорядних реставрацій Харкова, в окремій кімнаті, було уряджено бенкет, на який зібрався, можна сказати, цвіт харківської передової інтеліґенції; було там й кілька нас українців; був там і М. Левитський. Говорилися промови про Михайловського й значіння його в громадському житті

Росії. Від нашої Громади промовляв О. Коваленко. Це, мабуть, було перший раз у Харкові, що росіяни мусіли вислухати промову по-українському.

Потім говорив М. Левитський, також по-українському. В своїй промові він особливо підкреслив вірність Михайловського своїм поглядам і ідеалам. „В нашу добу, говорив Левитський, в добу ренеґатства, коли відрікаються від своїх поглядів навіть ті, що стояли на чолі певних ідеологічних течій, — К. Михайловський є для нас наче зіркою, що світить серед темної ночі, вказуючи дорогу до правди". А далі, захопившись, почав громити ренеґатів, натякаючи на Струве, що тоді вже, відрікшись від марксізму, все більше переходив на опортуністичну позицію (в 1919 р. він був навіть міністром у Деникіна). Промова Левитського була запальна, очі горіли; вигукуючи слово „ренеґати", він підносив руку вгору, начеб то проклинав їх. Ця промова викликала загальне оживлення, як своєю гарячістю, так і натяками на Струве, який в той час для багатьох з росіян був божком. Посипалися запитання. Левитський давав відповіді й пояснення і став центром загальної уваги. Він розповідав про Вільноекономічне товариство в Петербурзі, про те, як він там мусів сперечатися із Струве і як один раз привіз на засідання живий доказ — члена одної з херсонських хліборобських артілей, і як, коли той став розповідати про артіль по-українському, Струве кинув до свого сусіда, але так, що всі чули: „На каком ето діалєктє он ізясняется?" — Де-хто з присутніх заступився за Струве, балачка ставала все жвавішою, зробилась загальною; до нас підходили ріжні особи, розпитували за Левитського, просили дозволу прийти на наші збори, коли на них буде Левитський...

На другий, чи на третій день після цього, на моїм помешканні відбулися збори нашої Громади з участю М. Левитського; прийшло чимало й гостей, так, що кімната була повнісінька людей.

М. Левитський говорив про необхідність усвідомлення мас, про економічне піднесення нашого народу і вказував на кооперацію, як на засіб до того й другого; кликав молоді сили на національну роботу; вказував на те, що село вже прокинулося від віковічного сну, треба лише вказати йому справжній шлях, а цей шлях є кооперація, яка навчить наш народ організованому життю і дасть йому економічну підставу для національного руху.

Присутний на зборах студент ветеринарного інституту О. Степаненко (пізніше директор київського кредитового „Союзбанку") виступив з довгою промовою про необхідність заснування українського банку, який міг би фінансувати й кооперативний рух. Його думка в основі була вірною: в той час де-хто з українців намагався перевести її в життя; але говорив він дуже нудно, повторювався і промові його не видно було кінця. Де-хто я товаришів сіпав його, щоб він швидше кінчав; вже наближалася північ, а М. Левитський ще тої ж ночі мав відїхати з Харкова... Тоді М. Русов рішучим рухом відсунув Степаненка, що стояв як раз напроти Левитського, і прощаючись з Левитським від імени Громади, схарактеризував вплив його на молодь приблизно такими словами:

„Я довго вагався, який вибрати шлях: служення науці чи служення народові. Я вже написав наукову працю, за яку дістав золоту медаль; передімною — наукова карієра, професура... Але приклад Миколи Васильовича мені говорить: до чорта медаль, до чорта професуру!..." І для більшого виразу вдарив об землю своїм студенським кашкетом. М. Русов, справді, був дуже здібним студентом і без сумніву досяг би професорської катедри. Всі це знали, всі йому симпатизували за його гарячу щиру вдачу; його слова зробили на всіх сильне вражіння. Коли він говорив, що від нині всі свої сили віддасть на піднесення свідомости українського народу, на його організацію, то всі це приняли, як урочисту обіцянку; всі були дуже зворушені, а одна панночка аж пустилася до плачу. Левитський почав цілувати Русова, і цим вдалим експериментом закінчилися наші сходини. М. Левитський відїхав, залишивши серед членів української студенської Громади найліпші спогади.

Я думаю, що впливом М. Левитського можна пояснити той факт, що РУП (Революційна Українська Партія) заснована харківськими студентами в 1899 р., а пізніше У. С. Д. Р. П. (Українська соціял-демократична робітнича партія), складаючи свої програми, не пішли слідом за партіями московськими й багато уваги уділили кооперації.

Зокрема дуже характеристичним для УСДРП є той факт, що у своїй аґрарній програмі вона виставляла постулят „про найінтенсивніший розвиток сільсько-господарської кооперації у всіх її формах (резолюції партійних конґресів 1917 і 1918 рр.*). Московська с.-д. партія ніколи не заявляла подібних вимог, а німецька й австрійська прийшли до цього значно пізніше. **Б. Мартос.**

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Колєктивізація сільського господарства в совєтах.

Вступ.

На VII конґресі III Інтернаціоналу, що відбувся в 1935 р. у Москві, сповіщено з великою фанфарою ввесь світ, що на просторі $^1/_6$ частини ґльобу й серед $^1/_{12}$ частини всього людства побідив „соціялізм" і „збудовано могутню соціялістичну державу". Переміна Росії в країну „здійсненого соціялізму" доконалась дякуючи тому, що переведено в ній з успіхом соціялізацію промислу та здійснено найбільший переворот, що доконався будьколи в історії на селі, себто колєктивізацію сільського господарства.

Полишаючи на боці перше питання совєтської дійсности, нашу увагу займе друге.

*) »Резолюції і постанови останніх конгресів Української Со-Дем. Робітничої партії« Львів — Київ, 1921 р., стор. 7.

„Ґеніяльний вождь" совєтської Росії у відчиті про проєктовану нову совєтську конституцію сказав: „В ділянці сільського господарства замість моря дрібних, індивідуальних селянських господарств маємо тепер найбільшу в світі змеханізовану колхозну й совхозну*) господарку. Заможнішу верству господарів зліквідовано, а дрібні, індивідуальні селянські господарства відограють тепер зникаючу ролю. У відношенні до обшару засівів не переступають вони 2%—3%". („Правда", 26. XI. 1936). І далі в тому-самому відчиті: „Наше совєтське селянство це цілком нове селянство. Не маємо дідичів, не маємо заможних господарів (кулаків), ані купців і лихварів, що могливби визискувати селян. У той спосіб наше селянство звільнено від визиску. Вкінці підставою нашої сільської господарки не є приватна власність, але спільна, що повстала на фундаменті колєктивної праці".

В засаді слова Сталіна не розминаються з правдою. В совєтській Росії по 1 липня 1935 існувало 20,9 міліонів селянських господарств і родин. Із того 17,3 міліонів було в колхозах і тільки 3,6 міліонів вело своє власне господарство. Значить, процентово було 82,8% колєктивних господарств і 17,2% індивідуальних. 1 квітня 1936 р. однак було перших уже 89%, а приватних тільки 11%. В сучасній совєтській Росії існує 250 тисяч колєктивних господарств, що експльоатують $^4/_5$ управної землі всеї країни.

Ці загальні дані й цифри про колєктивізацію сільського господарства совєтської Росії самі говорять про дійсно небувалий і найбільший переворот, що його знає історія селянства всіх народів і всіх часів. Ніде на світі й ніколи в історії селянства в так короткому часі (бо на протязі кількох років), на такому великому просторі ($^1/_6$ частини світа) й серед такої великої суспільної маси (120 міліонів селянства Росії) людське існування не було так брутально вирване зі своїх природніх і традицією усталених форм життя.

Пригляньмося дещо ближче цьому своєрідному явищу. Погляньмо на причини, розвиток, суть й наслідки великого „соціялістичного" експерименту володарів із московського Кремлю. Адже-ж для нас, українців, має він особливо глибокий інтерес. Колєктивізація українського села означає не тільки соціяльну, але й національну велику катастрофу, що її в наслідках можна порівняти тільки з катастрофальним землетрусом**).

---

*) »Колхоз« (колгосп) — колєктивне селянське господарство; »совхоз« — совєтське державне господарство.

**) При писанні нашої статті користуємося головно дуже цінною й цікавою книжкою відомого російського економіста С. Маслова, що саме появилась у польському перекладі з російського оригіналу п. з. S. S. Masłow. Kolektywy rolne w Sowietach. Warszawa, 1938. Instytut wyd. „Biblioteka Polska" Ст. 403. Важніші розділи цеї книжки приходиться нам просто місцями реферувати.

Також користуємося працями:

Dr. Horst Eberhard Mentzel: Arbeitsverfassung und Ertragsverteilung in der russischen Kollektivwirtschaft. Berlin, 1935. 8°. Ст. 116.

Гліб Лазаревський: Земельний устрій совєтської України. Передмова Бориса Ольхівського. Варшава, 1938. Вид. »Варяг«. 8°. Ст. 107.

І. Перед колєктивізацією.

Щоби зрозуміти як слід сучасний переворот сільського господарства в совєтській Росії, не від речі буде зазнайомити читача з найважнішими датами й фактами з аґрарної історії Росії до світової війни.

Перш за все треба згадати про кріпацтво в Росії та про московський „мір" (общіну).

Заведення кріпацтва в Московщині датується з 1597 р. коли то Борис Годунов законно закріпив приналежність московських селян до землі, а згодом царі стали наділювати селянською землею московських бояр. Із окупацією знов України Московщиною за Петра І і Катерини ІІ закрепачення українських селян стає загальне.

В 1861 р. знесено кріпацтво в Росії. Не обійшлося воно однак без селянської кривди, що стало джерелом великого незадоволення селян та вічного неспокою російського села, особливо на Вкраїні, аж до 1917 р.

„Мір" — це система земельної спільноти, що витворилась із давен-давна в Московщині. Важною ознакою міру було те, що його члени солідарно зобовязувались виконувати домагання держави й дідичів. Це було причиною, що мір і по 1861 р. далі існував у Московщині. Хоч у московських селян наслідком общинного землеволодіння недоставало почуття приватної власности, всеж таки мір не міг здержати в нових часах дифенціяції московського села. На Вкраїні мір був невідомий.

З початком XX ст. селянські неспокої в Росії з одного боку та потреби розвитку російського промислу й торгівлі з другого, заставили царський уряд піти на селянські реформи. В 1907 р. розпочав їх на велику скалю Столипін. Між иншим вістря їх у головній мірі зверталось проти міру, що гальмував розвиток сільського господарства в Московщині. З того часу члени міру мали вільне право виступати з нього, кидати село та переселюватись до міста. Столипінська реформа прискорювала диференціяцію села, але вона не мала часу, щоб її наслідки належно проявились. До вибуху революції в 1917 р. 85,6% селян Московщини залишалось у свому мірі.

З аґрарного законодавства російської революції треба піднести декрет про землю з 28. X. 1917 р., що касував велику приватну власність на землю. Вся велика посілість признавалась публичним, спільним добром і віддавалась на вжиток працюючим. На Вкраїні робив це III Універсал Української Центральної Ради, що касував поміщицьке землеволодіння і повертав землю українських дідичів українському трудовому селянству. Тому, що велика земельна посілість на Вкраїні була здебільша (особливож на Лівобережжі) в російських руках, III Універсал розбив найміцніші підвалини панування Росіян над Україною. Скоропадський зніс III Універсал УНР. і повернув землю назад поміщикам.

Із приходом до влади московських більшовиків появився 19. II. 1918 р. „закон про соціялізацію села", що вперше вводить

у сільському господарстві Росії принцип колєктивізації, якій більшовицька влада заповідає опіку й підмогу.

Часи 1918—1921 в історії більшовицької революції — це доба так зв. „воєнного комунізму". Це доба, коли московські більшовики вели боротьбу не на життя, а на смерть. Село мусіло постачати для війська харчі. Військові відділи грабували по селах усеї совєтської Росії хліб, сільсько-господ. продукти й пашу, забираючи все, що можна було забрати. Почались перші спроби насаджування „соціялізму" на селі. Стали появлятись перші совхози й колхози. На наслідки цеї грабункової й „соціялістичної" політики не треба було чекати. В порівнанні з 1916 р. засівна площа Росії зменшилась у 1922 р. о 40 міліонів гектарів, себто о 30%, а годівельна господарка о 73 міліони штук худоби, себто о 40%. Село зубожіло. Проте було воно ще надто сильне, щоби піддатись; тим більше, що в руках селян залишилась зброя з часів війни. Та совітське село стало боронитись. Пішли селянські повстання по всій совєтській Росії, головнож на Україні. Воєнний комунізм мусів податися.

Від марта 1921 р. почалась у совєтській Росії нова доба так зв. НЕП-у (нової економічної політики). Нова господарська селянська політика більшовиків була наслідком діймаючої поражки, що їм завдало селянство, як згодом отверто признав цей факт Лєнін. Після цеї побіди селянства, воно одержало вільну руку у веденні свого господарства. Воно могло землю державити а в разі потреби мало право приймати до помочі сезонових і сталих рільних робітників. Податки в натурі заступлено грошевими. Привернено вільну торгівлю збіжжям і сільсько-господарськими продуктами. В 1922 р. появився так зв. „аґрарний кодекс", доволі ліберальний, що нормував земельне право. Він обіймав усі дотеперішні аґрарні постанови та створював аґрарно-правну основу на ввесь найближчий час.

Через 6 років нової господарки село доказало просто чуда. Воно загоїло майже всі рани свого господарства, що їх йому завдали світова війна, громадянська війна та „соціялістичний експеримент" доби воєнного комунізму. „Голодуюча Росія" — по словам Зіновєва — перемінилася в „ситу Росію". В 1928 стан засівної площі наблизився до стану з передвоєнних часів, а годівля худоби переступила навіть передвоєнні цифри. Стан цей ілюструє найкраще понижча таблиця, в якій цифри засівної площі подано в міліонах га, а цифри про годівлю худоби в міліонах штук:

	1913 р.	1916 р.	1922 р.	1928 р.
Разом засівів . . .	117—118	—	77,7	113,0
в цьому збіжжя . .	103—105	—	66,2	92,2
коней	—	35,2	24,1	33,5
рогатої худоби . .	—	60,6	45,8	70,5
в цьому числі коров	—	26,0	24,8	30,8
овець	—	113,0	84,3	133,3
свиней	—	20,9	12,1	26.0

Совітське село розбогатіло. Селянство зазнало добробуту. Відчувалась тільки недостача мануфактури й хліборобського знаряддя.

Проте совітський селянин мав о 5 разів менші виборчі права як міський робітник. Платив значно більші податки як перед війною. Ціни збіжжя були о 20% нижчі від передвоєнних, а промислові вироби о 40% вищі. Селянство позбавили права орґанізуватись у власну політичну партію. Все це заставляло виступати його в 1924—25 рр. з домаганнями рівних політичних прав, власної політичної партії, незалежної господарської орґанізації.

Ці домагання, що були доказом зросту сили селянства, затривожили більшовицький уряд. Сталін у своїй книжці „Проблєми лєнінізму" отверто констатує, що село стало „антикомуністичне", що „середнє селянство стануло на боці заможнього селянства (кулаків) проти незаможнього", що ці факти вимагають „пристосування нашої економічної політики до нових відносин".

Проте більшовицький уряд не почував себе ще в силах, щоби звести отверту боротьбу з селянством. Він кинув гасло: „фронтом до села!" Обнизив податки та ціни промислових виробів, уліпшив і скріпив сільську адміністрацію, повів комуністичну пропаґанду на селі, збільшив землю селян коштом державної і т. д.

Обережна й хитра ця політика без сумніву ослабила позицію селянства і скріпила симпатії до комунізму на селі.

*

Ідейні основи колєктивізації сільського господарства поклали Маркс і Еенґельс. Обсервуючи й досліджуючи економічний процес села в Західній Европі, вони прийшли до висновку, що цей процес у добі капіталізму веде з одного боку до розкладу селянської власности й пролєтаризації села, а з другого — до зросту й розвитку великої земельної власности на капіталістичних основах. Цей процес на селі в Західній Европі був фактом. Мало того. Велика земельна власність, послугуючись у свому господарстві новочасною технікою й сільсько-господарськими машинами, відограва́ла, загально беручи, проґресивну ролю; натомість не можна цього сказати про дрібну селянську власність, здебільша примітивну й відсталу.

Погляди Маркса-Енґельса на цей економічний процес села вимагали в новіших часах ревізії, якої піднявся видатний, німецький соціялістичний теоретик Давід*). Натомість ортодоксальний марксизм, із його найвидатнішим представником Кавтским, залишався в основному при поглядах Маркса й Енґельса.

В разі побіди пролєтаріяту над капіталізмом, земля, на думку Енґельса, буде вийнята з-під права приватної власности, вона буде

*) Е. Давід, автор солідної і глибоко науково обґрунтованої книги „Sozialismus und Landwirtschaft" (1903), в якій він виступив проти Марксової теорії концентрації продукції в сільському господарстві, доказуючи, що сільське господарство підпадає иншим законам як промислове. Маючи це на увазі, на його думку, аґрарна політика соціялізму повинна змагати до переміни великої земельної власности в дрібну та до обєднання останньої на кооперативних основах.

відобрана заможним селянам і дідичам та віддана на власність колєктивам. „Наше завдання — писав далі Енґельс — у відношенні до дрібного селянства полягатиме перш за все на тому, щоби приватну господарку перетворити на спільну, колєктивну, але не шляхом примусу, а тільки прикладу з рівночасною суспільною допомогою".

За Енґельсом пішов початково й Лєнін. У 1917 р. радив він творити з кожного більшого господарства зразкові колєктиви під проводом аґрономів. Проте вже по році визнає він конечність колєктивізації всього сільського господарства. Вона повинна, на його думку, ослабити небезпечного внутрішнього ворога більшовицької влади, себто селянство та рівночасно скріпити саму більшовицьку владу.

До здійснення цього завдання Лєнін змагає дуже обережно та вибирає дуже елястичну тактику. Відріжняючи на селі три соціяльні ґрупи, дрібних господарів (до яких зачислено власників парцель і рільних робітників), середніх і заможніх, застосовує до кожної з них окрему політику. На першій ґрупі, себто на селянській бідноті, оперли більшовики свою владу на селі. Вона стала упривілєйована. Вона доставляє кадрів до перших совхозів і колхозів на селі. Середняцьку ґрупу Лєнін радить покищо не чіпати, але „унешкідливити" її в боротьбі проти більшовицької влади. Натомість головну боротьбу треба повести, на його думку, проти заможнього селянства, проти кулаків, як клясового ворога робітництва й більшовицької влади.

Тактику Лєніна (помер у січні 1924 р.) переймив його наслідник, Сталін.

Нова господарська політика (НЕП) відродила й відбудувала совітське село. Животворні соки села переливаються у совітське місто, винищене, бідне й голодне.

Совітський промисл, знищений в добі воєнного комунізму (потерпів у цьому часі страти не менш 3 міліярдів рублів), вимагає відбудови. І цю відбудову його рішились більшовицькі володарі перевести коштом села. В першій мірі треба було відбудувати воєнний промисл, себто металюрґічний. На протязі 1925—28 рр. вложено в розбудову російського промислу коло 2 міліярди рублів.

У цьому часі Сталін починає пропаґувати можливість розбудови соціялізму в одній державі. Це приспішило перехід більшовицької влади від політики НЕП-у до політики „соціялістичної Росії" а разом із цим і до загальної колєктивізації совєтського сільського господарства.

На шлях нового курсу аґрарної політики Сталіна штовхнула безумовно лівиця російської комуністичної партії, що нею проводив Троцький. Він вимагав: прискорення темпа упромисловлення Совєтів, знищення кулаків і поширення та скріплення діяльности „Комуністичного Інтернаціоналу" з метою викликання світової соціяльної революції. На його думку, здійснення соціялізму в одній державі — неможливе. Соціялістичну Росію серед моря капіталістичних держав не дасться вдержати. Кошти на прискорення

темпа упромисловлення Росії мало покрити совітське село. А сконфіскований маєток кулаків (около 400 міліонів рублів без землі) мав піти на пропаґанду й викликання світової соціяльної революції. Коли зважати, що колишній шпихлір Европи, Україна в більшовицькій державі доставляє майна $^2/_3$ всього запасу збіжжя, то стане ясно, що головно українське збіжжя мало покрити кошти „здійснення соціялізму" в Росії, а маєток українського заможнього селянства мав піти на викликання світової соціяльної революції.

В боротьбі за владу Сталін показався сильнішим од Троцького, який мусів покинути Росію й піти на вигнання. Проте Сталін відніс побіду над Троцьким тільки за ціну приняття за свою програму останнього.

В 1927 р. ліберальний „аґрарний кодекс" з часів НЕП-у перестав обовязувати. XV зїзд російської комуністичної партії, що відбувся в грудні цього ж року, піддержав новий курс аґрарної політики. Він дав вказівки до опрацьовання пятилітнього пляну господарського розвитку Совєтів, так зв. „пятилєтки".

Прийшов 1928 рік. Більшовицький уряд, опрацьовуючи плян першої „пятилітки", приняв проєкт загнання у колхози до кінця 1932 р. 10% всіх селянських господарств, надіючись у цей спосіб дістати більші запаси збіжжя.

А в році „великого перелому", як Сталін назвав 1929 рік, уряд почав уже здійснювати плян колєктивізації села, що змагав до загальної повної колєктивізації його та до знищення кулаків, як кляси.

Російське, особливо-ж українське село пережило більшовицьку навалу, яку можна порівняти тільки з татарською навалою за часів Батия.

(Д. б.).

В. Левинський.

ФІНАНСОВА Й ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА АНҐЛІЇ ПО ВІЙНІ*).

Вже минуло пять літ, як Анґлія живе під режімом нової грошевої системи та з нею сполученої фінансової й економічної господарки. Тут з найновійших теорій і вікових традицій викристалізовується сучасне життя. Воно й буде предметом наступних рядків.

»Світовий мир, каже Чемберлєн в своїй промові перед парляментом 24. березня б. р., — є найбільшим інтересом Британійської Імперії«. Але »сила — продовжує голова уряду — мусить бути нашим останнім засобом, ніколи першим«. До того »демократії не можуть — закінчує він же — суперничати з палкою мовою диктатур«. Сказавши це, Чемберлєн на другий день пише власноручно до Мусоліні, та посилає льорда Галіфакса до Гітлєра, закликує до Льондону голову уряду Франції. — Вже 19 квітня підписує умову з Італією; з кінцем того-ж місяця забезпечує Францію своєю матеріяльною й моральною підтримкою; 22 травня рішуче інтервенює в справі судетських німців; тепер розважає над питанням сучасної долі Еспанії... Разом з тим сер Джон Саймон предкладає — 26 цвітня — перед парляментом буджет народньої оборони в таких розмірах, які ще в історії не мали прикладу. Умотивовуючи поодинокі точки буджету, міністр фінансів заявляє, що королівська влада визнала необхідним призначити 10 міліонів фунт. ст. на забезпечення

*) З циклю »Сучасна Анґлія«.

провіянтами та охорону цивільного населення. А Н. Чемберлєн 2 червня додає: проєкт закону на заведення військової повинности є готовий; він може бути в кождій хвилі проголошений...

Що це все має значити?

Анґлійська політика на загал представлялась майже завжди парадоксальною, скомплікованою, незрозумілою. Найбільші приятелі Анґлії нераз виявляли своє здивоване незадоволення (а Франція чи не найчастіше) з розрішення того чи іншого політичного питання. Анґлійці чи неодинокі з народів світу, які не женуються публично признати свою помилку й змінити погляд чи не на другий день, коли того вимагає життя. Разом з тим „a mission of good will", віра-переконання в високу місію Анґлії, місію згоди й миру, є понад усе. Історія свідчить, що Анґлія не дуже кохається в трактатах, прошнурованих і печаткою стверджених паперах. Для неї обіцяне слово є найважніше: „gentlemen's agreement" — найулюбленійшою його формою. Анґлійська влада, — каже лорд Сальсбюрі, — ніколи не обіцює того, чого не може сповнити; до того вона не може обіцювати матеріяльної помочи на довші літа, бо її чини залежать від тої публичної опінії, яка буде в момент виконання. А публична опінія в Анґлії випливає з народу, вихованого на традиціях, вкоріненого в своїх релігійних, моральних і соціяльних переконаннях, повільного в переживаннях, повільного в змінах своїх звичок... Середний анґлієць має в своїй національній та приватній свідомости солідний ґрунт ідеалізму, виробленого з постійних цінностей християнізму й лібералізму. Це все робить з нього доброго провідника енергії та чудового ізолятора: він легонько асімілює все, що є необхідним до життя, та залишається нечутким до всіх крайніх утопій. Тому публична опінія, яка є повна господарського реалізму й загального заінтересования, являється одною з найбільших сил Анґлії. І ті директиви, котрі потягає влада з опінії, мають твердий, непорушний характер: primum vivere! Чи з того, що діється на наших очах, треба припускати якусь небезпеку в primum vivere!

Господарська політика Анґлії. Анґлія — це країна капіталістичного господарювання par excellence. Ціле її життя проходить через призму фінансової структури. Сама природа, здається, її до того присудила. Охоплена морем зі всіх боків і не бідна підземними богатствами, вона є країною, яка найменше залежить від власної хліборобської продукції. Анґлія є одинокою державою в світі, де лише пять відсотків її населення живиться з праці на землі й пропорція ввозу споживчих продуктів є найбільшою в порівнанню до своєї власної продукції. Натомість вона є країною, де цілий добробут є тісно злучений з продукцією фінансового капіталізму.

Вже задовго перед війною Анґлія вважалась банкиром цілого світу. Війна принесла велику страту не тільки на людях, але й на капіталі. Підчас війни фунт штерлінґів похитнувся, бо кріваблення було засильне. На другий день по війні Анґлія зрозуміла, що з пустими руками світовим банкиром не легко бути. Велика частина її золота вимандрувала далеко за море. С. Д. Америки, завдяки своїм природнім багатствам, чудово зкористали з цього на початку війни. По замиренню майже дві пятих цілого світового запасу золота переховувалось в її льохах. Анґлії, країні традиційного лібералізму, де золото було фундаментом цілої господарської структури, — було тяжко примиритися з такою ситуацією. В перших кроках повоєнного життя, Анґлія стає на шлях постепенної ревальоризації фунта ст. Але треба було ще добрих пару літ, щоби дочекатись бажаної хвилі й досягти зреалізования своєї мрії. В рр. 1923—25 більшість держав Европи перебивається крізь тяжкі фінансові умовини і перебудовує свої горшеві системи, золото припливає до Анґлії. З початком 1925 р. світове господарство зачинає виявляти тенденцію до знижки цін. Цей симптом ставить Анґлію перед ділємою: чи рятувати свою індустрію, чи свою фінансову структуру? Вона стає на шлях останньої: користаючи зі сприяючих для неї умовин, повертає до фунту ст. з передвоєнним паритетом. Жертвуючи свою промисловість, Анґлія прямує до відвойования свого першенства на ринку капіталів. Гордість з того, що фунт ст. є на рівні зі золотом, переборює добробут промисловости; Анґлія, завдяки своїй традиції, хтіла, щоби економіка пристосувалась до гроша, а не навпаки. Розрахунки були хибні, бо розпочата дефляція виявилась тернистим шляхом.

Майже за пару місяців після реставрації фунта ст. появились перші масові ознаки зростаючого безробіття. Завдяки високим вирібним цінам, конкуренційна здібність промисловости була сильно ослаблена. Збідована Европа не була в стані купувати дорогі анґлійські товари. Анґлія опинилась перед півтора мільоном безробітних, яких була примушена удержувати. Надія, що просперуючі фінанси дадуть такий зиск, який вистарчить на все, підбадьорувала до політики широкого кредиту. Анґлія, не вважаючи на тягар власного державного боргу, уживає всіх засобів (не буде переборщено сказати навіть: драконських), щоби вдержати рівновагу свого буджету. Практикуючи політику низького відсотка, вона щедро розпозичає державам, які стараються відбудувати своє зруйноване господарство, або сплатити свої обовязки з Версальського миру (головно Німеччина). Така маніпуляція дає Анґлії змогу помаленько відвойовувати втрачені позиції банкира на міжнароднім полі. Анґлійський фунт ст. витискає доляр на його попередні позиції. Нараз вибухає кріза 1929 р.: жовтнева чорна пятниця на Нью-Йорській біржі. Після цього — ще протягом добрих пару місяців Анґлія є притулком поважної частини уцілілих американських капіталів. Така ситуація приносить нове посилення для поширення кредитової політики Анґлії. Одначе вже з кінцем 1930 року великі фахівці починають отверто говорити про небезпеку подібної політики. Нарешті настає 1931 рік, рік банкротства Анґлії та великих реформ фінансового порядку, котрі можна спокійно назвати революційними, приймаючи на увагу їх повну протилежність з віковою традицією Анґлії.

Рік банкротства. В липні 1931 р. зложений з ініціятиви уряду „Committee on National Expenditure" — відомий під назвою Committee May (від імени президента) — констатує тяжку фінансову ситуацію Англії. Від двох літ буджет виказує дефіцити, бо податки не вплачуються, а видатки зростають. На рік 1931/32 Комітет передбачає дефіцит в 130 міліонів фн. ст., що викликує паніку. Золотий запас Анґлії зменшується; ще в 1930 він виносить 163 міліони ф. ст., а в травні 1931 лише 149 міліон. ф. ст.; по проголошенню рапорта Комісії запас паде на 130 міліон. ф. ст. Для оборони Анґлійський банк підвищує есконтовий відсоток (з 2,5% на 3,5%, а потім на 6%), але це нічого не помагає. Для рятунку анґл. банк затягає позички в Парижі та Нью-Йорку (разом 130 міліон. ф. ст.), але спекуляція на ріжницю в відсотках (між Анґлією а згаданими державами) мигом викачує з Лондону всі затягнені позички. До того провал німецької марки остаточно добиває Анґлію: всі її кредити зістають »замороженi«. Німеччина не в силі нічого сплатити. А переважна більшість капіталів, — випозичених Анґлією Німеччині складалась з короткотермінових вкладів чужих банків (головно Голяндії та Франції), які тепер вимагають їх звороту. Щоби їх сплатити Анґлія звертається — по третє — за позичкою (початок вересня), але на цей раз і Нью-Йорк відмовляє. При такій мізерній фінансовій ситуації погіршуються ще більш фактори економічного порядку.

Анґлія ревальоризувала фунт ст., як вже було згадано, за тенденції світової знижки. В 1925 р. диспропорція між внутрішними цінами в Анґлії й світовими робила 10% (ціни в Анґлії були вищі, бо фунт ст. був переценінений). Надія, що міжнародні ціни підскочать, не виправдались... а ціни виробництва в Анґлії не впали, — знова, настільки, щоби вирівняти цю диспропорцію; завдяки стабільности заробіт. платні, диспропорція лише збільшилася. В роках 1924—1931 індекс гуртових цін впав на 37%, а заробітня платня лише на 2%. Анґлійські товари, виявившись дуже дорогими, потягнули за собою збільшення дефіциту торговельного білянсу (406 міліон. ф. ст.), а відтак платничого білянсу (дефіцит відгадувався на 110 міл. ф. ст.). Анґлійський фунт ст. з парітету 4.87 $ (долярів) паде в грудні 1931 на 3.37 $! До того число безробітних раптово зростає з одного міліону (приблизно між 1925—1930) майже на три міліони (2,717.000 в XII 1931), — найвище число, яке в Анґлії вперше досягнуто (бо в 1920—21 найвищий максімум був 2,500.000). А опір моряків проти всяких спроб уряду що до зменшення платні довершує безвідрадну економічну ситуацію. Анґлія бідніє. Робітничий уряд капітулює... З початком вересня Мак-Дональд формує уряд народнього обєднання; п. Сновден стає на чолі міністерства фінансів. 20 вересня 1931 р. анґлійська влада проголошує, що відступає від золотої грошевої системи; на слідуючий день парлямент затверджує проголошення уряду: Gold Standart Act з 1925 р. перестає обовя-

з у в а т и. Анґлія після великих зусиль довести фунт ст. до передвоєнного паритету та його піддержки протягом більше пяти літ, була примушена зректися найдорожчої з її великих традицій.

Від минулого до сучасного. Грошева система, що панувала в Анґлії до війни (Gold Specie Standard System), була добра для XIX-го віку, але не для XX-го. Надзвичайно точні приписи що до емісії грошей (аньлійський банк мав право видавати банкноти лише в такій скількости, скільки мав золота) ставали нераз великою перешкодою в розвитку господарського життя. Вже підчас війни (в 1914 р.) Анґлія була примушена завести поруч з банковими білєтами т. зв. currency notes, чи просто паперові гроші. Наслідком цього потребу в готових грошах заспокоєно, але їх загальна кількість збільшилась в пропорції 1 : 15. По проголошенню Gold Standard Act. з 1925 р., Анґлія, — властиво, прямувала до стягнення currency notes, але по невдачній дефляції залишила ці змагання. Лише в грудні 1928 р. переведено уніфікацію цих двох систем гроша: currency notes замінено банкнотами. До останньої хвилини, тоб то до відступлення від золотої грошевої системи, Анґлія була найвірнішим оборонцем всіх клясичних економічних теорій, зокрема квантитативної теорії гроша. Золото вважалось одиноким мірилом цінности й символом богатства.

Відомо, що воєнна господарка дуже ослабила постуляти квантитативної теорії. По війні ця теорія була зґрунту перероблена й замінена новими теоріями, які вводять не тільки елементи квантитативного (кількість і скорість обігу грошей), але й кваліятивного (психольоґічного) порядку[1]). Доказано, що не має ніякого синхронізму (або є дуже незначний) між кількістю грошей і цінами й навпаки: між упадком цін і зростом купної вартости гроша.

Задля уникнення раптових деструкцій (криз), які наступають в господарстві при автоматичній рівновазі, нові теорії видвигнули постуляти добровільного, свідомого кермування господарством шляхом політики цін, що мала зокрема прямуванням до їх стабільности при помочи грошевих маніпуляцій (курсу валют). Девалюації прямували до живлення господарства через утворення диспарітету між цінами на внутрішнім ринку (ціни по девалюації — в переводі на золото були нищі від світових), і світовими. Збільшалась конкуренційна здібність даної країни. Практика показала, що наслідки девалюації були тим позитивніші й триваліші, чим довше продовжувався згаданий ціновий диспарітет. Як тільки він зникав (себто національні вирібні ціни осягали рівень світових цін), девалюація не виказувала ніякого впливу на народнє господарство і ставала звичайним банкроцтвом. Такі грошеві реформи були дуже часто скритими формами протекціонізму (валютовий демпінґ). Боротьба з цим явищем викликала автаркістичні тенденції в господарстві багатьох держав світу.

Анґлія хоч і не перейшла на автаркію, але — з ліберальної країни від століть — стала протекційною, замкненою й обмеженою — до певної міри — на свою імперію. „Splendid isolation" їй проговорював більше до серця, чим традиційна співпраця зі світом, головно Европою. Національна гордість, боротьба за престіж, за самоохорону спонукали Анґлію стати на ґрунт нових форм господарювання як на економічнім полі, так і на полі фінансовім. Суперництво між фунтом ст. і доляром залишиться найяскравішою сторінкою тодішньої доби. До того при всіх трансформаціях економічного й грошевого порядку золото було одним із найбільших ґрунтів боротьби.

---

[1]) Для цікавости дозволю собі перечислити найголовніші з них, а саме:
а) нова квантитативна теорія (Fisher);
б) теорія вкладів (Hawtrey-Robertson);
в) теорія граничного вжитку (de l'utilité marginale) (V. Mises);
д) теорія граничної вартости (du coût marginal (Fanno);
е) теорія доходу (V. Wieser);
ж) теорія історичної вартости (V. Wieser);
з) теорія звички й опортуніти касової готівки (de l'habitude et de l'opportunité) (Marschall);
і) теорія варіацій есконтового відсотку (Wicksell);
к) негативна теорія загальних змін (Keynes)
(За працею економіста G. Del Vecchio, Rev. d'écon. pol., 1933).

Проблема золота. Певні теорії твердили, що недостаточна продукція золота (з огляду на зростаючі потреби грошевих систем) викликуватиме тяжкі світові кризи, які доведуть до повного господарського катаклізму. Головним оборонцем цього був шведський економіст Кассель. Він твердив, що продукція золота зростатиме лише на 2,8% річно. Це викликало (в рр. 1925—30) велику сенсацію. Анґлія була на чолі всіх захисників, які домагались справедливого розділення світового запасу золота. В той час Франція по кількости золотого запасу йшла сейчас за Півн. Америкою; вона й була — слід пригадати — одним із тих обєктів, що їх найбільш атакувала анґлійська опінія. Акція за перерозподіл світового запасу золота прибрала навіть досить острі форми. Цілий світ — здавалось — поділився на два табори: бідних і богатих золотом. Анґлія була між бідними. — Спеціяльні комісії Союзу Народів в Женеві невпинно працювали над розвязанням проблєми золота, яка й до нині залишається нерозрішеною. В той час, як Франція (та інші держави) добивались практичного опрацьовання нової грошевої системи, що функціонувала би незалежно від продукції й розподілу золота, Анґлія обстоювала клясичну грошеву теорію. Нині — по кількох літах — бачимо, як життя примирило ці два табори: річна продукція золота, — по перше, — значно переступила 2,8% (осягнула са 6%); по друге, наступила переміна в ролях: ті, що були захисниками золота, стали його »ворогами« й навпаки. Анґлія перша зрушила золото зі свого пєдєсталу — універсального мірила цінности гроша — на місце звичайного товару.

Один із поглядів керуючих осіб. »Анґлія була примушена, — казав в 1931 р. відомий анґлійський фінансіст Мак Кенна (президент Midland Bank, одного з „big five"[2]), — зректися золотої грошевої системи тому, що вісь золота є порушена: полюс Париж замінив полюс Лондон; невважаючи на це, Анґлія залишатиметься грошевим і фінансовим центром світа. Вона створить нову систему стабілізації цін висловлених у фунтах ст. Золото — підстава стара й варварська, відкинена більшістю народів, спаде зі свого пєдєсталу й дві нації (натяк на С. Д. Америки й Францію — Д. П.), які так глупо боронять свої золоті запаси, будуть справедливо покарані«[3]). Той же Мак Кенна в 1925 році казав: »навіть щоби золото, яко грошева одиниця, було небажаним із багатьох причин, його характер універсальности проговорюватиме за себе в рішаючий спосіб«.

Одначе Мак Кенна признає (в промові з 1931 р.), що протягом віків золото було символом тривалого богатства й зробило великі прислуги, будучи мірилом вартости. Але, — після нього, — треба було уникнути двох негативних психольоґічних умов, щоби золото на будуче могло виконувати свою стару ролю: не тезаврувати та зріктися ізоляційної політики. Инакше золото громадитиметься в льохах де-яких центральних банків, а решта світу терпітиме від недостачі цього металю. »Теперішний господарський маразм, каже Мак Кенна, є доказом цього процесу й висунув невідкладне питання, чи золото має зістати мірилом вартости гроша, незалежно від того, чи воно (те мірило) функціонуватиме добре чи зле. Очевидно найбільш раціональною відповідью мала би бути та, що треба шукати інше й краще мірило вартости гроша, коли золото не може функціонувати без депресії й руйнования торговлі. Між тим я дуже сумніваюся, — продовжує Мак Кенна, щоби фінансові сили світу, при їх вкорінілій традиції й довгій практиці, скоро взяли на увагу вигоди такого рішення. Вони ще є настільки глибоко переконані, що золота система є найсолідніщою базою здорового гроша, найкращою ґарантією проти політичних інтервенцій в національні грошеві системи з боку влади, коли вона є в фінансових труднощах«[4]). Не треба забувати, що золото — по думці того-ж банкира — не уникло інфляції: тому що перед війною — на протязі двадцяти літ — рівень цін підскочив на 40%; золото не забезпечує від втручання влади, бо вона може його зектися; нарешті золото є нездібне служити підвалиною здорової грошевої системи, коли під здоровою хочемо розуміти стабільну. »Я не можу, каже Мк Кенна, розуміти інакше слово здорова — стабільна, як

[2]) „Big-five" — найбільші пять банків Анґлії: 1. Midland Bank; 2. Lloyds Bank; 3. Barclay's Bank; 4. Westminster Bank і 5. National Provircal Bank.

[3]) Цит. після Lonis Baudin, Revue d'économie pol. 1932, p. 434 et suiv.

[4]) Id. Revue d'écon. pol., 1932, p. 432—5.

в слідуючому змислі: здорова грошева система заховуватиме завше ту саму вартість, яка міритиметься загальною кількістю товарів, що можна купити за нашу грошеву одиницю«. А далі закінчує: »коли розумітимемо в такому змислі грошеву одиницю, то мусимо запитати, чи є ще якась грошева одиниця, яка би настільки провалилась, як золото протягом останніх пару літ?« Подібні твердження знайдемо й у других репрезентативних осіб фінансово-економічного світа Анґлії. D. M. Keynes, один з найбільших анґлійських економістів, який своїми новими економічними теоріями задумує перебудувати господарську структуру цілого світу, ще в рр. 1920—22 висловився рішуче проти золотої грошевої системи, називаючи її фешитизмом.

Рік грошевої реформи. Теперішню анґлійську грошеву ситему, заведену на підставі закону з 21 вересня 1931 р., — можна назвати Gold Bullion Standard. До того є слідуючі формальні дані:

1. законом проголошується »провізоричне« відступлення від золотої грошевої одиниці;

2. за анґлійським банком залишено право купувати й продавати золото, але по ціні на підставі Gold Standard Akt 1925 (77 ch. за унцію чистого золота, себто за старим паритетом, котрий не обовязує;

3. не має внутрішнього обігу золота (але емісійний банк тримає золото в резерві) і

4. уживається золота лише для плачення за границю.

Разом з тим тут є чимало нових змін, які творять засадничу ріжницю з чистою системою Gold Bullion Standard, а саме:

а) відпадає автоматичне вирівнання господарської рівноваги: ввіз і довіз золота не керується потребами торговлі чи спекуляції;

б) довіз і вивіз золота не викликає механічного примінення з боку емісійного банку: підвишки есконтового відсотку й рестрикцію кредиту в випадках вивозу золота, або зниження есконтового відсотку й поширення кредиту у випадку довозу золота.

Инакше кажучи, емісійний банк покидає свою стару ролю пасивного обсерватора, а прибирає активну ролю. Старий автоматизм, невиправдний життям, англійці замінили людською волею, свідомим розумом. Тому анґлійський фунт ст. при теперішній грошевій системі є свідомо реґульований, дирeґований; він є „monnaie dirigée" (де старий закон подачі й попиту не ділає).

Вартість фунта ст., яко грошевої одиниці, законом не є фіксована ані виразом в скількости золота (як було раніш, що £ (фунт ст.). = 7,32 ґрами чистого золота), ані визначенням границь (меж), в котрих вартість його міняється. Невважаючи на це, фунт ст. (£) є в прінціпі стабільною грошевою одиницею; лише вартість його не становить кількість золота, а навпаки — вартість золота означується фунтом ст. (Тут, в перше з усіх грошевих систем, — золото вважається загальним товаром).

Стабільність, чи межі, в яких вагається вартість фунта, визначена двояким способом:

З одного боку, політикою, прямуючою до стабільности цін, при чому фунт заховує можливість пристосування до даної госп. конюнктури, що дає йому гнучкість: тепер не економіка краю пристосовується до грошевої одиниці (як то було, коли £ рівнявся 7,32 ґрам. золота), але фунт ст. (яко законне средство до необмеженого плачення) пристосовується до економічної ситуації.

З другого боку, фунт. ст., — завдяки своїм якостям — стабільности й гнучкости, — служить вказівником і керівником в ґрошевих системах тих держав, які приняли фунт ст. за базу — так зв. „Sterling area" — »Бльок фунта ст.«[5]), що йому (£) додає прикмету масовости, чи діяння закону великих чисел. Тут — не одна держава, що не може (або може дуже незначно) впливати на

[5]) До „Sterling Area" — »Бльоку фунта ст.« належать: в Европі: Ірляндія, Португалія, Греція, Естонія, Латвія, Фінляндія, Швеція, Норвеґія, Данія й Ісляндія; в Америці: Болівія, Перу; в Азії: Індія, Сінґапур, Нонґ-Конґ, Хіни, Сіям, Палестина, Ірак і Іран; в Африці: Єгипет, Південна Африка; в океан. остр.: Австралія й Нова-Зеляндія.

цілий світ, а цілий комплекс держав — »Бльок £« (з 1.300 міліонів населення) передає, коли не диктує, свій вплив на решту частину світа.

Це все є одною стороною грошевої реформи; друга полягає в зміні грошевої політики, завдяки заведенню нової інституції: „Regulation found" — Реґуляційного фонду[6]).

Дуалізм в грошевій політиці. До заведення Реґуляційного фонду Емісійний банк зустрічав великі перешкоди в провадженню кредитової політики. Коли Банк знижував есконтовий відсоток (поширював кредити) капітали, мало зацікавлені, нелегко припливали до Лондону; коли банк підвищував есконтовий відсоток, капітали припливали, але господарство краю тяжко перебивалось з огляду на дорогий кредит. Инакше кажучи, дві ролі банку — керовника внутрішнього кредиту й оборонця фунта ст. на зовні — протиставились.

Тепер при існуванню Реґуляц. фонду ці перешкоди усунено: наступив певний дуалізм, який приносить найкращі наслідки. Анґлійський банк продовжує відограватн в краю свою ролю емісійного банку: реґулює своїм офіційним есконтом розміри кредиту й позичкового відсотку. Тоді як Реґ. фонд перебирає зовнішні функції: має на меті стежити за курсом фунта: вирівнювати всі великі відхили, керуючись курсом інших валют і прямувати до його стабілізації у відповідному часі. Свої операції Фонд провадить незалежно, але так, щоби і в найменшім не вязати собою (не йти в супереч) функцій анґлійського банку. До операцій Фонду належать: купівля й продаж золота, девіз і високовартісних цінних паперів.

Політика реґляційного фонду. Політика Реґуляц. фонду зводилась з одного боку до стабілізації курсу фунта і грошевих одиниць »бльоку £«, а з другого до збільшення золотого запасу. На підставі нинішних здогадів можна сказати, що загальний (анґл. Р. Фонд) запас золота Анґлії виносить понад 850 міліонів £ (числячи по курсі дня 140 sh ounce), инакше кажучи, в чотири рази більший, ніж пять літ тому назад. Набуте золото Фонд передає анґл. банку й дістає за те банкові білєти (але по старій ціні з 1925 р.— 77 sh ounce) якими дальше оперує. Ріжниця в користь Фонду буде — каже закон — пізніше вирівняна при остаточнім перерахованню. Анґлійський банк нотує переняте золото в своїм білянсі також по старій ціні з 1925 . З початком б. р. Банк виказує свій запас золота на 327 міліонів (він і до нині не змінився). Порівнюючи цю квоту з вищенаведеною загальною кількістю золотого запасу, уявимо собі приблизну скількість »стерілізованого« золота.

Практичні висліди. Як бачимо, Анґлія, не зважаючи на відступлення від золота в грошевій системі, збільшує його запаси. Той надмір золота не можна оправдати надбутком (активом) платничого білянсу Анґлії, який протягом останніх пяти літ вдержується або в рівновазі, або виказує менші річні дефіцити. Згаданий приплив золота до Анґлії пояснюється ріжними причинами, які походять з того, що Лондон є осередком »Бльоку £« і одиноким в світі ринком, де купно й продаж золота є вільні, а саме:

1) поширенням »Бльоку £« з огляду на час і добре його функціонування;

2) припливом до Лондону капіталів, які з ріжних причин шукають певного приміщення та

3) страхом — на весну 1937 — ревальоризації доляра у відношенню до золота.

Все це вияснює, як Анґлія змогла в 1937/38 р., — році політичного й економічного неспокою, — вдержати фунт на одному, непорушному рівні у відношенню до золота з цілком виразною тенденцією до звишки (hausse) в порівнанню до $. Це в свою чергу свідчить, що Лондон затримав за собою ролю грошевого центру світу, як і перед 1914 р. Тут, в Лондоні виробилася нова грошева система, базована на нових поняттях про використання золота. Анґлійська система найшла примінення в більшости держав світа. Тому всі варіації фунта ст. звязані не лише з економічною ситуацією Британської імперії, але й всіх тих держав, які входять в склад »Бльоку £«, або орієнтуються кур-

[6]) „Regulation found" чи „Equalisation Found" є заведений законом — Financial = Акт., 16. VI — 1932. Прим.: Перекладаю »Реґуляціязаційни«, а не »Стабілізаційний«.

сом фунта для своїх національних систем гроша (як тепер — приміром — Франція від 4. травня 1938 р.).

Грошева реформа Анґлії виказала глибокий позитивний вплив на ціле її господарське життя; в першу чергу на ціни й позичковий відсоток, фінанси, відтак промисл і торговлю. (Д. б.).

В Парижі, червень, 1938 р. **Д. Піснячевський.**

КООПЕРАТИВНЕ ВИХОВАННЯ

Наша кооперативна белєтристика*).

Велика більшість нашої кооперативної белєтристики, не може нажаль через брак мистецьких літературних прикмет підійти під назву літератури і на завжди лишиться тільки ужитковою творчістю, себто призначеною для окремих ужиткових цілей, в цім випадку до пропаґанди ідеї кооперації. Причиною нелітературности великої частини кооперативної белєтристики у нас є те, що її авторами рідко коли є справжні письменники-літерати. В більшій частині це кооператори, які з літературою ніколи не мали нічого спільного і почали писати кооперативні оповідання, поезії, драми чи інші твори більше під впливом кооперативно-творчого, а не літературно-творчого стимулу.

В моїм рефераті хочу розглянути, не тільки справжні мистецькі літературні твори з кооперативною тематикою, чи з кооп. епізодами, але присвятити кілька хвилин уваги також кооперативним творам згаданої вище, виключно ужиткової вартости. Розглядатиму доступні мені белєтристичні твори, друковані перед війною в Галичині і на Великій Україні, зате з післявоєнних обмежуся тільки до галицьких видань з тієї причини, що такі видання, якщо й були на Великій Україні під большевиками, то не відповідають нам своїм специфічно большевицьким наставленням. Згадати б тут для приміру хоч би збірку оповідань, поезій, сатир та поезій на кооперативні теми п. з. „Кооперація на естраді", зложену Вл. Вараввою і видану Книгоспілкою в 1927 р.

Нашу кооперативну белєтристику треба нам поділити на три головні роди: поезію, драму і прозу. Не буду подавати дефініцій цих трьох основних родів гарного письменства, так само як не буду подавати дефініції кооперації чи кооперативму, бо це речі для всіх нас бодай у головних зарисах відомі.

Поезія.

Кооперативм, як суспільно-економічна ідея (у великій мірі матеріялістична, хоч не позбавлена й високого ідеалізму) не творить підложжа, пригідного для такого емоціонального, чуттєвого роду письменства, як поезія. Правда, поезія на суспільницькі теми у нас доволі розвинена, однак зокрема кооперація у тім напрямку

*) Реферат виголошений на цьогорічному вакац. кооп. курсі у Ворохті. **Редакція.**

досі не мала великого щастя. Коли в 1936. р. РСУК видав кооперативний декламатор „Слово", то кооперативний відділ заняв у ньому усього 15 віршів. Р. Купчинський, К. Малицька, Анатоль Курдидик, Ст. Федусь, М. Дяченко, це головні представники „кооперативної поезії". Ця ділянка кооперативної літератури молода, ледви післявоєнна і зачала трохи більше розвиватись з переміною Госп. Кооп. Часопису на родинний ілюстрований журнал в 1929. р. Від тоді майже в кожному числі ГКЧ., а пізніше „Кооперативної Родини" стрічаємо якийсь кооперативний вірш. Це все майже виключно поезія ужиткова, без претенсій до літературної вартости, однак деякі з них мають гарну літературну форму. До цих требаб зачислити вірші Р. Купчинського також під криптонімом Р. К., і псевдонімом Роман Долинний, вірші К. Малицької, Анатоля Курдидика і Уляни Кравченко.

Ось зразок кооперативного вірша Р. Купчинського:

Не ті часи, щоб одинцем ходити,
І одинцем поборювати зло,
Не вистане в залізі груди скрити
І прилбицю спустити на чоло.

Не ті часи, щоб »моя хата з краю«
Устоялась під ударами хвиль,
Обставини в людини вимагають
Збірної волі і збірних зусиль.

Не ті часи, щоб жити своїм богом,
Спілчанський дух — наш вождь у боротьбі!
Спільним рамям промостимо дорогу
Народові, родині і собі.

Прийшли часи завзятого змагання
За кожну скибку хліба і землі,
Зберімося без зайвого вагання
В спілчанський гурт у місті і в селі.

Р. Купчинський є також автором тексту і мельодії кооперативної пісні: „Ставаймо браття як один". Анатоль Курдидик є автором текстів двох кооперативних пісень: „Ми курінь той пробоєвий" і „Гей дрожіть прокляті злидні", до яких мельодію уложив композитор Борис Кудрик. Авторкою тексту до кооп. пісні Гриневецького: „Хай вдарить до ясного сонця" є Константина Малицька. Авторкою „Як могутній шум дібров" до мельодії Ярославенка є Уляна Кравченко.

Окремо слід згадати кооперативні сміховинки, рід дидактичної поезії, ілюстрованої ґротесковими рисунками Е. Козака і Р. Чорнія. Вони майже всі написані Ром. Купчинським, в частині Л. Лепким, були поміщувані у відділі ГКЧ „Для науки і розваги"; тепер друкуються в „Кооперативній Родині". З найкращих з них зладжено дві книжочки під заголовком „Для науки і розваги" у виданні РСУК.

З наддніпрянських кооп. поетів на перше місце вибивався свого часу А. Вараввa. Тепер замовк, як і все, що було там направду кооперативне.

Драматична література.

Драма і комедія, як два головні типи драматичної творчости, мають своїх представників також у нашій кооперативній літературі. Ця форма літературної творчости на кооперативні теми сягає передвоєнних часів; а саме, до передвоєнних належать два твори: драматичні картини в 5 одмінах Івана Тобілевича (Карпенко Карий) „Понад Дніпром", (Збірне видання творів. Одеса 1903. р.) і комедія Д. Маркевича „Не зрозуміли". Примірника комедії Маркевича „Не зрозуміли" мені не вдалося знайти в ніякій бібліотеці у Львові і тому буду говорити про неї тільки на основі критичної студії Софії Русової п. заг. „Народник в українській літературі", поміщеної в галицько-руському альманаху „Левада", Львів 1902., накладом Наук. Т-ва Шевченка. В цій студії згадується і комедію „Незрозуміли" Маркевича та її зміст.

Зміст обох згаданих драматичних творів зводиться коротко до того, що в однім і другім творі інтеліґент аґроном (у Тобилевича син місцевого селянина, а у Маркевича син заможнього поміщика) переселюється після скінчення студій в село, щоби вести там зовсім просте життя і орґанізувати селян у спілкові товариства.

У Маркевича герой пєси Богун дає свої 1000 десятин землі селянам на тих умовинах, щоб усі вкупі обрабляли її та ділились доходами. Він навіть жениться зі селянською дівчиною. Але це не приносить йому ані особистого щастя, ані суспільного успіху. Пєса кінчиться тим, що Богун покидає село, яке його не зрозуміло і не пішло за ним. Все таки в останній сцені громада переконується, що зла слава, яку розпустили були про Богуна його вороги сільські глитаї, неправдива. Хоч сам почин Богуна не вдався, але він засіяв в душі селян нову ідею, яка там уже не загасне. Це ідея співпраці.

С. Русова так характеризує комедію Маркевича „Незрозуміли": „Комедія Маркевича слабка на пункті артистичного викінчення; вона розтягнута, в ній нема яскравих картин та моментів, ані різко намальованих характерів".

Хоч С. Русова пише дальше, що драма Тобилевича „Над Дніпром" написана краще від комедії Маркевича, всетаки багато доброго про неї також сказати годі. Змістово вона тим сильніша від комедії Маркевича, що її герой Мирон переводить свої задуми у конкретне діло, себто закладає хліборобську спілку, поборює усі (треба сказати: дуже невеличкі) перешкоди і вислідами праці переконує селян у вартости кооперативної форми господарювання. Пєса кінчиться пятою дією у двох варіянтах. У першім варіянті Мирон, який оженився також зі сільською дівчиною, яку вивчив на учительку, перестудився при тяжкій праці в полі і вмирає, наказуючи спілчанам не забувати його науки і не кидати артілі. У другім варіянті знаходимо Мирона в щасливім пожитті з Марією. Артіль закупила саме 200 десятин землі на власність. Саме вибирають Мирона до земської управи і він під натиском спільників відходить до міста до земської управи, щоби і другим допомогти та вказувати шлях, а спільники обіцюють йому прова-

дити дальше артіль разом з його приятелем лікарем словами Куперяна, колишнього ворога спілки: „Життя своє положу за згоду в нашій спілці, бо кожен з нас тепер тієї думки, що спілка єсть єдиний ратунок для бідних хліборобів від усіх бід, які панують скрізь по селах і поодинці нас нищать, гонять на переселення і примушують працювати весь вік на чужих дітей!".

Пєса Тобилевича „Понад Дніпром", хоч добрим і живим діяльоґом зраджує перо доброго драматурґа, всетаки під оглядом композиції і артистичного викінчення дуже слаба, чи не найслабша з творів Тобилевича. Вона не має ніякого виразного внутрішнього конфлікту ані особистого ані суспільного. Заложення хліборобської спілки не стрічає ніякого виразного спротиву, який мавби якийнебудь вплив на хід акції. Ворожнеча богачів уосіблених комічним типом Миколи, обмежується до двох епізодичних виступів і потягає за собою тільки присуд зовсім побічної невинної особи на різки, при чому цей присуд Мирон негайно при помочі волосного старшини уневажнює. В пєсі через брак конфлікту нема зовсім зросту напруження ані кульмінаційної точки акції, коли не рахувати четвертої зовсім відірваної дії, яка має показати бідування родичів Мирона на переселенню і їх тугу за Україною. Ця дія композиційно зовсім зайва, бо родичі Мирона не є головними персонажами пєси і служать лише до підчеркнення ідейности і корисности діла започаткованого Мироном, в яке батько Мирона не вірить, поклавши всю надію на чужу далеку землю. Особа, яка уосібнює провідну ідею твору, Мирон, не стрічає ніяких поважних перешкод в праці, ідея приймається і росте в діло, як на замовлення, а оба закінчення розвязують тільки проблєму особистого життя Мирона, а не його ідейного конфлікту, бо зрештою й не було чого розвязувати.

На цих двох творах обмежується передвоєнна наша драматична література на кооп. теми. Післявоєнна драматична кооперативна література на західно українських землях хоч богатша, але не принесла також творів літературної вартости.

Убожество драматичної фантазії, брак знання засад драматичної техніки, примітивність сюжету і його переведення це хиби, прикметні нашій, зрештою не тільки кооперативній, драматичній літературі після війни. Але драматична кооперативна література, можна сказати, веде перед у тих хибах, до яких долучується ще переяскравлений тенденційністю, себто чисто ужитковий пропаґандивний характер пєс.

Перед війною було богато тяжче бути друкованим автором, як після війни і тому всі майже твори друковані перед війною стоять на рівні, який має свою означену долішню межу. Нижче цієї межі вони майже не сходили. Після війни доступ до почести бути друкованим автором став дуже облекшений в першу чергу через подешевіння друку, а далі через великий розріст нашої преси і народніх популярних видавництв, зокрема у драматичній літературі, через незвичайно велике запотребування на пєси, пригідні для виставів наших сільських аматорських театрів і ріжних мандрівних театральних труп. З тих причин на нашім книгарськім ринку появилося чимало найнижчого роду театральної „шміри", писаної на-

пів грамотними ґрафоманами. У драматичній літературі з кооперативною тематикою можна також знайти зразки того роду, з яких для прикладу назву драму на три дії в чотирьох відслонах Василя Гулика п. заг.: „Геть з лихвою, пянством і темнотою", накладом автора 1937. р., або О. Гадуса пєса на 2 дії: „У кожного розум є, як горівки він не пє". Видавництво Русалка 1929.

Обі ці „пєси", писані без сумніву простими селянами, своїм примітивізмом доходять до границь можливости. Вони цікаві для нас хіба тим, що всетаки виявляють ті суспільні ідеї, якими жиє теперішнє село. У Гулика дівчина і парубок, кооперативні ідейники, люблятся, хоч батьки хотять віддати дівчину за шевця з міста, який за намовою шинкаря жида закладає в селі приватну крамницю. Пєса кінчиться переходом усіх дотеперішніх ворогів на бік кооперації і щасливим подружжям молодої пари. „Пєса на 2 дії" О. Гадуса є це щось в роді протиалькогольної, а радше антисемітської пропаґанди, яка кінчиться відібранням концесії двом шинкарям через донос нібито свідомих селян, що хотять закладати кооперативу. Такі пєси, як обі згадані в горі, не мають для нас ніякої, навіть пропаґандивної вартости.

З черги обговоримо коротко пять пєс, щоправда також без літературної вартости, але більше або менше вартісних як література пропаґандивна. Цими пєсами є штука на пять дій з кооперативного життя Т. Є. Красиславича: „Блудні огники", (накладом „Народньої Справи" 1929) і того самого автора віршована казка-правда на 3 дії п. з. „Спокусник, кооперативний чортик", видання РСУК. 1933, далі Є. Косовського „Для ближніх", драма на 4 дії, накладом РСУК 1932, Іванни Блажкевичевої „Обнова" сценічна картина в трьох відслонах на кооперативні свята, 1933. і І. Керницького: „Пан інспектор", комедія з кооперативного життя в одній дії, накладом РСУК, 1933.

Штука на 5 дій з кооперативного життя Є. Красиславича: „Блудні вогники", це щодо змісту дуже нескладна, привична для кооперативних пєс та оповідань історія; крамар кооперативи Гнат кохається з дівчиною Ганною, дочкою сільського богача, який не хоче чути про бідного Гната, а хоче віддати її за богацького сина Прокопа. Ганна, яка є секретарем надз. ради кооперативи, не приймає сватів Прокопа і тоді Прокіп ночами викрадає товар з кооперативи, щоби кинути неславу і оскарження за крадіж на Гната. Ревізор викриває манко понад 1000 зл., але справник постановляє викрити злодія і замикається на ніч в кооперативі у скрині. Він ловить злодія Прокопа на гарячім учинку і в цей спосіб привертає честь Гнатові; а що Прокіп виявляє жаль і постанову поправи та ще й дарує 2 морґи поля на кооперативу, то йому теж прощають і святочно приймають в члени кооперативної сімї. У пєсі є дуже богато кооперативної пропаґанди, яку проповідують Гнат і Ганна. Однак тому, що ця пропаґанда дуже яскрава, не скрита у життєвім змісті пєси, вона не осягає якслід своєї мети.

Більше користи під оглядом пропаґанди кооперації може принести другий віршований драматичний твір на 3 дії того самого

автора п. з. „Спокусник". Є це коротка віршована пєса, яку автор призначує до вистави на святочний вечір роздачі дарунків від кооперативи для малих дітей. Це щось в роді кооперативного Миколайка. Виступає тут дідусь Дародай зі своєю помічницею і чортик спокусник, який всякими намовами старається відвести членів від закупів у кооперативі. Наперед підмовляє проти кооперативи крамаря, потім двох господарів, потім дві жінки, потім двоє дітей, але всі вони збивають його закиди проти кооперативи, хвалять товар, виказують користи з кооперативи і не слухають його намов. Слухає його лише Федь Розтратник, але він скоро кається, а Люципер, який затіяв цілу цю штуку проти кооперативи, гонить спокусника, що не вміє спокусити людей та наказує йому вкрасти бодай у Дародая дарунки, що їх він має роздавати нині дітям. Але, Спокусника ловлять на цій крадежі і Дародай після віршованої промови про кооперацію ці дарунки дітям роздає.

Пєса добра на виставу замість Миколая, або при нагоді товарових зворотів.

Драма на 4 дії „Для Ближніх" Е. Косовського своєю формою і обробленням бодай зближена до літературної. Зміст її неглибокий і шабльоновий, як у інших кооп. пєсах:

Олекса і Грицько засновують в селі кооперативу. Олекса любиться з Наталкою, богацькою дівчиною. Цим разом і батько Наталки є за ним, тільки сам Олекса, як бідний і до того хоровитий, уважає, що він Наталці не під пару. До того війтів син Дмитро і вітчим Олекса з пімсти за те, що Олекса не давав вітчимові гайнувати господарства на горівку, за намовою Янкля, обкрадають кооперативу, а вину спихають на Олексу. Олекса, хоч виправданий у суді з браку доказів, не вертається через встид до дому, а йде на лісові роботи. Того самого дня, як приносять йому лист від Наталки, що правда вийшла на верх, Олексу привалює дерево. Драма кінчиться щасливо, коли Олекса виздоровлює і односільчани перепрошують його за зневагу, а вітчим Олекси вертається з арешту до дому як навернений грішник.

Пєса з малим сценічним нервом, однак надається до вистав і може робити свою пропаґандивну роботу по селах.

Сценічна картина в трьох відслонах на кооперативні свята Івани Блажкевичевої: „Обнова", це віршована картина, яка з драматичного твору має хіба одну форму діяльоґів. Про якунебудь акцію чи конфлікт не приходиться тут говорити. Це віршована, примітивна пропаґанда в діяльоґах. Приходить там і Дух з Рочдель і Цар — Борг і нарід, що спить на майдані. Дух з Рочдель будить нарід, а коли після пробудження одиниці закладають кооперативу, то вона хилиться до упадку через борги і в останній хвилині рятують її жінки. Наприкінці приходить ще жид, який спокушує Управу алькоголем, а циган жінок фаталашками, але їх виганяють, а самі затягають кооперативний гимн.

Залишається сказати ще кілька слів про одноактову комедійку з кооперативного життя Івана Керницького: „Пан Інспектор". Це одноактівка з сюжетом, взятим з Гоголевого „Ревізора з Петербурга". Управа кооперативи, яка чекає на ревізора з РСУК, бере за ревізора звичайного злодія, який викори-

стовує помилку і каже собі членам Управи і крамареві платити за те, що він закриє при ревізії їхні прогріхи. Справа вияснюється, коли приїздить правдивий ревізор. Комедійка з пропаґандивного боку не має вартости, тому що представляє цілу Управу кооперативи у злому світлі і не дає їм ніякої противаги в якімсь ідейнім кооператорі, зате має більше сценічного нерву і гумору у комічних ситуаціях та типах.

Реасумуючи все сказане про поодинокі кооперативні драматичні твори, приходиться з жалем ствердити, що досі не маємо ще ніодного такого драматичного твору, що занявби поважне місце у нашій драматичній літературі і репрезентував там ідею кооперації. Ці комедії і драми, що їх маємо досі, не виключаючи навіть драми такого драматурґа як Тобилевич, з літературного боку слабі або зовсім безвартісні. Зате деякі з них мають свою пропаґандивну вартість, тимбільше, що у середовищі з малими вимогами і малим виробленням під оглядом театрального репертуару, яким є ще наше село, можливість кооперативної пропаґанди навіть немистецькими творами є покищо значна. (Д. б.)

Вас. Софронів-Левицький.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

ПРОГРАМОВІ ТЕЗИ „ZWIĄZKU MŁODEJ WSI".

Програмова деклярація „Związku Młodej Wsi", організації сільської молоді, що є під ідейними впливами урядового табору, міститься в ухвалах заг. зїзду делеґатів цього союзу з грудня 1937 р. Цікаво заглянути у ці тези, щоби набрати уяви про те, з якими гаслами урядовий табор іде в польське село.

На початку ідейної деклярації читаємо:

»Рух сільської молоді »M. B.« є виявом думок молодого селянського поколїння, яке вкупі з рештою працюючої молоді змагає до відродження цілости життя Річипосполитої і бореться за суспільно-господарську перебудову в державі на засадах справедливости й демократії«.

Далі читаємо, що основою господарського, культурного і політичного життя в державі мусять бути селяни.

»Ідея суспільної справедливости, введена в життя у вигляді демократії селянської, робітничої і працівничої доконається тоді, коли селянин заоре двори, удержавнить або усуспільнить копальні, фабрики та торгівлю«.

»Змагаючи до господ. демократії, узнаємо, що формування світогляду й почувань молодих поколінь повинно спиратися на таких ідеях: 1) знесення більшої зем. власности; 2) удержавнення і усуспільнення сировин (вугля, нафти, зал. руди) і форм продукції (фабрики копальні); 3) організація виміни (торгівлі) на кооперативних засадах.

»Демократизація культури вимагає освіти шкільної й позашкільної«.

В ОБОРОНІ КООПЕРАЦІЇ

Відомі цинічні напади деяких відломів польської преси на кооперацію, якій закидають соціялізм, масонство, людовий фронт, жидофільство і всі інші, нині в очах деяких людей страшні прогріхи — викликали реакцію з боку ідейних прихильників спілчанства. Відома вже брошура ред. Ст. Туґута. Тепер треба занотувати появу другої полємічної публікації. Є це брошура на 120 сторін друку, авторства відомої і та-

лановитої письменниці Марії Домбровської п. н.: „Ręce w uścisku"

Авторка не дивується, що великі ідеї стрічають критику. »Одначе — як пише у вступі — це справа алярмуючої необхідности, щоби боротьба була льоґічна, критика ретельна та річева, знайомство з критиковним предметом безсторонне і можливо повне«. А тому, що авторка не бачить тієї безсторонности й льояльности в останніх пресових нападах на кооперацію отже виступає на оборону кооп. руху. Авторка дає вислів переконанню, що — якщо не трапити до тих противників, що їх годі обминути, то принаймні переконає тих, які ширять заколот не осліп, не знаючи річи.

Книжка написана дуже живо, можна сказати блискучим стилем.

ПОЛЬСЬКІ І УКРАЇНСЬКІ СЕЛЯНИ В МОЛОЧАРСТВІ.

В червневому числі „Spółdzielczego Przeg qdu Naukowego" інж. З. Хмелєвскі подає обчислення кооператизації села в Польщі в ділянці молочарства.

Молоч. кооперативи в Польщі обєднують 524.000 хліборобів; з того 354,6 тис. належить до польських, 163,7 тис. до українських і 5,8 тис. до німецьких мол. кооператив. У відсотках це дає: 67,6:31,3:1,1. Це вказує на велику перевагу українців, які становлять, як пише п. Хм. всього 18% сільського населення (?).

(Невідомо, чи волинські і полїські молоч. спілки п. Хм. вважає польськими чи українськими?).

Пересічне скооперування села в Польщі є 15,2% самостійних господарств.

Найвище скооперування є у воєвідстві Станиславів (28,8), Тернопіль (28.6), Львів (23,7), Краків (18,6), Люблинь (17,6), Варшава (16,6). У західних воєвідствах число доставців значно більше як число членів, що вказує на не чисто кооперативний характер молочарень.

Польський покажчик кооператизації в ділянці молочарства вищий ніж у Бельґії (8), Чехословаччині (4,4), Італії (7), Югославії (1), Литві (3), Латвії (11), Мадярщині (8), Ірляндії (14). Зате нижчий як у: Данії (92), Естонії (25), Фінляндії (22), Голяндії (77), Норвеґії (40), Швайцарії (42), **Швеції (30).**

Виходить, що кооп. молочарство в Польщі зробило вже значний поступ. Нам приємно, що в цій роботі ми українці навіть випередили наших сусідів із заходу.

В области заграничної торгівлі кооперація здобула повний рекорд, бо опанувала вже у 100% цю ділянку.

ЗБІЖЕВИЙ МОНОПОЛЬ В РОМУНІЇ!

Тоді як в Польщі рішено рятувати ціни збіжжа податком від муки, Румунія, де ціни збіжа також низькі, рішилася піти радше слідами Франції й Чехословаччини, де, як відомо, від кількох літ існує монополь торгівлі збіжем. Притім має це бути к о о п е р а т и в н и й монополь. В другій половині серпня ц. р. румунський уряд дав таку повновласть Центральному Кооперативному Інститутові (установа створена теж недавно згори, на місце дотепер існуючих добровільно створених кооперативних централь).

Згідно з цією повновластю має Центр. Кооп. Інститут право скуповувати зерно у продуцентів, з тим, що має забезпечити правильне постачання хліба споживачам, а решту вивезти за границю. Ціни нормує держава. На переведення скупу зерна державний нац. банк дасть Інститутові кредит до висоти 400 міл. лей.

Стільки покищо інформацій подаємо за чеським кооп. орґаном (Zem. duž. listy). В цій інформації є деякі прогалини, що не дають нам змоги вповні оцінити характер і значіння румунської реформи. В кожнім разі можна згори застерегтися проти накладання згори на кооперацію обовязків публично-правної натури, що кооперації нічим не помагають, зате роблять з неї знаряддя публичних чинників. Таке робили комуністи в СССР і скінчилося повним знищенням кооперації.

У ШВАЙЦАРІЇ СТАЄ ЛЕГШЕ.

Між ріжними державами, які в часі господарської кризи завели обмеження розбудови кооперації і великих приватних торговельних підприємств, була також Швайцарія. Там, у 1933 році, заборонено відкривати нові товарові доми (»варенгавзи«) та філіяльні крамниці і під цю норму підтягнено також кооперацію. У 1935 році важність закона продовжено ще на 2 роки. Далі однак, коли прийшло питання про продовження сили закона на 1938 рік,

більшість дотичної комісії у швай царській »національній раді« (парляменті) заявилася за тим, щоби кооперацію в и л у ч и т и з під заборони розбудови.

Тільки дорогою д о б р о в і л ь н о ї умови зі союзом приватного купецтва може кооперація піддати себе повній регляментації в дальшій експанзії.

Як бачимо, хмари, що збиралися над кооперацією — в деяких державах вже розходяться. Це нехай скріпить нашу надію на прихід кращих часів і у нас.

„SOLLEN WIR WERBEN?" — JA!

Як відомо, з приходом національ соціялістичного режіму в Німеччині настали для кооперації часи обмежень її свободи. Коли врешті рішено, що цілком ліквідувати кооперації не можна, наложено на неї дуже діймаюче ограничення: на основі ніби добровільної умови зі союзом приватного купецтва кооперація зреклася права вести пропаґанду між не-членами і приєднувати нових членів. У своїй консеквенції це мало довести до постепенного завмирання кооперації в области торговлі.

Таке протиприроднє рішення мусіло очевидно викликати з боку кооперації спроби протесту, очевидно в межах можливости при існуючій державній системі. Цей протест набірає вже такої сили, що пробиває собі дорогу навіть до кооперативної преси. (як відомо, обсаджена зовсім новими людьми). Ось у 35. числі „Rundschau" орґану споживчої кооперації находимо передову статтю п. н. „Sollen wir werben!" (чи маємо вербувати членів?). На поставлене питання часопис дає відповідь »так!«, арґументуючи:

»Підприємство, що не вербує, ліквідує себе само. Кооператива, що не впливає на освідомлення своїх членів, н е в и с т у п а є п р и л ю д н о ; щоби п о п о в н ю в а т и п р и р о д н и й у б у т о к с в о ї х ч л е н і в, також ліквідує себе само«.

Як бачимо, орґан німецької кооперації, навіть при новім проводі, починає вспоминатися за природнє право кожного живого орґанізму — за право на експанзію. Правда, голос цей покищо несмілий, говориться лише про »поновлювання природного убутку членства« — але й це вже поступ проти недавнього часу, коли й таких голосів з кругів кооперації в Німеччині не було чути.

Ж и т т я м а є с в о ї п р а в а і ї х п е р е к р е с л и т и н і к о м у н е в д а с т ь с я.

СЕРЕД КНИГ

Inż. K. Dąbrowski, B. Radziejowska, inż. Z. Kobyliński: PRACE ZESPOŁOWE WSI. **1938.** — Перед нами черговий випуск видавництва „Toważyslwa oświaty rolniczej" Праця збірна, складається з трох оглядів присвячених тром відламам організації хліборобства в Польщі. Перейдемо по черзі всі три розділи, переказуючи думки їх авторів.

I. Організація села і господарств. Малоземельний хлібороб мусить перейти з екстенсивної до інтенсивної господарки та стати добрим організатором і продуцентом, бо цього вимагає загальний інтерес і інтерес його родини. Процес цей має відбутися при помочі інструкторів для організації села і господарств. Інструктор, будучи в сталім контакті зі селом, має вибрати з поміж загалу господарів передовика, перевихувати його на доброго громадянина й зразкового хлібороба. Вибір цей досить трудний, бо кандидат на передовика мусить бути характерний, інтеліґентний, як рівнож мусить втішатися великим довірям своїх співгромадян. Добрі висліди господарки передовика згуртують коло нього певну ґрупу людий. Передовик стає провідником цеї ґрупи і впливає на ню своєю індивідуальністю і добре зорганізованим господарством, а члени ґрупи передають добуте знання загалові. Передовик переводить вишкіл своєї ґрупи в двох напрямах: практичнім (на своїм господарстві) і теоретичнім, організуючи дискусії реферати і голосні читання. Набувши певного досвіду, кожний член ґрупи організує собі гурток господарів і, в цей спосіб поступаючи, опановує ціле село. Цілий успіх праці залежить від прикмет інструктора, тому кандидат на інструктора мусить крім

фахової освіти, перейти практичний вишкіл на селі.

В роках 1936/1937 було зорганізованих около 1700 господарств. За почином Рільничих Палат започатковано плянову працю з метою піднести хліборобську культуру. До інтенсифікації цеї акції причинився немало Комітет Організації Дрібних Сільських Господарств при Мін. Хліборобства.

II. „KOŁA GOSPODYŃ WIEJSKICH".

Праці біля організації сільськ. господинь почались в роках 1923/24. Початки були дуже важкі, бо треба було попросту переломити думку, що сільське жіноцтво має займатися лише вихованням дітей і домашньою господаркою. З часом на жіночі курси почало приходити майже усе жіноцтво зі села. Фреквенція була вдоволяюча, темпо навчання остре, — але ефект слабий. Зміна наступила в 1928 р., коли впроваджено постійні інструкторки, які були в дуже тісному «контакті з господинями. Крім курсів введено, як новість, конкурси: яринних городів, хования домашніх птиць і т. и.

Вищим степенем сільських гуртків є повітові осередки, які з черги об'єднуються у воєвідську організацію. Цілу акцію доглядає й підпирає міністерство хліборобства. На терені Польщі діє 6. центральних організацій сільського жіноцтва з осідком у Варшаві, Львові, Познані, Кракові, Торуні і Катовицях.

Одним із найважніших завдань зорганізованих господинь є опіка над дітворою. Вслід за тим іде закладання діточих садків. Схема праці передбачує побіч теоретичних занять як: реферати, дискусії, голосні читання — також чисто практичні заняття в хаті, на господарстві, чи в городі.

Освідомлене жіноцтво починає згодом цікавитися всіми справами села і брати діяльну участь в працях поодиноких установ. Жіночі інструкторки відбувають час-від-часу зїзди, на яких ухвалюють нові методи праці.

Число зорганізованих господинь виносить тепер понад 100.000. Найбільший відсоток зорганізування виказує Шлеськ 18,5% найменший Полісся 1,1%. Важною перепоною швидкого розвитку цеї акції є брак кваліфікованих інструкторок. В р. 1931 зорганізовано при мін. хліборобства комітет культури села, який має між іншими комісію для справ сільських господинь. В працях цеї комісії партиципують жінки з „Кул. господинь вейскіх«.

III. „PSZYSPOSOBIENIE ROLNICZE.

Сільська молодь підготовляється до свого звання, працюючи під рукою своїх батьків. Річ ясна, що підготовка та не може бути вдоволяюча, бо самі »вчителі« замало вміють. Коли ж і число хліборобських шкіл є невистарчаюче, треба найти якийсь инший спосіб для піднесення хліборобської культури. В 1926 р. Рільнича Комісія при центр. союзі сільської молоді рішила влаштувати хліборобські конкурси для молоді. Тому, що перша проба випала позитивно, рішено піти дальше. В 1928 р. організацією цієї акції займається мін. хліборобства, обєднуючи секції молоді численних хліборобських організацій. Зорганізовану акцію названо »хліборобською підготовкою«, (в ориг. »Пшиспособєнє рольніче«). Від 1932 р. хл. молодь підлягає Центр. Комітетові для справ сільської молоді, а в 1936. Комітетові для справ культури села.

Суть хліборобської підготовки лежить в тому, щоби молодий селянин потрафив набуті відомости примінити на своїому господарстві. Підготовка обіймає 3 степені, що має на меті запевнити докладність в науці. — Метода праці така: Гурток молоді приступає до виконання якогось практичного завдання напр. управи цукрового буряка. При тім послуговуються вони відповідною лєктурою. Висліди праці обговорюють спільно. Від лекших переходять по черзі до тяжчих завдань, аж поки не перейдуть цілого вишколу.

Головна мета тої науки: Виховати самостійних творчих господарів і громадян краю. Пляновість запевнює цій акції успіхи. Акцію фінансувало з початку мін-во хліборобства, а відтак хліборобські палати і повітові органи самоврядування. Тепер є тенденція перенести фінансову точку тяжкости на село, тобто оподаткувати учасників хліб. підготовки. Дотації з публичних джерел виносили в р. 1937/38 1.126.000.— зл. Сьогодня працює в хліб. підготовці ок. 450.000 молоді. Автор є за введенням обовязкової участи молоді від 14-ти років в хліб. підготовці. Сталі фонди і кваліфіковані інструктори будуть запорукою доброго розвитку цеї акції.

О. С.

але це не буде те, що мав на думці Лев Буржуа — за віддану службу.

Кожне покоління залишає активний і пасивний спадок: буває, що пасив перевищує актив! Але спадкоємче покоління має змогу приняти його тільки з „beneficium inventari"*).

§ 3. Теорія взаїмної допомоги.

Зрештою сам Лев Буржуа це завважив і дуже зручно змінив свою тезу. Вона перестала бути теорією здогадного контракту, а зробилася теорією взаїмної допомоги. Ця теза — хоч зробила далеко менше вражіння між публикою, а навіть не була загально відома — далеко щасливіша і заслуговує на увагу.

Лев Буржуа твердить, що в умовах є три етапи.

Перший етап, це індивідуальна умова, тобто виміна, що може прибрати ріжні, дуже відомі форми: позички, аренди, винайму, а також найманої праці, котра є теж одною з форм виміни.

Характеристичною ціхою тієї форми умови є строга справедливість, справедливість рівноваги, де обидві важки мають рівні тягарі. Це строга доктрина do ut des: я тобі даю, бо ти мені даєш, і то в такій самій мірі, як ти мені. Це неначе те, що в однім дуже влучнім порівнанні названо оберненням закона відплати (з карного права): зуб за зуб!

Однак є ще й вищий ступінь в еволюції умови: це збірна умова, що входить в місце синаляґматичного і двобічного контракту; отже не буде це виміна між двома особами, що є наче двобоєм, тільки умова стоʙаришення, що гуртує більше осіб. Вона ріжниться від попередньої тим, що не вимагає рівности вкладів кожної сторони, бо в купецьких, ба навіть кооперативних товариствах суми підписуваних уділів можуть бути дуже нерівні: цей контракт вимагає тільки, щоби дивіденда була пропорційна до вкладу. Суттєва ріжниця є в тім, що умова про стоʙаришення виключає особистий зудар в чотири очі, те противенство інтересів, що характеризує do ut des при виміні.

Бо між членами всякого товариства, в усіх його формах, від капіталістичної, якою є велика акційна спілка, аж до протикапіталістичної, якою є кооператива, мусить бути якась солідарність і ця солідарність залишається так довго, як довго істнує товариство.

Зовсім інакше є наприклад при продажі. Як тільки сталася виміна, кожний іде в свій бік. Акт виміни це наче контракт двох противних елєктричних нарядів: запалюється іскра і на тім кінець.

Але є ще третий ступень умов, це взаїмна допомога. Наприклад товариства взаємної допомоги, ба навіть, взагалі обезпеченеві умови, бо товариство взаємної допомоги це нічого іншого, як тільки забезпека перед недугою або старістю.

---

*) Право спадкоємця відмовитися від спадку, якщо він, по докладнім обчисленню, виявиться пасивним. — Пояснення редакції.

Яка є особливість тієї форми умови? У ній вже не шукається за рівними вкладами, ба навіть за пропорційністю між вкладом і можливими з нього користями.

Характеристичною ціхою обезпеченевих товариств взагалі і товариств взаємної допомоги зокрема є те, що здорові платять за хорих, молоді за старих, сильні за слабих; ті, що мають дім за тих, яких дім згорів, ті, що щасливо причалюють до пристані — за тих, що втопилися, чи згоріли в свому авті, чи літаку. Коротко кажучи, всі ті, що мають щастя, за тих, що немали щастя. Тут нема ніякої рівновартности. Без сумніву, щоб таке товариство існувало і розвивалося, треба щоби вплати рівноважилися з виплатами. Якщо беремо це індивідуально, то нема ніякої передбаченої і сподіваної рівности між доконаною вплатою і отриманою користю. Тут маємо до діла з найвищим ступнем умови, бо солідарність тут проявляється в найповнішій формі. І ось тому майбутнє суспільство, основане на справедливости, буде обезпеченевим товариством, не тільки для деяких ризик, але для всіх ризик; це власні слова Лева Буржуа: суспільство має бути „взаємністю ризик"*).

Тут вже зовсім інша концепція як попередня: тут вже нема ані вірительности, ані довгу.

Ми є тут на вищому ступні, де вже не шукають справедливости в рівнім рахунку вкладів, але справедливости в солідарности, у щасті і нещасті.

Ця теза взаємної допомоги виглядає наче б була своєю назвою і змістом дуже споріднена з теорією взаємодопомоги Прудона. Однак є дві основні ріжниці. Прудонівська взаємодопомога хотіла знести не тільки ризика, але теж і користи капіталіста, як відсоток, ренту, зиск.

Навпаки теза Буржуа бере під увагу тільки одну сторону тієї тези. Вона хоче, щоби багаті допомагали в нещастю видідиченим, але не хоче, щоби убогим вільно було ділитися добрами багатих.

Але чи-ж це саме не булоб саме льоґічним завершенням солідаристичної тези? Ні, відповідає Лев Буржуа: справедливість вимагає тільки вирівнання довгів і поза тим не маємо ніякого права щонебудь накидати людям. Саме цим ріжниться провідник радикально-соціялістичної партії від колєктивістичного соціялізму. Звертаю одначе увагу, що через те він вертається знову до ідеї довгу і забуває про ідею взаємної допомоги. Його ідея — тому — дещо розпливчата.

---

*) Отже є природним обовязком кожної людини причинитися до покриття тягарів стоваришення, з якого вона користає.

VII. РОЗДІЛ.

СОЛІДАРНІСТЬ І ЕКОНОМІСТИ.

§ 1. Природні солідарности.

Трийцять років тому один з моїх визначних попередників в Колєж-де-Франс, професор політичної економії п. Поль Лєруа Боліє (Paul Leroy Beaulieu) сказав таке: „чи хочете знати, що таке соціялізм? Візьміть папугу і скажіть їй повтаряти в безконечність одно слово: Солідарність... солідарність... Ось маєте соціяліста".

А що я вже тут два місяці повторяю це слово, і на тім ще не кінець, то я підпадаю під удар цієї строгої клясифікації. Одначе вона неточна з ріжних причин, бо в середовищі соціялістів солідаристична школа не знайшла найбільше приклонників, і навпаки, багато солідаристів не є соціялістами.

Зрештою не всі економісти є такі непримирні та не всі висказують стільки погорди для солідарности. Я вже сказав, що Бастія, провідник ліберальної школи, признавав вагу факту солідарности та блискучо освітлив це в сторінці, яку я вже навів.

„Ціле суспільство — казав він — це ніщо іншого, як тільки сітка солідарностей, що перехрещуються зі собою".

Не можна сказати більше.

А давно перед ним, батько політичної економії, Адам Сміт, хоч не знав ще слова „солідарність", то зате добре знав факт її істнування та знаменито виложив це на сторінці, що є часто цитована в антольоґіях економістів, вказуючи, як найскромніша людина, найпростіший робітник, може користати, завдяки своїм сучасникам чи попередникам, з багато більшого комфорту та добробуту, ніж якийсь король в Африці посеред своїх диких куртизан.

Тому економісти кажуть: дивна є претенсія тих, що звуть себе солідаристами, казати нам, що вони відкрили закон солідарности. Ми відкрили його вже давно перед ними. Ми вчили про цей закон ціле століття раніше, ще заки повстала школа солідаризму; ви нам украли солідарність. Це правда, треба признати їм слушність.

Однак чому вони[1]) її більше не хочуть, коли ми беремо це слово за наше гасло?

Один з них, п. д' Ешталь (d' Eichtal), визначний економіст, довголітній директор Вільної Школи Політичних Наук, член Інституту, пояснить вам це: „Вірні здавна науці політичної економії, оскільки любимо справжню солідарність, що основується на виміні інтересів, поділі праці та злуці сердець, остільки відкидаємо юридичну солідарність, що їй на імя солідаризм. Сьогодні вона є доктриною соціяльного довгу, завтра буде колєктивізмом".

Ось тобі! Економісти ліберальної школи хочуть солідарности — але вони не бажають собі солідаризму. Так як комуністи, що хочуть капіталу, але зовсім не хочуть капіталізму. Візьміть за приклад совітську Росію.

Один з учеників Бастія, що був теж одним із провідників ліберальної економічної школи, Фридрих Пасі (Frédéric Passy) казав в Товаристві Політичної Економії таке: „Справжня солідарність, це природня солідарність, звільнена з перепон, які не дозволяють їй свобідно рухатися". Ця природна солідарність, справжня солідарність, як кажуть економісти, проявляється спершу у великому явищі поділу праці, на що я вже указав та до тієї теми не буду вертатися. Вона проявляється теж у виміні, яка є наслідком поділу праці і ця виміна має ту подивугідну прикмету під оглядом солідарности, що як люди є розділені поділом праці і виглядає, що вони йдуть ріжними шляхами, то виміна їх приневолює наближуватися і перемішувати свої інтереси.

Виміна вимагає співзалежности двох сторін, з яких одна потребує другої, одначе ця залежність, тому що вона обопільна, не вимагає ніякого пониження одної сторони перед другою.

Політична економія (ліберальна) вчить, що виміна є корисна для обидвох сторін, що, в супереч пословиці, яка каже, що зиск одного є шкодою іншого, кожний з двох співпартнерів виграє, бо якщо є рівномірність мірених цінностей висловлена у грошах, то при тім кожний зі співпартнерів виграє, бо кожний з них більше цінить те, що отримує, ніж те, що відступає — без чого очевидячки не прийшло би було до виміни.

Солідарність, як кажуть економісти, проявляється навіть у конкуренці, що є на перший погляд парадоксальне, бо виглядає, що конкуренція є зовсім суперечна кооперації. Зовсім ні! Саме конкуренція приневолює кожнього продуцента, кожнього купця, кожного фабриканта, щоби він узгіднив свій інтерес з інтересом свого клієнта, зі споживачем, з публикою, тобто зі загальним інтересом, бо під натиском конкуренції кожний працює з запалом для інших та старається якнайкраще їм служити. Це освячена формула. Конкуренція є найкращим способом, щоби підчинити особистий інтерес службі загальних потреб. Вона вяже їх по волі чи неволі та робить їх, як кажуть у механіці, солідарними, як вісь пристає до колеса.

---

[1]) Під »економістами« Ш. Жід тут розуміє економістів ліберально-індивідуалістичної школи. — Перекладчик.

Знижуючи ціни та зиски, конкуренція вириває вартість із затиснених рук вирібників, які хотіли-б її затримати та розділює їх між покупців, усіх[1]).

Один з головних провідників, і нині найстарший з живучих представників ліберальної, цієї найбільше непримирної економічної школи, котрий, хоч має 85 років, не перестає боротися за неї з подивугідним завзяттям, п. Ів Ґюйо (Yves Guyot) написав маленьку книжку п. з. „La Morale de la concurrence", (Мораль конкуренції), яку я часто та з приємністю наводжу як архитвір. Його теза, як вказує заголовок, є та, що мораль шукає основи, принципу, не в солідарности, а в конкуренції.

Ів Ґюйо змальовує картину, що була-би дуже дотепна, якби була весела, картину, яка тим розрадніша, що є поважна. Він пише про життя купця, фабриканта, який завжди стежить, щоби відгадати, які то услуги він може зробити іншим, якого ум завжди напружено шукає за тим, що могло-би придатися його ближнім; за тим, що може вчинити їм приємність, приподобатися їхньому смакові, збудити нові бажання щодо кухні — якщо це реставратор; одягу — якщо це кравець; пляну подорожі, якщо це товариство залізниць чи трамваїв; вистав, якщо це театральне підприємство. Вони знають, що їхні інтереси є солідарні з інтересами їхніх клієнтів. Вони всі мають інтерес, щоб їхні клієнти були багаті. Вони всі заінтересовані, щоби ці останні дораблялися. Вони не є натхнені демократичним почуттям, соціялізмом, чи комунізмом. Зовсім ні. Коли їхні клієнти багаті, то це також їхнє особисте багацтво. Бо їх особисте багацтво складається з багацтва публики.

Шукаєте солідарности між публичним інтересом та індивідуальним. Ось вона!

Велика вищість моралі конкуренції над реліґійною моралю, ба навіть світською моралю в тім, що мораль конкуренції має санкцію, якої не мають інші моралі. Ця санкція, це не пекло або чистилище на другому світі, це скоре банкроцтво.

Єдиний випадок, в якому конкуренція не віддає служби, що її ждуть від неї, є тоді, коли їй перешкаджають, наприклад, митні оплати, які недопускають, щоби край користав з багацтв інших країв та таким чином з тієї солідарности; або коли кладуть барієри проти приїзду або еміґрації робітників, щоби вони їхали до місцевостей, де могли-б найкраще заробляти.

Зрештою економісти не твердять, щоби мораль тієї конкуренції була завжди здійснена. Вона здійсниться — кажуть вони — коли конкуренція буде зовсім вільна. Побачимо тоді тенденцію до її реалізації.

З винятком саме згаданого мною випадку, економісти наводять солідарність між капіталом та працею.

---

[1]) »Особистий інтерес. це неприборкана індивідуалістична сила, яка каже нам шукати за поступом... але хоче теж його монополізувати. Конкуренція є тою людською силою, не менше неприборканою, що видирає поступ, в міру, як він здійснюється, з індивідуальних рук, щоби він зробився спільною власністю великого людського роду« (Harmonies, стор. 345).

[1]) Він вже помер.

Природна солідарність проявляє себе також у взаєминах між працею і капіталом. Вони нероздільні не тільки в тому змислі, що ні один з них не може діяти без співпраці другого, але теж кожнє збільшення капіталу доводить до збільшення платень, як вказує виразно стан американського промислу.

§ 2. Критики економістів.

Ось вам, кажуть ліберальні економісти солідаристам, справжня природня солідарність. Що хочете ще до того докинути? Ви її нищете під претекстом, що її направляєте. Вистане прочитати маніфести, в яких славословлять солідарність.

Солідаризм це провідний мотив усіх протекціоністів: вязанка національних інтересів, що повстає проти чужинецької конкуренції. Якщо споживач нарікає, що йому недозволяють спровадити собі вбрання, поживу або машини з країв, що можуть йому дешевше доставити, то йому кажуть: сидіть тихо! Вмійте понести деякі жертви для національного промислу та для національного хліборобства!

Солідаризм голосять робітничі профес. союзи (синдикати), коли починають страйк, його вони голосять проти несиндикованих робітників, на нього покликуються, якщо публика протестує проти страйку моряків, бо тратить відплив корабля, чи проти страйку листоношів, котрий позбавляє її достави посилок.

Чи-ж не проголошують раз-у-раз страйку для солідарности?

Солідаризм це умова між продуцентами, щоби творити трести. Це обовязкове обезпечення проти старости та безробіття навіть для тих, що хотіли-б забезпечити себе власними засобами. Це субвенції в бюджеті в користь якоїсь одної категорії, коштом платників податків, бо-ж саме в імя солідарности збирається податки від так сказати багатих, щоб дати їх так мовити бідним.

Солідаризм є якщо не колєктивізмом, то бодай державним солідаризмом, а часто паразитизмом.

Його оправдання полягає в тому, що він, мовляв, підчиняє особистий інтерес загальному інтересові; солідаризм хоче заступити еґоїзм альтруїзмом та таким чином ввести мораль в політичну економію. Однак це тільки ще одна помилка більше. Солідаристи, виходячи зі становища, що ніяка людина не може жити відірвано від інших, виводять, що кожня людина мусить жити для іншої. Одначе, через заміну одного слова переходимо з царини економії в царину моралі. Але економісти вже вчать довше, ніж одно століття, що політична економія та мораль — це дві окремі науки, які повинні держатися зовсім окремо від себе. Одна є наукою інтересів, наукою пожиточности, друга є наукою добра, обовязку.

Щож — кажуть нам — чи хочете, щоби при виміні кожна сторона замість глядіти на свої власні інтереси, турбувалася інтересами другої сторони? Це ніяка наука. Бастія кпить собі з того в одному із апольоґів у досить веселий спосіб. Він каже:

„В такому устрою трансакції будуть в майбутності, треба це признати, дуже веселі.

— Пане, каже продавець до купуючого, не давайте мені 10 франків за це простирало.

—Що кажете, відповідає йому купуючий, я хочу вам дати 20 франків.

— Але-ж пане, воно того не варте, немодне та знищиться за пятьнацять день.

— Воно знамените та витримає дві зими, відповідає клієнт.

— Ну, щоби вас вдоволити, докину ще 5 франків; це все, що братерство (нині скажуть солідарність) мені дозваляє зробити".

Купуючий відповідає:

Це осоружне для мого соціялізму платити нижче 20 франків, але треба вміти робити жертви і тому я годжуся зійти на 15 франків".

Так отже, чудна трансакція дійде до того самого висліду переставленими шляхами, тобто, що дійде до переставленого торгу, де продавець натискатиме на знижку, а покупець на звишку.

Таке є обвинувачення економістів проти солідаризму.

Воно виходить з думки, яка була при народинах політичної економії, що існує природний лад, який робить непотрібним, ба навіть шкідливим, кожне зусилля до направи.

Є щось величавого у тій концепції, і вона була плідна, бо служила будові економічної науки.

Без сумніву, ми також віримо, а принайменше я, в існування природних законів, і ми теж подивляємо природні солідарности, оскільки людина може знайти в них опору. Але ми не можемо поділяти аж такого оптимізму, проти якого звертав увагу вже Август Конт. Є багато людей, яких придавляють природні солідарности; є також багато інших, які жорстоко відчувають їхній брак. Один протестантський пастор та фільософ Віне (Vinet) зробив цю глибоку заввагу: „є в нашому суспільстві багато Робінзонів. За ними не треба шукати на пустих островах Тихого Океану, але в середині наших великих міст, у тій великій юрбі, що вештається сям і там по передмістях, чи вистоює шнурком при берегах великих пристаней; там знайдете тих Робінзонів, що не мають ніяких, як добре кажеться, „соціяльних взаємин", та які не знають ніякої солідарности з поділу праці, бо вони не мають ніякого звання, ні солідарности, що йде з виміни, бо вони не мають нічого, щоби дати, ані нічого, щоби отримати, вони направду самітні на тім світі, більше віддалені від юрби, що їх штурхає, ніж Крузо на свому острові, бо вони не мають навіть надії, так як він, побачити одного дня корабель, що завіз би їх до товариства людей. Церква створила в Середновіччі т. зв. екскомунікованих. Вони були відокремлені від товариства людей та ніхто не міг їм подати ані хліба, ані вогню. Вони були справді десолідаризовані. Але-ж скільки є нині таких безбатченків без вогню, без хати, тих екскомунікованих не в канонічному змислі, але в економічному значінні того слова! І зрештою навіть між тими, що є покупцями чи продавцями і які є звязані зі суспільством непевним вузлом одної зміняної монети, скільки-ж є між ними безбатченків! Коли Ромео йде купувати отрую до бідного аптикаря, то цей йому відмовляє, кажучи, що закон забороняє продавати отрую. „Але, відпо-

відає йому Ромео, світ не є створений для тебе, ані закони цього світу". А ось, що вам сьогодні повторяють міліони голосів людей; що не читали Шекспіра: „Світ не є створений для нас, ані закони цього світа".

Солідаристи є згідні з економістами домагатися, щоби залишено свободу рухів природнім солідаристам, там де вони є корисні та щоби занехати інтервенцій, які під покришкою національної солідарности, служать тільки для заспокоєння корпоративних чи клясових еґоїзмів.

Наприклад, кілька днів тому в палаті послів була заява, якої не підчеркнув ані один журнал, хоч вона є типічна. Міністр торговлі сказав ось що: „Комісія наложила на збіжжя мито у висоті 25 франків; але тому, що ми довідалися, що жнива в арґентинській республиці заповідаються світло, ми піднесли мито на 35 франків".

Так отже, коли якийсь край є обдарений обильними жнивами і своїм вивозом міг би прислужитися іншим краям, ті лякаються його добробуту та підприймають проти цього заходи, щоб не бути діткненими тим самим, наче б ця країна була заражена чумою.

Під цим оглядом, як також в багатьох інших справах, солідаристи ведуть спільно кампанію з економістами. По правді вони не є дуже прихильні політиці манчестерського free-trade, бо бачать в тім тільки одну форму конкуренції та боротьбу за зиск та за здобуття чужинецьких ринків, але вони є з цілого серця прихильні проєктам митних уній та умов, щоб улекшити вільний обіг товарів, капіталів та людей*).

Так, але ми не бачимо в сучасному економічному світі цієї згоди між приватним та загальним інтересом, яку бачать всюди економісти ліберальної школи. Не знаходимо її в жадному факті, який вони наводять для підкріплення своєї тези.

Поділ праці? Ми вже вказували, яким він може стати небезпечним своєю диференціяцією та спеціялізацією, до яких доводить**).

Вправді спеціялізація може запобігати конфліктам на тій самій ділянці праці.

Швець не робить конкуренції капелюшникові подібно, як рекин не робить нічого злого тигрові. Але власне, трівожить нас в поділі праці ця, тісно з ним злучена тенденція ріжничкувати людей та спрямовувати їх на ріжні шляхи; коли хочете — рівнобіжні шляхи, але згідно з дефініцією — рівнобіжні лінії зустрічаються щойно в безконечности. Я признаю, що таким способом ми зносимо можливість всякого зудару, однак, коли це може бути мрією начальника стації, то мені не виглядає, щоби це вистарчало, як мрія для школи суспільних наук.

Що-ж за дивний ідеал для солідарности, дати людям запевнення, що вони не рискують ніколи зустрінутися?

---

*) Гляди в »Програмі кооператизму« уступ про Міжнародню торговельну політику.

**) Гляди стор. 37.

ЛБ АН УРСР
№ 4752

НОВІ Й НАДІСЛАНІ КНИЖКИ.

May, P. — World Cooperation and Peace. Manchester, 1938.

Šalčius, Petras.—Das Genossenschaftswesen in Litauen, von ihren Beginn bis zur Gegenwart. Kaunas, Lietuvos kooperativu Taryba, 1938. 8°, 48.

Витанович, І.—Андрій Жук (Ільченко), кооператор-громадянин. Львів, 1938. 8°, ст. 16.

Крупницький, Д.—Гетьман Пилип Орлик (1672—1742). Огляд його політичної діяльности. Варшава, Український Науковий Інститут, 1937. 8°, ст. 258.

Sprawozdanie z działalności w roku 1937. Warszawa, Bank akceptacyjny, 1938. 2°, str. 40.

Чим як чим, але

милом

„ЦЕНТРОСОЮЗ"

можемо почванитися перед цілим світом.

Три складове слово „КАЛИНА"

дає чотиро складове слово „НА-СО-ЛО-ДА"

Куріть тільки в тутках „КАЛИНА"

КУПУЙТЕ
тільки найкращі
ШЕВСЬКІ КІЛКИ

„ДЕНДРА"
ЛЬВІВ, ВУЛИЦЯ ПОТОЦЬКОГО 58. Тел. 289-09.

ПРОВЕРЕНО-1987

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою.

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1938. рік, що є вже **одинадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.“, що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1938. році такі

дарові премії:

1. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність“ в перекладі др. Ю. Студинського.
2. М. І. Туган-Барановський: Кооперація, її природа і мета, вартости зл. 2·50 або
3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику“ в 1938 році **знижена** і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику“ за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

Дністровський 3685

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

III
Ж-14850
1938-10

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Звернім увагу на небезпеку; Чекає нас великий труд; Замісць помочі, щоб не вийшла біда!; Розміри польського етатизму; та ін.

Колєктивізація сільського господарства в Совєтах.

Наша кооперативна белєтристика.

Характеристичні прикмети кооперації на Мадярщині.

ЛЬВІВ ЖОВТЕНЬ 1938

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 289
В. Левинський: Колєктивізація сільського господарства в Совєтах 294
Д. Піснячевський: Наслідки повоєнних фінансових реформ в господарському житті Англії 299
В. Софронів-Левицький: Наша кооперативна белєтристика 305
С. Антал: Характеристичні прикмети кооперації на Мадярщині. 312
П. Ольберґ: Карль Кавцькі і кооперація 316
З життя кооперації 318
Господарська хроніка . . . 319
З преси 320
ДОДАТОК. Шарль Жід: Солідарність, ст. 65—72.

SOMMAIRE:

Notices actuelles 289
Collectivisation dans l' économie agricole en U. R. S. S. II. (V. Levynsky). 294
Les enfluences des reformes financière sur la vie économique de l' Angletterre (D. Pisniatchevsky) . . . 299
Notres belles-lettres coopératives II. (V. Sofroniv-Levitzky) 305
Les caracteristiques de la coopération en Hongrie (S. Antal) 312
K. Kautski et la coopération (P. Olberg) 316
Chronique coopérative . . . 318
Chronique economique . . . 319
Revue de la presse 320
SUPPLÉMENT: Ch. Gide. Solidarité. (Trad. par G. Studynsky). P.65—72.

TREŚĆ:

Aktualne uwagi 289
Kolektywizacja wsi w ZSSR (Woł. Łewynskyj) 294
Skutki finansowych reform w Anglii (D. Pisniaczewski) 299
Ukr. kooper. beletrystyka (W. Łewyckyj) 305
Spółdzielczość na Węgrzech 312
K. Kautsky a spółdzielczość (Paul Olberg) 316
Kronika spółdzielcza . . . 118
Kronika gospodarcza. Z pism 319
DODATEK: Ch. Gide, Solidarność. 8. półarkusz str. 65—72.

INHALT:

Aktuelle Notitzen 289
Die Kolhospen in der USSR (Woł. Lewynskyj) 294
Die Folgen der Finanzreform in England (D. Pisniatschevsky) 299
Die ukr. genoss. Belletristik (W. Lewytzkyj) 305
Das Genossenschsaftswesen in Ungarn 312
K. Kautsky u. das Genossenschaftswesen (P. Olberg) . 316
Wirtschaftsnachrichten . . 319
Bücherschau 320
BEILAGE (Ch. Gide — Die Solidarität. 8. Halbbogen. S. 65—72.

1938- 10

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC

Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland

ul. Technicka, 1.

Ч. 10.
ЖОВТЕНЬ
1938.
РІЧНИК XI.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ЗВЕРНІМ УВАГУ НА НЕБЕЗПЕКУ.

Дуже добру річ заведено у нашому Господ. Кооперативному Часописі: періодичні огляди праці кооп. орґанізаційних осередків (відділ „З орґаніз. осередків"). У цій рубриці подає канцелярія РСУК витяги зі звідомлень про працю інструкторських колеґій у кооперативних осередках. Як відомо, на тих засіданнях реферують ревізори й інструктори про стан обслідуваних кооператив. Таким чином маємо в цьому відділі ГКЧ біжучу інформацію про стан кооператив в даному моменті.

У тих звідомленнях цікавить нас в даному разі стан протиборгової акції в краю. Як стоїть ця справа, про це можемо мати уяву на основі короткого перегляду звідомлень.

Перед нами, для прикладу, два останні числа ГКЧ, 37 і 38. Щож там находимо до теми, яка нас цікавить?

Осередок Копичинці — Чортків, на засіданні інструкторської колеґії реферується: борги зросли в 35 кооперативах на 66.7%, змаліли в 5 кооперативах, на 11.6%.

Ос. Яворів: лядові борги зросли у 13 кооперативах на 12%, змаліли в 9 кооп-вах на 11,2%. Загально зріст на 3%.

Ос. Збараж: у 23 кооп-вах велике розборгування, яке дійшло до 20,3% білянсу. В цьому є 7 кооп-в, які при білянсі 1937 не мали боргів.

Ос. Підгайці: борги зросли у 34 кооп-вах на 42%, а змаліли у 10 кооп-вах на 9,3%.

Ос. Зборів: борги зросли в 12 кооп-вах на 45%.

Загляньмо до чергового випуску ГКЧ:

Ос. Дрогобич: у 21 кооп-вах стверджено зріст боргів на 33,8%, дві кооп-ви мають зменшення боргів на 2%, загально зріст на 29,5%.

Ос. Стрий: борги зросли на 35.77% з тим, що 64 кооп. мають зріст боргів (47%), а 12 спад (29,3%). Без боргів є дві кооперативи.

Ос. Городенка: 42 кооп-ви збільшили борги на 117%, а в 6 кооп-в зменшили їх на 11%, заг. зріст 94%.

Ос. Калуш: борги зросли загально на 46%, з цього 4 кооп-ви зменшили борги на 6,9%, а 22 збільшили на 66,6%.

Ос. Рава руська: не подано.

Ос. Заболотів, район Косів: борги зросли в 12 кооп-вах на 52,12%, а змаліли в одній на 25,7%.

ЛБ АН УРСР
Ж.К. 4752

Є у звідомленнях і відрадніші від тих вісти, про добру на загал торговельну вірність кооператив, про незлий стан книговодства, про помітне зменшення випадків товарових недостач, доволі часте є загальне збільшення торгів — але ці всі ясніші прояви притемнює чорною хмарою майже невідступна у всіх звідомленнях фраза: ‚лядові борги зросли!".

Хочеться кликнути: Позір! Увага! Ворог іде! — та оклики ці вже підносилися у нас нераз і здається, уха наші вже перестають реаґувати на них.

А тимчасом — нема в дійсности ніякого річевого оправдання повищих тривожних фактів. Звичайне оправдування бідою, недостачею гроша відпаде відразу, як лиш проаналізувати наведені щойно факти. Бо гляньмо лиш: з усіх наведених районів найбідніший — це Яворів, річ загально відома. Отже зріст боргування тут повинен бути найбільший. А тимчасом справа мається якраз навпаки: відношення випадків зросту боргів до випадків зменшення тут н а й к о р и с н і ш е, і в результаті маємо всього 3% зросту, тоді як такі відносно заможні подільські райони, як Збараж, Підгайці, Зборів — мають зріст боргів на поверх 40%.

Значить — не в бідности району причина, а десь інде. Ми знаємо цю причину: це стара привичка, старі п с и х о л ь о ґ і ч н і навички, яких досі н е п е р е л о м а н о відповідною освідомлюючою роботою.

Небезпека росте. Кому дорога справа кооперації, нехай стає до змагання за правильне ведення кооперативного діла!

НАША СЕРЕДНЯ КООП. ШКОЛА.

Ревізійний Союз укр. кооператив одержав формальну концесію на ведення 3-літньої кооперативної школи ліцеального типу. Якщо не зайдуть якісь перешкоди, то з днем 1. жовтня ц. р. школа ця розпічне свою діяльність, ведучи покищо одну клясу.

Вправді програми навчання на ліцеальних школах в Польщі дають в перших двох роках навчання велику перевагу загальноосвітнім предметам, а щойно третій рік є роком спеціяльного навчання, все-ж таки має велике значіння, що молода людина, у віці 17—18 літ, попри загальноосвітні предмети втягатиметься у атмосферу господарського життя з його живими проблємами та зблизька придивлятиметься практичному кооперативному будівництву. Бо у вихованні молоді велике значіння має іменно атмосфера, в якій обертається шкільний нарибок.

Третий, спеціяльний рік навчання повинна школа використати для того, щоби молодих кандидатів вишколювати в спеціялізаціях, яких потребує наше нинішнє кооперативне життя. Нам потрібні — оскільки ходить о середньо-кваліфіковані сили: книговодців для більших зак. збут. кооператив, адміністратори і книговодці районових молочарень та кооп. банків, працівники окр. союзів, техніки товарової торгівлі і торгівлі с. г. продуктами, інструктори, пропаґандисти, врешті канцелярійні сили для всіх родів кооп. установ.

До існуючої вже молочарської школи в Стрию і с. госп. ліцея в Черниці — наш новооснований кооп. ліцей буде цінним доповненням нашого фахового шкільництва. Життя нас приневолює розбудовувати передовсім те шкільництво.

Конечно потрібна нам прим. правильна школа домашнього господарства (покищо її заступають господинські курси „С. Г."), далі механічна школа, електротехнічна, кравецька, керамічна, ткацька і под.

Треба подбати про те, щоби і наша нижча кооперативна школа в Яворові (однорічна по закінченні вселюдної школи) і наш кооп. ліцей втішалися постійною фреквенцією. Сприятиме цьому, коли наші кооп. установи, обсаджуючи вільні місця, даватимуть першенство абсольвентам кооперативних шкіл.

ЧЕКАЄ НАС ВЕЛИКИЙ ТРУД.

Згідно з опінією загального збору РСУК і дорученнями його проводу маємо приступити до нового діла: до плянового вишколу провідників кооперативно-виховної праці на місцях (т. зв. виховних референтів при кооперативах).

Здаваймо собі справу, що діло це не буде легке. Треба при кожнім кооперативнім орґанізаційнім осередку улаштувати наперед курс вишколу таких провідників. Потім треба буде подбати про те, щоби абсольвенти такого курсу у себе в селі (чи на передмістю) зорґанізували передовсім гурток кооп. самонавчання, треба, щоби гурток цей перейшов за цю зиму заочний курс кооперативного освідомлення. Треба врешті, щоби на тім не скінчилося, бо виховний реферат має стати осередком постійної кооперативно-виховної роботи в своїм середовищі (товариські сходини, кооп. свята, бібліотеки і т. д.).

Досвід показав, що вже само урядження курсу вишколу виховних провідників натрапляє на перешкоди, бо не так легко зібрати кандидатів на курс. Тут треба щоби всі місцеві кооперативи підперли акцію осередка, вибираючи зі свого середовища найкращі одиниці на такий курс і даючи їм на час курсу матеріяльну підмогу. Бож майбутній виховний референт буде працювати безплатно, отже трудно сподіватися великого натовпу зголошень на такий курс, який як не як вимагатиме видатків від кандидата.

Справа дуже важна, але притім нелегка. Маємо однак надію, що, як інші трудні проблєми, так само і ту наша кооперація хоч поволи, своєю систематичною впертістю, розвяже.

Вишкіл „виховних референтів" це не буде одноразова акція. Це справа затяжна, на довгі роки. Що року осінню прийдеться нам повертати до неї і робити все нові курси для все нових кандидатів. Нагородою за труд тих всіх, що для цієї осправи трудитимуться, буде зростаючий рівень загальної культурности і кооп. свідомости нашого членського загалу.

Для такої цілі **варто попрацювати.**

ПОЛЬСЬКІ КООПЕРАТИВНІ ШКОЛИ.

Цієї осени урухомлюються три нові польські кооперативні школи: ліцей у Львові, однорічна школа кооп. підготови у Львові та в Пинську. Таким чином існуватимуть в державі ось такі кооперативні школи з польською мовою навчання:

1. Приватний хлопячий кооп. ліцей у Львові; 2. Приватна коедукац. кооп. ґімназія ім. Р. Мєльчарского у Варшаві; 3. Державна кооп. ґімназія в Кремянці (2-ий рік істн.); 4. Держ. 1-річна школа сіль. госп. кооперації в Наленчові (10-ий рік істн.); 5. Прив. хлопяча школа кооп. підготови 1 ступня у Варшаві (2-ий рік істн.); 6. Приватна коедук. 1-річна школа кооп. підгот. 1 ступня у Львові; 7. Прив. хлопяча школа кооп. підготови 1. ст. в Пинську.

Львівський ліцеї і однорічну підготовочну школу фірмує Т-во Кооп. Виховання у Львові, школу в Пинську — Т-во Розвитку Східних Земель.

Як бачимо, польське громадянство і публичні орґани виявляють велику ініціятиву в напрямі розбудови кооп. шкільництва, подекуди навіть може передчасну (маємо прим. деякі сумніви, чи кремянецька ґімназія і пинська підготовочна матимуть попертя у місцевого громадянства і потрібну фреквенцію; це-ж школи насаджені згори).

ПОМЕР ПРОФ. ФРЕД ГОЛЛ.

Ті українські кооператори, що мали нагоду бувати на Міжнародній Кооперативній Школі, яка відбуває свої курси кожного року, памятають доброзичливе, завжди привітне обличча професора Голла, директора і управителя тих курсів. Тому з жалем приймають до відома вістку про смерть цього правдивого кооператора.

Свою карієру розпочав Фред Голл як бюровий працівник, потім був аґентом. Свою освіту доповнив на вечірних курсах, як усі талановиті діти низів, що їм не пощастило кінчити вищі формальні студії. З такими курсами дістався на університет (у нас це неможливе, бо у нас рішає папір, а не фактичне знання), закінчив його і став професором вищої школи у Белфасті.

У 1915 році став фаховим дорадником англ. кооп. союзу в справах кооп. навчання. Був організатором славного Кооп. Семинара у Менчестері і вакаційних кооп. курсів. Він дав почин для міжнародніх вакац. курсів — згаданої уже „Міжнар. Кооп. Школи". Він був також референтом кооп. курсів при англ. союзі; на тих курсах вишколюється річно пересічно 50 тисяч учасників. Написав кілька підручників кооперації і богато статтей. Останнє видання його підручника появилося у 1937 році і здобуло в кооп. світі значну популярність.

ЗАМІСЦЬ ПОМОЧІ — ЩОБ НЕ ВИЙШЛА БІДА!

У звязку з законом про оплати від муки і каші, який увійшов в життя 5. вересня ц. р., видано додаткові пояснення. Деякі з них насовують ріжні побоювання. І так пята точка пояснень говорить:

рільник, який хоче змолоти зерно для власної потреби, має купити у солтиса „карту контролі господарського перемолу" за 10 сот. і картку цю переховувати у себе для контролі властей". Що буде, як трапиться, що картка загубиться? Далі: коли зважити, що у нас селянин не меле більшими партіями, то виходить, що для кожної партії треба купити окрему контрольну картку. Що буде, як поліція почне квестіонувати, чи дана карта відноситься до останнього перемолу? Кілько з того може вийти тягання селян по протоколах, конфронтацій з млинарем і т. д.? Взагалі, для власти, яка захоче докучити селянинові, тут багато можливостей.

Шеста точка говорить, що ані рільник, ані сільський зарібник не мають права міняти муку за хліб у пекарнях (виїмок становлять кооперативні пекарні). Сема точка забороняє хліборобам продавати хліб власного випіку (з муки неоподаткованої). Коли би трапилося, скажім, що до господаря зайде подорожній і купить в нього хліба, то, при злій волі, може на селянина впасти халепа у виді доходжень, слідств, платничих наказів і т. д.

Можна побоюватися всякого, при відомих наших відносинах. І тому, до критичних уваг про сумнівну доцільність самих оплат від муки і каш, долучуються ще побоювання, чи нові зарядження не принесуть селові замісць полекші у виді вищих цін, нових докучливих прикростей.

РОЗМІРИ ПОЛЬСЬКОГО ЕТАТИЗМУ.

Журнал „Політика Ґосподарча" у ч. 67—68 подає:

Участь держави в продукції вугля становила в 1936 році більше-менше 19%, в перерібці нафтової ропи 19,5%, в продукції соли 84%, потасових солей 100%, в продукції каменоломів 32%, в залізному гутництві 55%, а коли дочислити ще й ті підприємства, де держава має переважну участь, то 70%, в продукції залізооброблюючих машин 29%, в летунському промислі 100%, в хемічному 20—25%, елєктротехнічному 12,5%, у вирубі ліса 47%, у тартачній продукції 17%, в експорті тартачних матеріялів 39%, в експорті збіжжя 32%.

Окрім того держава заанґажована в інших ділянках господарства, де участь її дещо менша.

Державні підприємства втішаються ріжними вигодами, передусім тим, що мають поршенство при доставах для самої держави. У 1936 році Польмін мав 90% достав для міністерства військових справ, 60% достав міністерства шляхів і 20% достав для монополів соли і спірту.

ДЕЩО СТАТИСТИКИ.

Найновіше видання „Рочніка статистичн"-ого (1938 р.) подає між іншим:

Спожиття нафти в Польщі на одного мешканця в 1929 становило 4,4 кґ, в добі найтяжчої депресії, у 1933 році, 3,3 кґ, в дальших роках: 3,5, 3,6, 3,7, а у 1937 році — 3,9 кґ.

Споживання цукру: 1929 рік — 11,9 кґ, 1933 — 8,6 кґ, 1937 р. — 11,2 кґ.

Споживання солі: 1929 р. — 9,9 кґ, 1933 — 8,4 кґ, 1937 р. — 8,4 кґ.

Споживання спірту (консумційного): 1929 рік — 1,6 л. на мешканця, 1933 — 0,8 л., 1937 рік — 1,1 літрів. (В т. зв. південних воєвідствах — 0,6 літрів).

Споживання тютюну: 1929 рік — за 23 зл. на мешканця, 1933 — за 15 зл., 1937 — за 15 зл. (у східних воєвідствах 7 зл., у південних 16 зл.).

Споживання сірників: 1929 рік — 368 (?) штук на мешканця, 1933 р. — 560 штук, 1937 рік — 456 штук.

Як бачимо, поважні зміни зайшли в консумції цукру і спірту, де криза принесла була сильне зменшення споживання; в останні роки спотреба тих артикулів наближається до рівня з 1929 року. Повільніше підноситься спотреба нафти. Що до тютюну, то годі щось сказати, бо спотреба його подана не у кількости, тільки у грошевій вартости, а як відомо, ціни тютюневих виробів підлягали змінам. В кожнім разі є фактом, що грошевий видаток на тютюн не збільшився від 1933 року, це би вказувало на те, що реальна закупочна сила населення мимо поправи цін рільних плодів — остала та сама.

Споживання хлібових збіж на 1 мешканця виносило у 1934 році 256 кґ (за „Політикою Ґосп."), а у 1937 році 219 кґ. Тут помітне зменшення консумції, яке може бути наслідком зменшення врожаїв збіжа (у 1934 році 85.444 тис. сотн., у 1937 році всього 75.640 тис. сотн.) і піднесення цін. Зате піднеслося в останніх роках споживання мяса: пересіч споживання на 1 мешканця була 1929—1932 рр. 18,7 кґ, а в рр. 1933—1937 — 19,6 кґ.

НАРОДНЄ ҐОСПОДАРСТВО

Колєктивізація сільського господарства в Совєтах

II. Колєктивізація совєтського села*).

Процес загальної колєктивізації совєтського сільського господарства, що почався в 1929 р. і закінчився у 1935 р., ішов зиґзаками. Це треба пояснити тим, що більшовицька влада переводила свій плян цеї колєктивізації з великим імпетом, безпощадно й послідовно, змагаючи до загарбання в свої руки як найбільших запасів збіжжя, і що селянство протиставляло цьому свою силу й опір.

Для прискорення колєктивізації центральна влада почала висилати на село так зв. бриґади партійців. На початку 1930 р. вислано одноразово на село армію 25.000 членів партії, здебільша робітників, а відтак стотисячний відділ із кадрів червоної армії.

*) Поч. гл. в ч. 9. »Кооп. Респ« за б. р. — Ред.

В кінці цього року змобілізовано ще 20.000 досвідчених працівників з поміж сільської бідноти й середняків, які кинено, як керівний персонал, скрізь там, де повстали нові колхози. Так у боротьбу з селянином кинено на село кількасот тисячів людей.

Через колєктивізацію села більшовицька влада надіялася значно поширити не тільки збіжеву господарку, але й управу промислово-технічних рослин, як: бавовни, льну, конопель, цукрових буряків, тютюну і т. д. При цьому виходила вона з заложення: 1) більша скількість селянських господарств, злучених у колхоз, повинна автоматично збільшити скількість надвишок „товарового" збіжжя (призначеного на продаж і експорт); 2) колхози в великій мірі піднесуть хліборобську культуру, а вслід за цим збільшиться урожай і видатність засівів; 3) людську силу, як і інвентар, можна буде експльоатувати раціонально на великих просторах управної землі. Ці заложення були на місці. Поминули в них однак тільки факт: влада не числилась із тим, як до справи поставляться самі колхозники, себто самі селяни, ще вчера загнані силою в колхози. Влада приймала, що колхозник працювати ме таксамо господарно та в поті чола в колхозі, як ще вчора на свому господарстві. Рахунок цей, як побачимо, недописав.

Велику вагу прикладала більшовицька влада до машин. Вірили, що машинізація колєктивних господарств принесе просто чуда. Тяжкий плуг, трактор, комбайни, машинова косарка, жниварка, молотілка і т. д. мали зробити цілий переворот у хліборобській господарці. Особливуж вагу привязували до тракторів. Влада з початку спроваджувала їх з Америки. Відтак почала розбудовувати на велику скалю власні фабрики тракторів та орґанізувати по селах машино-тракторні стації (МТС), багаті у всякий складний господарський інвентар, що за оплату мали ним послугуватися колхози.

Що до колхозів, то їх було ще в 1928 р. три типи: 1) комуни, в яких увесь прибуток кожного поодинокого члена ставав загальною спільною власністю, 2) артілі, в яких тільки головні засоби продукції (земля, господарські будинки і ввесь живий та мертвий інвентар були загальною власністю і 3) този (товаріщества общественнаво землєпользованія), в яких тільки управа землі відбувалася спільно. Този, а навіть артілі, були лише перехідною формою до комун, як упривілєйованої форми. Показалося однак, що ця форма не дуже відповідала селянській психольоґії, що вона надибала на опір селянства так, що влада, боячись наслідків цього, згодилась на артіль, як на основну й головну форму колхозу.

В добі воєнного комунізму, коли більшовицька влада була ще слаба й непевна свого завтра, а фінансова її поміч для колгоспів була дуже слаба, картину розвитку колхозів в европейській Росії подає нам така таблиця:

	Комуни	Артілі	Този	Разом
При кінці 1918 р.	1.130	254	—	1.384
„ „ 1919 р.	1.798	3.608	627	6.133
„ „ 1920 р.	1.504	6.956	850	9.310
В марті 1921 р.	1.227	8.777	907	10.911

В добі НЕП-у (1921—1927), — порівняльно, — колхозний рух занепадає. Більшовицька влада ним майже цілком не інтересувалася. Число колхозів в европейській Росії і число їх членів виносили:

	Колхозів	Членів
1924 р.	11.527	557.800
1925 р.	12.076	604.900
1926 р.	11.940	586.500

Оживлення колхозного руху під впливом комуністичної пропаґанди проявляється доперва в 1928 р. На 15.265 колхозів — в першій половині цього року — було 2,9% комун, 26,1% артілів і 71% тозів.

Такий був розвиток колхозного руху і його стан на передодні третьої доби. Підкреслити треба, що члени колхозів рекрутувались головно з селянської бідноти та напливового міського елєменту.

Вже в 1927 держава починає видатно фінансувати колхозний рух. В 1927—8 р. видала вона на цю ціль 76 міліонів рублів, в 1928—9 р. — 170 міліонів р., в 1929—30 р. — 473 м. р., а в 1931 році один міліярд рублів. Ці грошеві застрики вертали до державної каси в податках, що їх влада накладала на селянство та стягала їх у натур. продуктах.

Знаємо вже причини, задля яких більшовицька влада рішилася змінити свій курс аґрарної політики та перейшла до загальної колєктивізації совєтського села. Дня 6. І. 1930 центральний комітет К. П. рішив перевести ліквідацію кулаків, як кляси. Постанову Ц. К. затвердив XVI з'їзд КП., підкреслюючи історичне значіння постанови. На підставі цих рішень переведено несамовиту операцію „розкулачування" совєтського села, себто ліквідацію заможного селянства.

Яковлєв, совєтський міністр хліборобства, висилаючи в січні 1930 р. 25.000 армію партійців на село задля прискорення колєктивізації і знищення кулаків, перед виїздом на село, поучував їх: „Кулака позбавлюється цілком землі або приділюється йому шматок гіршої землі поза межами колхозного обшару. Конфіскується йому ввесь інвентар і господарські будинки, які забирає колхоз та поміщує у великих його стайнях. Позбавлюється кулака права піддержави землі й одночасно ізолюється його. Часто засоби ці не вистачають. Кулаки, позбавлені підставових засобів свого існування, з розпуки поповнюють самовбивство або беруться за підпали, як засоби самооборони. В цих випадках акція проти кулаків переходить до компетенції судів, що з ними полагоджують справу безпощадно".

Ще в 1928 р. нараховувала совєтська статистика 5% „кулацьких" господарств. Ці кулаки засівали більш як 15 міліонів га і випродуковували около 120 міліонів сотнарів збіжжя річно. Ввесь їх маєток оцінювано на поверх міліярд рублів. Цілу цю соціяльну ґрупу на селі в добі колєктивізації знищено й зліквідовано. Самих

кулаків або висилали до концентраційних таборів[1]), або на Сибір, або просто розстрілювали на місці. Сконфіскований маєток кулаків переходив на підставі рішення Ради нар. комісарів з 1. II. 1930 на власність колхозів.

Не дивно, що колхозний рух росте тепер просто рапідно.

В перших 3 місяцях 1930 було колхозів у тисячах:

20.I.	1.II.	10.II.	20.III.	1.III.
59,4	87,5	103,7	108,8	110,2

У тих самих речинцях загнано до колхозів селянських господарств (в міліонах і відсотках у відношенні до цілости селянських господарств):

4,4	8,0	10,9	13,7	14,3
16,9	32,5	42,4	52,7	55,0

На протязі тихсамих 40 днів, себто від 20 січня до 1 березня 1930 р., скількість управної землі й рогатої худоби колгозів виносила (в міліонах га і міліонах голів):

	20.I.	1.II.	10.II.	20.II.	1.III.
управної землі	31,2	52,8	69,8	82,6	87,9
рогатої худоби	0,4	2,8	5,7	8,6	9,4

Ці цифри дійсно заворотні. На протязі 40 днів, що до них відносяться таблиці, кожного дня прибуває 1445 колхозів з 246.780 селянськими господарствами, з 1.415,770 га селянської землі і 224.675 штук рогатої худоби.

Маслов ілюструє ліквідацію кулаків многими прикладами. Ось оповідання українського заможного селянина з полтавської ґуберніі, як його позбавили землі й пустили голого:

„В 1926 р., оповідає наш дядько, мав я сто десятин. Був із землі пожиток і для мене та для держави. В 1927 р. мене притиснули. В 1928 цілком здусили, а в 1929 заорав я всього 7 десятин. Зібрав я 500 пудів збіжжя, а податку в натурі наложили 600 пудів. Докупивби, щоби тільки не чіпалися, але де його купити... Тоді сказали мені, що злосно не плачу податку та приступили до продажу мого маєтку... Продали коні, корови й бричку. Все за пів дармо. Дивився я на це і думав, що серце мені трісне... Лишилася ще шкапа. Думаю собі, може дам собі з нею раду. Аж тут приходять і кажуть, щоби йти орати поле сусіда, що записався до бідноти. Зорав я йому, а власна земля чекає. Не стало терпцю мені. Пішов я до сільської ради і вирікся власної землі. Та цього мало. Приходять тоді до мене й кажуть: маєш ще залеглости. Плати! „Не маю з чого платити" — відповідаю. „Продамо хату!" І продали. Давніше мав сто десятин землі й був корисним грома-

[1]) Концентраційні табори (»табори смерти«) містилися спершу виключно на соловецьких островах Білого моря. Коли вони не вистарчали, перекинули їх ще на терени архангельської і олонецької ґуберній. У міру поступів колєктивізації сіть цих таборів поширено по всій Росії та Сибіру. Засланців перевозили туди поїздами, спершу у ваґонах IV кл. а відтак товаровими, замкненими, літом без води, зимою без печей. Смертність засланців у цих поїздах була так велика, що селяни слушно називали їх »поїздами смерти«. В пресі за 1930 подавали скількість засланців у »таборі смерти« на 3—8 міліонів душ.

дянином для держави. А тепер став ворогом... Орати — не орю, сіяти — не сію і в грудях кипить... Що ж зроблю? До праці не приймають. Красти не вмію. Лишається тільки дібрати до горлянки. А родина? А діти малі?...

Маслов подає теж цілий ряд прикладів як „партійці" аґітували за колєктивізацією, на підставі виписок з „Правди" і „Ізвєстій". Ось важніші:

„Кооперативний інструктор скликав збори селян (у томській окрузі, західнього Сибіру) і тримаючи в руках два аркуші паперу запропонував селянам покласти свій підпис або на однім, або на другім. На одному аркуші було коротко написано: „До Нариму" — себто на заслання. На другому: „До Колхозу". Вибирайте, чого душа бажає" (Правда 17. III. 1930).

Або знова в красноярській окрузі середнього Сибіру: „Чи знаєш постанову XV плєнуму партії та XVI партійної конференції? Як не підеш до колхозу, поїдеш разом із кулаками". (Ізвєстія, 24. III. 1930).

У давній волинській губернії, в окрузі новоградволинській, за вступленням до колхозу аґітували так: „Хто не бажає собі стати членом колєктиву, того разом із кулаками пошлемо на Соловки". (Правда, 1. III. 1930).

Темпо колєктивізації, а що за цим криється, надужиття, насильство, репресії, заслання й розстріли довели на селі до домашньої війни. Село стратило спокій і рівновагу. Починаються вбивства більшовиків на селі, підпали колхозів, нищення худоби, псуття машин та інвентаря. Війна ця знаходить відгук у армії. Адже ж служать у ній головно селянські сини. Армія починає негодувати. Незадоволення перекинулося навіть до ҐПУ і в Політбюро, де прийшло до гострого конфлікту між приклонниками й противниками „соціялістичної атаки на село". Побідили останні. В наслідку цього появилася у „Правді" з 2. III. 1930 облудна стаття Сталіна п. з. „Про заворот голови з причин поступів", у якій „ґеніяльний" вождь виганьбив місцевих комуністів за те, що допускалися „заломань і викривлень" партійної політичної лінії. А одночасно влада видала закон про орґанізацію колхозів та наказувала творення від тепер виключно артілів.

Стаття Сталіна і закон викликали на місцях дезорієнтацію. Колхозний рух почав дещо слабнути.

В червні й липні 1930 р. відбувся XVI зїзд КП., який заакцептував дотеперішню політику „загальної колєктивізації та ліквідації кулаків як суспільної кляси".

В грудні 1930 р. процент сколєктивізованих господарств знова піднісся. В цьому місяці партія рішає довести колєктивізацію в 1931 р. у збіжевих районах (головно на Вкраїні) до 80%, у менш важних збіжевих районах до 50%, в бурякових і бавовняних районах до 50% і в консумційних районах до 20—25%.

Рішення це виконано. В дні 1. X. 1931 р. Росія числила 211 тисяч колхозів з 13 міліонами селянських господарств, а процент сколєктивізованих господарств виносив 52,7%. До жовтня 1932 р.

число колхозів зросло до 217.000, число сколєктивізованих господарств до 14,9 міліонів, себто до 61,5%. Повний розвиток колєктивізації припадає на рр. 1932—1935.

На XVII зїзді (1934) КП. Сталін заявив: „Колхози остаточно й безапеляційно побідили!".

НАСЛІДКИ ПОВОЄННИХ ФІНАНСОВИХ РЕФОРМ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ЖИТТІ АНҐЛІЇ*).

Вплив на ціни. Цінова проблема відограє в повоєнних грошевих реформах велику ролю. Ми бачили, що позитивний вплив грошевого фактора на ціни був здебільша тимчасового характеру. З більшим чи меньшим спізненням номінальні ціни зростали, а цим компенсували всякій вислід девалюації грошевої одиниці. Инакше кажучи, внутрішні, виробничі ціни, в золоті, повертались до рівня світових цін, або — в найкращім разі — були дуже близькі до нього.

В анґлійській девалюації виявилось щось нового, бо номінальні ціни зростали дуже помаленько, а ціни в золоті виказали тенденцію до зниження і то тривалого. Протягом перших двох літ по девалюації (від 1931—33) курс фунта впав на 30%, а ціни знизились — за той же час — лише від 2 до 5%. Від 1933—36 ціни незначно зросли: з 87,6 на 95,2 (індекс „Statist"). На загал, по пяти літах девалюації номінальні ціни зросли лише на 13%, в той час як фунт втратив на вартости 40%. При тім ціни в золоті впали на 31% (з 96 в 1931 на 65 в 1936). На анґлійські ціни цього часу вплинула не лише девалюація фунта, але й світова економічна конюнктура (тенденція до зниження цін, завдяки довготривалій економічній кризі).

Вплив грошевого фактора на ціни в Анґлії був не раптовий, а постепенний, не тимчасовий, а тривалий, що глибоко відріжняє анґлійську від інших прикладів девалюації. Така головна характеристика анґлійської грошевої реформи пояснюється багатьма складниками, головно психольоґічного й фінансового порядку. В усіх інших державах, які практикували девалюацію, страх споживача перед зростом цін, страх з інфляції з причини дефіциту державного буджету, впливами на раптовий зріст номінальних цін. В той час як у Анґлії при всіх цих факторах проявився специфічний партикуляризм, котрий дав протилежні наслідки: незначний зріст (майже сталість) цін в національній валюті, та їх знижку в золоті. Психольоґія анґлійців була найбільшим позитивним фактором в цілому успіху грошевої реформи. Анґлієць не кидався в 1931 р. до закупу товарів зі страху, що фунт впав; він ясно й твердо приняв до серця метаморфозу: це не фунт ст. відділився від золота, а золото відділилось від фунта ст.; золото — звичайний товар, а фунт ст. мірило цінности; це не фунт міняється в своїй вартости, а золото... В цей час всі зміни в курсі фунта по відношенню до золота вважаються за зміни золота до фунту ст. Глибока віра анґлійця в силу Ґеліафа („Galilée à rebours" після слів економіста M. Wolff'a) перебороли вікову традицію.

Вплив на фінанси. В повоєнних девалюаціях вплив грошевих реформ на фінанси держави йшов від зріст національних цін і звязане з ними оживлення торговлі й промислу. Держави користають тоді більше з посередніх податків, ніж з прямих. Буджети в цих державах вирівнюються по девалюації, а не перед нею, бо влада не відважується збільшувати податки. »Анґлія, — писав Sir Walter T. Layton, директор „The Economist" — відступила від золота після того, як привела свої фінанси до рівноваги, а не навпаки«. Відомо, що в 1931 р., — M. Snowden, в той час міністр фінансів, — не зважаючи на тяжку ситуацію Анґлії, зменшує платню державним урядовцям, видатки на безробітних, підвищує тарифи, а — головно — збільшує прямі податки (income taxe на 25%; supertare на 10%), щоби довести буджет

---

*) З циклю »Сучасна Анґлія«. Дальший тяг праці тогож автора (гл. 9 ч. »К. Р.« ст. 273).

держави до рівноваги. Оздоровлення фінансової ситуації Анґлії, досягне завдяки прямим податкам і саможертві (анґлійці в 1931 р. добровільно зносять золото до анґлійського банку, вплачують наперед податки) — утворює сприяючу атмосферу для грошевої реформи. Влада, користаючи з наздміру готового гроша, знижує процентову стопу, переводить масову консолідацію державних позичок (короткотермінові перемінює в довготермінові). В червні 1932, себто заледви по році грошевої реформи, — Анґлія переводить конверсію великої воєнної позички (War Loan, загальна сума якого виносить 2 міліярди ф. ст.) з 5% на $3^1/_2$%, чим досягає економії 30 міл. ф. ст. річно. Така політика приводить до того, що, невважаючи на загальний зріст державних позичок (з 7529 в 1931 на 7916 міліонів в р. 1936), — процентовий тягар зменшується (з 291 в 1931 на 210 міл. ф. ст. в 1936). Буджети держави з дефіциту (в 1931 — в 24 міл. ф.) виказують не тільки рівновагу, але й значні реальні надвишки (в 1933/34 — приміром — 42 міл. ф. ст.). Просперуюча фінансова ситуація, дає змогу Анґлії призначити кольосальні суми на народню оборону, про що буде згадано при обговоренню буджету Анґлії на 1938/39 рік.

Вплив на кредитову політику. Поруч з доброю фінансовою господаркою посилюється кредитова політика Анґлії. Повна рівновага державного буджету, сталість цін, абсолютний внутрішний спокій, викликали масове довіря до фунта ст.: капітали припливають до Анґлії зі всіх країн. Користаючи з цього, Анґлія повертає до своєї традиційної політики: дешевого й широкого кредиту. Від 1925 до 1931 р. есконт анґлійського банку був в середнім 4%. В 1931 — підчас відступлення від золотої системи — есконт підвищено на 6%, а потім постепенно доведено до 4%. В 1932 р. анґ. банк знижує свій есконт з 3,5% на 2% (найвищий від 1897 р.), який до нині залишається в силі. Примінення такого низького есконту протягом більш пяти літ (без перерви) свідчить про сталість кредитової політики й надмір готового гроша.

Процент на вклади, 2% в 1931 р. паде на 0.50%, починаючи від 1933. Короткотермінові позички з $5^1/_2$% (в 1931) на 0,78% (в 1934) і на 0,50 від 1937. Довготермінові позички рівнож: з 4,68% (в 1931) на 3,38% (починаючи від 1935). На загал процент всіх позичок знизився від 30% до 70%!

Досягнення таких результатів на полі кредитової політики пояснюється цизільним духом анґлійців, які стоїчно — без ніяких протестів — переносили всі жертви-невигоди з конверсій. Рішаючу ролю в успіху грошевої політики відограє диссоціяція між кредитовою а валютовою політикою. За валютовою політикою стежить тепер Реґуляційний фонд зі своєю методою дириґування. Анґлійський банк звертає цілу свою увагу на кредитову політику: при встановленню відсотка керується більше економікою краю, ніж курсом валют, що дає можливість уникати того протиріччя, котре помічалось від 1925—1931 р. З приверненням довірря анґлійський банк легонько доходить до повної мобілізації гроша й зменшення тезаврування. До того ембарґо (заборона чужих емісій в Льондоні; виключення дуже рідкі) поруч з постійною рівновагою державних буджетів настільки зкріпили кредитову політику Анґлії, що вона стала не тільки найсильнішою в світі, але й найліберальнішою.

Таким чином Анґлія, завдяки девалюації фунта ст., дійшла до стабільности номінальних цін, зниження цін в золоті та поширення й удешевлення кредиту. Це все — річ зрозуміла — знайшло свій відгук; вплинуло на промисловість і торговлю.

Вплив на промисловість. Анґлійська промисловість користає меньше з курсового діспаритету (як то було вище згадано), ніж з широкої кредитової політики. Сталість цін і заробітньої платні — від 1931 до 1933 платня зменшилась на 2,8%; рівнож від 1933 до 1936; від 1936 платня зростає, але дуже помаленько з 96 на 99 в 1937) — творять добру базу для промислової калькуляції. Всі галузі промисловости краю стали від 1931 р. на шлях просперування, який ще до нині продовжується. Загальний індекс промислової продукції (поза 100 = 1924, Landon and Cambridge Economic service) з 108 в 1929 паде на 82 в 1931, а від 1932 постійно зростає: на 88, (1933) на 98, (1934), 106 (1935), 116 (1936) і 124 (1937). Найбільший зріст продукції виказують: металургія, текстиль, хемікалії, ґаз і електрика. З покращанням промислового

зменшується число безробітних (з 20% загального числа побираючих в 1931 підмогу воно паде до 11% в 1937).

Вплив на торговлю. В повоєнних девалюаціях оживлення торговлі було головним здобутком — під впливом високих курсів чужих валют наступає звишка національних цін, зисків і збільшення експорту. В Анґлії оживлення торговлі було цілком відмінне.

Відомо, що в 1931 р. Анґлія змінила свою торговельну політику: з ліберальної країни стала протекційною. Після столітнього практикування (з двома лише виключеннями: в 1915 р. так зв. протекціонізм Mac-Kenna, і в 1921 — закон про рятування індустрії) доктрини Cobden'a Анґлія від неї відмовилась і завела митні тарифи (законами: abnormal importation Act з 20. XI. 1931 р. і import Duties Act з 29. II. 1932). Вона відмежувалася від світу (головно від Европи), але домінії (після імперської конференції в Ottawa — VII — VIII — 1932) дістають полекші, так зв. preference imperial. Така торговельна політика Анґлії посилює лише тенденцію всіх експортових країн продавати до Анґлії (зогляду на їх потребу в девізах) за кожду ціну.

Держави, які належать до »блоку £«, девалюють свої грошеві одиниці в більшій пропорції від Анґлії, а саме: Норвеґія (43%), Канада (41%), Арґентина (64%), Австралія (50%), Нова-Зеляндія (50%) і инші.

Держави, що належали тоді до так зв. »Золотого Блоку« (Франція, Бельґія, Швайцарія, Голяндія) продають свої товари по нижчим цінам, як на внутрішньому ринку.

Держави, практикуючі контролю девіз, виявляються настільки бідними, що не можуть купувати анґлійських товарів.

Наслідком цього всього було певне ослаблення торговельного білянсу Анґлії. Замість збільшення експорту, — головно в перших роках по девалюації, настає його зменшення: з 390 міліон. ф. в 1931 він паде на 365 міл. ф. ст. в рр. 1932/33. В цю добу імпорт зменшується також (з 797 паде на 625 міліон. ф. ст. в 1933), чим частинно виправдує вищезгадану повоєнну теорію. Одначе від 1934 р. торговельний білянс Анґлії починає без перерви зростати (імпорт з 675 в 1933 на 1.029 міліон. ф. ст. в 1937; експорт з 367,9 на 521,6 за той же час), але дефіцити його лише збільшуються (з 258 міл. на 432 міліон. ф. ст.). Пояснюється це — в більшости зростом ввозу сирівців, котрих Анґлія потребує для просперуючої промисловости (головно її галузів, працюючих на оборону). На стороні експорту — готові фабрикати перевищують півфабрикати. Реекспорт з року на рік виказує незначне збільшення.

Загальний підсумок грошевої реформи. Таким чином бачимо, що грошева реформа Анґлії, переведена за майже виключних обставин (підчас найнижчого ступня циклю світової кризи) виявила слідуючі характеристичні риси, тобто ріжнилася від інших подібних реформ ось чим:

номінальні ціни в Анґлії, що постійно, починаючи від 1925, а головно від 1929 (від менту вибуху кризи в Америці) зменшувалися, були стабілізовані: бессу (знижку) припинено, але госса (звишка) майже не проявилась;

натомісць ціни в золоті продовжували знижкувати паралєльно зі світовими цінами. Одначе девалюація фунта знизила їх під рівень світових цін;

крім того позичковий відсоток сильно знижено. Починаючи від 1931, процент в Анґлії знижується й доходить до повної сталости на найнижчім ступні, в той час, як в инших державах світу він виказує великі хитання.

Чи буде зміна теперішньої грошевої системи. На закінчення огляду грошевої реформи Анґлії з 1931 р. напрошується питання: чи можна сподіватися переходу Анґлії на золоту грошеву систему!

На економічній конференції в Лондоні в 1933 р. це питання широко дебатувалось. Його не розвязано і це привело до провалу конференції. Анґлія тоді одверто заявила, що фунт не може бути стабілізований:

1. поки стан доляра оставатиме непевний;

2. поки ріжниця між анґлійськими цінами і цінами американськими ділатиме в некористь Анґлії;

3. поки білянс анґльо-американського обміну ділатиме в некористь фунта, (загрожуючи, на випадок стабілізації, викликати втечу золота з Анґлії до Америки);

4. поки золоті грошеві системи, після певного вирівнання, не матимуть забезпечної будучности;

5. поки свобода й ґарантія міжнародньої торговлі не зустрічатимуть перешкод в континґентах (як напр. у Франції), в девізовій контролі (приклад — Німеччини), або в грошевім »демпінґу« (наприклад в Японії);

6. поки проблєма воєнних боргів не буде розвязана шляхом анулювання їх, або масової редукції.

Від того часу пройшло пару літ і зайшло чимало змін: доляр стабілізовано; ціни не показалися руйнуючими для Анґлії; золото припливало до Льондона..., але що найголовніше й не здійснене: не має свободи торговлі, не має спокою в світі. За той час нова грошева система дала Анґлії велику сатисфакцію: »нова система стабілізації цін висловлених в фунтах ст.«, — по виразу Мак Кенна, — показалася життєвою. »Новий Світ« »блюку £« трансформує й дирегує своїми законами рештою світа. Одначе релятивний характер системи унеможливлює всякі передбачення. Лише реальне життя даватиме напрямні й рішатиме про остаточні форми. »Ми маємо йти, каже Н. Чемберлєн в промові перед парляментом в липні 1933, нашим власним шляхом, підчинитися інтересам нашого краю й нашої імперії«. »Фунт ст. мусить заховати — продовжує він — свою незалежність у відношенню до всіх валют — як доляра, так і французького франка«. В 1935 р. перед тим же парляментом він каже: »сама ідея стабілізації фунта тепер є недопустима«, а вже в 1936 р. він заповідає, що »настане день, коли ми прийдемо до міжнародньої грошевої системи«.

Господарське оживлення, розпочате пять літ тому в звязку з грошевою реформою (про що ми згадували вище), тривало і протягом останніх вісімнадцяти місяців.

Економічна ситуація Анґлії в р. 1937/38.

В гірничім промислі продукція заліза й сталі за 1937 р. досягала рекордових чисел в повоєннім господарстві: 8,5 міліонів тон заліза, і 13 міліонів тон сталі, що з попереднім роком дає зріст в 1 міліон тон для кожної з тих продукцій. Невважаючи на це, продукція не встані була задовольнити потреби. Звідусіль виплило: поширення національних підприємств, зменшення митних тарифів на залізо, дозвіл на ввіз чужої сталі.

Механічна індустрія виказує повне затруднення. Але автомобілева індустрія, головно „Morris", власником якої є Lord Nuffield, анґлійський Форд, — примушена була перейти на працю з чужої сталі, яка обходиться майже на одну третину дешевше краєвої. Без огляду на це, вона кульгає, завдяки зросту заробітньої платні й перешкодам, що їх поклали митні тарифи.

Значно краще працює будова кораблів, яка в 1937 р. осягнула найвищу квоту: 1 міліон тон. Біжучий рік вважається забезпеченим у замовлення. Але й тут зріст вирібних цін — головно з кінцем 1937 і початком біж. року — зменшив число нових контрактів на слідуючий рік. За 1937/38 рік прибуло до цеї індустрії 15.000 молодих робітників, які збільшили професійні кадри.

Видобуття вугілля зросло в передминулім році на $5^1/_2$ міліонів тон і в 1937 виказує 241,5 міліонів тон. Треба сказати, що добуття вугілля дізнало за останні роки великих перемін і раціоналізації. Тут тепер примінюється механічне миття вугілля, електрифікація і т. д. Одночасно трансформовано й удосконалено необхідне для промисловости й домашнього вжитку паливо з ріжних відпадків. Вивіз сирого (непереробленого) вугілля досягає найвищого ступня, не нотованого від довгих літ; спотребування вугля тяжкою індустрією було найвище по 1924 р.

Текстильне виробництво належить до найменше просперуючих. Головною причиною цього є великі зміни цін на вовну і втрата ринків збуту бавовни — головним чином в Індії, де розвивається місцева продукція, — та велика конкуренція Японії. Далі, японсько-китайська війна спричинила втрату китайського ринку.

Будівельна індустрія в 1937/38 затруднена значно слабше, як в попередньому році. В певних містах Анґлії, як Cardiff і Gateshead, відчувається потреба в т. зв. „tradig estates" — в промислових і мешкальних будовах, але капітали здержуються від подібних інвестицій.

Хліборобство. Хліборобство Анґлії можна розглядати як виробництво. Воно є тут настільки зрціоналізовано й зінтенсифіковано, що має цілком промисловий характер. Відомо, що останніми роками Анґлія старається всіми способами піднести власну хліборобську продукцію. Нинішне хліборобство, яке затруднює 750 тисяч робітників, зробило великий поступ, але, — річ ясна — ще далеко до того, щоби Анґлія могла числити на незалежність в хліборобських продуктах. Завдяки протекціонізмові, хліб. продукти були сильно вальоризовані. Індекс цін міністерства хліборобства зі 100 (р. 1911—13) зріс на 137 (з початком 1938 р.). Робочі руки платяться тут також дорого.

Акція „marketing schemes", — забезпечення місцевих ринків національними продуктами першої необхідности (поза картофлею) — не виправдалась. Молоко доходить до консумента в дуже високій ціні, бо посередники коштують дорого. Власного масла Анґлія споживає заледви одну десяту часть, а девять десятих довозить ізза кордону; довожене масло коштує значно дешевше від власного.

Власний хов худоби, звірят, птиці на яйця і т. д. також не виправдав себе, бо домашній корм обходиться дорого, тоді як довізний коштує рівнож о много дешевше.

Торговельна ситуація. Торговельний білянс за 1937 р. виказав пасивне сальдо 387 міліонів ф. ст. (346 міл. в 1936). Експорт осягнув найвище число (від 1930 р.) і перевищує на 12% експорт 1936 р. Це можна вважати дуже поважним успіхом, якщо приймемо на увагу, що три великі европейські держави (Німеччина, Італія, СССР) цілком замкнені, а Китай та Еспанія провадять війни. Імпорт був вищий лише на 6% від попереднього року. В імпорті, як звичайно, переважають сирівці, а в експорті фабрикати. Найцікавішим з імпорту є значне збільшення довозу напоїв: з 382 міл. ф. ст. в 1936 на 432 міл. ф. ст. в 1937, які ще в 1935 виносили 355 міл. ф. ст. Це свідчить про збільшення закупної сили населення.

Характер торговельного білянсу майже не змінився й за перший триместр 1938 р.; а саме: експорт 120 проти 121 міл. ф. ст. в 1937, а імпорт 245 і 229 за той же час; за дальші три місяці він значно погіршився. Так, що за першу половину 1938 р. торговельний білянс є значно більш пасивний, чим був за той же час в 1937 р. Тут тенденція ввозу сирівців звязаних з народньою обороною значно посилюється в некористь інших промислових, або споживчих продуктів. Тенденція зменшення реекспорту є найбільш характеристичною рисою 1938 року.

Внутрішня торговля, завдяки протекціонізму, процвітає не гірше, як в 1937 р. Життя за біж. рік значно подорожіло в порівнанню з попереднім роком.

Торговельна фльота в 1937 р. працювала добре. Тонаж чинив: 94,5 міліонів тон, тоді як в 1936 р. 89,4 міл. т.; пасажирів було перевезено 565 тисяч, а в 1936 лише 560 тисяч. Перші два триместри 1938 р. майже не змінили ситуації в порівнанню до того ж часу з минулих років.

Що до сирівців, яких Лондон вважається світовою складницею, то 1937 рік характеризується великими й неправильними хитаннями їх цін. Почався рік при дуже добрих умовах: збільшенням консумції й постійною підвишкою цін; закінчився кризою й непевною політично-економічною ситуацією; ціни впали значно під рівень цін 1936 року. Ще до нині ціни на сирівці стоять нижче від цін 1936 року.

Спад цін на сирівці є наслідком теперішньої американської кризи, яка, проявившися на весну 1937 р., була виключно внутрі-державною, але потім поширилась на всі ринки світу. Невважаючи на сильний спад цін, загальна ситуація є, — треба сказати, — більш сприяючою, як в 1929 р., тому, що світові запаси сирівців є нормальні. На осінь, коли скінчаться жнива й молотьба, може повстати проблема цін на збіжа, бо світовий врожай передбачається бути значно вищим від середнього. З головніших сирівців, ринок бавовни находиться в дуже прикрій ситуації. Приймаючи на увагу велику ролю бавовни в економічнім життю С. Д. П. Америки, цей фактор можна вважати найбільш рішаючим, що до глибини й протягу останньої депресії на ринку сирівців.

Заробітна платня зросла за останніх 18 місяців на 5%, т. то є майже на рівні 1928 р. Найбільша звишка платень припала на копальні, а відтак на промисли — механічний, текстильний, будівельний і на транспорт.

Зменшення годин праці за 1937 рік чинило в середньому $2^1/_2$ години на тиждень. Найбільший відсоток з того припадає на друкарні, доменні печі й фабрики для перерібки сирівців.

Число безробітних за 1937 р. зменшилося дуже незначно (середня сягає 1.400 тисяч. 1938 р. виказує таку кількість безробітних (в тисячах): січень 1.755; лютий 1.927; березень 1.908; цвітень 1.845 і травень 1.842, тобто значне погіршення в порівнанню з попереднім роком.

Фінансова ситуація. Торговельно-промислові підприємства виказали з 1937 р. збільшення зисків у порівнанню з 1936 р. Більшість підприємств значно посилили, — на той рахунок, — свої резервові фонди. Дивіденди виплачувались такі самі, як в минулому році.

Звіти пяти великих анґлійських банк. — „Big five"*), — які охоплюють дві третини всіх банкових операцій, нотують значне збільшення вкладів. На ринку капіталів панує надмір готового гроша. Невважаючи на це, активність **Stock Exchange** була й далі виразно слаба: зменшення трансакцій, песимізм панує над оптимізмом. Великий вплив тут відчувся Ню-Йорку, де панує депресія. Бесса охопила не лише державні цінні папери, але й папери приватних підприємств. Загальний індекс Льондонської біржі (після investor d' Chronicl) вирахований для 176 ріжних цінних паперів — (100 = 1923, XII) впав зі 136,8 в 1936 на 118,7 в 1937. Найсильніша знижка курсів промислових цінних паперів і сирівців (мідь, олово, цинк, каучук, нафта) припадає на останні два-три місяці 1937 р. і першу чверть 1938. Від кінця червня ситуація покращала (рівнож і в Ню-Йорку), але є ще далеко до задовольняючої.

Емісія цінних паперів за 1936/37 р. виносила 214,7 міліон. ф. ст., тоді як в 1935/36 лише 193,3 міліон. ф. ст. За першу чверть 1938 р. емісія була трохи сильнішою як за той же час 1937 р.

Буджет на 1937/38 рік, видатки якого виносили 843,8 міліон. ф. ст., — закінчився надвишкою в 29 міл. ф. ст., найвищою від 1933/34 р. Попередний фінансовий рік виказав дефіцит 5,6 міл. ф. ст.

Короткотермінові позички збільшились з 698 міл. ф. ст. на 842 міл. ф. ст.

Буджету на 1938/39 (ухвалений 26. IV. 1938) очікувано з нетерпінням. Загальна опінія була того погляду, що John Simon (Саймон), міністр фінансів, старатиметься осягти рівновагу буджету без збільшення прямих податків. Наступило певного рода розчарування, коли міністр виголосив свій проєкт. Одначе він не зустрінув найменшого спротиву, коли заявив, що королівська влада вважала необхідним збільшити податки, щоби відповісти вимогам, звязаним з народньою обороною.

Згальна сума видатків на 1938/39 рік (1.034 міл. ф. ст.) значно перевищує видатки попереднього року. Прибутки передбачуються лиш на 914 міл. ф. ст., а ріжницю мають покрити позичками. 21 червня б. р. була випущена воєнна позичка в сумі на 90 міл. ф. ст. (при 3%), яка перейшла з великим успіхом. Цивільні видатки в 1938/39 виноситимуть 450 міл. ф. ст. (421 в 1937/38), а загальна сума видатків на зброєння чи не дорівнює їй (343,2 міл. ф. ст. становлено, крім надзвичайних). В 1937/38 видатки на зброєння виносили 278,2 міл. ф. ст., а в 1936/37 — 185 міл. ф. ст.

Відомо, що Анґлія ухвалила в минулім році буджет народньої оборони в розмірі 1.500 міліонів ф. ст., розложених на пять літ. Що року певна частина з цього буджету вписується до звичайного буджету. Цим способом заховується одноцілість буджету.

Видатки на зброєння вже в минулім році були в 5 раз більші від тих, які Анґлія мала на передодні війни. Теперішні видатки на зброєння свідчать про акцію Анґлії в цьому напрямі.

Для осягнення рівноваги буджету сильно підвищено податки: income taxe доведена на св. в той час як в рр. 1914—15 вона чинила лише 1 св. 8 д.! Крім цього були збільшені податки на чай, тютюн, оливу, бензину.

За 1937/38 р. загальна сума державного боргу зросла на 257 міл. ф. ст. і виносить 8 міліярдів ф. ст., які складаються: 7 міліярдів ф. ст. внутрішнього і 1 міліярд заграничного. Видатки на плачення відсотків з цього боргу виноситимуть в 1938/39 р. 230 міліонів ф. ст., а в 1937/38 були 227 міл. ф. ст.

---

*) Гл. попереднє число »К. Р.« ст. 276.

З воєнних видатків на біжучий рік найбільша сума була призначена на фльоту; кредити на наї збільшено на 100% в порівнанню з 1936/37 р. і на 18% з 1937/38 р.

Прибутки за 1-ий тріместр 1938 р. були вплачені нормально. Торговельно-промислові підприємства вплатили більш на 12% як за 1-ий трім. 1937 р.

Буджет на 1938/39 р. лише підтверджує відому доґму анґлійської влади: рівновага буджету за кожду ціну. Це ультіма раціо цілого анґлійського життя; в цьому висказується національний характер Анґлії. Тут кождий чудово розуміє, що з рівновагою буджету є тісно звязана грошева стабільність й національний кредит, або, що здорова фінансова господарка витворює здорові відносини в життю нації. Здається, немає країни в світі, де-би вплив влади на фінансову господарку так сильно ділав на реальне життя національної економії, як в Анґлії. Тут національна гордість, інстинкт за самоохорону вимагають подібної дисципліни. Анґлійська нація, яка з усіх кінців світа стягає необхідне для екзистенції, не може існувати, коли не матиме сильних й здорових фінансів.

(Д. б.).

Д. Післячевський.

КООПЕРАТИВНЕ ВИХОВАННЯ

Наша кооперативна белєтристика*)

Літературна проза.

Літературна проза обіймає два головні типи, про які у нашім випадку кооперативної прози може бути мова: це оповідання і повість.

З літератури, що відбивалаб у собі змагання кооперативної ідеї, або якнебудь відзеркалювала кооперативне життя та звязані з ним життєві прояви, найбогатша у нас безперечно ділянка новелі та оповідання. Новелю та оповідання будемо розглядати разом, тому що великої сутньої ріжниці між ними нема і часто тяжко навіть повести поміж ними виразну межу. Як до попередніх інших родів кооперативної літератури так і до кооперативного оповідання відноситься твердження, що це переважно мистецтво ужиткове. Ці твори, писані переважно не письменниками, а кооператорами, ріжної освіти і ріжного літературного хисту, тільки в дуже рідких випадках уявляють собою якусь літературну вартість.

Спроби пропаґандивних оповідань з кооперативним наставленням стрічаємо у нас вже в 70-их роках минулого століття. Першим таким оповіданням слід уважати оповідання Ю. Федьковича: „Фармазони", видане окремою книжечкою у бібліотеці „Просвіти" 1873 р. У цьому оповіданні читаємо, як трицять селян у селі Срібнарові завдяки „фармазонським" заповідям прийшли до культури і добробуту. Між іншим згадується там, що срібнарівські „фармазони" заложили собі позичкову касу на уділах.

З передвоєнних кооперативних оповідань на Наддніпрянщині слід згадати два оповідання О. Юркевича: „Наша товариська крамниця" і „Наше позичкове Товари-

*) Поч. гл. в ч. 9. »Кооп. Респ.« за б. р. — **Ред.**

ство". Поміщені вони оба у збірці тогож автора п. з.: „Сучасні сільські малюнки", виданій у Києві 1907 р. Оба вони це не так оповідання, як літературно написані фейлєтони. Перше з них оповідає про адміністраційні перешкоди при заложенні кооперативи в рідним селі автора та про щасливі початки її діяльности, а друге про гарний розвиток селянської ощадностево-кредитової кооперативи у м. Корні. Були це й справді ґазетні фейлєтони у київській „Раді". Ціла збірка „Сучасних сільських малюнків" має піднаголовок: перший рік співробітництва у вільній українській пресі. Оба фейлєтонні оповідання написані цікаво, з гумором і на ті часи мусіли робити добру пропаґанду кооперації.

Слід теж згадати оповідання теперішнього директора Союзу районових кооператив „Гурт" у Луцьку Й. Волошиновського „Дріжджі", друковане у селянській ґазеті „Світова Зірниця", що виходила у Камянці Под. і видане окремою книжечкою в р. 1911. „Дріжджі", це довше оповідання, яке може служити за взірець популярного, пропаґандивного, при тім літературно написаного твору. Автор описує в нім, як селянський син, що побував у світі, своїм приміром і впливом на село доводить його до економічного розквіту. Станицями цього розквіту є спілкова крамниця, каса ощадности, громадський лікар, похоронна каса, пожарна каса, читальня і ін. Притім дає автор приступний виклад основ раціональної управи рілі.

З пропаґандивних оповідань, виданих окремими книжечками підчас і після війни згадаємо ще три оповідання. Перше з них це видане в 1916 р. оповідання невідомого автора: „В царстві кооперації". Видавництво „Народня книжка", Київ 1916 р. Ст. 32, 16⁰.

„В царстві кооперації" невеличке, з літературного боку добре написане оповідання, без зазначеного автора, хоче представити нам утопійну картину українського міста і села в ідеальному, згідно з авторовим розумінням, кооперативному ладі. Та на жаль чомусь цей лад, який мавби настати до 25 літ від дати написання книжки (1916), а до якого переноситься герой при помочі медичного винаходу, зводиться ні менше ні більше лиш до сьогоднішніх большевицьких реформ. Оповідання „Царство кооперації", це добрий зразок як можна викривити ідею кооперації, яка в своїй основі саме дає повну свободу одиниці у її особистому і громадському житті, признає право власности на добра здобуті працею одиниці і зовсім не змагає до примусового усуспільнення усіх матеріяльних та духових дібр, як це представлено автором оповідання.

Подібним щодо теми є оповідання Василя Баричка „За краще завтра українського села" Львів 1937 р. Накладом автора, 40 ст. 16⁰. У цім оповіданні представляє автор виідеалізоване українське село Райське, яке буцімто існує десь на Поділлі. В цім селі завдяки кооперації пристосовано усі винаходи техніки й аґрономії, а люди живуть у добробуті і щастю. Михайло Задорожний, директор кредитово-ощадностевої кооперативи „Єдність" такими, досить наївними, словами представляє чудесну історію цього

села: — Наше село тепер досить богате завдяки праці, солідарності і карності усіх мешканців. Неодин судить богацтво Райського по гарних, мурованих забудованнях. А чи ви догадуєтеся, пане Степанюк, що наше село розбудувалось невеличким коштом? Під гайком та на долинах було досить доброї глини. На однім сході усіх мешканців села винесли ми постанову, що вже довше не будемо жити в ліпянках. Побудуємося по новітньому. Заложили цегольню з дахівкарнею. Потворили кадри робітників-охотників і почали випалювати сотні тисяч цегол. Найперше вибудували величавий Народній Дім, вимурували церкву, а далі побудували ось цей кооперативний дім, молочарню, дім для кружка „Сільський Господар", та богато інших будов, — в міру розросту свідомости та орґанізації в селі — захоронку для дітей, приют для беззахисних і сиріт, школу, купальню, громадський дім, пекарню та сушарню. А пізніше почали будуватися поодинокі господарі. Одні другим помагали і так спільним, дружнім зусиллям за кілька літ ми розбудували наше село наче яке місто. Тепер у нас гарно, здорово і безпечно".

У такім самім наївнім тоні вдержаний і дальший опис господарських уладжень села нпр. опис лябораторій хемічної і насінної секції при кружку „Сіль. Господаря", фабрики овочевих перетворів та овочевих вин, двоповерхового будинку „Районової мол.", взірцевих господарств поодиноких господарів, коопер. механічної пекарні, сільського мирового суду, досягнень кооперативи для заг. закупу і збуту та кредитової кооперативи. Оповідання навіть під педаґоґічно пропаґандивним оглядом має невелику вартість саме через свою нереальність.

Третя книжечка це оповідання Теофана Лебідя: „Що робити?". Оповідання з кооперативного життя на Волині, накладом видавництва „Рідний Колос" в Луцьку 1936 р.

На 64 сторінках друку у формі оповідання в досить примітивний спосіб описано, як у волинськім темнім селі під впливом крізи і за порадою колишнього кооперативного курсанта заложено кооперативу. Інтриґа шабльонова з тою хіба ріжницею від галицьких, що з жидом Мошком тримає тут і священник Москаль. Примітивність розуміння кооперації у автора значна. Все таки книжечка може бути корисна своїм кооперативним наставленням і може робити свою пропаґандивну роботу на селі.

З окремо виданих оповідань можна тут згадати ще оповідання Юрія Липи: „Коваль Сапрун", видане у його збірці „Нотатник" том II. в 1936 р. (Ця збірка була навіть нагороджена III-ою нагородою Т-ва Пис. і Журналістів, як одна з найкращих книжок в 1936 р.). В цім оповіданні особою, що будить національну свідомість у ковалі Сапруні, даючи йому Кобзаря, є кооперативний орґанізатор. Позатим він не відграє ніякої поважнішої ролі в акції оповідання.

„Кооперативна новелістика", якщо так можна сказати, розвинулась сильно після війни з приростом кооперативної преси. Кооперативна преса, а саме ГКЧ від 1929 р., і „Кооперативна Родина" від 1936 р. почала запотребовувати більшу скількість опо-

відань з кооперативного життя, які поміщувала на своїх шпальтах. Авторами цих оповідань є переважно інтеліґентні селяни-кооператори, або кооператори інтеліґенти, хоч находимо поміж ними й імена письменників, що займають або напевно займуть ще своє місце в нашій літературі. Не можемо перечислювати тут усіх авторів, а тимбільше усіх їх оповідань та новель друкованих у нашій кооперативній пресі. Згадаємо тут тільки найліпші з них. Кілька добрих оповідань помістив у ГКЧ молодий письменник І. Керницький. („Крамар Сень Свистун", „За пятку", „Кооператор першого степеня", „Як св. Миколай задовжився в кооперативі" і ін.). Два з цих оповідань увійшли у його збірку оповідань „Святоіванські вогні". Вид. І. Тиктор 1932.

Далі згадаємо кілька дрібних гарних кооперативних нарисів Жені Лисогірської, оповідання Волод. Островського („На чотирьох стовбурах", Сидір Стріляй"), оповідання Антона Вартового (Золоті струни), з гумором написані нариси А. Смілого (Нові люди і ін.). Оповідання Юрія Горошка, Федора Настьошина, Семена Нестера, нариси Федина Борозенка, три оповідання з діточих кооперативних починів Мих. Приймака („Кошикарі", „Спільними силами", „Порадили собі"), малі дотепні фейлєтони Семена Юхимова в ГКЧ., Богдана Нижанківського, друковані у „Службовику, і богато інших.

Читаючи ці оповідання, новелі та нариси з кооперативним сюжетом майже завжди відчуваємо одну їх засадничу хибу: а саме, що їх автори, головно автори неписьменники, писали їх, маючи на увазі тільки якусь дійсну або видуману подію з кооперативного життя, до якої відносяться неґативно або позитивно, а зовсім не поглибили цієї події психольоґічно. Тоді, як у нашім гарнім письменстві автори часом аж занадто звертають увагу на психольоґічну сторінку, нераз зі шкодою для акції і сюжету, — кооперативна новеля, чи оповідання це переважно сам сюжет, без літературного, психольоґічного і треба ще сказати також — без кооперативного поглиблення.

З тої причини джерело сюжетів, яким є для авторів без літературної фантазії і без глибшого кооперативного підходу — наша кооперація, дуже скоро вичерпалося. В майже кожнім кооперативнім оповіданні (так само, як у праці) повторюється кілька стереотипних сюжетів: хлопець кооператор любиться в дівчині, а його суперник, щоби відбити дівчину обкрадає кооперативу і підозріння кидає на кооператора. Через щасливий збіг обставин правда виходить наверх і добрі дістають нагороду, а злі заслужену кару. Подібний сюжет з суперником кооперативи — жидом-приватником, замість любовного суперника. Не перебільшу, коли скажу, що 90 проц. усіх кооперативних оповідань так само, як драматичних творів має за тему крадіж або манко в крамниці кооперативи в такій, чи іншій формі. Дуже часто оповідання грішить при тім ще й браком відповідної літературної форми.

Та все-таки є поміж цими оповіданнями й такі, які стоять на деякій висоті так під літературним оглядом, як і під оглядом ко-

оперативно-ідеольоґічним. Нажаль не маємо ще досі ніодної збірки кооперативних новель чи оповідань, виданих окремою книжкою. Всі вони, розкидані у кооперативній пресі, як фейлєтони, затрачуються і справді найвищий вже час, щоби найкращі з них зібрати та видати окремими виданнями.

Повість.

Так, як у ділянці оповідання, першим оповіданням, в якім була згадка про кооперативну кредитову касу, були Федьковичеві „Фармазони", так серед повістей першою спробою повісти, в якій є згадка про таку саму кредитову кооперативу є повість І. Наумовича „Мельникова Юстина", якої VIII. розділ має наголовок: Основаніє позичкової каси. — Ціла повість є це пропаґанда брацтв тверезости, при яких, саме в названім розділі радить Наумович закладати спілкові каси. Членами цих кас мають ставати всі члени Брацтва тверезости. Повість „Мельникова Юстина" була друкована в 1876 р. (три роки після „Фармазонів") в популярнім часописі „Наука", що її видавав Наумович.

Українською суспільною повістю з передвоєнної доби, в якій поважніше заторкнене кооперативне питання є повість Б. Грінченка „Під тихими вербами", видана в Києві 1902 р., як видбитка з „Київської Старини" з того самого року. В цій повісті знаходить своє відзеркалення перший почин кредитової кооперативи в селі на Великій Україні перед війною. Цей почин зводиться всього до зложення кількох уділів і позички для одного задовженого селянина, щоби він міг збутися лихварського довгу. Пізніше до цього „товариства" приступає ще кілька осіб з уділами, разом їх всього вісім. Грінченко не змальовує дальшого розвитку цієї заімпровізованої кредитової кооперативи, але ціла ця його повість так пронята духом співпраці і самодопомоги, так переконливо проповідує ідею чинного господарського альтруїзму і то не словами, а вчинками гуртка майбутніх кооператорів, що можна вважати її справді кооперативною повістю, хоч на перший погляд про кооперацію в ній дуже мало говориться. Саме в цій замаскованости мігби бути великий ушляхотнюючий і пропаґандивний вплив цієї повісти, колиб її поширено по наших кооперативних бібліотеках. Незрозумілі для наших селян були б тільки представлені в повісті суспільні відносини на Вел. Україні перед війною в українському селі, де незвичайно завзяту боротьбу зводять зі собою два суспільні шари села: богаті кулаки з бідними малоземельниками. Такої боротьби і такого визиску одних другими у нас не трапляється.

Із засобів, якими герой повісти Зінько старався вивести село з його господарського і культурного упадку, треба згадати поза кредитовою кооперативою боротьбу з алькоголізмом, допомогу при оброблюванні землі в потребі, науку грамотности, поборювання забобонів, поборювання панської ноші на селі і т. п. Всі ці моменти заторкнені дуже вміло, дискретно і повість не робить враження тенденційної. Причинюється до цього головно добре

психольоґічне оброблення повісти, що надає їй літературної вартости.

До повістей, які у своїй акції заторкують кооперативне питання, однак змальовують його тільки фраґментарично, звертаючи головну увагу на інші національні та суспільні явища, належать дві дальші, вже післявоєнні повісті, а саме: повість у двох частинах Івана Садового: Безіменні герої, видана у Львові 1935 р. накладом видавництва І. Тиктора і Уласа Самчука повість-хроніка волинського села „Волинь", зокрема третя її частина п. назвою „Батько і син". Видана накладом Василя Рудка в 1938 р.

Повість Садового: „Безіменні герої", хоч написана після війни, відноситься своєю дією до передвоєнних часів.

Ця повість змальовує життя народнього вчителя українця-патріота перед війною, його життєві невзгодини, переслідування владою, матеріяльну біду, а при тім усім його жертвенну працю для народу. Учительський стан репрезентує у цій повісті кілька типів учителів, всі, крім одного, ідейні діячі, що ріжняться поміж собою лише віком. Найважніші з них два: учитель в середніх літах Несторович і його молодий тіточний брат Луговий. Луговий виховується під впливом Несторовича і його життя та працю на селі можна вважати продовженням праці Несторовича. Так праця Несторовича, як і Лугового на селі торкається окрім фахової праці вчителя також праці в читальні, навчання хору, музики, а також праці в економічній ділянці. Повість Садового закроєна на надто широку мірку, як на свій обєм по 128 ст. в однім томику, тому не могла вичерпати усього суспільного матеріялу, що був у автора під рукою. Тому теж вся ідейна праця героїв повісти для культурного і економічного піднесення села представлена доривочно, загальниково. Автор згадує про неї у повісті без пляну та системи і через те не може дати на неї чистого, ясного погляду.

Зокрема про кооперацію згадується тільки в кількох місцях доривочно і поверховно. Згадується там про Народний Дім, в якому є крамниця, де „кипить купецький рух". З приводу легко зазначеного конфлікту Несторовича зі священиком згадується про „Народню Спілку", здається ту саму кооперативну крамницю. Проти неї виступає священик, тому що у її проводі стоїть учитель, а не він, священик. Про молочарню, також мабуть кооперативну, згадується при нагоді відвідин Несторовича у селі, в якому він працював перед тим.

— А як там молочарня? — спитав Несторович.

— Також добре, сказав молочар. До нас приступило ще одно сусідське село і привозить нам сметанку.

Позатим більше нічого.

Таких кілька спорадичних згадок про кооперативні установи на селі це трохи замало на повість, що хоче дати повну картину суспільної праці учителів у галицькому селі зперед війни.

Всетаки не можна відмовити авторові хисту у змальовуванні культурно-освітних та політичних, а притім і загально-економічних

відносин в Галичині перед війною. Постать українського вчителя ідейника вийшла на цьому тлі доволі релєфно і в цьому заслуга автора. Найкраще вдалося авторові видержати у цілій повісті малюнок особистих переживань героя повісти Лугового у звязку з його душевним конфліктом, як українця, що закохався в польці. Цей конфлікт розвязує автор щасливо для героя повісти весіллям зі свідомою ідейною українкою.

Питання української кооперації, як чинника українського національного відродження на Волині, торкнувся у третьому томі своєї повісти-хроніки „Волинь", один з найталановитіших сучасних українських письменників Улас Самчук. Сам Волиняк, син волинського села, знаменитий спостерігач життя і тих духових емоцій, що хвилювали волинське село після війни і революції, він у своїй великій тритомовій повісті прекрасно і незвичайно глибоко представляє волинське село у його рості від передвоєнного національного індеферентизму і майже анімального животіння через кривавий хрест війни і революції аж до перших післявоєнних літ, коли те село ожило, неначе прокинулося з віковічного сну, почало думати, працювати.

В третьому томі герой повісти Довбенко збирає свідоміших людей, відновлює кооперативу, викидає жида з громадського дому і отвирає при кооперативі читальню. Однак сам він не кооператор і не входить ані до управи, ані до Н. Р. кооперативи. Він стає зате культурно-освітним референтом і працює в читальні. З часом, коли в селі розгоряється боротьба поміж сільськими комуністами і рештою ще політично майже нескристалізованого села, кооператива і її читальня стає предметом, за який розігрався на її Загальних Зборах перший отвертий бій. В цьому бою завдяки Довбенкам, синові і батькові, сільські комуністи потерпіли поразку.

Все таки в кооперативі були великі недотягнення. Це бачив Довбенко. Ось як описує автор стан кооперативи:

»Він бачив, що козак, що веде приватну торгівлю, росте, а кооператива хиріє. Він бачив, що тут ніхто в дійсності не віддається кооперативі цілком. На діло дивляться формально. У кооперативі завжди бракує тих товарів, що якраз потрібні. У мясниці привезено бочку оселедців. У ліст оселедців нема«.

Довбенко говорив про це все голові Н. Р. місцевому збанкротованому дідичеві, але цей засланявся тим, що він не економіст, що він тільки любить кооперацію. Кооперативу обкрадав власний крамар, але ратунку на це Довбенко знайти не міг. Зате читальня, якої освітним провідником є Довбенко, працює краще і на неї автор кладе більшу вагу.

Втретє після засновин і бурливих Загальних Зборів, виступає кооператива на ширший плян у повісті Самчука тоді, коли війт волости, щоби перешкодити у праці і в орґанізації села, викидає її разом з читальнею з громадського дому.

„Тоді село стало дуба..." — пише автор. Постановили побудувати власний кооперативний дім.

»Вже за пару днів на клаптику землі біля дякової садиби, напроти самого »постерунку« починалась робота. Пів сотні молодих людей жартуючи викопали фундамент. Двацять підвід возило з долини камінь. Пара десятків дроворубів валили в Жолобеччині дуби. Ще кілька днів

колінь, твір який, як не перевищує, то в кожному разі дорівнює „Хлопам" Раймонта і тому тимбільша честь для української кооперації, що вона саме в тім творі грає таку важну ролю, дарма, що на Волині вона досі з причин від нас незалежних не має таких заслуг, не зробила досі такого національного, суспільного, морального і господарського перевороту, як це вона зробила у Галичині. (К. б.).

Вас. Софронів-Левицький.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Характеристичні прикмети кооперації на Мадярщині

Хоч Мадярщина невелика країна, то це нічим не зменшує значіння мадярської кооперації. Може якраз малі народи, вбогі на матеріяльні засоби, більше як другі потребують інтенсивного плекання кооперативної ідеї, бо вона тут найбільш відповідна і найкраще зберігає ті вбогі матеріяльні засоби в службі для великої альтруїстичної цілі, що хоче скріпити цілу націю.

Мадярщина це передусім хліборобська країна. Значіння хліборобства тут більше, як інших галузів виробництва. На хліборобстві тримається тут промисл і торгівля. Хліборобство забезпечувало і ще забезпечує промисл найбільшою частиною потрібних сирівців. Торговля, особливож експортова, займається з одного боку збутом с. г. продуктів, з другого село це головний ринок для торгівлі. Отже перша важна прикмета мадярської кооперації це те, що вона вийшла від хліборобського населення і ще до нині на ньому спирається.

До середини 19-го століття Угорщина була одною з т. зв. февдальних країн. Під психольоґічним та історичним впливом французької революції, по визвольній війні 1848 року, року який на завше залишиться памятним в історії Угорщини, — знесено панщину. Світова господарська кріза, що вибухла пару літ пізніше і спричинила господарський та соціяльний заколот у світі, згодом далася відчути також в Угорщині. Світанок ліберально-аґрарного господарського часу прийшов трохи за скоро для панщизняних селян, які стали тепер самостійними господарями. Вони стали ними саме тоді, як вибухла аґрарна кріза. Ціни рільних плодів упали до найнижчого рівня, а це привело до зубожіння приосталих господарств. Наслідки були тяжкі, досить згадати велику филю еміґрації до Америки, через що Угорщина втратила 1 міліон людей. Найменше 75% тих еміґрантів походили з хліборобів.

Коли розвязалося патріярхальне відношення землевласників і панщинників, мадярський дрібноселянин не мав нікого, хтоб йому був за дорадника і побачив, що у тій нерівній боротьбі він самий. Нічого отже дивного, що мадярська кооперація почала розриватися не з долу до гори, тільки згори до долу. Це також націо-

і прийшли й теслярі. Невеликий простий будинок... Нічого на нім особливого... Одначе там завжди рух, гамір, сміх. Туди стікається ціле село. Прихильники й вороги, комуністи й некомуністи. Баптисти й православні. Тут всі. Робота й бажання поставити на своєму...«.

Саме посвячення кооперативного будинку це кульмінаційний пункт цілої суспільної праці села у повісті Самчука і він описав його так по мистецьки і з таким захопленням, що кращого пеану на хвалу суспільної орґанізації тяжко булоб мабуть знайти не тільки в нашій, але і в чужій літературі.

Ось малий уривок:

»Ні, ні... Це не було тільки посвячення будинку. Це по своєму воскресало й зводилось село. Це не була цвітуча весна, це було густе, налите снагою літо з бронзовим чолом. Треба було бачити, як того ранку сходило сонце. Ніколи воно не вставало так. Сам Бог зійшов зі свого трону й зводив його обома своїми руками... Як горіли золоті стерні розлогих ланів, як суворо, рівно стояв на обрію ліс, як гнулись тяжкі віти яблунь — про все це немає сили сказати... Село виступало — хата за хатою, всі лавою, мов живі, білі, веселі, усміхнені... Дзвін від самого рання бушував над селом і розлітався навкруги, ніби розбитий гураґан; всіх зводив, всіх гнав до Тилявки, всіх випростував і бадьорив«.

Далі йде прегарний опис, як з сусідних сіл ідуть селяни, старі й молоді і діти на свято до Тилявки. Опис Богослуження і опис самого посвячення дому відзеркалює дійсність.

»Далі похід повертається вліво... Там далі видно високу браму, оздоблену жоржинами, кражалками, повняками та безсмертниками... На брамі напис »В Єдности Сила«... Чорні, великі літери на білому папері... Перед тими літерами людське море, голови, безліч голів, з розумом і думками... В єдности сила, каже плякат, говорять чорні на білому літери... В єдности сила стоїть перед обличчами всіх людей... В єдности, в однодушному спокої, в великій свідомости свого людського первня. Дзвони говорять, небо говорить, говорить стара прапрадідівська земля, могили батьків, дідів, чорне, закурене віками обличчя в терновому вінку з краплинами крови на чолі... Все це повідає, що сила в єдности, що воля в єдности, що свободу дасть єдність...«.

Всетаки, хоч як захоплено описує Самчук цей вияв збірного, кооперативного діла, сам він некооператор і торкається кооперативного питання тільки як важного чинника у національнім двигненні села, залишаючи зовсім на боці економічну а навіть моральну його сторінку. Кооперація для Самчука це одинокий можливий для волинського села спосіб національної орґанізації, при якій можна провадити також освідомлюючу національну і культурно-освітну працю і тому він каже своєму героєві братися за неї, як за корисне діло. Таке ставлення справи односторонне, дарма що в даних обставинах може й вірно відзеркалює дійсність.

„Волинь" це роман-хроніка волинського села, в якім обєктивно вірно і щиро, без прикрас і перебільшення представлений шлях національного і політичного освідомлення цього села. Між іншими чинниками велику ролю в цім освідомленні відіграє кооператива. Тому саме, що це признання у такій високо мистецькій формі вийшло зпід пера письменника-некооператора, має воно тимбільше значіння і тимбільшу переконливу силу.

Повість У. Самчука „Волинь", як цілість, це твір монументальний, високої мистецької вартости, це епопея українського волинського відродження села, яка буде духовим кормом цілих по-

нальна прикмета мадярської кооперації. Землевласники, давніші патріярхальні опікуни й володарі, також переходили добу гострої крізи. Більшість з них потратила свої посілости і перейшли до міст, шукаючи тут заняття. Ті ж, що залишилися на їхніх прадідних місцях, мусіли також дуже змагатися за існування.

Визначні оборонці хліборобської соціяльної політики заступили місце давнішої патріярхальної соціяльно думаючої верстви. Між ними визначався покійний ґраф Александер Каролі та його штаб, також пок. міністер хліборобства Ігн. Дарані, той що перший вніс соціяльну хліборобську політику у сферу законодавства. З почину ґр. Ал. Каролі основано кредитову кооперативу для пештенського повіту, першу сільську кооперативу в Мадярщині. З тої то кооперативи розвинулася пізніше нинішна центральна орґанізація взаїмного кредиту: краєва центральна кооперативна каса.

Одною з характеристичних рис мадярського руху є те, що заснування центральної орґанізації випереджувало заложення місцевих та провінційних кооп. орґанізацій і то так у кредитовій, як і при споживчій ділянці. Іншою прикметою є факт, що кредитові кооперативи повстали скоріше, як споживчі та продукційні. Також і в тих ділянках переважає централізація. Ґраф Каролі заложив наперед центральну орґанізацію „Hangya“ (чит. Ганґя, пчілка), як централю споживчих і збутових кооператив, а щойно після інтенсивної пропаґанди, яка зустріла серед населення добрий ґрунт, почалося основування сільських споживчих кооператив.

Мадярський кооп. рух від початку мав демократичний характер і має його ще до нині, хоч рух будувався згори. Ініціятори, піонірн сіл.-господарської соціяльної політики змагали до того, щоби дати народові духову поживу, яка є відповідала його ступневі освіти. Інтеліґенція села, духовні, вчителі, нотарі, адвокати й лікарі радо вступали на місце дідичів і кооперативи та провадили їх, згідно з духом часу, шляхом самодопомоги. Не вільно забувати, що мадярський селянин з природи обдарований умово і понятливий. Отже скоро освоївся зі своєї кооперативою і приспособився до неї. По десяти роках кооперативної праці у многих сільських кооперативах селяни самі були книговодами, справниками й скарбниками.

Є тільки одна катеґорія мадярських кооператив, що не розвивалася згори вниз; це молочарські. Ці останні розвивалися в Угорщині знизу вгору. Виховане кооперативно сільське населення само їх творило й провадило. Веде їх ще й тепер, тільки тепер є вже, як вислід нормального розвитку, центральна орґанізація угорських молочарських спілок і ця орґанізація обіймає всі кооп. молочарні в державі. І це було природнє, бо й сам кооперативний розвиток, і потреби апровізації великих міст, нарешті й оправдане домагання селян справедливої ціни за молоко — все це перло до централізації.

Вже перед війною в Мадярщині почалося основування так зв. „селянських кооператив“. Їхні члени провадили хлі-

боробські господарства на власний рахунок на землі, яку кооператива виарендувала і розподілила між членів. Кооператива ґарантує власникові арендну квоту, несучи збірну відповідальність за членів. По війні цей рід кооперації дістав новий поштовх; кооперативи цього роду орґанізував центральний кооп. банк. Від недавна орґанізуються також трудові кооперативи (кооп. праці) зі сільських робітників, під централізованою контролею. Їх центральна орґанізація співпрацює тісно з краєвим кооп. банком. Ці кооперативи складаються головно з робітників, які обіймають усілякі роботи в звязку з забезпекою від повений, наводненням та будовою доріг і роботи ці виконують з користю для членів. Засада самопомочі в цій організації проявляється дуже виразно; кооператива, як правна особа, виступає тут у ролі посередника, вона переймає працю, а дохід з неї дістається членам.

За сільською кооперацією прийшла також кооперація дрібного виробництва. Вже перед світ. війною були по ріжних сторонах краю кредитові кооперативи ремісництва та продукційні спілки. Ці малі місцеві кооперативи були теж вислідом приватної ініціятиви і вони будувалися знизу. Потім злучилися у центральні орґанізації, які стояли в тісному звязку з краєвим центральним кооп. банком.

Треба згадати ще про відношення держави до кооператив. З початку це відношення було явно неприязне. Всяка поміч кооперативам була заборонена, власти робили навіть перепони, так що деякі кооперативи мусіли перебороти перед оснуванням чимало труднощів. Але помалу й обережно вдавалося проломлювати леди. Ідея кооперативної спільноти в господарстві йшла нестримно вперед і дотерла навіть до правительства. Сьогодні можна вже сказати, що кооперативи тішаться моральним підпертям публичних орґанів. Це було потрібне, бо інакше кооперативи булиб не пережили катастрофи кінця війни та великої девалюації гроша. Також у фінансовій ділянці держава прийшла з поміччю. Держава достарчила оборотового капіталу для централь — у формі опроцентованих уділів — та доручила краєвому кооп. банкові ліквідувати ріжні хліборобські кредити; вона перебрала на себе частинно фінансування тих кредитів у формі закупу уділів.

Сітка сільських кооператив набрала спеціяльного значіння через їх контакт з державою в нинішній добі плянового господарства. Хліборобська орґанізація, що обіймає цілий край, у своїх складових частинах самоуправна, а мимо того податна для центрального управління, це ідеальний інструмент для здійснювання певних народньогосподарських помислів. Тимто кооперативи сталися важними чинниками в заграничній торгівлі країни. Наші продукційні й споживчі кооперативи мали в послідніх роках помітний, успішний та спасенний вплив на продукцію, роблячи її конкуренційною на краєвому і заграничному ринках. Дрібний господар, який досі збував свої продукти більше або менше дешево на краєвім ринку, систематично втягається у світову торгівлю. Велика заслуга наших кооператив у тім, що вони навчили мадярського

селянина продукувати продукти для ринку зі стандардизованою якістю й кількістю.

Перед війною була „Ганґя", теперішня центральна організація споживчо-збутових кооператив тільки споживчою централею. По війні вона поширила свою діяльність на збут важних продуктів дрібних хліборобів, членів кооператив. Це був результат передовсім страшної господарської крізи останніх років. Проблєму тої подвійної діяльности, що йде у двох діяметрально протилежних напрямах, це є закуп товарів по найнижчих і продаж с. г. продуктів по найдогідніших цінах Ганґя правильно зрозуміла і розвязала. Її членами є по найбільшій части селяни; постачання для тих членів можливо дешевих промислових товарів, фабрикатів і заграничних кольоніяльних артикулів дасться цілком погодити з засадою збуту через кооперативи сільських продуктів для міського населення і для заграниці по догідних цінах. Така двобічна діяльність в одній організації дає змогу, при обмеженні грошевого обігу, наладнати безпосередню виміну у споживчо-збутових кооперативах. Це підносить кооп. оборот, бо селянин купує потрібні йому товари тут-же, збуваючи свої продукти.

На кінець мушу ще раз вернути до факту, що мадярське кооперативне право (воно містилося в рямцях торговельного права), не відповідало аґрарному характерові і правдиво альтруістичному духові наших мадярських кооператив. Тимто був необхідний новий кооп. закон, а потім ще й додаток до нього. Але й ці два закони вже трохи застарілися та потребують перегляду відповідно до постійних змін у потребах життя. Треба злагіднити тугість їх постанов і дати більш елястичні та ширші рямці кооперативам. Над тим думає нині армія мадярських кооператорів, що разом з членами родин начислює нині 4 міліони осіб, або 45% населення.

Др. Ст. Антал,
директор мадярського Кооп. Союзу.

(Перекл. з Міжнар. Кооп. Огляду, 1937. XI.). Перекл. **К. Коб.**

Карль Кавцкі і кооперація

84-літній теоретик німецького робітничого соціялізму Карль Кавцкі, що по заняттю Австрії переселився і перебуває в Амстердамі, був предложений шведськими парляментами кандидатом на мирову нагороду Нобля за 1938 рік. З цього приводу бувший начальний редактор берлінсько-гамбурської „Konsumgenossenschaftliche Rundschau" п. Павль Ольберґ надіслав нам статтю, з якої виймаємо кілька уривків:

»Славний теоретик робітничого руху Карль Кавцкі запропонований як кандидат на ноблівську нагороду мира. Цю пропозицію шведських парляментаріїв підперли тепло політики і вчені майже всіх европейських країн. Мотивують те ще тим, що К. К. майже через два покоління трудився для справи гуманітаризму й мира. Особливо в цьому сенсі замітні такі книжки Кавцкого »Війна і демократія« та »Соціялісти й війна«.

Для кооператорів подія ця цікава з кількох причин. Кооперація сама по собі це рух до миру й порозуміння народів, по друге сам Кавцкі заслужився чимало для поглиблення кооперативної думки. У 1897 році він видав спеціяльну студію п. н. »Споживчі кооперативи і робітничий рух«. Тоді у ав-

стрійській та німецькій робітничих партіях дискутувалося про ролю кооператив. Деякі вважали кооперацію найуспішнішим засобом для заведення соціялістичного ладу. Їх пропаганда могла викликати вражіння, що кооперативи можуть заступити навіть політичну партію і професійну орґанізацію. Іншими словами, замісць того, щоби вести політичну й господарську боротьбу, треба будувати мирні кооперативи. Кавцкі виступав проти перебільшування можливости кооперації. Вказував на труднощі, які стояли на шляху кооператив. Головна перепона (принаймні тоді так виглядало) це завелика недостача капіталу і провідних сил, щоби можна було успішно конкурувати з приватним капіталом. Кавцкі підчеркував зокрема, що кооперації не можна вважати єдиною методою будови соціялістичного суспільства.

Про це становище Кавцкого треба завважити, що тоді в осередку робітничого руху стояла політична ідеольоґія. Кавцкі оцінював кооперацію головно зі становища політичної акції та соціялістичного ідеалу. Мало значіння й те, що тоді, яких 50 літ тому назад, у ріжних державах кооперативні спроби потерпіли невдачі. Рух находився ще у пеленках. Отже не диво, що думка Кавцкого про місію кооператив випала не дуже оптимістично. Та він не оспорював ваги кооператив для робітничої верстви. Чого виразно вимагав, так це правильної оцінки ролі кооперації в господарському житті. На дорозі до соціяльного визволення кооперативи не є єдиним засобом, тільки одним із многих засобів. Кавцкі підкреслює слушно: не всюди і не при всяких умовинах кооперативи можуть бути корисні робітництву; кооперація може процвитати лише там, де є відповідні політичні, господарські, правні й духові передумовини.

Згадану свою річ Кавцкі закінчує ось такою увагою:

»Швидше чи пізніше в кожній країні кооперація буде покликана грати немаловажну ролю в еманципаційній боротьбі робітничої кляси, поруч з боротьбою за право у громаді й державі, поруч зі змаганнями громади й держави до поширення й помноження своїх продукційних ділянок«.

Правильність цього погляду пізнавали постепенно демократичні кооперативи у всіх державах. Карль Кавцкі пророчим оком передвидів місце кооперації в соціяльному розвитку.

У великій програмовій праці з 1922 року п. н. »Пролетарська революція та її програма« Кавцкі знов пише про ролю кооператив в суспільстві. Він дає їм дуже важне місце в програмі переорґанізування капіталістичного суспільства на справедливих підставах. Читаємо там м. і. таке:

»Особливо важні для справи усуспільнення є споживчі кооперативи робітників. З початку їхнє завдання скромне: усувати недогоди паразитарного торговельного посередництва, через закуп товарів прямо у виробника та по ціні власних коштів, очевидно з накидкою за адміністрацію й ризико. Але коли обєднання вже досить велике, а особливо тоді, як кооперативи країни згуртуються в закупочну гуртівню, вона може розпочати власне виробництво деяких предметів, які їй потрібні. В суті річи це вже є соціялістичне господарство, бо продукція відбувається не для ринку, а для потреб членів і не для зиску; таке підприємство дає також найліпші умови праці своїм працівникам, на які лише в даних умовинх дозволяє його життєздатність«.

Далі Кавцкі передбачує, що роля кооперації в аґрарних країнах буде навіть більша, як у промислових. Кооперативи міських робітників матимуть тим ширші вигляди, чим сильнішою ногою стануть на селі. До їх розпоряджения стане тоді величезна сила цілого сільського населення. Для власної продукції кооператив це куди ширша й сильніша база, чим для кооперації у старих промислових країнах«.

Зате для виробничих кооператив Кавцкі не бачив виглядів. Мимо того не радив цілком занехувати цю думку. Підчеркує, що дотеперішні виробничі спілки працювали в несприятливих умовинах. Всеж таки »хочби й як вдатні були починання тих кооператив, нема підстав думати, щоби це була загальна форма соціялістичного виробництва«.

Приходимо до такого висліду: Кавцкі цінить кооперацію високо не лише тому, що вона є успішним засобом до двигання господарських та моральних життєвих умов трудових мас за капіталізму, але й тому, що вона, і то у великій мірі, підсилює перебудову новочасного суспільства на новій, справедливій суспільній підставі.

Карль Кавцкі є не тільки тому щирим другом демократичного кооперативного руху. Поза тим, що написав спеціяльно на кооперативні теми, він посередно причинявся до розвитку кооперативного руху — через численні праці з ділянки народнього господарства, соціольогії й фільософії. Іншими словами він добре заслужився кооперативному ділу«. **П. Ольберґ.**

До повищих слів поважаного ред. П. Ольберґа треба додати ось-що: К. Кавцкі був довгі десятиліття найбільш правовірним інтерпретатором ідеольогії К. Маркса і тому його відношення до кооперації, руху самочинного, незалежного від держави, було довший час критично-холодне. Маркс був, як відомо, прихильником усуспільнення шляхом приказа, через державу, а в тій концепції для кооперації місця не було. Одначе, як більшість німецьких соціялістів, так і К. Кавцкі з бігом літ робив уступки кооп. думці, бачучи її очевидні успіхи та її можливости. Можна сказати — кооператизм постепенно перемагав в Кавцкім етатизм. (Зовсім подібний був зрештою розвій і фільософічного світогляду Кавцкого: чим далі, тим відважніше він відступає від одтодоксального »історічного матеріялізму« Маркса та наближується до ідеалістичного способу думання; подібну еволюцію перебув був свого часу, як відомо, лідер марксизму в Австрії, пок. Макс Адлєр).

Ці уваги необхідно було додати до наведених думок шан. ред. П. Ольберґа, щоби не залишилося враження, що К. Кавцкого можна вже тепер числити до свідомих теоретиків і апостолів кооп. руху. Таким він не був і не є ще й нині; не є виключене однак, що Кавцкі завершить свою еволюцію і стане вповні на кооперативну точку погляду. (Свого часу таку еволюцію відбув проф. М. Туган-Барановський і кооперація зискала першорядну наукову силу). **К. Коберський.**

З ЖИТТЯ КООПЕРАЦІЇ

СОЦІЯЛЬНИЙ СКЛАД ВКЛАДНИКІВ В УКРАЇНБАНКАХ.

В часописі »Кредитова кооперація«, що його видає Центробанк, в числі 9. вміщена інформаційна стаття на повищу тему. З неї виходить, що сума 4,08 міліонів злотих вкладок (у 92 українбанках у 1937 році) розкладалася ось як на окремі суспільні ґрупи нашого громадянства:

рільники	21,2% суми	(39,8% вкладників)	
ремісники	2,1%	„ (2,9%	„)
робітники	4,4%	„ (6,9%	„)
умові працівники (св. і дух.)	19,9%	„ (13,0%	„)
промисловці	0,5%	„ (0,4%	„)
купці	1,7%	„ (1,7%	„)
вільні звання	7,8%	„ (3,2%	„)
інші фізичні особи	11,6%	„ (13,0%	„)
кооперативи	7,9%	„ (2,9%	„)
інші правні особи	22,6%	„ (12,9%	„)
дрібна ощадність	0,3%	„ (3,3%	„)

Що до соціяльного складу довжників, то статистичний відділ РСУК точних відомостей не має; приблизно 80% суми позичок припадає на рільників. Як видно, нема ніякої пропорції між сумою капіталів, зібраних між рільниками, а сумою уділених їм кредитів.

Впадає у вічі відносно невеликий відсоток вкладок кооператив в українбанках (наведених вище 7,9% робить 320.386 зл.). На оправдання кооператив треба сказати, що вони льокують свої зайві гроші також у центральній касі кооперації (Центробанку), а дещо також у сільських райфайзенках. Всеж таки, коли взяти навіть і ті позиції в рахунок, то капітало - льокаційна діяльність наших торговельних і торговельно-перерібочних кооператив вийде марною. Сільські закупочно - збутові і міські споживчі, якщо мають більше готівки, часто-густо починають

ють роздавати товар на кре »льокують« капітал. Сум правдиве!

Що до висоти пересічн вкладок на одного вкладника, то найвищі суми ощадностей мають, поза кооперативами (607 зл.), особи вільних звань, це є адвокати, лікарі, інженери (554 зл.); за ними йдуть умові працівники зі сумою 341 зл., промисловці 305 зл., купці 214 зл., ремісники 159 зл., робітники 142 зл., а **найнижчу пересіч суми вкладок мають рільники: 119 зл.**

Мізерні це ощадности і вони є відбиткою мізерного маєткового стану нашого народу. Здається, що повища скаля дає нам одночасно й вірний образ суспільно-маєткової драбини в нашому суспільстві.

КООПЕРАЦІЯ В ГАЛИЧИНІ ПІСЛЯ НАЦ. СОЮЗІВ.

На конець 1937 року на території 3-ох галицьких воєвідств було таке число кооператив:

РСУК	3548	66,3	+7,3%
РРС	218	4,3	+4,8%
Поль. союзи	1234	26,9	+9,15%
Жид. союзи	120	2,5	+4,1%
Разом	4659	100,0	+7,8%

В році 1937 найбільшу динаміку росту числа кооператив проявило польське суспільство і через те відносна участь укр. кооператив в загальному їх числі за цей рік дещо зменшилася (у 1936 році було 71%, у 1937 р. — 70,6%.

Коли відняти пять польських повітів львівського воєвідства, то частка РСУК піднесеться до 68,7%, а разом з РРС до 73,2%.

Ця цифра сильно відбігає від процентy українського населення, що його на цій території показує офіціяльна статистика.

Ці відомости подаємо за статтею А. Жука в »Кред. кооперації«. Вартоби подати ще подібне зіставлення після числа членів союзних кооператив у національних союзах.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

СЕЛО В ПОЛЬЩІ В РОЦІ 1936/37.

Черговий випуск дослідів Пулавського Інституту над рентовністю селянських господарств в Польщі обіймає господарський рік 1936/37. Це був другий рік поправленої кон'юнктури в хліборобстві. Дослід, ограцьований, як і попередні, інж. Яном Цужитком, спирається на ще меншому, як в попередньому році, числі господарств (всього 200). Таким чином доказова сила заключених в тій праці матеріялів менша, як було досі і має характер більше інформативний. Треба памятати, що ті господарства, які ведуть рахівництво і доставляють його висліди в розпорядження Пулавського Інституту, завжди належали до ліпших і раціональніше ведених; чим більше зменшується число обслідуваних господарств, тим більше відпадає гірших, а остаються найліпші.

Та всеж таки і в тих 200 господарствах, які ще ведуть рахівництво, грошеві видатки на одну дорослу особу становили у 1936/37 році всього лиш 156 зл. 58 гр. за рік: денно на одну особу на викормлення видано всього 56 грошів. На промислові товари в стислому розумінні, це є на помічні погної, удержання будинків та мертвого інвентаря і на закупно приладдя видано на 1 гектар площі всього 73 зл. 10 гр. На одну особу видано річно на цукор 5,99 зл., на сіль 2,21 зл., на світло 2,15 зл.

У останніх літах перед вибухом кризи видавалося на ті цілі у двоє більше. (Це була і без того марна консумція; обнижка цін цукру, солі, нафти далеко не вирівнює тої ріжниці у спотребі). Звідомлення Інституту називає це явище обниження спотреби »достосуванням спотреби селянських господарств до висоти одержуваних доходів«. Однак це щось більше, як достосування, це голодовий рівень селянського побуту в другому році поправи кон'юнктури.

Готівкові приходи дещо збільшилися проти попереднього року і виносили на 1 гектар площі 193 зл.

Доходи ті зужито передовсім на уреґулювання зобовязань з попередніх літ; на нові наклади, рільничі машини і взагалі обнову річевого капіталу господарств не лишалося нічого. Внаслідок того пересічний чинний капітал зменшився знову з 1805 зл. до 1789 зл.

Таким чином нарешті й числа доказують факт, який обсервуємо всі, що мимо поправи цін зернових продуктів в р. 1935—1936 господарство селянина й далі було стратне, а його маєткова субстанція далі корчиться.

Щож казати про рік 1937 і 1938, коли прийшла нова знижка цін сільських продуктів?

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

НА ЧІМ ОПЕРТИ ОРҐАНІЗАЦІЮ СЕЛЯНСТВА!

В кругах польської т. зв. »людовецької« інтеліґенції будиться критична думка: чи орґанізація польського селянства йде правильною дорогою? Проявом цього ферменту можна вважати місячник „Wieś i państwo", що став виходити у Львові, під редакцією відомого знавця села проф. Буяка. У 6. числі цього журналу, у статті п. н. „Niewłaściwe drogi naszego ruchu ludowego" якийсь п. А. Малишко приводить в память статтю на подібну тему проф. Буяка з перед 9 літ і наводить з неї головніші місця. Ось вони:

»Стан людового руху в Польщі представляється нині сумно, навіть понуро. Не стає йому основ та господарських установ і по більшости правдиво-селянської програми. Найбільшим нещастям людового руху є надмірна перевага політичної ідеї... Справжніми керманичами людового руху є професійні політики, що не лише живуть з того руху, але разом з тим є його найбільшими шкідниками. Не можна тим професійним політикам відказати доброї волі..., але треба, на жаль, їм закинути значні недостачі характеру і освіти. Майже всі вони виросли в твердій аґітаційній праці, у заїлій конкуренційній боротьбі, ненавистю переслідувані, ненавистю надихані, брехнею атаковані, брехнею відповідаючи. Професію свою... на жаль занадто часто трактують як засіб удержання, або навіть зроблення карієри. Їх освіта також сильно недомагає... Дійсні потреби селян та глибші цілі селянської господарської політики для них завжди річ мрачна і неясна«.

»Людовий рух в Польщі мусить бути передовсім рухом господарським, боротьбою за поступ, але не за той радикальний міський поступ, тільки поступ селянського добробуту через поступ загальної освіти, поступ рільничий... Осередком людового руху мусять зробитися господарські орґанізації...«.

»Так колись у Познанщині господарська орґанізація і праця довела до політичного обєднання цілої ділянки, так у Чехах заслужилося обєднання рільничих кооператив під проводом досвідного Фердинанда Кліндери, так у Швайцарії вековна господарська орґанізація тамошніх селян під кермою ґеніяльного проф. Ернста Ляура, так врешті у наших Русинів у Східній Малопольщі в останніх часах господарська орґанізація зробилася суттєвим підставовим чинником селянського руху (підкр. наше — Ред. »К. Р.«). Так само було в Данії, тім праобразі поступу в орґанізації селян.

»Хто думає, що польський селянин може йти іншими дорогами, хто на інші веде шляхи, той зводить його на бездоріжжя і опізнює його поступ«.

Нам здається, що проф. Буяк має глибоку рацію, та що його критичні думки про »лиш-політиків«, як професійн. провідників селянства, можна віднести також до наших відносин. І у нас не є так цілком добре, бо є і у нас типи професіоналів, що живуть і роблять карієру не на всесторонній орґанізації потреб села, а на »політичнім« крикунстві і демаґоґії, яка звичайно навіть політикою не є, лиш дрібничковим політиканством та ґризнею за пусті речі.

А виміна?

Чи-ж у виміні, що приводить до контакту продавця та покупця, можна бачити якийсь акт солідарности? Очевидно, що на тім полі легко бавитися в літературу. Можна казати, що кожна злука, наприклад супружжя, є виміною; виміною присяги, виміною ніжности, вкінці виміною обручок, що освячують акт супружжя.

Одначе, коли вернемося до дійсности та коли слідкуватимемо за виміною в економічному ладі, то бачимо, що це є торг між продавцем і покупцем та, що кожний з них хоче дістати для себе якнайкращі умови.

Виміна була великим етапом в еволюції та я не хочу її обезцінювати. Як запримітив Герберт Спенсар, перетворення однобічних взаємин у двобічні було великим поступом.

Давніше підвладний простягався перед своїм зверхником; сьогодні при взаїмному поздоровленні вимінюють уклони капелюхом. Те саме в економічних взаєминах: настав великий поступ, коли крадіж зі зброєю в руках була заступлена товарообміном. Однак навіть в тій формі боротьби між двома ривалізуючими інтересами виміна затримала своє обличчя війни. Її do ut des є так само брутальне, як „удар за удар".

Це трохи смішно казати з цього приводу, як то зробив п. д' Еіхтгаль в цитованім вже мною уступі, що обмін інтересів — це поєднання сердець. Сердечне поєднання між продавцем і покупцем, між торговцем і його клієнтом? Ні! Не заходить таке питання ні тоді, коли той контакт в акті виміни є такий швидкий і безперервний, як контакт елєктричний, ані тоді, як той контакт реалізується в більш або менш тривалих формах тих великих контрактів, що називаються позичкою, арендою й умовою праці. Чи ці контракти створюють сердечні поєднання між двома контрактантами?

Вони витворюють вікові й найтраґічніші конфлікти. Ціла господарська історія занята в першій мірі ось якими трома поєдинками: кредитора і довжника, власника ґрунтів і державця, працедавця й робітника.

Конфлікт між позичаючим і позичальником вивів на сцені Шекспір у свойому „Венеціянському купцеві". Але того рода траґедія є дрібницею побіч незгод, які виповнюють історію римської республики, та обкрадань і вивласнень цілої людности шляхом лихви.

Драма аренди заповнює цілу історію Ірляндії. А найактуальнійший зі згаданих трох конфліктів, конфлікт між фабрикантом і робітником, що належить до области обміну, — чи є він виявом природньої солідарности?

Все це ми краще зілюструємо на міжнародньому обміні. Перед двома століттями Монтескє написав дуже часто повторюване речення: „природним вислідом торговлі є замирення народів". Чи міжнародня торговля — ми це бачили — привела відтоді народи до миру?

Скільки ж то війн взяло свій початок в конкуренції за міжнародню торговлю, або ще краще — за кольоніяльну торговлю?

Економісти відповідають: це тому, що торговля не є свобідна; на перешкоді стоїть тут протекціонізм. Але ні! Нарід, що понад століття провадить свобідну торговлю, і який нині — здається — від неї відступає, Анґлія, цей нарід може найчастіше — після Франції — воював.

Тож чи можна в конкуренції добачати форму солідарности? Образ того продуцента і торговця, — що його змалював Ів Ґюйо, — які від рана до вечера тільки й думають про інтереси своїх клієнтів, викликає усміх. Чи можна уявити собі більш забавну карикатуру на економічні відносини, ніж ту, в якій турботливий за свою працю реставратор годує голодних, кравець одягає нагих, а перевозова кампанія возить втомлених! Це була би відповідна тема для веселого оповідання до журналу на кінець року.

Безсумніву, кожний доставець погодиться ось з чим: все для обслуги клієнта, але обслуга клієнта — і це зовсім природно, я цього не закидаю — є лише засобом для осягнення зиску. Цей зиск є одиноким рушієм теперішньої господарської діяльности, а заспокоєння потреб є лише середником для його осягнення; якщо не має потреб, то їх створюється — добрі чи злі, а радше злізлі, ніж добрі, бо злі це ті, що приносять найбільше зисків.

П. Ів. Ґюйо сказав: „Солідарність, це скасування конкуренції".

Це не цілком вірно. Солідаристи не бажають цілковитого знесення конкуренції. Вони розріжняють в конкуренції два, часто змішуванні обличча*).

Конкуренція це насамперед свобода праці. Проти неї нічого не можна закинути. Солідаристи є за свободою праці. Вони не є за корпоративним устроєм чи за монополем.

Але ж конкуренцією є також ось що: боротьба за зиск, і це є другим її виявом.

В анґлійській мові замісць конкуренцією називають це с у п е р н и ц т в о м; воно богато краще говорить ніж французьке слово — конкуренція, а то тому саме, що слово: конкуренція є широкозначне й уживається в ріжному сенсі, тоді як слово: суперництво висловлює краще те, що бажає сказати: боротьба за зиск, за прибуток, що противиться кооперації.

Солідаристи не вірять в добродійства конкуренції в цьому розумінні. Вони не вірять у ті два добродійства, що їх їй приписують в усіх економічних підручниках: перше — дати перемогу вартнішому, вилучуючи нездібних, і друге — дбати про споживача, забезпечуючи йому добре купно.

Ми не віримо у висліди добору шляхом конкуренції, тому, що чейже не конче найкращі, а бодай не найкращі з моральної точки погляду, виграють у конкуренційному змаганні; лишень спритниші, що не є те саме, а також, найчастіше, найменш сумлінні.

Навіть у найкращих проявах конкуренції її добродійства є сумнівні.

---

*) Гл. в нашій кн. »Кооператизм« про конкуренцію й кооперацію.

Наприклад, конкурс на державні посади є одною з форм конкуренції, дуже практикованою у Франції. Отже француз — як про це я мав більше разів нагоду говорити — в кожній добі свого життя є підпорядкований закону конкуренції — від колєджа і ліцея, де він конкурує в написанню праць за почесну нагороду, до дня коли він витримує конкурс, щоби стати професором, державним радником або не знати ще чим, і аж до кінця своєї карієри, коли він осягає гідність члена Інституту.

Стільки конкурсів повинно би нам уформувати чудово дібрані покоління, яких годі знайти в інших краях. Без наміру вразити наших земляків я можу зовсім отверто сказати, що ця система не дає кращих вислідів від тих же вислідів по інших краях. В Німеччині, де нема конкурсів при вписі на університет, учительський персонал не є нижчий від нашого. Те саме я можу сказати й про Анґлію.

Що ж до того, чи конкуренція є опікуном споживача, то це було вірне колись, в часах, коли торгівля була в початковому стані. Ще нині буває, що в малих місточках з одним торговцем, який диктує ціни, які хоче, коли заснується новий склеп, то перший знижує ціни на велику втіху споживачів. Але це довго не триває. Скоро оба торговці порозуміються і поводяться однозгідно. Якщо це малі торгівці, то між ними зайде тихе порозуміння; якщо це великі підприємці, то їх явне порозуміння називається попросту „порозумінням", або трестом, чи картелем, які касують всяку конкуренцію між собою — або, коли знайдеться якийсь загорілий їх конкурент, то вони стараються найперше вилучити його, продаючи, як заходить потреба, навіть зі стратою.

Ні! Конкуренція між продуцентами може нині дбати за консумента не інакше хіба, як лиш хвилево та доривочно. Споживачі можуть подбати за себе тільки власними засобами, а то шляхом кооперації, що є протилежністю конкуренції. Думати, що конкуренція природним шляхом забезпечить добір найкращих, це є, як сказано вже, бути подібним до садівника, який позволяє рости в свому саді всьому, гадаючи, що горою будуть добрі ростини. До чого б він дійшов? Його сад заріс би терням і буряном.

В економічній области конкуренція не дає перемоги добрим над злими, а навпаки примушує добрих примінюватися до вчинків злих людей. Конкуренція приневолює підприємців, що хотілиб краще оплачувати робітників, або не силувати їх працювати понад встановлене число годин — не робити цього, бо інакше вони зруйнували б себе і не могли б витримати конкуренції. Це ж бо конкуренція довший час стояла на перешкоді недільного відпочинку робітників, бо коли деякі торговці погоджувалися замикати свої склепи задля недільного відпочинку робітників, їх конкуренти лишали свої маґазини відчиненими і відбирали тамтим покупців.

Конкуренція задержує нині нічну працю в більшости пекарень. І та, міжнародня конкуренція, якою постійно так чваняться, дає ті самі висліди. Пощо основано Міжнароднє бюро праці, відоме нині в цілім світі? Пощо його директор п. Альберт Томá, зїздив цілий світ і відвідав всі столиці? Для того, щоби боротися постійно проти країв, що бажали б затримати малі заробітні платні

й довгий день праці, саме на те, аби визбутися, чи підкопати, як кажеться, поступовіші краї, бажаючі забезпечити своїм робітникам кращі умовини, але які одначе цего здійснити не можуть, тому що їм перешкаджає в тім конкуренція.

Нарешті, щодо закиду, що його роблять солідаристичній школі, немов вона змішує політичну економію з мораллю, то він є обоснований, але тут не місце над тим зупинятися. Я не є з тих, що оспорюють політичній економії право, як то кажуть, уконституоватися у виді чистої науки. І я признаю, що мені сумно, що вона не займає у Франції надто широкого місця. Я зовсім не є з тих, що висміюють ту абстрактну методу, яка зводить людину до стану homo economicus, як її називають, припускаючи що людина керується тільки особистим інтересом. Це досконала наукова гіпотеза і вона дуже добре може служити основою математичної економії.

Але дивне є те, що ті самі економісти, які так певно заявляють, що мораль і економічна наука повинні залишитися двома цілком відокремленими областями, завше уникали у Франції того, щоби зробити місце чистій економії.

Ми мали у Франції двох блискучих основників математичної економії Курно́ (Cournot) й Лєон Вальра́ (Léon Walras) Книжка Курно́ про Математичну політичну економію, опублікована біля 1850, залишилася по бібліотеках, і я знаю, за його власним признанням, що він не продав, протягом двадцяти літ, ані одного її примірника. Він відтак переробив її в популярнішій формі, але й ця не знайшла кращого приняття у загалу. Курно́ був би зовсім незнаний аж до нині, як би анґлійський економіст Стенлі Джевонс (Stanley Jevons), та німецькі економісти не збудили зацікавлення ним і не віддали йому шану, як правдивому основникові математичної політичної економії.

Щож до Лєона Вальра́, то його залишено остільки на боці, що він покинув Францію і оселився в Льозанні, де він провів своє життя, і де він знаний був під іменем льозанського економіста; і довший час не відомо було, що він був французом.

Нема тепер у Франції катедри, де б викладалося математичну економію, або хоч чисту економію.

Політична економія, та, що її цілий час вчили у Франції, противно, є ціла окутана чарами моралі, і цілий Бастія перший не переставав говорити про справедливість, братерство, взаїмну поміч, про добро, що остаточно запанує над злом. Ціла його книжка, якої вже сам титул: „Економічні гармонії" — що для нього є „провіденціяльними гармоніями" — була інспірована духом не тільки моралі, але й реліґії.

Тож чому вони не бажають солідаризму?

Тому, що ці економісти мають індивідуалістичну мораль, тоді як ми заступаємо мораль солідаристичну. Та й це і те, однаково є справою моралі.

Правдою є, що солідаризм розпочав еру проникання моралі в політичну економію, і в економічній історії це створило подію.

Солідаризм привів до того, що я назвав відлигою в історії політичної економії. Як у Швайцарії на провесні дує з полудня ві-

тер, що його називають fohen, якого подих розтоплює леди в маленькі ручайки, що оживлюють доли, подібно й солідаризм розтопив затвердлі позиції індивідуалістичної економії. Дуже можливо, що, як при кожній відлизі, у висліді того щось зіпсується. Але солідарність внесла також життя у випраглу науку, яку Карлєйль (Carlyle) назвав dismalcience.

Цей природний факт солідарности може мати для людини, як всі природні факти, добрі або злі наслідки. Ось чому солідаристи хотять спробувати його трансформувати.

§ 3. Направлення природної солідарности.

Солідаристи не заперечують природної солідарности, але бажають її доповнити, або направити умисною, продуманою і свідомою солідарністю.

Це те, про що Лєон Буржуа казав — хоч ми критикували його тезу квазіконтракту, то треба признати що він досконало означив ту зміну: — „Великий факт солідарности — сказав він — витворив у людині обовязок взаїмної відповідальности, обовязок вирівнати й направити ті кривди і то тільки шляхом солідарної акці, яка той обовязок виконає"[1]).

В якому ж сенсі ми бажаємо те вирівнання природної солідарности здійснити? Для кого? і якими засобами?

Для кого бажаємо ми того вирівнання? Для тих, що стали жертвами природної солідарности, бо вона вчинила ті жертви — ми знаємо це з попередніх викладів — фактом, що ті люде покликані були понести наслідки злочинів інших, помилки інших людей; сюди входить спадковість, заразливі недуги, шкідливі приміри деяких навиків, як алькоголізм, опіоманія, занесена зі східних кольоній, що поволі поширюється. Ось ці переступства солідарности треба направити не так лічничини заходами, скільки запобігавчими, маючи на меті перешкодити найперше тому, щоби той бич не зродився, не перейшов з одного суспільного середовища в друге, з одної ґенерації до другої.

Є й інші, ще цікавіші жертви солідарности; це жертви суспільного поступу. Я вже сказав, що солідарність це є факт поношення консеквенцій зла, заподіяного іншим; це теж іноді, хоч і рідше, факт користання з того добра, яке теж було заслугою інших людей. Але найгіршою формою солідарности є та, що приневолює одних терпіти від добра, яке переходить до інших, або від загального збогачення суспільства. Такі випадки дуже часті. Загальною фразою сталося говорити про викуп, яким треба було оплатити поступ. Але той викуп за поступ не цілий світ платить. Ми його не платимо. Ті, що його платять, це є часто винахідники, а особливо робітники. Чому? Тому, що — при системі поділу праці, — кожний поступ в економічній ділянці має за наслідок позбавлення хліба-зарібку певного, більше або менше значного числа працівників. Приклад машин є клясичний. Він був богато разів оспорюваний. Це правда, що економісти завше заперечу-

[1]) В цитованій вже книзі викладів: »Фільософія солідарности«, ст. 11.

вали, немов би машини викликали в робітників упередження, і противно — твердили, що за безперечне підвищення рівня їх життя вони зобовязані машинам; і це є правда, якщо обняти дуже довгий період часу, але тільки в цьому випадку.

Є й багато інших прикладів. А та раціоналізація, якою переповнені теперішні журнали, чи не є це удосконалена орґанізація праці, дякуючи якій один робітник дасть стільки праці, що два робітники при теперішній орґанізації. Так, але з того випливатиме ризико безробіття кожного другого робітника. Ось чому професійні спілки так сильно журяться раціоналізацією. Вони її в засаді не відкидають, бо ж часи, коли робітники розбивали машини давно минули. Поступило теж виховання люду: він знає, що проти поступу годі боротися, і він готов заплатити той викуп, про який я весь час говорю. Але він покликується іменно на засаду солідарности, бож цей викуп повинні заплатити всі, а не лише він. Чейже поруч суспільности, яка збогатилася завдяки усім тим новим процесам, є оголені з отих нових богатств, які є вислідом винаходів: чи то справедливе, що вони створили рівночасно нових бідаків?

А скільки інших прикладів можна навести! Свобідний обмін, що є одною з форм міжнародної солідарности, і який — чи не з цього титулу, в чому не було б богато упередження, — привів до руїни не одно національне виробництво, яке не могло витримати чужинецької конкуренції, та позбавив хліба-зарібку його робітників. А коли це приневолило нараз завести барієри, що відокремили ті краї, то це спричинило дальші жертви й більші, як після землетрусу.

Ось факти, якими солідаризм обовязаний займатися.

Економісти кажуть: „Ну так, але ми ними опікуємося". — Зовсім ні, зовсім ні! Вони ними не займаються, вони ними не займалися з причини саме того гострого, суворого розділення моралі від політичної економії.

Один менчестерський підприємець — було це вже давно, але правдиве — який, наслідком змін у виробництві, віддалив велику партію своїх робітників, в брутальний, але точний спосіб висловив засаду ліберальної політичної економії менчестерського напряму, відповідаючи на запит, що потім з ними станеться: „Я звірив їх природнім законам".

Одначе солідарист не приняв би тої відповіди. Він не погодився би з тим, щоби робітники віддані були на ласку законів природи.

Економісти так сильно вірили у добродійство природніх законів, що ніколи не признавали того, що називається патрональними інституціями, через які власники підприємств приходили з поміччю робітникам, жертвам економічних обставин. Ті установи започатковано в середині минулого століття памятними словами великого фабриканта з Milhouse, Dolfus'-а, котрий сказав: „робітник заслуговує на більше, ніж заробітна платня".

Цей фабрикант був вже попередником солідаризму. Він не припускав уже, щоби простий ешанжізм (свобідний обмін) і висота заробітної платні відповідно до закону подачі й попиту за-

спокоювали справедливість. Треба би було зарібки робітника звязати до певної міри з заробітками власника підприємства.

Та що розуміти під словом „справедливість". Говориться, що обмін є справедливий подібно, як при вазі, коли оба тарелі є в рівновазі, кажуть, що вага є справедлива.

Але солідаристи не вдоволяються тою справедливістю, що тримає в одній руці вагу, а в другій меч.

Вони думають, що справедлива ціна є поза і понад ціною, визначеною обміном; що понад заробітною платнею, встановленою умовою між працедавцем і робітником, знаходиться справедлива заробітна платня; і що понад зиском, тим, що визначений законом подачі й попиту, хистом спекулянтів та несвідомістю споживачів, знаходиться теж справедливий зиск, що його треба спробувати означити й здійснити.

Звязок між продавцем і покупцем це є те, що зветься споживчою кооперацією; звязок між позичаючим і позичальником називається кредитовою кооперацією; звязок між власником підприємства і робітником, між капіталом і працею називається виробничою кооперативою, або участю в доходах, чи товариством з участю робітників[1]).

Не має тут торговлі ані в індивідуалістичній формі економістів, ані в смішно альтруїстичній формі, яку нам приписують.

Замість поєдинку, що характеризує ешанжизм в усіх формах його контрактів: продажі, позички, заробітної платні — є тут подружа.

Нарешті солідаризм хоче направити природню солідарність в інший спосіб: щодо власности. Індивідуальна власність землі чи капіталу має за собою довгу й світлу традицію, передану ще Римом в формі вічної і абсолютної власности: „jus fruendi et abuendi" — право уживати, користати і зловживати. Слова зловживати не слід одначе брати в його найгіршому сенсі; воно означає право розпоряджати в повний і остаточний спосіб.

Але при існуванню закона природної солідарности одної доброї днини власність виявилася зовсім відмінною від тої, яку передала правна традиція. Це показує, що кожна власність має суспільні початки. Чи є потреба про це говорити, що землю чейже не створила людина; вонаж її і збогатила усім тим, що нагромадили на ній чергові покоління. І так само власність — все одно капіталу, чи фабрики, копальні чи машини від найскромнішого знаряддя — все це також несе на собі тавро, я не знаю, скількох людей, які ними послуговувалися, які їх удосконалювали, та гей би освятили їх тисячлітньою практикою.

А інтелєктуальна власність! Не має великої людини, що не признавала б, що за всі майже свої діла вона зобовязана минулому, що вона дає йому лише новий вираз, печать ґеніяльности. В перекладах драм Шекспіра, зроблених Юґ-ом, передладчик кожну пєсу попередив іншими драмами чи росправами: вияви-

[1]) »Поступ, це підпорядкування конкуренції кооперації« (Gedeler у „Sexualité"). Цей автор, що є соціольоґом-натуралістом, має на увазі біольоґічну еволюцію, але те речення остає правдивим і в економічному розвитку.

лося, що до його творів вплетено багато запозичень, одначе вони нічого не втратили на красі. Про кожного іншого, опріч Шекспіра, сказано булоб, що це пляґіят.

Якщо так, то як приняти за правило стару максиму, яка реґулювала росподіл богатств між людьми: cuique suum: кожному своє? Не має більше suum, треба казати nostrum; клич той паде, не має більше сенсу.

Маючи численні коріння у минулому й між сучасниками, ця приватна власність не може належати до одиниці: в своїй ціли вона мусить бути суспільною так само, як має суспільні початки.

Отже для солідаристичної школи власність являється володінням, обтяженим обовязком субституції, частої в Анґлії, але яку наш цивільний кодекс забороняє, яке повинно переходити від предків до їх наступників в формі звичайного депозиту, зложеного до рук теперішніх титулярних властителів.

Лєон Буржуа теж поділяв цю думку; він її виложив одночасно зі своєю ідеєю суспільного контракту, кладучи одначе на неї богато менше ваги, хоч вона була б справедливішою. Він сказав, що кожну людину належить уважати за „вкладчика" дібр, які він посідає.

Але це порівнання не видається мені щасливим: тому, що Буржуа намагався завше представляти солідарність у формі контракту, аби надати йому, так би мовити, вигляд угоди, він, за браком покищо квазі-контракту, представляв власність у формі контракту вкладкового. Але він нічого не скористав, бо квазі-контракт, кредит і довг — можуть лише спутати людей; відношення між вкладчиком і властителем не є того роду, щоби їх поліпшити. Їх розглядається надто зі становища хвилі.

Право власности було вже представлене в шляхотніший і справедливіший спосіб скорше, як солідаризм розпочав свою науку. Школа Сен-Сімона перша доглянула суспільну функцію власности. Сен-Сімон каже дослівно: „Кожний властитель є вкладчиком, що повинен уважати свою власність належною всім людям". Сен-Сімон порівнює властителя капіталу або фабрики з капітаном корабля, або комендантом полку, який обіймає команду свого корабля, своїх гармат, касарень, своїх коней і зброї, але не є їх власником: він може роспоряджати ними тільки для означеного вжитку, для національної оборони.

Тож — скажуть нам — солідаризм це є просто колєктивізм, хоч він і застерігається проти цього. Бо чейже колєктивістичний соціялізм або комунізм не домагаються нічого іншого, як соціялізації цілого капіталу, бо ж він є продуктом праці всіх?

Ні! Солідаристи не є колєктивістами, ані навіть сенсимоністами; правда, вони приймають, що власність є, в дійсности, суспільною функцією, але вони також визнають, що властитель, або капіталіст може користати, титулом винагороди, з продуктів своєї землі чи свого капіталу. Порівняйте його — якщо бажаєте — до управителя, якому властитель полишає, як заплату, все, що він може видобути від землі чи з фабрики.

ЛБ АН УРСР
4752

НОВІ Й НАДІСЛАНІ КНИЖКИ.

Gospodarcze i kulturalne potrzeby województwa poleskiego. Według memorjału, wręczonego w dniu 17/XII. 1937 roku Prezesowi Rady Ministrów. Warszawa, Towarzystwo rozwoju ziem wschodnich, 1937. 8⁰, str. 28.

Шпиталь Народньої Лічниці ім. Митрополита Шептицького. Пропамятна книжка з нагоди відкриття. Львів, 1938, 8⁰, ст. 64 + 16 ст. оголошень.

Відповідь клеветникам і ножівникам (Документи в справі т-ва „Сила"). Львів, „Батьківщина", 1938. 8⁰, ст. 53.

Танчаківський, Юрій. Як зберегти здоровля своє та своєї сімї на селі. Практичні вказівки для селян. Львів, 1938. 16⁰, ст. 40.

Sprawozdanie z działalności Spółdzielczego Instytutu Naukowego w roku 1937. Warszawa, 1938, 8⁰, str. 16.

Чим як чим, але

милом

„ЦЕНТРОСОЮЗ"

можемо почванитися перед цілим світом.

ТУТКА КАЛИНА

КУПУЙТЕ тільки найкращі ШЕВСЬКІ КІЛКИ

„ДЕНДРА"

Львів, вул. Потоцького 58

Тел. 289-09.

ЛНБ им. В. Стефаника
ПРОВЕРЕНО

Оплата pocztowa uiszczona gotówką.

Поштове оплачено готівкою

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1938. рік, що є вже **одинадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, **одержить** в 1938. році такі

дарові премії:

1. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.
2. М. І. Туган-Барановський: Кооперація, її природа і мета, вартости зл. 2·50 або
3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1938 році **знижена** і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

III
Ж-14850
1938-11

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Історичний день; Прочистити передовсім ідеольоґію; По замкненню статистики за 1937 р.; Нарід у біді; та ін.

Колєктивізація сільського господарства в Совєтах. О. Лев Горалевич.

Три фази господарської політики III. Німеччини.

ЛЬВІВ ЛИСТОПАД 193

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 321

В. Левинський: Колєктивізація сільського господарства в Совєтах 327

Г. Кухар: О. Лев Горалевич (Причинок до історії Маслосоюзу) 335

В. Софронів-Левицький: Наша кооперативна белєтристика (кінець). 340

Е. Капшій: Три фази господарської політики III. Німеччини 345

З життя української кооперації 349

Господарська хроніка . . . 352

ДОДАТОК. Шарль Жід: Солідарність, ст. 73—80.

SOMMAIRE:

Notices actuelles 321

Collectivisation dans l' économie agricole de l' U.R.S.S. III. (V. Levynsky). 327

P. Léon Horalevytche, sa activité coopérative I. (G. Kukhare) 335

Notres belles-lettres coopératives III. (Fin). (V. Sofroniv-Levytzky) 340

Parmi les livres 345

Chronique coopérative . . . 349

Chronique économique . . . 352

SUPPLÉMENT: Ch. Gide. Solidarité. (Trad. par G. Studynsky). P. 73—80.

TREŚĆ:

Aktualne uwagi 321

Kolektywizacja wsi w ZSSR (Woł. Łewynskyj) 327

Ks. L. Horalewycz. Z materjałów do historji Masłosojuzu (H. Kuchar) 335

Ukr. kooper. beletrystyka (W. Łewyckyj) 340

Trzy fazy polityki gospodarczej III. Rzeszy 345

Z życia kooperacji ukraińskiej 349

Kronika gospodarcza. Z pism 349

DODATEK: Ch. Gide, Solidarność. 8. półarkusz str. 73—80.

INHALT:

Aktuelle Notitzen 321

Die Kolhospen in der USSR (Woł. Lewynskyj) 327

L. Horalewitsch — ukr. Genossenschafter (H. Kuchar) . 335

Die ukr. genoss. Belletristik (W. Lewytzkyj) 340

Dreiwirtschaftsphasen des III. Deutschreiches (E. Kapschij) 345

Ukr. Genossenschaftsleben . 349

Wirtschaftsnachrichten . . 351

BEILAGE: (Ch. Gide — Die Solidarität. 8. Halbbogen. S. 73—80.

1938-11

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 11.
ЛИСТОПАД
1938.
РІЧНИК XI.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ІСТОРИЧНИЙ ДЕНЬ.

День 8. жовтня 1938. р. став історичним не тільки для найдалі на південний захід висуненого закутка української землі, а й для цілого українського народу. Здобуття державного права Закарпатською Україною в межах чесько-словацько-української федерації є вже фактом. Прийшло воно в часі найбільшого приниження українського народу і в тім фасцинуюче значіння цього факту.

Карпатська Україна (офіційно „Підкарпатська Русь"), від 1918. року провінція Чехословацької Республики, обіймала дотепер територію 12617 квадратових кільометрів, з населенням в числі 725.000 душ після стану з 1. XII. 1930. р. Коли додати приріст населення від того року, одержимо около 850.000 душ. Колиж дочислити ще ті повіти теперішньої Словаччини, в яких живе у більшости українське населення, то закарпатська українська територія обіймає кругло 16.000 квадр. кільометрів простору і около 1 міліона душ населення.

(Для порівнання: Бельґія має 31.000 квадр. км., скелиста Альбанія 28.000 кв. км. з 1 міліоном населення, Голяндія 34.000 кв. км., Швайцарія 41.000 кв. км., станиславівське воєвідство 16.900 кв. км. з $1^1/_2$ міліоном населення). Числом населення і простором Карпатська Україна буде найближча до Альбанії, беручи на увагу, що гористо-камінистий характер альбанського терену сильно зменшує її ужиткову площу, наближуючи цю державу до Карпатської України.

Закарпаття має переважно аґрарний характер, бо міської людности є всього 15%. Людність ця, на жаль, в більшости неукраїнська, жидівсько-мадярська. Українське селянство ще не вспіло зорґанізувати себе на стільки кооперативно (бо це одинока дорога до опанування торгівлі та промислу), щоби мати вплив на інші, поза хліборобством, ділянки господарського життя. Всеж таки 20 літ перебування у свобідніших, як за Мадярщини, політичних умовинах, не пройшли безслідно. Покладено преважну основу під відродження села, а саме: повстала сільська народня школа, зі своїм руcько-українським учителем і своїми, які вони там ще не є, підручниками. Вслід за піднесенням грамотности населення прийшли й початки позашкільної освітньої орґанізації населення: Просвіта й інші культурні обєднання.

ЛБ АН УРСР
4752

На цій базі зможе в скорому вже часі зацвисти й господарська орґанізація; її створити й розбудувати буде пекучим завданням найближчих літ. Без господарської орґанізації від низу до верху буде недомагати все, що створиться в інших ділянках: політичній і культурній.

Автономній Карпатській Україні пересилає щирий привіт кожне українське серце. Не хотіли б ми однак, щоби серед радощів святкування затьмилася там свідомість того, на яких крихких основах буде спиратися нова, своя державність. Вся торгівля і промисл в жидівсько-мадярських руках: ось реальна дійсність. Цей чужинецький елємент напевно не буде активно підпирати нової політичної дійсности. Тому — навіть незалежно від інших, соціяльних мотивів, сам політичний момент повинен привести наших земляків на Закарпатті до енерґійної діяльности в економічній ділянці.

Міжтим, до цього часу, кооперативна справа стояла там дуже слабо. Прояву самодіяльности населення в напрямі боротьби з розпаношеним лихварством (товаровим і грошевим) мало. Спроби жертвенних одиниць, які були і є, ще не находили масового відгуку в народній гущі. Тепер, коли багато інтеліґенції й освічених селян піде до праці в управлінні державою і самоуправними тілами, боїмося, що може бути з кооперативною справою і взагалі з господарством — ще гірше. Запобігти злу може тільки живіша самодіяльність самої народньої маси.

Без тої роботи все інше висітиме у повітрі. Це буде бальоник, наповнений ґазом. Узискану форму треба чим скоріше виповнити здоровим і сильним змістом, щоби не було прикрого розчарування!

ПРОЧИСТИТИ ПЕРЕДУСІМ ІДЕОЛЬОҐІЮ!

Кооперативний рух на українському Закарпаттю все ще не вийшов з першої стадії, так звичайної на „кольоніяльних" теренах. (Маємо на думці такі терени, як Індія або й Китай, де кооперація не станула ще на власні ноги, а є швидше насаджувана згори, опікунчою рукою владних сил, себто носить характер добродійної акції публичних чинників). Є вправді поважне вже число кредитових кооператив (понад 230), сільських закупочно-збутових та споживчих (разом коло 130), але рух цей не виявляє належної самодіяльности, як у питанні мобілізації власних капіталів та і у розбудові власної товарової торгівлі. Наслідком того була до тепер повна залежність від пражських кооперативних центрів, як у ділянці фінансування, так само й постачання товарів та збуту місцевих с. г. продуктів.

Проявом на зовні слабої активности кооперативного життя на місцях є сірий зміст одинокого орґану закарпатської кооперації — „Дружественнаго Вѣстника", що виходить уже 13-ий рік в Ужгороді.

Як звичайно в кооперативному ділі — причин треба шукати в самому ґрунті, в народній масі. Вона ще очевидно і взагалі за

слабо освічена і немає належного кооперативного освідомлення. Бажаючи, щоби поступ прийшов можливо скоро, треба вдарити у ці обі точки: у загальну освіту і спеціяльну кооперативну пропаґанду.

Теперішний „Дружественный Вѣстник" такої служби не може виконати. На перешкоді тому стоїть не лиш його зовнішня форма: мова, далека від мови місцевого населення, мова — мішанина українщини, московщини і чешчини*). Також і зміст тої кооперативної пропаґанди, яку веде Др. Вѣсник — анемічний, кооперативно недодуманий до кінця, а тому й незапалюючий і непереконуючий. Для видавців „Др. Вѣстника" кооперація це не окремий, самостійний суспільно-господарський світогляд, який хоче будувати новий, свій власний світ; для них кооперація це якась причіпка до капіталізму, лиш поправка до його надмірних переростів:

„дружество и само является на самом дѣлѣ капиталистичным предпріимством, однако без перестрѣлков капиталистичной экономичной системи". (Др. В. ч. 17, передова). Кооперація, на думку тоїж статті „не стремит до прекращенія капитализма, но старается только справити його ошибки".

Щоправда, в дальшій частині статті підкреслюється й суспільні прикмети кооперативи, але вражіння мимо того остає те саме: чогось недоговореного і нерішеного. В такому ж дусі видержане все інше, що подає своїм читачам орґан нашої закарпатської кооперації. Не диво, що й маса мало цікавиться і орґаном і цілою кооперацією: не бачимо дописів з місць, ані статтей писаних не-редакцією; орґан від початку до кінця дише затухлою офіціяльщиною.

Поглиблення кооперативної роботи на Закарпатті треба почати від самих ідеольоґічних основ. При ясному поставленні високих і великих ідеалів кооперації, скорше найдуться серед народніх мас ентузіясти служити її великим цілям. Друге, що конечне, це: писати просто і ясною для всіх мовою. Бо з тою схоластикою, яка є тепер, наперед не підемо.

Знаємо, що деякі орґани („Світло", „Учительське Слово", „Земля і Воля" і ін.) в ряди годи пропаґують кооперативну думку живіше й зрозуміліше, як „Др. Вістник". Але цього вже нині мало. Треба справу поставити на систематичний ґрунт.

---

*) Який селянин, ба який півінтеліґент годен зрозуміти прим. таку висококопарну конструкцію думок:

»В народохозяйственном смыслѣ цѣлью дружества есть, чтобы уменьшило шкодливое вліяніе капитализма выбудованого на основаніи экономической свободы для достиженія великих зысков, ибо така неограниченна дѣятельность из публичной точки зрѣнія не является всегда полезною; чтобы в то-же время уменьшило перестрѣлки соціализма и чтобы своими мирными средствами побороло противоположныя препятствія, которы встрѣчаются между двумя экстремными экономичними системами«. (Др. В. з 1. IX. 1938).

ПО ЗАМКНЕННІ СТАТИСТИКИ ЗА 1937. РІК.

Статистичний відділ РСУК закінчив обрахунки стану наших кооператив на конець 1937 року. Кожному цікаво знати, як представляється тепер наш кооперативний дорібок (у трьох галицьких воєвідствах).

Число кооператив, членів РСУК за 1937 рік досягло 3.330, проти 3.097 у 1936 році, таким чином є зріст на 227 одиниць, або 7,3% (приріст польських кооператив на ційже території дещо вищий).

Число членів у кооперативах РСУК з кінцем 1937 року було 642.767 осіб, проти 523.776 у 1936 році; є отже поважний приріст кругло 119 тисяч душ, або 22,7%. (Найбільший приріст членів був в молочарських кооперативах). Це дуже відрадний факт, бо свідчить, що рух наш має ще експанзивну силу.

Загальна сума оборотів товарових кооператив піднеслася дуже поважно, бо майже подвоїлася від 1935 року (конець кризи); від 1936 року є зріст на кругло 40%. Зріст був найбільший у Центросоюзі (108,8%), менший в окружних союзах (57,4%), найменший у місцевих закупочно-збутових кооперативах (25,4%). Не є це цілком нормальне явище; булоби ліпше, якби було навпаки. Знаємо, де причина того явища: це є розбудова збутових операцій окружними союзами, яку переводилося досі без систематичної участи місцевих кооператив. (Над питанням, як зреформувати нашу дотеперішню систему збуту с. г. продуктів працює саме Центросоюз).

З інших краєвих централь товарової торгівлі мав невелику звишку Маслосоюз (0,9%), а Народна Торговля малий спад (0,5%). Ці два явища можуть бути тільки припадковими і проминаючими; якби одначе тенденція застою у названих двох кооп. осередках мала прибрати більш тривкий вигляд, то діячам цих двох секторів прийшлобся поважно думати про те, яких вжити засобів для переборення імпасу. Здається однак, що у „Маслосоюзі" явище застою є переходове (у 1936 році була звишка оборотів на 20%), а в Народній Торговлі спад торгів на 0,5%, був все таки менший, як у попередньому році, коли виносив 33%. Що так є, на це вказувалаб ця обставина, що міські споживчі кооперативи (ділянка праці НТ, як союзу) мали на загал поважну звишку оборотів (23%).

Власні фонди усіх союзних кооператив РСУК піднеслися в 1937 році на 3,112.000 зл. (в тому зрості 1,9 міл. приріст запасних фондів, 1,2 міл. приріст уділів) і виносить 24,4 міліонів зл. (= 41,8% всіх фондів).

Сума вкладок ощадности у кредитових кооперативах піднялася з 8,6 міліонів злотих до 10,6 міл. зл., значить на повних 2 міліони, або 25%. Це також добрий успіх, який свідчить про те, що наш кредитовий апарат здобув вже довіря до себе і є притягаючим для щадників осередком.

Разом кооперація, обєднана в РСУК, придбала, як оборотові засоби, нових 5 міліонів злотих власного або напів-

власного капіталу (за такі вважаємо щадничі вкладки, з огляду на їх малу мобільність в наших умовинах).

Як бачимо, на загал був рік 1937 роком успішної праці в нашій кооперації.

НАРІД У БІДІ.

Не торкаючись політичного боку справи, мусить кожний погодитися з тим, що на чеський нарід впали тяжкі удари. Його держава втратила свої природні оборонні кордони, джерела важних сировин (передовсім топлива), дохідні кліматичні місцевости, вкінці й велике число, близьке міліона душ, населення чеської народности. Отже якби не оцінювати дотеперішні промахи чеської політики що до національних меншин, зокрема на нашому Закарпатті, мимо всього нема сумніву, що доля чеського народу тяжка, а сам він пережив катастрофічне потрясення.

З найбільшою цікавістю беремо в руки перші чеські кооперативні часописи, що загостили до Львова після довшої перерви, спричиненої політичною суматохою. Як приняли тверді удари судьби провідники і маса чеського народу? Які там настрої? Ненависть, гнів, розпука чи розтіч думки? Взаємні обвинувачення і розбивання собі голов, мовляв „я мав рацію", „я бувби інакше вів справи і т. д."? Підозрівання провідників у зраді, ба навіть в корупції — річи такі відомі нам, що переживали свою траґедію розбитих сподівань?

Не те. Інші настрої переважають в чеській пресі і в народі. Замісць хаосу анархії — переважає сконцентрованість думки, замість дикої орґії самообвинувачень — пристрасти виливаються на зовні, в бік головно тих, що не додержали слова. На внутрішньому фронті та сама консолідація нації, яка завше ціхувала чеське суспільство. Замісць махнівщини — кличі до карности й згоди; над усім домінує клич: „до скріпленої праці!"

Ось зразок: у „Земєдєльскіх дружствених лістах", орґані с. г. кооперації пише др. Л. Дворжак, ґубернатор Націон. Банку і ґенер. директор Центр. Союзу с. г. кооперації:

„Зраджено й упокорено диктатом чотирьох імперій нарід Чехів і Словаків зате, що боронив свою землю, свободу і достоїнство кожної людини та що вірив союзницькій французькій державі, що вона сповнить приняті на себе обовязки.

„Сильні договорилися про мир, а ціну згоди взяли собі від слабого...

„Йти на самогубство ми не могли. Тому ми мусіли уступити. І хоч упокорені й бідніші, виходимо з честю перед нами самими і перед цілим світом.

„Кудиж маємо прихилитися з нашим горем? Можемо його вичитати зі сумного лиця кожного нашого працівника на поли, в робітні, уряді. Де подиблемо наших вірних людей, бачимо, неначеби всі нараз постарілися на пару літ.

„Кудиж нам звернутися з нашою горечю? Тільки до своїх. Муж до жінки, жінка до мужа, діти до родичів, родичі до дітей,

приятель до приятеля, працедавець до співробітників, робітник до працедавця, кожний лиш до друга свого, до гробів своїх близьких, до рідних нив, лук, майстерень, до того усього, що наше, що розуміє наш біль, що ми кохаємо тим більше, чим більше ми втратили тої нашої гарної батьківщини.

„В себе самих увійдім і в свою працю занурім нашу печаль. Життя народу, найцінніший скарб, ми врятували, хоч нам бухає з окаліченого тіла багато крови. Треба скоро гоїти рани, затамувати спливаючу кров і знова справити наш менший ґрунт. Буде нас на ньому більше, отже мусимо куди тісніше стулитися до себе.

„Біль і горечь, захват і любов свою перемінити в твердий гартований металь, більшою й справнішою працею рук і духа, якаб нам дала змогу прокормити і дати працю кожному членові нашого народу.

„З одиниць, що живуть побіч себе, мусимо витворити одну велику громаду одної душі, серця і волі, що спільно чує, взаїмно собі помагає, що не байдужа до долі окремих членів; так прославимо й укріпимо в середині Европи нову нашу національну державу.

„Дух правдивої християнської громадськости, вірности і трудящости, дисципліни й порядку, довіря і контролі, чистих рук і думок, що завжди наповняв наші кооперативні ряди, поведе нас безпечно й до нового, щоправда важкого, але дастьбіг безпечного й гідного життя в нашій, правда меншій, але тим певнішій і щасливішій батьківщині!"

Це голос одного з чолових мужів чеської кооперації і чеського народу. А ось речення із вступної відозви премєра ЧСР, ґен. Сирового:

„Хлібороб, робітник, промисловець, ремісник, це основні сили народу. Щойно як вони здорові й певні, може процвитати торгівля. Провідною засадою політики уряду буде: п р а ц я і хліб для всіх!"

„Тому вас взиваю до праці, порядку і дисципліни".

Послухаймо врешті останнього слова відходячого президента др. Бенеша:

„Ми нарід типово тверезий і так само, як ми не стратили голови у щастю, невтратимо її й у нашому нещастю. Г е р о ї з м п р а ц і і с а м о в і д р е ч е н н я, якого від нас жадає теперішня хвиля, не є нічим менший або менше достойний, як геройство на полі бою".

Праця, праця і ще раз праця! Єдність, любов, карність і солідарність — ось слова, що відміняються тепер на всі лади в заявах провідників чеського народу. Аж дивно, як тут зовсім не чутно ноток ненависти, злоби, люті. Здається, що і в цьому випадку нам, Українцям, треба багато вчитися від Чехів!

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Колєктивізація сільського господарства в Совєтах

(Продовження*).

III. Що таке колхоз?

Перейдемо до обговорення статуту, орґанізації, господарки та розподілу доходів колхозу (артілі).

Після § 1. статута з 1930 р. батраки, сільська біднота й середняки творять артіль з метою спільними засобами продукції та спільними орґанізаційними зусиллями збудувати велике колєктивне господарство та в цей спосіб затріюмфувати над кулаком і над усіми визискувачами й ворогами працюючого люду; усунути темноту й злидні селянські; покласти край дрібній і відсталій індивідуальній господарці та завести на її місці колєктивну з її високою видатністю праці та здібністю кидати на ринок у великих скількостях сільсько-господарські продукти.

Ці завдання артілі ані словом не згадують про інтереси її членів, селян — так, начеб вони мали жити тільки ідеалами партії, а не були тверезими реалістами, якими завше, скрізь і всюди є селяни.

Статут колхозу нічого не говорить теж і не передбачає можливости ліквідації його. Колхоз є вічний. Він згадує, правда, про виступ із його члена та про викинення його за кару з членів. Але решта членів мусить у йому залишатися. Селянин-колєктивник таким чином є прикутий до артілі, наче давній кріпак до панської землі. Тільки, що дійсним власником артілі і її паном є держава і за такого її вважає себе більшовицька влада, хоч про це в статуті артілі не говориться.

Параґраф 2 статуту гостро забороняє наділювати бувших членів артілі її землею. Можуть вони одержати державну землю, але тільки вільну, себто неужитки та до цього не мають вони ніякого права. Вступаючи до колхозу, селянин, за § 4. статуту, зрікається своєї землі на його користь. Йому полишають хату, дрібний мертвий інвентар, 1 корову і певну скількість хлівної худоби після оцінки артільної управи. Решта його маєтку з усім запасом зерна і паші переходить на спільну власність колхозу. Це вивласнення відбувається раз на завше.

Після 8 і 9 параґрафів статуту кожний, нововступаючий член артілі є обовязаний внести до її каси ще грошеву вкладку, у висоті 2—10% всього сколєктивізованого й не сколєктивізованого його маєтку. А коли цих вкладок нові члени не платили, тоді відчислюється зі сколєктивізованого маєтку їх відповідну суму в грошах, яку відраховується до так зв. неподільного фонду артілі, ніколи не зворотного. Решту маєтку записується членові, як його уділ, оцінюється і вписується йому до книг у рублях. При виході

*) Гл. ч. 9. і 10. »К. Р. за біж. рік. — Ред.

члена з артілі звертається йому його уділ, але тільки $^1/_3$—$^1/_5$ оціненої суми так, що після виходу з артілі селянин стає злидарем.

Параґраф 11. статуту говорить про розподіл доходів артілі та про це буде в нас мова далі.

Характер артілі примусовий. Примусом і силою загнані до колхозів селяни позбавлені теж самоуправи, хоч про „автономію" їх згадує статут артілі. Член її є цілком залежний від управи артілі, що в свою чергу підлягає з одного боку секретареві партійної ячейки, а з другого президії сільського совєту, себто місцевої адміністрації. Залежність артілі на цьому не вичерпується. Вона підлягає політичному доглядові й обсервації: районового ҐПУ, а від 1933 р. політичного відділу М. Т. С., що має своїм завданням з одного боку пильнувати виконання артілею своїх обовязків перед державою в точно означених речинцях, а з другого — має слідити за настроями в спільноті та очищувати її від усяких протисовєтських і шкідницьких елєментів. Артіль підлягає вкінці районовому відділові земельного комісаріяту і районовому союзові колхозів. Всі головні директиви для артілів походять однак від центрів поодиноких цих орґанів. Система орґанізації артілі таким чином строго централістична.

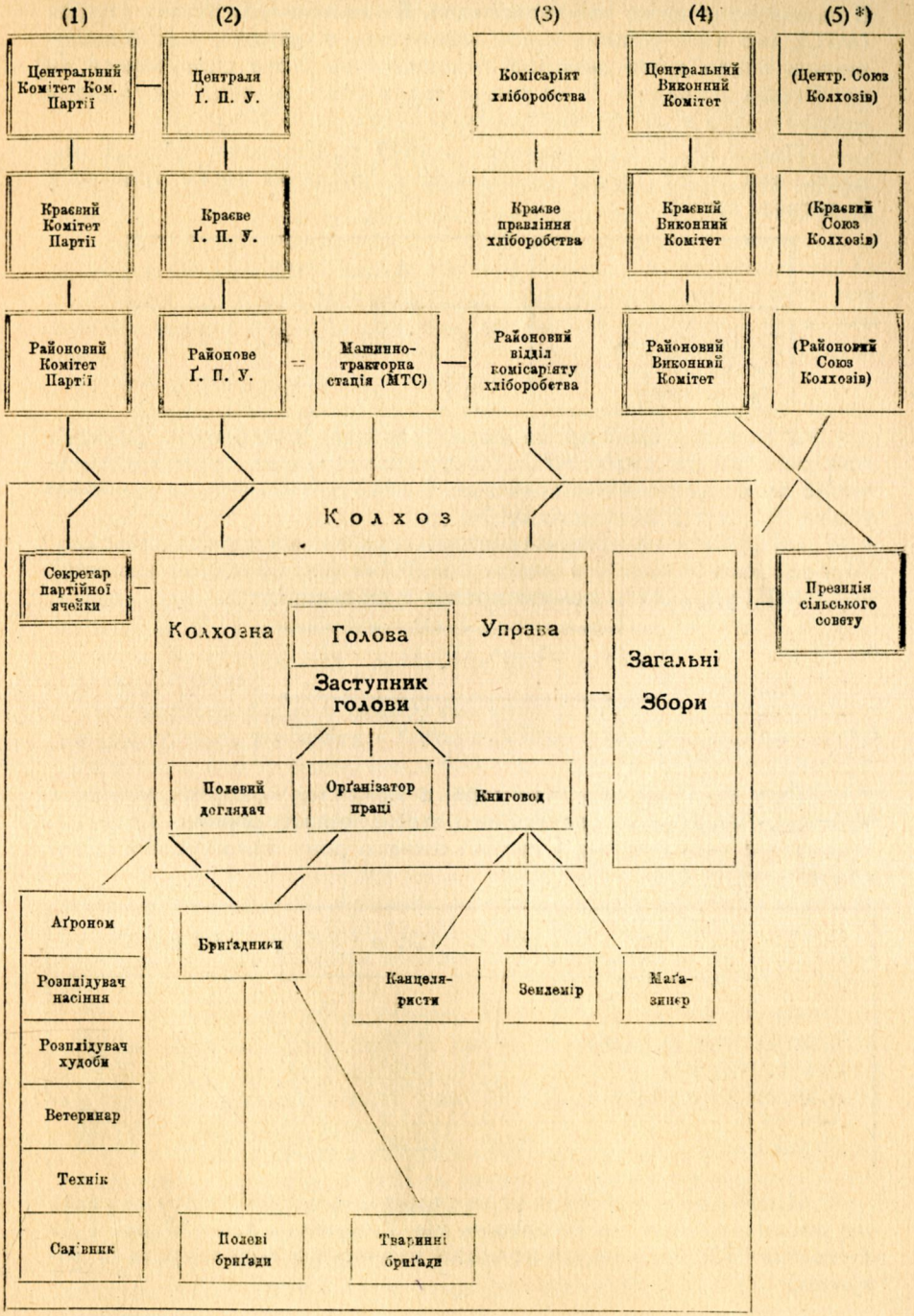
Цей характер артілі в нічому не нарушує § 19. статуту, що каже: „загальні збори членів будучи вищим, керівним орґаном артілі, рішають про всі важніші справи, вибирають управу, ревізійну комісію та затверджують програму їх праці". В другій однак частині цього § є застереження, що голосування на загальних зборах відбувається явно. Це цілком перечеркує значіння загальних зборів. На запит голови їх „хто проти?" ні один член артілі не зважиться піднести руки, бо не хоче ризикувати викиненням з артілі, арештом, а навіть засланням. Всі внески, що їх президія предкладає зборам, ухвалюються все „одноголосно".

Працю в артілях виконують так зв. бриґади, на які поділені їх члени відповідно до роду праці й на чолі яких стоять бриґадники. До послуг артілі є фахівці й урядовці.

Управа артілі (голова та його заступники, секретарі партійної й комсомольської ячейок, специ, контрольори і т. д.) є вільна від фізичної праці, бо вона виконує так зв. „господарські функції" артілі. До цеї управи треба ще зачислити так зв. „чорнильну бриґаду", що складається з цілої хмари ріжного роду канцеляристів.

Для ясного перегляду орґанізації адміністрації колєктивного господарства подаємо за Менцером понижчу таблицю, що рівночасно показує залежні звязки від центральних установ у Москві.

Орґанізація колєктивного господарства з увагою на звязки з центральними орґанами правління (державним, політичним і продукційним).

*) Від 1932 скасовано.

Перейдім до господарки колхозів.

Машинізація їх займає головну увагу більшовицької влади. В цьому вона дуже заінтересована. В машино-тракторних стаціях (МТС), що виконували працю машинами в артілях, має більшовицька влада дуже доходові підприємства. Вона силкувалася як найбільше закладати їх не тільки задля раціоналізації господарки колхозів, але з добре зрозумілого купецького інтересу.

Перші М. Т. С. появились у 1929 р. Понижча таблиця подасть нам зріст стацій та скількість посіданих ними тракторів (в тисячах штук):

	1930 р.	1932 р.	1934 р	1935 р.
Скількість МТС .	158	2.502	3.533	4.377
Скількість тракторів у їх посіданні . . .	31,1	82,7	177,8	?

З початку самі артілі користувалися тракторами. Дбаючи про рентовність своїх МТС, більшовицька влада стала систематично зменшувати в них трактори. В 1932 р. скількість їх виносила тільки 2%, а в 1924 всього 0,1%.

МТС мали не тільки трактори, але всякого рода сільськогосподарські машини, а навіть комбайни (скомбіновані машини).

МТС управляли землю артілів в скількостях:

1930 р.	1932 р.	1934 р.	1936 р.
27,4%	49,5%	63,9%	80,0%

Про стан живого інвентаря в колхозах говорить понижча таблиця. Після даних совєтського статистичного річника з 1935 р. в колхозах усеї Росії на 1 липня кожного року було худоби (в тисячах штук):

	1930 р.	1931 р.	1932 р.	1933 р.	1934 р.
Разом коней . . .	4.437	12.116	10.770	10.123	9.939
у цьому числі робочих	3.554	9.299	8.799	8.566	8.093
Рогатої худоби . . .	3.568	8.265	10.113	9.174	9.855
в цьому числі коров .	1.407	3.003	3.042	2.970	3.093
Свиней	861	2.521	3.211	2.971	3.686
Овець і кіз	5.607	12.345	12.084	12.244	14.125

Щоби зрозуміти дійсний зміст цих цифр, треба мати на увазі, як росли в цьому часі колхози. На 1 червня 1930—33 рр. і на 1 жовтня 1934 загнано до колхозів селянських господарств (у міліонах):

1930 р.	1931 р.	1932 р.	1933 р.	1934 р.
6.0	13.0	15.1	15.2	15 9

Число — значить — селянських господарств у колхозах з року на рік росло. Пропорційно повинна б теж збільшатись і скількість худоби. За даними з 1928 р. кожне селянське господарство мало пересічно 1—4 коней, які селяни мусіли віддавати колхозам. До цього треба додати природній розплід худоби. Тимчасом скількість коней у колхозах з 1931 р. не росте, а зменшується. Із зіставлення виходить, що в 1931—4 згинуло в колхозах около 5 міліонів штук худоби і весь природній приріст коней. Гинув теж прочий живий інвентар. На підставі офіційних обчислень в часі від 1. І. до 15. ІІ. 1933 згинуло 14% телят, 22,6% поросят і 8,1% ягнят. Ці цифри говорять самі за себе.

Москва наказувала колгоспам збільшувати їх засівні площі, щоби в той спосіб одержати більше збіжжя. Цьому наказові мусіли колхози повинуватися через заорювання найліпших пасовиськ і сіножатів. Наслідком цього пішло катастрофальне обмеження теренів з сінокосу, спад пересічного врожаю трав з 1 га, зменшення загальних зборів сіна та застрашаюча недостача паші для худоби. Після даних „Річника сільської господарки" за 1935 площа сінокосу впала з 50,3 міліонів га в р. 1928 до 40,9 міліонів га в 1934 р., урожайність трав з 1 га — з 13,4 сотнарів до 10,1 сотн., а загальний збір — з 676 міліонів сотнарів у 1928 р. до 405 м. у 1934 р.

Наслідком цього наказу вся засівна площа в господарці совєтського села на протязі 7 років (1928—1935) збільшилася о 4,4 міліонів га, себто пересічно о 630 тисяч га річно. Треба однак зазначити, що в 1927 р., себто в добі НЕП-у, приватні сільські господарства збільшили свої засіви в порівнанні з попереднім роком о 2,1 міліонів га.

Совєтська статистика подає тенденційні цифри про збіжеві збори з 1 га. Можна приняти, що вони не переступали в колхозах зборів передвоєнної Росії, себто 8 га. Надії більш. влади на піднесення урожайности збіжжя що найменше о 35% не здійснилися.

Переходимо до розподілу продуктів колхозів. Питання це, власне кажучи, рішає про їх рацію існування і життєздатність. Схема його така: на першому місці, розуміється, стоїть держава, на другому колхоз із його коштами продукції та спільними потребами і вкінці на останньому — члени колхозу.

Найбільшу пайку в натурі забирає держава при помочі свого податкового апарату. З 1933 р. законно означено й віддано їй пересічно до $^1/_3$ частини продуктів колгоспу. В центральній Росії (московські ґубернії) виносила вона 25%, на Вкраїні 35%. В дійсности висота її була далеко більша, бо податковий апарат не перестерігав приписів і хотів владі прислужитися. Що він „працю-

вав" справно, про це говорить понижча таблиця. Влада стягнула з колхозів Росії в міліонах сотнарів:

	збіжжя	бавовни	льну	цукр. буряків
1928 р. . .	107,9	7,9	1,7	93,7
1930 р. . .	221,4	10,7	1.8	132,4
1932 р. . .	187,8	12,0	2,9	61,2
1934 р. . .	262,5	11,8	2,7	95,1
1835 р. . .	283,9	16,5	3,0	154,8

Вправді влада платила колгоспам за реквіроване зерно, але ціни за його були найнижчі та не в порівнанні до тих, за які продавала вона те саме зерно на ринку.

Ось ціни, які держава платила колгоспам за сільсько-господарські продукті (в копійках за кільоґрам):

	Урожай			
	1927	1928	1933	1934
Жито	4,7	5,7	6,3	6,4
Пшениця	6,8	8,0	8,4	10,1
Овес	4,2	5,0	5,6	5,5
Ячмінь	5,4	6,0	6,4	—
Кукурудза	3,9	4,3	5,4	—
Соняшник	7,7	8,1	8,7	—
Просо	—	—	—	5,8
Гречана каша . . .	—	—	—	6,9
Масло	—	—	—	250,0
Літра молока . .	—	—	—	15,0

А ось ціни, по яких держава продавала продукти споживачам у Москві на картки, що існували до 1935 р., і у вільній торговлі без ніяких обмежень (в копійках за 1 кґ):

	Карткова система		Система вільної продажи		
	1932	1934	1932	1934	1935 на 1 X
Житня мука . . .	14	66	—	—	250
Пшенична мука . .	19	72	—	—	260
Хліб ржовий	12,5	5	250	150	100
Хліб пшеничний . .	17,5	60	400	300	110
Просо	30	27	100	500	300
Гречана каша . .	25	32	110	700	500
Овес	—	—	-	—	75
Масло	466	800	1,800	2,700	2.600
Літра молока . . .	—	—	100	80	80

В цей спосіб більшовицька влада виступала в ролі купця (реквірента податку в натурі), але оригінального купця: при за-

купах, користаючи зі свого насильства; при продажі, користаючи зі свого монополю.

В цьому часі більш. влада зареквірувала з колхозів мяса живої ваги (в міліонах сотнарів):

1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
17,0	26,3	17,3	28,2	12,1	8,8	11,5

Спад реквізиції мяса з 1932 р. пояснюють нам причини, що про їх ми вже згадували.

Податки в натурі не вичерпують ще доходів держави з колхозів. І від 1933 р. властивим господарем колхозу є МТС, як державне підприємство. За переведення робіт у господарстві колхозів МТС одержує з усього збору збіжжя 20%, буряків 17%, картопель 16%.

Дальші позиції у видатках продуктів колхозу припадають на такі фонди: засівний, кормовий (паші) і резервний (на випадок неврожаю). Висота їх виносить 10—15% зборів.

2% після закону з 1935 р. відкладають на „удержання неспосібних до праці", 10—30% на „неподільний фонд", „культурний фонд", на користь „Осовіяхім-у" (Орґанізація помочі розвитя совєцької авіятики і хемії), „Мопру" (Міжнародня орґанізація помочі революціонерам) і т. д. Відтак ділять продукти на прохарчування членів колхозу. Коли після розподілу продуктів на всі ці цілі ще щось лишиться у колхозі, може він продати власне збіжжя (мукою, зерном, печеним хлібом) на вільному ринку. З готівки, виручоної з продажи, оплачує колхоз ще безпосередній грошовий податок державі (3.5%), звертає державні позички, оплачує асекураційні премії, покриває господарські й адміністраційні витрати, поповнює неподільний фонд і виділяє кошти на культурні потреби.

На самому кінці виплат у натурі та грошах стоять члени колхозу.

З початку обовязувала рівність платень за працю колхозника, без огляду на її якість та інтенсивність. Робочий день тривав 8 годин нормально, в часі літніх пильних робіт 10 годин. Тільки в совхозах перестерігали 8-ми годинний день праці. Платня за робочий день виносила пересічно 1 рубль. В лютні 1930 р. центральний союз колхозів видає обіжник „Про орґанізацію праці в колєктивних господарствах", яким заводить акордову систему в колхозах. Виставлено дві норми платень: одну за всі праці відповідно до її скількости й часу, другу за праці відповідно до їх тягару та якости. В основу за час праці береться 10 годин. Нормою цеї нової системи оцінки праці в колхозах є трудодень. У 1930 р. в перше поділено праці в механізованих колхозах на 7 ґруп, а в немеханізованих на 5 ґруп. В І ґрупі, найнижчій і найлегшої праці признається за працю 0,50 — (пів) трудодня, в останній і найважчій (VII) 2 трудодні. Середню працю оцінюється на 1 трудодень,

тяжку на 1,25 трудодня. Заробіток за 1 трудодень рахується 1 рубль. В готівці однак одержує член колхозу від 10—70 копійок за трудодень. Заробіток, отож, колгоспника надзвичайно мізерний.

Становище колгоспника стало незавидне. Як признав в 1934 комісар Чернов, у колгоспах недоїдають, а навіть голодують. Селянам відібрали землю, господарські будинки, мертвий інвентар, худобу, зерно, пашу і то раз на завше — на те тільки, щоби вони працювали на державу та на всіх, тільки не на себе. Цього колгоспник із селянською психольоґією, що тверезо дивиться на справу, не може зрозуміти.

Тимто становище таке зумовлює його відношення до самого колхозу, до праці в йому й до його маєтку та до більшовицької влади. При кожній нагоді він силкується оминати працю, або працювати ліниво та нищити маєток колхозу. В колхоз завітало не тільки глухе невдоволення проти більшовицької влади, але й ненависть до неї.

У всіх колхозах Росії в 1933 р. за совєтськими даними з поміж усіх працездатних членів 28% систематично усувалося від праці. А як виглядає праця в колхозах, вистарчить навести за Масловим один тільки приклад, який подав до публичної відомости Яковлєв у своїй книжці „Вопроси орґанізації" (ст. 247—248):

„В артілі „Червона Армія" на Вкраїні, в 6-ій бриґаді працювали дві жнивярки, обслугувані 4-ма косарями, 14 робітниками до звожування, 4 до укладання стирт, 2 до кошення місць, невигідних для машини, 1 до води й до варення і 1 бриґадника. Ми вислали — говорить Яковлєв — людей до провірення часу їх праці. Результати були такі: косарі вийшли в поле о год. 7.30 рано. Дорога забрала їм 1 годину 5 мінут. Як прийшли на місце, посідали й курили цигарок — це заняло 1 годину 14 мінут. Потім пішли до стада по коні, це заняло 20 мінут. Запрягали — 19 мінут. Виїхали на місце робіт — 27 мінут. Приїхали. Але показалося, що немає бриґадника. Чекають на його 1 годину 31 мінут. Надійшов. Намазують оливою та уставлюють жниварку, що триває 15 мінут. Коли знова відійшов, чекали на його поворот всі (27 людей) 40 мінут і нічого не робили. Працював однак тільки один — кухар. Відтак став падати дощ. Падав дві години. Загалом до обідної перерви працювали 55 мінут. Після перерви використали час так: кошено 1 годину 19 мінут, курено цигарки через 15 мінут, жниварка ізза дефекту станула через 7 мінут, сідлали коні та вертали назад 1 годину 36 мін. Загально працювали до пізного вечера 2 години 14 мінут, а 2 жниварки скосили за цей час 2,5 га жита".

А як колхозники відносилися до маєтку колхозів, це найкраще ілюструє Каґанович, що в 1933 р. жалувався: „Десятки тисяч випадків ушкодження тракторів — говорив він — спричинено нефаховим поведенням з ними, відтак наслідком неуважного, легкодушного й каригідного відношення до них, вкінці машини псували саботажники, що навмисне в цій цілі діставалися до колхозів".

Всі ці прояви в колгоспах стали грізні. Щоби запобігти їм, більшовицька влада здобулася в 1935 р. на новий закон про артілі. (К. б.).

В. Левинський.

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

О. Лев Горалевич

Причинок до історії „Маслосоюзу".

I.

В другій половині 1937. р. українське організоване громадянство обходило подвійні поминки: 20-ті роковини смерти визначного піоніра українського господарського життя та політика дра. Евгена Олесницького і 30-ті роковини істнування та успішної діяльности „Маслосоюзу". Трицятьліття чину та двацятьліття смерти його талановитого співтворця ще раз застановили українську громаду поглянути на пройдений вже шлях, перевірити осяги, намітити нові пляни. Роковинні обходи видвигнули спогади про тих, що трудами цілого життя витиснули нестерту печать свойого творчого духа на житті нації. Побіч могутньої постатті Олесницького були скромніші та може не менше трудящі постатті його співробітників. Що праця Олесницького так скоро увінчалася конкретними осягами, належить вияснити тим, що при всій заскорузлости довоєнного українського громадянства Стрийщини станув побіч нього гурт людей, які з немалою посвятою помагали Олесницькому переводити у чин його задуми; вони то й не одну власну думку додали до його широких плянів.

До цього гурта належав покійний о. Лев Горалевич, памяти якого присвячую цю згадку. Була це людина високих громадянських прикмет, незвичайно трудяща і послідовна у своїх замірах. Його палкий патріотизм проявлявся не в запальних словах, а у впертій послідовній щоденній праці[1]). Др. Альфред Говикович, колись адвокатський конціпієнт пок. Олесницького, у своїх спо-

---

[1]) Думку про потребу такоїж праці ширить у свойому окруженні. У свойому дописі до »Діла« з грудня 1906. р. про молочарський рух в Стрийщині пише:

»На вічах, зборах і в пресі відзиваються у нас часто голоси з покликами до праці над економічним двигненням народу, але голословними деклямаціями або жалями і наріканнями нічого народові не поможемо; тут треба тревалої совісної і безкорисної, патріотичної праці, але не, як доси, одиниць, лише цілих соток інтеліґентних людей і цілої суспільности, а тоді щойно побачимо результат! Вказуймо народові дорогу, як в нинішних часах осягнути більші доходи з рільної господарки, бо чисто збіжева господарка спричинить, ще більший поділ землі і пролетеризацію рільника. Це наш так само важний патріотичний обовязок, як вказування безземельному зарібникові ліпших джерел заробітку. Тут прекрасне поле до праці для сільської інтеліґенції. Беріммося до праці без вагання зі здвоєною ревністю, бо ніхто чужий за нас тої праці не зробить«.

минах про початки українського молочарства[2]) каже: „Заступником голови Філії був о. Лев Горалевич, парох Угерська, чоловік високо характерний, що посвятив себе в цілости праці для піднесення села і мав дійсно великі успіхи".

Подібно, як Евген Олесницький, о. Горалевич уважав, що до політичної незалежности треба прямувати шляхом економічного унезалежнення українського народу. „Коли попрацюємо, але розумно і щиро кільканайцять літ, то змінимо економічні відносини до непізнання на лучше і станемо також політично сильні" — писав Покійний. Реалізації отцеї програми посвятив ціле своє трудяще життя.

Уродився в 1859. р. у священичій родині в селі Настащині рогатинського повіту. Вселюдну школу скінчив в родинному селі, а ґімназію в Станиславові. Як ученик 6 ґім. кляси вступає до тайного гуртка „Громади". У своєму щоденнику з нагоди стрічі з д-ром Костем Левицьким під датою 15. XII. 1918. р. лишає слідуючу згадку про свої ґімназійні часи:

„Вже $1^1/_2$ місяця істнує самостійна західно-українська Республика! Дня 12/12 бачився я в Стрию в реставрації з Костем Левицьким. Споминали ми ґімназійні часи і порівнували з теперішніми. В рр. 1874—1878 виходила одинока часопись на цілім великім етноґрафічнім просторі України. Це була „Правда" — двотижневик науково-політичний галицьких народовців. Ми ґімназійні ученики нетерпеливо ждали появи кожного числа і з жадобою читали всі літературні новинки, яких появлялося так мало. Кожна нова брошура була великою подією і справляла нам велику радість. Ми українці-народовці лучилися в тайні „Громади", сходилися на тайні сходини, річниці, нац. обходи, „видавали" в Станиславові писану неперіодичну часопись „Зірку". Нас піддержували — но тайно — старші народовці, ц. є студенти університету: Леонід Заклинський, його брати Роман і Корнило. Знав про нашу „Громаду" пок. проф. укр. мови Евген Желіховський, автор укр.-нім. словаря".

В 1878. р. Горалевич здає матуру і вступає нерадо на теольоґію. Його бажання посвятитися громадянській праці вказувало на правничі студії, а опісля адвокатуру — як відповідне для нього звання. Змушений матеріяльними умовинами вступає на теольоґію. В 1884. р. дістає священичі свячення та зачинає душпастирську і громадянську працю, як завідатель Новиці, а від 1886. р. Петранки калуського повіту.

Господарське життя українського села в тому часі було майже під виключним жидівським володінням. Гандляр купував за безцін продукт праці селянина, продавав селянинові за довільну ціну сумнівної якости товари та казав платити собі лихварські відсотки за уділюваний кредит. Рівночасно у коршмі український селянин густо-часто затрачував почуття людської гідности і платив за те своєю кервавицею, прадідівською землею та руїною родинного життя.

---

[2]) »Кооп. Молочарство« за листопад 1937.

Тому перші зусилля витрачує Покійний на боротьбу за здорову душу і тіло народу, на боротьбу з піянством і коршмою. Цілою душею пропагує тверезість.

В 1889. р. переноситься у Стрийщину, зразу до Олексич, а опісля до Угерська. В Угерську лишається парохом до смерти.

Два роки пізніще отвирає в Стрию адвокатську канцелярію д-р Евген Олесницький. Завдяки Олесницькому Стрий, а головно стрийська Філія Просвіти стає побіч Львова другим осередком господарського і політичного відродження довоєнної Галичини. Діяльність стрийської Філії „Просвіти" стала незвичайно жива та широка. Звіт Філії за 1904/5 рр. обнимає такі ділянки: 1. часть загальна, 2. рух читалень, 3. виклади і збори в Стрию, 4. селянські бурси, 5. безплатна випозичальня книжок, 6. ткацький промисл, 7. молочарство, 8. деревний промисл, 9. дахівковий промисл, 10. каси Райфайзена, 11. меліорація, 12. рух крамарський.

У тих всіх починах Філії бере живу участь о. Горалевич, як сталий заступник голови (головою був д-р Олесницький).

Працю зачинає від боротьби з піянством у власній парохії. Втілює у своїх парохіян переконання, що пяниця є менш вартісною людиною не тільки перед людьми, але і перед Богом. Тому на похороні пяниці не вільно було нести церковних хоругов, лише хрест. Внаслідок впертої боротьби з піянством коршма зникає, а на її руїнах росте свідомість села, стає церква одна в Угерську, друга в прилученім селі Вівні, стає церковний дім, де приміщено (і доси міститься) читальню „Просвіти".

В 1899. р. закладає церковну крамницю з вкладом 364 кор. За пять літ істнування крамниця придбала власного майна на 5391.86 кор. Не уважає одначе крамниці самоціллю. Закладання крамниць та взагалі ведення торговлі у власному заряді уважає за важний чинник розбудови та унезалежнення українського господарства. Вже тоді звертає увагу на чотири річи:

1. Щоби ведення крамниць не розминалося з їх ціллю, не можна купувати до крамниць товарів у чужих купців. Цю думку реалізує в 100 відсотках у заложеній ним крамниці в Угерську. Дирекція „Народньої Торговлі", відповідаючи на заміти Управи крамниці в Славську, яка оправдувалася зі своєї „торговельної невірности" високими цінами на товари в „Народній Торговлі", наводить звіт зі стану крамниці в Угерську[1]) і додає: „Порівнуючи звіт церковної крамниці в Угерську, ограниченої в своїй діяльности на одну лише сільську громаду, зі звітом Церковної Торговлі в Славську, при таких самих майже вислідах, виходить, що керманич справ крамниці в Угерську є чоловік ідейний в дусі нашої народньої програми, чоловік який розуміє не тільки в теорії, але і в практиці те, що лише в злуці нині ще слабих і дрібних наших інтересів зможемо витворити нашу силу".

2. Щоби можна вимагати від крамниць (байдуже в якій формі вони ведені) „торговельної вірности", треба створити для них централю.

[1]) »Економіст« ч. 6 з 1907. р.

3. Для правильного ведення крамниць треба відповідної фахової підготовки і контролі, для створення їх союзу треба більшої скількости крамниць. В тій ціли конечною є фахова організаційна праця; не вистарчить хист, добра воля та принагідна праця поодиноких громадян.

Тодішній стан наших крамниць представляє о. Г. у письмі до »Народної Торговлі« у слідуючий спосіб: »Загально звісною річею є, що від звиж 20 літ основуються у нас рускі крамниці, які перважно по році, двох падуть, переходять з читальняних або церковних в приватну власність, а тоді звичайно є ведені ще гірше, бо проваджені невміло, є часто місцем визиску публики і, або падуть, або заледво животіють на радість жидів! Наші крамниці не є нічим звязані з »Народною Торговлею«, деморалізовані і перекуплювані гуртівниками-жидами, у них побирають товарі, а бухгальтерийних книг зовсім не провадять, хиба недоладні макуляри і записки, в яких ніякий, хочби найспосібніший бухгальтер визнатися не в силі«.

»Рівночасно з тим лихим станом крамниць число українських крамниць (читальняних, церковних і приватних) поважно зростає. Запотребования тих крамниць є велике, можливо, що доходить до кількасот корон річно. Як щоби всі ті крамниці були зорганізовані в один союз, представлялиби господарську силу; а так, як справа мається, виходить на те, що всі ті крамниці по селах є лише жидівськими посередниками«.

Тому на засіданні Виділу стрийської Філії »Просвіти« дня 12. січня 1905. року ставить внесення, щоби зажадати від Дирекції »Народної Торговлі« присланя п. Петрушевича в стрийський повіт в ціли організації крамниць.

Рівночасно уважає, що нагляд і опіка над крамницями зі сторони Краєвого Ревізійного Союзу і Народної Торговлі є далеко невистарчаючий. Діяльність крамниць мусить бути плянова, оперта на зібраному досвіді та певних **статистичних** даних. В тій ціли домагається основання Краєвого Ревізійного Союзу і створення з Народної Торговлі торговельної централі. Зі своїм внесенням в тій справі звертається в 1906. р. рівночасно до Народної Торговлі і до Господарсько-промислової Комісії Т-ва »Просвіта«. Вправді обі установи не погодилися з внескодавцем в справі заложення окремого Ревізійного Союзу для крамниць; узнали одначе за конечне збільшити нагляд над крамницями. В тій ціли рішили приступити до основання Краєвого Торговельного Союзу, а рівночасно збільшити число ревізорів Краєвого Ревізійного Союзу.

4. За найкращу форму для творених крамниць і молочарень уважає кооперативні спілки.

Щоби запізнатися з засадами кооперативного спілчанства, прочитує чужу кооперативну літературу, а рівночасно навязує безпосередні зносини з першими українськими кооперативними крамницями. Серед найдених мною документів є письмо Спілкової Крамниці в Єзуполі до о. Горалевича з дня 6. грудня 1906. р. В цім письмі управа крамниці представляє засади, на яких основано і ведеться крамницю, а саме: Крамниця є судово зареєстрована і належить до Ревізійного Союзу. Має 30 членів, а при основанню мала 25 членів з уділами по 10 корон. Дві квартальні інвентури і замкнення рахунків виказують досить добрі висліди. Товари продаються виключно за готівку. Від закупів уділюються „звороти зисків", або, як ми нині називаємо, товарові звороти.

Значні є заслуги Покійного для оснування молочарських спілок та їх союзу. Як відомо, „Краєвий молочарський союз" основано з ініціятиви стрийської Філії „Просвіти". Головою Філії був др. Евген Олесницький, а його заступником о. Лев Горалевич. Заступникові голови часто доводилося заступати неприсутного др.

Олесницького, а у широких починах Філії „Просвіти" побіч планів голови зреалізовано не одну думку його трудовитого заступника. Зокрема якщо ходить про основання „Маслосоюзу", то направду трудно очеркнути, чия тут найбільша заслуга з трох головних його співтворців: др. Евгена Олесницького, о. Льва Горалевича, чи о. Остапа Нижанковського?

Філія „Просвіти" в Стрию, яка перед війною вела перед в орґанізації українського господарського життя, не могла не звернути уваги на так важну ділянку сільського господарства, якою являється молочарство. В той час, як вже добре розвинулося було пр. данське молочарство, в галицькій землі воно щойно зачало прозябати з ініціятиви держави і нею субсідіоване, особливо якщо ходить про польські молочарні. Виділ стрийської Філії „Просвіти" перший раз занявся питанням організації молочарства на своїому засіданню 17. грудня 1903. р., ухвалюючи скликати в тій справі до Стрия господарську нараду. Ця нарада відбулася 6-го лютня 1904. р. в присутности б. молочарського інструктора при Краєвім Виділі п. Бєдроня і господарського референта Т-ва „Просвіта" у Львові п. Гарасевича. Безпосередно після цеї наради п. Олександер Гарасевич обїхав з викладами про молочарство кілька сіл Стрийщини[1]). Плян Бєдроня оснувати в Стрию молочарню зі збірнями по селах на жаль не принявся. Молочарні основуються як секції при чит. „Просвіти", а першу пробну молочарню оснував о. О. Нижанковський дня 1. жовтня 1904. р. в Завадові.

Ініціятива до цеї всеї роботи вийшла головно від др. Е. Олесницького. Розроблення цього щасливого почину і надання йому відповідної організаційної форми припало в участи двом священикам-громадянам: о. Л. Горалевичеві і о. О. Нижанковському. Перший з них стає автором плянів праці, правильників, реґулямінів, статутів, дає почин до створення окремої української молочарської організації „Краєвого Молоч. Союзу". О. Нижанковський основує першу молочарню в своїй парохії та в початках українського молочарства виконує обовязки техніка та торговельного референта, а опісля директора „Маслосоюзу".

На засіданню Виділу Філії „Просвіти" дня 12. січня 1905. р. ставить о. Лев Горалевич преважне внесення:

а) Понеже спілка молоч. в Завадові на разі йде добре і є всяка надія на її дальший розвій, проте треба ту розвинути на ширшу скалю і постаратись о заложення дальших спілок. Позаяк громада Завадів зовсім не багата ані з огляду на поступове рільництво не є виїмкова, а надто ще і що до числа людности (700 душ) пересічна між громадами Стрийщини то можна напевно приймити, що таких громад в повіті більше знайдеся. Хв. Виділ зволить взяти на увагу слідуючі громади: 1. Угерсько, 2. Тейсарів (пов. Жид.), 3. Лисятичі, 4. Братківці, 5. Жулин, 6. Семиґинів, 7. Дашава, 8. Добряни, 9. ев. Кавсько і ухвалює старатись через виклади демонстровані з центрифуґою о заложенє спілок.

б) Виділ розвідаєся за фірму, котра би схотіла дати новоосновaним спілкам ґарнітури на однорічну сплату з чистого зиску спілки. (Порозумітись з Бєдроньом або Гарасевичом).

[1]) Гл. про те в споминах д-р А. Говиковича, поміщених в »Кооперативнім Молочарстві« за листопад 1937. р.

в) Наколи найменше 5 спілок молоч. в Стрийщині повстане, о що виділ подбати має, то виділ ухвалює в засаді оснувати ще сего року **статутарне товариство молочарських спілок**, з обємом ділання на цілий край. Ціль товариства такого: **гуртовий контрактовий експорт масла**, евентуально за границю **і виєднуванє субвенцій від міністерства рільництва** на дальший розвій і розширенє молочарських спілок о парових моторах.

д) Виділ скличе довірочне віче в справі закладання молочарських спілок на день 16. або 17. січня с. р. до Стрия на годину 1 п. пол. на котре запросить найменше по 2-ох делеґатів з висше згаданих читалень. На тім вічу має виголоситись практичний виклад про молочарські спілки. О. Остап Нижанковський зволить зробити точний витяг, як найточніших дат з книг своєї спілки: 1. яку скількість літрів молока доставили спільники в Завадові за 3-місячний час існованя спілки (поодиноко за кожний місяць і сума за 3 місяці), 2. кілько кіля масла узискано (поодиноко за кождий місяць і сума і за яку суму продано), 3. скілько літрів маслянки узискано (місячно, сума) і за яку суму продано (по чому літру). 4. скілько коштувала адміністрація спілки в Завадові? 5. наєм хати на три місяці, евентуально скількоби коштувала хата, єслиб читальня даром не відступала? 6. ґарнітур молочарський? ж) адаптації, котел і вмурованє евентуально інші видатки. ґ) плата молочаря. 7. скілько виплатила спілка за молоко спільникам, 8. чистий зиск спілки? (На кільо масла кілько літрів молока). (К. б.).

Гр. Кухар.

КООПЕРАТИВНЕ ВИХОВАННЯ

Наша кооперативна белєтристика

(Закінченнє*).

Залишається нам обговорити ще дві повісті, які в нашій кооперативній літературі займають почесне місце, як повісти, основані в цілости на кооперативній ідеольоґії. Це повість Антона Крушельницького: „Рубають ліс" видана в 1916 р. у Відні накладом В-ва „Українська Накладня" і повість О. Білозерського „Димарівка живе" видана накладом Т-ва Укр. кооператорів в 1938 р.

У повісті „Рубають ліс" описує Крушельницький перші кроки кооперативної ідеї у гуцульськім селі, зокрема заснованя кооперативи праці, що бере у спілковий вируб державний ліс, або т. зв. бутин. Головним мотором кооперативного руху в селі є молодий парубок Василь Руснак, що скінчив школу в Милованні і якого батько, сільський богач-лихвар, вирікається за те, що він не хоче господарювати в дома, а займається спілкою та крамарює у споживчій крамниці. Щоби не допустити до спілкового винайму бутину, батько тяжкою клеветою не допускає до весілля сина з донькою другого сільського богача Танасія, що мав після шлюбу Василя позичити грошей на сфінансуванє бутину і сам приступити до спілки. Особисте нещастя Василя не ломить його, лише скріплює його завзяття і він врешті доводить до зреалізованя своєї ідеї. Спілка винаймає бутин і рубає ліс. Члени

*) Поч. гл. ч. 9 і 10. »Кооп. Респ.« за б. р. — Ред.

спілки — рубачі не беруть покищо ніяких грошей за працю, ждуть на розчислення по скінченій праці. Василь провадить через кооперативу спільне постачання харчів для членів-спілки робітників і усуває всі перешкоди, які стають на дорозі осягнення його мети. Повість кінчиться пущенням перших спілкових дараб на Черемоші і особистим щасливим закінченням для Василя, бо батько не тільки погодився на шлюб сина з Марійкою, але й сам приступив до спілки, коли переконався, що ідея Василя це не тільки пуста забаганка, а корисне для села діло.

Оце в дуже загальних зарисах зміст повісті Крушельницького „Рубають ліс".

Зміст повісти Білозерського „Димарівка живе" такий: Колишній старшина У. Г. А. Пилевич вертається з еміґрації до рідного краю. Він скінчив у Чехословаччині високі школи, відбув кількалітню практику в чеській молочарській кооперації і тепер сподіється дістати якесь місце у Львові. Однак його надії заводять. Не тільки у Львові, але навіть у своїм повітовім місті він не може знайти праці. Залишається остання дошка ратунку, обняти місце управителя кооперативної молочарні у своїм рідним селі. Пилевич, рішається на цей крок. До цього часу Пилевич виявляється звичайною людиною, яка хоче перш за все якнайкраще улаштувати свої особисті справи, приміститися на якійсь по змозі найкращій посаді. Обставини змушують його вернутися у своє рідне село Димарівку, де він в дуже тяжких особистих умовинах мусить вести працю і боротьбу, щоби самому собі створити і забезпечити варстат праці. Аж увійшовши в круговорот сільського життя з його суспільними і господарськими проблємами, Пилевич стає дійсним не тільки теоретичним, але й практичним кооператором, бачить, що одинокий рятунок села саме в кооперативній орґанізації і тому віддається праці на цім полі з повною посвятою. Перший рік його праці в Димарівці, описаний у повісті, насуває йому чимало перешкод. Мотором акції проти Пилевича і проти кооперації в селі являється місцевий приватний купець і молочар жид Шірмер, а його знаряддям другий місцевий приватний купець Гордюк. Окрім того і два політичні уґрупування, які зарисовуються в селі, а саме комуністи і т. зв. націоналісти ставляться вороже до кооперації. Всетаки кооперативна ідея перемагає і доводить до того, що найбільші злидарі села дістають працю у новозбудованій кооперативній цегольні, а кооперативні установи в селі стають на твердих ногах у своїм власнім домі. Провідниця націоналістів у селі переходить на сторону Пилевича, а два головні вороги кооперації, побіджені, мусять приняти на себе важкий присуд долі і карного суду. Романтична інтриґа любови, що тягнеться через цілу повість, закінчується весіллям героя повісти.

Порівнуючи суспільне тло і акцію обох згаданих повістей, перш за все завважите, що середовище і маєтковий стан селян, серед яких найкраще приймається ідея кооперації і тих, що самі орґанізують кооперацію в селі, є в обох повістях діяметрально ріжні. У Крушельницького кооперативна ідея приймається серед сільських бідаків і вони піддержують кооперативний рух у селі,

є членами споживчої кооперативи і закладають кооперативу праці. Виїмком є провідник цього руху Василь, якого батько зате вирікається. Ворогом кооперації являється у Крушельницького богатий елємент села, який іде рука в руку з жидом і дідичем проти кооперативи.

Жид Гершко каже: „Отсе та нова спілка в селі. Сама жеброта. А з ними новий пророк — Василь Руснак. (ст. 48).

Дальше читаємо: „Тут на дворі більше таких, що дивляться на цілу ту спілку і всю Василеву роботу, як на діло загонистої людини, що нічого не має й нічого стратити не може. Були це більш проміжні господарі. Їх відстрашували від спілки дві річи: неохота до нового діла і те, що в спілці стали гуртуватися люди, що не мають або ні клаптика землі, а як мають, то небагато" (ст. 66).

У Білозерського навпаки: кооперацію в селі орґанізує елємент заможніший, а бідаки противні, а щонайменше байдужі до кооперації. Білозерський порівнює людей на селі до дерев: „Густий ліс, діброва — це мов би земельне селянство. Форналі, двірська служба, халупники, зарібники на праці у пана — це тернина і хащі на неужитках та скальних урвищах, кожний вітер зігне їх до долу, кози по них скачуть: не один, що на них клав надії, ошукався". „А до громадських справ таких, як кооператива, читальня чи кружок „Рідної Школи", їх волами не притягнеш". (ст. 97). Далі на ст. 127. читаємо: „Сільська біднота, робітники на трачці, здебільша люди чужі і зайшлі, панські форналі й зарібники — нічим не причинялися до розвою кооперативи, нічого в ній не купували, до молочарні молока не носили, але всіх сил докладали, щоби в селі підірвати віру в свою крамницю й молочарню".

У Білозерського бідний елємент села, занадто несвідомий, загуканий нуждою і тими, що дають йому працю, тому являється нездібним до кооперативної громадської праці тимбільше, що підпадає під вплив комуністичних аґітаторів.

Провідниками протикооперативної акції в селі є в обох повістях анальоґічні типи: у Крушельницького богач Іван Руснак, який зичить селянам гроші на лихварські проценти, і шинкар та купець жид Гершко, якому кооперація загрожує в його екзистенції. До них долучується ще один богач Танасій з особистих мотивів і місцевий дідич, тому, що хоче стати війтом. У Білозерського протикооперативною акцією кермує приватник, жид Гершко Шірмер, а виконавцем його задумів є також приватник Панько Гордюк. В обох повістях типи приватного купця ведуть боротьбу проти кооперації з чисто еґоїстичних мотивів. Вони бачать, що кооперація може вирвати село зпід їх впливів і з їх кишені. В обох повістях ці типи з ґрунту злочинні. Іван у Крушельницького схарактеризований як тип, якому часто треба було „повиснути між зиском і криміналом" „жадоба зиску така в нього велика була, що для гроша він не вагався піти хочби й на яке варівке діло. І то для марниці" (ст. 52). Його Гершко також кримінальний тип. Він говорить сам до себе: „Як треба буде, то ніхто не сміє піти до криміналу, лише він. Він сам мусить подати на ліцитацію всіх

ґоїв, а як вийде що на верх — га, буде боронитися. У своїм суді він безпечний, боїться лише Коломиї. А як мають кого засадити до криміналу, то його" (ст. 57).

У Білозерського Гордюк це дезертир, який для рабунку вбив двох людей, пізніше в селі виступає як поліційний конфідент, за намовою Гершка підпалює „Народний Дім", фальшиво обвинувачує Пилевича в суді і т. п. Другий ворог кооперативи Гершко намовляє Гордюка до підпалу Народного Дому і фальшиво присягає в суді.

Злочинність обох приватників, свого і чужого, в обох повістях характеристична для обох повістей. Ворогами кооперативного світогляду в обох повістях (поза націоналістами і комуністами у Білозерського) не є представники іншого, в цім випадку приватницького, капіталістичного світогляду, а злочинні вдачі окремих поодиноких людей, які лишень станово належать до табору ворогів кооперації, а в сферу ідей і світоглядів не встрявають. Таке поставлення справи занадто упрощує цілу проблєму боротьби кооперації проти приватної торгівлі, і коли у Крушельницького, як на передвоєнні часи, це ще не разить, тому що в тих часах ця проблєма у нас майже не існувала, то у Білозерського при теперішнім загостренні боротьби обох таборів требаб вимагати поставлення обох ворожих сторін на рівній, бодай частинно ідеольоґічній площині.

З літературного боку повість Крушельницького „Рубають ліс" треба поставити вище, як твір Білозерського, хоч хибою її є те, що вона занадто розтягнена. Крушельницький більше місця присвячує літературному виведенню особистих конфліктів своїх героїв. Описана ним орґанізація своєрідної кооперативи праці стає притокою до конфлікту між батьком і сином і розвивається у ланцюх дальших драматичних подій особистого характеру. Зате „Димарівка живе" написана живіше. Вона дає вірну картину галицького повоєнного села з його суспільними і національними проблємами, як: безробіття, безземелля, чужа школа, визиск посередниками жидами, і з проблємою кооперації, як способом самооборони та самодопомоги села. Її читається легко і цікаво.

На цьому закінчуємо наш короткий огляд української кооперативної белєтристики, хоч може він і не зовсім повний, головно щодо передвоєнної доби. Ми обговорили тут лиш ті твори, які вдалося нам зібрати у бібліотеці РСУК та Наукового Товариства ім. Ш., а можливо, що було таких більше.

Могли ми також зробити кривду декому з повоєнних авторів, не згадуючи його назвиська чи окремих дрібніших творів просто з браку часу, призначеного на цей реферат.

На прикінці ще кілька загальних завваг. На твір з кооперативного життя чи з відбиткою кооперативного світогляду дивиться у нас загал читачів, а також і більшість письменників, як на твір виключно пропаґандивний, тенденційний, який мало має спільного з літературним мистецтвом. Це становище хибне. Літературна вартість твору залежить не від пропаґованої чи непропаґо-

ваної в нім ідеї, а від сили того творчого вогню, що зуміє перетопити в горнилі письменницького духа кожний сірий, придорожній камінь на шляхотний металь артистичного твору. Одначе, щоби якусь ідею в літературнім творі справді літературно, по мистецьки вивести, треба цю ідею добре знати, вжитися в неї і її зглибити. Саме цього ідеольоґічного поглиблення бракує поважній частині нашої кооперативної белєтристики, у якій звичайно одиноким виявом і ціллю кооперативної ідеї являється, по думці авторів, кооперативна крамниця на селі, а ідейний конфлікт і боротьба зводиться до крадежі в кооперативі або до товарового манка. Без сумніву, що і такі прояви кооперативного життя можуть бути літературно опрацьовані та психольоґічно насвітленні, але не можна до них тільки обмежуватися, не можна так примітизувати того кооперативного світогляду, який ставить собі за мету змінити цілий сучасний суспільний лад.

Окреме місце займає в питаннях нашої кооперативної белєтристики замале психольоґічне поглиблення більшої частини дотеперішніх творів з кооперативного життя, що побіч мистецької форми є одною з найважніших признак літературности твору.

Вина тут по більшій частині у тому, що за писання белєтристичних творів з кооперативного життя беруться у нас покищо, за малими виїмками, люде без більшого літературного таланту. Наші письменники з т. зв. літературним стажем кооперативними, як і взагалі суспільними справами цікавляться рішуче замало.

Закінчуючи цей реферат, позволю собі поставити два побажання до нашого кооперативного проводу:

1. Щоби утривалити та зробити доступним для широких мас читачів те найцінніше, що ми вже в ділянці нашої кооперативної белєтристики маємо, повинен наш кооперативний провід видати одну або кілька популярних збірок найліпших оповідань і новель на кооперативні теми, що появились досі у нашій кооперативній пресі.

2. Щоби дати нашим письменникам та кооператорам товчок до літературної творчости на кооперативні теми, уважаємо, що наш кооперативний провід повинен уфундувати окрему щорічну нагороду укр. кооперації за літературний твір на суспільні теми з окремим узглядненням кооперації.

В. Софронів-Левицький.

СЕРЕД КНИГ

ТРИ ФАЗИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ III. НІМЕЧЧИНИ.

Недавно появилася друком нова праця Stanisława Swianiewicza п. н. „Polityka gospodarcza Niemiec hitlerowskich"*) Автор на вступі сам очеркує ціль свойого твору, що, на його думку, »має причинитися до можливо обєктивного схарактеризування нової господарської дійсности, яка народжується в заметілі тих великих культурних і політичних перемін, з яких опісля повстають тотальні системи«.

Як сам наголовок вказує, Свянєвіч хоче представити читачеві розвиток і конкретні наслідки здійснювання господарської програми III. Німеччини в ділянці народнього господарства. В своїх міркуваннях, як побачимо далі, автор обмежується до аналізи поодиноких фраґментів господарської політики керманичів надренської країни. Аджеж і ті справи, що творять головний зруб згаданої праці, можуть зацікавити кожнього, хто ближче інтересується і вслухується в ритміку господарського життя будьякої держави з тотальним політично-суспільним устроєм.

Цілком природно, що Польща, будучи зі заходу і сходу сусідкою двох державних потуг, мусить уважно слідити за всілякими виявами господарського життя тих держав. В Німеччині і Совєтах господарська система краю є тільки відзеркаленням політичних тотальних устроїв. »Характеристичною прикметою думання — каже автор — сучасних економістів є їхній нахил до шукання якоїсь прямо механічної рівноваги ринкових величин; товарових цін, коштів продукційних услуг, розмірів подачі і попиту і т. д. В чисто науковій ділянці згадана інклінація виступає під знамям свідомої цілі і наслідків методольогічної концепції«.

Що інше діється в сфері розважань економістів-політиків, де ця інклінація є гейби привичкою, якої джерела треба шукати в суґґестії теоретичних студій. В системах тотального правління думка про осягнення певної релятивної гармонії економічних величин сходить на дальший плян перед ідеєю всебічного розвитку всіх продуктивних сил даної країни. Замісць віри в автоматичне стремління до гармонії економічних величин, чолове місце занимає віра в творчу гнучкість упорядкованої і здисциплінованої людської волі.

Аналізуючи німецьку економічну політику від приходу до влади Адольфа Гітлєра, аж по сьогоднішний день, виріжняє Свянєвіч на тім часовім просторі три головні етапи: перший етап від початку 1933 р. до весни 1935 р. — головним господарським завданням цього періоду є т. зв. „Arbeitsbeschaffung", себто ліквідація безробіття і викликання загального оживлення та скріплення господарських сил країн для здійснення дальших цілей політично-економічної природи.

Другий етап: від весни 1935 р. до осені 1936 р. — в якому після значного розцвіту господарського життя Німеччини, приходить на дневний порядок проблєма дозброєння. Вкінці від 1936 р. аж по сучасний мент — третій етап, ще не покінчений. Беручи під увагу оголошення канцлєром на партійнім конґресі в Норимберзі в 1936 р. т. зв. чотиролітного господарського пляну, можемо ствердити, що гаслом третього етапу має бути максимальна самовистарчальність Німеччини під оглядом сирівців, які вона донедавна спроваджувала ізза границі.

По захопленні державної влади Гітлєром виринуло преважне питання ліквідації понад 6 міліонів безробітних. Крім цеї армії людей позбавлених праці було тоді в Німеччині біля 2 міліони осіб, які не мали правної підстави до реєстрації і допомоги. Справа ліквідації безробіття була водночас пекучим питанням не тільки господарським, але й політичним, коли візьмемо під увагу безкомпромісову боротьбу націонал-соціялізму з німецьким більшевизмом.

В німецькій економічній літературі і в офіціяльній термінольогії акція творення варстатів праці для безробітних прибрала назву „Arbeitsbeschaffung" В часах перед кризою існувала т. зв. „Produktive Erverbslosenfürsorge" — пізніше „Wertschaffende Arbeitslosenfürsorge" — інституція опіки над безробітними.

„Arbeitsbeschaffung"— в порівнанні з попередною того рода організацією постачання праці для безробітних мала значно ширші цілі. Ходило кромі створення варстатів праці, дуже часто сезонових, про активізацію всіх господар-

ських сил краю, змагання до розбурхання приспаної віри у власні сили і кращу будучність нації. Ціла акція „Arbeitsbeschaffung-y" спиралася на значних, під оглядом сум капіталу, публичних інвестиціях. Під теперішню пору актуалізується передбачене в 4-літнім пляні питання творення промислів продукуючих заступні сирівці. Нові можливості для згаданих інвестицій дасть безсумнівно ґіґантична перебудова Берліна, Гамбурґа і Мінхену. На думку автора постійне вишукування щораз то нових ділянок для публичних інвестицій є в теперішній політичній і міжнародній ситуації. одинокою можливістю для вдержання в стані динаміки всіх творчих сил німецького господарського орґанізму.

Слід підчеркнути, що проблема "Arbeitsbeschaffung-y" заняла в програмі господарського відродження Німеччини досить поважне місце в часі правління Папена і ґен. Шляйхера. »Не є це якийсь чудотворний винахід виключно націонал-соціялізму!« — медитує автор.

Як відомо, уряд Брінінґа провадив дефляційну політику, яка не осягнула бажаних наслідків. Інакше й бути не могло. Оборонці дефляції мильно розуміли господарську дійсність, немовби ця остання вповні відповідала теоретичним схемам клясичної економії, яка твердила, що господарське життя людської спільноти це комплекс замкнених в собі господарських явищ. В тих, під кутом теоретичних міркувань побудованих схемах і плянах знехтовано політичні, психольоґічні і соціольоґічні моменти.

На початку літа 1932 р. уряд Брінінґа уступає місце кабінетові Папена. Папен опрацьовує новий плян розбудження приватної ініціятиви, котрого підвалини творить кредит Банку Німеччини в висоті 2,7 міліярдів марок. Плян Папена не видержує огненої проби під безустанним пропаґандивним обстрілом націонал-соціялістів, котрі домагаються започаткування публичних інвестицій. На овиді кабінетної кризи зявляється особа ґен. Шляйхера, котрий заявляє, що його найважнішим завданням є розвязка безробіття.

Розпорядком Президента з 15. XII. 1932 р. покликано до життя спеціяльний уряд боротьби з безробіттям Reichskommisariat für Arbeitsbeschaffung) з др. Gerecke на чолі, який підготовляє плян великих інвестиційних робіт, фінансованих самоврядними урядами (т. зв. Gerecke-Sofortprogramm. Нажаль короткий тривок уряду ґен. Шляйхера став на перешкоді реалізації цього пляну.

Інвестиції, започатковані згідно з загальним пляном "Arbeitsbeschafung-y можна поділити на три ґрупи: а) публичні роботи ведені правно-публичними орґанізаціями (держава, краї), б) інвестиції великих публичних підприємств (желізниця, почта), в) публичні інвестиції в ділянці рільництва і риболовства. Безпосереднє оживлення приватної ініціятиви знайшло своє відзеркалення також в ділянці будівельного руху та в обнижці податків для приватних підприємців, які в означеним терміні почнуть реноваційні і інвестиційні роботи. До кінця 1934 р. видано 2.405 міліонів марок на ремонт і перебудову мешканевих домів. Автор найкращої праці про політику "Arbeitsbeschaffung-y") др. Карло Шіллєр твердить, що можність переведення на догідних умовинах ремонтів і перебудов сталася поважним детезавраційним чинником, тому що власники домів посідали багато стезавронних ощадностей.

Націонал-соціялізм звернув також пильну увагу на жіноцтво і тут зродилася думка удільовання державою жінкам позичок при заключуванні супружа Ehestandsdarlehen. Позичку одержувала жінка, коли вона, покинувши заробіткову працю, водночас зобовязалася не приймати жадної праці так довго, як довго муж має працю з винагородою не меншою від 125 марок місячно і доки позичка не буде сплачена. Виплачується позичка в спеціяльних бонах (Bedarfdeckungsscheine), які дають право набути на певну суму деякі предмети (пр. меблі, убрання і т. д.).

Ціль тих позичок двояка: зменшення безробіття через обмеження числа фахово-затруднених жінок і побільшення числа супруж. Як вказує нижче уміщена таблиця, акція та осягнула корисні висліди (число подруж за роками):

1931 — 522.881	1934 — 740.165
1932 — 516.793	1935 — 651.435
1933 — 638.573	1936 — 609.631

В наслідок послідовного здійснення програми „Arbeitsbeschaffung-y" в 1935 р. сума допомог для безробітних обнижується до 1 міліярда в порівнанні

з 1932 р., коли та сума рівнялася 2.8 міліярда марок. Водночас податкові доходи зростають ось як:

в 1934 р. — 1,7 міліярда мк.	в 1936 р. — 5,0 міліярда мк.
в 1935 р. — 3,0 міліярда мк.	в 1937 р. — 7,5 міліярда мк.

Якщо ходить про вартість інвестицій в поодиноких роках націонал-соціялістичного режиму, то блищі дані подає "Wochenbericht" з 1938 р. І так: в 1933 їх вартість виносила 5,1 мрд. мк, в 1934 — 8,3 мрд, в 1935 — 11,2 мрд, в 1936 — 13,8 мрд і в 1938 — 15,5—16 мрд.

Маючи перед очима статистичні цифри „Arbeitsbeschaffung-y", Свянєвіч ставить цікаве питання: »В якім моменті з огляду на загальну конюнктуру прийшов Гітлер до влади? Чи в добі поглиблення господарської кризи, чи може в часі депресії після кризи?!« Покликуючися на звіти берлінського Інституту Дослідів Конюнктур, дає він притакуючу відповідь на друге з тих питань. Дійсно, Німеччина в другій половині 1932 р. мала вже за собою найбільш драматичне звихнення ринкової конюнктури, а того рода ситуація о много улекшила практичне здійснення головних постулятів господарської програми III. Німеччини.

З черги переходить автор до обговорення другого і третього етапу господарської політики канцлєра Гітлєра. Другий етап схарактеризуємо коротко, зате більше місця присвятимо чотиролітному господарському пляновi. Ми вже на початку зазначили, що гаслом другого етапу було належне дозброєння німецької армії, а в слід за цим відбудова давної німецької потуги. Головну базу для фінансовання акції дозброєння творили податкові впливи, які після успішного здійснення програми Arbeitsbeschaffung-y значно зросли. Безсумнівно, що багато капіталів призбирано на ту ціль шляхом ріжних кредитових операцій.

Ядром, довкруги якого зосереджуються всі творчі сили сучасної економічної еліти III. Німеччини, є проблема чотиролітного пляну, проклямованого офіціяльно Гітлєром на партійнім конґресі в Норимберзі в 1938 р. В пляні передбачується орґанізацію продукуючих промислів; синтетичні олії, алюміній, синтетичну ґуму і т. д. Одним словом Німеччина в ділянці бензини і мінеральних оліїв хоче цілковито унезалежнитися від заграниці.

І справді, якщо ходить о продукцію синтетичних оліїв можуть німці похвалитися значними осягами. Пр. в 1935 р. зужито 2 міліони тон легких погонових середників, з того 925 тисяч тон (45%) витворено вже в краю, а в 1936 р. уділ внутрішної продукції в тій ділянці доходить до 60%.

Дальшою пекучою справою німецької політики є питання самовистарчальности в обсягу текстильних сирівців на випадок війни. Нема двох думок, що кошт витворення штучних сирівців є о много більший від продукції і транспорту природніх сирівців. Одначе Шахт заявив у своїй промові в Ваймарі 1936 р., що кошти продукції є надто високі тільки в початках, відтак ріжні винаходи і уліпшення причиняться до редукції видатків; пр. кошт продукції штучних погноїв обнижено так далеко, що під теперішню пору вони можуть цілком добре конкурувати з чілійськими погноями. То само можна сказати про деякі фарби, вироблювані зі смоли. Коли мова про синтетичну ґуму, бензину — то їхній кошт продукції перевищує значно грошеві ставки, які платиться на ринку за ґуму і натуральну бензину.

Творці чотиролітного пляну виходять з заложення, що повстання нових підприємств має бути ділом приватної ініціятиви. Держава повинна тільки створити пригожі для тієї цілі умовини (пр. забезпечення опроцентовання, ринків збуту і т. д.), а вкінці поспішити з фінансовою поміччу там, де це є конечністю з огляду на великі інвестиції при урухомленні заведень, по більшій части вивінуваних в надто модерні уряджения.

Того рода економічна політика на шляху її практичного здійснювання стрічається з багатьома перешкодами, з яких небезпека витворення на грошево-кредитовім ринку інфляційної ситуації і захитання рівноваги між пляна̀ми великих інвестицій і процесами внутрішної акумуляції ощадностей — творят осоружне мементо для її творців.

В дальшій частині своїх міркувань Свянєвіч широко розводиться над питанням інфляції, регляментації цін, стабілізації платень і т. д. Останній розділ твору посвячений злуці Австрії з Німеччиною. Економічні проблєми, звязані з „Anschluss-ом«, можна розглядати на думку автора з трох засадничих точок: 1) перемін, які злука Австрії спричинить в господарській структурі Ве-

ликонімеччини, 2) господарської тактики, яку приноровить в б. Австрії національ-соціялістична Німеччина і 3) впливу, який може викликати „Anschluss" в міжнародних господарських взаємовідносинах.

В загальному Австрія має господарську структуру надто зближену до цієї, яку можемо заобсервувати в Німеччині, тому тільки на перший погляд моглоби видаватися, що аншлюс через побільшення населення і території Великонімеччини справді викличе значні переміни на всіх ланках її народнього господарства. Про ті незначні структуральні відхилення обох держав свідчить слідуюча паралєльна таблиця:

	Рільництво і лісництво	Промисл і гірництво	Торгівля і транспорт
Німеччина	28,8	40,6	18,4
Австрія	31,7	36,9	16,2

Найбільше значіння для реалізації чотиролітного пляну мають австрійські копальняні багатства. Австрія посідає желізо і ґрафіт, найбільші в Европі леговища магнезиту, трохи брунатного вугля, міди, олова, срібла, золота і цини. В останніх часах стверджено можливости видобування нафтової ропи і земного ґазу.

Якщо росходиться про господарську тактику, то вона є цілком подібна до цієї, яку національ-соціялісти пропагували в добі „Arbeitsbeschaffung-y" Сейчас після злуки Ґерінґ заявив офіціяльно про започаткування великих інвестиційних робіт в б. Австрії. Кромі цього поширено на Австрію також правні приписи в справі позик для молодих супруж. Про поважні труднощі можна хиба говорити в ділянці заведення в зєдинених країнах одної валюти. Коли глядіти на „Anschluss" під кутом міжнародної господарської співпраці держав, то він є немовби сиґналом початку господарської експанзії III. Німеччини в напрямі полуднево-східнім; до гирла Дунаю, на Балкан, Туреччину і Персію. Тому то під теперішну хвилину можна дуже часто стрінутися в нім. економічній пресі з твердженням, що концепція „Mitteleuropy" перестала бути лише крилатою мрією публіцистів, але з кождим днем набирає щораз то більше познак, які вказують на недалеке її здійснення.

Подав **Евген Капшій.**

Ювілейний Календар »Сільський Господар« на р. 1939. Річник XI. Львів, 1938. Накладом Краєвого Господарського Т-ва »Сільський Господар« у Львові. Сторін 238, 8°. Ціна за примірник 1.50. Вже одинайцятий рік видає Товариство »Сільський Господар« у Львові для широкого загалу хліборобів календар під назвою »Сільський Господар«. Серед наших хліборобів тішиться він вже великим признанням.

Особливо цьогорічний календар заслуговує зі всіх мір на окреме признання: розкішна вінєта, прекрасні заставки в тексті роботи арт.-мал. І. Іванця, відповідно до змісту підібрані малюнки, котрих є 110 та гарний папір дуже підносять його вартість і додатньо виріжняють його зпоміж усіх цьогорічних календарів. Цілість календаря робить дуже культурне враження, через що направду повинен він стати настільною книгою кожного нашого хлібороба. Слід тут підмітити, що цьогорічний календар »Сільський Господар« є ювілейним, бо якраз в 1939 р. Т-во »Сільський Господар« обходитиме 40-літній ювілей своєї невтомної й корисної для українських хліборобів праці.

Щодо змісту то календар »Сільський Господар« — це поправді великий збірник хліборобського знання. Тільки для вигоди читачів є додана календарна частина. Через те цей календар навіть по році не стратить свойого значіння. Навпаки — є він дуже добрим доповненням попередніх річників. Хто у своїй бібліотеці має усі річники календарів »Сільський Господар« — цей має найкращого дорадника та невідступного приятеля в сільськім господарстві. А що так в дійсности є, вистарчить переглянути зміст цьогорічного календаря: По календарній частині слідує господарська частина, котра ділиться на 18 відділів: І. Загальні справи (5 статтей, серед них дуже цікаві д-ра інж. Е. Храпливого: »40 літ праці Т-ва »Сільський Господар«), (II. Хліборобство — 15 статтей, III. Луківництво — 3 статті, IV. Садівництво і городництво — 6 статтей, V. Лічничі зела — 2 статті, VI. Лісівництво, VII. Плекання с.-г. тварин,

— 13 статтей, VIII. Птахівництво — 3 статті, IX. Пасічництво — 2 статті, X. Шовківництво — 2 статті, XI. С.-г. ветеринарія — 5 статтей, XII. Меліорація і комасація, XIII. С.-г. будівництво, XIV. Куток господині, XV. Права хлібороба, XVI. Хліборобське навчання, XVII. С.-г. кооперація. Із самого перечислення відділів бачимо, що календар дуже багатий змістом. Тому кожний хлібороб, коли бажає поліпшити та піднести дохідність свойого господарства, обовязково повинен купити та прочитати цей цікавий календар, тимбільше, що ціна його не висока.

З УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

ЛІКВІДАЦІЯ »ГУРТУ«!

»Волинське Слово« в ч. 29. приносить наступну статтю (подаємо з малими пропусками):

Ліквідація установи чи капітуляція ідеї!

Маємо на увазі ліквідацію однієї з поважніших волинських установ, а саме Волинського Кооперативного Союзу »Гурт« у Рівному. Для більшої докладности мусимо зазначити, що правної ліквідації ще немає: ще ж у тій справі не сказала свого свола Надзірна Рада тієї установи, а також ще не винесло дефінітивної постанови про ліквідацію Загальне Зібрання представників обєднаних у »Гурті« кооператив. Як досі, є тільки постанова Управи »Гурту« про сполучення з іншим ревізійним союзом, а саме з Союзом Рільничих і Зарібково-Господарчих Кооператив у Варшаві. На тій підставі можна було б думати, що по перше: ліквідації ще нема, бо до неї можуть не допустити чи Рада чи Загальне Зібрання »Гурту«, а по друге: мова ж не про ліквідацію, а про сполуку, фузію двох установ.

Волинський Кооперативний Союз »Гурт« з осідком раніше в Луцьку, а потім у Рівному, — установа досить молода. Повстала вона в 1933 році, як »Волинський Союз Кооперативних і Комунальних Орґанізацій«, що мав обєднувати, як це видно з назви, всі господарчі орґанізації Волині. Спочатку мала це бути економічна централя; але зайшли факти, які увагу ініціяторів »Гурту« скерували в другий бік.

Під кінець 1934 р. появилася новеля до кооперативного закону з 1920 року, яка зредукувала кількість кооперативних ревізійних союзів у Польщі з 33 на 10, а крім того деяким союзам визначила інший, ніж досі, терен діяльности. Особливо відбилося це на житті Волині; до того часу всі волинські українські кооперативи були обєднані у Львівському Ревізійному Союзі Українських Кооператив (РСУК), а тільки польські й дуже мало українських кооператив належало до варшавських ревізійних союзів. Новеля 1934 р. обмежила терен діяльности РСУК-у до території Галичини, наказуючи одночасно волинським кооперативам вписатися в члени варшавських союзів. І ото тоді, дякуючи впливам місцевих (волинських) чинників, »Гурт«, який перетворився в централю виключно кооперативних орґанізацій, одержав право ревізії й підняв акцію обєднування волинських кооператив. Що правда, право ревізії, яке признано було »Гуртові«, не було повне (обмежене тільки до категорії кооператив закупу й збуту загального), що ставило »Гурт«, у порівнянні з іншими кооперативними союзами, в гірше положення; перспективи стати одиноким волинським кооперативним осередком для польських і для українських кооператив не були здійснені; але факт повстання регіонального Волинського Кооперативного Союзу з правами законної ревізії було осягнено. Перед українськими кооперативами, що досі обєднувалися в РСУК, стала дилема: або вписатися в члени вже існуючих варшавських союзів, або спільно з основоположниками »Гурту« стати в ряди творців окремого

волинського союзу. Не було дано можливости вибору молочарським і кредитовим кооперативам, яких »Гурт« не мав права обєднувати й які мусіли піти в члени Союзу Рільничих Кооператив; але було дано це право вибору всім споживчим кооперативам, яких на Волині було тоді (та й тепер є) величезна більшість.

Треба ствердити, що українські кооперативи (величезна їх більшість) не пішли лавою до »Гурту« і не стали в ряди його сторонників; вони воліли шукати дальших форм життя в варшавських союзах. Але щоб зрозуміти причину того явища, треба мати на увазі, що »Гурт« від самого початку свого існування став на шлях експерименту, впроваджуючи до своєї орґанізаційної системи де-які зовсім відмінні від інших союзів засади, які казали існуючим вже кооперативам глибоко призадуматися над тим, чи в »Гурті« зможуть вони продовжувати започатковану працю. Ці засади були такі:

1. Засада кооперативна: »Гурт« обєднує тільки такі кооперативи, які обслуговують виключно своїх членів. Ця засада — це, безумовно, »ортодоксія« в кооперативному житті, це найчистіша ідея піонерів кооперативного руху. Але в життєвій практиці цю засаду було тяжко реалізувати, а тому всі інші кооперативні союзи в Польщі вважали цю засаду за ідеал, до якого треба стреміти, але в практиці не боронили кооперативам продавати нечленам. Таку практику стосувалося й в українських кооперативах, які не могли відразу перейти на засаду обслуговування тільки членів.

2. Засада економічна: »Гурт« обєднує кооперативи, що мають великий район діяльности, а в тому районі багато крамниць (розділень). У проводі кооперативи стоїть Управа, яка не виконує сама господарчої, виховної й орґанізаційної праці, а наймає до праці фахового керовника. Управі підлягають усі роздільні, якими на місцях завідують шафарі під оком філіяльних комітетів і сама Управа підлягає 12-особовий Надзірній Раді, які покликують не Загальні Збори всіх членів кооперативи, а Загальне Зібрання Представників — по 1 на кожних 10 членів. Засада ця мала на меті творити сильні економічно установи з великою кількістю членів і поважними власними капіталами до обороту. Для українських кооператив, що майже всі були малими сільськими кооперативами, прийняти цю засаду — значило ліквідуватися й творити великі районові орґанізації, а на це не легко було зважитися.

3. Засада політична: »Гурт« обєднує такі кооперативи, що їх членами можуть бути й поляки й українці; тим самим у проводі — в Управах і Радах можуть бути представники обох громадянств. Засади цієї українське громадянство не оспорювало, вважаючи її за добру. На практиці вона була тяжкою до здійснення.

Оце й були причини, що українська кооперація не підтримала »Гурту«; додаймо до того, що кредитові й молочарські кооперативи не могли взагалі піти до »Гурту« й мусіли шукати порозуміння з іншим союзом, а це мало свій вплив і на решту кооператив, — а зрозуміємо, що причини того досить цікавого явища, що українська кооперація не підтримала регіонального осередку, а пішла до варшавського союзу, треба шукати не в ворожому наставленні провідників української кооперації, як це дехто пробує робити, а тільки в самому »Гурті«, який замало рахувався з реальною волинською дійсностю.

Кілька літ існування »Гурту« підтвердило, що засади, на яких цей союз був збудований, хоч і добрі в теорії, мало надавалися в терeновій діяльности в практиці. »Гурт« обєднав до 40 (переважно районових) кооператив, які самі провідники »Гурту« й творили; ці кооперативи мали 20.000 членів. В економічній ділянці кооперативи не осягнули значніших результатів. Рівнож і в ділянці суспільно-виховної праці »Гурт« не здобув поважніших ефектів, м. і. тому, що провід »Гурту« тільки останнього року звернув на цю ділянку більше уваги.

Але ми знаємо, що досягнень кооперативної праці не можна мі-

ряти її білянсом; економічна ділянка кооперативної праці — це тільки засіб до здійснення ідеалу, а не мета. Метою кооперативної праці є перетворити душу людини, як людини-одиниці, й душу людини-загалу. Для того, щоб цю мету здійснити, треба нераз жертвувати економічною ділянкою, треба жертвувати білянсом.

На протязі кількох років праці »Гурт« виховав громаду кооперативних робітників, які вірили в слушність усіх трьох засад, що на них »Гурт« спирався. Вірили в кооперативну ортодоксію, що казала обслуговувати тільки членів; вірили в перевагу системи районових кооператив над односельповими кооперативами, а вкінці — вірили, що тільки спільною працею польських і українських кооператорів можна двигнути волинське село на вищий щабель економічного, культурного й громадського життя. На терені »Гурту« не було суперечок за права української мови, не було суперечок за рівні права для поляків і українців; і ті й ці були тут рівноправними співгосподарями й співробітниками; і одні й другі мали на увазі велич ідеалу — працю для спільної справи, а для здійснення того ідеалу йшли собі на уступки в дрібних справах.

Сьогодні »Гурт« перестає існувати. Очевидно, могло бути так, що зовнішні причини, незалежні від волі провідників »Гурту«, казали цим провідникам шукати інших форм для продовжування праці над реалізуванням кооперативної ідеї; в тому випадку була б мова тільки про ліквідацію »Гурту« як установи. Але могло бути й так, що до ліквідації »Гурту« довели причини внутрішні, які можна б і по імені назвати: брак віри в саму ідею, яку провід »Гурту« досі репрезентував; коли так, то ліквідація »Гурту« перестає бути ліквідацією установи, а набірає значення капітуляції ідеї в її ортодоксійній формі.

Сьогодні не час дати відповідь на цю дилему; саме життя дасть на неї відповідь у скорому часі.

Від Редакції »Кооп. Респ.«: Не знаючи куліс справи, не можемо заняти становища до справи. Треба виждати, аж виясниться, хто був справжнім ініціятором ліквідації »Гурту«.

ПО ВОЄННІМ НАПРУЖЕННІ.

Довгі тижні гострого воєнного напруження мала свій відгомін в економічному житті. Звільнила свій біг машина господарської виміни товарів і грошей. Майже зовсім припинилася, і так квола, міжнародня торгівля, а ще більше потрясення відчув грошовий ринок. Власники конт у банках і щадницях, в побоюванні за долю своїх льокат, масово вимагали звороту своїх капіталів; гуртівники промислових виробів обмежили висилку товарів своїм відборцям детайлістам, лякаючись за їх виплатність; гуртівники збіжжа виявляли меншу активність у скупі, не знаючи, чи не прийдеться скупленого віддати на потреби війська; хлібороби відтягалися з продажу, боячись за певність паперового гроша і ставлячи вище посідання зерна у шпихлірі.

Як інформує преса, Банк Польскі прийшов з грошевою допомогою польським банкам і касам (300 міл. зл.) на найконечніші виплати вкладок. Як подає з ГКЧ дир. РСУК п. О. Луцький, також українські кредитові установи відчули наслідки нервовости вкладників, особливо в останньому тижні кризи. Є це доказом повної справности наших установ, що без допомоги з боку, з власних грошевих резерв вони зуміли вдоволити всі вимоги своїх вкладників. Центральна Каса нашої кооперації урухомила своє касове поготівля, виплачуючи українбанкам кругло 200 тисяч злотих з їх конт.

В секторі Центросоюзу напруження проявилося передусім застоєм у збуті продуктів. Біля 20 вагонів яєць, приготованих до експорту, могли підпасти зіпсуттю. Частину умістив ЦС у своїй холодільні в Ґдині, кілька вагонів вислав до Анґлії льоко пристань англійська, себто транспортуючи на своє власне, а не купуючої фірми ризико. Грошеве положення було тяжке, бо з попередніх висилок належалося біля 150.000 зл. з Чехословаччини і годі було ці гроші дістати. Мимо тих всіх перепон наша збу-

това організація не припинила своєї праці. Тим зберегла основи довіря і доставця і відборця.

Характеристичне, що доставці промислових товарів не зменшили своїх достав для Центросоюзу, хоч приватним замовникам обмежували достави (як відомо, практикується короткий кредит) іноді до половини.

ПРОТИБОРГОВА АКЦІЯ У 1937 Р.

У 43. числі ГКЧ подає директор ревізійного виділу РСУК п. М. Капуста підсумки протиборгової акції у 1937 році. Сума споживчих кредитів у 2251 сільських закупно-збутових кооп-ах була:

грудень	1936 р. —	1.255.094 зл.
„	1937 р. —	1.150.385 „
зменшення на		104.709 „

себто на 8,34%.

Цим вислідом можнаби евент. вдоволитися, якби не те, що на причини, зменшення суми кредитів склалося не тільки вирівнювання довгів членами, а й відписування нестягальних боргів кооперативами (в ост. році відписано на суму 32.734 зл., або 2,6%). Зменшення суми боргів більше, як є, але кооперативи на місце стягнених кредитів уділюють нових. Таким чином, пише дир. М. Капуста, »одною рукою усувається зло, а другою твориться для нього нову підставу«. »Завідуючі органи кооп-в разом з крамарями роблять усе, щоби оминути видані інструкції РСУК«.

З поданого подрібного реєстру стану боргів по округах довідуємося, що є райони (2), де пересіч боргу на одну кооперативу переступає 1000 зл. (Устрики кругло 1500 зл., Глиняни 1320 зл.). Інші райони мають 600, 500, 400, деякі понад 200 зл. пересічі. Стан на загал лихий.

ХРОНІКА

РУХ ГУРТОВИХ ЦІН ЗА РІК.

Останній рік, за даними »Вядомосці Статистичних« принісши такі зміни в гуртових цінах в Польщі:

збіжжа	серпень 1937	**55,5,**	серпень 1938	**37.8**
тварини	„	46,4	„	44,1
набіл	„	46,8	„	43,3
мука — каша	„	50,7	„	49.7
цукор, спірт, пиво	„	71,3	„	71,3
тютюн	„	96,8	„	96,8
сіль	„	91,8	„	91,8
мінеральне паливо	„	79,5	„	79,7
дерево сире	„	64,0	„	51,3
волок. сирівці	„	39,5	„	33,1
шкіри сирі	„	44,6	„	34,7
залізо	„	79,9	„	79,9
шт. погної	„	68,5	„	68,5
пряжа	„	52,7	„	47,0
шкіра випр.	„	51,5	„	47,4
папір	„	55,8	„	55,8
Готові вироби:				
для рільної продукції	„	64,9	„	65,5
для промислової продукції	„	75,2	„	76,5
тканин	„	58,6	„	56,1
одяг і обува	„	48,4	„	46,8
мило	„	71,7	„	68,7
харчі взагалі	„	**61,7**	„	**58,9**
продукти рільників	„	**49,7**	„	**41,0**
в тім землеплоди	„	**53,1**	„	**38,1**
промислові артикули	„	**60,8**	„	**56,9**
в тім: **скартелізовані**	„	**78,1**	„	**77,4**
нескартелізовані	„	**56,7**	„	**51,4**
пром. артикули, що **купує село**	„	**66,4**	„	**64,7**

ЛБ АН УР

Чомуж така благородність? Не через благородність це робиться, бо солідаризм, як я вже нераз про це згадував, не є милосердним братчиком, але через суспільний інтерес і тому, бо він думає, що це є найкращим способом осягти якнайбільше плодів зі землі, чи продуктів фабрик, ніж полишати це тим, які до того призначені.

Солідаристична концепція приватної власности не виключає отже власности плодів; вона не виключає принципу затримання кожним чи то плодів своєї посілости, чи свого капіталу. Лишень, з огляду на соціяльний характер посідання, є слушно, щоби цю власність піддати деяким обмеженням в інтересі суспільного добра. Тому, що суспільність полишає власникові плоди, вона може за це ставляти усякі вимоги.

Цю тезу про власність, як соціяльну функцію, висловлювали не лишень соціялісти і солідаристи: її визнавали деколи й економісти клясичної школи. Перед кількома роками Бореґар (Beauregard), професор політичної економії на правничій школі в Парижі і водночас посол з правиці, у звязку з одним проєктом фінансового закона, домагався у парляменті „орґанізації такої системи, де би страту розділювалося поміж усіх тих, які є солідарно звязані рямцями земельної власности". Ця деклярація викликала велике обурення і строгі коментарі часопису „Тан": „Солідарність земельної власности — що-ж це інакшого, як не чисто соціялістична доктрина?" — писав цей часопис .

Тимчасом це не зовсім так, бо які ж є ограничення й обмеження, що їх домагатиметься солідаризм що до власности земельної, промислової, чи капіталістичної?

Може це буде т. зв. податок від капіталу, не входячи покищо у розгляд цього тяжкого питання; на всякий випадок, це буде податок від спадщини і прогресивне оподаткування доходів. Це буде мабуть те, що ми називаємо експропріяцією (вивласненням) в інтересі загального добра — вивласнення з відшкодуванням — але вивласнення в далеко ширшому розумінні, як воно є у французькому законодавстві, де воно обмежене лиш до випадку будови міських вулиць або витичення залізничих шляхів з такими величезними відшкодуваннями, які дуже часто унеможливлюють або надто здорожують ті загально потрібні роботи. Поняття „загальної потреби" солідаризм бере у якнайширшому змислі, у такому розумінні, що його взяли в останніх роках в десяткові країв Середущої і Східньої Европи для вивласнення великих посілостей, лиш для того, щоби еманципувати сільський пролєтаріят. А все-таки уряди цих країн не були соціялістичні. В тому ж дусі й італійський закон накидує власникам лятифундій „боніфікацію" їхніх земель під загрозою вивласнення.

По-третє, якщо тут іде мова про промисловий капітал, то ці обмеження виступлять у виді робітничої контролі. Оце домагання, так часто формуловане в робітничих маніфестах і так остро поборюване працедавцями, основується на цій солідаристичній ідеї, що всяке підприємство, таксамо як і матеріял, машини і винаходи, а головно, клієнтеля, належить в деякій мірі всім і є справою усіх, та що власність відноситься не тільки до власників, але

й до робітників та споживачів. Справедливим є отже, щоби вони всі мали деякий вплив на хід фабрик, і щоби замісць так часто уживаної фрази промисловця: „Я є паном у себе; якщо ви не вдоволені, заберайтеся геть!" — робітники могли відповісти до певної міри: „Ми є тут також трохи панами" — а я додаю ще те, про що робітники готові забути: „Ми є вашими споживачами; клієнтами, тому ми є тут також трохи так, як себе в хаті. Бо що ж будете робити без нас?"*).

*) Теза, висловлена у цій главі, що була заторкнена вже у доповіді про »Мораль Бастії« у книжці про „La Morale Sociale" виданій 1903. р. Школою Високих Соціяльних аук, викликала величезну критику Фолєна у його творі Principes sociaux de l' ordre Naturel" і в спеціяльній брошурі „Moralité économiste solidariste" Туди ми відсилаємо читача; ми обмежуємося тільки до зацитування останнього речення: »Люди зі школи Бастії, це економісти із моральним змислом; люди зі школи солідаристів, це моралісти без економічного змислу — що є великою шкодою для їхніх ближніх«.

РОЗДІЛ VIII.

СОЛІДАРНІСТЬ І МОРАЛЬ.

§ 1. Солідаристична мораль.

Я сказав на початку цього викладу, що однією із головних причин успіху солідаристичної доктрини було те, що деякі люде вірили, що знайшли в ній основи світської моралі, яка їх звільнить від конечности прибігати до релігії.

Гельвецій, атеїстичний фільософ 18. століття, сказав: „Обєднання інтересу власного й загального це архитвір, який повинна привластити собі мораль".

Так! Але яким шляхом дійти до цього обєднання? Якщо заходить конфлікт між інтересом особистим і загальним — що трапляється на кожному кроці — то треба, щоб інтерес особистий уступив місце загальному. Яким же способом привести до цього пожертвування? Во імя любови Бога? Ради спасення душі, чи ради кантівського „катеґоричного імперіялізму"?

Осьтут саме приходить солідарність зі своєю розвязкою питання. Яким шляхом? А тим, що доказує, що нещастя одного має наслідки для інших і що навпаки, добром одного користуються всі. Дякуючи цьому доходить цей архитвір до здійснення.

Солідарність вказує також, що девіза, так часто повторювана: „один за всіх, всі за одного" не є тільки ідеалом, а дійсністю. Вона хоче сказати, що той, хто працює для всіх, працює теж і для себе.

Політична економія (клясична) говорила: хай кожний іде за своїм особистим інтересом — тим самим буде забезпечений загальний інтерес. Солідаризм говорить навпаки: хай кожний шукає загального інтересу; роблячи це, він буде задоволений і своїм. Отже, солідаристична мораль не є мораллю ні пожертвування, ні незаінтересування. Вона основується на добрі загалу. Зрештою і принцип Евангелія: „Ти будеш любити свого ближнього, як самого себе" включає в собі любов до самого себе.

Це не є маловажне, що до принципу християнського закона: „Ти будеш любити свого ближнього, як самого себе", ми додаємо закон солідарности, що наш ближній, це ми самі і що ми ніяк не можемо відділити себе один від одного.

Пані де-Севінє в одному з листів до своєї дочки, пані де Ґрінян, коли та була закатарена, писала ці зворушливі слова: „Бо-

лить мене в твоїх грудях". Відчувати нещастя другого, як своє власне, ось приклад спонтанної солідарності. Це є та сама думка, яку висловив Віктор Ґюґо у відому вірші: „Безумний ти, якщо не віриш, що я — це ти".

Еґоїзм схарактеризовують дві формули. Перша це: „Це мене не обходить!", друга: „Це обходить тільки мене самого. Не пхайте свого носа до моїх справ".

Першу формулу ми чуємо частіше, але чуємо теж і другу. Моралістові, який хоче прочитати лєкцію пяниці, алькоголікові, збоченцеві, лінюхові, марнотратникові, чи мальтусійцеві, ці відповідають: „Це справа не ваша, а моя!"

Теж саме і з працедавцем, якому роблять зауваження чи інспектор праці, чи секретар робітничого союзу: „Я сам є паном у своїй хаті!"

Одначе, солідаризм не дозволяє повторювати таких формул. Все, що торкається нашого ближнього, торкається й нас, і все, що торкається нас, цікавить нашого ближнього. Немає ані одного нашого чину, ні одного нашого слова, які, в концентричних филях, не розходилися б по цілому світі.

Наслідком того, якщо ми зрозуміли раз на завжди солідаристичний закон, ми маємо обовязок при кожному нашому чині і слові зважити їх наслідки для нашого сучасного і наступного покоління — для сучасності й майбутності.

Тоді, ця наша особовість — про яку говорять, що вона, через солідарність уменшується і деґрадується — явиться нам, навпаки, в правдивій величі, тому, що вона якраз включає відповідальність величаво побільшену.

Перед стома роками — і перед самим солідаризмом — у р. 1831., Баро (Barrauet), один із професорів Сен-Сімонської школи, на одному париському зібранні сказав ці слова, трохи бундючні, але в них відчувається знамените передбачення солідаристичної доктрини:

„Колись у Гебрейців, якщо на дорозі находили трупа, довколішні мешканці рукою на бездушному тілі присягали й клялися, що вони не мочали своїх рук у злочині.

„Гаразд! Але я все вас закликаю мене вислухати: На вид цього люду, який ви бачите по вуличних закутках і норах, серед убивчого воздуха пивниць і хлівів; по гидких арештах, блідих і виснажених голодом і тяжкою працею, напів у лахах і в моральному багні, ледви дихаючих — я вас закликаю, вас, дітей упривіліованих кляс: Встаньте і — рука ваша на цих ранах — покляніться, що ви не маєте ніякої участі у цьому болю і терпінню, у цій аґонії! Покляніться! Але ви цього не посмієте!"

Сьогодня, солідаристична школа адресує цей красномовний заклик до кожного та, вказуючи на всі лиха соціяльного устрою, вчить його: по-перше, що він є, у великій мірі, спільником цього лиха і терпіння, по-друге, що він сам ризикує стати їх жертвою.

Ось — де два обличчя моральної солідарності.

Але з морального боку, солідарність учить нас і чогось другого. Вона одночасно вчить нас бути строгішими відносно нас самих, тому що наші вчинки родять наслідки, і бути вибачливі-

шими для інших, тому що їхні хиби можуть бути, у деякій мірі, наслідком наших хиб.

Отже, будучи більш строгим відносно себе самого і більш вибачливим відносно інших — якуж можна знайти кращу рецепту?

Длятого-то, як ми це сказали у першій лекції, у 1900. р., заложено Т-во Соціяльного Виховання для навчання нової моралі, яку інспірував солідаризм:

„Соціяльне виховання вчитиме законів природньої солідарности. Воно буде вказувати, яким способом ці закони принесли зі собою — як завдання для всіх — зобовязання, зроджене з праці і змагання усіх людей, зобовязання, яке сповнити повинен кожний, по мірі своїх сил й ужитку, яким він користується зі спільного вкладу — а це у всіх ділянках суспільного життя. За головний предмет воно візьме на себе спрямувати волю кожного до умови, тобто до здійснення умовленої солідарності і, такби мовити, ліквідацію несправедливостей, які зродилися якраз через непризнання природньої солідарности".

В 1904. р. пан Шоміє, міністр освіти сказав у своїй промові у Лізі навчання:

„Найбільшим завданням учителя є — вчити про любов до вітчини. Перед цим культом немає шкільної невтральности.

„Але він не сповнить цього завдання, якщо не защепить у діточих душах відчуття й другого, не менш імперативного обовязку — почування людської солідарности".

§ 2. Критики моралістів.

Але не така є думка моралістів. Більшість з них є так само сувора супроти солідаризму, що й клясичні економісти, як ми це бачили вже раніш.

Я можу вам прочитати цілу низку критик, я можу навіть сказати, обид з їхнього боку.

Ось кілька зразків.

„Солідарність служить претекстом людям, що бажають наживатися з овочів праці інших, політиканам, що хочуть рекрутувати собі прихильників на кошт податників: це тільки звичайне нове імя для дуже нездорового еґоїзму"[1]).

„Солідарність є тільки одною з форм еґоїзму і то ганебного еґоїзму[2]).

„Солідарність зовсім не є для волі мотором, що веде її до посвяти; вона є навпаки співвиновницею всіх еґоїзмів, співробітницею всіх недомагань, забезпекою для всіх апатій[3]).

Шукаймо, що є обосноване у всіх тих закидах. Правдою є, що солідарність є тільки фактом, природнім законом, якщо хочете, але як і всі закони фізичного ладу, вона не має ніякого морального значіння. Природній закон не є ані моральний, ані

---

[1]) Vilfiedo Pareto, Le peril socialiste (Небезпека соціялізму) — в Journal des Economistes з 15. травня 1900.

[2]) Demolins у „Revue des Sciences Sociales", 1897.

[3]) Paul Bureau.

аморальний; коли аморальний, то він так само байдужий, як і закон притягання, чи закон рівноваги плинів. Деякі прояви солідарности нас відштовхують: солідарність між котом і мишею; між мухою і павуком, хоч одно без одного не може обійтися. Існує солідарність в усіх безчисленних випадках паразитизму. Те саме в усіх видах соціяльного паразитизму і кожний використувач є солідарний з експльуатованим, кожний віритель з довжником. Яка з того мораль?

Коли приняти, що солідарність, це примирення інтересу індивідуального зі загальним, то наші критики кажуть, що це проста фантазія. Це може було-би правдою, якщо існувала-б тільки солідарність в добрі, хоча це не є зовсім справедливе, щоб одиниця користала з добра, якого вона сама не зробила. Якщо було-би так, як в доґмі католицької церкви, що молитви і заслуги святих переходять на грішників і на тих, що не моляться; якщо було так, як в поетичній японській традиції, що камізелька вшита тисячю жіночих рук мала-б силу відвертати кулі від людини, що її вбрала, так, що колись в японських містах жінки та дівчата спинювали прохожих благаючи, щоб доповнили тисячу вузликів та таким чином спасли від смерти їхніх чоловіків чи їхніх суджених; коли-б, кажучи одним словом, була тільки солідарність в передаванні добра — тоді треба було-б її плекати. Можна-би думати, що солідарність вчить нас любити наших ближніх. Однак з усіх тих прикладів, що я навів, виходить, що солідарність проявляється передусім у передачі зла.

В цій жахливій формі солідарности, що називалася муками Мезанда, де живий був звязаний з мерцем, цей мерлець розкладав живого, а не живий воскресав мерця!

Те саме в подружжі, де один із подругів є сухітником; на нього не передістається здоровля його співподруга, але навпаки, він передає недугу.

В економічному ладі є далеко частіші передачі руїни підприємств, ніж успіху!

З того факту, що солідарність це найчастіше передача зла, випливає висновок, що солідарність не збуджує в нас любови до ближнього, але радше боязнь і ненависть. Чи думаєте, що думка, що можемо заразитись, чи бути зруйнованими через наших ближніх, робить нам їх симпатичними? Стверджено теж дивну солідарність між людиною і щурами. Щурі приносять людям заразки чуми. Який з того висновок? Треба вигубити всіх щурів; і справді, як причалює до берега корабель, то люди намагаються їх витрути в окремім хемічнім розчині.

Тепер, коли знаємо, що сухітники є теж небезпечні, я не хотів твердити, що ми бажаємо їх також знищити, але якщо ми спішимося з датками, щоб якнайскоріше їм збудувати лічницю і то можливо якнайдальше від здорових, щоби їх там замкнути, подібно, як це робили з прокаженими в Середновічю, — то чи-ж не є це богохульством бачити в цьому акт моралі та ототожнювати страх з любовю?

У Злучених Державах існує „ліґа проти поцілунків". Якби вона була повстала виключно на основі пуританської моралі, то можна-б усміхнутися, однак вона була основана зі зовсім іншої причини, ніж почуття стиду; це зі страху перед зараженням. Коли-ж прийде черга на „ліґу проти подавання руки", то прийде день, що дотикатимуть свого ближнього тільки через рукавичку. Ось виховання солідарности. Ба навіть коли солідарність зявиться не у формі зла, але у виді добра, у гарних видах, як наприклад у формі поділу праці, про що я наводив гарну сторінку з писань Бастія — то яку-ж моральну науку можна з цього виснувати? Які-ж то обовязки вона творить?

Я добре знаю, що в усіх підручниках моралі знайдете рядки Сюллі Прюдомма (Suly Prudhomme), де він каже:

„У сні сказав мені хлібороб: відтепер робитимеш сам твій хліб, я не буду вже тебе годувати, ори сам землю та сам засівай. А ткач мені сказав: сам роби твої вбрання, а муляр мені сказав: візьми у руки лопату".

Збудившися, поет зрозумів, що мав тяжкий сон, однак одночасно пізнав, що на його добробут складається праця інших і закінчує:

„Від тоді я їх всіх полюбив".

Так, але це чиста література. Не є потрібна любов між клієнтом і доставцем; доставець вимагає, щоб йому заплатити рахунок, він не хоче, щоб його любили.

Я добре знаю, що коли президент республики є в дорозі, то є звичай, що він стискає руку машиністові у хвилині приїзду до місця призначення, і таким чином він здійсняє дещо з думки Сюллі Прюдомма. Однак це є тільки протоколярна формальність, надто плитка, щоб стати основою якоїсь моралі.

Навпаки узагальнення ідеї солідарности може зруйнувати все те, що досі моралісти називали у нас основою моралі: що кожна людина відповідає за свої діла. Вона має бути карана за свої блуди, а не за блуди інших[1]). Вона має користати зі своєї праці, зі своїх діл, а не з діл і праці інших. Це принцип кожної людської та божеської справедливости.

§ 3. Солідарність не звільняє від справедливости.

Я признаю силу тих арґументів: я не хочу твердити, що солідарність сама по собі вистарчає, щоби оснувати мораль.

Ціла теорія здогарної умови, яку ми докладно виложили, є зусиллям, щоб направити шляхом права несправедливости природньої солідарности. Солідарність не звільняє від соціяльної справедливости і в супереч п. Поль Бюро (Bureau) вона є для неї вказівкою, точкою опертя.

---

[1]) Вже пророки протестували проти цієї справедливости:
»Навіщо вживаєте цю пословицю в країні Ізраїля; батьки споживали зелений виноград і з того попсувалися зуби у дітей? Я є життя, сказав Пан, Вічний, і ви не будете вже більше потребувати говорити цю пословицю в країні Ізраїля«... »душа, що грішить, ця душа вмре«. (Ізраїль, XVIII, 2); (Єремія XXXI, 29).

Так, це поза нею, у своїй совісти треба шукати за справжнім принціпом морального закону, однак ця совість є дуже часто темна; вона потребує, щоб їй пояснити, щоб її виховати. Солідарність несе їй світло, вказує їй шлях.

Навіть там, де особистий інтерес входить у гру; навіть там, де солідарність змішується зі страхом, багато значить, коли людину застановиться, щоб вона перестала бути сама собою, щоб вона поширила своє серце, щоб до неї увійшло хочби одночасно з негодуванням теж і зрозуміння для турбот другої людини.

Очевидячки, людина відкидає природню солідарність чи ясніше сказати співзалежність, бо це ланцюх, що нас вяже в просторі з сучасниками та з нашими предками в часі. А людина не любить бути звязаною.

Бути незалежним, це мрія дитини: найкращий день в її житті, це хвилина, в якій вона може вийти сама на вулицю без батька чи мами; це мрія жінки, що домагається у всіх феміністичних програмах своєї еманципації; це мрія міщанина, що хоче для себе і для своїх синів т. зв. незалежної карієри (в дійсності дуже кепська назва).

Але треба ще щось більше сказати. Є випадки, в яких не тільки індивідуальний інтерес, але навіть суспільний хоче, щоби людина звільнилася від солідарности, щоби вона перетяла вузли, що її вяжуть.

Це випадок всіх тих, що на цьому світі були революціонерами. Кожний революціонер, ба навіть кожний реформатор, кожний новатор це індивідуальність, що звільнила себе з предківської солідарности, що на неї тяжіла. Поліевкт, перекидаючи ставники богів, Лютер палячи папські буллі, аристократи давнього режіму, що в ночі 4. серпня зрікалися своїх февдальних прав — ось приклади людей, що звільнилися від солідарности в часі і в середовищі в імя якогось вищого наказу.

Великі історичні хвилини, хвилини, що маркували рішучі кроки вперед — в політичному ладі: французька революція; в економічному: повалення кріпацтва та цехів, в релігійному ладі: реформація; в інтелєктуальному ладі: методольоґічний сумнів Декарта, що намагався звільнити свого духа з усього попереднього змісту, чи-ж не є вони хвилинами, в яких прорвалися давні вузли? Чи-ж не є вони одночасним звільненням зі стільки солідарностей? Чи-ж радість кожного новатора не є подібна до захоплення аеронавта, коли він кричить: пустіть линви! і відчуває, як останні вузли, що лучать його зі землею, рвуться і він чує себе звільненим від найбільшої тиранської солідарности, цієї сили притягання, що нас привязує до земської кулі?

І треба признати, що ці, що підчиняються давнім солідарностям, не мають вищого духового рівня. Робити все це, що роблять всі, йти за своїм призначенням: можна добачувати в тім солідарність, але ще частіше рутину та підлість.

Так, треба признати, що ствердження факту, що кожній

ЛБ АН УРСР
4752

НОВІ Й НАДІСЛАНІ КНИЖКИ.

Deines W. G. Sixteenth international Co-operative Day Saturday, 2 nd July, 1938. Festival of Co-operation held at Empire stadium, Wembley... London, Co-operative Society, 1938. 4⁰ p. 56.

Кліш Володимир. Творім спільні основи. Про розбудову господарського життя. Львів, „Наш лемко", 1938. 8⁰ ст. 24.

Олінський, Ілля. — Солідних фахівців нам треба. Станиславів, „Астра", 1838—16⁰, ст. 27.

Український Агрономічний Вістник. Неперіодичний Журнал. Рік II. кн. 5. Львів, 1938. 8⁰, ст. 56.

Sprawozdanie Państwowego Banku Rolnego. Za rok 1937. Warszawa, 1938. 2⁰, str. 40. Dod.: Objaśnienia do sprawozdania Państwowego Banku Rolnego za rok 1937. str. 41—90.

З Минулого. Збірник. Том I. Warszawa, Український Науковий Інститут, 1938. 8⁰, ст. 160.

Селянський Календар. 1039. Львів, Селянська видавнича спілка, 1938. 8⁰, ст. 144.

Чим як чим, але

милом

„ЦЕНТРОСОЮЗ"

можемо почванитися перед цілим світом.

ТУТКА КАЛИНА

КУПУЙТЕ тільки найкращі ШЕВСЬКІ КІЛКИ

„ДЕНДРА"

Львів, вул. Потоцького 58

Тел. 289-09.

4.752

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою

ЛНБ ім. В. Стефаника
ПРОВЕРЕНО-1987 р.

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1938. рік, що є вже **одинадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1938. році такі

дарові премії:

1. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.
2. М. І. Туган-Барановський: Кооперація, її природа і мета, вартости зл. 2·50 або
3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1938 році **знижена** і виносить всього **12** зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

39172

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

III
Ж-14850
1938-12

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Мусимо видержати; Листопад 1938; Новий пресовий закон; Значіння тешинського Шлеська для Польщі; Стан світового і польського господарства; Що буде з цінами збіжа; та ін.

Колєктивізація сіл.-господарства в Совєтах.

О. Лев Горалевич.

Соціяльно-політична ситуація Анґлії.

ЛЬВІВ ГРУДЕНЬ 1938

ЗМІСТ:

На окраю днів 353
Левинський: Колєктивізація сільського господарства в Совєтах 359
Д. Піснячевський: Соціяльно-політична ситуація в Англії 362
Гр. Кухар: О. Лев Горалевич 369
С. Бородаєвський: Сільськогосподарські складові кооперативи в Чехословаччині 375
Е. Капшій: Державні підприємства в огні критики . . 378
Нові книжки 381
З преси і життя 384
ДОДАТОК. Шарль Жід: Солідарність, (Кінець).

INHALT:

Aktuelle Notitzen (Wir müssen aushalten; Neues Pressgesetz u. s. w. 353
Die Kolchosen in der USSR (V. Levynskyj) 359
Wirtschafts- u Finanzreform in England (D. Pisnjatschevskyj) 362
L. Horalewytsch, ukr. Genossenschafter (H. Kuchar) 369
Die landw. Magazingenossenschaften in der C. S. R. (S. Borodaevskyj) 375
Bücherschau 378
Presseübersicht 384
BEILAGE: (Ch. Gide — Die Solidarität. (Schluss).

TREŚĆ:

Aktualne uwagi 353
Kolektywizacja wsi w ZSSR (Woł. Łewynskyj) 359
Socjalno-polityczna sytuacja w Anglii (D. Pisniaczewskyj) 362
O. Łew Horalewycz (Hr. Kuchar) , ... 369
Rolnicze spółdzielnie magazynowe w ČSR (S. Borodajewskyj) 375
Przedsiębiorstwa państwowe w ogniu krytyki (E. Kapszij) 378
Nowe książki 381
Z prasy i życia 384
DODATEK: Ch. Gide, Solidarność. 8. półarkusz. (Koniec).

SOMMAIRE:

Notices actuelles 353
Collectivisation dans l' économie agricole de l' U.R.S.S. (Fin.) (V. Levynsky). . . . 359
La situation économique et sociale de l' Anglettairre (D. Pisniatchevsky) . . . 362
P. Léon Horalevytsche (Fin.) (G. Kuchare) 369
Les coopératives de dépôt en ČSR (S. Borodavsky) . . 375
Sur la critique des entreprises d'État en Pologne (E. Kapchie) 378
Parmi les livres 381
Revue de la presse 384
SUPPLÉMENT: Ch. Gide. Solidarité. (Fin.)

Чим як чим, але

МИЛОМ

„ЦЕНТРОСОЮЗ"

можемо почванитися перед цілим світом.

1938-12

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
МІСЯЧНИК

39172

ОДИНАДЦЯТИЙ РІЧНИК
1938

ЛЬВІВ 1938

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
Ж-1533

Redaktor dr. Karło Koberśkyj. — Drukarnia Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki, Lwów, Czarnieckiego 26.

„Кооперативна Республика виходила місячно під редакцією д-ра Карла Коберського. — Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові, Вул. Техніцька ч. 1. тел. 240-96. — З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка, Львів, Чарнецького ч. 26, I пов. Телєфон 253-57.

„La Republique Coopérative". Redakteur en chef dr. K. Koberskyj. — Edition de L' Union de revision de coopératives ukrainiennes à Lwow (Léopol).

стор.

Пінячевський, Д.: Наслідки повоєнних фінансових реформ в господарському житті Анґлії 259

„ Соціяльно-політична ситуація Анґлії . . . 362

„ Фінансова й економічна політика Анґлії по війні . 272

„ Франція на повороті 185

З ПРЕСИ І ЖИТТЯ.

Коберський, К.: „Ідейне заплідненння" 251

Коберський, К.: Чи направду не можна обнизити відсоткової міри? . 191

На чім оперти орґанізацію селянства? 320

Дрібні уваги 384

СЕРЕД КНИГ.

Гурик, І.: Józef Jasiński: Rola spółdzielczości w rozbudowie gospodarstwa narodowego w Polsce. W., 1937. 31

„ Maria Dombrowska: Rozdroże. W. 1937 248

„ I. Celarski: Zabudowa osad na tle reformy rolnej w Polsce w 1938 250

„ S. Orlikowski: Aktualne zagadnienia kredytu rolnego. W., 1938 123

„ F. Ostrowski: Inwestycje dla uspranienia obrotu rolniczego. W 1938 124

„ J. Radwan: Zagadnienie scalenia gospodarstw wiejskich w Polsce W., 1938 190

„ G. Turowski: Warunki i drogi rozwoju gospodarczego wsi polskiej. W., 1937 93

Капшій, Е.: На нові рейки. (F. Młynarski: Proporcjonalizm ekonomiczny. W., 1937) 91

„ Державні підприємства в огні критики. (B. Sikorski: Interwencionizm, etatyzm, karteli. 1938) 378

„ Три фази господарської політики III. Німеччини (кн. S. Swianiewicz: „Polityka gospodarcza Niemiec hitlerowskich". W., 1938) 345

„ Stanisław Grabski: „Ku lepszej Polsce". W., 1938. . . 158

Коберський, К.: Солідаризм як одна з підставових прикмет української психіки. (Ю. Липа. „Призначення України". Л., 1938) . . . 181

Л. Вт.: „Informator Spółdzielczy". W., 1937 94

„ Р. Левицький: Відсоткові табелі. Л., 1938 95

М., Б.: Володимир Полянський: До сонця, початки письма й рахунків. Л., 1938 64

Нові видання РСУК 29

стор.

Петрів, З.: A. Zischka; Nauka łamie monopole, Lw., 1938 . . . 381

П., К.: Книга про латвійську кред. кооперацію 27

С., О.: K. Dąbrowski, B. Radziejowska, Z. Kobyliński: „Prace zespołowe wsi". W., 1938. 287

Ювілейний Календар „Сільського Господаря" на 1937. Л., 1938 . . 348

Das ukrainische Genossenschaftswesen in Polen 30

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 12.
ГРУДЕНЬ
1938.
РІЧНИК XI.

39172

НА ОКРАЯХ ДНІВ

МУСИМО ВИДЕРЖАТИ!

Події, які переживаємо, є новою спробою видержливости наших характерів. Працювати в українськім кооперативнім русі в нинішних умовинах стало рівнозначним з наражуванням своєї особи. Маємо надію, що не буде між нами таких, щоби захиталися у цій пробі. Не буде між нами дезертирів з фронту праці. Навпаки, до всіх дотеперішніх зусиль додамо нові, ще більш інтензивні. Це буде найкраща відповідь тим, що хотілиб перервати нашу працю.

Бо тільки в біді пізнається правдивого приятеля. Тільки в тяжких годинах показується, хто готов справді служити народові й кооперації, за всяких обставин і умовин.

ЛИСТОПАД 1938.

Місяць листопад 1938 року був тяжкий для українського народу в Польщі і його кооперації. Одначе кооператори не падають духом, вірючи, що правда таки переможе.

НОВИЙ ПРЕСОВИЙ ЗАКОН.

З днем 28. листопада ц. р. увійшов в Польщі в життя новий пресовий закон, виданий в поспішному порядку у виді президентського декрету. Новий закон привитала майже ціла преса, як дальше і то дуже діймаюче обмеження свободи друку.

Найважніше загострення, яке приносить новий закон, полягає у санкціях проти редакторів, авторів, далі видавця і друкарні, де друкувалася річ, що підпала конфіскаті. Після дотепер обовязуючих норм, репресія влади кінчилася звичайно заняттям і знищенням друку, що на думку цензора містив знамя провини проти обовязуючого права. З тексту нового закона виходилоби, що заняття і знищення друку це тільки побічний і додатковий засіб репресії, а головним має бути карне переслідування редактора (евентуально ще й автора, видавця, друкара). Притім карна відповідальність незвичайно загострена. А саме: декрет постановляє, що редактор відповідає навіть тоді, коли суд не узнав його виновником; відповідає іменно за сам недогляд, що допустив до друку річ, яку цензор і суд узнали гідною конфіскати.

Кари за „недогляд" надзвичайно строгі, головно у матеріяльному розумінні. Дотичний параґраф декрету звучить дослівно так:

„Арт. 33. (1). Редактор, не визнаний за того що доконав переступства, підмавляв або допомагав до нього, відповідає за те, що через недогляд допустив до оголошення в часописі твору, що у змісті має ознаки переступства, і підлягає карі:

гривни до 3.000 злотих, якщо зміст часопису ховає в собі ознаки проступку,

арешту до року і гривни або самої тільки гривни, якщо зміст часопису ховає ознаки провини,

арешту до 3 літ і гривни, або тільки гривни, якщо зміст часопису містить ознаки злочину.

Арт. 39. (1). Коли зміст часопису заключає в собі ознаки злочину або особливої ваги провини, яку переслідується з уряду, суд може на внесення прокуратора оректи завішення часопису на час від 6 місяців до 5 літ або на завсігди, коли з многократних конфіскат виходить, що дальше видавання часопису загрожувалоби публичному порядкові."

Ці нові умовини мусить мати на увазі читач і зрозуміти положення преси.

СТАН ЗДОРОВЛЯ КООП. ІВАННИ БЛАЖКЕВИЧЕВОЇ.

Усім нашим читачам і прихилькам, які нас запитують про стан здоровля кооператорки п. Іванни Блажкевичевої, директора подільського Союзу Кооператив в Тарнополі, подаємо до відома, що її здоровля поправляється.

Кооперативний світ бажає п. Іванні Блажкевичевій, щоби вже скоро могла вернути до виконування своїх обовязків, які повнила з такою посвятою.

ЗНАЧІННЯ ТЕШИНСЬКОГО ШЛЕСЬКА ДЛЯ ПОЛЬЩІ.

8. жовтня 1938 до Польщі прилучено т. зв. Заользанський Шлеськ з містами Карвіна, Фриштат, Богумін, чеський Тешин. На основі порозуміння з ЧСР вже втілено до Польщі простір 805 квадратових кільометрів, а ще має відбутися плєбісцит на додатковій території розміру біля 470 квадр. км. На цій невеличкій території мешкає поверх 260.000 душ населення, частинно польської, чеської і німецької народности.

Невеличка ця територія має однак велике господарське значіння, як промисловий осередок. Тут містяться два важні промислові осередки: копальні камінного вугля (гол. осередок Карвіна) і великі залізоплавні печі (гол. осередок Тешин).

Карвінське вугілля відоме своєю першою якістю; воно ліпше від гірношлеського вугілля головно тим, що добре коксується, є отже важним помічним матеріялом при виплавці заліза. На терені, що його дістала Польща, находиться найбільша коксівня у Лазах. Продукція вугілля на терені, що припав Польщі, виносить річно кругло 4 міліони тон. (Продукція вугля в цілій дотеперішній Польщі давала річно 28—30 міліонів тон).

Ще видатнішу ролю гратиме у загальній економіці Польщі залізне гутництво прилученого терену. У 1937 році випродукували:

	Сирого заліза:	Сирої сталі:
ціла давніша Польща	724.300 т.	1.448.000 т.
Заольз. Шлеськ	475.000 т.	562.000 т.
приріст	65,6%	38,8%

Продукція відбувається на Шлеську наймодернішими засобами.

Правда, покищо, — і невідомо, як ще довго — будуть великі труднощі з розміщенням та згрошевленням тієї великої продукції, бо сама Польща не має тепер змоги сконсумувати такої маси заліза. Власником гут, а почасти і копалень вугля був французький концерн Шнайдер-Крезота і до Франції відходила значна частина продукції. Тепер експортові умови з давнішими відборцями вигасли і треба шукати нових ринків збуту. Трудність росте ще тим, що Шлеськ не посідає власної зал. руди; її треба спроваджувати зі Швеції, Югославії, Словаччини й України. Робітництво на чеському Шлеську заробляло дуже добре і не скоро примириться з тим рівнем доходів, що панує в Польщі. Признав ці всі труднощі міністер промислу й торгівлі Ант. Роман у „Ґазеті Польській". Ось кінцеві слова його інтервю:

„Тим не менше треба признати, що наявні труднощі дійсно величезні, зваживши, що денна продукція Заользя відповідає більше-менше 30% дотеперішньої спотреби польського ринку. ...Наявні труднощі мені здаються бути природніми і хоча їх усунення буде вимагати неодної жертви з боку всіх заінтересованих та цілого господарського життя і може неодного засадничого рішення, то я переконаний, що цю проблєму ми опануємо і розвяжемо без більших потрясень".

Жертви, про які згадує міністер, це передовсім: приділ для Шлеська за Ользою частини з тих замовлень, що їх доси діставав промисл та гірництво Горішнього Шлеська і других пром. районів. Вони мусять покищо ділитися працею з новими сусідами й конкурентами. Як довго це потягнеться — ще невідомо.

У звязку з придбанням Заользя виринає теж питання, чи не треба буде змінити щось у плянах розбудови Центральної промислової округи, або т. зв. Цоп-у. А може просто вдасться туди перенести щось із підприємств Заользя?

На всякий випадок справа тешинського Шлеська буде від тепер постійною темою дискусій в польських промислових і урядових кругах.

СТАН СВІТОВОГО І ПОЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Погіршення світової конюнктури знайшло свій вислів вже у числових підрахунках. Американський економіст І. Т. Меде у праці про стан світового господарства подає вже дані за 1937 і частину 1938 року. З його перегляду виходить, що 1937 рік був роком найвищого підйому цін, продукції, працюючих осіб і оборотів торгівлі. Від половини 1937 до кінця того року виробництво зменшилося у Злучених Державах на 30%. Також Канада, Бельґія,

Чехословаччина й Голяндія мали зменшення продукції; менше обниження було у Швеції та Мадярщині. Велика Британія ще не відчула зменшення, Німеччина й Італія ще продовжують розбудову виробництва.

Сумаричне зіставлення чисел важніших держав світу, без Совітського Союзу, дає такий образ:

(1929 = 100)

	1936		1937			1938
	IV	I	II	III	IV	I
промисл. продукція	102,4	102,8	106,0	104,5	96,5	88,4
число зан. робітників	96	95	101	104	101	96
запаси виробів перв. продукції	101	92	80	95	111	108
обороти світ. торговлі	91	92	99	96	100	88
ціни в золоті за товар	45,0	56,5	48,0	48,5	48,0	47,5

В Польщі господарський розвиток ішов досить незалежно від світового. Промислова продукція утримується на загал на рівні попереднього року. Новий, зреформований вказник промислового виробництва (як відомо, він підніс сильно відносні числа до 1928 року), показує в третім кварталі 1938 року 119,6 і є на 6% вищий від стану з перед року. Був це наслідок зросту мешканевого будівництва (так пояснює Конюнктурний Інститут у Варшаві). Також покащик виробництва засобів продукції показує звишку проти 1937 року (141 проти 138). Покащик виробництва споживчих дібр виявляє менший зріст (зі 107,1 на 108,9). Інститут пояснює це тим, що в біжучому році мала місце деяка обнижка цін (головно у текстильній бранжі). Це, як твердить Інститут заохочувало радше до обмежування запасів, як до творення нових.

З окремих споживчих дібр дуже незначно піднялося споживання нафти, дещо сильніше тютюну й пива. Консумція дріжджів, цукру і спірту остала без змін.

В области цін прийшла нова сильна обнишка цін збіж (на 29%), спричинена, як твердить Інститут, добрими урожаями в Польщі і заграницею. Зате дещо поправилися ціни тварин і набілу. Внаслідок того загальний гуртовий індекс цін обнизився о дальших 3,2%, до 55,0. В порівнанні до цін з вересня 1937 року це значить обниження на 8%. Ціни промислових товарів обнизилися дуже мало, у звязку з обнишкою сирівців, хоч не у тій мірі. Найсильніше впали ціни пряжі (3%) і ціни тканин (на 2%).

На грошевому ринку, у звязку з політичною крізою, Банк Польський мусів уділити банкам кредитової допомоги; разом уділені ним кредити зросли на 377 міліонів. Отже грошевий обіг збільшився, досягаючи ненотованої доси висоти понад 2 міліярдів злотих. В Польщі мала місце кредитово-валютова інфляція. Як довго вона треватиме — це буде залежати від того, як укладуться далі зовнішньо-політичні умовини, які видатки потягне за собою початкове фінансування Заользя та збільшене темпо збройневих інвестицій.

ЗРІСТ НІМЕЧЧИНИ І ЗМЕНШЕННЯ ЧЕХІЇ.

Протягом останніх 10-ти місяців Німеччині прибуло 43.000 кв. кільометрів площі і 10 міліонів населення. Її населення збільшилося на 15%, простір на 25%. Через прилучення Судетів збільшилася власна продукція бурого вугілля для Німеччини на 10%, Чехословаччина втратила її аж 98%. З огляду на те, що буре вугілля вживають тепер для виробу штучного плинного топлива (підмінки нафти і бензини), — Німеччині цей новий набуток приходить дуже в пору. Крім того Німеччина, експортуючи буре вугілля до корінної Чехословаччини, діставатиме від неї девізи, яких так дуже потребує.

Дуже видатно збогатився також німецький текстильний промисл, який був розміщений в північних Судетах. До своїх 11 міліонів веретен (бавовняних) Німеччина дістала нових 3 міліони. Для Чехословаччини це означає втрату 50 проц. її бавовняного промислу. Дотепер цей промисл працював у великій мірі для експорту. Експортували до наддунайських держав, Англії, Швайцарії і Злучених Держав. Очевидно мусітиме експортувати також Німеччина; напевно старатиметься задержати передусім давні чехословацькі ринки: до наддунайських та південних держав.

Забавкарський промисл, розвинений в Судетах, був чисто експортовим промислом і користав з митних пільг у Америці. Тих вигід не дістане промисл Німеччини і тому для нього можуть прийти часи крізи. Та сама доля постигне славний шкляний і штукатерійний промисл північних Судетів.

Зате хемічна промисловість, що розмістилася під Судетами, відійшовши від Чехії, всеж таки може числити на збут в чеському краю, поки він не розбудує відповідного власного виробництва. Промисл цей орієнтувався на близькість палива (вугілля) в судетських узгірях. Був це виріб мила, оліїв, марґарини (фірма Шіхт в Ауссіґ і ін.), штучні погної і под.

Зріст промислово-виробничого потенціялу нової Німеччини безсумнівний. Гірше представлятиметься справа харчевого забезпечення нових теренів. Прилучені судетські краї мали доволі тільки паші; збіжа, навіть цукор довозили з чеських районів. З огляду на те, що корінна Німеччина не зможе дати їм того, що їм потрібне, прийдеться недостачу харчів поповнювати привозом з заграниці, може з тієїж Чехії.

Як бачимо, обі сторони будуть приневолені піддержувати з собою живі господарські взаємини. Чехословаччина, як слабша сторона, мусітиме зробити ще не одну концесію могутньому сусідові, може навіть політичну. Маючи однак трудяще а здібне населення, якщо буде звільнена від видатків на зброєння — може в скорому часі зажити добробуту.

ЩО БУДЕ З ЦІНАМИ ЗБІЖА!

Від вересня діє закон про оплати від перемолу збіж. До половини листопада з тих оплат узбиралася кругла квота 8 міліонів зл. Досі уряд не веде ніякої спеціяльної акції коштом цих грошей. „Ґазета Ґандльова" вияснює, що уряд чекає, аж будуть

підчислені запаси збіж і бараболі, щоби знати, чи є які надвишки на евентуальний експорт. Тоді щойно приступить до евентуального преміювання експорту того роду збіжжа, яке буде у надвишці.

Тимчасом, як і було до передбачення, новий рід податку не тільки в нічім не вплинув на піднесення цін збіжа, але навпаки, стискав їх у низ. Млинарі мусіли звідкись дістати своїх 3 злоті, що їх платять від кождого сотнара збіжа. Не маючи змоги перекинути їх на консумента муки, очевидно відбивають свою шкоду коштом продуцента, хлібороба, від якого купують зерно. Що так мусіло бути, каже догадуватись еволюція цін збіжжа протягом останніх тижнів.

Ціни пшениці на львівській біржі:

6. IX. 1938	I сорта	19,50—20,50	зл.
21. X.	„	„	20,75—21,00 зл.
22. XI.	„	„	17,50—18,50 зл.

Чи є які вигляди на те, щоби преміюванням експорту можна піднести ціни збіжжа? Майже ніяких, бо ті ціни, які мігби польський експортер дістати за збіжа на вільних ринках Заходу (Антверпія, Ліверпуль) — такі низькі, що навіть якби до них додати польську експортову премію (3 зл. від квінталя), то це ще не зрівноважить коштів закупу збіжа в Польщі плюс кошти транспорту. Конкретний приклад: ціна пшениці в Ліверпулі з кінцем жовтня була у пол. валюті 15,40 зл. Додавши премію, експортер дістає разом 18,40 зл., тоді як він мусить за сам товар без коштів траспорту дати коло 20 злотих.

Значить, вигляди на справжню поправу цін збіжа невеликі. Коли уряд хоче справді повернути селові те, що від нього вибрав саме у часі обнижки цін його продуктів, то мусітиме придумати якусь іншу поміч. Але це мусілоби бути щось такого, щоби давало поміч у с і м х л і б о р о б а м, б е з р і ж н и ц і н а ц і о н а л ь н о с т и. Дотеперішня практика уділювання субвенцій господарським орґанізаціям, підмог на людові доми, допомог кольоністам, завжди тільки полякам, — хочби цим разом не повинна мати місця.

Щож торкається самих цін збіжжа, то хліборобство мусить погодитися з думкою, що видатнішої їх поправи в ближчому часі н е б у д е.

У мотивах закону про збіжеві оплати говориться, що границею оплатности продукції жита, (як типового для Польщі збіжа) є ціна 20 зл. за м. сотнар. Тому, що хлібороб дістає тепер за жито пересічно коло 12 злотих, навіть менше, а на ринок відходить в Польщі около 3 міліони сотнарів місячно, можна числити, що хліборобство тратить місячно коло 24 міліони злотих на чисто. За рік це робить кругло 280 міліонів злотих.

Остаточна причина — за мала платнича здібність того населення, що купує хліборобські продукти (бо заграничні ціни збіжа на краєві в Польщі фактично не діють). Так нужда села впливає на вбогість міста, нужда міста тягне за собою злидні села.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Колєктивізація сільського господарства в Совєтах

(Закінчення)*)

Новий закон більшовицької влади про артілі не був добровільним. Підчас другого зїзду колхозників у 1935 р., що приняв цей закон, Яковлєв говорив: „Допускаю, що пригадуєте собі, особливо ж памятають це делєґати з України й північного Кавказу, як у 1932 р. решта кулаків, офіцирів і білогвардейців дісталася до колхозів і пробувала знищити їх. Псували машини, різали худобу, мордували найкращих колхозників, орґанізували крадіжі збіжжя через неробів, щоби чесного колхозника позбавити хліба. Орали мілко, щоби колхозна земля родила більше хвасту ніж збіжжя. Стосували саботаж при плодозборах і звожуванні хліба, щоби можна було сказати: дивіться, до чого веде колхоз!".

Слова ці, поза красномовними фразами більшовицького комісаря, без сумніву можуть одно тільки констатувати: гостре незадоволення селян із колхозів. Наслідки цього давалися дуже в знаки більшовицькій владі. Вони стали дуже загрозливі. Тимто пішла вона на уступки.

В часі дискусії над новим законом Сталін говорив на томуж зїзді: „Коли хочете скріпити артілі, то в теперішніх умовах мусите безоглядно взяти на увагу поза загальними інтересами колхозників ще їх особисті інтереси. Оскільки артіль не має ще надміру продуктів і не можете дати поодиноким колхозникам та їхнім родинам того, чого вони потребують, то краще просто сказати, що одна часть, на праці (в колхозах) є колєктивна, а друга приватна. Ліпше отверто, просто й чесно признати, що колєктивний двір повинен мати свою індивідуальну господарку, невелику, але приватну й особисту. Погодження інтересів особистих із колєктивними — ось ключ до скріплення колхозів".

Такої пісні заспівав „ґеніяльний вождь". А якже він співав ще кілька років тому назад? Слова Сталіна це отверте признання більшовицької поразки і свідоцтво повного заломання системи колєктивізації. Воно тим повніше й більше, що виставив його сам творець системи після шестилітнього досвіду.

Новий закон про артілі з 18. лютня 1935 р. заводить цілий ряд нових постанов.

В першому розділі закону про „цілі й завдання" артілі говориться про „забезпечення ліпших умов життя та зроблення всіх колхозників заможними".

*) Початок гл. в ч. 9, 10 і 11. »Кооп. Респ.« за 1938 р. — Ред.

В розділі про „землю" новий закон забезпечує судово землю на вічне володіння і власність за артіллю. Землі артілі не можна зменшувати, а тільки збільшувати її. Кожна артіль одержує відповідний урядовий документ, у якому стисло означується межі і обшир її землі.

Та найважніша постанова нового закону відноситься до наділу колхозників землею. Зі свого обширу землі колхоз мусить виділювати наділи від $^1/_4$ до $^1/_2$ га та віддати їх у приватне володіння кожного селянського обійстя, не вчисляючи в це землі занятої під житло. В цей спосіб в усім СРСР. повстали нові селянські $^1/_2$ гектарові господарства, о загальному обширі від 9 до 12 міліонів га, з високою інтенсивною управою. На своему господарстві колхозник має право держати необмежену скількість птиці, 20 уликів пчіл і обмежену скількість худоби. СРСР поділено на 4 смуги: 1. широко розвиненої упрпави збіжевих рослин і мало розвиненої годівлі; 2. однаково розвиненої рільної та годівельної господарки; 3. осілої і на пів кочівної годівлі при малому розвитку рільної господарки і 4. кочівної годівлі.

У першій смузі колхозник мав право держати: 1 корову і 2 штуки телят, 1 свиню з приховком, а в разі згоди управи артілі й 2 свині з приховом, до 10 штук овець і кіз разом. У другій смузі — 2-3 коров з приховом, 2-3 свині з приховом і 20-25 овець і кіз разом. У третій смузі дозволено на 1 загороду держати 4-5 коров із приховом, 2-3 свиней з приховом, 30-40 овець і кіз, 1 коня або кумисову кобилу, 2 верблюди або два осли, або 2 мули. В четвертій смузі особистий маєток колхозника може складатися з 8—10 коров із приховом, 100—150 штук овець і кіз, до 10 коней і 5—8 верблюдів. Як бачимо, дозволена новим законом у приватному посіданні колхозника скількість живого інвентаря є значно більша в порівнанні зі скількістю, що її передбачає закон про артілі з 1930 р.

Поза цим новий закон наказує управам колхозів давати „в разі потреби" колхозні коні для приватного вжитку своїх членів.

Вкінці поліпшує він соціяльно-економічне становище членів артілі, зменшуючи всякі оплати.

Як бачимо, новий закон про артілі заграває на власницьких інстинктах селянина. Гра небезпечна. Він являється безумовно побідою селянина в боротьбі його за землю в умовах загальної колєктивізації сільського господарства в совєтській державі. Нову аґрарну політику більшовицької влади можна по всій справедливости назвати колхозним НЕП-ом.

Знаціоналізована (удержавлена) земля стала колхозною, з державної — селянською, тільки що селянин-колхозник не вільний, а прикований до колхозу.

На реформі зискав селянин. Він одержав землю, правда, в невеличких розмірах. Цей факт розпочинає процес пробудження і скріплювання у селян-колхозників їхніх власницьких інстинк-

тів та приватно-господарських інтересів. Чи новий закон скріплює колхози? І чи на йому зискує більшовицька держава? Можна в це глибоко сумніватися. Можна думати, що навпаки.

Розуміється, що новий закон не зможе привести до задоволення навіть російського совєтського села, а що й казати про вкраїнське. Він не міг його успоїти. Ворожість селянства супроти большевицької влади, що вивласнила його та знищила, не може зникнути. Її таїть у своїх грудях знищений селянин і вона вибухне в слушний час. В сколєктивізованому совєтському селі дрімають блискавиці і громи.

Совєтські дані про стан сільського господарства в Росії, а особливо на Вкраїні в рр. 1936—38, дають підставу говорити просто про його кризу. Викликана вона його дезорґанізацією, що в свою чергу являється наслідком наставлення селян до колхозів і до більшовицької влади. Диспропорція між плянами більшовицької влади, а їх виконанням росте з року на рік.

Ось кілька даних, що ілюструють кризу совєтського сільського господарства на Вкраїні.

В семім році колєктивізації — 1936 — сколєктивізована Україна цілком не дописала. Щоби приласкати українських селян — колхозників, більшовицька влада пішла на нові пільги для них. Декретом з цього року, оголошеним тільки в українській пресі з 11. липня (Комуніст, ч. 158) уряд резиґнує із „підмог" у хлібі, уділених українськими колхозами у мин. роках, на суму 12 міл. пудів. Москва прийшла до переконання, що стягнення цих „підмог" просто безнадійне. Влада зредуковала теж збіжові оплати, в деяких українських провінціях (чернигівській, київській і винницькій) до $^1/_3$ частини норм із попередніх років. Таксамо і в ційже висоті зредукувала вона теж оплати в натурі машино-тракторним стаціям. Це не багато помогло. Селяни на Вкраїні опізнювали щорічні засіви, та робили їх недбало. В 1935 р. засіяно на Вкраїні 15.727 тисячів га, в 1936 р. — 14.157 тисячів га, а в 1937 — 13.748 тис. га. Значить на протязі 2 років засівна площа на Вкраїні зменшилася о 2 міліони га, себто о 13%.*)

На закінчення — увага.

Більшовицька преса й пропаґанда силкується реклямувати колхози як одну з одмін продукційної кооперації. Це з ґрунту фальшиво. Три сутні риси відріжняють колхоз од кооперативи:

1. Колхоз покликано до життя не в інтересі його членів, а в цілях їм байдужих, чужих або просто зненавиджених;

2. колхоз є орґанізацією не добровільною, а примусовою;

3. колхоз не є самоуправною орґанізацією, бо правлять ним із гори, прпавить ним більшовицька влада під маскою свободи й самоуправи.

*) Stanisław Glas: Kryzys rolnictwo sowieckiego („Przegląd gospodarczy" zeszyt 22, str. 737. W., 1937).

Колхоз підпадав еволюціям. Проте в ґрунті річі та в першій мірі служить він фіскальним інтересам більшовицької деспотії. Коли зникне сила, що держить його в своїх кігтях і тенетах, упаде й сам колхоз.

В. Левинський.

СОЦІЯЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ АНҐЛІЇ*).

Економічна ситуація. Роблячи загальний підсумок з фінансово-економічної ситуації Анґлії, бачимо, що 1937 р. і перший семестр б. р. мало чим відріжнились від 1936 р.; все свідчить, що господарське оживлення — розпочате перед пяти літами — продовжується. Одначе то-там то-сям проявляються певні симптоми, які вказують, що економічна ситуація осягає свій найвищий щабель розвитку. Нині ще неможливо точно відповісти, чи Анґлія починає входити в нову фазу господарської кризи, чи то є лише не більш — не менше, як »хвилеве перепрацювання«, хвилева депресія, що досить часто случається в економічнім життю держави. За браком певних статистичних даних в цей мент, коли пишуться ці рядки, — приходиться обмежетись на певні опінії.

Lord Hirst of Witt, президент федерації анґлійських промисловців, нарікає на недостаточну інвестицію до промислових підприємств за браком довірря.

Lord Nuffield, анґлійський Форд, вважає, що тяжка металюрґія не працює як слід: »позакурювали, каже він, великі циґари (домені печі) й нічого не роблять; вирібні ціни на сталь дуже високі«. Для власної автомобілевої індуструї Nuffield вживає, як вже вище згадано, довезеної сталі, яка обходиться о одну третину дешевше від краєвої. Подібні нарікання чуємо й з інших галузів промисловости.

Проблєма вирібних цін починає прибирати чимраз більш акутнього характеру. Від 1925 до 1933 заробітна платня в Анлії стало знижується; від 1933 до нині стало (правда помаленько) зростає. Вже в 1-ій половині 1937 р. ціни на сталь підвищенс на 17%, а другій половині на 26%; на цій висоті вони мають зістати до кінця 1938 р., але є дуже сумнівне, чи вони не підскочать. Подорожчання сталі неґативно відчувається в будівлі кораблів. Тут 1938 р. є ніби забезпечений замовленнями, але вже цвітень і травень виказують збільшеним пустуючих форм. Певний застій в будівельній промисловости пояснюється також зростом вирібних цін.

Коли звернимось до текстильної промисловости, то констатуємо майже повний маразм. Тут головною причиною є втрата ринків в Індії і в Китаю. Але й тут сильно виступає питання вирібних цін. Так, приміром, чесана вовна привезена з Франції обходиться значно дешевше як анґлійська. Несталість цін на вовну й бавовну сильно перешкоджає в виробленню плянів для охорони цієї галузі промисловости. Ланкашір старався рятувати свою текстильну промисловість шляхом змекшення (на 3 міліони) веретен. В текстилю, треба сказати, повстали за останні роки ріжні обєднання, де голос держави є чи не рішаючий. Новонароджені спілки, які обіймають велику частину текстильної продукції, легонько підчиняться урядовому керівництву, як це буде потрібно.

Знижка курсів на біржі Stock Exchange на цінні папери це дуже яскравий вказівник, що не все є гаразд. Хоч зиски торговельно-промислових підприємств за 1937/38 р. виявився — як було вже згадано — вдовольняючими й вищими (в багатьох підприємствах) від 1936/37 р., але курси акцій й облігацій не піднеслися, а, навпаки, знизились. Чи в цьому треба вбачати явище перехідного й чисто психольоґічного порядку, чи привели до того теж інші причини?

Президенти „Big five" в своїх річних звітах за минулий рік, що користуються широким довіррям, не подають нічого такого, що можна би було

*) Гл. статті того ж автора в попередніх числах нашого журналу, за вересень і жовтень. — Редакція.

вважати за початок кризи. Вони залишаються оптимістами, як і в попередньому році. Зрозуміло, що велику частину їх оптимізму треба віднести на конто їх становища. Мас Kenna обмежується лише до зауваження, що муніципальні позички зростають дуже скоро й зустрічають певні труднощі на ринку капіталів. З більшим притиском він звертає увагу на зростаючий дефіцит в платничім білянсі Анґлії. За рр. 1932—36 платничий білянс виказав дефіцит 50 мілионів ф. ст., а сам 1937 р. мав дати (за обрахунками Sir Robert Kindersley) приблизно таку саму суму. Але в цьому М. Kenna не вбачає нічого загрожуючого й залишається при думці, що Анґлія в 1937 р. ще не жила виключно з готового капіталу. Одначе „дальші послаблення в платничім білянсі можуть привести, — каже М. Kenna — до політики кредитової рестрикції". Разом з тим всі президенти „Big five" погоджуються й рішуче заявляють про необхідність увільнення торговлі від ріжних перешкод. В першу чергу вони мають тут на увазі С. Д. П. Америки: „коли Америка змінить свою торговельну політику, Анґлія сейчас послідує, — по їх словам, — за її прикладом". Президенти отерто признають, що в цьому полягає одинокий вихід з даної економічної ситуації як для Америки, так і для Анґлії.

Біжучий рік, як і попередний, ще не цілком здоровий, бо ситуація на ринку праці не є задовольняючою. Анґлія нараховує тепер більш, як півтора міліона безробітних, в той час як за нормально проспериючої господарки число безробітних не мусіло би перевищати 600 тисяч (по думці М. Кенна).

Президенти „Big five" протестують проти загальної опінії (головно урядової позиції), що акція зброєння в сильній мірі піддержує анґлійський промисл. Вони звертають увагу, що видатки на зброєння — 150 мілионів ф. ст. за 1936/37 р. — це ніщо в порівнанню до загальної вартости продукції (са 4—5 міліардів ф. ст.). Але голови „Big five" не дуже підкреслюють той факт, що всі видатки на зброєння являються непродуктивними витратами в економічнім розумінню. Як би не була мотивована державною більшістю акція зброєння, факт залишається фактом: витрати на озброєння з року на рік збільшуються, а, — завдяки цьому, — господарство Анґлії все більш і більш наближається до типової воєнної господарки. Зростаючий дефіцит торговельного балансу, а також, головно, — платничого, може потягнути за собою негативні наслідки що до курсу фунта ст.

Зі всього вищесказаного випливає певна ріжниця між економічною ситуацією і фінансовою.

В фінансовій галузі Анґлія відограє домінуючу ролю, яка її робить дуже чутливою до всіх зовнішніх подій. Грошева одиниця Анґлії не є британською, але світовою; Stock Exchange (льондинська біржа) живе наказами й арбітражом усіх великих ринків світу. Анґлійські банки мають дуже велику закордонну клієнтелю, тому, — зрозуміло, — льондонський ринок дуже залежить від того, що діється в Ню-Йорку, в Парижі та в інших містах світа. інтернаціональна роля є великою силою: вона приносить величезні вигоди Stock Exchange але робить її — разом з тим — дуже чуткою до всіх зовнішних подій.

Що до промислового й торговельного життя, то воно порівнюючи замкнене в собі, головно з менту заведення протекціонізму. Анґлійський ринок, — споживача сила якого є надзвичайно велика, — відмежований тарифами, фаворизує національну продукцію. Хоч Анґлія й надалі залишається світовою складницею сирівців, хоч торговельні звязки її з закордоном й далі величезні, але у себе вдома вона вже не підпадає вливові конкуренції, як то було раніш.

Від кількох літ Анґлія осягнула в своїм економічнім житті певну рівновагу, яка ще до недавна спричиняла чимало турбот. Не треба, — річ ясна — переоцінювати значіння цього елєменту: коли би світ переживав знова таку економічну кризу як 1929—32, то Анґлія терпіла б також; але піднесення, яке вона досягла за останні роки, дозволило їй стати одним із найсильніших господарських орґанізмів, сили якого найкраще збережені.

Внутрішня політика. За нашої доби економічне життя країни тісно злучена з політичним життям, і то тим більш, що тепер економіка керується соціяльними питаннями, питаннями народньої оборони, себ-то питаннями, які справляють кольосальний вплив на промисловість і фінанси.

Теперішній уряд Анґлії можна вважати більш національним, аніж просто кооперативним (яким він є по свому складі). На 615 членів парляменту

уряд має за собою 430. Тут — поза суто партійними справами — всі партії погоджуються щодо найголовніших питань заграничної і внутрішньої політики, як: народня оборона й організація економічного та соціяльного життя.

Консерватори чутко прислухуються до життя й в богатьох випадках поступаються своїми програмовими постулятами, коли йде про необхідність модернізації на соціяльнім, або економічнім полі.

Ліберали втратили свою давню ролю рішаючої переваги в той чи інший бік. Ліберальна партія виявляє — за останню декаду літ — сильне ослаблення, якщо не завмирання. Народжується новий лібералізм, який відкидає всякі спроби рівноваги, як рівнож і спроби соціялістичного характеру.

Labour party, — партія праці на чолі з M Attlee вибрали (від того часу коли Ramon Mac Donald перейшов до консерваторів) шлях нормального еволюціонізму, даючи часом докази відступу від „Макдоналізму перших часів"; є ознаки підупаду партії праці взагалі. Що до самого теперішнього лідера Attlee то він, стоючи й на далі на засадах доктрінального соціялізму, признає одначе, що „творча сила капіталізму" є значно більша, ніж про те думають соціялісти; він підкреслює „етичну височінь" соціялізму над капіталізмом, але констатує, що революційна політика соціялістів зкрахувала.

Доктрина державного господарювання — слід це підкреслити, — находить в Анґлії що раз більше прихильників, головно серед консерваторів, бо відповідає більш їх способам думання, та є в більшій гармонії з їх ідеалом авторитету.

Доктрина марксизму прийшла в інтелектуальний снобізм і набрала характеру теми, що належить виключно до університетської катедри.

Анґлія не перестає бути оборонцем справжньої демократії, триваючи на обороні індивідуальної свободи, свободи думки, слова й чину. Одначе еволюція її внутрішнього життя виказує зростаючу з року на рік ролю держави в питаннях соціяльно-економічного порядку.

Заграничня політика. Надзвичайно скомплікована структура Британийської імперії вимагає від Анґлії динамічної політики. Анґлія в політиці не керується ніякими певними доктринами, лише базується на простих реальних фактах. В усіх актуальних політичних питаннях Анґлія прямує по традиції до „рівноваги" на всіх відтинках земської кулі.

В своїх головних точках програма закордонної політики Анґлії, як її висловив Чемберлєн в своїй промові з 7. березня б. р., зводиться до: 1. колєктивної безпечности під проводом Ліґи Націй*); 2. безпечности британийської імперії: захист територій; захист комерційних шляхів, якими імперія заосмотрюється сирівцями чи споживчими продуктами; 3. захисту усіх морських посілостей проти всяких атак чи то з моря, чи то зі суші, чи з повітря і 4. співучасти та захисту територій спільників на випадок війни.

А над усією її закордонною політикою панує бажання заховати за всяку ціну мир, мир так довго, поки це буде можливе, мир, як найвище добро людства, як запорука його добробуту.

Відношення Анґлії до Европи. Відомо, що Анґлія неохоче зачисляє себе до европейської держави. „Ми не в Европі" є дуже улюблений вислів між анґлійцями. Вони скорше признають Анґлію европейським „outsider" (автсайдером), або тим „пароплавом", що зупинився в европейських водах, але є на поготові відплисти в кожну хвилю.

Анґлія старається бути як найдальше від европейських сварок, ворожнеч, поскільки це є лише можливе, чи нешкідливе для анґлійських інтересів. Страх бути втягненим примусово — помимо доброї волі — в европейську війну (як то вже сталося в 1914), посилювало в анґлійців тенденцію до відмежування від Европи, особливо по замиренню. Одначе великі інтереси економічно-культурного порядку, часто — головно протягом останніх літ — змушували Анґлію признавати себе не тільки европейською державою, але й центром Европи. В 1914 р. Baldwin, — в той час голова уряду, — проголосив, що границі Анґлії не кінчаються на водах Ля Маншу, але на Рейні. Цим

*) Цю точку, як здається, піддано від того часу основній, корінній ревізії, чого вислідом були недавні епохальні події на европейському континенті. — Редакція.

він хотів підкреслити, що Анґлія зацікавлена в Европі й тому треба з нею числитися.

Поза межами чисто культурного порядку, Анґлія є в дуже великій мірі споріднена з Европою в економічнім житті: її господарський добробут підупадав і підвищувався чи не рівнобіжно з добробутом Европи. В 1913 р. Европа поглощує 34,6% цілого експорту Анґлії та 56% її реекспорту. Анґлія стає майже виключною складницею для европейської торгівлі. По війні економічні інтереси Анґлії в Европі зростають. В 1929 р. Анґлія реекспортує до Европи 68,6%, а імпортує з Европи 37,4%, (себ-то більше, як з якої би то не було іншої частини світу).

Велика світова економічна кріза, яка вибухла по 1929 р., не зменшує економічного зацікавлення Анґлії Европою, зате цілковито міняє тенденцію торговельної політики Анґлії. Від 1931—32 р. Анґлія заводить у себе протекціонізм і провадить „преференційну" політику; вона старається йти по шляху „splendid isolation" XIX віку — повної ізоляції від Европи та зближення зі своєю імперією. Завдяки цьому імпорт Анґлії з Европи ступнево — від 1933—34 — падає і в 1937 році виносить 33,4% (проти 37,4% в 1929). Незважаючи на це, Анґлія продовжує сильно відчувати кождий господарський імпульс Европи. До того Анґлія не припиняє своєї співпраці з Европою на фінансово-економічнім полі: піддержує реставрацію й стабілізацію грошевих систем та інвестує, — по можливости, — свої капітали. Крім цього Анґлія цікавиться й признає себе заінтересованою в тому, щоби панував мир в Европі; вона бажає собі миру, де би ніхто не домінував, і в цьому вона себе найвиразніше признає европейською державою.

Але співпрацюючи з Европою, Анґлія примушена тепер числитися більше зі своїми домініями, ніж як то було до війни. Вона знає, що домінії радше похвалюватимуть її співпрацю з Европою лише в площині економічного порядку, ніж в площині активної участи в цілому житті Европи. З цієї причини анґлійська промисловість, продовжуючи підтримувати контакт з Европою, залишається на боці від її промислових картелів. Без огляду на це Анґлія залишається для Европи світовим посередником, тобто виконує ту ролю, без якої Европа не може обійтися. Крім реальної співпраці, Европа ледви чи може чого більше сподіватися від Анґлії. Коли би Анґлія мусіла вибирати між Европою і домініями в питаннях сягаючих поза її власне реальне заінтересування, вона не багатиметься стати на сторону домінії.

Відношення між Анґлією і домініями. Не маю на меті входити в усі зміни, які запали в цій площині від великої війни: чимало кольоній стало домініями, а домінії квазі-незалежними державами. Хочу звернути увагу лише на інтерпретацію, чи просто вислів „Британська імперія" та — в звязку з цим — на відношення між метрополією і домініями.

Від 1921 р. Британська імперія прибирає (перший раз в умові з Ірляндією) таку офіційну назву: British Commonwealth of Nations, чи коротко „Commonwealth". Досить тяжко, ба просто неможливо, подати точний переклад цього слова: воно заключає в собі нараз цілий комплєкс взаємовідносин традиційно-конституційного порядку.

Sir Sobert Borden, канадийський публіцист, подає таку дефініцію: „Commonwealth британийський це є союз народів, які присягають всі однаково на льояльність (короні — Д. П.) і взаємовідносини котрих ще не є остаточно зясованні". Граф Sforza, відомий італійський ex-дипльомат, який про це згадує в своїй книжці*), каже, що „Commonwealth" це найкраший вислів для: Res Publica.

Як би офіційна назва — „Commonwealth" — не була перекладена, повоєнне життя свідчить, що взаємовідносини між Анґлією і домініями змінились настільки, що стали майже цілком подібні до взаємовідносин між республіками. Анґлія хоч і триває на свому старому погляді на домінії, як на inferiority complex (на складник нищого порядку), але в усім рахується з їх голосом і старається не йти їм в супереч. Вже в 1932 р. на імперській конференції в Оттаві, домінії дискутують про тарифи з Анґлією так, як з чужою державою. В питаннях економічного характеру, Анґлія йде на зустріч вимогам доміній, а в питаннях політичного порядку питає їх погляду, їх опіній.

*) Comte Sforza, „Synthése de l' Europe", Paris, 1938, p. 72.

Нині ще не можна твердо передбачити остаточного поведення доміній на випадок війни суто-европейського характеру, але за співучасти Анґлії: чи вони погодяться на активну допомогу метрополії (як в 1914), чи лише на пасивну? Анґлійська політика придержується, — особливо від кількох літ, — такої поведінки: не робити нічого такого, щоби могло викликати незадоволення з боку доміній.

Відношення між Анґлією і С. Д. П. Америки.

Відношення між Анґлією і С. Д. П. Америки творять надзвичайно яскраву сторінку в сучасній історії.

В 1917 р. С. Д. П. Америки вступили в війну зза повної солідарности з братнім народом — з Анґлією. Від 1919 Америка перестала цікавитися Европою, стала на шлях повної ізоляції та високого протекціонізму: інтереси Америки стають протилежними інтересам Анґлії.

Льондон захищає в Женеві інтереси европейської рівноваги, яка є традиційною базою анґлійської політики; Вашинґтон захищає рівновагу Далекого Сходу, який є йому блищий до серця. Звідсіль парадокс: інтернаціональна Анґлія не хотіла інтервеніювати підчас японської експансії в Манджурії, в той час як ізоляційна Америка була готова виступити проти згаданої експансії, стаючи цим в чолі найбільших ентузіястів Ліґи Націй. В сучасний мент Анґлія і Америка стараються — незалежно від певних форм конкурекційного характеру на економічно-фінансовім полі — йти спільно. Починаючи від Ллойд-Джорджа до Чемберлєна, через Больдвіна, мрією анґлійської політики є: союз з Америкою. В данім випадку погляд Анґлії на Америку як на „inferiority complex" (щось нижчого по культурі, по вимові та манєрам) блідне перед бажанням співпраці; навпаки, поклик на спільність в расі прибирає сильного ефекту в анґлійській атмосфері.

Анґлія, втомлена вічними війнами европейського континенту, які вона вважає майже безвихідними, не хоче приймати в них активної співучасти, якщо до того не буде примушена. Союз Анґлії з Америкою являється в очах анґлійців найбільшим добром для цілого людства.

Америка, знова, не дуже вірить „перфідному Альбіону" — але Wa Street і Stock Exchange співпрацюють більше, ніж суперничають. Анґлія й Америка договоряться завжди, як що йтиме про захист спільних інтересів перед третою особою. Позатим в усіх питаннях економічно-політичного характеру сторони жаво захищають власні інтереси, які приймають часом навіть чисто конкуренційний характер (прикладів чимало: девалюаційна політика доляра; торговельна політика — тарифи; політика золота і т. д.).

Анґлія, щоби зискати співпрацю Америки, погоджується в деяких питаннях поступитись навіть своїм місцем, погоджується заняти друге, або поступитися своїм віковим престижом. По війні Анґлія з джентельменським спокоєм уступила своє першенство на морі, головно та Тихім океані. „Треба преклонитись перед необхідністю, — говорять і думають анґлійні. Зрештою американців не можемо вважати цілком за чужинців: спільне походження, та-ж культура, одна мова. Це ми їх виховали. Разом з тим ми хочемо думати, що американці, будуючи морську фльоту, рівну нашій, не плекають ніякої задньої думки про наступ на нас. З Наполеоном і Вільгельмом II. було щось цілком іншого. В будуччині фльоти Анґлії й Америки співпрацюватимуть для виконання поліційної служби на морі та для вдержання світового миру, який буде англо-саксонським миром. Що ж тут заперечувати та в чому є тут пониження?"*). Але погоджуючись на розвій американської фльоти, Анґлія вважає Америку мало підготовленою до морського життя, а рівнож до інтернаціональної політики й торговлі. Анґлія є того переконання, що ще пройде чимало часу, поки американці не потребуватимуть анґлійського посередника.

Анґло-американський союз, зрозуміло, був би рішаючим чинником в справі світового миру та господарської відбудови цілого світа. Анґлія й Америка відограють перші ролі в світовій торговлі. В 1935 Анґлія зконсумувала 16,95% з цілого світового експорту, а Америка йшла за нею: 9,88%. В світовім експорті Америка стоїть на першім місци (12%), а Анґлія на другім (11,12%). Це свідчить про велику економічну вагу евентуального анґло-американського союзу.

*) A. Siegfried, La crise Britannique au XX siecle", Paris, Colin, p. 196,

Найбільшою перешкодою до зреалізування союзу, — по словам анґлійців, — страшить протекціонізм Америки. Питання про знесення Америкою високих мит було причиною провалу світової економічної конференції в Льондині в 1933 р.; воно ще до нині стоїть на першому пляні. Якщо правда, що обі держави інтенсивно працюють в цьому напрямі і що торговельна умова між згаданими державами є вже випрацювана, то коли б вона була підписана, заіснував би факт великого економічного значіння*), за яким послідувало б полагодження інших актуальних питань: стабілізація грошевих систем, проблема золота й ліквідація воєнних боргів. Досі це все не вийшло ще з підготовчої стадії*). А тим часом Анґлія й Америка інтензивно працюють в напрямі дозброєння та оздоровлення свого соціяльного орґанізму (безробіття).

Погляд на будуччину Анґлії. Ціла історія Анґлії це прагнення до панування над світом. Велика війна сильно підточила основи анґлійського імперіялізму, ґеґемонії на морі, промислового й фінансового першенства.

XVIII століття було для Анґлії розцвітом; XIX ст. устійненням, а XX іспитом зрілости: кризи структурної, економічної й соціяльної. По війні Британська імперія стає „Commonwealth", де голос доміній є чи не рішаючим; ґеґемонія на морі перетворюється в дуалізм; на промисловім полі ослаблення перед Америкою й Европою. Анґлії приходиться шукати нових доріг в боротьбі за своє першенство, за своє „primum vivere".

З ким піде Анґлія, щоби бути певною за своє primum vivere?

Коли Анґлія піде з Пів. Америкою, ризикує підпасти американському впливові — інтересам доктрини Монроє, — що значить — в найкращім випадку — друге місце в світовій констеляції.

Коли Анґлія піде з Европою, чи признає себе чисто европейською державою зі всіма інтересами й наслідками, з того випливаючими, ризикує втратити довірря й вірність своїх доміній — (інтереси яких входять більше в орбіту заморських держав) та залишитись ізольованою від С. Д. П. Америки.

Коли Анґлія захоче залишитись на ґрунті preferencis imperial, тобто залишитися за муром високих митних тарифів, вона ризикує „заглохнути" й втратити свою ролю на торговельнім і фінансовім полі, себто позбутися европейських джерел свого добробуту.

Коли Анґлія, в змаганню за світовий вплив, залишатиметься сама, — без всяких міжнародних комбінацій, як то було в минулім, — вона ризикує, при захисті своєї економічної системи, не встоятися ані перед Америкою, ані перед Европою — зокрема, промислова могутність яких зростатиме.

Який буде вихід з тої повені суперечних можливостий? Ще найправдоподібнішим зі всього є, що Анґлія й на будуче залишатиметься вірною своїм традиціям і своєму національному ґенію: вона не приступатиме виразно ані в одну, а ні в другу сторону, а стоятиме між двома світами — новим і старим. Витрівалість і ґнучкість оставатимуть і на далі характеристичними рисами анґлійської нації. Анґлія зуміє пристосуватися до кождої інтернаціональної рівноваги при умові, що її фінанси будуть здорові, а морські шляхи — вільні.

Найбільшою небезпекою для Анґлії є світова війна. Не тому, що Анґлія не могла би її витримати матеріяльно, але тому, що — зі зруйнованням війною інших держав — вона би втратила джерело до власного добробуту (крім всяких інших можливих наслідків, навіть що до самого складу імперії). Тому Анґлія старатиметься за кожду ціну унукнути війни. Провал мирових змагань Чемберлєна може штовхнути Анґлію на шлях повної автаркії в межах своєї імперії, скорше, ніж на активну збройну участь у війні в Европі. Щодо цього, загадка Альбіону виростає до розмірів великого невідомого.

Висновки. Сучасна Анґлія виказує ті самі характеристичні елєменти, що й інші держави світа, а саме: протекціонізм панує над свободою торговлі; внутрішний ринок переважає над зовнішнім; поширення потреб і закупної сили переводиться на користь робітничої кляси, а фінансування цеї

*) До підписання торговельної умови між обома державами дійшло справді в листопаді 1938 р.; ця умова означає зворот в напрямі ліберальніших торговельних взаємин. — Ред.

операції залежить від мілітаризації та зброєнь, з одного боку, і державних фінансів, з другого боку.

Домінуюча роля внутрішнього ринку, на якому базується економічне життя Анґлії, підтверджується двома фактами: зростаючою ролью кредитування державою й самоврядуваннями та зброєннями. Ці дві характеристики свідчать про одно й те саме явище: збільшення ролі держави в анґлійській економії.

Треба не забувати, що старе королівство вільної торговлі та манчестеріанізму також не віддавали держави на „поталу". Анґлія завше йшла за тими лише економічними доктринами, які були найвигідніші для держави. Коли Анґлія стала на шлях вільного обміну, то вона це зробила в епоху, що забезпечувала державі максимальні вигоди. Від дня, коли ці інтереси зменшились, Disraeli і Chamberlain зкерували Анґлію на шлях протекційного імперіялізму.

Нині що іншого — імперіялізм зріс; протекціонізм також; але Анґлія користає з услуг, які вона віддає своїй імперії в формах морських й ін. мілітарних сил та в спеціяльній системі фінансування шляхом державних позичок.

*

До факторів, негативно впливаючих на сучасне господарство Анґлії, належать: протекціонізм; підупад морської торговлі; зменшення закордонних позичок; зростаюче фінансове напруження з причини масового зброєння; зменшення продукції в наслідок переходу головних галузів промисловости на працю для оборони; дорого коштуюча (завдяки сучасному автаркістичному господарюванні більшости держав світу) система складовищ сирівців; недостаточне обґрунтування інвестицій, викликаних широкою політикою дешевого кредиту (думка професорів Gregory Robbins) і надмірне безробіття.

*

В теперішній грошевій системі Анґлії не треба сподіватися кардинальних змін, бо вона виказалася для неї надзвичайно придатною, а то в розумінню: масового дирегування („Бльок фунта ст."), свободи руху капіталів і гнучкі здібности пристосуватися до світової економічної конюнктури.

Тут не прийшло до реальної репудіації золота з грошевої системи; Анґлія лише створила для золота інші шанси на ствердження прислуг, що їх воно може віддати сучасному господарюванню. (Як кажуть анґлійські економісти: „Gold will be given another chance").

*

В економічній політиці Анґлія йтиме шляхом: 1. продовження дотеперішньої співпраці з певними уступками економічного характеру як в сторону своїх доміній, так і в сторону Европи — навіть в більших розмірах, — коли ця уступка забезпечуватиме Анґлії реальну-матеріяльну співпрацю; або 2. відокремлення від світу — переходом на автаркістичне господарювання в межах своєї імперії — у випадку збройного конфлікту в Европі, де інтереси Анґлії не були б прямо загрожені.

Як в першім, так і в другім випадку, економічна політика Анґлії братиме в увагу інтенції економічної політики С. Д. Півн. Америки.

Оздоровлення в світовому господарстві (рівнож в Анґлії) може наступити з днем скасування великими державами світа теперішніх форм майжевоєнної господарки.

*

В міжнародній політиці Анґлія реально анґажуватиметься в боротьбі за мир. Великі зброєння Анґлії свідчать, що вона не вагатиметься виступити зі зброєю в руках на захист її імперіяльних інтересів. Проблєма збройного виступу Анґлії в Европі є тісніше звязана з порушенням сучасного статус кво на Середземнім морі, ніж з яким би то не було іншим питанням.

Найправдоподібнішим є, що Анґлія й на будуче займатиме становище посередника між Старим і Новим Світом.

Д. Піснячевський.

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

О. Лев Горалевич

(Закінчення)*)

О. Л. Горалевич не хоче позволити, щоби справа організації молочарень завмерла у самому зародку і тому опрацьовує подрібний плян дальшої праці. Разом з о. Нижанковським їздить по селах з рефератами про молочарство. Організує молочарні. Дописує про організацію молочарства до „Економіста" і „Діла". Провадить широку переписку в справі організації молочарень. Дня 25. січня 1905. р. закладає молочарську спілку в Угерську (при чит. „Просвіти") та опрацьовує для неї правильник — щось в роді першого статуту молочарської кооперативи (гл. Кооп. Молочарство за листопад 1937. р. ст. 13). Правильник цей стає взором для инших молочарень, а молочарня в Угерську значно перевищує продукцією другі молочарні. Може про те посвідчити слідуюче зіставлення молочарських спілок:

Завадів	за час	1. X. 1904 — 31. III. 1906	— 62.397	літрів
Голобушів	„	1. XI. 1904 — 31. III. 1906	— 34.701	„
Угерсько	„	23. I. 1905 — 31. III. 1906	— 94.104	„
Лисятичі	„	6. II. 1905 — 31. III. 1906	— 35.354	„

Це не припадок, що Угерсько, село приблизно однаково велике, як Завадів і Голобушів, а о половину менше від Лисятичі, доставило найбільшу кількість молока. Ведена там молочарська пропаґанда не є голословна. Горалевич переводить докладні обчислення рентовности та виготовляє прелімінар буджету молочарської господарки в першій мірі у власному господарстві, а опісля укладає буджет молочарської спілки та „Маслосоюзу".

У висліді переписки з о. Захарясевичем з Вишатич виринула думка скликати молочарську нараду. О. Горалевич виготовляє докладний плян наради включно з диспозицією пропонованих рефератів. Виділ Філії „Просвіти" на засіданню дня 10. серпня 105. р. під проводом о. Горалевича ухвалює скликати нараду на 24. серпня.*)

На програму наради зложилися реферати: о. О. Нижанківського „Про молочарські спілки" і о. Горалевича „Чи можливий є Союз Молочарських Спілок і як його заложити". У висліді дискусії рішено заложити „Краєвий Союз Молочарських Спілок" (теперішній „Маслосоюз"), як відділ Філії „Просвіти". Виготовлення статуту поручено ініціяторові спілок о. Л. Горалевичові.

---

*) Початок гл. в ч. 11. »К. Р.« за б. р.

*) Інж. Ю. Павликовський, мабуть через пореочення, подає (Кооп. Мол. за XI. 137), що нараду скликав Олесницький. Одначе, як свідчать протоколи Філії „Просвіти", др. Є. Олесницький на засіданню 10. 8. 1905. р. не був присутний і з тої то причини в програмі наради Виділ не помістив реферату др. Олесницького.

Рівночасно висуває о. Горалевич новий плян: молочарські спілки треба закладати не так, як доси при читальнях „Просвіти", але як реєстровані спілки на основі закона про зарібково-господарські товариства з 1873. р., а в першу чергу таку форму треба надати самому Союзові. Виділ Філії „Просвіти" прихилюється до внесення та скликає довірочну молочарську нараду на 15. червня 1906. року. Плян наради знова опрацьовує о. Горалевич (Начерк програми молочарських нарад з 24. VIII. 1905. р. і з 15. VI. 1906. р. найдено в архіві о. Горалевича). В програму наради знова увійшли реферати оо. Горалевича і Нижанківського. Предложений о. Л. Горалевичем проєкт статуту принято та рішено віддати його до евентуального справлення правничій комісії.

Тут належить ще згадати, що заложення окремого українського союзу молочарських спілок мало багато противників серед самих українців. Всі погоджувалися з думкою, що треба працювати над економічним піднесенням українського народу і тому конечним є закладати господарські товариства. Одначе значна частина керманичів українського господарського життя думала, що не конечно в тій ціли творити окремі українські централі. До господарського розвитку можна дійти також у співпраці з польськими господарськими централями. З такою думкою на всіх місцях розправляється о. Горалевич, неуступчивий самостійник. Вірить лише у власні сили і організацію, відкидаючи тим самим всякі надії на чужу поміч. Вірний тій засаді уважає, що лише незалежна українська організація може принести правдивий хосен українському народові і переводить згадану постанову.

Рівночасно основуються українські молочарні в Довжневі коло Сокаля і у Вишатичах коло Перемишля, та їх організатори віддають молочарні під опіку Краєвого Патронату. Цього не може стерпіти о. Горалевич і звертається до них з того приводу з докором. Не маємо вправді тих листів о. Горалевича, але свідчать про них найдені три листи — відповіди о. А. Захарясевича. Для цікавих, якими мотивами руководилися противники самостійної української молочарської організації, подаю уривок з листа о. А. Захарясевича з дня 15. VII. 1905. р. (до о. Л. Горалевича):

»В засаді я є противний самостійним Спілкам, чи то кредитовим чи молочарським, чи іншим, бо до Патронату Краєвого, до фондів і кредитів краєвих маємо всі рівні права, так Поляки, як і Русини — і після моєї думки (впрочім не міродатної) ми не повиннісмо поминати від разу Патронат, противно нам треба штурмом добиватись о приняття до Патронату, бо звідтам дістане спілка: 1. запомогу 200-400 к. — що пішки не ходить (при молочарнях дармо машини дістане), 2. кредит в Банках, о котрий також трудно особливо, самостійній Спілці — має 3. контролю строгу і поважну, що виробляє довіря у простого народу до Спілки, наконець має 4. опіку і пораду фахових людий, що також богато значить. Доперва на случай неприняття до Патронату, треба закладати самостійні Спілки, а і потім не переставати шукати і домагатись приняття під Патронат. А впрочім відкидати Патронат, уважаю невластивим, бо в такім случаю будуть користати з фондів краєвих Мазури, а ми будемо висилятись і знеохочувати других. На поміч з Відня не спускаймось, бо пречінь знаємо що Відень без Львова нічого не дасть«.

Для узгіднення думок о. Захарясевич пропонує скликати до Стрия довірочну нараду. Нарада ця, як я вже згадував, відбулася 24. серпня 1905. р.

Арґументи о. Захарясевича не переконали о. Горалевича. В начерку до програми довірочних молочарських зборів (24. VIII. 1905. р.) маємо знамениту думку о. Горалевича в цій справі:

»Кожне економічне підприємство, опираючися на здорових економічних основах повинно само рентуватися, без грошевих підмог з публичних фондів. Жидівські фабрики не субвенціовані Краєм розвиваються і рентуються хорошо — противно польські субвенціовані фабрики соромно упадають або ледви животіють. Лише більше віри у свої власні сили, ще кількканайцять літ щирої праці, а осягнемо власними силами гарні результати і створимо руський рільничий промисл, який заважить на світовій торговельній арені«.

Вже по заложенню „Маслосоюзу", тимчасово вправді як відділу Філії „Просвіти" в Стрию, в 2. ч. „Економіста" з 1907. р. поміщено статтю п. П. Г.: „Спілки молочарські а Патронат". Автор статті радить віддати основані молочарні під опіку Патронату, за чим на його думку промовляє:

1. безплатна технічна, організаційна і контрольна поміч зі сторони Патронату;

2. беззворотна допомога для молочарні у висоті 200 кор. і 3%-ова позичка на урядження;

3. можливість визичення молочарських машин вартости коло 2.000 кор. і безплатний вишкіл молочаря.

Бажання йти по лінії найменшого опору та короткозорість знаменує прихильників Патронату. Стрічає їх досить остра, хоч справедлива відповідь о. Л. Горалевича в 4. ч. „Економіста" 1907. року. Опрокидуючи по черзі мотиви, які малиби промовляти за Патронатом, він каже: „Наші верховоди в краєвих автономічних організаціях змайоризувати не дадуться, а на всякі наші домагання в ділі справедливого розділювання субвенцій остануть глухі, доки ми будемо економічно, а тим самим політично слабі і незорганізовані. Хто інакше думає — то наівний або легкодух. Ми бідні передовсім тому, що маємо ще за много панщизняних привичок — однаково мужики як інтеліґенти, забогато надій і ваги прикладаємо на ініціятиву і поміч уряду, на всякі субвенції, хочби вони нам по всякій справедливости належалися, а замало у нас власної ініціятиви, підприємчивости та віри у свої питомі сили!".

Віра у власні сили, щира праця, національна амбіція — ось здорові засади, що лягли в основи українського кооперативного, а зокрема молочарського руху. Наше щастя, що саме думка о. Горалевича і його однодумців побідила, а то ледви чи моглиб ми нині почванитися таким гарним дорібком, яким є нині „Маслосоюз".

З днем 26. вересня 1907. р. Краєвий Молоч. Союз став окремою статутовою кооперативою, маючи вже за собою зорганізовану сітку кількадесяти молочарень та опрацьований і випробований плян праці. Дальше ведення справ „Маслосоюзу" переймає

вибрана дирекція. О. Л. Горалевич як член надзірної ради, а від 4. жовтня 1913 до своєї смерти, як голова Надзірної Ради Молочарського Союзу, дальше співпрацює над розбудовою Молоч. Союзу.

*
**

О. Горалевич бистро обсервує українське життя, а зокрема його недомагання. Сидячи на селі та виконуючи обовязки батька родини, пароха, провідника села, а почасти й повіту, — не забуває про цілість спправ, про ріжні господарські потреби цілого українського народу. Своїми думками ділиться з українськими централями, представляючи їм що раз то нові пляни.

Значною перешкодою у веденні правильної господарки нашого селянина є роздрібнення ґрунтів на багато малих, а довгих парцель. Зарадити тому може комасація. Тому запізнається з питанням комасації ґрунтів у інших народів, а рівночасно переписується в тій справі з о. Ст. Онишкевичем, який перевів першу комасацію ґрунтів на українських землях в с. Хишевичах (рудецького повіту). Познайомившися зі справою, виголошує про неї реферати по селах.

Другим важним засобом поправи видайности сільського господарства є меліорація ґрунтів. Тому в 1904. р. започатковує успішну меліорацію пасовиська в Угерську. Закладає, як сам називає, „досвідну фарму" на $23^3/_4$ морґів, успіхами свойого почину ділиться з другими та заохочує до наслідування.

Одначе на поправу рентовности значної скількости карловатих господарств українського села не богато могли вплинути комасація й меліорація ґрунтів. Селянинові треба було дати в першій мірі б і л ь ш е з е м л і. Землю цю можна ще набути шляхом парцеляції поміщицьких ґрунтів. В тій ціли конечним є запевнити селянинові довгоречинцевий дешевий кредит. Тому о. Горалевич в письмі з дня 21. травня 1904. р. звертається до Народнього Комітету (управи національно-демократичної партії) з внеском оснувати парцеляційний банк. „Народній Комітет" признає велику вагу такому банкові, але уважає себе некомпетентним у тій справі та передає справу до розглянення Кредитовому Союзові (письмо Народнього Комітету ч. 1357/04. з 3. червня 1904. р.). У висліді дискусії над тою справою основано в 1908. р. парцеляційне т-во „Земля".

Обсервуючи пильно розвиток національного господарства, бачить, що успіхи дотеперішньої праці дуже мізерні, а ціла праця над економічним двигненням народу доривочна й безплянова. Ініціятива „Господарсько-Промислової Комісії" при Т-ві „Просвіта" не охоплює, а зогляду на склад і характер самої комісії і не може охопити цілости господарського життя народу. Пропонує тому створити при Народнім Комітеті нац.-дем. партії краєву економічну секцію. До неї радить покликати 5 членів Народнього Комітету, по одному представникові українського парляментарного і соймового клюбів та всіх господарських централь.

Крім того сама Секція може кооптувати до себе визначніших українських господарських організаторів.

В 1908. р. звертається з іще одним внеском: створити аґрарно-рільничу комісію з 3-5 послів. Завданням комісії булоби піклуватися на терені законодатних палат і уряду про рільничі та еміґраційні справи та стежити, щоби державні субвенції на господарську розбудову ділено рівномірно між українські та польські господарські установи. — З того письма м. ін. довідуємося, що стрийська Філія „Просвіти" вже тоді носилася з думкою оснувати молочарську школу та постійні господарські курси.

Рівночасно о. Горалевич звертає увагу Господарсько-Промисловій Комісії Просвіти на ще одну прогалину в українському господарському житті: у нас немає обезпеченевого товариства на життя. Основане в 1905. р. обезпеченеве Т-во „Любов" припинило свою діяльність, але воно мало лише діл обезпечень на ренти, а не мало важнішого ділу — обезпечень на життя. Т-во радить оснувати на взір чеської „Провіденції" або польської „Пшезорносьці". (На подібних засадах спирається тепер посмертний фонд „Супруга").

Серед знайдених документів замітні ще письма, що торкаються прав української мови:

1. В 1899. р. церква в Угерську купує поле, а повітовий суд в Стрию доконує табулярний впис в польській мові. На домагання (остемпльоване 1. кор.!) о. Горалевича доконують впис до ґрунтових книг в українській мові, суд відступає справу намісництву і щойно на доручення намісництва „язичієм" повідомляє о. Горалевича на відворотній стороні подання, що вправді впису вже змінити не може, але упімнуло за те гіпотечний уряд. Замітне тут, що суд звертався за опінією до намісництва; видно, що домаганням о. Горалевича (може першим?) суд був заскочений.

2. На обіжник „Краєвого молочарського бюра" при Краєвім Виділі в польській мові висилає письмо такого змісту: „Понеже Краєвий Виділ удержують податками не тільки Поляки, але також і Русини, длятого вже по раз другий жадаємо і домагаємося, щоб Світлий Краєвий Виділ (чер. молочарське краєве бюро) зогляду на просту справедливість і горожанські почування провадив на будуче з нами переписку в рускім язиці".

3. Останнє письмо є в двох мовах: перше в польській, друге в українській від „Бюра Патронату для спілок ощадности і позичок при Виділі Краєвім у Львові". На письмі в українській мові поміщено дописку: „Рівнозвучне письмо в язиці польськім вислалисьмо вчера с. є. 21. III. с. р.". Читаючому ці письма насувається думка, що на жаль не багато є нині громадян, які би так вперто обстоювали права української мови; минулися також, здається, часи, коли українську мову трактовано хоч так по мачушому, як це було за ц. к. часів!

За хуртовини світової війни о Горалевич не кидає своєї парохії. Разом зі своїми парохіянами переживає воєнне пекло, не зважаючи навіть на те, що йому, як визначному українському громадському діячеві, грозить зі всіх сторін найбільша небезпека. Син і зять служили при австр. війську. Сам вперто і явно обстоює перед московськ. наїздником права українського народу і грек. кат. церкви. Ніякі погрози російських, мадярських, та австрійських жовнірів не зрушили його зі становища оборони „конституційних" прав українського народу. Самій війні придає епохальне значіння та від самого початку вірить, що ця війна воскресить українську державність. Свідомий епохального значіння бурхливих днів веде точний щоденник, зачинаючи сокільсько-січовим здвигом. Цей щоденник на 664 сторінках писаний під безпосереднім вражінням подій, поруч з недрукованим ще щоденником Др. Е. Олесницького, стане колись цінним історичним документом тих днів.

За мало тут місця, щоби переповісти хоч коротко за щоденником воєнні переживання о. Горалевича, тим більше, що життя його так мало має приватний характер. З його щоденника лише тут і там пробивається турбота про особисті справи. Біль з приводу нещасть, терпінь, переслідувань, шибениць, що чорним маревом лягли на пробуджений український нарід, давить його серце. Прояви анархії серед власного народу до решти розчавлюють його душу.

Серед невідрадних умовин не тратить віри у краще завтра, у повстання української держави. На сторінках свойого щоденника (під датою 25. XII. 1914. р.) пише: „Я твердо переконаний, що український нарід буде домагатися самостійної України...

„Я ширю між нашою інтеліґенцією і між нашим свідомішим селянством думку, про конечність утворення самостійної України.

„Вірю твердо в неспожиту силу і енерґію народу.

„Вірю, що сила народу вибухне в елєментарний спосіб і скине ярмо, розірве кайдани, які на нього наложили гнобителі".

Тому не може погодитися у хиткою нерішучою українською політикою. Негодування з того приводу не минуло й обожаного ним др. Евгена Олесницького. У свойому щоденнику під датою 10. січня 1916. р. закидує др. Олесницькому, що проти настроїв української суспільности пішов свого часу на уступки польській соймовій більшості.

Тому невдоволений, що Народний Зїзд 25.—26. грудня 1917. р., під натиском послів ухвалив крім домагання прилучити Галичину і Буковину до Української Народньої Республики ще й евентуальне домагання створити з тих земель окрему австрійську провінцію.

На вістку про створення Української Республики, сфедерованої з Москвою, запитує: „Чому в звязи з Росією?".

Хорий у ліжку, зі сльозами в очах приймає 1. листопада

1918. року вістку, що принесли йому стрийські висланники о год. 4.30 рано.

„Великий! Великий, славний день 1. падолиста 1918. р.! В сні не виснити, в мріях не вимріяти славнішого, кращого дня...

Великий єси Господи! Слава Тобі, що дозволив мені недостойному дожити так великої, чудової, радісної днини. Боже, слава Тобі! Чей скінчиться неволя нашого народу, наше пониження"[1]).

По упадку Львова разом з о. Андрієм Пеленським їздить по селах на віча, представляє вагу і грозу хвилі та взиває людей іти на фронт.

А як ситуація стає майже безнадійною, з його уст виходить ще одна здорова думка, яка щойно в останніх роках здобула собі право горожанства: „Якби там не було, але все-ж це радісний історичний факт, що наша Західна Українська Республика істнує вже пів року! Це вже великого значіння факт в нашій історії! Не можна над ним перейти до дневного порядку! Ніякий ворог цего факту не заперечить!"[2]).

До важких національних переживань долучуються особисті. На Новий Рік 1919. р. вмирає йому дочка. Дня 12. червня 1919. р. він сам дістається до тюрми. У вязниці переходить операцію. Хорий, звільнений з вязниці у Вадовицях 11. вересня 1919. р., лягає до ліжка, з якого вже не встав. В ліжку записує останню сторінку щоденника тюремними переживаннями.

Дня 14. січня 1920. р. (у роковини смерти дочки) не стало о. Льва Горалевича між живими. Делеґація парохіян виєднала у Митроп. Консисторії дозвіл на посвячення церкви стрийським деканом; в годину після посвячення церкви доконано у ній першого церковного акту — похорону її заслуженого будівничого.

Гр. Кухар.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Сільсько-господарські „складові кооперативи" в Чехословаччині

Завданням цих кооператив — організувати для своїх членів спільне з а к у п н о предметів, що потрібні в господарстві (штучні погної, уліпшене сімя, корми, машини, залізо, вугілля то що), та сприяти досягненню ліпших умовин для спільного з б у т у продуктів сільського господарства (головним чином — зерна, бараболі, сіна, соломи, худоби то що). Коротко це є с.-г. з а к у п о ч н о - з б у т о в і к о о п е р а т и в и.

Існування складових кооператив важне передовсім для сільських господарів. Дякуючи цьому типові кооперації, сільські гос-

[1]) Щоденник під датою 1. XI. 1918. р.

[2]) Щоденник — 27. IV. 1919. р.

опдарі набувають потрібні їм для ведення господарства предмети дешевше та ліпшої якости; дешевше вже через те, що складові кооперативи закуповують усе, що необхідно для їх членів, великими партіями (вагонами і потягами) та в міру можливости з перших рук. Нарешті, сільські господарі можуть впливати через складову кооперативу на продажні ціни продуктів сільського господарства, не допускаючи до занадто великого спаду цін.

Складові кооперативи тим повніше розрішують поставленне перед ними завдання, чим блищі вони до населення, чим дешевші для сільських господарів кошти, сполучені з одержанням від кооперативи необхідних предметів та з доставою до кооперативи продуктів сільського господарства на продаж. Звідціля — практика складових кооперативів вказує, що для задовольняючого ведення за допомогою цих кооператив кооперативної торговлі, не важно мати на певній території як найбільшу кількість самостійних складових кооператив, але неодмінно треба мати вистарчаючу кількість місць кооперативної торговлі, т. є філій, експозітур, збірних пунктів для сільсько-господарських продуктів, складів взірців то що. Одним словом, необхідно, щоб у своїй діяльности кооператива наближувалася до сільських господарів, щоб вона ішла до них, а не очікувала, коли вони прийдуть до неї.

З другого боку, самостійні складові кооперативи не можуть успішно працювати, коли вони не обєднані в союзи як місцеві, так й центральні. Мета подібних обєднань, передовсім, в розвязанню завдань торговельного характеру (наприклад, організація у великому маштабі кооперативного збуту хліба, масла, яєць то що). Про значіння т о р г о в е л ь н и х центрів складових кооператив вистарчаюче повно говорить др. Ант. Гулька в своїй недавній праці: Кооперативне Діло*). Обєднання складових кооператив в центральні союзи має також сенс з метою організаційною, кредитовою та ревізійною.

Загальна кількість самостійних складових кооператив в Чехословаччині досягає 285; коли ж рахувати їй філії, експозітури тощо, то всіх місць кооперативної торговлі в системі складових кооператив було на початку року 1937-го в Чехословаччині 2134; це дає одно місце кооперативної торговлі на біля 65 кв. кільометрів.

З окремих частин Чехословаччини на Чехах було 788 місць кооперативної торговлі (63 кв. кільометри на 1 місце); на Словаччині було 875 подібних місць, тоб то 56 кв. кільометрів на 1 місце; в Моравії — 403 місця чи 67 кв. кільометрів на 1 місце.

Що торкається центральних обєднань складових кооператив, то передовсім треба відмітити „Ustřední Jednotu" (Центральний Союз) сільсько-господарських кооператив у Празі, яко центр культурний, ревізійний та кредитовий. При ньому існують дві т о р г о в е л ь н і центральні організації: „Кооператіва" для операцій закупу та збуту зі своїми ч л е н а м и, та „Аґрасоль" — акційне товариство для торговельних операцій з н е ч л е н а м и.

*) „Družstevní Čin", Praha, U. J. K. D., 1938.

Крім того на території бувших Чех існує „Центральний союз німецьких сільсько-господарських кооператив Богемії", як культурний центр німецьких складових кооператив, а його закупочним центром є спеціяльно створена спілка. Нарешті, існує в Чехословаччині ще „Союз сільсько-господарських чехословацьких кооператив" в Празі, що має за закурочний центр організацію під назвою: „Сільсько-господарська Кооперативна Єднота".

На Словаччині існують два центри складових кооператив: Центральна Кооперативa в Братиславі та там же — „Дзевос" — кооперативa з районом на цілу Словаччину. На Мораві складові кооперативи обєднані у два чеські торговельні Союзи (серед яких один в Брні, що називається Мораґро) та один німецький Союз у Брні. На Шлеську існують 3 центри складових кооператив: два в Опаві — чеський та німецький та один польський — в Чеському Тешині*).

Нарешті, на Підкарпаттю, де нема взагалі складових кооператив, існує де-яка кількість сільсько-господарських кооператив для постачання своїм членам продуктів споживання — та вони входять у склад союзу, що мав місцем осідку Ужгород.

Кількість членів у всіх складових кооперативах Чехословаччини, за даними пана Б. Трейбаля**) досягла 235.000. Найвища пересіч членів на 1 кооперативу досягла цифри 1284 у празькому Центральному Союзі сільсько-господарських кооператив; в деяких союзах ця середня паде, одначе, аж до 250.

Що до фінансового положення складових кооператив, то про це найкраще свідчать слідуючі цифрові дані: уділовий їх капітал досягав на початку 1937 року суми 67 мільонів чехословацьких корон (Кч); запасовий капітал дорівнювався 90 мільонам Кч. Загальна вартість складів перевищуваала 184 міліони Кч; коли ж прийняти на увагу вартість складів торговельних центрів та робіт, виконаних на Словаччині та Підкарпаттю — то навіть 260 мільонів Кч. Слід памятати, що згадані тільки що видатки на побудування та заосмотрення складів на 85% крито власними капіталами кооператив.

Що торкається поємности кооперативних складів, то в році 1936 він перевищував 115.000 вагонів збіжжя (1 вагон виносить 10 тон), з яких 64.000 вагонів були зсипані до в л а с н и х шпихлірів. При викупі хліба у сезоні року 135/36 з 146.000 вагонів збіжжа біля 79% було зложених у складових місцях, що належали до складових кооператив. Стреміти ж до збудування складів такої обсяжности, щоб всі партії збіжжа та ін., що проходять через складову кооперативу, вміщалися у власних складових місцях, було б нераціонально. Багато доцільніще було б, якби коло 20% зерна зсипалося до найманих складових місць. Це б сприяло рівномірнішому довозові зерна на склад після місяців року.

*) Стаття писана перед останнім розбором Чехословаччини і не узгляднює дотичних змін. — Ред.

**) „Zemědělské družstevní listy". 1937, X—XI.

Одначе, треба памятати, що в сучасний мент особливе значіння має торгівля иншим товаром, окрім зерна, торгівля яким під цю пору є змонополізована.

Про загальні операції складових кооператив за 1936 рік можна судити з таких даних: протягом року складові кооперативи продали (незалежно від змонополізованого зерна) своїм членам та купили від них — 125.000 вагонів товару та продуктів, приблизно на суму 860 мільонів корон. Торговельні центри складових організацій та ці останні продали та закупили від сільських господарів (крім зерна) біля 160.000 вагонів на суму аж до 1 мільярда корон.

Коли додати викуплене від хліборобів зерно, на основі монополю, в розмірі понад 46.000 вагонів, то знайдемо, що торговельні операції складових кооператив Чехословаччини перевищували в році 1936-м суму 3 міліярди кор. Це одне вже ясно свідчить про величезне значіння складових кооператив в загальній економіці країни.

С. Бородаєвський.

СЕРЕД КНИГ

ДЕРЖАВНІ ПІДПРИЄМСТВА В ОГНІ КРИТИКИ.

Рік річно при ухвалюванні державного бюджету господарка державних підприємств є головним предметом оживленої дискусії зі сторони опозиційних політичних угруповань, які цю важну ділянку економічної політики держави стараються використати для переведення ґенеральної атаки проти даного уряду, а в першій мірі для здискредитування в очах загалу ріжного рода правних ресортових потягнень міністра торговлі і промислу.

Всежтаки залишаючи на боці моменти натури чисто політичної, маючи на увазі передовсім успішний розвиток всіх продуктивних сил нації, справедливий розподіл суспільного доходу — питання пляновости і рентовности державних підприємств отсих по словам Тадея Бернадзікевича „удільних князівств", не може бути байдуже навіть для пересічного громадянина, котрий взагалі глибше не вслухується в ритміку господарського життя суспільства, якого він є членом. Адже ніхто інший, тільки ця сіра людина, своїм творчим зусиллям побільшує з кождим днем капітал суспільного доходу; а якщо так, то вона мимоходом блище заінтересується життям і діяльністю тих інституцій, що є немов би трансформатором суспільного доходу на більш благородні фізичні і моральні добра.

Що діється поза кулісами згаданих підприємств, на яких хитких підвалинах будується будівля економічного відродження народу, як переводиться практично в життя преріжні інвестиційні пляни — ось головні проблєми, котрі досить широко обговорює в своїх рефератах посол Брунон Сікорскі, референт інвестійного закона на 1938/39 р. і бюджету міністерства промислу і торговлі. Цикль рефератів згаданого посла видала Начальна Рада Польського Купецтва в Варшаві недавно в формі книжки п. н. „Інтервенціонізм, етатизм, картелі".

Під кутом господарської ситуації Польща занимає відносно простору і густоти населення 6 місце в Европі, а якщо ходить о насилення економічної експансивности опинилася вона під сучасну пору, аж на 15 місці. Продукційний покажчик сягає в Польщі до 83,4. На як низкім щаблі економічного розвитку стоїть Польща, говорять слідуючі продукційні покажчики інших держав: Зєдинені Держави 102,7, Німеччина 111,7, Анґлія 122,9, Норвеґія 127,7, Естонія 129,0, Данія 130,2, Болгарія 130,4, Фінляндія 140,8, Угорщина 143,3, Лотва 154,0, Японія 207,6, Франція 74,6.

Не краще мається справа в ділянці закордонної торговлі, як про це свідчить понища табеля:

Рік	експорт	імпорт	Сальдо відємне	Сальдо додатне
	В міліонах золотих			
1928	2508	3362	854	—
1929	2813	3111	298	—
1930	2433	2246	—	187
1931	1879	1468	—	411
1932	1084	862	—	222
1933	960	827	—	133
1934	975,5	798,8	—	176,5
1935	925,0	860,6	—	64,4
1936	1026,2	1003,4	—	22,8
1937	1195,5	1254,3	58,8	—

Для порівнання подаємо оборот закордонної торговлі поодиноких европейських держав, у міліярдах золотих: Анґлія 32,2, Німеччина 19,1, Франція 12,9, Бельґія 7,3, Голяндія 5,9, Італія 4,4, Швеція 4,2, Швайцарія 3,3, Чехословаччина 3,3, Данія 2,8, С. С. С. Р. 2,8, Австрія 2,2, Польща 2,0, Фінляндія 1,6.

„Похоронення лібералізму — розумує Сікорскі — через митно-континґентовий протекціонізм витворило в Польщі специфічний вид економічної політики". З огляду на це, що держава не могла залишити керми господарського життя в руках картелів, синдикатів, які на цілій лінії переводили реґляментації продукції, мусів прийти на світ урядовий інтервенціонізм, якого хресними батьками були безсумнівно ініціятори господарського протекціонізму".

В 1937 р. міністерство промислу і торговлі розвязало 27 менших картелів, при рівночаснім випрацюванні гірничо-гутничим департаментом умови для вуглевого картелю. Розвязання малих, а залишення великих картелів, символізують — на думку автора — польську економічну політику супроти картелів, яку не тільки уряд, але й парлямент апробував. Сікорскі є здекларованим ворогом картелізації, тому, що Польща є державою о протекційно-митнім устрою і веде від довшого часу політику континґентів. Картелізація вводить ціле господарське життя на рейки статики, підчас коли держава, якої господарський-орґанізм не є ще всеціло розвинений, мусить зміряти до гармонійного натиснення всіх тружин динаміки, експансивности й розгону.

В дальшій частині своїх міркувань автор обговорює висліди праці комісії для досліджування державних підприємств. Ця комісія складалася з 37 осіб і 34 експертів, серед яких фіґурують назвища таких осіб: Крижановський, Тайльор, Гайдель і ін. Комісія працювала протягом двох років.

На початку еляборату Комісії, для більш пластичного начеркнення розвиткових тенденцій польського етатизму схарактеризовано в загальних нарисах дійсне обличе держав в етатизмі найбільше заавансованих. І так: в Анґлії кромі почти нема, ані монополів, ані державних підприємств, натомісць Франція має монополі тютюну, сірників, салітри, кілька підприємств, як, порти, фабрики азоту і потасу, які входять до бюджету. Вартість майна підприємств в Італії рівнається 29 міліярдам лірів. Держава спрямовує свої заінтересування на певні ділянки пр. сталь, нафта, вуголь, желізниці, почта, летунство і т. д. Покликано там до життя „Instituto Mobilario Italiano" і Instituto di Rico struzione Industriale" — інституцію в роді поль. Банку Краєвого Господарства (В. G. K.), — яких головним завданням є підготовити перехід деяких підприємств в руки приватних осіб. Тому в Італії можна радше говорити до певної міри про пляновий інтервенціонізм, а не пересадний етатизм. В Німеччині до 1932 р. етатизм мав найбільше поле до попису, від 1934 р. можна заобсервувати процес деприватизації. Державні підприємства Чехословаччини: желізниця, пошта, ліси і гірничо-гутничі заедення приносять державі 10% бюджетових доходів.

В Польщі, на думку автора, в історії розвитку етатизму слід виріжнити чотири головні етапи: а) воєнний та післявоєнний період тривав до кінця 1903 р. Повстають фабрики зброї, перші державні банки, П. К. О., державний Рільний Банк і т. п., б) час стабілізації від грудня 1923 р. до листопада 1925 р.: етатизм вкорінюється, виростають монополі спірту, соли і сірників; в) доба

доброї конюнктури до 1930 р., бюджетові надвишки творять джерело інвестицій, міністр скарбу на підставі декрету одержує повновласти для уділювання державної поруки до 1.500 міліонів золотих; г) період господарської кризи від 1930—1936 р.: держава перебирає в свої руки підприємства, котрі внаслідок задовження опинилися в надто скрутному фінансовому положенні, пр. банки, промисли гірничий, гутничий, металюргійний, хемічний і деревний.

Як мало давали грошей до державної каси деякі підприємства з бюджетової групи „Б" вказують хочби такі чисельні дані: вплати Польміну 500.000 зл. при його маєтковім стані 41.382.619 зл., Бжешчи 100.000 зл. на 28,700.706 зл., Мосьціце і Хожова 1,500.000 зл. на 128,390.580 зл.

В увагах найвищої палати контролі держави знаходимо клясичний приклад переведення одної трансакції, що кидає жмут світла на ті відносини, які панують поза кулісами фортець державних підприємств. Польсько-британське корабельне товариство, що є в 91% власністю державного скарбу купило в 1928 р. 4 кораблі від фірми Ellermans Wilson Line за 290.000 £. Згодом незаінтересований маклер оцінив згадані кораблі тільки на 100.000 £. Що більше, ті кораблі, як виявилося, не надавалися для Спілки і їх спродано за 1,123.634,43 зл., тоді, коли заплачено за них 9,254.262,17 зл. Багато говорить також існування в Польміні двох відрубних спілок (Pollon і Polminpor) котрі в 100% творять власність Polmina який дає їм великі позички, доконує значних інвестицій і в той спосіб обходить статутові постанови.

Комісія стверджує, що заведення в Хожові і Мосьціцах є дефіцитові, річна страта виносить пересічно 9 мілйонів зл. Хожів належав до карбідового картелю, не продукував одначе цего артикулу, за що брав від фірми Елєктра т. зв. постоєве.

Морська плавба знаходиться в 97% в руках держави, що спиняє на думку комісії її справжній розвиток. Слід підчеркнути, що пенсія маринаря і паляча сягає в Польщі 489 зл., тоді коли в Естонії виносить 174 зл., Латві 193, Фінляндії 205 і Швеції 361 зл. За 7 літ польські мореплавні підприємства виказали такі дефіцитові цифри:

G. A. L. (Gdynia-Ameryka Linie Okrętowe	9,717.000 зл.
Żegluga Polska Sp. Akc.	13,861.000 „
Polbryt Sp. Akc	11,239.000 „

Якщо ходить про правну структуру, то всі підприємства, залежно від того, чи входять до бюджету держави, чи ні, можна поділити на дві групі. До першої належать підприємства що мають правну особовість і її позбавлені. Останні частинно входять до ділу „А" — адміністраційного бюджету (пр. державні друкарні, військові млини), будь до ділу „Б" — бюджету з фінансовим пляном, затверджуваним через Законодатні Палати, пр. державні ліси. Фінансові пляни підприємств, маючих правну особовість затверджує також часом Рада Міністрів, або ресортовий міністр (тоді пляну взагалі не долучується до до бюджету). До другої групи належать підприємства не охоплені бюджетовим преліміпарем; державні банки, спілки торговельного права і спілки з мішаним капіталом.

„„В державній адміністрації — медитує посол — витворюється тенденція трактувати приватну ініціятиву, як конечне зло, а виказувати багато вирозуміння для державних підприємств". Підприємствам, доки вони були в приватних руках, кидано під ноги колоди, з хвилиною їхнього переходу під державну опіку посипалися, як з рога обильности всілякі полекші в формі: охорони жит, звільнення від оплат, кредитів, дотацій і т. д.

Мимо так значних привілеїв, державні підприємства дуже часто надуживали і прямо легковажили собі директиви скарбових властей. В наслідок такого стану Комісія обчислила в однім підприємстві страту державного скарбу на близько 7 міліонів зл. Не іншими шляхами йшла кредитова політика відносно державних підприємств, як про це свідчить зужиткування стабілізаційної 10% позички. Згадані підприємства одержали позичку на 8%, а відтак $6\frac{1}{2}$%, щоби вкінці так відсотки, як і капітал частинно, або в цілости уморено.

Комісія в своїй праці мусіла поборювати великі труднощі, з огляду на велику свободу і довільність в формуванні білянсових позицій. Не всі актива містилися в білянсах, часто можна стрінути незрозумілі дописки, як: „непорони мит, звільнення від оплат, кредити, дотації і т. д.

Ствердивши такі жалюгідні відносини в ділянці господарки державних підприємств, Комісія домагається їхньої реприватизації, поділяючи всі підприємства на 3 ґрупи: 1) такі, котрі з огляду на добро держави повинні залишитися під дальшою її опікою, 2) такі, яких під сучасну пору мимо всего не можна відступити приватній ініціятиві, 3) врешті ті, яких дальший заряд державою не має найменшої цілі.

„Уряд — кінчить свої міркування автор, — надто заанґажований у власних підприємствах, не міг вести плянової господарської політики. Творячи привілеї для своїх підприємств, не може їх відмовляти іншим і звідти походить нераз нерішена політика супроти картелів, до яких належали і ще й сьогодні належать деякі державні підприємства. **Евген Капшій.**

Anton Zischka: NAUKA ŁAMIE MONOPOLE. Lwów-Warszawa „Atlas", 1938. — Розвоєві людства мостили шлях головно природничі науки і техніка. Здобутки науки і техніки піднесли людство не тільки на вищий щабель цивілізації, але і уможливили безконечно збільшувати число населення.

Перед 3—4 тисячами літ Арабія, Персія та полудневий Туркестан славилися не тільки многолюдними містами, але і урожайною рілею. Нині на тих теренах живе горстка убогих бедуїнів. Війни винищили не тільки населення тих земель, але і наводнюючі канали. Земля пустіла, а рештки населення або покидало неурожайну землю, або гинуло з голоду.

Подібне переживала середня Европа по 30-ти літній війні. Мимо того, що землі було ще дуже богато, не для всіх ставало хліба. Земля, експльоатована безпощадно, давала що раз то менше плодів, якраз в часах коли населення постійно зростало.

Знаний англійський економіст Мальтус винайшов навіть формулку, якою умотивовував небезпеку, яка грозила людству: »Средства поживи зростають тільки в аритметичній прогресії, а населення збільшується в ґеометричній прогресії«. В слід за тим нема для всіх місця під сонцем. Слабші мусять упасти в нерівній борбі з сильнішими. Був час, коли теорія Мальтуса тішилася загальним признанням. Війни уважано тоді ласкою Провидіння, яке в той спосіб запобігало перелюдненню землі.

Щойно природничі науки та хемія отворили людству нові видноокруги. Учені хеміки осягають вже тепер органічні сполуки поодиноких тіл синтетичним способом. Вже тепер знаємо, що про повстання органічного тіла не рішає якась незнана життєва сила. Тільки брак відомостий перешкоджує людям витворювати всі потрібні предмети синтетичним способом.

Рільнича хемія дала вже хліб мілiонам людей. Відколи люди почали управляти рілю, то переконалися, що ріля згодом пустіла. Не знали і не розуміли причини, чому ріля з року на рік давала менше плодів. Сотки або і тисячі літ удержувалося рільництво в околицях наводнюючих рілю рік, або люди корчували все нові ліси під управу, тому, що викорчовиська давали добрий урожай. Зменшення видайности пасовиськ і ріль було не послідною причиною вандрівок народів.

1840 року на основі дослідів ствердив учений хемік Justus Liebig, що ростини потребують до життя кромі повітря, сонця і води, ще і таких складників: азоту, фосфорового квасу, потасу і вапна. Рівночасно запримітив, що з кожним новим збором маліє в рілі отих чотирьох вище наведених складників. Щоби привернути добру видайність рілі, треба додати їй тих бракуючих складників. Це був підставовий винахід, який дав основи рільничій хемії. Дальші досліди в тій ділянці дали надзвичайні ефектовні висліди. Повстають фабрики штучних ґноїв (потасових, фосфорових і азотових), а з їх поширенням зростає видайність рілі. Занепадає трипільна господарка, людність Европи зростає на 30%, а средства поживи на 40—45%.

З удосконаленням мікроскопів отворився перед людством новий світ „mikrokosmos" Відкрито ґнильні і ферментаційні бактерії. 1914 року доказує учений хемік Löhnis, що на кожний га урожайної рілі припадає 400—500 кґ бактерій і 400—500 кґ дрібних звіряток і грибів. Швайцарські учені доказують, що

в 1 ґрамі урожайної рілі находиться 9,5 міліонів зародків, а в 1 ґрамі левади 3—16 міліонів живучих істоток.

І від тоді щойно стало ясним, відки беруть ростини вуголь. Оті міліярди бактерій, які розкладають тіла ростин витворюють вуглевий квас. А ростини побирають вуглевий квас з повітря та перетворюють його, в своїй целюльозі. По тисячах аналіз пізнано бактерії, які творять »г у м у с«, оту тоненьку наверству урожайної рілі.

Розвій рільної хемії дав товчок і до розвою м е т а л ю р ґ і ї. До 1856 року витворювано тільки сталь так звану тиґльову. Залізо з малою домішкою вугля мішали зі спорошкованим деревним вуглем і через 6 тижнів удержували в стані жару. Bessemer переміняв лите залізо в ковальське, через допровадження до стопленого заліза повітря. Його винахід це славні »бессемерівські печі«. Але до цеї перерібки в бессемерівських печах надавалося тільки залізо, яке мало в собі дуже мало фосфору. 1879 року виложив Thomas бессемерівську піч цеглою, зробленою з вапняка маґнезії і погазової смоли, і осяпнув те, що унешкідливив фосфор. До продукції сталі можна було вже уживати кожне европейське залізо, а це зломило англійський монополь сталі.

Liebig, який зреволюціонував рільну хемію, винаходом хльороформу дав змогу металюрґії досягнути небувалого ступня.

Перед трьома століттями могли уживати цукор тільки найбогатші люди. Цукор продуковано тоді, тільки з цукрової тростини, яка росте в тропікальних краях. Розповсюднення консумції чаю, кави і какао збільшувало консумцію цукру, а завдяки цему, цукор дорожів з року на рік.

Та послідовна научна праця зломила цей монополь тропікальних плантаторів. 1747 року ствердженo, що буряк має в собі богато цукру. 1802 року почато продукцію синтетичного цукру з буряка, але населення не довіряло синтетичній продукції цукру, та платило високі ціни за тростиновий цукор. З початку буряки з яких продуковано цукор мали 6—10% цукру. Через відповідну управу буряків піднесено відсоток цукру в буряках. Нині цукровий буряк має 20—25% цукру. — По світовій війні добувають вже синтетичним способом цукор з дерева. Під ділланням сільного квасу, переведено зцукріння целюльози і найдено технічну синтезу цукру.

Першим синтетичним тілом, що ним послуговуємося вже грубі сотки літ є скло. Ще в старім Єгипті стоплено случайно пісок з вапном і потасом і в той спосіб одержано скло. Довго і вміло використовували єгиптяне свій припадковий винахід. Масову продукцію скла уможливили щойно нові винаходи, які уліпшили техніку його виробу. — А нині не можемо навіть уявити собі життя, без скла. ,

Друге синтетичне тіло, що є в загальному уживанні, це цемент. Винайшов його англійський муляр, який змолов мілко вапняк, глину і маґель і ту мішанину випалив. Повсталу з випалення ціпку масу змолов на порох, який під впливом води переміняється на більшу твердість чим камінь. Цемент не тільки дорівняв каменю, але і його значно перевищив.

З винаходом моторів Діесля повстав рухомий погон. Ропа, яка в вибухових моторах Diesel-я перемінюється поспішним темпом в енергію, виказала більшу опалову вартість чим вуголь.

Завдяки поширенню автомобілевого промислу ропа стає великою цінністю! — 75% ропи находиться в руках Америки, яка використовувала своє упривілійоване становище.

Працю над синтетичною бензиною заініціював німецький хемік Д-р Бербіюс ще в 1913 році. — А нині фірма I. G. Farbenindustrie in Ludwikshafen випускає денно 1.000 тон синтетичної бензини з вугля. Фабрики синтетичної бензини находяться вже в Англії, а навіть в Японії.

Завдяки поширенню автомобілевого промислу, зростало запотребування на кавчук. Правдивий кавчук постачає спеціяльне кавчукове дерево. Як натяти його кору, то випливає молочна теч, яка на повітрю темніє і твердне. Відкриття вулканізації кавчуку уможливило пристосування кавчуку в промислі. Вітчиною кавчуку є Бразилія, де він росте в дикому стані. Опісля заведено плянтації кавчуку на Цейльоні і в інших тропікальних краях. Зі зростом запотребування на кавчук росли ціни. Згодом тропікальні плянтації кавчуку експльоатують европейські

держави, які не мали в кольоніях тих кавчукових.

Учені хеміки зломили і цей монополь тропікальних країв, добувши синтетичний кавчук з вапна і вугля, який прозвали »буною«. Синтетичний кавчук „буна" є майже двократно так видержливий як правдивий кавчук. Зокрема має ще і ін. цінні властивости, а саме не розпускається ні в бензині, ні бензолю. Надається тому прекрасно не тільки на опони, але і на ізоляційні матеріяли, бо є невражливий на олії чи інші органічні субстанції, які розпускають правдивий кавчук.

Тепер учені переводять аналізи правдивого кавчуку, бо хотять йому додати прикмети „буни".

Винаходом марґарини, якою доповнено товщі звіринного походження, поліпшено відживу міліонів людей.

Проф. Medè-Mouries сконстатував, що корова живлена пустою пашею давала і дальше молоко. Це навело його на думку, що товщ не походить безпосередно з паші, але витворюється з товщу, який має корова в свойому тілі.

Фактичний розвій марґаринового промислу зачався від часу, коли почали робити марґарину з ростинних товщів, а головно з насіння бавовни, що було колись прокляттям околиць, які управляли бавовну. — Рафінований бавовняний олій служить нині як столова олива. — Винахід бензини поширив марґариновий промисл, бо уможливив консервацію марґарини на протязі 5-тьох місяців.

В останніх часах перевела хемія ушляхотнення дерева. — 65% дотеперішньої продукції паперу опирається на дереві. Через винахід ґенераторів застосовується дерево як погонове средство. Авта порушувані деревом заощаджують бензину — 2,5 кґ. дерева заступає 1 л. бензини.

З дерева продукують і штучний шовк. Як знаємо, бавовна складається майже в цілості з целюльози. Целюльозу до продукції штучного шовку добувають з дерева, розпускають в етері й алькоголю та пропускають рурочками, які в міжчасі підогрівають. Під діланням тепла улітає етер і алькоголь, а целюльоза ціпеніє, творячи ниточки. Це основа продукції. — Очевидно сама продукція штучного шовку більше скомплікована.

Нині штучний шовк витискає вже бавовну, так, як свого часу бавовна витискала льняні вироби і вовну. Штучний шовк добуває собі що раз то нові ринки збуту. Навіть в Японії, отій вітчині правдивого шовку, повстають фабрики штучного шовку з дерева, а продукція правдивого шовку постепенно меньшає. — Як бачимо целюльоза не тільки живить людий, але і зодягає.

Щоби унезалежнитися від барвних тропікальних дерев, учені хеміки почали наколювати дерева, та впроваджувати до своїх соків барвні і імпреґнуючі матеріяли з тропікальних дерев.

Показалося, що впроваджені барвні і імпреґнуючі матеріяли, прекрасно розходяться по цілім пні наших дерев та дають такий барвний пень, який не тільки дорівнює, але і перевищує барвні дерева тропікальних країв.

1856 року відкрив Перкінс, що аніліна під діланням окиснюючих средств витворює сильно барвлячі краски. Так відкрито синтетичні барвники, які до решти поконали барвники ростинного і звіринного походження.

Незвичайно важним чинником для психічного стану людини є почуття гарного вигляду, яке значно збільшує радість з життя.

Перфуми, олійки, і т. д., могли давнішими часами уживати тільки дуже богаті люди. Щоби добути 0,5 кґ. рожового олійку, треба було приблизно 3/4 міліона рож. Тільки мілінери могли уживати рожового олійку. Але учені, які зуміли витворити штучні рубіни і шафіри, що їх тяжко відріжнити від правдивих, винайшли і синтетичний рожовий олійок, який нині став артикулом масової консумції. — Через застосування соди до фабрикації мила, змінено мило з люксусового предмету споживи на предмет загальної консумції.

Ріжниця між богатими а бідними меншає. Богатство щораз то більше тратить свої привілеї.

В останніх часах відкрили учені і вовну без овець. 1935 року Feretic почав з відтовщеного молока добувати „lanital", то є волокна, які надаються до прядіння. Нині 1 кґ. відтовщеного молока дає

1040 грамів прядива. Дотепер »ляніталь« за мало ще елястичний і легко розпускається, але учені і дальше працюють над його удосконаленням.

Щеплення дерев напровадило на думку англійських учених спробувати в поживних хемічних розчинах, продовжити життя овечої вовни. Показалося, що скіра забитої вівці, поміщена в тих хемічних розчинах дає 6 разів стільки вовни, що на живій вівці. — Зміна віджившчих хемічних розчинів довела до виплекання ріжних сортів вовни від дуже твердої аж до мякшої, чим шовк. Все те, то ще тільки наукові експеріменти, далекі ще від промислового використання.

Наука, як бачимо, святкує великі тріюмфи. Не вина науки в тому, що нові винаходи використовують люди більше до руїни, чим до будови. Завдяки науці, пропасть між людиною а іншими земними сотвореннями поглибилася більше, чим за минулі десятки тисячі літ.

На жаль, не винайдено ще тільки нових доріг кращого співжиття між людьми, а тому і людство, піднісячися ни вищий цивілізаційний щабель, не осягає рівночасно вищого культурного рівня.

Зенон Петрів.

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

Чи польське господарство незалежне від світового?

Таку тезу поставив варшавський Інститут для досліду конюнктури, подаючи звідомлення за 3-ій квартал ц. р. Квестіонує її „Ґазета Ґандльова" (ч. 269) покликуючись на те, що вправді у промисловій продукції Польщі є звишкова тенденція, одначе вона стоїть у звязку з тим, що Польща піддержує живіші торговельні звязки якраз з тими державами, де є також звишка конюнктури (Англія, Німеччина, Злучені Держави). Крім того часопис завважує, що в хліборобстві Польщі є виразне погіршення ситуації, не поліпшення. Автор статті має слушність, говорячи про поправу конюнктури в Німеччині; в Англії, хоч нема поправи, то нема й погіршення, зате у Злучених Державах Америки від року є помітне корчення виробництва й цін.

Важним є ще те, що звишкова тенденція у промисловій продукції Польщі відноситься до виробу засобів продукції, а не засобів спотреби. Причина — це інвестиційні праці у Центральній Окрузі Промислу (ЦОП). Таким чином оживлення промислового виробництва в Польщі має не господарський, а політично-військовий характер. Вона, як відомо, триває вже два роки. Вже в першому році було преліміновано видати на ту ціль поверх міліярда злотих, про що ми у свій час подрібно інформували.

Велике фінансове зусилля для будови ЦОП-у відтягає на довгі літа увагу держави від хліборобства, яке мусить числити переважно тільки на власні сили.

Чи зміна режіму?

Німецька преса подала в початку листопада ц. р. інформацію про заяву німецького державного підсекретаря Брікмана в економічній нараді в Діссельдорфі. А саме Брікман мав сказати: „Треба би приготуватися на те, що надійде момент, коли впадуть перегороди, що спинюють свобідне господарське порушування".

Брінкман є підсекретарем у ресорті міністра господарства др. Функа. При цьому однак є він старим співробітником д-ра Шахта, репрезентує отже думку старшої ґенерації економістів, які памятають часи більшої господарської вільности в Німеччині. Про його знаменну заяву інформує берлінський співробітник пол. господарської преси др. К. Талєр, звичайно добре обізнаний з відносинами. Невідомо однак, чи діссельдорфська заява не була зроблена для хвилевого ефекту, щоби сказати приємне слово зібраним тяжким промисловцям.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ — ПОШИРЮЙТЕ „КООПЕРАТИВНУ РЕСПУБЛИКУ"!

жиє через інших, ще не веде до висновку, що кожний мусить жити для інших; воно може навіть родити бажання жити кошт ом інших і в тому випадку солідарність деґенерується до експльоатації чи паразитизму.

Всетаки є тут сильна ідея, idée force, як казав Альфред Фує (A fred Fouille) і як кожну силу можна і її вжити для зла чи для добра, однак з того не виходить, щоб її згори відкидати.

Вона дає всім сильним змогу помагати слабшим.

Пригадаймо порівнання каравани альпіністів повязаних шнуром з провідником на переді. Цей вузол перешкаджає, ба навіть є небезпечний для провідника та для тих привязаних, що є сильні, однак він є піддержкою для інших: він помагає йти слабому там, де він сам не міг би йти, а одночасно він нічого не віднимає з відваги сильних; навпаки, приневолює їх до найбільшого зусилля енергій, бо далеко більше треба енергії, щоб витягнути й інших, як для того, щоби драпатися самому. Але навіть, коли сильний упаде в пропасть зі слабим, то ця солідарність не понижує його.

Зрештою не треба брати аж прикладу каравани. В кооперативних товариствах, які я добре знаю, ми це випробували багато разів. В цих кооперативних товариствах, — у яких девіза: „Оден за всіх, всі за одного" — не часто трапляється, щоб кожний занимався всіма, а всі занималися кожним. Та ми знаємо, що між сотнею тисяч кооператив, що існують в світі, нема ані одної, щоб стояла й розвивалася без людини, котра живе виключно для неї, що була її основником та залишається її пружиною. Багато з тих установ вмерло саме тому, бо не мали такої людини.

Інші члени відіграють очевидно пасивну ролю і їх треба тягти, але не краще вони робили б і в капіталістичному устрою.

Треба й те признати, що солідарність не є необхідно любовю чи миром. Так і треба! Не треба змішувати солідарности з пацифізном. Племя, місто, батьківщина — це все етапи солідарности; всі вони були кувалися в війні та пересякнені духом війни. Тільки в імя неї люди годяться жертвувати своє добро і своє життя.

Подібне має місце не тільки в політичній царині, але й у соціяльній. Професійна солідарність створила робітничі союзи, синдикати і зараз по свому повстанні вони розпочали війну, боротьбу кляс, боротьбу проти власників. Головною ціхою професійного союзу є боротьба.

Чи-ж маємо зневіритися в майбутнє та сказати, що з цього пекольного кола нема виходу: війни творять солідарности і солідарности творять війни?

Може ні, бо боротьба й війна можуть перетворитися і боротьба й солідарність можуть наближитися до себе, майже до злиття.

Чогож треба, щоби так сталося? Вони можуть поставити собі за ціль не знищення побідженого, але його навернення та асиміляцію.

БІБЛІОТЕКА РОЗВОЮ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Це не є тільки мрія. Є вже роди боротьби, які прийшли до такого висліду: боротьба реліґій та боротьба мов.

Реґіональні солідарності злилися в ширшу солідарність, яку творить батьківщина; понад розбурханими націоналізмами починає світати европейська солідарність.

IX. РОЗДІЛ.

СОЛІДАРНІСТЬ ЧИ МИЛОСЕРДЯ.

Я сказав на початку цього-ж курсу, що винахідник слова „солідарність", Пієр Лєру був заявив, що він хоче заступити цим словом старе християнське слово „милосердя".

Треба признати, що він це осягнув понад всякі можливі свої бажання! Бо слово милосердя є справді бойкотоване.

Але Лєру був би неприємно заскочений, коли б йому сказали, що сама-ж солідарність є наділсута, саме тим її християнським початком! Бо апостол милосердя Павло подав теж найенерґічнішу дефініцію солідрности. На щастя, Пієр Лєру його не читав, ба навіть ще сьогодні всі ті, що протиставлять світську солідарність християнському милосердю, не знають, що мають спільного батька. Не можна собі уявити ніякої промови президента отвираючого якунебудь добродійну чи допомогову установу, щоб не заявив зараз з початку, що цю установу створено не в імя милосердя, але виключно в імя солідарности. Кожного разу, як роблять якусь добру акцію, чи переводять якусь збірку для нещасного, покликуються на духа солідарности. Колись вбогий на вулиці просив кілька сотиків для любови Бога; а в славній пєсі Молієра Дон Хуан йому відповідає: я тобі даю в імя любови до людства. Сьогодні він сказавби: я тобі даю в імя любови до солідарности.

Милосердя викинули не тільки з поточної мови, але його теж сильно злословили. Один публіцист — треба це признати: жид, — що взявся боронити Дрейфуса, Бернар Лязар написав: „Милосердя це християнська гниль, що підтримує несправедливість".

Але чому саме християнська? Бернар Лязар, борець за жидівську справу не міг не знати, що милосердя є в Біблії і що Мойсеєві закони блестять між всіма іншими законами в старовині саме з огляду на місце, яке вони відводять милосердю не тільки супроти самих жидів, але теж супроти чужинців, ба навіть звірят. Це один із найшляхотніших титулів раси Ізраіля.

Зрештою, милосердя знаходимо теж в Корані і милосердя занимає велике місце в приписах мусульманської реліґії, чому-ж отже милосердя стає ненависне, коли воно було християнське?

На обиду з боку Бернара Лязара милосердя відповідає величавими словами Паскаля: Всі тіла разом і всі духи разом й ціла

їхня творчість не варті найменшого руху милосердя, що належить без сумніву до далеко вищого порядку".

Всетаки Лязар і Паскаль не стоять в такій противорічности, якби можна було думати, бо — сказати по правді, — вони не говорили про одно й те саме, хоч висловили той самий термін.

Коли Лязар говорив про милосердя, то він думав про милостиню, а коли Паскаль вивищував понад все милосердя, то він говорив про любов.

Етимольоґічно Паскаль вжив в правдивому значінні слово милосердя, бо в грецькій мові слово, яке ми перекладаємо через „милосердя", означує в дійсності „любов". В славному уступі св. Павла, де він вичислює всі ціхи милосердя і в якому він каже, що прийде час, коли щезне віра та надія, однак милосердя ніколи не згине, — слово грецьке, яке він вживає, є „аґапе", що означує любов.

Греки мали в своїй гарній мові багато ріжних слів, щоб означити любов: сексуальна любов звалася „ерос", любов ближнього „аґапе"; тимчасом ми у французькій мові проститууємо це слово вживаючи його до всього: любов до Бога, любов до доброї кухні, любов до жінки, любов до батьківщини, любов до самого себе, любов до ближнього. Греки в той спосіб не плутали.

Те саме в латині, слово, від якого пішло наше французьке charité — тобто милосердя, це латинське caritas; воно немає найменшого звязку з милостинею або з добродійством. Caritas є іменником від слова, що означує „дорожити", і яке є найвищим висловом кля любови, вищої любови, ніж синівська чи супружа любов: це любов до богів, батьківщини, людства, як каже славетна фраза Ціцерона — „Caritas humani generis"[1]).

Зрештою доказом, що милосердя в тім значінні не має нічого спільного з милостинею, є, що в тому-ж уступі св. Павло пише ось такі памятні слова: „Коли я віддам всі мої добра вбогим, ба навіть дам моє тіло на спалення, то якщо в мене нема почуття милосердя — все те на ніщо не придасться".

А була б це велитенська милостиня, якщо ми дали б усі наші добра і наше життя вбогим. А однак для великого апостола милосердя, якщо такий дар роблено без любови, то він не є милосердям

Економічний обмін вимагає рівности продуктів чи вимінених услуг; це є двобічний акт, кожна сторона осягає стільки, скільки дає, ба навіть отримує більше в кінцевій ужиточности.

Милосердя є однобічним актом. Обдарений отримує сам лише; обдаровуючий не отримує в заміну нічого, хіба що моральне вдоволення з довершеного обовязку. Коли Ля Рошфуко (La Rochefoucauld) каже про милосердя: воно є зручним передба-

---

[1] І як каже ще виразніше ось як фраза: „Aut caritate moventur homines ut deorum, ut patriae, ut parentum — aut amore, ut patrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiorum".

„Люди руководяться почуттям (любови) (caritate) супроти богів, батьківщини і предків і любовю (amore) супроти родини, батьків, подругів, дітей або наших приятелів".

ченням нещасть, в які ми самі можемо впасти, — то він його деґрадує та ображує. Однак сам Христос сказав: той, хто віддає своє життя, віднайде його, — себто фразу, яку можна пояснювати так, що кожна жертва, навіть найповніша знайде завжди свою нагороду; однак ці слова противляться іншим словам Христа, не менше відомим: дайте, не очікуючи ніякої відплати. Очевидячки, жертва може знайти винагороду, але під умовою, що „ми її не будемо очікувати". Наводять теж слова одної старшої пані-філянтропки: ніщо мені не справляє більшого добра, як коли я сама роблю добро. Це — милосердя дещо нищого ступня.

Ба навіть, коли хочемо уявити собі світ, в якому милосердя було б узагальнене — і це вкінці можна передбачати, бо тяжко зрозуміти, чому одні мали б постійно сповняти ролю добродіїв, а інші ролю потребуючих? — тоді милосердя поповнить самогубство, деґенеруючи у ешанжизм (виміну): взаїмність жертв дійде до тої самої точки, що взаїмність користей[2]).

Однак чи ж справжня любов не є взаїмна і чи-ж не було-б безглуздне говорити, що вона зменшується, стаючи обосторонньою? Чи-ж любов без взаємности була б ідеалом? Однак основна ріжниця з вимінною системою, з її do ut des, є тут та, що взаємність не є ціллю; мати не каже своїй дитині: люблю тебе, щоб ти мене любила. Вона любить її, бо вона її любить, і це все.

Солідарність займає посереднє місце між виміною і харитатизмом, якщо можна вжити такий бридкий неольоґізм. Вона зовсім не вимагає любови: яка-ж любов може бути між зараженим і тим, що його заразив?, між вірителем і довжником?, між купцем і продавцем?, між властителем і робітником?, між тим, що несе тягарі блудів минулого і тими, що ці тягарі залишили?

Однак є досить поширена думка, що солідарність є тим краще здійснена, чим більше вона безінтересовна; однак це плутанина між солідарністю та добродійністю. Коли б так було, то взаємна допомога була б нищим ступнем солідарности, бо поміч є тут двобічна. Ні, найбільш характеристичні здійснення солідарности такі, як: синдикати, кооперативи, товариства взаємної допомоги

---

[2]) На це вказує, мабуть несвідомо, параболя Лямене (Lamennais): „Єрусалим був управлюваним полем. Двох братів мало частинку терену, де сьогодні стоїть святиня. Один брат був жонатий і мав багато дітей; другий жив сам; вони спільно управляли ріллю, яку одідичили по матері. Прийшли жнива, два брати звязали снопи та поставили їх на полі в двох рівних копицях. Вночі безженний брат мав добру думку, він собі міркував. Мій брат мусить вижившити жінку та дітей; не було б справедливо, щоб його частина була більша, ніж моя. Отже піду до моєї копиці та кину йому потайки кілька вязанок. Він цього не побачить та таким чином він мені не відмовить. Він зробив так, як думав. Тієї самої ночі другий брат збудився та сказав до своєї жінки: мій брат є молодий та живе сам без жінки. Він не має нікого, щоб йому помагав при праці та потішив його по трудах; було б несправедливо, якби ми взяли із поля стільки плодів, що і він. Отже встаньмо та киньмо йому потайки кілька вязанок на його стирту. Він цього не замітить і таким чином нам не відмовить. І вони зробили те, що думали.

— не є безінтересовні; кличем кооператив не є тільки „один за всіх", але теж „всі за одного".

В солідарности є не тільки певний елємент особистого інтересу, але часто теж і дещо з недовіря, боязні, що обявляється в боротьбі проти заразливих недуг; і тим теж солідарність дуже ріжниться від милосердя, про яке сказав Св. Іван Евангелист: „Нема зовсім боязні в милосердю".

Той, що дає через солідарність, як наприклад, синдикаліст, обезпечений, кооператор, — жде на явний зворот. Він дає дещо зі свого гроша, дещо зі свого труду, дещо зі своїх вечорів, дещо зі свого часу, який він повинен присвятити своїй жінці та своїм дітям не в надії отримати якийсь еквівалєнт, але в надії на вищий життєвий рівень. Він міняє сучасне добро за евентуальне добро. Він жертвує дещо зі свого індивідуального „Я", щоб зросло його соціяльне „Я".

Трицять років тому журналіст Дрюмон (Drumont), що виробив собі імя своїм завзятим антисемітизмом писав ось таке: Колись говорили тільки про милосердя і тоді кожний давав сто су[3]). Опісля говорили про братерство і тоді кожний давав вже тільки сорок су. Потім про альтруїзм і тоді давали вже тільки два су. Нині говорять тільки про солідарність: і тому все кінчиться виключно на словах.

Цей висказ є досить забавний, але він теж не вірний. Вдійсности добродійність ніколи не була виконувана у більшій мірі, ніж за нашого часу. Один американський економіст навіть написав, що коли б зрахувати все те, що дають у формі дару, то рахунок перевищив би все те, що є передане у формі продажі, позички, чи контракту виміни. Це може дещо переборщене; однак можна бодай сказати, що в усіх тих формах добродійність займає велитенське місце в розділі багацтв.

Насамперед у формі індивідуальній і часто анонімній. Кожного дня читаємо в часописах про дари Рокфелєрів, чи перед ними Карнеджів у висоті десяток міліонів долярів на добродійні та наукові ціли. Ба навіть у Франції бачимо, хоч на далеко меншу скалю, як добродійність перевищує колишні милостині. Колись директор одного великого маґазину новостей у Парижі, а нині його вдова дає кожного року около сто він (99) по 25 тисяч франків і стільки-ж по 10 тисяч франків — разом 3,600.000 франків — родинам, що мають більше, ніж десять, чи більше, ніж шість дітей.

Побіч цих дарів треба згадати про дуже численні датки в промислі у формі патрональних установ, як родинні допомоги, та багато інших подібних вчинків.

Однак побіч тих індивідуальних жертв існують ще і колєктивні жертви, які звемо добродійними установами і які нині є відомі під іменем соціяльної служби.

---

[3]) 5 франків.

Соціяльна служба, що хоче заступити допомогу, є зорґанізована в багатьох краях. Вона відбуває міжнародні Конґреси. У Парижі є дві школи: одна протестантського надхнення, Школа Соціяльної Служби при бульварі Монпарнас, друга більш католицького характеру в Соціяльному Музеї.

Можна сказати, що в тих установах соціяльної служби є все передбачене та зорґанізоване, що може бути потрібне для вбогої кляси. Під оглядом їди — це ті „склади хліба" ті „економічні кухні", величава установа „Армії Спасення", що відкрила недавно величезний будинок у Парижі, „Палата Жінки", де сотки молодих дівчат-робітниць можуть дешево мешкати та харчуватися — однак не за дармо, бо саме тим соціяльна служба відріжняється від милостині. Для робітників — ось вам „забезпека шляхом праці"; для тих, що не мають капіталу, — „безпроцентові позички"; для дітей „Краплина молока", рятування дітвори, захоронки, виїзд на море або в гори; для матерей — установи материнства, материнська солідарність; для хворих — велетенські санаторії для боротьби з сухотами. Ба навіть для прикраси бідних домів — „установа заквітчаних вікон", що роздає вазонки з цвітами, щоб їх ставити на бальконах.

Ось вам ще й установа шпитальних опікунок; це молоді дівчата, що відвідують шпиталі, не для того, щоби лікувати хворих, бо вони не мають до того потрібної медичної освіти, але щоб їх розпитати про їхні потреби, щоб відвідати їхні родини, якщо муж або батько є в шпиталі. Інші опікунки ходять до „шкіл для нерозвинених дітей".

Кромі цього існує Соціяльна служба держави. Минулого тижня президент міністрів п. Пуанкаре у великій промові в палаті послів подав величаву статистику соціяльних установ держави*):

— Для вагітних жінок в 1913-ім році не було в бюджеті нічого; нині 10.500.000 франків;

— Для матерей, що кормлять: в 1913-ім році нічого — сьогодні 32 міліони;

— Для немовлят в 1913-ім році 950.000 франків — сьогодні 2.400.000 франків;

— На материнську опіку: в 1913-ім році 700.000 франків — сьогодні 5.500.000 франків;

— Для підпирання природнього росту населення: в 1913-ім році ніщо — нині 13.500.000 франків;

— На поміч великим родинам колись ніщо; сьогодні 120 міліонів;

— Для вдовиць: колись ніщо — сьогодні 16 міліонів;

— На будову дешевих мешкань у ріжних формах допомог в роздачі капіталу чи знижки відсотків: у 1913-ім році 71 міліонів — сьогодні 424 міліони.

---

*) Діялось це в 1927-ім році — від того часу соціяльна служба держави дуже поширилася та збільшилася у Франції. — Замітка перекладчика.

Все те разом творить більше, ніж 624 міліонів вписаних в державному бюджеті з 1927-ого року. І це ще не все. Є ще інші форми допомоги, що залежать від інших міністерств: наприклад від міністерства внутрішніх справ на шпиталі та на допомоги товариствам взаємної допомоги.

Отже закид Дрюмона є зовсім нестійний: добродійність розділює не тільки добрі слова, але і міліярди. Однак виникає питання, чи те діло суспільної служби може відкликуватися до солідарности?

Без сумніву, якщо хочемо сказати, що старі форми милосердя повинні бути заступлені установами солідарности — милостинею через соціяльну службу — то будемо в згоді. Це є справжнє „підприємство" в економічному значінні цього слова, зорґанізоване, щоб боротися проти вбожества всіма науковими засобами.

Раціоналізація в промислі — про що так багато говорять сьогодні — знаходить себе в орґанізації Соціяльної Служби. Це скоординовані зусилля для того, щоб осягнути якнайбільший успіх якнайменшими коштами: з дирекцією, бюрами, спеціялізованим персоналом і достаточно плаченим. Сьогодні це навіть карієра, головно для дівчат, — дістатися до установ соціяльної служби. Одна з тих шкіл у Парижі, про які я щойно говорив, видає щороку пятьдесять дипльомів дівчатам, що опісля дістають посади в школах для упосліджених дітей, в шпиталях та у фабриках.

Очевидячки є в тім великий поступ. Правдою є, що христіянське милосердя надто радо спиралося на ідею, що вбожество є бажане Богом та благословенне Богом і що не є побажаним його знести; ба, навіть, що для богатих — це є концепція далеко грізніша під моральним оглядом — воно є дуже пожиточне, бо вони в той спосіб мають змогу осягти своє спасення. Милосердя було моральною ґімнастикою. „Матимемо завжди вбогих між нами", сказав Христос, і з того заключували, що треба, щоб вбожество існувало, аби було завжди більше посвяти та більше любови.

І тому вославляли вбожество, а не поборювали його, використовували його, щоб осягти небо через милостиню.

Без сумніву багатьох з вас знає зворушливу пісню св. Франца з Ассізу до Богородиці-Бідности: „Пригадай, Пане, як Ти зійшов з царства Ангелів, щоб пошлюбити Паню Вбожества та мати від неї багато дітей.

Це вона Тебе повила в стайні та в жолобі й товаришила Тобі впродовж цілого життя, дбаючи, щоб Ти не мав місця, де склонити голову.

І у хвилині, коли Ти вмирав зі спраги вона відмовила Тобі дати краплину води, щоб Ти віддав душу в рамена цієї жінки.

О! Хто не любив би понад все Паню Вбожества".

Таке взнесення убожества мусіло мати, як свій наслідок, прославлювання милостині, що очевидно є зовсім незгідне з модерною ідеєю.

Нині публична та приватна допомога намагаються всіма зусиллями повалити вбожество — і то радше запобігавчою методою, ніж лікувальною чи репресійною.

Висліди, що їх можна мати від цеї орґанізації, повинні бути значні головно під запобігавчим оглядом, що є пожиточніший, ніж лікувальні заходи.

Всетаки я не хочу вище сказаним причинитися до погляду, що настав поступ у цій зміні. Є багато закидів, які можна зробити способові добродійности — солідаристичній добродійности.

Поперше, від коли нема ніякої стичности між багатим і убогим, між даючим і обдарованим, між тим, хто дає поміч, і тим хто її отримує — це означує скасування всього того, що могло-б бути любовю, чи там філянтропією в тих ділах.

Вони себе не знають, вони себе не бачать. Той, що сьогодні сповнює добродійне діло, не має калитки, як колись дами, на поясі. Він отримав бльоки бонів: бльочок на мешкання, бльочок на їду, бльочок на економічну кухню, бльочок на працю. Він дає ці бони. Сьогодні навіть це вже непотрібне. Соціяльна служба займається розділом на місце добродія: цей має дати тільки гріш; це — милосердя через заступство. Намагаються бачити сьогодні в соціяльній службі свого роду обовязкову службу, службу спеціяльної оборони проти зла, проти нужди, проти зараз, проти варварських горд, що заповнюють наші міста. Однак ця соціяльна служба не вимагає багато труду від осіб, що їй віддаються, бо вони її роблять посередньо. Люде мого покоління відбували підчас другої імперії військову службу впродовж семи років. Однак богачі могли наймити собі заступника, що боровся й евентуально вмирав за них.

Нині добродій теж має своїх заступників; ці заступники це професіонали Соціяльної Служби, що роблять діла милосердя на чужий рахунок і мабуть краще за них, бо це їхнє звання. Милосердя отже зблідло в ділах солідарности, які ми вичислили. Однак чи-ж це правда, що воно зникло?

Ось вам, наприклад, установа — протестантський захист в Ляфорс, яку я часто оглядав і яка має особливість, що в ній можуть перебувати тільки зовсім упосліджені істоти: епілєптичні, схоровані, рахітичні діти — ледви людські істоти, краще сказати потвори. В якому змислі можна бачити в тій установі діло солідарности? В імя якого принціпу? Солідарність вчить, що слід радше звільнити соціяльне тіло від зарази: якщо один член заражений, або коли запалений звичайний нарост сліпої кишки, то треба його витяти — в імя солідарности орґанів людського тіла, бо як один член заражений, то грозить зараза цілому тілу. Отже не вживається заходів щоб лікувати, хухати на хорий орґан: його втинають.

Одначе в тому азилі плекають, лікують, продовжують якнайдовше ці нещасні життя. Чому? Бо всетаки бачать в тих потворах людські істоти, а навіть їх люблять! Чи-ж не є це ділом милосердя в старому змислі цього-ж слова, ділом любови? Міжтим сюди намагалися ввести принцип солідарности. В підручнику моралі Пейо (Payot) який я наводив багацько разів, — цей апостол

солідарности передбачив той арґумент і відповідає на нього ось як: „Деґенерати — вони саме — помогли нам відкрити дороги нервових тканей. Завдяки їм ми спасаємо тисячі екзистенцій".

Але індийські свинки та пси теж помогли вівісекторам спасти тисячі істот. Бодай так кажуть їхні кати. І ці бідні мученики не можуть хвалити собі цю солідарність! Яке-ж заключення можемо зробити з цього дивного арґументу? Чи солідарність каже нам лікувати мешканців в Ляфорс, чи їх різати, щоб навчитися нам самим бути здоровішими?

Може в солідаристичній доктрині можна було б знайти й кращий арґумент, кажучи: як наше багацтво завдячуємо громадним причинам, а у великій частині спадщиности, так само фізичні нещастя є вислідом громадних причин, шкідливої дідичности; як співнащадки минулого, чи є ми обовязані ділитися доброю та злою долею? Так, але внутрішний голос, що нам це підповідає — це наша совість, а не милосердя.

Інший приклад: Ось вам допомоги для численних родин, про що я недавно говорив; в цьому теж хочуть бачити акт солідарности. У чому саме? Я не можу добре зрозуміти, чому пан і пані Коняк (Cogniaque) чи якісь інші добродії, мали-б себе почувати відповідальними за дванацять чи пятьнацять дітей якоїсь вбогої родини і чому солідарність мала-б нам накинути обовязок їм помагати?

Але тоді ще й тут треба було-б перевести дуже складне розумування та відповісти: треба глядіти не тільки на сучасність, але і на майбутнє. Патріотизм є формою солідарности; як хочете, щоб Франція жила, треба мати багато дітей; якщо ви їх не маєте, то тим більший ваш обовязок підтримати тих, що сповнюють це патріотичне завдання.

Ось вам трудна діялєктика, якої остаточна ціль — вилучити те женуюче слово та вдоволити гордість, яку виявляє в Підручнику Моралі для ліцеїв п. Пейо: „Наша гордість людей вільних та достойних не дозволяє більше на пониження через милосердя".

Але як визбутися того пониження? Лев Буржуа це пояснив у своїй праці про соціяльну умову так: „Я кажу тим, що роблять добро: думаєте, що виконуєте діло милосердя? Ви милитеся. Ви платите тільки Ваш довг, тож не будьте такі горді"*) — той, хто дає в імя солідарности, наражується на ось таку відповідь: „я приймаю це, як завдаток; ви заплатите решту пізніше".

Ясно, що в такому виді представлена добродійність зміняє зовсім свій характер. Вона — може бути — не є надто властива, щоб заохочувати. Можна побоюватися, що щедрі американці, яких я щойно згадав, будуть досить охолоджені цією зимною купіллю, якщо їм скажемо: „Платите ваш довг, не будьте такі горді". — Треба піти ще крок уперед і взяти їм через податок це, що вони дають добровільно; однак це буде крайність, що

*) І він докидує: Коли хтось платить те, що він винен, то він не робить дарунку (Solidarité sociale стор. 60 і 61).

далеко відводить нас від милосердя — любови, яку навіть п. Буржуа признавав у деяких випадках: освіта, обезпека.

Тут входить в гру ще один чинник, — вже не солідарність, але справедливість, яка в свою чергу хоче витиснути милосердя.

Правдою є однак, що з бігом століть поняття справедливости величаво поширилося. На початку була варварська справедливість, яка була рівністю навіть не цінностей, якої ще тоді не знали, але рівністю якости і тягару; опісля прийшла рівність цінностей, що є вже поступом, рівновартість: do ut des. Однак ця справедливість є ще насичена еґоїзмом: я тобі даю, щоб ти мені дав: я даю стільки, щоб отримати стільки. Це закон виміреного виділення: око за око, зуб за зуб!

Якби бодай говорили: я даю, бо ти мені дав, то це вже булоб далеко краще, бо це було-б не так do ut des, як радше подяка за отриману послугу. Навіть сама жертва, це слово, що сьогодні означує найвищу відданість, означувало спершу тільки рід обміну з богами, яких ласку треба було окупити кровю, часто ціною того, що було найдорожче в подвійному значінні цього слова.

Однак поняття справедливости перейшло ці границі; воно вийшло з царини обміну, воно перестало бути тільки поняттям: „даючий даючому", але перейшло в значіння, яке надавали йому римські законодавці, викладники права, що було таке строге у свому початку: „справедливість, це послідовна воля признати кожньому його право" Justicia est constans ac perpetua voluntas suum cuique jus tribuendi.

Тут цей, що дає, не клопочеться виключно тим, що за це отримає: він займається правом другої сторони. Він себе запитує: „до чого вона має право"?

Наприклад при платнях замість триматися платні назначеної конкуренцією, формулою Кобдена: „платні знижуються, коли багато робітників обігаються за працею у працедавців, платні збільшаються, коли багато працедавців пошукує за робітниками" — питають, які є права робітника, його права, як людини, його права, як громадянина, його права, як батька родини; і таким чином доходять до мінімальної платні назначеної законом, або до системи, практикованої в усіх великих фабриках: родинні допомоги, які полягають в тому, що кромі платні, кожний робітник дістає надвишку за кожню дитину, щоб робітник міг виживити свою родину.

Очевидно, що це нова концепція справедливости, бо вона охоплює в деякій мірі те, що колись належало до царини милосердя. І це поняття справедливости щораз більше поширюється, а те постепенне поширювання є одним із найкращих видовищ, що їх нам подає історія права.

Це діється і в карному праві і в цивільному праві: справедливість стає більше людською; вона бере під увагу попередні вчинки виновника, його середовище, ба навіть його пристрасти. Ви знаєте, що сьогодні часто звільнюють виконавців злочинів, поповнених в стані пристрасти. Це форма справедливости, якої вибачливість можна критикувати, але яка маркує зовсім виразно

цю еволюцію. І скільки-ж ще інших змін в тому-ж самому змислі! Закон про завішення кари, так часто і так нерівномірно пристосовуваний, трибунали для дітей і т. д.

Що кажу! Ця справедливість переходить границі людського роду; вона поширюється на звірят. Є права, які їм признано, є закон, закон Ґраммона (Grammont), що хоронить їх перед жорстокістю людини. Жидівський закон, вже в Біблії, давав звірятам і людям суботній відпочинок. Ось недавно я читав в часописях пропозицію, щоб робучим звірятам, нашим товаришам праці, признано восьмигодинний день праці.

Отож, як ця еволюція продовжуватиметься, то чиж не дійде вона до меж, в яких давне царство милосердя буде абсорбонане царством справедливости?

Ні, бо в міру цього, як ростиме царство справедливости, ростиме теж концентричний круг любови в такій самій пропорції, і він її завжди переступить.

КІНЕЦЬ.

ВАЖНІШІ ПОМИЛКИ:

Сторінка:	Рядок:	Надруковано:	Має бути:
14	1 знизу	Compte	Comte
35	18 „	Спенцер	Спенсер
38	22 „	психійний	психічний
44	12 згори	La voisier	Lavoisier
62	19 знизу	солідаризмом	соціялізмом
65	12 згори	Спенсар	Спенсер
69	6 „	dismalcience	dismal science
72	19 „	„вкладчика"	„льокатора"
72	27 „	вкладчиком	льокатором
72	23 знизу	імперіялізму	імперативу

ЗМІСТ.

	стор.
Розд. I. Пробудження ідеї солідарности	1—12
„ II. Історія і дефініція слова „солідарність"	13—21
1. Історичний нарис солідаристичної літератури	13
2. Дефініція слова солідарність	18
„ III. Ріжні види солідарности	22—32
Насильна солідарність:	
1. Орґанічна солідарність	22
2. Солідарність витворена середовищем	24
3. Солідарности створені війною	26
4. Солідарности створені потребами	27
5. Солідарности накинені звичаєм або законом	29
6. Умовлені солідарности	30
„ IV. Ріжні види солідарности	32—38
1. Солідарність через асиміляцію	32
2. Солідарність через ріжничкування	34
3. Котра з двох еволюцій матиме кінцеве слово?	35
„ V. Солідарність у спадщинности	39—46
1. Біольоґічна спадковість	40
2. Соціяльна дідичність	42
3. Дідична солідарність: активна і пасивна	45
„ VI. Солідарність як соціяльний довг	47—58
1. Теорія здогадного контракту	47
2. Критика теорії здогадної умови	52
3. Теорія взаїмної допомоги	57
„ VII. Солідарність і економісти	59—74
1. Природні солідарности	59
2. Критики економістів	62
3. Направлення природної солідарности	69
„ VIII. Солідарність і мораль	75—82
1. Солідаристична мораль	75
2. Критики моралістів	77
3. Солідарність не звільняє від справедливости	79
„ IX. Солідарність чи милосердя	83—92
Важніші помилки	93
Зміст	94

З НОВИХ ВИДАНЬ РЕВІЗІЙНОГО СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ:

Шарль Жід: **Програма кооператизму.** Львів, 1934 . . . . . 2.—
Як провадити в книгах обороти з членами й нечленами 0.20
Др. Ілля Витанович: **Нарис суспільно-економічної української історії** (популярний виклад) 0.50
М. Корчинський: **Кооперативне право** . . . . . 3.—
Правильник Українського Кооперативного Банку 0.75
Др. Іля Витанович: **Володимир Навроцький** (1887—1882). Перший український статистик-економіст в Галичині на тлі своєї доби 1.—
Василь Нагірний: **З моїх споминів.** Львів, 1935 . . . . . 0.75
Діловий Правильник Української Райфайзенки. 1937 . . . . 0.50
Правильник для Управ і Надзірних Рад кооператив для заг. закупу і збуту та міських **споживчих.** Опрацьований Колегією ревізорів. 1936 . . . . . 0.20
Завдання кооперативних секцій Союзу Українок 0.20
Слово — збірка віршів на кооперативні свята 0.60
Т. Фотинюк:**Гриби та їх перерібка** . . . . . 1.—
Туган-Барановський: **Кооперація, її природа та мета** . . . . 2.—
К. Коберський:**Плянове господарство.** Велика проблєма нашої доби 0.50
І. Федак:**Як розвивалися шкільні каси ощадности** 0.20
Ю. Танчаковський: **Як зберігати товари у споживчій крамниці** . . 1.—
Джордж Рессель: **Кооперація і національні завдання** 1.50
В. Січинський: **Нариси з історії української промисловости** . . . 1.50
П. Мигович: **Льон і коноплі** 0.50
П. Мигович: **Торгівля шкірою** 0.50
О. Луцький:**Кооперативні проблєми** . . . . . 1.—
Р. Левицький:**Відсоткові табелі** . . . . . 2.—
Кооперативна пропаґаторка та її завдання 0.50
Т. Фотинюк: **Садовина і городина** — збір, зберігання, пакування та сушення 1.50
Олена Бережницька-Будзова: **Квітник селянки** 0.50
Олена Степанів: **Кооперативи здоровля,** друге змінене видання . . 0.50
Константина Малицька: **Рідний промисл** — діточа ревія 0.30
Г. Туров: **Справедливі піонїри кооперації,** — сценічна картина . . 0.30
Др. П. Панченко: **Порадник крамаря** 1.50
Ірина Гладка: **Як уладжувати Свято Кооперації** 0.15
Іза Нікользон: **На зустріч сонцю** 0.50

Адреса для замовлень:

ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦЬКА Ч. 1. :—: Тел. 240-96. Чекове конто 503.929.

Кооперативна Республика

єдиний у нас економічно-суспільний місячник, що вже 12-ий рік виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Відділи: народнє господарство, орґанізація, історія й теорія кооперації, наше минуле, кооп. освіта, виховання, пропаґанда, богата хроніка господарського й кооперативного життя краю й світа, рецензії та огляди кооперативної літератури, огляди госп.-кооп. преси, тощо.

Кожний передплатник „К. Р.“, що заплатить до 1 липня передплату за рік, одержує дуже цікаві дарові книжкові премії.

Передплата за „Кооперативну Республику“ виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику“ за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, вул. Техніцка 1, РСУК.**

„Господарсько-кооперативний Часопис“

Тижневик

Офіційний орґан Ревізійного Союзу українських кооператив. Редаґує колеґія під проводом ред. В. Софронова-Левицького.

Провідні статті, життя й праця ріжних видів нашої кооперації, господарські й кооперативні новини, фахові поучення й правні поради, і т. под.

Передплата виносить: річно 18·— зл., піврічно 6·— зл.

Адреса для замовлень: **РСУК. ЛЬВІВ, ТЕХНІЦКА 1.**

ЛН УРСР
№ Н. 1533 П

УВАГА КООПЕРАТОРИ! **НОВА КНИЖКА!**

Накладом Ревіз. Союза українських кооператив вже появилася друком

новинка:

ШАРЛЬ ЖІД

Солідарність

З французької мови переклав др. Ю. Студинський

З передмовою дир. О. Луцького

„Солідарність“ Ш. ЖІДА — це величний гимн на честь солідарности, цього підставового елєменту кооперативного світогляду і одного з головних моторів кооперативного руху. —Не знати цих підстав кооперації — це значить не стояти на певному, твердому ґрунті. — Тож читайте, студіюйте найновішу в нашій мові працю апостола кооперативної благовісти.

Ціна 1·50 зл.

Замовляти в Ревізійнім Союзі Українських Кооператив у Львові, Техніцка, 1.

Книжка про Закарпаття

На днях появилася накладом видавничої кооперативи „Дружина“ книжка про Карпатську Україну п. н.

„СРІБНА ЗЕМЛЯ”

Ціна книжки 1 зол. (платна згори), — з поштовою пересилкою 1·25 зол. Хто бере бодай 10 прим і присилає наперед гроші, платить по 80 сот. і не оплачує порта. — Ця книжка повинна найтися в кожній укр. хаті чи установі.

ТУТКА КАЛИНА

КУПУЙТЕ тільки найкращі ШЕВСЬКІ КІЛКИ

„ДЕНДРА”

Львів, вул. Потоцького 58

Тел. 289-09.

1533

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою

НБ ім. В. Стефаника
Львівської політехніки

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1939. рік, що є вже **дванадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1939. році такі

дарові премії:

1. Джордж Голєок: Історія рочдельських піонірів.

Вперше в українській мові! Джерельно удокументована, богата фактами, приступно написана, класична праця про початки кооперативного руху.

2. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1939 році **знижена** і виносить всього **12** зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" **за 8 зол.**, якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Wydaje: Rewizyjny Sojuz Ukraińskich Kooperatyw.
Redaktor: D-r Karło Koberśkyj.
Z druk. Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka we Lwowie, ul. Czarnieckiego 26.
Видає: Ревізийний Союз Українських Кооператив.
Редактор: Д-р Карло Коберський.
З друк. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

*K. 14.850
1938